

PETER SCHUMACHER
GRIFFENFELD.

Griffenfeld

PETER SCHUMACHER GRIFFENFELD.

AF

A. D. JØRGENSEN.

ANDEN DEL.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1894.

INDHOLD.

Side

BILLEDER.

I.

UDENRIGSSTYRELSEN

INDTIL MARTS 1673.

Den traditionelle opfattelse af Griffenfeld, således som den alt er overleveret af Holberg, går som bekendt ud på, at han fra første færd var kongens rådgiver i den ydre politik; man fortalte jo, at det var ved affattelsen af et vanskeligt diplomatisk aktstykke, han først havde vundet Fredrik III's yndest. Som vi alt tilstrækkelig har set af det foregående, er dette en fuldstændig misforståelse; vel brugte denne konge alt i rigt mål hans ualmindelige kendskab til udlandets forhold, men det var dog langt mere dets literatur og videnskabelighed end politikken, det her drejede sig om, og Gabel tillod ham ikke at få del i den umiddelbare sysselsættelse med rigets forhold til de fremmede magter.

Det kunde dog ikke være andet end at en mand med Griffenfelds interesser i de år, han tilbragte ved hoffet, måtte gøre mange iagttagelser og erfaringer også vedrørende den ydre politik. Ved tronskiftet var han rede til at tage aktiv del i den; det blev hans embedspligt i samme øjeblik som sagerne fra det tyske

kancelli henlagdes til det danske, og dette skridt forberedtes straks ved det pålæg, der blev givet vore afsendinge til for fremtiden at bruge modersmålet. Da konsejlet derefter oprettedes med ham som sekretær og dansk protokolfører, var overgangen til den nye ordning fuldført og Griffenfeld kan fra nu af siges at have været statssekretær for de udenrigske anliggender ved siden af Bierman. Af brevvekslingen om den tidligere svenske diplomat Habbæus Lichtensterns ansættelse i dansk tjeneste ses det, at afgørelsen af denne sag ikke ligger hos kansleren, men hos Gyldenløve og Ahlefeld, men at Bierman dog tillægger Schumachers stemning den største betydning. Habbæus udnævntes 1. Oktober 1670 til dansk agent ved de nordtyske hoffer og holdt sig i sine breve stadig nær til Schumacher. Af Gyldenløves billetter fremgår det, at denne rådførte sig med ham om besættelsen af andre lignende embeder; Schumacher lod sin fjernt besvogrede ven Kornelius Lerche tilbyde en diplomatisk plads og han fik Mette Trolles mand afsted til Madrid.

Det var da også på dette område foreløbig mere de personlige end de saglige forhold, som interesserede ham. Da der således opkom forskellige stridsspørgsmål med hansestæderne Lybek og Hamburg om de gamle handelsprivilegier og grænseforholdene ved Trave, lod han dem gå til statskollegiets betænkning, og sluttede sig her, for så vidt som han kom tilstede, stadig til Ahlefelds vota. Peter Retz havde engageret den bekendte geograf Johannes Mejer fra Husum til at kårtlægge grænseegnene ind imod de nævnte byer, rimeligvis af hensyn til disse stridigheder; Griffenfeld synes

derimod ikke at have kunnet afvinde dem nogen interesse.

Så droges han ind i den oldenburgske sag og vandt her ved forliget med Plon sine første diplomatiske lavrbær, — tvivlsomme og tvetydige i deres virkelige betydning for landet som så mange af de senere. Fra nu af var han en selvskreven mand i alle politiske forhandlinger. —

Der var en dobbelt mulighed, to politiske principper at vælge imellem for Danmark; hvert havde sine talsmænd, sine gode grunde og sine udsigter. Det ene var det traditionelle, fjendskab mod Sverige og Gottorp, med planer om at vinde det i de sidste krige tabte tilbage; det andet et forbund med disse to magter til fælles forsvar og i fælles venskab med Frankrig. Som bekendt var Hannibal Sehested ophavsmand til dette sidste. Han havde vundet Fredrik III for forbundet med Frankrig og det var lykkedes ham at afslutte det; men først efter hans død fik kongen en fuldstændig fremstilling af hans politiske ideer i hænde. Sehested så de virkelige forhold under øjne, uden at gøre sig illusioner. Danmark, siger han, er gået tilbage, fordi dets adel blev ukrigersk, den foretrak nederlag og landafståelser for indrømmelser med hensyn til sine standsrettigheder. Den nye rigsgrænse er gået ind i folkeretten og vil ikke kunne forandres uden en fuldstændig kuldkastelse af de politiske forhold i Evropa; stod Danmark og Sverige ene, da var det en anden sag. Således som forholdene er, bør vi slå os til ro med den nærværende tilstand og betragte Øresund som vor endelige grænse. Det samme må

være tilfældet overfor Gottorp, dets selvstændighed er garanteret af Sverige. I forening vil de nordiske riger kunne holde en imponerende hær og flade, Sverige det første, Danmark-Norge det sidste, og trodse alle fjender; for Frankrig vil de være en værdifuld forbundsfælle i ryggen på Tyskland.

Der er noget bestikkende i denne opfattelse og man forstår godt, at den i nyere tid er bleven opfattet som et genialt fremsyn, alle burde have anerkendt. I virkeligheden har den dog sine store svagheder og det er alt for tydeligt, at den er dannet under indtrykket af Karl Gustavs magtudfoldelse og nordiske unionsplaner. Danmark skulde efter Sehested for bestandig give afkald på en tredjedel af rigets område for at tilføre Sverige en overordenlig magtforøgelse og ved et nøje forbund sikre dets vidtstrakte og udsatte erobringer overfor Rusland, Polen og Tyskland. Det skulde i virkeligheden intet vederlag have herfor; thi da kongen ejede sine fyrstendommer med nedarvet legitimitet, truedes de ikke som de svenske besiddelser af udenvælts fjender, — det skulde da være Sveriges forbundsfælle, hertugen af Gottorp. Det vilde have været en selvopgivelse af Danmark og Norge, om de for enhver pris havde bundet sig til et forsvars-, end sige et angrebsforbund med det uformelige rige, som for tiden var samlet under Vasakongens spir.

Ikke des mindre indeholdt planen en frugtbar tanke. En tilnærmelse mellem de nordiske riger var i høj grad ønskelig, oprettelsen af en varig fred betydelige ofre værd. Man tænkte ifølge sagens natur dengang mindre på det fælles sprog og folkeligt slægtskab end på

fælles interesser i handel og næringsveje, og her var det en given sag, at venskab mellem de nordiske magter vilde være den rette vej til at udelukke Holland og England fra Østersøen og give vor materielle udvikling i det hele taget et stort opsving.

Kong Fredrik III og Gabel var til en vis grad gåede ind på Sehesteds ideer, idet de søgte det gode forhold til Gottorp genoprettet og holdt på forbundet med Frankrig. Til Sverige kunde Gabel ikke ret fatte tillid efter overfaldet 1658, men han udtalte ønsket om, at dette engang måtte komme. Griffenfeld var altså på en måde opdragen i denne politik; vi har ved sammenstillingen af de kongelige våbenskjolde set ham sysle med skandinaviske fantasier, idet han for sit personlige vedkommende uden al tvivl havde en levende sans for det historiske slægtskab mellem folkene. Denne fremkaldte samtidig i Sverige vidtgående forslag i retning af Nordens enhed, ligesom der i Tyskland ved given lejlighed et par år efter forbigående opstod en stærk fællestysk bevægelse blandt fyrster og folk. Det var de første forløbere for senere tiders nationale rørelser. Griffenfeld vilde næppe have været i stand til senere at give tanken om fred og venskab mellem Nordens folk et så veltalende udtryk som han gjorde, hvis ikke denne tanke alt forhen havde slået rod i ham selv; ingen har i tidligere århundreder som han forstået at lægge glans over denne idé, fyldigt og fyndigt at udtale, hvad der ad denne vej kunde nås.

Det kan ej heller miskendes, at den stadig kan spores i hans politik. Vel går det ham som alle sam-

tidlige statsmænd, at han ikke føler sig bunden ved nogen bestemt grundtanke, han går i hvert givet øjeblik den vej, der synes at være den fordelagtigste; men atter og atter vender han tilbage til ønskeligheden af at komme til en forståelse her i Norden og få ende på det nedarvede fjendskab. Forholdene vilde dog, at han kom til at udfolde alle sine evner i den modsatte politiks tjeneste.

Gabel havde alt bragt Griffenfeld i forbindelse med den gottorpske præsident Kielmann, og det så i begyndelsen ud til at han vilde fortsætte det venskabelige forhold til denne statsmand; endnu efter Gabels fald fik han en gottorpsk sekretær udnævnt til fællesarkivar ved det vigtige statsarkiv for hertugdømmerne. Forliget med Pløn viste dog, at han meget snart frigjorde sig fra ethvert hensyn til den tidligere politik, når han anså det for det fordelagtigste; selv om han gik ud fra at det vilde kunne lykkes at drage Gottorp med ind i opgørelsen, var det dog et tvetydigt spil forud at enes med den fælles modstander og uden forudgående opsigelse at bryde med en mangeårig fælle i retssagen. Også fra dette synspunkt er hin diplomatiske bedrift af tvivlsomt værd.

Det træffer sig så heldigt, at der er opbevaret en redegørelse for de danske statsmænds politiske system netop fra den tid, da forhandlingerne med Pløn og Gottorp stod på, i Februar 1671. Det er de foran omtalte breve fra Esaias Puffendorf til den svenske regering; manden har øjensynligt haft gode forbindelser og et klart blik på forholdene. Man vil her i København, skriver han, frem for alt bevare forbundet med

Frankrig, hvad så end Sverige beslutter sig til. Helst vil man dog tillige leve i venskab med dette rige, kun enkedronningen har ikke kunnet glemme det gamle fjendskab. Ogsa Lilliecrona, den svenske afsending i Kobenhavn, sagde, at man viste ham ethvert hensyn, ja endog i mindre væsenlige ting foretrak at slå af på sin utvivlsomme ret frem for at lade det komme til rivninger. Hertugen af Gottorp udtalte sig for det samme; hans fremtid var afhængig af freden i Norden, ja han slog endog på ønskeligheden af et ægteskab mellem Karl XI og den danske prinsesse, hans hustrus soster. Kunde dette venskab bringes i stand, skulde efter de danske statsmænds mening de nordiske riger i forening tiltvinge sig yderligere fordele på det tyske riges bekostning, når dette før eller senere kom i ny strid med Frankrig; Habbæus havde forsikret, at det nuværende «bonderegimente» med fredspolitik ikke vilde holde sig i Sverige ud over den unge konges tiltrædelse til regeringen. Holland ønskede man om ikke tilintetgjort, så dog ydmyget, for at Østersøshandelen kunde komme på nordiske hænder.

Denne politik ansås altså for den mest attråværdige. Kunde det dobbelte forbund med Sverige og Frankrig imidlertid ikke opnås, da måtte Danmark ubetinget foretrække dette sidste for ved dets hjælp at få hævn over Sverige. Vi måtte derfor lægge an på at få Frankrig til at forandre sin opfattelse af de to nordiske magter, så det kom til at foretrække os og vor fordelagtige stilling i Nordtyskland; Sveriges forarmelse, de uheldige forhold i regeringskredsene m. m. måtte modsættes de tilsvarende gunstigere forhold i Danmark. Dernæst

måtte vi se at befæste vor stilling i det tyske rige, samle så mange af de mindre stater som mulig i et fast forbund, først og fremst slutte os nøje til Brandenburg, hvis største interesse lå i Sveriges svækkelse og fortrængelse fra Tyskland.

Puffendorf nævner Griffenfeld og Gyldenløve som de mænd, der især har kongens øre; den her skildrede politik var da utvivlsomt også netop deres. Den tredje rådgiver, Fredrik Ahlefeld, var næppe enig med dem heri, uden hvad den nærmest liggende del angik, forbundet i Nordtyskland; alle fjernere liggende planer søgte han helst at skyde til side. Af Gottorp var han en afgjort fjende, lige siden bruddet i Karl Gustavs tid, og hans tilbøjelighed var snarere at gå imod end med Frankrig. Alt Sehested, der satte ham højt som statsmand, fremhævede hans forkærlighed for Østrig og det tyske rige.

Kongen selv synes med hele sit hjerte at have tilhørt den traditionelle danske politik: fjendskab mod Sverige, selv om han var beskeden nok til at holde sine meninger tilbage overfor de mænds, der havde hans tillid. Denne politik lå jo lige for hånden; Sverige havde fravristet os rige og udstrakte lande, det havde berøvet os herredømmet over vore farvande, endog i Øresund, ud for hovedstaden, vor eneste orlogshavn. Overfor dette var der kun ét mål, én tanke: at vinde det tabte tilbage. Endnu 20 år efter skriver kong Kristian V, da der er tale om forbund med vore naboer: «Sverige kan ikke tro, at vi skal glemme de lande, som det har frataget os.»

Mange delte denne grundbetragtning i al dansk

politik og det må nærmest undre os, at ikke alle var enige i den. I vore dage vilde man jo afgjort søge rigets sande interesse deri at holde dets lande samlede, at bevare det historisk overleverede; dengang var det ikke tilfældet i samme grad. En tilsvarende eller større udvidelse i en anden retning, på et andet område, kunde forekomme mange som lige så attråværdig, da statens materielle velvære, det økonomiske udkomme, for de fleste statsmænd stod i første række. At Griffenfeld ifølge sine begreber om kongedømme og kongeriger og sin ligegyldighed for det historisk givne og nedarvede, hældede til denne betragtning, måtte forlods være sandsynligt; hans stærke sans for de historiske minder og modersmålets ret hindrede ham jo ikke i at afbryde den nationale politik i Sønderjylland og drev ham ikke til at optage den i Skåne. Gyldenløve kunde ifølge sin oprindelse og fortid endnu mindre formodes at have stærke nationale sympatier.

Denne modsætning i politiske synspunkter indenfor regeringskredsene var dog ikke ejendommelig for Danmark; den genfandtes tværtimod overalt og var karakteristik for tiden. Trediveårskrigen havde i den henseende demoraliseret Evropa, både ved at skabe et utal af suveræne stater og ved at bryde de ældre tiders principer for deres fordeling. Religiøse spørgsmål toges der ikke mere hensyn til, nationale var man endnu ikke nået til; modsætningen mellem frie og despotisk styrede stater måtte ligeledes falde bort efter enevældens store fremskridt. Også det historisk nedarvede venskab og fjendskab tabte sin bindende ka-

rakter. Når statsmændene alligevel fremdrog snart et, snart et andet af disse synspunkter, var det kun af en naturlig trang til at retfærdiggøre den politik, de af andre grunde var tilsinds at slå ind på. Disse sande grunde var den øjeblikkelige fordel, enten landudvidelse, ligegyldig hvor eller hvorledes, eller økonomiske fordele, frem for alt handelens og søfartens fremme. Magternes gruppering var underkastet stadig skiftende love og frembød et broget billed af tilsyneladende tilfældigheder og vilkårlighed. Når vi derfor vil komme til at se de ledende statsmænd i Danmark holde det gående i åringer uden at tage afgjort parti, så er det ingenlunde noget særegent for os, en afstikkende dansk politik; det er meget mere kun et tegn på, at der hos os er et overlegent talent i styrelsen, at det lykkes for Danmark, hvad alle ønskede at opnå. Politikken er i hine tider i en fremtrædende grad et spil, i hvilket så at sige alt er tilfældigt, — frem for alt udfaldet. Dette forklarer Griffenfelds anseelse og skæbne. Han havde ualmindelige betingelser for at deltage i et sådant spil: kundskaber, intelligens og en vidunderlig evne til at omgås og behandle mennesker; derfor opnår han samtidens beundring som en enestående diplomat. Men han undgår ej heller spillets farer: det betager ham alt som han spiller; han bliver stadig dristigere, han vover altid mere for at vinde endnu mere; selve spillet bliver omsider en lidenskab, der berøver ham al besindighed og ender med en katastrofe.

Det var ikke blot så, at de enkelte magter grupperede sig efter de mest vilkårlige omstændigheder, men så at sige indenfor hver enkelt af dem, både de

absolut monarkiske og de konstitutionelle, fandtes der modsatte strømninger, forskellige opfattelser af, hvilken politik der var den retteste, d. v. s. den klogeste i øjeblikket. Hver stat havde sine partier, der repræsenterede en modsat alliancepolitik, enten af overbevisning, eller fordi de overhoved bekæmpede hinandens indflydelse og derfor også drog til forskellig side i dette anliggende. Og da nationalfølelse og fædrelandssind dengang endnu som oftest kun var lidet udviklet, spillede også personlige fordele og ligefrem bestikkelse her en ikke uvæsenlig rolle.

Der var igrunden i hele dette brogede væv kun ét fast punkt, Ludvig XIV af Frankrig. Kun han kunde i sandhed sige, at han personlig holdt sit riges politik i sin hånd, en omstændighed, som gav ham en uberegnelig fordel overfor alle samtidige magter og vistnok mere end noget andet forklarer den overvægt, han længe forstod at bevare. Frankrig var da også den egenlige uro i Evropa; her var der et initiativ og herfra ventede man stødet til altid nye begivenheder. I alle de andre stater havde man et fransk og et antifransk parti; enkelte steder var et af dem i sikker overvægt, men de fleste steder vaklede man og afgørelsen kunde snart falde til den ene, snart til den anden side.

For de år, i hvilke Griffenfeld spillede en rolle, var det Frankrigs planer mod Holland, som helt beherskede den store politik. Ludvig XIV samlede alt hvad han kunde overkomme mod den rige republik, med den umiskendelige hensigt helt at tilintetgøre den og lade den tilligemed de spanske Nederlande gå op i

sit enevældige monarki. Man kan dog ikke sige, at hele skylden i denne konflikt var på Frankrigs side; Holland udøvede nemlig sit herredømme på havet og sin påståede eneberettigelse til kolonialhandelen med en sådan hensynsløshed og et sådant hovmod, at det mere eller mindre havde alle søfarende nationer imod sig og særlig gav Frankrig en vis ret til at eftertragte dets ydmygelse. I året 1671 havde stillingen dog endnu ikke klaret sig; man troede vel af og til at kunne skimte et uvejr over Holland, idet England skilte sig fra det og nærmede sig Frankrig; men i selve republikken syntes man endnu ikke at ane nogen fare, og de andre magter var sysselsatte med at ordne deres små tvistigheder eller afslutte de stærkt begrænsede forbund, der altid stod på dagsordenen.

Danmark var engageret i tre forskellige forbundstraktater, som i tilfælde af et brud umulig samtidig kunde bringes til udførelse. 3. Avgust 1663 var der sluttet et forbund med Frankrig på 10 år, som forpligtede os til at stille hjælpetropper i en tysk krig, medens Frankrig lovede hjælp i penge mod Sverige. 25. Oktober 1666 var der i Haag sluttet et fireforbund mellem Danmark, Holland, Brandenburg og to hertuger af Brunsvig-Lüneburg (dronning Sofie Amalias brødre), på 6 år, med forpligtelse til gensidigt forsvar, foreløbig med en mindre troppestyrke, senere af al magt. Og endelig var der sluttet et forbund med England, 11. Juli 1670, efter de ved Gyldenløve trufne aftaler, uden at dog noget bestemt var fastslået om hjælpens størrelse.

Straks efter Kristian V's tronbestigelse havde man

søgt at knytte ham nærmere til Holland og dets allierede, Østrig og Spanien, men hans rådgivere foretrak en nøjere forbindelse med de mindre magter for ikke at komme ind i for store forpligtelser. Forhandlingerne lagdes i hænderne på den tidligere svenske diplomat Habbæus Lichtenstern, der som før nævnt var gået i dansk tjeneste; han blev ansat som resident i de nordtyske kredse med bolig i Hamburg og fik til opgave at forberede en større tilslutning til forbundet af 1666, især fra de andre Brunsvigske linjers side (Hannover og Wolfenbüttel); den regerende landgrevinde af Hessen kunde man gøre regning på som moder til dronningen. Forhandlingerne om dette forbund trak imidlertid i langdrag og førtes ikke til afslutning, før den ældre alliance var ved at udløbe.

Af største øjeblikkelig interesse var i foråret 1671 forholdet til Gottorp. Som vi har set, fortsatte man fra dansk side forhandlingerne om en affindelse for hertugens medejendomsret til Oldenburg, efterat de var afbrudte i København; men uden held. Den gamle modsætning mellem Ahlefeld og Kielmann gjorde vistnok her en forståelse vanskelig, men præsidenten synes end ikke mere at have været herre over situationen på Gottorp; de yngre rådgivere, hans søn og Cramer, der var mere fremfusende, havde tildels hertugens øre, og præsidenten begyndte at tale om at trække sig tilbage fra forretningerne for at ende sine dage i fred i Hamburg. Istedenfor at bringes til en afslutning, førtes striden da ud i videre kredse, Sverige droges ind i den og skuepladsen blev forlagt til kejserhoffet i Wien.

Da Lillieneron efter et længere ophold herhjemme,

under hvilket han, som det vil mindes, havde deltaget i ordningen af den Oldenburgske sag, sendtes tilbage til sin post i Wien, udfærdigede Griffenfeld en hemmelig instruks (2. April 1671), i hvilken det blev pålagt ham at virke for anerkendelsen af den med Plon sluttede overenskomst om den kongelige halvdel af grevskabet, samt for fremtiden at støtte Plon i sagen mod Gottorp for at fremkalde en endelig dom om den anden del. Fra hertugelig side så man meget vel den fare, som truede fra denne kant, og at man ikke havde anden udvej end enten at indgå en overenskomst med kongen eller ty til Sveriges hjælp. I slutningen af Maj satte da også den svenske formynderregering sig i bevægelse. Der blev givet ordre til regeringspræsidenten i det svenske hertugdømme Bremen, Sveder Didrik Kley i Stade, til at træde i forhandling med Gottorp og støtte det i enhver henseende, og der blev skrevet til kong Kristian V med tilbud om mægling. Både hertugen af Gottorp, Kley og regeringen i Stokholm søgte desuden at virke i Wien imod overenskomstens stadfæstelse. Foreløbig blev disse foretagender dog uden al virkning; Lilliencron arbejdede i Wien i forening med hertug Hans Adolf af Plon for den kejserlige stadfæstelse, og denne fandt sted den 12. Juli, hvorefter kongen den 3. Sept. næst efter modtog forleningen med den ene halvdel af grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst. Samtidig svarede han formynderregeringen i Sverige, at han ikke kunde modtage dens mægling, da han ingen strid havde med sin svoger på Gottorp; hvad der havde været dem imellem, var afgjort ved en mindelig overens-

komst i København og han ønskede intet hellere end at denne måtte blive bragt til udførelse. Endvidere lod kongen på den Westfalske kredsdag, under hvilken Oldenburg hørte, protestere mod hertugens deltagelse i forhandlingerne, da han havde afstaet sin halvdel af grevskaberne til kongen. Herimod gjorde atter Kristian Albrekt indsigelse.

Kong Kristian V var ifærd med at tabe talmodigheden; han vilde helst drage sværdet og sætte sig i besiddelse af Gottorpernes del, støttet til sin gode ret efter den med Pløn trufne yderligere overenskomst. Den 25. Juli skriver han til Griffenfeld, efter at have fremsat forskellige måder at komme til nye forhandlinger på: «Men for at sige alt, så ser jeg dog ingen andet middel end at tage possession, det kommer dog engang dertil; og dersom vi skal komme op engang, så få vi vove det derpå engang; thi Danmark kommer aldrig ret op uden ved Guds hjælp og krig. Derfor, i hvor svage vi ere, få vi at gøre vort bedste i alle vore affærer og ikke sømme (tøve) for længe.» Kongen undskylder selv, at han har sat dette op «i en hast» og at det er noget konfust; des større vægt må der lægges på tanken i det som udtryk for hans inderste overbevisning. Her lå i virkeligheden modsætningsforholdet mellem ham og Griffenfeld; denne gjorde det til en slags valgsprog, at «pennen styrer sværdet», medens kongen havde større fortrøstning til krudt og skibsplanker. Man kan tilvisse ikke nægte statsmanden sin sympati, når han troede det længst mulige at burde undgå kampen; men det blev dog tillige hans svaghed,

at han ikke tilfulde forstod den modsatte tankegangs betydning.

Denne gang havde Griffenfeld imidlertid utvivlsomt ret, når han gjorde alt for at holde kongen tilbage fra overilede skridt; der herskede den største forvirring i de politiske forhold, og medens der derfor vilde have været den bedste lejlighed for en stærk og vel forberedt magt til at udrette noget ved et pludseligt slag, var det dobbelt farligt at røre sig med så svage kræfter, som Danmark rådede over. Grev Ahlefeld stod i den henseende fuldstændig på Griffenfelds side og gjorde alt for at holde tilbage på den unge monark, og det bestemtes derfor i konsejlet, at han ved sin tilbagekomst til hertugdømmerne skulde gøre et nyt forsøg med den gamle Kielmann. Han skulde prøve på at bestikke ham og måtte til den ende gå indtil 20,000 rdl.; de i København aftalte 150,000 rdl. skulde kun regnes for den foreløbige overdragelse af den gottorpske del, men for det tilfælde, at sagen blev vundet i Wien, fordobles ved en endelig overenskomst; hertugens broder skulde have en årpenge på livstid. Men fællesskabet i regeringen i grevskaberne, som den nu bestod, kunde kongen ikke mere finde sig i og den måtte frem for alt bringes til at høre op. Samtidig skrev Ahlefeld til Gensch i Pløn, at deres fælles sag stod mådeligt, idet Sverige var i færd med at blande sig i den, og at Pløn om fornødent måtte være rede til at sætte den aftalte sum adskilligt ned, hvis kongen nu måske kom til en kostbar overenskomst med Gottorp.

Vi får ved denne tid et indblik i forholdene på

Gottorp fra en helt anden side og møder da samme billed her som overalt: rådvildhed og de mest modsatte tendenser i politikken. De gamle stridigheder med Hamburg om den holstenske landshøjhed over staden var ved tronskiftet igen komne op, da kongen forlangte at hyldes af rådet; dette gav nærmeste anledning til at man i foråret 1671 fattede den plan at lade fællesarkivet på Gottorp gennemsøge og ordne for om mulig at finde aktstykker, som kunde bruges i denne sag. Ved siden heraf meldte sig nu også ønsket om i det hele at få en oversigt over dette lidet kendte arkivs indhold, bl. a. til selve stridighederne med Gottorp. At få undersøgelsen sat i værk var ikke vanskeligt og kunde ikke vække mistanke på Gottorp, da udnævnelsen af den fælles arkivar Burkard Niederstädt jo netop havde været et første skridt til at få arkivet gjort tilgængeligt. Den kongelige sekretær og arkivar i det tyske kancelli Johan Moth afsendtes altså ud på sommeren til Slesvig for i forening med Niederstädt at gennemgå de gamle sager. Moth var ligesom denne sidste en kundskabsrig, især historiekyndig mand; han var en præstesøn fra Flensborg amt og slægtning af kongens elskerinde. Hans ophold i Slesvig, der strakte sig over et halvt år, indtil julen, fik derfor ikke blot den største betydning med hensyn til kendskabet til arkivet, men man fik gennem ham tillige en række meddelelser fra det gottorpske hof, som dengang og senere kunde komme til nytte.

Hvad arkivet angik, da udarbejdede de to arkivarer en fuldstændig registratur over dets indhold, hvorhos Moth sysselsatte 4 skrivere med at afskrive alt hvad

man manglede i kancelliet i København; han måtte, da han tog tilbage, leje en ekstravogn til at befordre disse sager. Ligeledes lykkedes det ham at komme på spor efter, at mange fællessager var komne op i kancelliet på Gottorp; dem fik han efterhånden udleverede og lagte på deres plads. Fra dette grundige studium af fællesarkivet hidrørte vistnok en meget stor del af de aktstykker, der i den følgende tid fremdroges i stridighederne med Gottorp; Kristoffer Gensch fik vel allerede dengang adskilligt heraf meddelt til sine skrifter i den oldenburgske sag; da han senere trådte i dansk tjeneste, stilledes det altsammen til hans rådighed.

Hvad Moth i breve til Bierman meddeler om forholdene ved det gottorpske hof viser, at man der som her og overalt var delt i partier og uklar over hvad man vilde. Adskillige indflydelsesrige mænd var dansksindede, siger han, og ønskede at man var vel ude af den plønske sag; den gamle præsident derimod holdt Moth for den egenlige ophavsmand til den fortsatte strid, hvor meget han end hyklede forsonlighed og talte om sin overvældende legemssvaghed. Af et senere brev fra præsidenten til sin søn, hvori han bebrejder ham og Cramer at have drevet sagen på spidsen, fremgår dog snarere, at han nu var klog nok til at indse det farlige i en fortsat strid og at dette var en medvirkende grund til at han trak sig tilbage til Hamburg. Sveriges indblanding havde næppe stort at sige; Kielmann lod i begyndelsen af Avgust måned Andreas Cramer tage ned til Kley i Stade for at få nærmere rede på den og at forhøre, om man i Stokholm vilde have noget imod en direkte forhandling mellem Gottorp

og Danmark. Efterretningen om Lilliencrons sejr i Wien efterfulgtes endvidere af den derværende politiske agent Franz v. Meyersheims opsigelse af sit tjenesteforhold til Gottorp; han havde hidtil været fælles sagfører for kongen og hertugen, men meddelte nu præsidenten, at han anså Gottorps sag for uretfærdig og håblos og derfor ikke mere vilde have med den at bestille. Rimeligvis talte han herved ud af sin egen overbevisning, men det havde dog måske også hjulpet på hans indsigter, at Lilliencron ved sin tilbagekomst til Wien havde ordre til at forære ham en guldkæde for at bringe ham fra hertugens parti. Sandheden var vel, at han aldrig havde troet på sagens retfærdighed, men hidtil havde tænkt sig at den alligevel vilde blive afgjort til fordel for de regerende herrer som de mægtigste. Kielmann levede under disse forhold i en evig angest; han troede, at man fra dansk side kunde falde på at bemægtige sig hans person, og der holdtes dag og nat en stærk vagt for hans dør, medens hans ejendele stod indpakkede til rejsen sydpå. I begyndelsen af September havde han det sidste møde med statholderen ved Stenderup å, på grænsen af Flensborg og Gottorp amter; det blev ligesom alle de tidligere uden resultat. En 4—5 uger efter besluttede man på Gottorp at sende en mand til Stokholm for at skynde på Sverige; men før dette kom til udførelse, gjorde præsidenten alvor af sin plan at flytte til Hamburg og overlade forretningerne til sin søn, vicepræsidenten. Dermed var man foreløbig til ende med alle forhandlinger om denne sag.

I Avgust måned kom hurtig Hans Adolf af Pløn

hjem fra sit ophold i Østrig og drog til København for at skynde på afgørelsen af sin faders mellemværende med kongen; da nu handelen om det halve Oldenburg var bragt i orden, ønskede han snarest mulig at få vederlaget i de segebergske godser. Dette var dog ikke hans eneste ærende; fra Østrig og Brandenburgs side var man opsat på at få Danmark draget ind i forbundet mod Frankrig, og hertugen talte ivrig for det samme; han foreslog endog et giftermål mellem kongens yngste søster Ulrikke Eleonore og kurprinsen af Brandenburg. Disse anmodninger kunde man dog skyde fra sig og henvise til forhandlingerne i Brunsvig, der gik deres langsomme gang. Et par måneder efter døde den gamle hertug Joakim Ernst på Pløn og sønnerne enedes om foreløbig at lade deres moder overtage styrelsen af det lille fyrstendømme, medens Hans Adolf efter kongens løfte arvede faderens elefantorden og fremdeles førte forhandlingerne i Wien og København. Denne mand, hvis dygtighed og tapperhed skaffede ham så megen berømmelse, kom fra nu af til at spille en fremtrædende rolle i udviklingen af vor politik; han repræsenterede det antifranske standpunkt og den energiske handlingspolitik og havde i den henseende en værdifuld forbundsfælle i kongens inderste ønske. Til Griffenfeld trådte han fra nu af i et personligt venskabsforhold, der holdt sig i de følgende år og giver sig vidnesbyrd i en række breve; tonen i disse er alt ved denne tid som mellem ligemænd. For at holde forbindelsen med København vedlige, toges sekretæren i det tyske kancelli Fredrik Wulff, Griffenfelds medhjælper som arkivar, i plønsk

Turcus Ve[illegible]. Turennas Gallia laudat.
Suedia Wrangelios at hunc Germania praefert.
Qui dictis populis felici Marte frequenter
Praevaluit, Sapiens verè et fortissimus Heros.

Hertug Hans Adolf af Pløn.

tjeneste som fast agent og korrespondent; gennem ham holdtes den snilde Kristoffer Gensch stadig underrettet om, hvad der foregik her, så han på passende tidspunkter kunde få sin hertug til at gribe ind i sagernes gang. Det var dog ikke blot gennem hertugens personlige påvirkning, men også ved direkte henvendelse til den danske afsending at man efter afgørelsen af den første oldenburgske sag i Wien begyndte stærkt at slå på ønskeligheden af en nærmere forbindelse med Danmark. Det vedtoges i konsejlet at svare imødekommende herpå, dog således at forhandlingerne kunde trække i langdrag; Lilliencron skulde f. e. fremsætte ønsket om, at man vilde tildele kongen titel af majestæt, ligesom det var tilfældet med kongen af Sverige, o. l. Ved disse omsvøb vandt man tid til ud på vinteren.

Samtidig var man nemlig stærkt optagen af Frankrigs helt modsatte forslag. Terlon havde nu ordre til at virke for en fælles optræden af Danmark og Sverige, hvorved Frankrig vilde opnå at få en stærk støtte i ryggen på de tyske magter, af hvilke iøvrigt flere hældede til samme side. Dette faldt jo sammen med danske statsmænds ivrige ønsker og det besluttedes da også at sende en ny mand til Stokholm for at få en foreløbig mening om, hvad der her kunde udrettes. Det ser dog besynderligt ud, at man til afsending for at indlede et venskabeligt forhold valgte Simon Petkum, en udlænding, der ikke engang forstod de nordiske sprog; men den mulighed er jo ikke udelukket, at man kun hos en sådan troede at kunne finde den nødvendige fordomsfrihed og en velvillig imødekommen fra svensk

side. Jens Juel, som havde været afsending i Stokholm indtil julen 1670, var vistnok stemt for et venligt forhold, men man havde ingen ret tillid til ham i Sverige.

Petkums sendelse førte ikke til store resultater. Han kom til Stokholm samtidig med den franske afsending marquis Arnauld de Pomponne, Ludvig XIV højtbetroede statssekretær, og denne indledede nu forhandlinger om et forbund med Frankrig og England, medens Holland og Brandenburg modarbejdede det. Denne situation gjorde de svenske rigsråder overmodige og der var ikke stort at udrette for Petkum. Alligevel hævede der sig også stemmer for at gå sammen med Danmark, ligesom det længe stod vaklende, om Frankrig eller dets fjender skulde vinde overhånd. At man fra dansk side ingenlunde drev forhandlingerne på skrømt eller for at vildlede, ses af et lille, men ret betegnende træk. Et af stridspunkterne fra foregående år var kongens optagelse af de tre kroner i våbenets hovedskjold, sammen med det danske og norske rigsvåben, ligesom genoptagelsen af Gullands og Øsels våbenmærker forekom Svenskerne mistænkelig. Man havde tidligere, alt i Fredrik III's sidste år, beklaget sig derover, men uden nytte; der svaredes kun med udflugter og Griffenfeld skød endog senere skylden på kongen personlig. Denne sag kom nu igen på tale overfor Petkum og han indberettede, hvad man i den anledning havde ytret. Rimeligvis har dette medført nogen fortrydelse hos kongen, og deraf må det vel nærmest forklares, at der i konsejlet blev vedtaget et temmelig skarpt svar til Petkum, der ikke burde have indladt sig på

så underordnede og ligegyldige ting. Men det er da ret betegnende at se, at man samtidig forandrer kongevåbenets anordning og vender tilbage til det ældre samlede skjold, delt ved danebrogskorset; ved samme lejlighed faldt de omtvistede mærker bort og de tre kroner kom til at indtage deres gamle, mere tilbageskudte plads. Det kan ikke miskendes, at der heri vistes en føjelighed overfor Sverige, som tyder på, at man virkelig ønskede at komme til et resultat.

Længere end til en fælles nevtralitet med gensidig sikring af handelen under de vanskelige konjunkturer var der foreløbig ikke fra nogen side tale om at gå og i denne retning synes også de svenske statsmænd tildels at have været villige til at være med. Dette viste sig også i deres holdning overfor Gottorp.

Herfra havde man nemlig, som foran antydet, foruroliget over sagernes gang i Wien, ud på efteråret sendt «rejsesekretæren» Tobias Fleischer til Stokholm for på stedet ved enkedronningens, den gottorpske prinsesse Sofie Hedvigs hjælp at ægge rådet til forøget virksomhed i den oldenburgske sag. Fleischer ankom et par måneder efter Petkum (8. Sept. og 9. Nov.) og fandt denne vel anskreven; han selv modtoges som en kær gæst af dronningen, men havde ondt ved at få lejlighed til at overbevise de svenske statsmænd om deres fremtrædende interesse i afgørelsen af det plønske mellemværende. Danmark, påstod han, styrkede sig ved forbund med de nordtyske magter og vilde i Oldenburg også blive farligt for det svenske hertugdømme Bremen, medens det med ét slag kunde

knuse Gottorp. Man havde imidlertid lige givet Kley i Stade fuldmagt til at forhandle direkte med Pløn om en affindelse for den anden halvdel af grevskaberne, uden at ane at hertugen alt for længst havde solgt også den til Danmark, og medens dette stod på, kunde man ikke indlade sig på noget i Stokholm. Fleischer måtte da nøjes med almindelige forsikringer om, at man ikke vilde finde sig i voldshandlinger fra dansk side overfor forbundsfællen på Gottorp.

Imidlertid arbejdede Frankrig ufortrødent på en sammenslutning af de nordiske magter. I et langvarigt stridsspørgsmål med Holland, angående gensidige pengefordringer, som Danmark havde henstillet til voldgiftskendelse af den franske konge, faldt der ved denne tid en dom, som gav Danmark ret i alle hovedpunkter. Pomponne fik på sin hjemrejse fra Sverige et godt indtryk af stemningen i København, hvor han forhandlede med Gyldenløve og Griffenfeld, men i virkeligheden var han alt dengang halvvejs bunden til at opgive at få Danmark med i forbundet; det var fra svensk side fremsat som en bestemt fordring, at man ikke vilde finde sig i at dele Frankrigs venskab med sin sydlige nabo. Straks efter sendte man en særlig afsending, Gabriel Oksenstjerna, til København for at lykønske til kronprinsens fødsel og undersøge stillingen i den gottorpske sag; sendelsen indledede med et gentaget formelt tilbud om venskabelig mægling i dette vanskelige anliggende. Heller ikke ad den vej opnåede man dog noget. Der blev erklæret både gennem Petkum og til Oksenstjerna, at man ingen strid havde med Gottorp, som egnede sig til fremmed mægling; jo

mindre der rørtes ved den, des snarere vilde hertugen komme til det resultat, at det éngang sluttede forlig var det fordelagtigste for ham. Samtidig beklagede man sig i København over, at den svenske afsending i Wien, Samuel Puffendorf, modarbejdede Danmark og Pløn og søgte at forhale den endelige dom ved rigshofretten.

Overfor denne faste holdning tabte Sverige lysten til at befatte sig med denne sag. Den 9. Marts 1672 skriver Fleischer, at rigskansleren La Gardie har talt med ham og åbent tilstået, at Oksenstjerna intet har kunnet udrette i København og derfor vil blive kaldet tilbage. Der er nu tre veje at gå for Gottorp: enten at stole på en sejrrig udgang af processen i Wien, men den er meget usandsynlig; eller at lade alt blive som det er og stole på fremtiden, men det er misligt, da ingen kan være sikker på at Sverige vedblivende vil kunne magte forholdene; eller endelig at gå til venskabelig overenskomst med Danmark og da tage hvad der kan opnås. Fleischer bestyrkedes i, at dette var den almindelige mening, derved at feltmarskal grev Klas Tott, der stod udenfor partierne, gav ham det selvsamme råd. Der var i det hele ingen stemning for at indlade sig på alvorlige foretagender; selv forbundet med Frankrig, som man nu til trods for de bedste patrioters indsigelse stod i begreb med at afslutte, vilde næppe drage Sverige ud af sin nødtvungne nevtralitet. Også den franske afsending Antoine de Courtin fremhævede rigets store vanskeligheder overfor sine naboer i øst og syd, og dets svaghed og fattigdom.

Da hertugen af Gottorp modtog disse meddelelser,

var han alt i forvejen ilde tilmode ved kongens holdning i Oldenburg. 3. Februar var der nemlig udgået ordre til statholderen grev Anton om at påbegynde staden Oldenburgs befæstning efter en tidligere vedtagen plan, udgifterne skulde tages af krigskassen, der til den ende skulde skilles fra civilkassen. Da statholderen, ligesom de andre embedsmænd, var i kongens og hertugens fælles tjeneste, indberettede han det til Gottorp og fik herfra ordre til ikke at foretage sig noget; 2. Marts skrev hertugen til kongen, at han ikke kunde finde sig i dette overgreb og ikke anerkendte forliget i København om sine rettigheders overdragelse for bindende. 19. Marts svarede kongen, idet han samtidig gentog sin befaling til statholderen, at hertugen jo ikke blot havde indgået et bindende forlig i København, men stadig senere erklæret, at han ikke vilde gå fra det, det gjaldt kun om nærmere at formulere det; kongen kunde derfor ikke unddrage sig den forpligtelse at sørge for landets sikkerhed ved at lade tidligere besluttede forsvarsforanstaltninger udføre. I sin vånde sendte Kristian Albrekt hele denne brevveksling til Stokholm og udbad sig hurtigt svar på hvad han nu skulde gøre, især da han i næste måned ventede kongen til hertugdømmerne. Vilde Sverige finde sig i, at han opgav Oldenburg og således lod det få den farlige nabo ved Weser? Noget bindende svar fik han næppe på denne forespørgsel, men i Stokholm lod man tydeligt Tobias Fleischer forstå, at man satte pris på Danmarks venskab og de nordiske rigers fælles nevtralitet, ligesom enkedronningen ved hans afskedsavdiens udtalte sin glæde over broderens person-

lige møde med kongen «som et varsel om en bestandig god forståelse» (4. Maj).

Hertugen havde ikke ganske uret, når han i kongens befalinger til Oldenburg troede at se tegn på, at denne nu for enhver pris vilde fremme sin vilje. Hertugen af Pløn havde igen været i København i julen og indtil de første dage af Februar, og både kongen og Gyldenløve var bleven krigersk stemte. 6. Febr. vedtoges i rådet projektet til et forsvarsforbund med Østrig, således at der i en hemmelig artikel skulde tages forbehold om «dommens befordring udi sagen mellem Gottorp og Pløn anlangende Oldenburg». 20. Febr. sender Gyldenløve Griffenfeld et lille projekt, «som de talte om forleden dag», gående ud på at opstille en hær i Holsten. Dette, mener han, vil give kongen og riget anseelse, og derpå kommer så meget an i politikken, således som Sverige udviser, nu det dog kun har skyggen af fordums storhed tilbage. Vi må se at forny de gamle danskes storhed; vor konge har fortrinlige egenskaber, han har en sund dom om tingene, karaktérstyrke, ungdom og en utrættelig kraft, samt en højsindet godhed for sine undersåtter og tjenere. Heraf må man drage nytte, ruste sig og slå et stort slag, når man løfter sin arm. Kongen har set dette projekt og pålagt ham at tale med Griffenfeld og feltherren Hans Schak om det.

En måned efter indberettede Petkum, at nu var forbundet mellem Sverige og Frankrig-England afgjort; det gik dog ikke ud over en velvillig nevtralitet og betingede først væbnet hjælp, hvis også andre magter blandede sig i krigen. Denne efterretning æggede atter

kongens stridslyst; han skriver 30. Marts til Griffenfeld: «Man kan endeligen vel se, at det gamle venskab imellem Sverig og Frankrig bliver nu mere («nunmehr», nu) fornyet, hvilket jeg vil håbe det skal tjene en gang til vort bedste og at vi kan komme til at tage de mesures, som os dog er naturligst og avantageux.» Hvorledes kongens stemning mod Frankrig var, ses af et ret betegnende træk fra de nærmest følgende dage. Han havde fået fat i et epigram om Louvre og sender Griffenfeld det; meningen af det var denne: «Jorden har ikke noget lignende folk, intet folk nogen by, ingen by noget hus, intet hus nogen lignende herre.» Griffenfeld svarede på stående fod med en parodi: «Huset er stort og staden end større, — hovmoder du dig deraf, kong Ludvig? — ofte har samme ødelæggelse bortrevet huset og dets herre!» At et sådant vers kunde tækkes kongen, viser hvorledes han var til sinds.

Man stod nu ved den store katastrofe; ingen kunde mere miskende, at uvejret nærmede sig, og der blev sluttet forbund rundt omkring. 3. April (1672) underskrives der mellem Sverige og Frankrig, dagen efter mellem England og Sverige; 26. April mellem Holland og Brandenburg. Østrig og Spanien var rede til at gå med disse sidste og ventede kun på Danmark. Under disse forhold' kom kongen og Griffenfeld til hertugdømmerne, hvor den brandenburgske ekstraordinære afsending, friherre Kristoffer Blumenthal, indfandt sig hos ham i Rensborg for at tilbyde ham optagelse i forbundet med Holland. Men selv om kongen i dette øjeblik har vaklet, hvorom der dog intet forlyder,

havde Griffenfeld her en mægtig forbundsfælle i Fredrik Ahlefeld; denne ansa os for aldeles afmægtige i et større sammenstød og mente, at det vilde kunne gå på rigets tilværelse. Hverken Blumenthal eller hertugen af Pløn, der også indfandt sig i Rensborg, kunde derfor opnå noget. Sålænge Holland ikke havde betalt de summer, hvortil det var dømt ved Frankrigs voldgiftskendelse, sagde Griffenfeld til den brandenburgske afsending, kunde der ikke være tale om en nærmere forbindelse med det; «trængte de derfor til Danmarks hjælp, måtte de lukke op for pungen.» 26. April, samme dag som forbundet mellem Holland og Brandenburg affattedes, udfærdigede kongen Blumenthals afskedsskrivelse; der blev deri kun fremhævet, at man ikke kunde svare på det gjorte forslag, før de ekstraordinære afsendinge, der var undervejs både fra Holland og England, var bleven hørte. Dagen efter ankom hertug Hans Adolf for at skynde på opkøbet og udleveringen af godserne i Segeberg. Han havde lige i forvejen gjort en rejse over Berlin til Wien og var meget optagen af hvad der her forberedtes. Fra Berlin havde han skrevet til Griffenfeld (19. Marts), at alt her gik efter ønske og at man nu vilde modsætte sig «den der vil regere verden»; kejseren, Brunsvig og Hessen er med og man vil sende hertugen af Zell til kongen for at formå ham til det samme. I Rensborg traf han foruden kongen, Ahlefeld og Griffenfeld, også Gyldenløve, men der synes ikke nu at have været tale om igen at forandre kongens beslutning; de kloge råd havde fået overhånd. Kongen aflagde et kort besøg

på Gottorp og mindede sin svoger om aftalen i København; denne udbad sig endnu seks ugers betænkning.

Efter tilbagekomsten til København varede det da heller ikke længe, før de to ambassadører fra sømagterne indfandt sig. 6. Maj havde kongen en samtale på Rosenborg med den hollandske afsending, Daniel van Wijngarden, herre til Werkendam; kun Gyldenløve og Griffenfeld var tilstede. Anden dagen efter udnævntes der som sædvanlig ved slige lejligheder kommissarier til at forhandle med ham i rådstuen, foruden de nævnte også Retz, Korbitz, Klingenberg og Bierman. Man gik foreløbig ud på at få pengemellemværendet ordnet, men tænkte dog også på andre spørgsmål; der blev fra kabinettet sendt ordre til skatkamret i al stilhed at tage under overvejelse, hvilke fordringer man kunde stille med hensyn til Øresundstolden, der efter Brømsebrofreden kun var fastsat for 40 år. Jens Juel fremkom med forslag om, at man desuden skulde søge at opnå fordele ved de hollandske kolonier o. l.; istedenfor penge, som man næppe kan opnå, foreslår han at lægge an på at få en eller flere af de hollandske øer i Vestindien.

Kort efter kom så den engelske ambassadør, hertug Karl af Richmond og Lenox; kongen modtog ham 22. Maj på Rosenborg. Griffenfeld skriver i sin almanak, at han var tilstede ved dette møde og kørte tilbage derfra med kongen op til slottet, hvorefter hertugen samme aften besøgte ham. Til forhandling med ham udnævntes alle de tilstedeværende medlemmer af konsejlet: Gyldenløve, Schak, Retz, Bjelke, Kørbitz og Griffenfeld. Hertugens sekretær Tomas Henshaw

skriver hjem til statssekretæren, sir Joseph Williamson, at han straks efter ankomsten har besøgt disse ministre og han dvæler især ved Griffenfeld, — «sidstnævnte», hedder det, «husker De muligvis under navn af Schumacherus, da han har fuldendt en del af sine studier i Oxford og bestandig siden har næret stort venskab for dr. Barlow, med hvem han stadig veksler breve. Han har et forbindtligt væsen, taler meget godt engelsk, holder sig nøje til Gyldenløve («er et kreatur af G.») og er den vigtigste mand ved dette hof, hvad forretningerne angår.» Forhandlingerne med Richmond kom især til at dreje sig om Danmarks forpligtelse til at kalde sine søfolk hjem fra den hollandske flåde, samt om vilkårene for en velvillig nevtralitet i lighed med den, Sverige iagttog.

Videre kom man ikke. I de samme dage faldt Franskmændene ind over den tyske grænse, tog i en håndevending kurfyrsten af Brandenburgs fæstninger ved Rinen og vendte sig derefter imod Holland (Juni 1672). Her opstod der en forfærdelig panik, der voksede efterhånden som det ene jobsbudskab fulgte efter det andet: fæstningerne overgav sig og hærafdelingerne blev slåede; i løbet af nogle få uger var halvdelen af provinserne erobrede, de blev hærgede med en utrolig hårdhed og råhed.

Det er karakteristisk for Griffenfeld, at han ved den første efterretning om Hollands nederlag er betænkt på at få det mest mulige for os ud af denne tildragelse. Han lader sig ikke henrive af sine følelser, således som adskillige andre herhjemme, der mindedes Hollands hjælp under Københavns belejring og

mente at øjeblikket nu var kommet til at vise sin taknemlighed i gerningen. Næppe var efterretningen om de første afgørende nederlag kommen hertil, før han pålagde statskollegiet at tænke på midler til at drage nytte af panikken i Amsterdam til at «lokkke købmænd og håndværkere» derfra til at nedsætte sig her i landet med deres kapitaler, og denne sag drøftes derpå, som tidligere omtalt, i de nærmeste uger og måneder mellem de forskellige kollegier, især for trosfrihedens vedkommende. Ligeledes tillades det en marokkansk-hollandsk jøde Samuel Palache «at indføre en og anden formuende portugisisk jøde» eller andre til København eller Glückstadt, til handelens bedste. Samtidig begynder man ivrig at drøfte købstædernes indre anliggender; der er tale om lettelse i deres afgifter, indkvartering m. m., udvikling af selvstyret, skibsføreres forpligtelse til at tage borgerskab, overhoved alt «hvad der kan tjene til købstædernes fremtarv». Særlig fortjener her at nævnes en forhandling i statskollegiet, som er betegnende for tidens såkaldte «merkantile system», den hensynsløse lovgivervirksomhed på næringslivets område. Det var foreslået at ophæve en række toldsteder i danske stæder, altså berøve disse retten til at drive selvstændig handel, selvfølgelig til fordel for de andre. Denne tanke gik Gyldenløve uden betænkning ind på og næsten hele kollegiet sluttede sig til ham; des glædeligere er det at se Griffenfeld undtagelsesvis hævde en selvstændig mening i dette spørgsmål, idet han ytrer, at «det synes en hård måde at beskære folk den næring, som de komme udi.» Denne afvigende mening fastholdt han

og havde her Lerche og Jens Juel på sin side. Senere måtte det da også forandres igen, snart for et, snart for et andet toldsted, indtil alt var kommen tilbage til det gamle.

Ahlefelds og Griffenfelds kloge tilbageholdenhed havde unægtelig vundet en glimrende sejr; det måtte nu stå klart for kongen, at han ved at kaste sig ind i denne kamp kunde have sat rigets velfærd på spil. Der faldt en fuldstændig dvale over de diplomatiske forhandlinger i Kobenhavn; Fredrik Wulff skriver i de dage til Plon på sin tysk: «Was das holländische unglückliche wesen betrifft, causiret nicht wenig veränderungen in consiliis und dürfte noch grössere nach sich ziehen; beiderseits ambassadeurs, eng- und holländisch, sind ganz stille allhie und wird wenig negotiirt.» Man gav dog efter for Englands forlangende om at hjemkalde danske sofolk fra den hollandske flåde, hvad der vel næppe havde stor virkning under de daværende forhold. På selve krigsskuepladsen tilbød man sin mægling ved mulige fredsforhandlinger, således at det blev pålagt de danske sendebud særlig at sørge for vort tilgodehavende hos Holland.

Imidlertid indtrådte der her et nyt omslag. Rædselsslagne havde generalstaterne tilbudt fred med store ofre, men Ludvig XIV havde været uklog nok til ikke at ville vise dem nogen skånsel; han vilde tilintetgøre deres frihed. Da slog stemningen om, og det dybt nedbøjede folk rejste sig imod sine dødsfjender for at kæmpe en sidste kamp for sin frihed og tilværelse. Den unge prins Vilhelm af Oranien valgtes til statholder, efter at dette embed havde stået ubesat fra

faderens død, før hans fødsel, og de to stormagters fredsforslag, der gik ud på en deling af de nærmest liggende provinser mellem Frankrig og England, blev afvist (21. Juli). Resten af landet var imidlertid sat i forsvarsstand, digerne gennembrudte og store strækninger af de frugtbare landskaber forvandlede til et hav. En uhyre bevægelse greb dette lille driftige folk; der kæmpedes med udholdende tapperhed mod de overlegne franske hære og flåden under Ruyter slog gentagne gange de forenede orlogsmænds landgangsforsøg tilbage. Det blev atter statsmændenes tur at lægge sig imellem og forsøge mægling eller nye kombinationer.

Det kunde ikke være andet end at det stød, som traf Holland, også måtte føles hos os. Der er opbevaret et brev fra Villum Lange i Viborg til Griffenfeld, hvori den tanke stærkt kommer til orde, at man måtte mindes Hollands hjælp for 14 år siden; det måtte være klart for alle, at kirkefrihedens sag og de små nationers uafhængighed ved dette overmodige overfald truedes på det alvorligste. Også hertugen af Pløn, der atter opholdt sig i Wien, var ivrig for at komme i våben mod Frankrig. Han skriver den 10. Juli til Griffenfeld, at man igen begynder at drage ånde efter den første forskrækkelse; kejseren har besluttet at sende 20,000 mand sammen med en lignende styrke fra Brandenburg og 8000 mand fra andre nordtyske stater mod grænsen; han håber at Danmark vil slutte sig hertil, medens England vistnok snart vil skille sin sag fra Frankrig. Det vil da være muligt at genoprette ligevægten og redde Holland. Gyldenløves

tanker gik nu i en lignende retning; han var først og fremst en ridderlig natur og let bevægelig under indtrykket af store begivenheder; at sidde stille, når noget sådant var på færde, tiltalte ham ikke og han var derfor misfornøjet og mistænksom mod Griffenfeld; måske tænkte han endog på at opgive det hele herhjemme og gå i krig på egen hånd.

Fredrik Ahlefeld må have fået underretning om disse forhold, thi han anså det for nødvendigt at rette alvorlige advarsler til Griffenfeld. Denne havde vist ham det venskab at skaffe ham naturalisation som dansk greve med kongelig ordre til oprettelsen af et lensgrevskab af pantegodset på Langeland. Rentekammeret var netop ifærd med at foretage de nødvendige beregninger i den anledning og greven takkede i de hjerteligste udtryk sin ven for den hjælp, han her havde ydet ham. Men han tager tillige anledning til at udtale sig om de politiske forhold. «Men i Guds navn», skriver han den 3. Avgust, «bliv dog ikke ophavsmand til en krig med så ringe udsigter og overlad i det mindste denne ære til dem, der dog altid vil have både æren, fordelen og styrelsen af den. Deres ekscellence véd jo, at forskellige af vore største og klogeste statsmænd fordum har lidt skibbrud på dette skær, idet de har ødelagt deres egen lykke sammen med fædrelandets.» Han vedlægger en udførlig betænkning om den øjeblikkelige situation, således som han på sin ensomme gård overså den nok så klart som statsmændene i hovedstaden; han havde jo sine korrespondenter rundt omkring til at give sig efterretning om begivenhederne og hans øvede blik så mere

uhildet på forholdene end de fleste. Det er efter Griffenfelds ønske, han vil udtale sig, siger han, kun til ham som ven retter han sine tanker. Men han vil da sige, at det forekommer ham meget farligt nu at tage parti, salænge de fleste magters stilling er uklar, og England, hvis venskab vil være os dobbelt vigtigt, dersom Holland tilintetgøres, går imod sine egne interesser ved at støtte Frankrig. Det bedste vilde være om man kunde bidrage til at dæmpe uvejret og imidlertid sætte sig i forsvarsstand til lands og til vands, for at have betydning for begge parter og altid være rede til at optræde med kraft. Hvad det angår at komme Holland til hjælp, da kunde det vistnok have stor interesse for os; men det må vel huskes, at vore evner er små og at det let kunde gå så galt, at man slap det ene bytte for at gribe det andet, så vi derved styrtede os selv i fordærvelse. De store fordele, vi nu formentlig vilde kunne opnå af Holland, er desuden tvivlsomme: måske vil det bagefter unddrage sig; hvad det nu lover, måske vil det blive ude af stand til at opfylde sine tilsagn. Hvad de andre eventuelle forbundsfæller angår, da ser de ud af mere, end de er: kejseren har mange og mægtige fjender i øst og en mådelig hær; Brandenburg har altid været omskifteligt og upålideligt, enten af interesse, eller af naturen, eller på grund af rådernes bestikkelighed, så det har ladet alle sine forbundsfæller i stikken: Sverige, Polen og Danmark selv; det er desuden så slet forsynet, at det yder ringe garanti. Brunsvig er delt og splidagtigt, enkelte af hertugerne rimeligvis i Frankrigs sold. Se, således vil vi være stillede, dersom vi bryder med

Frankrig og England og skaffer os Sverige på nakken; vort land vil være blottet for tropper, vore fæstninger i mådelig tilstand og Oldenburg uden forsvar. Frankrig derimod har alt, hvad de andre mangler: en hær, penge, gode råd, enhed i statsmagten. Det er derfor hans råd, at kongen indtil videre ser sagen på.

Griffenfeld har svaret bifaldende, som det ses af Ahlefelds næste brev, af 21. Avgust. «Deres sidste brev», siger han, «har gjort mig megen glæde, ja endog lidt forfængelig ved at vise, at De billiger min smule udtalelse om de nuværende konjunkturer. Jeg ønsker af hele mit hjerte, at D. e. altid må have den samstemning for mig, som vi har haft indtil nu i vor opfattelse, og at den gode Gud ville velsigne den skønne og vise holdning, som De altid har lagt for dagen i alle slags forretninger.»

Det var ikke nogen ganske let sag for Griffenfeld under de givne forhold at fortsætte forhandlingerne med hertugen af Richmond og Werkendam, der endnu begge var her i byen og trængte på med deres modsatte anmodninger. 23. Juli var han således tilligemed rigsmarsken Kørbitz hjemme hos hertugen for at meddele ham et fortroligt svar på hans fornyede andragende. Vi måtte først vide, sagde han, om England og Frankrig tænker på forhandlinger med Holland, som rygtet siger, eller om det er deres agt at tilintetgøre republikken, som Richmond har antydet. Kongen har til det yderste opfyldt sine forpligtelser mod England og kaldt sine søfolk tilbage fra hollandsk tjeneste; derimod har engelske orlogsmænd ikke holdt sig fri for overgreb mod de danske handelsskibe; der

er foregået kaperier, for hvilke man venter oprejsning. Werkendam blev på lignende måde holdt hen med talemåder og fremdragelsen af gamle klagemål.

Imidlertid kom det nu endelig til virkelige forhandlinger i Brunsvig; 5. Avgust udfærdigedes der en instruks for Habbæus. Det blev i denne pålagt ham at holde forbundet aldeles defensivt, kun gældende de tilfælde, i hvilke deltagerne angribes med urette, ikke når de selv blander sig i andres strid, ej heller, når det drejer sig om fortolkningen af ældre traktater. Vil deltagerne søge at give forbundet anvendelse på den nærværende krig, skal han skyde sig ind under, at han ingen bemyndigelse har hertil; men under hånden kan han lade forstå, at vi er villige til sligt, dersom Holland vil henvende sig til os og gøre os ret; det er alt en hjælp for det at vi sidder stille og derved tvinger Sverige til det samme.

Forhandlingerne i Brunsvig varede fra 12. Avgust til 12. September og førtes af sendebud fra kejseren, Danmark, Brandenburg, Hessen og linjerne Zell og Wolfenbüttel af huset Brunsvig. De afsluttedes med forsvarsforbundet af 12. Sept. (1672), som ratificeredes i den følgende månedstid, af Danmark den 1. Oktober. Det kom kun til at omfatte de lande, som lå indenfor det hellige romerske rige og som forbundsfællerne for tiden havde i besiddelse, altså ikke Danmark og Norge, Ungarn og Preussen; dog blev der i en særlig artikel tilføjet, at også angreb på Danmark og Slesvig skulde falde ind under ydelsen af hjælpetropper. Disses tal blev for kejseren, kongen og Brandenburg bestemt til 3000 ryttere og dobbelt så mange mand fodfolk, for

de tre andre tilsammen det halve. Forbundet begrænsedes til 3 år.

Idet kongen sluttede dette forbund, toges det udtrykkelige forbehold, at det ikke vilde komme til at gælde den nærværende krig, med mindre Holland selv henvendte sig til Danmark derom og indgik sådanne betingelser, som kunde fyldestgøre dets berettigede fordringer. Det var ikke ganske let at få dette slået fast, enten overfor Holland eller overfor Brandenburg og kejseren; på den anden side var det vanskeligt at overbevise hertugen af Richmond om, at Danmark ikke havde indgået noget på Englands skade rettet forbund. Traktaten kunde ikke andet end drage os længere over imod Holland og dets venner.

Dette var uden al tvivl i overensstemmelse med kongens ønske, thi han lovede sig åbenbart store ting både af Hollands venskab og af konflikten med Gottorp og Sverige. 20. Avgust var der da også i konsejlet «resolveret af hans majestæt», at der mundtlig skulde siges til Werkendam, at man ikke var uvillig til på visse betingelser at indgå et forsvars- og angrebsforbund med Holland. Blandt disse stod ydelsen af store subsidier i første række, både til hæren, artilleri og flåde; endvidere visse fordele med hensyn til Øresundstolden, kolonier, samt stridighederne med Hamburg og med Gottorp.

Samme dag som der i konsejlet fattedes beslutning om at ratificere traktaten i Brunsvig (24. Sept.), udgik der et mærkeligt kongebrev fra kabinettet til statskollegiet om at tage den politiske stilling under overvejelse. Det er både i sine almindelige udtalelser om

fredens velsignelse og i sine sporgsmål et så ejendommeligt vidnesbyrd om Griffenfelds tankegang på det givne tidspunkt, at det fortjener at gengives efter hele sin ordlyd:

«Vor synderlige gunst tilforn. Eftersom freden er en af de største lyksaligheder, som en regering af Gud kan velsignes med, og den for disse vore riger og lande endog så meget des mere fornøden er, som den sidste skadelige krigs fordærvelige frugter endnu hos enhver er udi frisk hukommelse, og kommercierne og trafikken, som Vi så godt som af ny her udi rigerne haver måt plante, til des flor og fremtarv fredelig tilstand for alle behøves; disse tiders besværlige konjunkturer derimod ere så vanskelige og indviklede at letteligen den vej, som man den genneste til freden at erholde havde forment at være, kunde hændes just den, som os til største fare og vidtløftighed føre kunde; da have Vi for godt og rådeligt eragtet, førend Vi nogen endelig resolution tager, eders mening og betænkende herover først at fornemme, og er derfor Vores allernådigste vilje og befaling, at I herom med flid delibererer og efterfølgende poster overvejer, nemmelig:

1. Eftersom Vi både af England og Frankerig (med hvilke Sverige synes at gøre ét) på den ene, så vel som kejseren, tyske fyrster og Holland på den anden side søges, hvilket I da rådeligst eragter, enten parti at tage eller nevtral at forblive?

2, og om Vi parti skulde tage, hvilket I da det gavnligste for Os at udvælge eragter? så og

3, hvad heller Vi resolvere skulde parti at tage eller nevtral at forblive, hvad postur Vi da nødvendig

havde at sætte os udi, med videre som dertil udkræves kunde, være sig Vi enten defensive eller offensive agere skulde?

Dette I så med alle deraf dependerende og dertil hørende omstændigheder uden forsømmelse vil have at pondercre og overlægge, og Os så eders allerunderd. mening og betænkende herom til Vores videre allernådigste resolution med forderligste at indstille, og helles alting hos eder selv hemmelig at holde, hvorfore I og, når I herom handler, dette uden sekretærernes (som helles sædvanlig plejer at protokollere) deres overværelse haver at forrette. Såsom og sagen i sig selv er af større vigtighed, så vel videre eftertanke dertil behoves, så ere vi allernådigst tilfreds, at når den udi første konference er først vel debatteret, den da optages og hver for sig siden hjemme betænke, hvad han udi næste konferencer formener videre at kunne udi så højvigtig en sag at ville råde og endelig votere. Dermed sker Vor vilje! Befalendes eder Gud!»

Af kollegiets protokol ses det, at der har været holdt møder den 27. og 30. September uden at der er indført noget om forhandlingerne. Derefter er der atter møde den 7. Oktober, ved hvilket følgende var tilstede: Gyldenløve, Hans Schak, Peter Retz, Henrik Bjelke, Henrik Rantzov, Korbitz, Otte Powisch, Holger Vind, Korfits Trolle, Kristen Skel, Jens Juel, Klingenberg, Scavenius og Peter Resen. Der «blev holdt sekret konference og protokolføreren udvíst.» Af et enkelt opbevaret votum ses det dog, at man den dag enedes om at indgive særskilte skriftlige vota, men

desværre er kun det ene bevaret. Det er dateret samme dag og forfattet af Jørgen Bjelke, der altså også må være kommen til stede. Begyndelsen af det er ikke uden interesse ved den betragtning, at Danmark er for svagt til at holde sig nevtralt; det må søge «subsidier og assistance» og det forekommer da den gamle krigsmand naturligere at søge disse hos Holland og dets forbundsfæller end fra de magter, der har allieret sig med Sverige.

Et samtidigt votum fra en helt anden side er dog nok så interessant. Det stammer fra sekretæren i krigskollegiet Herman Mejer, der anstiller en beregning over, hvad det vil koste at sætte hæren på benene og hvad vi altså må kræve af Holland. Men han tilføjer: «das teutsche wesen stehet mir nicht an», da der ingen enhed er og «nervus rerum gerendarum» mangler; Spanien har sine partier og mindreårigheden, «Holland agonisiret». Men han indrømmer at som sagerne står, da kun Holland og dets venner søger os, må vi gå med dem alligevel; vi vil altid i forening med dem kunne holde søen.

Der blev også skrevet til Ahlefeld om at udtale sig, Griffenfeld trængte til al den støtte, han kunde få, for at undgå en afgørelse. Greven havde forøvrigt lige skrevet et meget misfornøjet brev til ham: han fik ikke svar på sine gentagne bønner om at måtte rejse i bad til Tyskland; det forekom ham, at fælles fjender havde sværtet ham, og han opfordrer Griffenfeld indtrængende til at fremsætte, hvad han har gjort, hvorfor der vises ham kulde og mistillid. Hans votum i det forelagte spørgsmål går ud på at fraråde enhver

deltagelse i krigen i det nærværende øjeblik; man bør forberede sig for at kunne bruge en senere lejlighed.

Denne votering har sin store betydning ved det lys, den kaster over forholdene i kongens råd. Vel er det stór skade, at ikke alle de pågældende meninger er bevarede; men både de fremsatte spørgsmåls form og adskillige andre omstændigheder viser os, på hvilket område man bevægede sig. De ældre råder står gennemgående på det standpunkt, at en krig er en æressag og et eventyr og at vi før eller senere må prøve lykken ligesom vore fædre. Har Danmark de sidste gange ligget under, kan det atter komme ovenpå; det er godt at betænke sig vel, før man går til det, men alt for lang betænkning kan blive til egen skade; den politiske stilling og udsigterne til at kunne udrette noget beror på et personligt skøn.

Overfor denne betragtning står de virkelig politisk dannede mænds forståelse af de i øjeblikket givne forhold, rigets sande stilling mellem magterne. De véd, at Danmark er svagt, ude af stand til at forsvare sine udstrakte kyster, at hævde Norge, end sige at optræde med vægt i de store sammenstød. Overfor Frankrigs samlede magt, overfor Hollands rigdom, Englands opblomstrende verdensstilling, Brandenburgs lofterige udvikling står vort fædreland med sin forhenværende storhed ligesom Spanien, som Østrig, som de italienske republikker og Polen. Vel er der også hos os begyndt en genrejsning efter de bitre erfaringer i henved et halvt hundredår, men endnu er den kun i sin begyndelse og endnu har kun få lagt mærke til den. Særlig overfor Sverige står vi endnu fuldstændig i skygge.

Sverige havde været blandt de tidligst moderne organiserede monarkier, det havde i trediveårskrigen og i Karl Gustavs dage indlagt sig en berømmelse og vundet en position på fastlandet, som gjorde det til stormagt. I denne forestilling var datiden opvokset: kun Evropas hjælp havde reddet Danmark fra tilintetgørelse overfor denne magt og vi vilde aldrig være i stand til ved egne kræfter at modstå dens fornyede angreb. Således opfattedes det i Paris, i Berlin, i Haag og tildels i Stokholm og København; deri ligger forklaringen til, at Ludvig XIV gav efter for Sveriges fordring om ikke at medoptage Danmark i forbundet af April 1672, at Brandenburg vaklede frem og tilbage mellem Holland og Sverige uden at kunne fatte tillid til Danmark, at den svenske rigskansler gentagne gange kom alvorligt ind på den tanke ved et pludseligt overfald at gøre sin nordiske nabo uskadelig.

Og dog var dette ikke den fulde sandhed. Ikke blot var Sverige gået mægtig tilbage under den lange formynderstyrelse, medens kun den mest anspændte dygtighed og overlegenhed kunde holde det spredte rige sammen, men der var tillige begyndt en fremgang i Danmark, som kun kunde fuldstændig oversés, fordi den usikkerhed, som tronskiftet og en ung ubegavet konges tiltrædelse til regeringen fremkaldte, endnu var det mest iøjnefaldende herhjemme. Endnu havde kun diplomater som Goës og Terlon, der havde kendt forholdene i Karl Gustavs tid, fået øje for forandringen og gjort opmærksom på den i Berlin, Wien og Paris, men indtil videre blev deres vidnesbyrd overhørt eller i alle tilfælde underkendt.

I dette lys må voteringen af Oktober 1672 ses og bedømmes; Ahlefeld havde den rette målestok for vor stilling, ligeså krigssekretæren og muligvis en og anden af de ældre råder, hvis votum er tabt. Griffenfeld slutter sig hertil, han kendte endel til de store magters forhold af selvsyn og havde set sit fædreland med fremmedes øjne.

Han opnåede da, at Kristoffer Lindenov, forhen afsending i London, nu sendtes op til Stokholm, hvor rigsdagen netop nu var trådt sammen, bl. a. for at erklære Karl XI for myndig. Hans instruks er af 21. Septbr. og går væsenlig ud på at skaffe os pålidelig underretning om Sveriges tilstand og hensigter; af forhandlinger antydes kun overenskomster til handelens sikring i de urolige tider. Det var en tilknytning, som i en duelig diplomats hånd kunde blive indledningen til en alvorligere tilnærmelse. Koncepten til denne instruks er på dette punkt omskreven af Griffenfeld og lyder således: «til ydermere venskabsforsikring haver han ved given lejlighed med al adresse at føre på diskurs, at vi, såfremt lige inklination på deres side skulde findes, ikke skulde være ugenejgen til nærmere alliance og fortrolighed at stifte; og som han vel herpå skal adspørges, hvad intentionen deraf og des scopus og øjemærke være skulde, kan han svare, at det skulde være ansét på handelen og søfarten at forsikre, på det derved endelig kunde rådes bod på den skade, som vores undersåtter dagligen fast tilføjes af adskillige kapere, som, uansét og uagtet alle forbund og traktater, vores og svenske undersåtter lige som fjendtlige trakterer, som vel mulig ikke med så stor dristighed

skulde ske, dersom ikke fremmede til deres mærkelige avantage betjente sig af den vrange mening derudi om disse tvende rigers interessers inkompatibilitet.»

Der har åbenbart stået en hård strid mellem Griffenfeld og Gyldenløve i disse dage, men desværre kan den ikke følges i sine enkelte træk. Griffenfeld har sikkert haft sin nød med at holde igen på de krigslystne, der havde så mange for følelsen tiltalende grunde for deres aktionsiver. Til Gyldenløve har forholdet været meget spændt, Ahlefeld blev på Gråsten og nøjedes med at sende erklæringer, medens hertugen af Pløn nu igen dukkede op i København. Man måttte da også gå stadig videre i forhandlingerne med Holland; der blev skrevet til Just Høgh i Amsterdam for at få en yderligere forbindelse med republikken, da Werkendam lod alt for længe vente på svar. Kongen gjorde projekter til traktaten for at gøre den mere indbydende og Griffenfeld måtte konferere med den tilbageholdne afsending. Men imens gik ugerne.

Forholdet til Gyldenløve kom imidlertid til en katastrofe. Under 12. Oktober skriver Griffenfeld følgende, noget dunkle ord i sin almanak: «overlagt kort imellem 12 og 1 om natten med store sten ind på salen» *, og derefter det sædvanlige: «udriv mig, herre, af mine fjenders hænder; jeg har håbet på dig» osv. Dette kan næppe forklares anderledes end at der i den pågældende nat er bleven kastet sten ind ad vinduet til ham og at han har bragt dette i forbindelse med de rivninger, der da fandt sted mellem ministrene. Kongen

* «Overlagt» er bedækket, nemlig gulvet; «kort»: i et øjeblik.

havde samme dag i konsejlet resolveret, at der både overfor England og Holland skulde gives undvigende og intetsigende svar; dette var da resultatet af de gennem statskollegiet afgivne betænkninger og Griffenfelds referat af dem. Dagen efter bemærker denne i almanakken, at Gyldenløve gjorde ham store venskabsforsikringer og det samme gentages den 15.; den 16. «rejste Gyldenløve bort». Hertugen af Pløn forlod hovedstaden et par dage efter; han tog til Glücksborg, hvor hans søster Agnes Hedvig samme forår var bleven hertug Kristians hustru.

Gyldenløves rejse var vel nærmest besluttet for at sysselsætte ham og samtidig lade ham prøve sin diplomatiske evne på et område, som havde været hans medbejler Fredrik Ahlefeld for vanskeligt Der havde i dagene fra 8. til 10. Oktober været holdt et møde i Rensborg mellem kongelige og gottorpske råder på den ene side og afsendinge fra Hamburg på den anden for at komme til en forståelse om hansestadens hyldingspligt overfor Holstens hertuger. Mødet var ligesom et tidligere endt uden resultat og hertug Kristian Albrekt var meget opbragt derover; han foreslog at skride til skrappe midler mod de genstridige købmænd. Af denne strid toges der anledning til Gyldenløves rejse til Hamburg; men det var tillige hensigten her at genoptage samtalerne med Kielmann fra en noget tidligere tid, da Gyldenløve var truffet sammen med ham og havde berørt den oldenburgske sag. Endvidere havde kongen og Griffenfeld påtaget sig i hans fraværelse at skaffe ham et fordelagtigt giftermål.

Således drog da den utålmodige herre afsted og

ankom få dage efter til Holsten og Hamburg; han begyndte sine forhandlinger, traf Kielmann og kom snart ind på den oldenburgske strid. Den havde stået fuldstændig i stampe siden foråret, idet Sverige ikke ønskede direkte forhandlinger; der var givet hertugen tilsagn om, at kongen vilde betragte hans sag som sin egen og det var pålagt de svenske generaler i Bremen, Wismar og Pommern at komme ham til hjælp, når det påkrævedes, uden at vente nærmere ordre hjemme fra. Dette kunde dog ikke forhindre Kristian Albrekt i at ønske en mindelig overenskomst; erfaringerne fra Fleischers ophold i Stokholm var ingenlunde lovende.

Allerede den 25. Oktober fortæller Gyldenløve da også, at Kielmann med tårer har forsikret ham, at han intet ønskede hellere end at oprette fred mellem kongen og hertugen. Et par dage efter talte han om et udlæg af 20,000 rdl. årlig indtægt, halvt i penge, halvt i jordegods, og han tilbød at skaffe et godt forhold til veje mellem de nordiske riger. Atter nogle dage senere har Kielmann vist sig villig til at gå nærmere ind på enkelthederne, ligesom han har gjort gode miner til den budte gave i den anledning. Den 19. Nov. er han bleven så ilter på overenskomst, at han kun modstræbende modtager hertugens hofråd Cramer, der overbringer ham nærmere ordrer fra sin herre. De kommer nu ind på ret interessante forhandlinger; Kielmann skal have 20,000 rdl. og Gyldenløve et sølvservice, Griffenfeld «skal ej heller blive glemt». Kielmann har villet dutte hans høje ekscellence på, at han først havde været et par dage hos Ahlefeld på Gråsten, der var hans svorne fjende; men Gyldenløve for-

sikrede, at Ahlefeld slet ikke vidste noget om den hele sag. Iøvrigt var de kommen ind på at forhandle om vederlag for Oldenburg i Pinneberg, ligesom præsidenten som sædvanlig stillede en række vidtgående betingelser, som Gyldenløve dog synes foreløbig at være gået ind på; han lagde i slutningen af November sin hjemvej over Gottorp. Før han kom tilbage, havde Griffenfeld fået breve fra anden side om hans sendelse. Kielmann meddelte, at han på egen hånd havde begyndt forhandlinger med greven under hans ophold i Hamburg og bad Griffenfeld fremme dem overfor kongen; han sendte ham en ame canariseet «mod den kolde vintertid.» Samtidig skrev Ahlefeld, at han havde hørt om sådanne forhandlinger og at hans høje ekscellence alt skulde have budt rigt vederlag i penge og jordegods; han tilføjer: «jeg frygter for, at denne greve omsider vil blive os temmelig dyr, og det forekommer mig, at man ikke burde skynde sig så meget, før man så, om der ikke var udveje til at få en dom fra det kejserlige hof.» Også på Pløn følte man sig i høj grad foruroliget ved rygterne fra Hamburg; Gensch skrev til Fredrik Wulff og fik det svar, at man i København påstod, at der var sluttet et endeligt forlig med Gottorp. Fra Gottorp sendtes hofråden Melkior Hansen skyndsomst til Stokholm for at forelægge forlígstilbudet der. I hertugens instruks er forudsætningen den, at også Sverige må være tjent med afgørelsen; det fremhæves derfor, at man vil søge at komme i besiddelse af Sønder Ditmarsken for at få en umiddelbar forbindelse mellem Gottorp og det svenske Bremen; eller hvis dette ikke lader sig gøre, da Nørgosherred (Bredsted), hvorved

Gottorp vil blive herre over hele Sønderjyllands vestkyst og alle dens havne, ligeledes til fælles fordel for Danmarks fjender. Kong Karl XI, som lige var bleven erklæret fuldmyndig og havde stadfæstet den nye forbundstraktat med Gottorp, erklærede sig rede til at bifalde en endelig overenskomst om Oldenburg.

Ved sin tilbagekomst til København fandt Gyldenløve vejen banet for et fordelagtigt parti og dette optog nu i første rum hans tanke. 2. November skriver kongen i sit ejendommelig kejtede sprog til Griffenfeld: «Ret nu kommer jeg først hjem med grev Anton, hvilken jeg spurgte alt under vejs, om han havde nu betænkt sig på det, som jeg hannem havde sagt? Han sagde vel at have tænkt derpå, mens hun var så meget ung endnu; tilmed kunde han ej vide, om han ikke sjelver vilde giftes, og tilmed kunde han ikke give penge forud, som ham Gyld. måske kunde være tjent med. Jeg svard, hvad der angik hendes alder, da vilde jeg nok mage det så, at Gyldenløve skulde bie en tid lang, og hvad ham angik, kunde han vel tænke, at der var ingen så gal, som vilde forbyde ham (neml. grev Anton) at gifte sig; i det øvrige pengene angående, dèr kom de nok sjelver til rette om siden, og sagde jeg skulde ikkun forsikre mig på sin side, da vilde jeg nok mage det på den anden side og ikke lade mig mærke, at jeg var forsikret af ham. Endelig takkede han mig svårt og sagde ja og at ingen skulde være ham kærere end Gyldenløve; bad mig og, jeg måt dog ikke tale til nogen derom og at menagere hans person derudi og stillede alting i min vilje; enfin min maquerelage er kommen så vidt, at grev Anton er så

vidt fast deran og alting vel for Gyldenløve. Imorgen vil jeg videre sige eder alle omstænder. A dieu.» I Griffenfelds almanak hedder det endvidere under 10. December: «gav grev Anton ja på sin datter Antonette til statholder Gyldenløve.» Det var altså denne 12årige ungmø, som den 34årige kavallér attraede og vel væsenlig ved kongens mellemkomst opnaede. Grev Anton af Aldenburg, statholder i grevskaberne, var som den sidste greve af Oldenburgs universalarving i allodialgodserne og lensmand i Varel en rig mand og hidtil uden mandlige arvinger. Det må have stået i forbindelse med Gyldenløves plan at ægte hans ældste datter, når Kielmann blandt de ting, der kunde træffes aftale om i grevskaberne, nævnte, at Varel kunde erklæres for et kvindelén. Denne tanke synes under andre omstændigheder at være meningsløs, da det jo ikke vedkom handelen mellem regenterne; men når Gyldenløve indberetter, at Kielmann har fremsat den, medens han selv i kongens interesse forkaster den, da Varel ved mandsstammens afgang bør falde tilbage til grevskabet, får han givet en antydning af, i hvilken retning man kunde gøre ham en værdifuld gave. Gyldenløve var overstrømmende glad over det held, som havde fulgt hans private og politiske felttog; han fik desuden til julen en forbedring i sine lønningsvilkår. Juleaften, da han atter er på rejse til hertugdømmerne, skriver han ikke mindre end tre breve til Griffenfeld, i hvilke hans venskab og glæde får frit løb. Han tvivler ikke om, at den oldenburgske sag vil blive ordnet, blot Vorherre vil sende penge; også de andre forhandlinger, der er svævende, ser han i gunstigt lys. Hvad grev Fris's

forfremmelse til et anseligere embed angår, da finder han den vel begrundet; de kan jo tale med kongen om det, ligeså om Henrik Müllers udlæg i Kongsberg sølvværk; det var begunstigelser, som Griffenfeld gerne vilde have sat igennem og som greven altså lover at støtte ham i. Endvidere lykønsker han den nye biskop, som han ønsker en fredelig regering; han sigter herved, som det ses af andre ytringer, til Griffenfelds svoger Jakob Faber, præst ved Frue kirke i København, og den ledige bispestol er den i Trondhjem, som Arnold Fine var død fra. Dette blev imidlertid ikke til noget, idet Erik Pontoppidan måtte tage derop; men grunden har sikkert ikke været den, at kongen har modsat sig Fabers udnævnelse; langt snarere må det antages, at både Griffenfeld og hans søster foretrak at vente til Sjællands bispestol blev ledig, for at hun da kunde flytte over i den erkebiskoppelige gård. Rimeligvis har kongen netop nu, da Griffenfeld, støttet til Gyldenløves hede venskab, kunde få hvert ønske opfyldt, givet et bestemt løfte i så henseende; thi kun således synes det at kunne forklares, at et par år senere den unge Hans Bagger, som imidlertid havde fulgt Faber i embed og ægteskab, fik det anselige embed.

I det næste brev, skrevet efter juledagene, er Gyldenløves humør meget slet. Han har opholdt sig i Slesvig, men har ikke i helligdagene villet tale til hertugen, da han var bange for at smittes af hans miltsyge. Også han selv er nedtrykt; han ønsker intet hellere end at blive fri for dette statsmandsvæsen, der ikke passer til hans natur; det var en fejl at man drog

ham ind i det. Stormen ryster de store træer, — han vil aldrig kunne gøre fyldest i denne stilling; kan vennen skaffe ham fritagelse, vil han give et sind og et hjerte fred, som nu er i vånde.

Straks efter nyår drog Gyldenløve til Hamburg for at fortsætte sine forhandlinger både med hansestaden og med Gottorp. Man havde nu i konsejlet gennemdrøftet det sidste spørgsmål fra alle sider, så man skulde synes det ikke kunde blive vanskeligt for statholderen at bringe det til klarhed, selv overfor en så snild modstander som Kielmann. Alt 12. Nov. havde man i det væsenlige fastslået forhandlingsgrundlaget, nemlig en udbetaling først af 150,000 rdl., som her i København vedtaget, dernæst af indtil det dobbelte mere, dels i jordegods, dels i penge, for det tilfælde at Gottorp skulde vinde sin sag for hofretten. En måned senere besluttede man at gå til ialt 600,000 rdl. for at opnå en mindelig overenskomst. Hvad striden med Hamburg angik, bemyndigedes Gyldenløve til at tage imod en affindelse i penge, én gang for alle, eller hellere årlig, imod en foreløbig opgivelse af hyldingen.

Det viste sig straks, at en overenskomst med Gottorp vilde blive vanskelig; Kielmann forlangte med stor bestemthed udlæg i Pinneberg eller Sønder Ditmarsk, medens han også henstillede den mulighed at afstå Tønder amt til kongen, imod at Gottorp fik grevskaberne. Således blev den tanke atter fremsat, der senere skulde få en skæbnesvanger betydning for Griffenfeld.

Fra Hamburg drog Gyldenløve til Oldenburg for at se sin unge fæstemø. Han roser landets skønhed og

rigdom og mener, at det er mange penge værd, alene Wesertolden sætter han til en 3—400,000 rdl.; det er vel forsynet med artilleri osv. Hvad hans brud angår, da finder han, at faderen har talt sandt (ved at rose hende), ligesom han i det hele har truffet en hædersmand i ham. Straks efter skriver han igen om det skonne land, som han nu har set mere af, og tilføjer på et særskilt blad: «Der er her en baronesse på en 19—20 år, ret køn, forstandig og vel opdragen, med en formue på en 30—40,000 rdl., en slægtning af grev Anton og således også engang af mig; jeg har i nat tænkt på, at Sokrates måske kunde slå lidt af på sin strænghed, når han så hende, skønt hun ikke er så skøn som billedet af Timandra.»

Efter sin tilbagekomst til Hamburg udtalte han i breve til kongen og Griffenfeld sin glæde over forlovelsen med frøken Antonette, der har tiltalt ham i høj grad; han længes kun efter at se pagten fuldbyrdet.

Forhandlingerne med Kielmann genoptoges nu, uden at man kom hinanden nærmere. 6. Febr. vedtoges det i konsejlet, at sagen helst måtte forhales noget, for at man kunde se, om forbundet med Holland blev til alvor; skete dette, vilde det være nok så godt at gå tilbage til aftalerne i København og fortrøste sig til en kejserlig dom.

Der opstod nu en meget pinlig situation for Gyldenløve. Overalt gik rygtet om et afsluttet forlig, i København, pa Pløn, i Wien, «over hele det romerske rige» blev det sagt, at der nu var bragt en forståelse til veje. Det blev på det bestemteste benægtet fra

dansk side, men ingen troede derpå. Så faldt man på den nær liggende forklaring, at det skyldtes Gyldenløves ubehændighed, at der intet kom ud af forhandlingerne, han var ikke sin modstander voksen. I Januar måned gik der i København rygter om, at han var i kongens unåde og derfor næppe vilde vende tilbage; det genlød endog i Anders Bordings «danske Merkur», der var så vel stemt imod ham. Gyldenløve underrettedes om disse rygter i breve og blev naturligvis meget utålmodig; han vilde gerne hjem for at retfærddiggøre sig. Griffenfeld svarede ham den 1. Marts i et brev, som han først lod kongen se og som denne billigede med de ord: «som ikke kan forbedres og er så meget vel», — at han skulde komme hjem det snareste mulig, at kongen «ventede ham fra dag til dag med en særdeles nåde og godhed for hans person.»

Kort efter kom Gyldenløve tilbage med en traktat, som den 18. Marts blev drøftet i konsejlet. Kongen skulde betale Gottorp en halv million rdl. i næste Kieler omslag. Ahlefeld, der var kommen til byen, vistnok nærmest i denne anledning, har utvivlsomt været tilstede og gjort sit til at få denne traktat, der gik så langt ud over hvad han tidligere havde tilrådet, forkastet. Man besluttede da også ikke at gå ind på den; dels fordi pengene vanskelig kunde opdrives, dels fordi man mente altid senere at kunne nå målet for denne pris. Man gik derfor tilbage til aftalerne i København i foråret 1671 og lod det indtil videre bero ved fællesskabet og forventningen om en endelig dom i Wien. — Den gamle Kielmann gav sig

ilde ved dette udfald; han bebrejdede hertugen, sin søn og Cramer, at de havde spændt buen for højt: han havde gerne villet se en ende på denne ulykkelige sag. Han vedligeholdt efter Ahlefelds påstand endnu nogen tid forbindelsen med Gyldenløve; der siges endog at deres plan gik ud på at føre Kristoffer Gabel tilbage til magten og altså styrte Griffenfeld. Men dette har sikkert været et tomt rygte, eller højst en forbigående grille hos den misfornøjede statholder; Gabel var nu en umulighed, han døde et halvt år efter.

Men hvorledes det end forholder sig hermed, er så meget vist, at Gyldenløve nu igen, og denne gang næppe uden grund, plagedes af sin skinsyge og mistænksomhed, som altid når Ahlefeld var ved hove. Samlivet med Griffenfeld fortsattes vel og de udvekslede som sædvanlig deres tanker og forretningsbemærkninger i småbreve, men det er tydeligt at «løven» er urolig og kaster mistanke på sin vingede «grif», hvis veje han ikke mere ret kan følge.

II. UDENRIGSSTYRELSEN I GRIFFENFELDS HÆNDER.

Marts 1673—Marts 1675.

Frankrigs voldsomme overfald på Holland havde fremkaldt en stærk bølgegang i Evropas politik. Alt syntes fra Ludvig XIV's side at være beregnet på at tilintetgøre de frie Nederlande og det første slag havde da også ligesom kastet dem bedøvet til jorden; med blot noget mådehold kunde sejrherrerne i dette øjeblik have opnået store fordele. Det benyttedes ikke, og da nogen tid efter Hollændernes fortvivlede modstand bragte overmagten til at stanse, forandredes stillingen snart til fordel for de overfaldne; det var som en stor vandflod, der var skyllet frem, men nu vendte sit løb og rullede tilbage i sit tidligere leje.

Ludvig XIV havde med stor forsynlighed isoleret Nederlandene. England havde han vundet for et forbund, kejseren var bleven overtalt til at give ham frie hænder overfor Holland, Sverige havde i det sidste øjeblik forpligtet sig til våbenfællesskab, hvis andre tyske magter kastede sig ind i kampen; kun Brandenburg havde gjort fælles sag med Holland. Mærkelig

var især kejser Leopolds holdning. Han var opvokset i had til Frankrig, hvis formål i åringer havde været kejserdommets svækkelse og erobringen af tyske grænselande, men de vanskeligheder, han havde at kæmpe med i Ungarn og mod Tyrkerne og som holdtes i live og forøgedes af Frankrig, bragte ham til efter sin hofkansler Lobkowitz's råd at indgå den overenskomst med Frankrig, i henhold til hvilken Holland ofredes og han selv fik frie hænder overfor sine undersåtter.

Næppe var imidlertid ulykkerne brudt ind over Holland, før han modtog kurfyrsten af Brandenburgs tilbud om et forbund til værn om det tyske riges interesser og de tidligere fredsslutningers fordeling af landområdet indenfor dets grænser. Frankrig var klogt nok til at undgå konflikter i dette punkt, og kejseren holdt sig iøvrigt for bunden til den tidligere overenskomst med hensyn til Holland; de snart forenede, snart adskilte hære, som han og kurfyrsten lod manøvrere i Vesttyskland, kom aldrig til noget alvorligt sammenstød med kongens tropper, der hærgede og udsugede Rinlandene. Forbundet i Brunsvig knyttede yderligere Danmark, Hessen og Brunsvig til den kejserlige afventende og konservative politik.

Således stod det i vinteren 1672—73, idet der overalt forhandledes frem og tilbage. Man havde følelsen af, at der forberedtes en ny situation, men hvorledes den vilde forme sig, kunde ingen oversé og man iagttog derfor den største forsigtighed. I København var man især optagen af Werkendam, der gjorde hvad han kunde for at drage os over på Hollands side, men ufravigelig mødte den indvending, at man

først måtte have en afgørelse af det ældre mellemværende om vore pengefordringer. I Berlin arbejdede den kejserlige afsending, friherre Goës, på at holde kurfyrsten på det «gode parti», for efterhånden at drage også kejseren stærkere ind i kampen. Johan v. Goës, den samme, som i kong Fredrik III's tid havde været kejserlig afsending i København, var en af kejserhoffets dygtigste diplomater, oplært i de uendelige forhandlinger ved den westfalske fred og øvet i de vanskeligste hverv i Ungarn, Konstantinopel, København og Berlin. Han var en talsmand for Østrigs traditionelle politik, imod Frankrig, og arbejdede ufortrødent hen imod det mål at danne et stort forbund mod Ludvig XIV. Det var vistnok især ham, som holdt på, at man skulde se at vinde Danmark for dette forbund, om ikke for andet, så for at svække Sveriges indflydelse i Tyskland; medens kurfyrsten af Brandenburg satte vor betydning meget lavt, fremhævede Goës den som ikke så ganske ringe under de givne forhold.

Medens denne strømning, der havde sine talsmænd i hertugen af Pløn og flere medlemmer af konsejlet, drog os mod syd, var Kristoffer Lindenov bleven sendt til Stokholm for at undersøge, hvorvidt betingelserne for en nordisk forståelse måtte være tilstede. Her var man imidlertid udelukkende optagen af den unge konges tiltrædelse til regeringen og de mangeartede intriger, der knyttede sig til denne overgang.

Bærerne for den forhalingspolitik, man således var slået ind på, var, som vi har set, grev Fredrik Ahlefeld og Griffenfeld. Ahlefeld var imidlertid efter sit

naturel lidet skikket til de daglige forhandlinger og det stadige arbejde i diplomatiets tjeneste; han havde det sunde blik på forhold og begivenheder og kunde sige det afgørende ord i kongens råd, men den nærmere udførelse overlod han gerne til Griffenfeld, hvis uforlignelige behændighed og herredømme over sproget til at sige og skjule, hvad han vilde, anerkendtes af alle. Samtidig havde kongen vænnet sig til at undvære Gyldenløves daglige selskab og at se kritisk på hans virksomhed som politiker. Man påstod gentagne gange, at han var falden i unåde, og han selv var tilbøjelig til at tro det. Dette var vel ingenlunde tilfældet, men kongen måtte indsé, at hans halvbroder under de givne forhold mildest talt var tilovers i hans råd og meget let kunde komme til at gøre fortræd, da de fremmede afsendinge jævnlig henvendte sig til ham. Da Gyldenløve derfor selv fremsatte den tanke, at han måske kunde se til sit statholderskab for at undersøge forsvarsforanstaltningerne deroppe, greb man denne tanke, og 2. Maj 1673 foreslog kongen ham at gå til Norge på en inspektionsrejse. Fem uger efter drog han afsted, medens også Ahlefeld igen var draget tilbage til sit statholderskab, eller rettere til sine godser. Hvor lidt de andre konsejlsmedlemmer var indviede i politikkens hemmeligheder, ses deraf, at det først i Avgust 1673 vedtoges i konsejlet at indgå den overenskomst med Pløn om den gottorpske del af Oldenburg, som alt var sluttet ved nyår 1671; herom havde altså alle med undtagelse af Gyldenløve og Ahlefeld været holdte i uvidenhed. Fra nu af kan det da siges,

at Griffenfeld tager ledelsen af den danske politik i sin hånd.

Ved rådslagningerne i efteråret 1672 havde Ahlefeld og de, som delte hans opfattelse, indsét nødvendigheden af frem for alt at styrke vor stilling og forøge krigsmagten for med nogen tryghed at kunne gå fremtiden imøde. Det blev da også et hovedformål for forhandlingerne med Holland at skaffe os rigelige subsidier og for den indre styrelse at skaffe penge og få dem anvendte på bedste måde, især til flådens forøgelse.

Efter gentagne forhandlinger i statskollegiet omdannedes ved forordning af 8. November 1672 konsumptionsskatten på landet i Danmark til en skat på folketallet (kopskat), såvel som af heste, møller, vognmænd, ved indtrædelse i ægteskab osv. En sådan skat var langt lettere at opkræve, idet man lod præsterne føre de nødvendige lister og iøvrigt bortforpagtede den. Forhandlingerne herom i statskollegiet frembyder den interesse, at Griffenfeld i dette tilfælde indlod sig på en selvstændig votering, hvad der sjældent er tilfældet; han var imod en skat på bryllupper, men kunde ikke trænge igennem med denne mening; derimod fik han medhold i sin indsigelse mod skattens udvidelse til Norge. Denne omdannelse og delvise forhøjelse af konsumptionen forøgede indtægterne af den med en fjerdedel, til to tønder guld.

Straks efter forhøjedes matrikelskatten, der som det vil mindes året i forvejen var bleven nedsat til det halve på grund af konsumptionens indførelse, atter til sit oprindelige beløb, 1 rdl. af tonden hartkorn; den

fulde indtægt af konsumptionen var altså fra nu af en ny skattebyrde, en ren indtægt for kronen.

Man måtte dog være betænkt på endnu flere indtægter, især for det tilfælde, at det skulde komme til krig. Statskollegiet stillede derfor forslag til en «klasseskat» (9. December), der gik ud på at sætte alle personer uden for den egenlige almue i en daglig pengeafgift, fra 2 skilling op til 2 rdl., og der er gjort beregninger over udbyttet af den i de to riger; det vilde blive $^3/_4$ million rdl. årlig, en særdeles betydelig sum i forhold til statens andre indtægter. Forslaget var så detailleret, at de to første klasser var dannede; i den første (2 rdl. daglig) opregnes alle gehejmeråder og derfra nedad, ialt 70 personer. I den anden klasse (1 rdl.) nåede man at få 79 navne, men holdt for, at der kunde skaffes 100. Det blev dog bestemt, at denne skat ikke skulde pålægges uden i yderste nødsfald; det skete først efter nyår 1676.

I det følgende forår kom man tilbage til tanken om en konsumption i Norge; skatkammeret fik ordre til at afgive betænkning, om ikke de 30,000 rdl., der manglede i søetatens indtægter kunde bringes tilveje på denne måde. Kammeret svarede, at Norge alt var hårdt medtaget af skatter, medens handelen lå stille, en ny skat måtte vente til roligere tider. Herpå resolverede kongen den 14. April: «Eders ordre lyder at gøre et projekt, på hvad måde lideligst og med mindst besværing konsumption i Norge kunde introduceres, når det engang skulde ske, hvormed I og med Gyldenløve som statholder i Norge kan konferere.

Det øvrige skal jeg vel selv ramme til med.» Det blev dog ikke til noget før efter krigen.

Også i hertugdømmerne slap man for konsumptionen, men ikke for forøgede skattepålæg. Medens kontributionsindtægterne tidligere var beregnede til 102,000 rdl., der alle brugtes til militsens underhold, steg de i 1672 med 25,000 rdl. og i det følgende år med det samme beløb. Samtidig lod kongen i Kieler omslag, hvor overskuddet af amternes indtægter, til et omtrentligt beløb af 100,000 rdl. årlig, blev samlede, gælden forrentet og embedsmændenes lønninger og benådninger udbetalte, disse sidste reduceres til halvdelen, hvorved det blev muligt for omslagsforvalteren at tage 32,000 rdl. med sig hjem til kongens eget kammer. Også hofholdningens udgifter formindskedes i dette år ret betydeligt, måske dog især derved at regningerne lodes ubetalte.

Hvorledes det omtrent stod til med rigets pengevæsen ses i runde tal af en kongelig ordre fra det følgende år, ved hvilken det i al hemmelighed blev pålagt Retz, Korbitz og Fris at gøre et overslag over indtægter og udgifter. Der nævnes eksempelvis en indtægt af 10—11 tønder guld (à 100,000 rdl., lig 400,000 kroner), og en udgift af 4 tdr. g. til hæren, 3 til flåden, resten til hof- og civiletaten, «med størst økonomi», således at 1 td. g., «om ikke mere», kunde oplægges «til en nødpenning». Dertil kom så de selvstændige kasser for militæret i hertugdømmerne, omsætningen i Kiel og «kongens eget kammer» (med Øresundstolden m. m.) ligeledes hver omtrent 1 td. g. Det samlede budget kunde således sættes til henved

14—15 tdr. g. (5—6 millioner kroner). Dertil kom så en række statsformal, der var funderede på jordegods eller særlige indtægter, bl. a. det nationale rytteri, kirken, universitetet og skolerne, lønningen af de fleste lokale embedsmænd, m. m.

Af statskassens rede midler gik den langt overvejende del til forsvaret. Der var da også i de forløbne år af kong Kristian V's regering opnået ikke så lidt til dets forbedring, men endnu kunde dette ikke gøre sig gældende blandt de toneangivende magter, der alt for vel mindedes vor underlegenhed i de sidste krige med Sverige. Man måtte tage endnu bedre fat, når det skulde forslå.

Der var siden Københavns belejring arbejdet uafbrudt på at befæste hovedstaden på en tidssvarende måde. Alligevel var man ikke kommen til ende hermed. 24. Januar 1673 befalede kongen statskollegiet at overveje det spørgsmål, om det var nødvendigt atter i det indeværende år at pålægge borgerne en fortifikationsskat; hvis det var muligt, burde det undgås på grund af konsumptionens hårde tryk. Svaret blev, at arbejderne måtte fortsættes, og skatten blev udskreven. Også Rensborg blev der atter taget fat på, dennegang nordfronten, hvor flækken Vindisir, på sønderjydsk grund, blev sløjfet. Juleaftensdag udstedtes ordre til statholderen og general Klavs Ahlefeld om at sikre fæstningen imod et pludseligt overfald. Endvidere arbejdedes der på Oldenburg, og i kongeriget på Kronborg og Frederits. Derefter vendte opmærksomheden sig mod Norge, og Henrik Ryssensten kom til her i nogle år at arbejde sammen med Gyldenløve.

Hæren havde i de forløbne år modtaget den vigtige forøgelse i det nationale rytteri, der nu kunde siges at være fuldt organiseret og vel indøvet; de tidligere hvervede kompagnier var optagne i regimenterne, for det meste som «sogneryttere», d. e. ryttere, der ingen gårde havde kunnet få, men underholdtes af sognene. Rytteriet var derved steget fra 500 til 5000 mand. Hertil kom i efteråret 1672 et regiment på 5 kompagnier, som Gyldenløve hvervede. Fodfolket bestod som forhen af 5 hvervede og 5 udskrevne regimenter, de første på 1200 mand hver. De sidste var især bleven brugte til arbejdet ved fæstningerne, der således kunde udføres for en lidelig sum.

Det blev dog nu nødvendigt at tænke på en forøgelse. Statskollegiet kom til det resultat, at det vilde give nogle hundrede mand flere, om man udskrev en soldat for hver 70 tønder hartkorn, uansét om det var besat eller øde, istedenfor som hidtil af hver 60 tdr. besat jordegods. Dette viser således, at ikke så lidt over en syvende del af landets jordegods lå øde, ikke netop udyrket, men uden gårde. Forordningen herom udkom 4. Februar 1673 og motiverede forandringen ved: «eftersom disse vanskelige og vidt udseende tider større mandskab, end hidindtil været haver, til vore rigers og landes forsvar og defension udkræve.» Samtidig udgik der befaling til stiftamtmændene om at indsende fortegnelse over de personer i deres stift, «som sig tilforn udi krig til lands eller vands kunde have forsøgt»; der var ikke få af de velkendte mænd fra Karl-Gustav fejden, som nu sad omkring i landet i borgerlige stillinger og ikke ugerne meldte sig til ny

tjeneste. Undtagne fra udskrivningen blev, foruden selvfølgelig officersgårdene og ryttergodset, alle de gamle adelige sædegårde. Disse, både gamle og ny, måtte imidlertid med under en anden form, idet der 17. Juni udstedtes en forordning om rostjenesten, i betragtning af de tider, vi lever i, «i hvilke fast hele Evropa trindt omkring os står i fuld armatur». Alle der ejede frit jordegods, hvad stand de end personlig tilhørte, skulde stille en fuldt rustet rytter («gerust hest») af hver 300 tdr. h. k., lønne ham på foreskreven måde osv. Mønstringen fandt alt sted 4 uger efter, og rostjenesten holdtes nu rede til at overtage landeværnet. Den udgjorde en styrke af 8, senere 12 kompagnier, formerede i to regimenter.

Med hensyn til våbenforsyningen blev ved denne tid det nye kanonstøberi (gethus) på kongens nytorv færdigt til brug, medens staten overtog og istandsatte Råvad krudtmølle og kort efter på Hammermøllen ved Kronborg oprettede «et faktori» for tilvirkningen af håndskydevåben.

I endnu højere grad end for hæren blev vinteren 1672—73 dog epokegørende for flåden. Hæren havde sine sikre kontributioner, der opkrævedes og fordeltes under tilsyn af selve generalkrigskommissæren (Otte Powisch), og det var forbudt at anvise andre udgifter på disse indtægter; det budgetterede beløb af omtrent 360,000 rdl. var således sikkert nok. Flåden havde ikke været så heldig stillet; dens indtægter var anviste på told og anden oppebørsel, der dels ikke indkom som beregnet, dels blev brugt til andre formål.

Alligevel var der en stor fremgang imod det fore-

gående tidsrum. I femåret 1663—67, efter Kort Adelers ansættelse, havde indtægten været omtrent 125,000 rdl. årlig; 1668—70 var denne sum gået ned til 70,000 rdl., medens man dog tillige havde gjort en del gæld. Efter tronskiftet blev der, som det vil mindes, bestemt 300,000 rdl. årlig til flåden, hvoraf dog de 38,000 beregnedes på proviantskatten, der ydedes i varer. I virkeligheden havde man dog fået omtrent 100,000 rdl. for lidt om året og provianten var der ikke ført bog over.

Man synes at have holdt sig til det iøjnefaldende, orlogsskibenes tal. Der var bygget flittig og ved opgørelsen i Februar 1673 viste det sig, at man i de 3 år havde fået 8 nye skibe, med et kanontal af 416, foruden to fregatter, der næsten var færdige, hver til 26 kanoner. Det var tredje delen af den hele flåde. Samtidig havde man ved toldbegunstigelser sikret sig et anseligt antal armerede koffardiskibe, defensionsskibene, flere end man vilde kunne få brug for. Det var 1674 ialt 13 skibe med 34 kanoner, 3 med 29, 9 med 12, 5 med 6 kanoner. Desuden havde de to indiske handelskompagnier 10 skibe med ialt 216 kanoner. Der var endvidere 6 under bygning i København og de norske stæder, med ialt 136 kanoner. Hertil svarede den hurtig voksende handelsflåde; 1671 havde kongens lande tilsammen omtrent 1000 fartøjer, året efter var tallet steget til 1400, og 1674 indberetter kommercekollegiet, at det er på det nærmeste 2200 (2196), godt 1000 i Norge, resten i Danmark og hertugdommerne.

Man synes ligesom at have forbygget sig; der

havde ikke været råd til at montere hele dette materiel, og da man skulde til at bruge det, viste det sig indtil videre at være ubrugeligt. Af forhandlingerne med Holland og England fremgik det tilstrækkelig tydeligt, at det, man her især interesserede sig for, var flåden, ligesom det overfor Sverige var af den største betydning at kunne vise sig stærk både som forbundsfælle, til fælles forsvar for handelens frihed, og som mulig fjende. Man synes da at have villet gøre et forsøg på en udrustning, og 29. November 1672 tilstilledes der i al hemmelighed admiralitetet en ordre til straks at udruste «en liden flåde på ti kapital orlogsskibe». Det viste sig ved denne lejlighed, hvor mangelfuldt man var forberedt; den 5. Februar nedlagde skatkammeret forestilling om, hvad det vilde koste ialt at udruste 12 skibe, og resultatet var, at der hertil vilde medgå 267,516 rdl., af hvilke man kun rådede over de 88,120. Der blev derefter nedsat en kommission til at undersøge alle flådens forhold og gøre forslag til en omdannelse af dens styrelse; den bestod af rigsmarsken Kørbitz, gehejmeråd Kristen Skel, etatsråd Povl Klingenberg, rentemester Kristian Gersdorf (gift med Griffenfelds svigerinde Sofie Nansen) og Albert Schumacher. Kommissoriet er skrevet af Griffenfeld og indledes således: «Eftersom vi ere komne udi den mening, at vores flådes udrustning (hvis fornødenhed udi disse farlige konjunkturer til vores strømmes sikkerhed og vores undersåtters negotiers og kommerciers tryghed letteligen kan eragtes) snarere ved én fornemme minister alene, end ved et ganske af adskillige og tit og ofte differente meninger bestående

kollegii direktion skulde kunne befordres; da for at sætte vores sjøstat på den fod, som nu meldt er, éngang ret i skik, er vores allernådigste vilje og befaling, at I på holmen eder tilsammen forføje og der først al fornøden information tager om sjøstatens nærværende tilstand, så vel flådens i almindelighed som hver skibs udisær, hvad forråd der findes» osv. Arbejdet skulde straks begynde og fortsættes uden afbrydelse; rigens admiral Henrik Bjelke og generaladmiralen Kort Adeler fik ordre til at gå kommissionen til hånde og det blev pålagt den ufortøvet at indberette, hvad den bragte i erfaring og mente at kunne foreslå.

Det var en omfattende og vigtig opgave, som var stillet disse mænd, men de løste den i forholdsvis kort tid og som det synes med stor dygtighed. Tilstanden var bedrøvelig; der var intet i forråd, skibene trængte til reparationer, de nyere var slet ikke tiltaklede og skytset var meget mangelfuldt tilstede. Den vidtløftige instruks for admiralitetet, som Griffenfeld havde været med til at fastsætte ved kongens regeringstiltrædelse, havde víst sig upraktisk. De 4—5 admiraler, der sad i dette kollegium med lige stemmeret, kunde ikke enes, og det borgerlige element, som nogen tid efter var sat ind ved siden af flådens spidser, har næppe kunnet gøre sig gældende. Fra først af sad kun Povl Klingenberg på bænk med fagmændene, i Marts 1671 kom hertil tre medlemmer af kommercekollegiet: Peter Lerche, Hans Nansen og Jan van Hoogenhoek, samt den yngre Henrik Müller. Når Griffenfeld i det ovenanførte kongebrev udtaler, at kollegiet bestod af «ad-

skillige og tit og ofte differente meninger», kan han forlængst have været vidende herom gennem de medlemmer, der stod ham personlig nær, selv om han på grund af Gyldenloves nærmere forhold til alt, hvad der vedkom skibsfart og flåde, ikke tidligere har kunnet gribe ind. Også Kort Adeler tilrådede en anden styrelsesform, med en hurtigere og sikrere afgørelse; han foreslog, at magten og ansvaret skulde ligge hos rigens admiral med et par tilforordnede. At Albert Schumacher har sat sig grundig ind i manglerne ved de forhold, han havde med at gøre, fremgår tilstrækkeligt af det følgende.

Det ligger for fjernt på dette sted i det enkelte at komme ind på den kritik af tilstandene på holmen, i tøjhuset, provianthuset og bryggerset, som kommissionen fremsatte; det må være nok at nævne, hvad der blev gjort for at råde bod på dem og sikre flådens tilbørlige styrelse for fremtiden. Allerede 27. Februar indkom kommissionen med en klage over, at folkene i «langsommelig tid» ingen løn havde fået og at næsten alt materiale, egetømmer, jern, hamp osv. manglede. Dette førte straks til kraftige foranstaltninger. 5. Marts befalede kongen, at 30,000 rdl. af den merindtægt, som ventedes af konsumptionen, skulde tillægges flåden, og dagen efter gav han søetatens kasse («klædekammeret») en sum af 30,000 rdl. i rede penge af sit eget kammer. Samtidig bestemte han, at admiralitetets regnskaber skulde sluttes samme dag og et nyt bebegynde under rigsadmiralens myndighed og ansvar, således at rentemester Kristian Gersdorf dog skulde medunderskrive alle anvisninger, til tegn på at der fra

skatkammerets side intet var til hinder for udbetalingerne, ligesom Albert Schumacher skulde være med, til betryggelse for, at de var indførte i etatens bøger. Hermed var i virkeligheden den nye styrelse af flådens anliggender forlods ført ud i livet.

Den endelige betænkning, med omfattende forslag til budget, anskaffelser, udrustninger og instrukser for alle søetatens funktionærer, blev afgiven den 29. Marts. Den synes at være tagen til følge i alle sine enkeltheder. Instrukserne udfærdigedes den 17. April; de indskrænkede admiralitetets virksomhed til afgørelsen af rets- og kommandosager m. m., medens hele den egenlige styrelse lagdes i hænderne på rigsadmiralen med de tvende kommitterede. For Griffenfeld betød det, at han gennem sin svoger og broder fra nu af var faktisk herre over søetaten; hans broder har øjensynligt her været den egenlig ledende.

For at holde en virkelig kampdygtig flåde på 30 orlogsskibe og 10 defensionsskibe, udkræves der efter kommissionens beregning en årlig indtægt af 3 tdr. guld. Der må nemlig være fuldt op i forråd til når somhelst at udruste dem med våben og alt, og 10—12 af dem må hvert år sendes ud, fuldt rustede. De 30 orlogsskibe skulde føre 1400 kanoner og have en besætning af 7000 personer; de 10 defensionsskibe omtrent 1200 mand. Hertil måtte der ved en fuldstændig udrustning, foruden det faste mandskab af 2000 mand, udskrives henved 1000 bådsmænd af stæderne i Danmark og omtrent ligeså mange i Norge; dertil måtte hverves 1500 bådsmænd og bosseskytter, ligesom det norske marineregiment på 1000 mand og 1720 danske

landsoldater måtte afgives til flåden. En sådan udrustning vilde koste 40,000 rdl. om måneden.

Bortset fra en sådan samtidig udrustning af hele styrken, krævedes der som sagt 300,000 rdl. årlig. Af disse vilde 124,000 medgå til lønninger og 110,000 til proviant, til ialt 4000 mand. Resten udkrævedes til våben og materialer: 25,000 rdl. til kanoner, kugler og krudt, 20,000 til jern, tømmer og tjære, 15,000 til hamp, sejldug og hårdug. Resten vilde medgå til stenkul, bygningsreparationer osv. Andre overslag endte i samme hovedsum.

Der var ikke de lyseste udsigter til at tilvejebringe disse beløb. Indtægterne af de regelmæssig anviste summer vilde for det indeværende år ikke overstige 161,000 rdl., og der var en gæld på ubetalte lønninger af 118,000 rdl. Man foreslog da nye indtægter, der vilde tilvejebringe et samlet beløb af omtrent 270,000 rdl. (heri proviantskatten), medens de resterende 30,000 rdl. foresloges tilvejebragte ved en konsumptionsskat i Norge. Denne blev dog, som vi har set, ikke bevilget, og søetaten måtte da også nøjes med en samlet indtægt af omtrent 260,000 rdl. i 1673 og 230,000 i 1674; først i 1675 nåede man ved hjælp af de hollandske subsidiepenge op til de 3 tdr. guld. Men selv dette kunde kun opnås ved at kongen vedblev at yde bidrag af sit eget kammer, i de tre år ialt 135,000 rdl.

Anders Bordings «danske Merkur» skildrer i stærke ord det røre, der ved denne tid kom på Bremerholm; først og fremst roser han dog kongen for den iver, han personlig viser for flådens opkomst. Bording er

ganske godt underretet; han véd at «noget kan være forset og glemt» på holmen, og at man er i lag med at «forandre og afskaffe» det; kongen selv giver penge til, han er tilstede ved undersogelsen og ved folkenes monstring osv. I slutningen af April lå 5 fregatter sejlklare og kongen og hans broder stak ud i Sundet med dem for at levere en lille træfning. De fem skibe førtes af lige så mange admiraler; kongen var på «Havfruen», ført af Kort Adeler, prins Jørgen på «Vildmanden» hos Henrik Bjelke; Gyldenløve førte «Merkurius», som han havde købt i Holland og nu kaldte «Antonette» efter sin forlovede, Nils Juel «Jægeren» og Markvord Rodsten «Den flyvende hjort». De lå og manøvrerede den hele dag; Jægeren skulde have entret Hjorten, men vejret var for hårdt til at de uden fare kunde komme hinanden på siden.

Betegnende for forholdene er det, at der i den nærmest følgende tid slet ikke bygges skibe på holmen. Det prægtige skib «Christianus qvintus», som Kort Adeler nylig havde ladet bygge i Neustadt, blev tiltaklet og udrustet; kongen købte endvidere «Antonette» af Gyldenløve, defensionsskibet «Kristiania» fra Norge, der omdannedes til orlogsskib, og de to fregatter fra Kiel: «den hvide falk» og «den spraglede falk», to temmelig små skibe, af hvilke det første kaldes prins Georgs fregat og siges at være købt af ham, medens det andet kaldes kongens jagt. Alle disse skibe var købte eller bestilte 1673. Man vil heraf kunne slutte, hvor meget der var at gøre for at få de skibe, man havde, satte i brugelig stand. Et overslag over et nyt orlogsskib på 80 kanoner viser

da også, hvor dyr udrustningen var i forhold til skibsskroget. Medens dette nemlig vurderes til at ville koste 18,000 rdl., medgår der 11,000 rdl. til udredningen, 52,000 rdl. til skyts og ammunition, 1300 rdl. til håndvåben og 17,600 rdl. til folkenes løn og kost i et halvt år; ialt godt og vel en td. guld. Man gjorde altså vel i at sørge for, hvad man havde, og dette skete da også i fuldt mål; da søkrigen endelig udbrød, var Danmark rede.

Det tredje led i forberedelserne til en mere aktiv politik var Gyldenløves foranstaltninger til Norges forsvar. Det var at forudsé, at Sveriges bestræbelser efter erobringen af Skåne vilde blive rettede mod Norge, og større forviklinger med fastlandsmagterne kunde let føre med sig, at dette rige for en tid kom til at føre kampen på egen hånd. Det er derfor aldeles urigtigt at henføre Gyldenløves oprejse til sit statholderskab i forsommeren 1673 til hofintriger og personlige rivninger med Griffenfeld, således som det tildels tog sig ud for samtiden og er bleven slået fast af eftertiden; det var tværtimod nødvendiggjort af forholdene. Her i København var hans nærværelse ikke blot overflødig, men således som sagerne stod snarest besværlig, i Norge derimod kunde man nu vanskeligt undvære ham, når der skulde være nogen mening i at han var dets statholder.

Det er da også en sand fornøjelse at følge Gyldenløves færd lige fra afrejsen fra Helsingør og omkring i Norge; brevene til Griffenfeld giver et levende billede af den. Han er som en ørn, der er sluppen ud af buret. Under forhold som disse kom det dygtigste

og bedste i hans natur til udfoldelse og anvendelse. Han trængte til at være første mand, hvor han færdedes; til hest på de vanskelige fjeldveje, til skibs i skærgården, ved mønstringer i de små grænsefæstninger, i forsædet i slotsloven på Aggershus, til drik og dans med norske mænd og kvinder, — dér var Gyldenløve den kongebårne høvding. Her hvor han som yngling havde givet forargelse med sin letsindige hustru Marie Grubbe, optrådte han nu som moden mand, hvis første og sidste tanke var at gøre Norge krigsberedt. At han nåede sit mål og kom til at stå for det norske folk som den der havde ført det til sejr, viser den kommende krigs navn: «Gyldenløvefejden»; han blev afholdt og beundret som hans farfader, kong Kristian IV.

Da Gyldenløve forlod København for at gå ombord i Helsingør, fik han en anvisning med på 4000 rdl. for fregatten «Antonette», som kongen købte og lod ham tage med sig til sit statholderskab. På dette skib gik han i et forrygende vejr over Kattegat; den 5. Juni stod de ud af Sundet, den 7. passerede de Holmestrand, den 11. gik han i land ved Aggershus; både ved afgangen fra Danmark og ved det første syn af Norges fjelde drak han Griffenfelds skål. Straks efter at være kommen i land gav han sig på vej til grænsen; den 16. skriver han fra Fredrikshald, d. 18. er han i Tønsberg og besøger «Griffenfeld gård», det gamle Sæm, som han fandt aldeles forfaldent og forladt; han traf her kun en enlig hund. 19. Juni skriver han en lille billet på dansk fra Skien, som det synes et drilleri i anledning af Griffenfelds formentlige forelskelse i en søster til hans tjener; 24. Juni er han i Stavanger,

den 30. i Bergen; 18. Juli i Trondhjem. Han har hørt, skriver han herfra, at overhofmarskal Winterfeld er meget syg; skulde han dø, ønsker Gyldenløve at blive amtmand efter ham på Fredriksborg og Kronborg, da det vilde være skade, om der kom en mand, som ikke havde sans for disse slottes dejlige arkitektur. 31. Juli var han over Dovre kommen tilbage til Kristiania; overalt havde han undersøgt forsvarsforanstaltningerne og talt med så at sige alle rigets embedsmænd. Tilstanden var næppe at rose; men overalt var man dog rede til at tage mod Svensken, hvis han skulde melde sig; hvad der end sker, siger han, vil der her blive kæmpet tappert. Kort efter var han igen ved grænsen og indsendte nu fuldstændige rapporter til krigskollegiet; der var meget at rette og mangt at skaffe til veje og som sædvanlig forstod han nok at ytre sin mening. Også i andre anliggender søgte han at bringe liv i styrelsen; 3. Sept. sendtes fra kabinettet en hel række af hans sager til stats- og skatkammerkollegierne til nærmere overvejelse: om forbud mod at hugge mastetræer; om en almindelig udskrivning og bevæbning af værnepligtige i Norge; om kirkernes brøstfældighed og hvorledes den kunde afhjælpes; om indskrænkning af jorddrottens ret til at pålægge bonden større byrder end han kan bære, enten ved bygslingen eller senere; om eftergivelse af ældre restancer; om udskrivningen af en proviantskat til at forsyne magasinerne; om opbydelsen af en almindelig rostjeneste, og om indretning af et hospital for kvæstede officerer og soldater. Som sædvanlig var man ikke så hurtig i København med at drøfte hans forslag som han til

at stille dem, og meget af dette blev sikkert aldrig sat i værk, hvor rigtig Gyldenløves tanker end i det hele kan have været; men meget blev også taget til følge. Den norske hær bestod som bekendt næsten udelukkende af udskrevne folk. Der var 6 regimenter fodfolk med en styrke af henved 10,000 mand, foruden et marineregiment på 1000. Desuden var der 5 hvervede kompagnier til fods og 4 til hest, ialt 1000 mand, halvdelen af hver slags. Endelig 300 dragonere (beredent fodfolk) og 100 mand artilleri og fæstningsbetjente. Gyldenløve fandt disse folk slet øvede og endnu slettere væbnede og klædte; lige så slet stod det til med hensyn til de faste pladser, de var alle forældede og vanrøgtede, uden kanoner og ammunition. Gyldenløve søgte at hjælpe på disse mangler, så godt han kunde, men meget lod der sig ikke udrette, da man manglede penge. Endnu samme år forflyttedes general Henrik Ryssensten fra Holsten, hvor han havde arbejdet på fæstningernes udbedring, til Trondhjem, hvor han blev kommanderende general nordenfjelds; meningen var uden tvivl, at han skulde medvirke til forsvarets ordning og fæstningernes udbedring, men der blev ikke meget udrettet, før krigens udbrud fremtvang de nødvendigste forholdsregler. Under disse omstændigheder trættedes Gyldenløve snart ved opholdet i Norge og længtes efter en anden virksomhed, men kongen og Griffenfeld modsatte sig med rette opfyldelsen af dette ønske. Hvad man trængte til i Norge var langt mere en fremragende personlighed som denne statholder end mange og kostbare krigsforberedelser; Sverige vilde ikke være i stand til at

sende ret mange tropper imod nord, og det kom især an på at de, der kom, fik en modtagelse, som kunde overbevise dem om vanskelighederne ved at indtage og fastholde det vidtstrakte rige. Det nødtvungne samliv med Nordmændene og den virksomhed, en mand med Gyldenløves karakter altid vilde udfolde, hvor han havde myndigheden, grundlagde den gensidige tillid mellem ham og hæren eller rettere hele det norske folk, som med små midler i den påfølgende krig fremkaldte så smukke resultater.

På denne baggrund af ihærdige anstrængelser for at hæve rigernes forsvarsevne må den følgende tids politik ses. Den måtte efter sit grundpræg blive vaklende, den undgik ikke faren for tillige at blive tvetydig. Følelsen af at vi var mådelig forberedte holdt os tilbage; trangen til at skaffe forøgede indtægter for at påskynde rustningerne drev os frem til forbund med de subsidieydende magter. Dertil kom på den ene side Griffenfelds levende erkendelse af, at et oprigtigt forbund med Sverige vilde føre os ind på lykkeligere fremtids veje, på den anden vanskelighederne ved eller rettere umuligheden af at opnå dette under alle de givne forhold og den tvingende magt i den traditionelle politik i modsat retning, håbet om generhvervelsen af Skåne.

Der er opbevaret en optegnelse om et rådsmøde, vistnok tidlig på året 1673, fra Ahlefelds ophold i hovedstaden; tilstede ved det var foruden ham og Griffenfeld også Schak, Henrik Bjelke, Retz, Kørbitz, Klingenberg og Bierman; Gyldenløve var fraværende. Kongen havde forelagt dem 3 spørgsmål: 1) skal man

indlade sig med Holland på obligationer (istedenfor rede penge)? 2) hvis man byder rede penge, skal man da indgå forsvars- og angrebsforbund? 3) vil kongen hverken det ene eller det andet, hvad skal da svares Holland?

På det første spørgsmål svarede det store flertal benægtende, kun Retz og Bjelke holdt for, at man under alle omstændigheder burde komme Holland til hjælp. Det andet, hovedspørgsmålet, delte meningerne mere ligeligt; foruden de to nævnte var også Schak og Kørbitz villige til at hjælpe, hvis kejseren, Spanien og deres forbundsfæller gik med. Ahlefeld derimod gjorde gældende, at man dog intet vilde kunne udrette med 16,000 mand, da faren fra Sverige vilde være alt for overhængende; denne fare var efter hans mening større for os end Hollands undergang. Griffenfeld, Klingenberg og Bierman sluttede sig hertil. Fulgte man dette råd og afviste Holland, mente Ahlefeld fremdeles, at man måtte vende sig til Sverige med forestilling om den fælles fare ved Hollands undergang og Frankrigs overmagt i Tyskland; vil Sverige ikke lytte hertil, «da måtte man lade det komme an på Guds barmhjertighed og tiden.» Griffenfeld vilde foreløbig holde det gående og prøve på at få et forbund med Holland uden forpligtelse til at deltage i den nærværende krig, før det blev yderligere angrebet; lykkedes dette ikke, så kunde der jo sendes til Sverige; «dette kunde man dog ikke forlade sig på». Klingenberg holdt på det samme.

Der kan vel ikke tillægges de enkelte ytringer i et kort holdt referat af vistnok langvarige forhandlinger

nogen afgørende betydning, men så meget fremgår dog heraf, at de ældre råder (kansleren, feltherren, rigsadmiralen og rigsmarsken) var stemte for en mere eller mindre forsigtig tilslutning til Holland og næppe tænkte sig nogen anden politik mulig, medens Ahlefeld og Griffenfeld, ligesom også Klingenberg og Bierman, havde et videre blik for situationens mange muligheder. Det vidner i høj grad for kongens selvbeherskelse og ansvarsfølelse, at han til trods for sine personlige sympatier også nu fulgte de forsigtigste råd.

Griffenfelds program, der lod de fleste muligheder åbne og gjorde de gamle råder den dobbelte indrømmelse at fortsætte underhandlingerne med Holland og at udtale mistillid til Sverige, blev bragt til udførelse i forårets løb; man fik virkelig en traktat med Holland af det angivne indhold og man gjorde et alvorligt forsøg på en tilnærmelse til Sverige.

Kristoffer Lindenovs sendelse til Stokholm (s. 46) og Gyldenløves forhandlinger med Kielmann havde alt betegnet ønsket om at komme til en forståelse med den nordiske nabomagt. Det er vel et spørgsmål, om ordningen af vort mellemværende med Gottorp for Sverige mere var et mål eller blot et middel, men i begge tilfælde vilde det jo være et væsenligt gode, om man kunde få det bilagt. Gyldenløve var dog gået for blindt på i denne sag; dels påvirket af Kielmanns veltalende forsikringer om, af hvor stor betydning det vilde være for freden i Norden at få det oldenburgske spørgsmål bragt ud af verden, dels med den praktiske mands trang til at komme til et resultat, var han gået til alt for store indrømmelser. Han havde overbevist sig

om, at Oldenburg var et frugtbart land, efter hans mening en attråværdig besiddelse; men det var meget tvivlsomt, om den kunde holdes, så længe kongen sad i fællig med Gottorp, medens Sverige var nærmeste nabo og muligvis fordringshaver overfor Delmenhorst. Ved et forlig, som var billiget af denne magt, vilde besiddelsen blive sikker og varig; den vilde indtræde straks, og man kunde da altid bagefter se, hvorledes man kom ud af det med betalingen. Meget talte i virkeligheden for denne afgørelse, og konsejlet havde jo også det meste af vinteren været for den. Når den alligevel forkastedes, var det vel tildels, fordi Ahlefeld nærede et uforsonligt nag til Gottorp og Kielmann og ikke kunde tænke sig andet end at de dog vilde bedrage os og rejse altid nye fordringer, men også fordi Gyldenløve havde gjort alt for store indrømmelser. Udredelsen af fem tønder guld vilde lamme alle andre foretagender, for ikke at tale om, hvad der alligevel skulde gives Pløn; der var desuden en ikke ringe sandsynlighed for, at man snart vilde kunne vente en gunstig dom i Wien, medens Sverige allerede havde haft lejlighed til at vise, at det ikke vilde vove sig langt for at hjælpe Gottorp til sin formentlige ret. Men ved afbrydelsen af disse forhandlinger havde man ikke des mindre gjort et skridt tilbage fra en forståelse med Sverige.

Det var måske i følelsen heraf at man samtidig bestemte sig for at sende Jens Juel til Stokholm. Jens Juel var en mand med fremragende egenskaber, blandt de dygtigste både i den indre og ydre politik. Griffenfeld satte særlig pris på ham og havde stor tillid til

hans omdømme og behændighed. Også i andre retninger havde de fælles interesser, således som tidligere omtalt; Jens Juel havde ligesom Griffenfeld levende sans for vort sprog og vore fædrelandske minder og han var vistnok den, der havde størst kendskab til svenske forhold. Han var vel også den der bedst forstod at vurdere betydningen af et nordisk forbund, både nationalt og kommercielt; thi som vicepræsident i kommercekollegiet var han i de sidste par år kommen særlig ind i alt hvad der vedrørte vore produktions- og omsætningsforhold. Hvor høj pris han satte på Griffenfeld, ses af en beretning fra en langt senere tid, da der intet var at vinde ved at mindes ham. Han mødte nemlig på skiftet efter Kristoffer Lindenov, fortælles der af en af de tilstedeværende, og «bad at alle Griffenfelds breve måtte samles og ham leveres, som skete, og sagde: jeg skulde vel have noget for dette sterfbo, men jeg har fået det bedste, og stak dem i sin lomme.»

Det synes, at Griffenfeld alt i nogen tid har forhandlet med Jens Juel om sendelsen til Sverige; han fik Valbygård oprettet til et friherskab (Juellinge) og forskellige gaver tillagte det; særlig glad ved igen at skulle til Stokholm har han næppe været. Bestemmelsen om, at Gyldenløves traktat skulde forkastes, toges i konsejlet den 18. Marts og alt i det næste møde, den 22., læstes og approberedes Jens Juels instruks. Fjorten dage efter var han dog endnu ikke kommen afsted; thi instruksen fik da et tillæg med hensyn til det, han skulde foreslå Sverige i retning af de fælles handelsinteresser. Et par dage efter blev

der taget bestemmelse om hans løn, og søndagen den 20. April ankom han til sit bestemmelsessted.

Øjeblikket syntes særlig heldigt. Kong Karl havde netop i de dage begyndt at føre forsædet i rigsrådet og det mærkedes snart, at han vilde tage sin store del i afgørelserne. Lindenov indberettede, at rigskansleren udtalte sin sympati for Holland; Sverige vilde rolig se på, at Danmark kom det til hjælp, medens det selv var bundet til ikke at foretage sig noget. Lindenov havde indtryk af at man både i Danmark og Sverige ønskede samvirken, men at ingen vilde sige det første ord. Også Griffenfeld havde samtidig udtalt sig i samme retning. 22. Oktober indberetter Lilliecrona: «Ellers har Griffenfeld med store forsikringer imod mig gentaget, hvad han alt tilforn har fremført om den rette inklination, hvormed han higede efter at se en lykkelig begyndelse gjort til den nærmere fortrolighed, hvorigennem disse nordiske kroners velstand kunde forbindes til en indbyrdes og gensidig sikkerhed, idet han af adskillige reflektioner over det, som både forhen og særdeles for tiden passerer, vilde vise det højvigtige skel, hvorfor begge kongerne endeligen skulde forene deres magt til at afholde og forekomme deres stemplinger, som sig på allehånde sæt indtrænge i de rettigheder, som tilkommer disse kongers højhed, og så dristig fremturer deri, fordi de har den indbildning, at der aldrig vil kunne stiftes sådan enighed mellem disse kongeriger, som vilde være nødvendig til forsvar for de fælles interesser.»

Den instruks, som fremlagdes i konsejlet den 22.

Marts (1673), indeholdt to punkter: 1) «en nærmere sammenbindelse mellem begge kroner til at fly republikken af Holland fred, eftersom des totale undergang ikke uden begge kroners mærkelig skade kan ske, 2) en nærmere sammenbindelse til handelens sikring i Østersøen.» Denne begrænsning (Østersøen) blev ved revisionen udeladt og der tilføjedes en anvisning på at arbejde for fælles møntfod, «at kommercierne mellem begge rigernes undersåtter kunde des bedre florere.» Den endelige udfærdigelse indeholdt mærkelige udtalelser om den politik, man nu var til sinds at følge, hvis man kunde få Sverige med. Det pålægges først og fremst den overordenlige afsending, der skal virke i forening med Lindenov, som iøvrigt bliver på sin post, ved enhver lejlighed at fremhæve de store og vigtige interesser, som gør fællesskabet mellem de nordiske kroner ønskelig: «eftersom det er ufejlbar, at såfremt der mellem disse begge kroner en trofast, sikker og utvivlagtig venskab engang kunde stadfæstes, da skulde den nordiske magt hos fremmede nationer komme udi langt større anseelse og dens støtte med langt større iver og fordelagtigere tilbud søges: i den sted de nu formener, vores styrke enten ved indbyrdes skinsyge at kunne svækkes eller også som en ting af mådelig betydning ved mådelige tilbud at kunne erholdes.» For i nogen mon at nå dette mål skulde han da forestille de svenske statsmænd, at Hollands undergang vilde afstedkomme stor fortræd for os, både fordi det er den fornemste søfarende nation og en af de mægtigste protestantiske stater. Det vilde derfor være heldigt, om de to nordiske magter i forening kunde optræde mæglende, samlede og således,

at alle kunde skønne, at de var fuldt enige i deres bestræbelser. Kunde dette ikke lade sig gøre, fordi Sverige alt var bundet til Frankrig, skulde Juel søge nærmere forklaring om den af Lindenov refererede ytring, at man i Sverige kunde ønske, at Danmark vilde hjælpe Holland på egen hånd: om dette virkelig var sagt og om det i så tilfælde var en alvorlig tanke, som man kunde bygge på. Endvidere skulde det foreholdes de svenske statsmænd, hvad der vilde blive følgen, om Holland forsvandt fra havet og England blev alene tilbage, hvilke overgreb det da vilde tillade sig, så som det alt nu gjorde søen usikker. Det var ikke for tidligt, at de to riger alt nu forenede sig om at sikre havets frihed og fred.

Det vil vanskelig kunne nægtes, at dette jo var et mærkeligt skandinavisk program, både i tanke og praktisk politik. Når Griffenfeld modsætter «de fremmede nationer» og «den nordiske magt», bruger han de videst gående ord og vi mindes om hans symbolik i anvendelsen af de tre kroner som fælles våbenmærke. Det praktiske forslag er holdt ædrueligt og indenfor mulighedens grænser; fandt man samme politiske forstand og en god vilje i Sverige, var det ikke mere end der meget vel kunde sættes i værk.

At det var Griffenfelds alvor at gøre et ærligt forsøg med Sverige, får vi en stadfæstelse på fra en helt anden kant. Da nemlig den før nævnte manøvre på reden med 5 fregatter var holdt, bebrejdede han Gyldenløve dette i selve kongens forværelse, så som det måtte vække mistanke hos Sverige som en fjendtlig demonstration. Og da Jens Juel kort efter sin ankomst

til Stokholm trængte på for at få videre gående instrukser — «hellers haver man forud svar» — takkede Griffenfeld ham i et tilfældig opbevaret brev af 19. Maj for hans iver, men tilføjede, at han i konsejlet havde «fundet diskrepante meninger». Han havde ikke mere Ahlefelds støtte og den hollandske stemning gjorde sig nu stærkt gældende, efterat man havde opnået en fordelagtig traktat med generalstaterne.

En endnu større hindring for tilnærmelsen mellem de nordiske riger lå dog i den svenske politik. Man vilde i Stokholm for enhver pris igen spille stormagt og da fattigdommen var så stor, nødtes man til at gøre alt for at opnå subsidier. For øjeblikket var man optagen af et temmelig tvetydigt spil. Skønt nøje knyttet til Frankrig optrådte Sverige dog som Hollands sande ven og blev af de krigsførende magter antagen til mægler ved en fredskongres, som netop dengang åbnedes i Köln. Da det snart viste sig, at udsigterne for denne kongres kun var ringe, medens Brandenburg på egen hånd sluttede fred med Frankrig (6. Juni), fattede statsmændene i Stokholm den plan at danne et «tredje parti» i Nordtyskland, som skulde fremtvinge freden med våbenmagt. Dette lykkedes nu vel ikke, men det førte dog forbigående til fortrolige forhandlinger med Brandenburg, der endte med et af disse lidet sigende forbund, som kun betegnede en tilnærmelse mellem magterne uden virkelig bindende forpligtelser (December 1673).

At disse bestræbelser ikke ret vel kunde forliges med danske tilbud, er en selvfølge. Sverige anså sig for stærkt nok til på egen hånd at kunne opnå alt

det samme, som var at nå i fællesskab med Danmark, og det behovede da ikke at dele æren med nogen. Da derfor Jens Juel kom frem med sit forslag (28. Juni), blev det kun lidet påagtet. Det gik ud på at ingen af kongerne måtte indgå aftale med andre magter, som kunde være til skade for den anden; Sverige måtte altså ikke slutte sig nærmere til Frankrig, Danmark til Holland; begge skulde tværtimod gøre deres bedste for at stanse den indeværende krig og få freden genoprettet. Endvidere skulde de to konger i forening værne om deres undersåtters frie skibsfart imod alle og enhver, som vilde forurolige dem; de skulde ligeligt beskytte hinandens handel og stå last og brast, hvis der deraf måtte komme krig med en somagt. Monten skulde være fælles og gængs i begge riger, til lettelse for den indbyrdes fredelige samfærsel. — Juel var ikke i stand til at få noget svar på dette tilbud; kongen var endnu for tilbageholdende og skont han viste Juel personlig velvilje, kunde denne dog ikke formå ham til at erklære sig. Enkedronningen og rigskansleren de la Gardie beherskede ham endnu i den ydre politik og begge hadede Danmark. Personligt var Karl XI langt mere optagen af sine reduktionsplaner for at skaffe kronen den tabte økonomiske magtstilling.

Fra dansk side undlod man intet for at vinde Sverige; da kongen i sommerens løb gjorde en langvarig rejse gennem provinserne, fulgte Jens Juel ham, og da ud på efteråret rigskansleren erklærede sig fornærmet af Habbæus v. Lichtenstern, der tidligere havde stået i svensk tjeneste, blev han afskediget af kong Kristian V. Men året gik hen uden at man kom over det

døde punkt i forhandlingerne. Af senere ytringer ses det, at rigskansleren tværtimod havde omgåedes med den tanke at ende alle forhandlinger med et overfald som det i 1643 og 1658.

Det vilde dog være en stor fejltagelse at tro, at Griffenfeld personlig følte sig ganske særlig knyttet til en skandinavisk politik eller anså den for under alle omstændigheder at være den ene rigtige. Dette var vistnok aldeles ikke tilfældet, ligesom det jo vilde have været en stor politisk fejl. Hans rige begavelse kunde give tanken ord og former, som ingen anden rådede over, og hans ideelle sans kunde finde en glæde i at sysle med den og at smykke den med historiske symboler og nationale minder; men personlig holdt han den næppe for væsenlig mere berettiget end enhver anden politik, Danmarks konge kunde ville slå ind på. At vinde Oldenburg, kongeslægtens stamland, at komme Holland til hjælp, at tilbageerobre de tabte lande fra Sverige, — det var tanker, som han, om så skulde være, kunde give lige så tiltalende udtryk.

Ikke for intet havde Griffenfeld modtaget navnet Sokrates i forholdet til Gyldenløve; det havde ikke blot hensyn til hans livsfilosofi, men sikkert nok til hele hans personlighed. Hvad der gav den græske vismand sit præg, var jo den ro og den ligevægt i sindet, midt i et rigt bevæget åndeligt liv, som bragte de mest modstridende livsanskuelser til at udlede deres filosofiske begrundelse fra ham: stoikere og epikuræere, skeptikere og platonikere pegede tilbage på Sokrates som deres rette ophavsmand. Når Griffenfeld da tiltog sig navnet Sokrates eller tog imod det af sine ven-

ner, var det vistnok et udtryk for det bedste i hans personlighed, den alsidighed og ligelige sikkerhed, hvis forbilled hos den store Atenienser hvilede på en dyb forvisning om det guddommelige i livet. Af Griffenfelds politik får man det indtryk, at han i urokkelig hengivenhed for sin konge og sit fædreland følte sig frit stillet overfor alle muligheder, beredt til hvad øjeblik det skulde være at slå ind på nye veje, for da at smykke dem med skæret af sine skønne ord og sine vindende tanker.

Således ser vi ham da samtidig med Jens Juels tilbud i Stokholm forhandle om et forbund med Holland og gøre forsøg på at drage England over til denne magt, om at overtage mæglerrollen i den store kamp og om at drage Frankrig fra Sverige over mod Danmark.

Opløsningen i Tyskland gik efter Frankrigs sejre over alle grænser. De ledende magter, kejseren og kurfyrsten af Brandenburg, lod deres tropper marchere frem og tilbage overfor de franske uden at lade det komme til noget sammenstød, indtil kurfyrsten følte den skænsel, det bragte over hans navn, og trak sig tilbage for at forhandle om fred. Frankrigs overmod gik nu altid videre; det foreskrev venner og fjender sine love, blandede sig i alle indre tvistemål og gik så vidt at forbyde kejseren at føre sine tropper ud over arvelandenes grænser ind i rigets andre lande. Der havde dannet sig et stort fransk parti mellem rigsfyrsterne og det var umuligt at samle de øvrige til fælles modstand.

Under disse forhold trådte atter de mænd i forgrunden ved hoffet i Wien, som vilde have kejseren

til resolut at følge en tysk politik; den forhen almægtige hofkansler Lobkowitz, der stod i fransk sold, tabte fra dag til dag i indflydelse. Blandt de mænd, som utrætteligt arbejdede for et omslag, var også afsendingen i Berlin, baron Goës. Han gjorde hvad han kunde for at afholde kurfyrsten fra en særlig fred, idet han stillede ham et omslag i Østrig i udsigt; samtidig førte han varmt ordet for at drage Danmark ind i et mere aktivt forbund med Holland. Kurfyrsten havde dog ingen tillid til Danmarks hensigter; han mente, at man her frem for alt tænkte på at bemægtige sig Hamburg og Lybek, ligesom Sverige vilde lægge staden Bremen til sit hertugdømme af dette navn, — for så vidt det samme som Frankrig stod i færd med overfor de hollandske stæder, — men dette vilde han ikke række hånd til. Han sluttede altså freden i Vossem (6. Juni) og slap her med forholdsvis ubetydelige indrømmelser.

Men netop dette æggede Østrig til en mere energisk optræden; kejserdømmet trængte til at skaffe sig oprejsning efter en række ydmygelser og forsømmelser, fyrsterne rettede mere og mere deres opmærksomhed på Paris som universalmonarkiets fremtidige hjemsted. Danmark blev et af de nærmeste mål for det kejserlige diplomatis bestræbelser.

Den nye luftning mærkedes snart herhjemme. Skønt det var vedtaget at være meget tilbageholdende overfor Hollands tilbud, besluttede konsejlet dog den 3. April «at den alternative med den hollandske ambassadør og deputerede må sluttes på obligationer», d. v. s. at det mere indskrænkede forbund måtte af-

sluttes uden rede penges udbetaling. Samme dag, siges der i en opbevaret notits, forestillede Griffenfeld Werkendam udforlig de grunde, der nødte kongen til under sagernes nærværende stand at nægte Holland «den begærede virkelige assistance». Forhandlingerne fortsattes derefter og den 25. April gav kongen sit samtykke til, at forskellige ting, man hidtil havde holdt på, måtte udelades af traktaten: Øresundstolden, Guinea osv., ligesom at den artikel, der fritog Danmark for aktiv hjælp, indtil Holland blev angrebet af flere magter, måtte fortolkes således, at hjælpen også skulde ydes, hvis Sverige vilde forpligte sig til ikke at hindre det. Dette blev nærmere formuleret i en deklaration af 7. Maj og bestemmelse taget om, hvorledes traktaten skulde meddeles de forskellige magter: overfor Sverige, England og Frankrig skulde det gøres gældende, at denne alliance aldeles ikke sigtede til de nærværende forhold og intet foregreb i de underhandlinger, der førtes med disse magter; overfor kejseren, Spanien og Brandenburg skulde der derimod «gives tilkende, at hans majestæt blev fremdeles i sin forrige gode intention for Hollands konservation, og stod nu traktaterne mellem h. m. og Holland på slutningen; mens at, om dette alt til desto bedre effekt skulde komme og blive af mere eftertryk, fik kejseren og Spanien at rompere eller offenlig at deklarere sig, Spanien til at drage pungen, eftersom Holland ikke kan alene bringe de pengemiddel til veje, og Brandenburg blive fremdeles i det gode parti, han sig én gang antaget haver.»

Traktaten med Holland, der bærer datum af 10.

Maj, er fra dansk side sluttet af Gyldenløve, Retz, Korbitz, Griffenfeld, Klingenberg og Bierman; fra hollandsk af Werkendam og S. de Beaumont. Den går ud på gensidig hjælp i krig og er formelt en gentagelse og udvidelse af traktaten af 1. Februar 1666. Medens der her var fastsat en hollandsk hjælp af 6000 mand eller 288,000 rdl. årlig, foruden subsidier af 6 tdr. g., bestemtes der nu, at republikken under en krig skulde yde så meget i penge, tropper og skibe, som kongen måtte behøve til at fordrive fjenden. Danmark skulde hjælpe med 40 orlogsskibe, samt 10,000 mand og tilsvarende artilleri, for månedlige subsidier af 40,245 rdl. Under en almindelig krig (med flere magter) skulde Danmark holde 20,000 mand mod dobbelte subsidier. Således som sagerne nu stod, under Hollands krig med Frankrig, England, Köln og Münster, som Danmark ikke forpligtede sig til at deltage i, skulde det kun holde sig i beredskab med 20 skibe og 10,000 mand; fik Holland nye fjender, skulde Danmark yde hjælp af den dobbelte styrke.

Denne traktat havde dog kun en krank lykke. Alt den 24. Maj ratificerede kongen den i sit konsejl og straks efter rejste Beaumont hjem for at få den stadfæstet af generalstaterne; den 2. Juni beretter vor afsending i Haag, Just Høgh, at han er ankommen og at der er stor glæde blandt befolkningen over den formentlige hjælp fra Danmark, samtidig med Brandenburgs tilbagetog. Men da selve traktaten blev bekendt, indtrådte der et stærkt tilbageslag; 21. Juni meddeler Just Høgh, at van Beuningen, der havde været afsending i København, havde sagt til ham, at denne trakat

jo gav Danmark alt, Holland intet. Andre statsmænd forsikrede dog, at den vilde blive ratificeret og dette skete også for Frijslands og Zeelands vedkommende; men Holland nægtede vedblivende sin stemme. Sagen var den, at generalstaterne for øjeblikket slet ikke ønskede Danmarks hjælp, så længe Sverige holdt sig rolig. Dette rige var nemlig forpligtet til at træde i aktion, så snart Frankrigs fjender forøgedes i tal, medens det endnu ikke var tilbøjeligt til uden nødvendighed selv at bryde freden; det vilde da ikke have været klogt af Nederlandene at give krigen større dimensioner og tilmed sætte sig selv i store udgifter af den grund.

I Danmark synes man ikke at have forstået denne situation; man troede, at det var svenske intriger og personlige rivninger i generalstaterne, og der forhandledes ud på sommeren i konsejlet om at holde sig skadeslos ved at beslaglægge de hollandsk-ostindiske returskibe, der lå i norske havne, eller den fra Østersøen kommende handelsflåde. Dette blev dog forkastet som alt for farligt under den foreliggende situation, da «billig endogså var at befrygte, at Sverige denne okkasion skulde tage ved hårene og derover sætte sig med Holland i nærmere fortrolighed.» Men Griffenfeld brugte med god virkning Hollands uordholdenhed til for vort vedkommende at afværge alle videre gående planer fra de allieredes side.

Den kejserlige regering indledede sin yderligere tilnærmelse ved en fremskyndelse af den oldenburgske proces for rigshofretten. Denne domstol var efterhånden bleven et redskab i den østrigske politiks hånd, idet man havde utallige midler til at forhale sagernes

afgørelse, medens man selvfølgelig også kunde fremskynde den. Efter lang forhaling og utrolige omsvøb blev sagen Pløn ctr. Gottorp nu pludselig optagen til påkendelse; 5. Maj afslog rigshofretten et gottorpsk andragende om ny udsættelse og sagens «relation» tog sin begyndelse. Man gjorde fra modsat side alt for at stanse den; Gottorp lod udsprede, at der var sluttet forlig mellem hertugen og kongen, så processen vilde blive hævet; Sverige gjorde indsigelse på grund af gamle rettigheder til Delmenhorst, dets afsending Puffendorf lovede dommerne 20,000 rdl. og søgte at påvirke kejseren gennem hans skriftefader, — alt forgæves. Lilliencron sparede sig heller ikke; der blev givet løfter om påskønnelser, når dommen var afsagt, og der forhandledes ivrigt om Danmarks forhold til Holland og kejserriget. Endelig den 10. Juli faldt dommen; den gav Pløn ret til lensfølgen i Oldenburg og Delmenhorst og pålagde Gottorp under en bøde af 10 mark guld inden 2 måneder at afstå landet med en opgørelse af de urettelig oppebårne overskudsindtægter fra besiddelsestagelsens dag (1667).

Det gik imidlertid dengang med politiske domme som med forhandlinger og traktater; der var en lang vej fra det første forbundsløfte til den endelige fællesaktion, og en lige så lang fra den første dom i en sag til dens endelige udførelse. Gottorp gjorde straks indsigelse mod dommen af 10. Juli og dermed begyndte sagen forfra. Godt et års tid efter forkastedes indsigelsen; men derefter måtte der føres en tredje sag for at få eksekution i landet, da Gottorp ikke vilde efterkomme dommen. Denne sag afgjordes først lige før

Griffenfelds fald og efterat kongen havde sat sig i faktisk besiddelse af landet; det overdroges ham nu formelt mod det aftalte vederlag på Als. I en fjerde sag måtte Plön endelig fremtvinge udredelsen af de store erstatningssummer, det var berettiget til. Disse processer blev således omsider en dyr spas for den stridige hertug Kristian Albrekt.

Samtidig med optagelsen af den oldenburgske sag sendte kejseren en afsending til Brunsvig for at genoptage forhandlingerne med de året tilforn allierede magter, dels for at udvide forbundet til andre deltagere, dels for at knytte det fastere. Det var den «evangeliske rigshofråd», grev Gottlieb Windischgrätz, friherre af Wallenstein, der ved denne lejlighed skulde repræsentere kejseren, først i Brunsvig, derpå i København. Forhandlingerne på det første sted begyndte den 13. Juni og afsluttedes med en reces af 15. Avgust; Danmark repræsenteredes af Habbæus Lichtenstern. Foruden de i forvejen allierede stater var også Sverige, de spanske Nederlande og kurfyrsterne af Sachsen og Trier repræsenterede, men kun den sidste tiltrådte forbundet. Iøvrigt forhandledes der om forskellige enkeltheder, krigshjælpens størrelse osv., uden at man kom synderlig ud over de tidligere aftaler; det væsenligste var vel, at man overhoved kom til forhandling og sonderede den nye situation, der vilde indtræde, hvis fredskongressen i Köln opløstes.

At man i Danmark havde en tydelig følelse af, at der vilde komme nye kampe og ikke nogen almindelig forsoning, viser forordningen af 10. Juli, der påbød afholdelsen af tre bededage i alle kongens lande, «efter-

som Guds retfærdige vredes ris sig endnu i alle hjørner i adskillige måder lader se og vi derfor aldrig kan vide, hvad Gud i himlen med os haver i sinde.» De skulde holdes på de tre sidste fredage i Avgust måned; alle undersåtter skulde gå i kirke og faste til solens nedgang, samt afholde sig fra arbejde, spil og al verdslig forfængelighed. Der skulde prædikes over den 143. Davids salme: «Herre! hør min bøn, vend dine øren til mine ydmyge begæringer, bønhør mig i din trofasthed, i din retfærdighed!» Det var første gang i denne konges tid, der var udskrevet sådanne bededage; det gjorde vistnok dobbelt indtryk, at samtidig fire regimenter til hest og et til fods fra Nørrejylland sendtes ned til hertugdømmerne, medens rostjenesten blev opbudt til mønstring og 17 skibe udrustedes og gik i søen imod de engelske kapere. Folket blev sat i kundskab om, at man muligvis gik tunge tider imøde.

I begyndelsen af September kom Windischgrätz, som bebudet, til København. Som sædvanlig havde man tyet til den fraværende Ahlefelds råd. Han skrev til Griffenfeld, at man efter hans mening skulde være noget tilbageholdende og henvise til Hollands mærkelige holdning. Forbundet med denne magt måtte først stadfæstes, ligesom Spanien måtte yde subsidier og love ikke at støtte Sverige. Overfor Windischgrätz vilde det gøre virkning at tale om et forlig med Sverige, hvorved denne magt fik frie hænder i Tyskland, til støtte for Frankrig, hvad Østrig frygtede mere end noget andet. Jens Juel, der var kommen til København, medens Karl XI opholdt sig i Skåne, skulde

derfor sendes tilbage for at fortsætte i alle tilfælde skinforhandlinger om et nordisk forbund.

Disse råd, der vidnede om et nøje kendskab til stillingen i Wien, blev fulgte af den kommission, der under 9. September udnævntes til at forhandle med greven: Retz, Kørbitz, Griffenfeld og Bierman; senere kaldtes også Povl Lilliencron hjem fra Wien for at deltage i aftalerne. En spansk afsendings ankomst bebudedes.

Imidlertid forandredes situationen mere og mere til fordel for Holland; 1. Oktober erklærede Spanien åbent krig imod Frankrig og 11. November slog Polakkerne under Johan Sobiesky de tyrkiske hære ved Choczim, hvorved Østrigs stilling betryggedes ad den kant. Ligeledes begyndte England nu at gøre alvor af sine særlige fredsforhandlinger med Holland, som også Griffenfeld havde arbejdet på at fremkalde og opmuntre; freden kom istand i den følgende Januar måned.

I Frankrig var man betænkelig ved denne sagernes gang og var om sig for at danne en kraftig modvægt mod den truende koalition. Medens forhandlingerne om et forbund mellem Sverige og Brandenburg begunstigedes, henvendte den franske afsending i Köln, hertugen af Chaulnes, sig til den danske, Henning Mejer, der hidtil havde ført en temmelig upåagtet tilværelse ved kongressen.

Mejer var sendt afsted til dette møde med en instruks (af 14. Juni), der især påbød ham at skaffe pålidelige oplysninger om magternes indbyrdes stilling og udsigterne til fred eller krig, medens han iøvrigt skulde love godt til alle sider, forsikre hver enkelt af magterne,

at Danmark frem for alt ønskede at stå i godt forhold netop til den og ikke havde indgået nogen bindende forpligtelse til nogen side. Hertugen af Chaulnes havde hidtil kun lejlighedsvis forvisset sig om, at vor traktat med Holland var uden væsenlig betydning, især sålænge den ikke var ratificeret; men 16. September indberetter Henning Mejer, at hertugen nu har talt til ham om et særligt forbund mellem Frankrig og Danmark, således at også Sverige optoges i det. Han lovede Danmark visse fordele, f. eks. frie hænder overfor Hamburg. Han betingede sig, at dette kun måtte meddeles kongen og Griffenfeld, på fransk side kongen og statssekretæren Pomponne. Derefter stod denne sag atter hen i nogen tid, indtil udsigterne blev endnu mørkere for Frankrig. Griffenfeld havde skrevet ret imødekommende, men man havde ikke forhastet sig på nogen af siderne. Da Terlon og Henshaw ved et tilfældigt møde med Griffenfeld (24. September) trængte ind på ham for at få noget at vide om forhandlingerne i Brunsvig og med Windischgrätz, slap han fra dem med en vittig spøg. «De vilde nok gøre ham bankerot, sagde han, siden ingen af dem gjorde ham noget forslag, medens andre potentater bejlede til hans herres venskab. Der kom nu en spansk afsending, hvis navn var Baltasar; han vilde sikkert blive en Baltasar Avrum, ikke nogen Melkior*». Derefter forlod han dem leende. 7. November indberetter Mejer, at hertugen atter har talt med ham, men derefter er rejst hjem, da Lud-

* Af de hellige tre konger var B. da vel den, der gav guldet (avrum), medens M. nøjedes med at ofre røgelse.

vig XIV var meget utålmodig over forhandlingernes langsomme gang. Fra fransk side havde man til formål først og fremmest at fastholde Sverige, og da dette rige næppe endnu vilde finde sig i at dele Frankrigs venskab med Danmark, måtte man muligvis nøjes med at sikre sig Danmarks nevtralitet. Derved vilde man kunne opnå at slå Sveriges undskyldninger, at det nemlig ikke turde optræde af frygt for sin nabo, til jorden, og hertugen tilføjede, at Danmark vilde kunne have lige så stor fordel af sin nevtralitet som Sverige af sin aktion. I alle tilfælde vilde den være fordelagtigere for os end et forbund med Østrig og Holland.

Straks efter modtagelsen af denne meddelelse sendtes generalløjtnant Karl Arenstorf til Berlin for at undersøge, hvorledes det stod til her. Han skulde opmuntre kurfyrsten til at holde fast ved sin hidtil fulgte politik, igen slutte sig til Østrig og Holland og ikke indlade sig med Sverige. Han kom dog for sent til at forhindre dette; forbundet var lige sluttet, da han kom, men kurfyrsten lod som han ikke tillagde det nogen videre betydning. Til den østrigske afsending baron Goës udtalte han dog atter ved denne lejlighed sin ringe mening om den danske krigsmagt.

Grev Ahlefeld var imidlertid kommen til København, uden al tvivl hidkaldt, da afgørelsen nærmede sig. Man enedes med Windischgrätz om enkelthederne i traktaten og den sendtes til Wien til godkendelse; samtidig udgik der opfordring til generalguvernoren i de spanske Nederlande, grev Monterey, til at virke for at Holland nu efterkom sine forpligtelser, om fornødent med Spaniens hjælp (22. November). Generalmajor

Fredrik Arenstorf sendtes til hertugen af Brunsvig-Zell for at forhindre, at Sverige fik dannet et «tredje parti» i Tyskland.

Således var terningerne kastede. Når Griffenfeld nu arbejdede hen imod det mål at skaffe Danmark de bedst mulige vilkår for den forestående kamp, havde han den sjældne fordel at stå som udfører af en fælles beslutning, leder for et enigt statsråd. De to modsatte opfattelser fra den foregående vinter var nu smeltede sammen; Retz og Bjelke, der ubetinget vilde hjælpe Holland, såvel som Schak og Kørbitz, der vilde have Spanien og kejseren med, havde ingen grund til nu at nære betænkeligheder, medens Ahlefeld og Griffenfeld, der dengang veg tilbage for et brud med Sverige, nu måtte indrømme, at det ærligt indledede forsøg i nordisk retning var mislykkedes, medens stillingen havde forandret sig væsenlig til Hollands fordel og vi selv havde opnået en gunstig dom i Wien.

Hvem der dog frem for nogen anden var glad og tilfreds med denne situation, var kong Kristian V. Det havde været hans stadige håb, at det måtte komme dertil. Alt for to år siden havde han jo i sit djærve sprog skrevet til Griffenfeld: «Dersom vi skal komme op engang, så får vi vove det derpå; thi Danmark kommer aldrig ret op, uden ved Guds hjælp og krig.» Og skulde der kæmpes, da kunde kampens pris kun være Skåne, det løsrevne ledemod af riget, hvis befolkning år efter år ventede på sin udfrielse. Kongen gav sin tak og påskønnelse overfor Griffenfeld et glimrende udtryk ved at gøre ham til rigskansler, greve og ridder af elefanten (26. November).

Den formelle afslutning af forbundet med kejseren blev opsat til efter nyår; traktaten undertegnedes den 16. Januar 1674. Som det var reglen, havde den både en mere almindelig tekst og særlige hemmelige artikler. Den første stadfæstede Brunsvig-forbundet af 1672 og udtalte, at man nu vilde slutte sig nærmere sammen til opretholdelse af den westfalske freds bestemmelser osv. De hemmelige artikler gik ud på, at også freden i Kleve (1666), der sikrede Hollands grænser, skulde opretholdes, og at Danmark af al magt vilde hindre at Holland, Østrig og Spanien kom til at lide landetab; kejseren vilde stille 30,000, kongen skulde bringe hæren op på 20,000 mand, som det var fastsat i traktaten med Holland, og så snart denne blev ratificeret, «nach genommenem concert mit den übrigen alliirten damit ohne cunctiren vigorose operiren lassen.» Kongen skulde gøre, hvad han kunde, for at bringe Brunsvig til at tiltræde forbundet eller holde sig nevtralt; vilde Holland ikke ratificere, skulde ny aftale træffes. Windischgrätz gik derefter tilbage til Brunsvig, hvor det noget senere lykkedes med dansk hjælp at få en lignende traktat oprettet. Før sin afrejse fra København lovede han Griffenfeld at skaffe ham værdigheden som tysk rigsgreve; — om dette løfte blev givet før eller efter traktatens udfærdigelse, kan ikke oplyses.

Tiden imellem de egenlige forhandlinger med grev Windischgrätz og den endelige afslutning af forbundet var blevet optagen af en helt ny sag, som pludselig kom op og satte diplomatiet i travl virksomhed, for efter et halvt års forløb igen at forsvinde fra dags-

ordenen, — et polsk kongevalg. Det var ikke noget heldigt varsel for den nye rigskansler, at den første diplomatiske opgave, som frembød sig for ham i den nye værdighed, tiltrods for al anvendt snildhed mislykkedes. Det var valget af kongens broder, prins Jørgen, til konge i Polen: en tanke, som ved sit eventyrlige præg, ved den kraft og omsigt, hvormed den af Griffenfeld førtes frem mod sin virkeliggørelse, og ved det fejlsyn i et hovedpunkt, som lå til grund for den og tilintetgjorde den i hans hænder, er betegnende både for hans fremragende egenskaber og for hans svagheder som statsmand.

Kong Mikael af Polen var død den 30. Oktober 1673, efter kun 4 års regering; han efterlod en 21årig enke, kejser Leopolds søster Eleonore Marie. Allerede i brev af 12. November kunde den danske agent i Danzig, Fabian Gustmejer, indberette, at han af en pålidelig mand havde hørt, at man blandt kandidaterne til kongevalget og ægteskab med dronningen også nævnte kong Kristians yngre broder prins Jørgen (eller Georg). Det viste sig senere, at ophavsmanden hertil var en danskfødt mand Johan Nikolaj Krondal, dronningens hofjuvelér i Warsaw, og at han havde fundet villige øren, både ved dronningens hof og blandt adel og prælater. Sagen var den, at der fra det tidligere kongevalg bestod to modsatte partier, et fransk- og et østrigsksindet, hvert med sin kandidat, medens man i indflydelsesrige kredse i Polen ikke ønskede at komme i nogen tilsyneladende eller virkelig afhængighed af nogen af disse magter, men dog heller ikke ret kunde enes om at vælge en indfødt stormand. En dansk

kandidat kunde da synes at være en tålelig udvej; men der nævntes også andre prinser, som kunde synes at frembyde visse fordele.

Krondal lod snart direkte høre fra sig; han tog til Hamburg for herfra at træde i forhandling med den danske regering, og da han intet svar modtog på sin første henvendelse, gentog han den straks efter nyår med en nærmere redegørelse for den bemyndigelse, han mente at have til det foretagne skridt. Man havde da også fra andre sider fået nærmere underretning om situationen. En kammerherre hos enkedronningen i Warsaw Frans Felgenhauer skrev til overhofmarskallen baron Winterfeld i København og gjorde et ældre bekendtskab gældende; han rådede til at gribe til, da prinsens valg vilde kunne sættes igennem. Winterfeld mindedes ikke manden, men man tillagde hans ord nogen betydning, da han kaldte sig dronningens «wirklicher kammerherr».

Man var i de dage netop i færd med at begynde de endelige forhandlinger med grev Windischgrätz og rygtet om prinsens kandidatur, der alt drøftedes i bladene, har da ganske naturligt været ført på tale med ham. Rimeligvis har han ment at kunne, i alle tilfælde at burde nære håbet om, at netop en dansk prins kunde have udsigter til at blive valgt, da man for 4 år siden havde set, at Polakkerne hverken vilde have en fransk eller en østrigsk. Således satte man sig da i bevægelse, idet Griffenfeld den 6. Jan. 1674 lod sin fætter Gert Schrøder skrive til Krondal i Hamburg og til Gustmejer i Danzig for at få indhentet nærmere underretning; Gustmejer forberedtes på at

blive sendt til Warsaw og det blev pålagt ham at træde i forbindelse med den polske historiker Joakim Pistorius (v. Hirtenberg), der var en kending af rigskansleren.

Straks efter må man være bleven yderligere bestyrket i sine forhåbninger, ligesom enkedronningen Sofie Amalia nu droges ind i sagerne som den, der først og fremst havde interesse for sin yndlingssøns fremtid og indflydelse på hans beslutninger. Medens der nemlig den 8. udfærdigedes en fuldmagt for de danske kommissarier, blandt hvilke selvfølgelig Griffenfeld, til «at slutte med Windischgrätz», afgik den 10. en kongelig instruktion til Gustmejer, hvorefter han skulde begive sig til Warsaw for at sætte sig i forbindelse med dronningens hof og den af Krondal udpegede wojwod af Lublin, Lobelsky, for at kunne skønne, hvad der var alvor og hvad der savnede et fornuftigt holdepunkt. Anden dagen efter forhandledes sagen i konsejlet og der oplæstes en instruktion for Kristoffer Schested, den mand, som var udsét til at gå til Warsaw for officielt at repræsentere den danske kandidatur. Det er et aktstykke, som tilfulde viser, hvor omhyggeligt denne sag var gennemtænkt, hvorledes man havde benyttet alt hvad man havde kunnet opspørge om forhold og personer (bl. a. havde Griffenfeld udfrittet og vundet starosten Breza, der var kommen her igennem fra Stokholm), og hvor forsigtig man agtede at gå til værks for ikke at udsætte sig for et nederlag. Der gaves afsendingen fyldige anvisninger på, hvorledes han skulde vinde stemningen for sin kandidat, hvorledes modsætningen mellem det franske

og det østrigske parti kunde benyttes og minderne om Danmarks og Polens våbenfællesskab i den sidste krig fremdrages. Det var alt nu klart for Griffenfeld, at man måtte lægge an på at vinde Østrigs tilslutning; umuligheden af at sætte hertug Karl af Lotringens valg igennem vilde efter hans mening atter denne gang snart komme for dagen og det gjaldt da om at forestille dets afsending, «at de ved disse tiders tilstand ingen ønskeligere lejlighed kunde finde end denne sig om vores uopløselige venskab at forsikre.» Lilliencron i Wien instrueredes kort efter i samme ånd for at hjælpe til ved kejserhoffet, især hos enkekejserinden, den polske enkedronnings moder; Østrig kunde her, blev der sagt, «uns und unser ganzes königliches haus zu ewigen zeiten verbinden.» At en lignende forsikring blev givet Frankrig, fulgte af sig selv.

Da det store arbejde at udfærdige en 4—500 breve til indflydelsesrige mænd i Polen var tilendebragt i kancelliet, afsendtes 15. Januar en stafet til Kristoffer Sehested, der var amtmand på Skanderborg, og Griffenfeld medgav et privat brev, hvori han yderligere underrettede ham om det hverv, der her blev lagt i hans hænder.

Kristoffer Sehested til Nislevgård var en god ven af Griffenfeld fra kong Fredrik III's sidste år, da han var hofmarskal. Efter sin tronbestigelse forærede den unge konge ham 300 tdr. hartkorn til arv og eje og han fik udlæg i Endelave ø; endvidere fik han brev på 2000 rdl. årlig af Skanderborg amt. Hvor fortroligt forholdet mellem ham og Griffenfeld engang har været, ses af en ytring i et senere brev, idet kans-

leren her kalder sig «Markus Antonius», altså et af de klassiske navne, som venner dengang antog i samlivet med hinanden.

Stafetten ankom først til Skanderborg om eftermiddagen den 21. Januar i et forrygende vejr; Sehested ansa det for et mirakel, at han var kommen vel tilstede, men for et ikke mindre, at dette hverv var bleven tillagt ham, der «hartad ansä sig selv for afdød fra verden og dens anliggender.» Hans adkomst hertil var, foruden det at han kendte de diplomatiske forretninger, at han havde en del kendskab til Polen, og hans forstandige ledelse af den hele valgaffære retfærdiggjorde fuldstændig den tillid, der var víst ham.

Hvad var det nu, man således stod i begreb med at indlade sig på? Det syntes jo at være en stor udsigt, som her åbnede sig for det danske kongehus. Det polske rige strakte sig fra Østersøen til Karpaterne og øster pa til Dnjepr og Dyna, stæderne Kiew, Smolensk og Riga lå op ad dets grænse; omgivet af Tyskland, Ungarn, Tyrkiet, Rusland og Sverige, egnede det sig til at være en centralmagt i det østlige Evropa, et bolværk mod det tyrkiske og moskovitiske barbari. I forening med Danmark og Norge kunde det tillige blive en sømagt gennem det fordelagtig beliggende Danzig, og disse rigers fælles alliance kunde blive af stor betydning især for Østrig og dets venner. Tænkte man sig derimod et nordisk forbund, da vilde det i forening med Polen så at sige gøre Østersøen til sit indhav og kunne danne en imponerende modvægt mod de vestlige sømagter.

Alt dette var dog kun fantasier med en vis geogra-

fisk, men uden historisk berettigelse. I virkeligheden var Polen et barbarisk rige, lidet bedre end Rusland og Tyrkiet, sønderrevet af partikampe og med ringe håb om at kunne omdannes til et moderne monarki. Måske stod det dog ikke således for den dalevende slægt. Den danske enkedronning, der ønskede en virksomhed for sin søn, kunde med en vis ret mene, at hun og hendes ægtefælle var kommen til magten i Danmark under lignende forhold, i et halv opløst, økonomisk ødelagt valgrige, medens det nu var på vej til at blive et stærkt befæstet arverige. Hvorfor skulde hendes søn ikke kunne udrette noget lignende i Polen og da skabe sin slægt en glimrende stilling i dette rige, der syntes at have fremtiden for sig i kampen mod kristenhedens fjende. Det må antages, at hun har tilskyndet til at gøre forsøget og vove noget på det.

Fra arvehusets standpunkt som dansk kongehus var sagen langt mere betænkelig. Næppe havde man fået arveretten slået fast og nøje bestemt, før arveladerens ene søn skulde opgive riget og sin ret for at opnå en personlig fordel, der vilde gøre ham og hans slægt fremmed for stammelandet, uden mindste sikkerhed for at den vilde finde sin forsørgelse derved; kun helt uforudselige begivenheder kunde gøre Polen til et arverige for en ny slægt. Den attråede værdighed måtte tilmed føre til et trosskifte, der udelukkede fra Danmarks og Norges trone; børnene og deres afkom vilde alene af denne grund blive fremmede for fædrenes land. Ingen kunde bedre end Griffenfeld vide, i hvor høj grad et sådant foretagende i et og alt stred mod

den ånd, der går gennem kongeloven «såsom kongedommets rette uforanderlige fundamentallov.»

Dertil kom det højst betænkelige ved efter en så stor målestok at trække veksler på Østrigs velvilje. Vel kan der ikke lægges synderlig vægt på de brugte udtryk om den evige taknemmelighed, der skulde knytte Danmark til kejserdømmet; men i en situation som den givne, da det var kejseren meget om at gøre at sætte Danmark i positur mod Sverige, var det farligt at komme som den bønfaldende, oven i købet anden gang i løbet af et år: den oldenburgske sag, der endnu stadig holdtes gående, kunde i den henseende være byrdefuld nok. At både Sverige og Frankrig kom stærkt i bevægelse ved de formentlige udsigter for Danmark, kunde snart spores.

Men ved siden af disse politiske hensyn, hvis pro et contra Griffenfeld må antages at have overvejet tilstrækkeligt, om det end må forekomme os meget tvivlsomt, om den rette afgørelse her blev truffen, var der et rent personligt, som han fra først af skød til side, nemlig kongens og prinsens stilling til trosskiftet. Spørgsmålet var vistnok tidlig bragt på bane fra prinsens side; i det mindste synes en ytring i Griffenfelds brev til Schested (af 7. Febr.) lettest at kunne forklares således; men han skød det fra sig som noget underordnet: «gør Jer ingen bekymringer for den sags skyld,» hedder det, «og lad Markus Antonius sørge for det øvrige.» Han var bleven så sikker på sin åndelige overlegenhed, her i pagt med prinsens moder, at han ikke mente at burde tage en så ringe ting i betragtning. Overfor den bestemte fordring, der straks

fra polsk side var fremsat om en overgang til katolicismen, hed det i Sehesteds instruktion kun således: «Når om religionen bliver meldet, haver han derpå at svare, at hans højhed vel derudi skulde tage sådan information, hvorved både hans egen samvittighed og republikken skulde tilfredsstilles.» Sehested mente, at dette burde formuleres tydeligere, men det kunde ikke ske for ikke at gå nogen for nær.

Men på denne, i forhold til de store kræfter, der i anledning af kongevalget var satte i bevægelse, ringe ting kom rigskanslerens snildt udtænkte planer og beregninger til at lide skibbrud. Den 18. Marts skriver kongen jævnt og ligefrem til Griffenfeld: «Jeg haver talt med min broder og kan han for sin samvittigheds skyld ikke resolvere sig at changere sin religion, meget mindre at renoncere den; takkede mig for min gode intention for ham og at han gerne ønskede at kunne bevise sin tjeneste mig og disse riger. Sagde derhos, om det kunde være muligt, at de ham for sin egen person udi sit kammer alene vilde lade ham frihed i sin religion, vilde han gerne påtage sig al den besværing og umag, der kunde findes ved den krone. Jeg sagde, at det var mig kært, at jeg vidste min broders intention, jeg vilde derefter og resolvere mig og lade min broder siden alting videre kommunicere.» Dagen efter forhandledes sagen i konsejlet og der blev resolveret: «1, om religionen, at h. m. ikke kunde tillade, om end hans prinselig højhed skønt selv vilde, at h. pr. højhed skulde her udi hans majestæts og det ganske riges påsyn forsage sin og sine højlovlige for-

fædres religion; at h. pr. højhed fik endelig som conditio sine qua non betinge sin samvittigheds frihed og sin religions frie eksercits udi sit eget kammer ..... indtil han kunde vorde tilfulde informeret om den religion, de vilde, han skulde gøre profession af.»

Der blev imidlertid forhandlet videre i Warsaw; Sehested fandt jordbunden vel forberedt, han selv gjorde, hvad han kunde, og forholdene kom ham til hjælp. Da Østrig kunde skønne, at dets egen kandidat var umulig, forenede det sine anstrængelser med det danske parti, og man kom så vidt, at valget ansås for sikret; mærkeligt nok sluttede nogle af rigets højeste og mest ansete prælater sig til det. Men også Frankrig var beredt på i sidste øjeblik at lade sin særlige kandidat falde, til fordel for den berømte feltherre Johan Sobiesky, der var gift med en ærgerrig franskfødt og fransksindet dame. Dette parti fremdrog da pludselig religionsspørgsmålet som det aldeles afgørende, og da Sehested ingen yderligere indrømmelser kunde gøre, blev Sobiesky valgt, så at sige uden modstand (9—11. Maj). De vidtløftige og pinlige forhandlinger om den pengehjælp, der skulde have været ydet Polen, og de store gaver, der ventedes til alle hjælpere fra de øverste til de nederste, er der ingen grund til her at komme ind på, da de blev uden praktisk betydning.

Hvad der her havde tildraget sig med prins Jørgen, var kun den gamle historie om den lille tue, som kan vælte et stort læs. Alt var lagt til rette med forsynlighed, med overlegen dygtighed og med stort held i de givne forhold; kun det ene manglede: den ud-

kåredes egen beslutning. Griffenfeld var så vant til at sejre overfor kongens meninger og de forskelligste personligheder, som han vilde vinde og overbevise, at han ikke havde sikret sig det vigtigste; derfor gik det hele nu i stykker.

Her havde den sejrsæle mand sin Akilleshæl; det var gået ham som mangen anden overlegen ånd, han havde ligesom tabt de oprindelige instinkter og den faste grund, hvorpå andre stod. Således blev hans første diplomatiske bedrift et brud med den heldig begyndte danske politik i Sønderjylland; og hans sidste fejl var en miskendelse af den nationale naturnødvendighed, der drev os til et forsøg på at vinde Skåne tilbage. Midt imellem står nederlaget ved det polske kongevalg og kaster sit umilde lys over hans berømmelses skønneste dage.

Griffenfeld ramtes her ikke af et tilfældigt uheld, en uberegnelig tilskikkelse, men af sit eget væsenlige fejlsyn. Ved at røre trosspørgsmålet nåede han ind til de åndelige anliggender, der for alvorlige og nogenlunde udviklede mennesker er ukrænkelige. Siden reformationskampen havde den danske kongeslægt været uberørt af konfessionelle tvivlsmål; kongen og hans broder nedstammede i femte led fra en af Luthers mest hengivne beundrere, og denne følelse var nedarvet uden anfægtelser gennem alle efterkommere. Nu havde kongeloven yderligere bundet alle arvehusets medlemmer til trosbekendelsen fra Augsburg. Et brud hermed for at vinde en jordisk krone måtte nødvendigvis opfattes som, ja efter sin natur være et frafald,

uværdigt for en dansk kongeson, forargeligt for en kristen mand.

Hvor stor fristelsen lige til det sidste har været, ses af de bevarede udtalelser og forhandlinger. Man havde kun langsomme forbindelser med Polen, og således kunde man endnu 14 dage efter valgets udfald her være uvidende om, at dette overhoved havde fundet sted. Vi ser da, at kongen samme dag, som Johan Sobiesky endelig kåredes, den 11. Maj, på Koldinghus gav en ny resolution på trosspørgsmålet, paraferet af Griffenfeld og tildels beregnet på at dække nederlaget. Kongen fastholder den forrige resolution på sin broders vegne og vil end ikke have kroningen opsat til efter overgangen til katolicismen; han lover kun en ærlig undersøgelse af dette vigtige spørgsmål efter en samvittighedsfuld undervisning, «hvis virkning og udgang aleneste står til Gud.» Derimod ser han gerne, at valget trods dette falder på prinsen med forbehold af overgangen; thi selv om dette vilkår da ikke opfyldes, vil det dog være til hæder for kongehuset, at «det dog overalt med sandhed kunde siges, at hannem kronen havde været tilbuden, og han den så godt som udi sine hænder havde, men aleneste for religionens skyld havde refuseret.» Brevet ender med en tilkendegivelse af, at der dog endnu vil finde yderligere overvejelser sted og at prinsen forbeholder sig sin «endelige og sidste resolution.»

Denne ønskede Griffenfeld at støtte til en udtalelse af samvittighedsfulde gejstlige, som han og kongen havde tillid til, og der sammenkaldtes derfor fire sådanne mænd til Kolding, hvor kongen opholdt sig i

lejrsamlingen. Det var kongens præst Hans Leth og prinsens lærer og rejsefælle Kristen Lodberg, nu domprovst i Roskilde, tillige med de jydske bisper Erik Grave og Mattis Foss, begge forhen hofpræster. Det spørgsmål om evangelisk oplyste kristnes forhold til den katolske bekendelse, som blev forelagt dem, besvarede de i den lutherske kirkes ånd, i hele dens strænghed: «at et Guds barn, som ved Guds nåde og Åndens kraftige bevisning er i sit hjerte og i sin samvittighed overvunden og fuldkommen forsikret om den religions renhed og sandhed, som han hidtil har bekendt, kan aldeles ikke uden sin saligheds spilde aftræde fra den.» Denne betænkning blev afgiven den 26. Maj (dagen efter at kongen var vendt tilbage til Kolding efter en udflugt til hertugdommerne), og vistnok få dage efter nåede det budskab hertil, at kongevalget i Polen forlængst var afgjort. — Tyve år efter blev der tale om kongedatteren Sofie Hedvigs overgang til katolicismen for at ægte kejserens søn; men kongen opgav også dette efter nogen tids betænkning: «Vi resolverer hos os selv,» skriver han i sin dagbog den 25. Avgust 1694, «efter vores samvittighed, ej at kunne tilstå eller approbere, at vores datter S. H. skulde antage nogen anden religion for nogen verdslig ære og dignitets skyld, så som slig forandring kunde udi fremtiden geråde til vores arvehuses og fundamental kongelovs svækkelse, hvorudover ikke alene Guds fortørnelse, men og total ruin kunde med sig føre over disse riger og lande.» Ja, da det straks efter kom på tale, at kronprinsen skulde ægte kejserens datter, afslog han også dette som utilstedeligt, «og aldrig bør

at tillades udi vores riger og lande eller vores efterkommere det at tilstå.»

Medens disse forhandlinger og overvejelser gik deres gang, var den almindelige politiske stilling i Evropa undergået en betydelig forandring. Krigen var i 1673, ligesom i det foregående år, fra fransk side ført med uhørt grusomhed, de tyske lande på begge sider af Rinen var bleven hærgede på en skamløs måde. Følgen var en almindelig bevægelse imod «arvefjenden», ja et tilløb til en fællestysk begejstring, der fjernt kunde minde om Hollændernes rejsning 1672 eller bevægelsen i Danmark 1658. Denne stemning rev for en tid selv de fransksindede rigsfyrster med sig, Kur-Köln og bispen af Münster sluttede fred med Holland og kejseren, og denne rustede sig for alvor, støttet af de syd- og vesttyske småfyrster.

Samme stemning trængte også frem til Berlin og i Marts (1674) begyndte der her og i Wien forhandlinger om et nyt forbund med kejseren og Holland for at stanse den franske erobring og Ludvig XIV's hovmodige behandling af rigets anliggender. Forgæves opbød Frankrig og Sverige alt for at holde kurfyrst Fredrik Vilhelm tilbage; underhandlingerne tilendebragtes i et fjerdingår og den 21. Juni sluttedes et forbund, ved hvilket kurfyrsten fik løfte om subsidier for halvdelen af en hær på 16000 mand. Ikke længe efter satte han sig i bevægelse mod Rinen; han førte selv sine tropper, hvis tal var ikke så lidt større end traktatmæssig fastsat.

Også hertugerne af Brunsvig gjorde nu alvor af

forbundet med Østrig og sendte deres tropper mod Rinen under hertug Hans Adolf af Pløn. Denne havde i det sidste års tid holdt sig rolig i hjemmet; han var i foråret 1673 bleven gift med Dorotea Sofie af Brunsvig-Wolfenbüttel og hengav sig nu til styrelsen af sine idylliske godser. Da han ud på sommeren vandt sin proces i Wien, begyndte han en fornyet stærk agitation for at få det af kongen lovede vederlag for den ene halvdel af grevskaberne; han sendte Gensch til København og skrev breve omkap med ham til kongen, Ahlefeld og Griffenfeld, for dog endelig at komme til sin ret. Han fik også de bedste løfter, men indfrielsen udeblev endnu denne gang. I Juni 1674 blev han kaldet til Wien som feltmarskalløjtnant; men han havde da alt taget tjeneste hos sine frænder i Brunsvig som feltmarskal. Som sådan indlagde han sig megen berømmelse på felttoget mod Turenne i Elsas og senere i slaget ved Mosel, og kongens sympati og beundring for ham steg herved så stærkt, at han senere gjorde alvor af at vinde ham for sin tjeneste.

Også Danmark blev draget med i bevægelsen, men her var den dog betydelig mere afdæmpet. Som på hvert tidligere punkt gik man samtidig en dobbelt vej, mod nord og mod syd. 5. Februar (1674) sendtes der ordrer og instruks til Just Høgh i Holland om at genoptage forhandlingerne om den ikke ratificerede traktat; kejserens afsending vilde efter forbundets afslutning i København støtte hans bestræbelser i den henseende. Han skulde klage over de fornærmelser, der tilføjedes den danske handel, og over den lunkenhed, hvormed Holland behandlede os, i modsætning

til de glimrende tilbud, der gjordes os fra andre sider; Holland mente altid at have os i baghanden, og der brugtes fra den side «ekspressioner og mader at tale med, som os vist i længden vilde falde ufordøjelige.» Høgh skulde endvidere fremhæve, hvad vi alt havde gjort for at skaffe os en anselig hær og flåde; vi vilde være tilbøjelige til at stille en 30—40 orlogsskibe og en 20—30,000 mand mod en skadesløsholdelse af 2—300,000 rdl. årlig, men uden at tage del i krigen; Holland kunde da være forvisset om en venskabelig mægling. Ønskede man mere, skulde han forhandle om et forsvarsforbund på grundlag af det i Maj 1673 afsluttede.

Fjorten dage efter vedtoges i konsejlet en instruks for Jens Juel, der nu vendte tilbage til Stokholm. Den gik især ud på «ved alle midler denne negotiation således åben at holde, at man deraf kan have anledning videre udi kron Sveriges forehavende consilia og dessiner at penetrere. Ved slig handling var tjenlig jalousi hos de af vores allierede, som os hidindtil negligeret haver, at opvække, og endelig disse traktater (om hans majestæt det herefter hannem at befale efter konjunkturernes lejlighed for rådeligt eragte skulde) enten at slutte eller og således at afbryde, at skylden dennem snarere end hans majestæt kunde imputeres.» Dette var ingenlunde noget behageligt hverv for Jens Juel og han beklagede sig i den følgende tid adskillige gange stærkt over den stilling, han indtog ved Karl XI's hof; men Sverige havde i virkeligheden behandlet os så afvisende og med så stort hovmod, at man næppe kan undres over, at man nu så godt som havde op-

givet ethvert håb om at nå et tilfredsstillende resultat ad den vej. At man alligevel ikke opgav forsøget, fulgte af hele tidens politik; det kunde altid med nytte bruges overfor de andre magter, og ingen kunde desuden vide, om ikke forholdene igen kunde forandres: alle var jo i virkeligheden rede til det. Dertil kom, at Frankrig nu begyndte at få øje for os. Ludvig XIV havde forgæves opfordret Sverige til at tage aktiv del i krigen, det svarede undvigende og gjorde gældende, at det ikke kunde udsætte sig for Danmarks uvenskab. Fra nu af begunstigede Frankrig da igen afsluttelsen af et nordisk forbund og gjorde de første forsøg på at vinde Danmark, måske tildels kun for at vække Sveriges skinsyge, tildels dog også fordi dettes svaghed begyndte at vække kong Ludvigs betænkeligheder.

Medens forhandlingerne således blev drevne samtidig i Haag og Stokholm, arbejdede man i København videre på hær og flåde. Der blev udskrevet en kobberskat i Danmark og Norge for at skaffe skyts til flåden; kongen, hed det i forordningen, vilde helst have undgået dette pålæg, «om andre middel havde nogenlunde våret for hånden.» Den fordeltes på 3 år og blev udskreven med 3 pund af hver $2^1/_2$ tdr. h. k. på landet og 300 rdl. formue i stæderne; en biskop skulde give 9 lispund, en præst 3 o. s. fr. I begyndelsen af Maj drog kongen til Holsten, hvor fæstningerne sattes i stand, og henimod månedens slutning tog han til Kolding, hvor tropperne, såvel det hvervede som det nationale rytteri og landfolket, ialt 14,000 mand, var samlede i 5 uger til større øvelser. Lejren var indrettet på sletten ved Almind, en mils vej nord for

Kolding, hvor rigsmarsken Anders Bille 30 år tilforn havde slået Svenskerne. Der var her opført en skanse, som gentagne gange blev stormet, og øvelserne foretoges i det hele med en alvor og iver, som bragte de fremmede afsendinge, der var tilstede som tilskuere, til at udtale sig med stor anerkendelse om troppernes holdning og udseende, ligesom det i det hele ved den tid siges, at vor hær, der opgives til godt 20,000 mand fodfolk og 7,600 ryttere, «er både med klæder og gevær helt vel underholdt og altid flittig ekserceret, så at gamle officerer må bekende, at her i Danmark aldrig så godt krigsfolk udi tjeneste været haver.» Kongen selv gik helt op i denne idræt og vakte almindelig beundring ved sin utrættelige legemskraft og altid årvågne iver. Først midt i Juni vendte han tilbage til hovedstaden.

De sidste afgørelser med hensyn til forhandlingerne i Haag blev trufne på Koldinghus. Man føler ligesom den krigerske luftning fra feltlejren i de utålmodige ordrer, der herfra udfærdiges til Just Høgh: han skal under alle omstændigheder slutte. Traktaten blev underskreven den 30. Juni, efterat man havde været lige ved at afbryde forhandlingerne. Den var formelt sluttet mellem Danmark på den ene, kejseren, Spanien og Holland på den anden side, og var i sin form udelukkende et forsvars forbund, rettet på at genvinde en almindelig fred. Kongen påtog sig, sålænge krigen varede at holde en hær på 16,000 mand, deraf 5,000 ryttere, 1,000 dragoner og 10,000 mand fodfolk, samt 34 stykker skyts; hertil skulde Spanien og Holland bidrage 14,000 rdl. månedlig, halvdelen hver. Hvis

krigen mod forventning skulde antage større forhold ved at en ny fjende angreb de allierede, skulde disse kunne rekvirere hjælp fra Danmark, både til lands og vands. Kongen skulde da inden 6 uger stille de 16,000 mand ved fjendens landegrænse, medens de fra rekvisitionsdagen af underholdtes halvt af de to magter, halvt af kongen. Samtidig skulde der desuden i så tilfælde anvises 170,000 rdl. til udrustningen og nye hvervninger; hæren skulde anvendes efter en fællesbeslutning af de fire magter, tagen med stemmeflerhed. Vilde man gøre brug af flåden, skulde de allierede bære halvdelen af de med udrustningen forbundne udgifter.

Traktatens danske ratifikation leveredes i Haag den 22. Juli (1. Avgust ny stil) og fra samme dag regnedes subsidierne til fredsstyrken, 14,000 rdl. månedlig. Otte dage efter omdannedes den øverste styrelse af hærens regnskabs- og forplejningsvæsen, der hidtil var bleven forestået af generalkrigskommissæren, Otte Powisch, under feltherren Hans Schaks overtilsyn. Dette forandredes nu, idet Otte Powisch efter Griffenfelds udnævnelse til storkansler beskikkedes til justitiarius i højesteret, et let gennemskueligt påskud for at foretage en gennemgribende forandring. Der udnævntes nu tre mænd, rigsmarsken Korbitz, rentemesteren Sten Hondorf og omslagsforvalteren Henrik v. Stocken, til at forestå kommissariatssagerne, en ordning, som tydeligt nok var en gentagelse af hvad der en halvanden år før var bleven indført for flådens styrelse og der havde stået sin prøve. Det var oprindelsen til det senere generalkommissariat, der snart særskilt, snart fælles

for de to etater, vedblev at bestå indtil 1848. Schak var misfornøjet med denne ordning, fortæller den svenske afsending, og Otte Powisch var senere Griffenfelds arge fjende; det er vel ikke usandsynligt, at dette stammede netop herfra, om end personlige rivninger både dengang og senere er komne til. Den nye styrelse tog med megen energi fat på sit hverv og indledede det senere krigsberedskab.

Det kunde ikke være andet end at Frankrig måtte udfolde en betydelig virksomhed for at afbøde det slag, som truede. Først samlede man al kraft på at forhindre afsluttelsen af Brandenburgs alliance med kejseren og Holland; da dette mislykkedes, trængte man på for at vinde Sverige for en aktiv optræden i Tyskland og formå Danmark til at love fuldstændig nevtralitet.

Ludvig XIV var i Stokholm repræsenteret af en fremragende mand, marquis Isaac de Feuquières, generalløjtnant og øvet i vanskelige administrative hverv, dertil en slægtning af den mægtige statssekretær Pomponne; han blev drivhjulet i den franske politik i Norden i disse skæbnesvangre år. Frem for alt gjorde han sig til herre over Sveriges konge og regering; med sin overlegne klogt og sit bestemte uforanderlige mål formåede han at benytte de temmelig brogede forhold i Stokholm, nu da en ung uerfaren konge greb magtens tøjler, bestemt på at udvide sin myndighed ud over de af forfatningen snævert afstukne grænser, medens rigsrådet var delt i partier, som kunde sættes op imod hinanden. Feuquières brugte Sverige til at holde Brandenburg tilbage og da det ikke mere lyk-

kedes, satte han alt på det kårt at bringe det i aktion i Tyskland. Både de mere fredelig sindede råder og de danske afsendinge søgte at modvirke ham og trække tiden for troppernes afsendelse til Pommern i langdrag, således at vinteren kunde komme imellem og rigsdagen imidlertid blive sammenkaldt. Men Feuquières forstod helt at vinde rigskansleren Magnus Gabriel de la Gardie, medens rigsmarsken, den gamle Karl Gustav Wrangel, frem for alt ønskede en krig med nye lavrbær og nye fordele. Ved skiftevis at spille under dække med disse og med deres modstandere, såvel som i rette øjeblik at påvirke den ærekære men ubetænksomme konge, lykkedes det ham trods alt sent på efteråret at få de svenske tropper afsted over Østersøen til Pommern, hvor han med vished kunde forudsé, de ikke vilde kunne holde sig vinteren over uden franske subsidier. Men disse vilde han kunne holde tilbage, indtil man havde brudt freden.

Overfor Danmark fulgte han en anden politik, her gjaldt det om at ængste og holde tilbage. Da Griffenfeld gav de fremmede afsendinge underretning om den i Haag sluttede traktat, viste både Sverige og Frankrig åbent deres fortrydelse herover; men medens vore naboer fandt det formålstjenligt i den anledning at true, foretrak Ludvig XIV at vise sit mildeste ansigt. Terlon overleverede den 9. Avgust en memoire, hvori Danmark opfordredes til at overtage den mæglerrolle, som det forgæves havde attrået i det foregående år, idet der nu rettedes blide ord til kongen og hans minister. Fra dansk side gjordes det samtidig med stor styrke gældende, at hin traktat på ingen måde kunde være

til hinder for vor fortsatte nevtralitet og det attraede hverv som fredsmægler.

Sverige tog mere robust på tingene. Den 20. Juli ankom Kristian Albrekt af Gottorp i besøg til Stokholm; han var taget dertil ad søvejen for ikke at nødes til at gæste sine frænder i København, og det skønt han havde sin hustru og søster med. Han modtoges med stor højtidelighed og der holdtes en række fester og forlystelser til hans ære, men de politiske anliggender forsømtes dog ikke over dette; vicepræsidenten, den unge Kielmann, ledsagede ham og trådte straks i forbindelse med de kongelige sekretærer. Forbundet mellem Gottorp og Sverige af 1661, væsenlig beregnet på en ny krig med Danmark, var samme forår blevet fornyet og skulde nu stå sin første prøve i den oldenburgske sag.

Allerede 14 dage efter hertugens ankomst til Stokholm (3. Avgust) afsendtes der et brev fra Karl XI til Kristian V, i hvilket det gamle tilbud om mægling i denne strid gentoges. Den danske konge svarede, at han aldeles ingen strid havde med sin svoger på Gottorp; han havde sluttet forlig med Pløn, medens Kristian Albrekt fortsatte processen, der nu var tabt; intet kunde ligge fjernere for ham end at blande sig heri, det vilde være et indgreb i det tyske riges højhed og domstolens kompetence. Havde svogeren stået ved den overenskomst, der engang var bleven sluttet i København, vilde man nu have været ude over alle vanskeligheder; nu måtte han selv se til, hvorledes det kunde gå. At dommen i Wien i virkeligheden var en politisk akt til fordel for Danmark, kunde jo ingen

åbent påstå, Danmark endnu mindre indrømme. Den svenske resident Lilliecrona gentog ikke des mindre tilbuddet om mægling, men fik samme afslående svar i rådstuen, idet man tilføjede, at deslige spørgsmål helst måtte drøftes i Stokholm, hvor forhandlingerne om et forbund førtes: «hvilket så meget des mere fornøden var, som helles måtte være at befrygte, at om noget her og noget udi Stokholm skulde omtales, de forehavende traktater måtte for længe sinkes og opholdes, og denne herlige okkasion, som h. k. maj. så længe haver stundet efter, disse nordiske kroner udi uopløselig fortrolighed evig at forbinde, uden nytte til alle velintentioneredes, og især den Augsburgiske konfessions forvantes mærkelig bekymring skulde forbigå.» Ahlefeld havde iøvrigt af frygt for Sveriges planer frarådet for det første at forfølge den oldenburgske sag videre, men hans råd kom for sent eller blev i alle tilfælde ikke påagtet. Samtidig faldt da også den anden dom i Wien, som afslog den ansøgte revision (4. September).

Dommens afsigelse var selvfølgelig et nyt venskabsbevis fra det kejserlige hofs side og samtidig skete der en ny tilnærmelse fra Spanien, idet den længe ventede afsending derfra, don Baltasar de Fuen Major, nu endelig ankom hertil fra Holland. Han modtoges i højtidelig avdiens af kongen den 17. Avgust og forærede få dage efter grev Griffenfeld, der på sin fødselsdag modtog universitetets hylding som storkansler, en prægtig karet, som han havde bragt med sig fra Bryssel. Han blev her i den følgende tid for at modvirke Frankrigs indflydelse; i et noget senere indlæg forstod han med stor behændighed og megen lærdom

at eftervise, hvorledes Frankrigs formentlige venskab i den sidste menneskealder altid var blevet til fordærvelse for Danmark.

Sverige havde som bekendt to gange tidligere søgt at afgøre sit mellemværende med Danmark ved et pludseligt, uanmeldt overfald; intet under, at den tanke kom op hos vore statsmænd, at det kunde ske tredje gang. Jens Juel mente, at en forebyggelse heraf var det eneste praktiske udbytte af et forbund, således som sagerne nu stod, ud over dette vilde sikkert ingen af de to magter føle sig forpligtet. Kongen begærede Fredrik Ahlefelds betænkning om det tilfælde, at de svenske tropper i Tyskland skulde krænke hans territorium, men denne svarede at faren næppe var så stor; der lå nu en 12—13,000 mand i Holsten, foruden besætningen i fæstningerne, og en svensk hær vilde tilmed have vore allierede i ryggen. Alligevel rådede han til at forøge kompagniernes styrke og holde tropperne i kongeriget parate. Skulde Gottorp forlange gennemmarche af svenske tropper til sin undsætning, kan det næppe afslås i det tyske Holsten; men man kan gøre hertugen opmærksom på, at dermed er unionen med Danmark brudt og at det vilde fremkalde troppesamlinger, der muligvis kunde komme til at genere ham.

Det var ikke uden grund, at man frygtede en ny troløshed fra Sveriges side. Rigskansleren, som alt året i forvejen havde haft denne plan, genoptog den nu i Oktober måned og rådede indtrængende til et overfald på Holsten; ordren til Wrangel i Pommern blev endog udstedt og en sekretær Lejonklou sendtes

for det samme af kongen over til ham; men den selvrådige rigsmarsk efterkom den ikke og holdt sig til den officielle deklaration til Frankrig, som gik ud på et fjendtligt angreb på Brandenburg.

Imidlertid tog man i Danmark fat på hvervningerne, medens kommercekollegiet fik ordre til at undersøge, om defensionsskibene omkring i rigerne var forsynede med den nødvendige ammunition; rostjenesten blev opbudt til mønstring og holdtes derefter samlet. Tropperne fra kongeriget droges tildels over til hertugdømmerne, medens det blev pålagt borgerskabet i København og de andre danske fæstninger at forsyne sig med salt, rug og malt for et helt år, de ringere stillede for et halvt år. Henimod jul blev udførelsen af heste forbudt, og mellem jul og nyår udstedtes der en kongelig fundats på et nyt kvæsthus for flådens mandskab. Samtidig med at der således toges forholdsregler for tilfældet af et brud (i Oktober) besluttede man i Stokholm at sende grev Nils Brahe til Danmark for at gøre et sidste forsøg på at formå os til at sidde stille, medens Sverige optrådte som stormagt i Tyskland, og i København bestemtes det at sende Henning Mejer til Paris for at undersøge stemningen hos det franske diplomati, hvis repræsentanter i Norden, Terlon og Feuquières næppe ansås for fuldt pålidelige i deres fremstillinger af nordiske forhold overfor Ludvig XIV. Begge dele trak imidlertid ud til efter nyår; Jens Juel forstod at opholde Nils Brahe ved at foregive, at kongen var på rejse i Holsten, og den svenske rigskansler udtalte senere sin beklagelse herover, fordi det havde forsinket aktionen mod Danmark og derved

bidraget til at give det tyske felttog et så ynkeligt udfald. Henning Mejer naede først til Paris i de sidste dage af Januar måned.

Imidlertid var terningerne bleven kastede i Pommern. Den 19. December (1674) gik rigsmarsken Karl Gustav Wrangel over grænsen fra det svenske For-Pommern ind i det brandenburgske Bag-Pommern, og straks efter ligeledes ind i Ucker Mark (Brandenburg). Ligesom dette brud i virkeligheden var fremkaldt eller fremtvunget af Feuquières, således var det også væsenlig et led i den franske politik, som gik ud på at rejse det størst mulige antal fjender i ryggen på de tyske magter; der arbejdedes samtidig i Sverige, Polen og Tyrkiet, for at formå disse magter til at angribe Tyskland og Østrig, medens forhandlingerne i København og Moskov sigtede til at få Danmark og Rusland til i alle tilfælde at holde sig nevtrale. For imidlertid så længe som mulig at skjule angrebets sande karakter, foregav man, at Wrangel kun tvungen af nøden havde søgt vinterkvarter i de brandenburgske lande, på samme måde som kurfyrsten, kejseren og deres allierede havde taget kvarter i de vesttyske lande, og at det på ingen måde måtte opfattes som et fredsbrud mellem de to allierede magter. Den danske resident i Berlin, Georg Lincker, der var fulgt med kurfyrsten på felttoget til Elsas, ytrede den mening, at det hele var et aftalt spil mellem Berlin og Stokholm, ligesom han holdt for, at kurfyrsten havde ført krigen i Elsas på skrømt og i hemmelig forståelse med Frankrig. Således gik juletiden, uden at man endnu vidste, hvorledes man egenlig var vendt i det.

Gottorp og Sverige gjorde ved denne tid et sidste forsøg på at undgå det truende brud med Danmark. I begyndelsen af December havde statholderen Fredrik Ahlefeld igen et møde med den gamle regeringspræsident Kielmann ved Stenderup å; der taltes frem og tilbage, uden at man kom hinanden nærmere. Rimeligvis var dette møde kun bragt istand for at dække Gottorpernes egenlige hensigt, at gøre et alvorligt forsøg med Griffenfeld; straks efter afsendtes nemlig den hertugelige råd Markvard Gude i et hemmeligt ærende til København. Gude var bekendt som lærd bogsamler og var kommen til Gottorp som bibliotekar; måske gjorde man regning på disse egenskaber overfor Griffenfeld, hvis interesser Kielmann ønskede på enhver måde at imødekomme. Der er noget uopklaret ved hans sendelse; han ankom til København den 13. December og 10 dage efter skriver Ahlefeld fra Gråsten til Pløn om hans sendelse, den var dengang altså ikke nogen hemmelighed. Alligevel påstås der i et senere stridsskrift fra kongelig side, at han kom hemmelig her til byen og opholdt sig her under et påtaget navn, indtil uforvarende et brev til ham blev afleveret i det tyske kancelli, hvorved hans nærværelse blev røbet. Rimeligvis var dette dog kun en kejtethed fra Gudes side; han var ikke manden til at foretage sig underfundigheder, og da han sendtes hertil uden officiel bemyndigelse overfor den kongelige regering, nærmest til vejledning for den ventede svenske afsending, kunde han let komme i en falsk stilling. Imidlertid ses det, at han alt lille juleaften besøgte Griffenfeld, rimeligvis for at overlevere ham breve fra hertugen og regerings-

præsidenten, hvori der både ydedes rigskanslerens forfængelighed den skyldige hyldest og stilledes ham mere reelle fordele i udsigt for det tilfælde, at han kunde ville hjælpe til et forlig mellem kongen og hertugen. Griffenfeld gav mange gode ord og stærke forsikringer; men Gude fik snarest indtryk af, at man i København forberedte sig på meget alvorlige begivenheder ved vinterens slutning og ikke tænkte på ved forhandlinger og imodekommen at afvende dem.

På årets sidste dag ankom endelig grev Nils Brahe med et følge af 60 personer; han blev hæderlig modtagen, men ingen havde tid til at tale med ham, først 8 dage efter kom Jens Juel for at hilse på ham. Gude forestillede ham, at det, hertugen ønskede, var en genoptagelse af forhandlingerne med Gyldenløve to år tilforn, men Terlon sagde dem straks, at der næppe vilde blive tale herom under de nuværende forhold; man var meget stødt over Wrangels fredsbrud i Pommern, som Brahe søgte at bortforklare.

Situationen begyndte at klare sig. 3. Januar havde Griffenfeld den spanske, hollandske og brandenburgske afsending hos sig til middag og man lagde efter Gudes beretning mærke til, at der i det hele ivrigt forhandledes med disse. To dage efter besluttedes det i konsejlet at sende Gert Schrøder til Hannover for at afholde hertugen fra alle overilede skridt til fordel for Sverige. Det var den katolske hertug Johan Fredrik, kongens morbroder, der bestandig havde holdt sig til denne side, men dog gennem sin søster, enkedronning Sofie Amalia, stod i stadig forbindelse med det danske hof. Under sagernes nuværende stilling kunde hans

tilslutning til Sverige, der jo sad inde med hertugdømmet Bremen mellem Holsten og Oldenburg, let blive af stor betydning for krigsførelsen i Nordtyskland og efter omstændighederne til fortræd for de allierede eller til fordærv for ham selv. Man opnåede herved, hvad der var tilsigtet, en foreløbig lammelse af hertugens politiske foretagender. Et par dage efter havde Nils Brahe højtidelig avdiens hos kongen; i 42 karosser, hvoraf de 23 med 6 heste, hentedes han fra sin bolig på Gammeltorv op til slottet; soldater stod opstillede langs vejen, der gik om ad Østergade og Kongetorvet. I sin tiltale til kongen, der modtog ham på sin trone, forsikrede han, at «såsom kunjunkturerna ju længer ju farligare bleve, så førorsakar kgl. maj. af Sveriges til kgl. maj. af Danmark dragande fasta førtroende at plæga med h. k. m. en nabovenlig førtrolig kommunikation øver nærvarende farligheter, samt at sig gøra forsækrad om et kraftigt bistånd af des førtrogne vænner, før hvilke alla h. k. m. præfererade konungen i Danmark, givandes til en så god tilførsigt nødvendig anledning begge konungars og des lænders granskap og situation, folkets likhet uti moeurs sæder og humeurer, men i synnerhet enighet uti religionen.» Det var ord, der nogle år tidligere vilde have fundet genlyd hos de mest indflydelsesrige danske statsmand; men som de dengang havde lydt forgæves i Stokholm, kom de nu til at lyde forgæves i København. Helt på skromt blev de dog næppe udtalte; ikke blot var der svenske statsmænd, som nærede sådanne anskuelser, men hvor uklart alt i den henseende var, ses deraf, at den skarpsindige Feuquières

hele vinteren igennem i sine breve til Paris forudsætter det som en mulighed, der af og til forekommer ham at være det sandsynligste af alt, at der er en hemmelig forståelse mellem de to nordiske konger, gående ud på at føre Frankrig bag lyset, lade det betale dem begge subsidier uden at gøre noget for dem, medens et ægteskab skulde besegle deres stedsevarende venskab. Det kan derfor ikke undre os, at Griffenfeld til trods for alt hvad der var sket gjorde et forsøg på en forhandling; så længe alt endnu var usikkert mellem de store magter, var det ønskeligt at have også denne mulighed i baghånden. Det faldt ham da ej heller vanskeligt at komme i forhold til den svenske afsending. Nils Brahe blev helt overbevist om, at rigskansleren var fredelig sindet, at han ikke ønskede krig for ikke at se sin indflydelse svækket og sin fredelige styrelse afbrudt. Hans ærgerrighed, mente han, var det at blive fredsmægler i Evropa, hvad der let kunde ske, nu da Sverige var trådt i aktion og måtte opgive dette hverv. Overfor Gude forsikrede Griffenfeld, at Danmark slet ingen interesse havde af processen i Wien, ligesom han benægtede, at der var sluttet nogen handel om den gottorpske halvdel af grevskaberne. Al hans bestræbelse, sagde han, gik ud på at forene de to nærbeslægtede fyrstehuse, der overalt havde samme interesser, og han pålagde Gude at forsikre hertugen og regeringspræsidenten om hans gode hensigter. Alt dette var nu dog kun ord og intet andet. I slutningen af Februar vendte Gude tilbage til Gottorp med uforrettet sag og fra samme tid gentog Nils Brahe i hvert brev til hjemmet sin bøn om at blive kaldet tilbage

fra de ørkesløse forhandlinger i København. Men også den svenske rigskansler havde en interesse i endnu nogen tid at bevare skinnet af en halv forståelse med Danmark, og greven måtte blive. Man havde endnu det påtænkte frieri til Ulrikka Eleonore i baghånden.

Det er ikke usandsynligt, at Nils Brahe tildels havde ret, når han tilskrev Griffenfeld fredelige tendenser; meget måtte for hans overvejelse tale for at undgå krigerske forviklinger. Men hvis så var, kunde dette kun i ringe mål gøre sig gældende. I virkeligheden var krigen med Sverige forlængst så godt som besluttet, det gjaldt kun om at få den under de bedst mulige betingelser. Man måtte sikre sig imod en gentagelse af de svenske felttog op ad halvøen; man måtte være vis på, at det var Brandenburgs og Hollands alvor, og man måtte skaffe sig de størst mulige subsidier. Da intet af dette endnu var bragt på det rene, fortsattes ikke blot forhandlingerne med Sverige om et forbund til gensidig sikring, men der indlededes lignende med Frankrig for at opnå en sikret og lønnet nevtralitet.

Alt dette var dog uden egenlig interesse, i alle tilfælde for øjeblikket; bestræbelserne og det diplomatiske arbejde gik nu ud på at knytte forbundet med de allierede fastere og komme til «ruptur og aktion».

Det ses tydeligt, at krigens tyngdepunkt i de forløbne år har flyttet sig; medens den var begyndt som et udbrud af politisk antagonisme mellem Frankrig, England og Holland, havde den nu her tabt sin hidsige karakter; England havde opgivet den og Holland længtes efter fred, Frankrig havde ikke mere synder-

ligt håb om udbytte. Derimod blussede den nu op i øst, mellem Sverige og dets fjender. Kongen af Danmark og kurfyrsten af Brandenburg var lige opsatte på at få et langt og længe gemt regnskab opgjort med den overmodige nabo, der i kraft af gamle lavrbær troede at kunne sætte sig ud over alle hensyn. Tankerne mødtes, da efterretningen om det svenske fredsbrud kom ud. Fra sin lejr ved Rinen sendte kurfyrsten hertug Avgust af Pløn, generalfelttøjmester og guvernør i Magdeburg, og kurfyrstindens overhofmester gehejmeråd Tomas v. Knesebeck til København for først og fremst at opfordre Kristian V til deltagelse i kampen, og alt før deres ankomst forsikrede Griffenfeld den brandenburgske afsending Brandt, at Danmark vilde gøre fælles sag med hans herre, hvis det kom til åbent brud.

De brandenburgske afsendinge blev modtagne med stor velvilje og fik de bedste løfter, ligesom de overbragte de mest bindende forsikringer om kurfyrstens hensigt at optage kampen med Sverige i fuldeste alvor (3. Februar). Da et par uger efter mistanken atter vaktes ved rygter om forhandlinger mellem ham og Frankrig-Sverige, sendte han atter et egenhændigt brev for at berolige Kristian V i den henseende.

Også andre forargedes over kurfyrstens langsomhed; således skrev Hans Adolf af Pløn fra Geislingen, at det, man ved hæren undredes mest over, var Fredrik Vilhelms tålmodighed; han vilde jo let kunne jage Svenskerne ud af sit land, om han vilde. Griffenfeld svarede, at det også forekom ham, at kurfyrsten nu snart måtte have nået bunden af sin tålmodighed;

«hvad vor beslutning angår,» tilføjer han, «da véd eders højhed jo, hvad traktaterne forpligter os til, og at, når man kaster en sten i vandet, den ene kredsbølge fødes af den anden.»

Griffenfeld havde, som naturligt, henlagt de afgørende forhandlinger til Holland; derfra skulde pengene komme. 14. Januar vedtoges det i konsejlet at sende etatsråd Povl Klingenberg til Haag for under skin af mægling mellem de stridende magter at ægge generalstaterne til brud med Sverige, «at såvel Holland med vigeur krigen imod dem såvel til lands som til vands fører, Spanien dem deres kommercier udi deres lande ruinerer, kejseren dem udi den acht erklærer, Moskoviterne og udi spillet med bragt vorder, og endelig vi selv med behørige subsidier vorder gangen til hånde for at føre Sverige krigen ret ind i hjertet.»

Den danske afsending i Haag, Just Høgh, havde alt straks indberettet, at der gjorde sig modsatte strømninger gældende, den ene for at hjælpe Brandenburg, den anden for at virke for en snarlig fred. Snart fik dog den første stemning overhånd, især efterat rygtet om Svenskernes rå og hensynsløse fremfærd i Brandenburg var nået til Holland; man frygtede nu kun for, at Danmark skulde spille under dække med Sverige og Frankrig. 15. Januar indberetter Høgh, at det rygte var udbredt på børsen i Amsterdam, at Henning Mejer (Mejercrone) var sendt til Frankrig for at tilbyde Danmarks nevtralitet mod erlæggelsen af subsidier. «Rådspensionæren» H. Fagel havde udtalt sig for ham med stor lidenskab mod Sverige, men tilføjede, at

kong Kristians beslutning i dette øjeblik vilde blive afgørende: trak han sig tilbage, vilde Holland se sig nødsaget til at tænke på sin egen redning og søge freden for enhver pris. Høgh forsikrede, at Danmark ønskede krigen og kun måtte afvente de allieredes beslutning og «rekvisition».

Stemningen for krig voksede imidlertid dag efter dag, og den 3. Februar besluttede generalstaterne enstemmig at bryde med Sverige og påkalde Danmarks tilslutning. Høgh fortæller, at der i den anledning var stor glæde mellem de allierede ministre, de besøgte hinanden for at drøfte den vigtige begivenhed og Fagel lod Høgh den meddele ved den brandenburgske afsending. Dagen efter tog man dog atter mod et nyt forslag af den svenske afsending Ehrensten, og England fremtrådte med en indtrængende anbefaling af Nijmwegen som samlingssted til en almindelig fredsforhandling. Prinsen af Oranien og rådspensionæren foretog straks efter en rejse i provinserne og som følge heraf stansede alle underhandlinger.

Den 18. Februar ankom Povl Klingenberg til Haag. Han begyndte med at orientere sig i de nye omgivelser og kom forholdsvis let ind i situationen, da han traf gamle bekendte i de brandenburgske afsendinge Rohmswinkel og Blaspeil. De enedes snart om, at deres regeringer ønskede krigen og at det samme var tilfældet med Vilhelm af Oranien og Fagel, medens alle parter dog endnu vedligeholdt skinnet af helst at ville undgå den. Den 26. Februar besluttede generalstaterne formelt at «rekvirere» Danmark; samme aften kom admiral Opdam til Klingenberg med den vigtige nyhed

og tidlig næste morgen, før postens afgang, modtog Høgh det af Fagel undertegnede aktstykke. Kejserens rekvisition påfulgte under 6. Marts.

Atter hengik der en tid i uvirksomhed, medens Klingenberg holdtes hen med spørgsmålet om det ceremoniel, der skulde følges ved hans modtagelse. Han søgte forgæves at komme uden om dette ved at forsikre, at det var ham aldeles ligegyldigt; han vilde underkaste sig, hvad man ønskede, men stillede selv aldeles ingen fordringer. Griffenfeld havde i den henseende sat sig ud over samtidens fordomme og pålagde overalt, hvor det kunde lade sig gøre, sine afsendinge at undgå ophævelser over den slags småting. Klingenberg fik da også foretræde for prinsen uden videre ceremoniel og forelagde ham Danmarks ønske. «Rekvisitionen» var en tom formalitet, sålænge den ikke var efterfulgt af de betingede hververpenge, udbetalingen af disse var derfor det først fornødne. Men desuden ønskede kongen en opfordring til at ruste flåden på de i 1666 aftalte betingelser, og Klingenberg forestillede derfor prinsen, at Holland kunde spare udrustningen af de til Østersøen bestemte 24 orlogsskibe. Når kongen udrustede ialt 40 skibe, større og mindre, vilde Holland slippe med hertil at bidrage en brøkdel af omkostningerne — en halv istedenfor to millioner gylden — og så endda have det i sin hånd senere at bringe sejren over på de allieredes side, hvis det skulde vise sig at den danske flåde ikke helt kunde magte opgaven. Tanken var, sagde Klingenberg, ved en stor udrustning, 40 skibe og 40,000 mand, straks at føre et afgørende stød mod Sverige og angribe det i

hjertet; deri var også kurfyrsten enig. Straks efter denne samtale rejste prinsen til Kleve, hvor han mødtes med Fredrik Vilhelm og hvor de aftalte det nærmere om felttoget ud på foråret. Den 13. Marts meddelte kurfyrsten kong Kristian, at han havde udstedt kaperbreve mod Sverige og truffet aftale med en del «kommisfarere» fra Zeeland; han bad kongen lade dem få fri adgang til danske havne. Dette blev vel foreløbig afslået, men Brandenburg havde dog nu besvaret det svenske fredsbrud. Høgh og Klingenberg havde den 10. Marts et møde med generalstaternes udvalg under Fagels forsæde. Forslaget om den danske flåde stilledes også her og faldt i god jord. Klingenberg mente, at man vilde kunne få kejseren til at påtage sig den ene tredjedel af dens udrustning, Holland vilde da slippe med 2 tdr. g. eller ½ million gylden. Dette diskuteredes meget ivrigt og Klingenberg opnåede således hurtigt, og uden egenlig forhandling, at slippe for den hollandske Østersøsflåde og få grundlaget for yderligere subsidietraktater slået fast. Det var hans plan at få kejseren, der kunde forudsés ikke at ville kunne yde bidrag til flåden, til istedenfor at indrømme Danmark ret til at pålægge en Elbtold ved Glückstadt; dette vilde være en sikker og stadig indtægt for fremtiden. Endvidere vilde han søge at formå Holland til at forhøje sine subsidier fra 16 til 20,000 mand; men dette anslag holdt han foreløbig tilbage med.

Imidlertid ankom kongens erklæring af 6. Marts om at ville efterkomme den stillede rekvisition, med opfordring til at yde den lovede sum til soldaters

hvervning, ialt 170,000 rdl., halvdelen af Holland og halvdelen af Spanien. Det blev meddelt, at disse penge kunde hæves i Amsterdam, men de danske afsendinge afslog at tage imod dem, da de efter traktaten skulde udbetales i Hamburg. Fra begge sider ønskede man endnu at forhale det endelige brud med Sverige; købmændene i Amsterdam stillede den fordring, at handelen på Sverige skulde vedblive at stå dem åben til trods for krigserklæringen, da de havde store pengesummer stående der, og Klingenberg mente, at et brud måske endnu kunde eller burde undgås og en almindelig fred foretrækkes. Med disse tvivlsmål gik man ind i April måned, medens Høgh i de sidste dage af Marts fik anvist 135,000 rdl. til udbetaling. Ved deres modtagelse var Danmark yderligere bunden til de allierede, eller — for at blive i Griffenfelds billed — en ny bølgering havde dannet sig til de andre efter det skæbnesvangre stenkast.

Det var ikke så mærkeligt, at den kommende krig også begyndte at kaste sin skygge ind i de fredelige forhandlinger i rådstuen for Københavns slot. Statskollegiet havde begyndt en ny række betydningsfulde forhandlinger, efterat Griffenfeld som storkansler var bleven dets præsident. I efteråret 1674 var der holdt regelmæssige møder og efter nyår begyndte man igen den 25. Januar; kansleren havde sat en sag om religionsfrihedens indskrænkning på dagsordenen for at kunne begynde det ny år med en sag til Guds ære! Der forhandledes da også i de nærmeste 6—8 uger derefter en række sager, tildels småting eller rent lokale anliggender, tildels ret vigtige anordninger, som

spørgsmålet om fremmed mont og om oprettelsen af en tvungen filosofisk prøve ved universitetet («anden eksamen»), efter initiativ henholdsvis af kommercekollegiet og universitetet. Af storst interesse i øjeblikket var dog de forholdsregler, som stod i forbindelse med den politiske situation. Således forhandledes om et forbud mod udførsel af korn og fedevarer, om udskrivning af bådsfolk, bartskærere og trompetere til flåden af de danske og norske stæder (henholdsvis omtrent 800 og 450), og om forholdsregler til sikring af kysterne mod fjendtlige kaperes landgang ved et landeværn. Disse overvejelser førte til udstedelsen af en forordning mod udførsel (5. Februar) og af breve til stæderne i Danmark og Norge om at holde bådsfolkene i beredskab (9. Marts), de blev udskrevne til møde den 15. April; anordningen af et landeværn måtte derimod holdes tilbage til efter krigens udbrud; den udkom under 6. Avgust. Endelig drøftedes i ebruar også spørgsmålet om «Norges defension»; det blev overgivet til et udvalg og affødte overvejelser også fra anden side; krigskollegiets sekretær Herman Mejer leverede således rigskansleren et projekt. Der var spørgsmål om, hvilke fæstninger der skulde forstærkes og besættes og hvorledes de skulde underholdes; hvorledes hæren skulde kunne sammendrages og føres i felten, og hvormange orlogsskibe der vilde udkræves til «at holde søen ren» mellem Danmark og Norge. 18. Marts udstedtes en forordning om «familiernes landehjælp»: «da disse tider udkræver til Norges forsvar store midler, så haver vi ingen lideligere måde kunnet finde end i steden for konsumptionen, som i

vort rige Danmark er påbuden at udgives i porten af alle species som konsumeres, en talelig landehjælp af hver familie i vort rige Norge, så som her på landet gives, at påbyde.» Skatten pålignedes med 1 rdl. for hver person over 12 år hos håndværkere og andre jævne folk, det dobbelte hos de mere velstående; bønderne gik fri. Disse foranstaltninger førte noget senere til at baron Jens Juel sendtes op til Norge for at tage hånd i hanke med disse foranstaltninger; Gyldenløve syntes ikke mere ret at gøre fyldest.

Endelig henhører der til disse måneder en afgørelse, som havde ladet længe vente på sig, men som ikke mere kunde opsættes: opkøbet af de Segebergske godser til fyldestgørelse af hertugen af Pløn. Hertug Hans Adolf havde, som vi har set, gang efter gang mindet om denne forpligtelse uden at opnå noget. Den ene halvdel af Oldenburg var retlig bleven udleveret til kongen i året 1671, forleningen i Wien havde dengang fundet sted med hertugen af Pløns samtykke. I virkeligheden havde pengene til indløsning af Segeberg ligget rede allerede i det følgende omslag i Kiel, efter nyår 1672, men de var ikke bleven brugte, de deponeredes tværtimod i Glückstadt uden at dette kom til hertugens kundskab. Når han dengang og i de følgende år klagede over at hans fyldestgørelse lod vente på sig, undskyldte Griffenfeld sig stadig med de vanskelige tider og pengemangelen, medens sandheden sikkert var den, at man ikke vilde betale før processen var tilendebragt; var dommen gået Pløn imod, havde hertugen selvfølgelig ikke fået en hvid. Nu var der falden to domme og sagen måtte dermed fornuftigvis

ansés for afgjort; dertil kom, at de politiske forhold medførte ønskeligheden af denne sags tilendebringelse før krigens begyndelse. Da nu tilmed hertugens broder netop i omslagstiden kom til København som afsending fra den store kurfyrste, var det en meget heldig omstændighed, at man kunde føje ham i det ønske, han straks frembar på slægtens vegne, om at komme til vederlaget i Segeberg. Der blev nu givet ordre til omslagsforvalteren til at udtage de i Glückstadt deponerede 53,561 rdl. og påbegynde opkøbet af de Segebergske godser, der 1665 var solgte fra kronen med indløsningsret. Omslagsforvalteren Henrik v. Støcken var dog en alt for god finansmand til ikke at drage fordel af den omstændighed, at han i en så vanskelig pengetermin stod med rigelige kontanter. Begæret efter sådanne var meget stort blandt den holstenske adel og det lykkedes ham for næppe 70,000 rdl. rede penge at opkøbe godsobligationer og gældsbreve til et pålydende af ialt 132,394 rdl. De 100,000 rdl., der var lovede Pløn i vederlag for Oldenburg, formindskedes omtrent til det halve, da udlæget nu endelig fandt sted. Vilde man endvidere tage i beregning, at kongen dengang alt i 7—8 år havde siddet inde med sin halvdel af grevskaberne uden retlig adkomst, kunde han siges nu at have fået den overdraget uden noget somhelst virkeligt vederlag.

III. GRIFFENFELDS PERSONLIGE FORHOLD.

1672—75.

Griffenfelds «lykkeligste år» var endt med hans unge hustrus død. Da den dybe sorg, som greb ham ved dette tab, efterhånden fortog sig under indtrykket af overvældende forretninger og spændende politiske begivenheder, — fjorten dage efter dødsfaldet udbrød krigen mellem Frankrig og Holland — var han dog endnu i lang tid uimodtagelig for enhver tale om nyt giftermål, skønt forslag i den retning ikke manglede. Hans liv kom snart til at få væsenlig samme præg som i ungkarledagene; Magdalena Gersdorf tog sig som gudmoder af den spæde datters opfostring og blev påny hans elskerinde; det antoges, at det var hende, som afholdt ham fra ægteskab. Da han alligevel senere rettede sine tanker herpå, var det ikke mere den huslige lykke, men drømme om fyrsteligt svogerskab og efterslægtens samfundsstilling, der lokkede ham.

Huset styredes af hans moder, tildels med broderens bistand ved regnskabsførelsen; hun må antages, i alle tilfælde i den første tid, at være optrådt som vært-

inde ved sønnens side. I øvrigt havde han en talrig husstand og en dyr husholdning. Af en senere opgørelse fremgår det, at han alt ved denne tid havde sin kammertjener Jens Fris, der senere fulgte ham i fængslet, håndskriveren Rasmus Knudsen og sekretæren Henrik Lund. Dertil kom et antal lakajer (tilsidst havde han ni), kuske og rideknægte, og det kvindelige tyende med Sofie Amalia Mormands i spidsen som en slags oldfrue. Senere havde han også en hushovmester Johan Højer, der havde en årsløn af 500 rdl.; Henrik Lund havde 300, Rasmus, Jens og Sofie Amalia hver 100 rdl. I folkeskatregnskabet for 1673 tales der om skat «af hans hof». — Den af disse folk, som havde størst betydning for Griffenfeld, var Henrik Lund. Han var en brodersøn af den lærde Sakarias Lund, en præstesøn fra Sundved, der en tid havde været rektor på Herlufsholm og endte som højt betroet sekretær i kancellierne. Henrik var hans arving og havde bl. a. alle hans efterladte lærde afhandlinger i gemme for at udgive dem i trykken; han må altså vel selv have været en vellærd mand med sans for videnskabelige sysler. I Griffenfelds hus havde han været fra den første tid, denne blev gift; han edfæstedes noget senere som kongelig «gehejme kopist» eller «gehejme registrator», for at alle statssager kunde anbetros ham, og han blev derfor også brugt til alt, hvad der ekspederedes i Griffenfelds hus; endog i arkivhvælvingen ses han at have fremtaget akter. Han fik i de følgende år forskellige ekspektancebreve på indbringende embeder, men blev dog i sin stilling til Griffenfelds fald. I regnskaberne forekommer han som dennes «hånd-

skriver», der får udleveret aktstykker til sin herre eller pengesummer til «sekrete udgifter». Desværre stod han også for de «sekrete indtægter» i huset på Købmagergade. Der siges, at Griffenfeld var en god husbonde for sine folk; «han var meget modest og beleven i sit hus,» fortælles der, «sov gerne noget efter måltid og da kunde hans tjenere udenfor gøgle så meget de vilde. Undertiden blev han derover opvakt og stod og så på dem.»

Iøvrigt ydede også andre end hans egne tjenere Griffenfeld mangen en håndsrækning. Således især hans fætter Gert Schrøder; ligeledes Bolle Luxdorph og hans efterfølger i biblioteket Villum Worm. I sommeren 1672 forestod denne sidste, der trofast havde fulgt ham fra de unge dage og stod ham nær i interesser, forskellige byggeforetagender i hans hus; der blev indrettet en større bogsal i anledning af den store boggave af kongen; han foretog plantninger i haven, og det smukke gravkapel ved Helligåndskirken, som Griffenfeld lod opføre til sin hustru og sig selv, førte han tilsyn med.

Sin meste omgang søgte Griffenfeld dog nu blandt adelen. Gennem Magdalene Sibylle kom hendes broder Kristian Gersdorf til huset; han havde, efter at være forløvet som hofjunker, gjort en udenlandsrejse på tre år og skulde nu anbringes i statstjenesten. Han bejlede til Karen Nansens søster Sofie og henvendte sig herom til Griffenfeld som hendes naturlige værge. Den 16. Juli (1672) noterer denne i sin skrivkalender: «sagde jeg hans majestæt det parti imellem Kristian Gersdorf og min kærestes søster Sofia Nansen, efter-

Viilum Worm.

som jeg intet vilde resolvere heri, med mindre jeg vidste hans majestæts vilje tilforn. H. m. gav et meget nådigt svar og behagede ham vel, med så nådige ekspressioner for min person, at jeg ikke kan fuldtakke Gud og kongen.» Dertil er føjet de sædvanlige bogstaver: «kongens hjerte er i Guds hånd, han bøjer det efter sin vilje; — jeg håbede på dig, herre, og skal ikke beskæmmes i evighed!» Så hedder det videre, ved søndagen den 21. Juli: «talte Kristian Gersdorf første gang med min sl. kærestes søster og blev så vidt af mig den første tilsagn gjort.» Fjorten dage efter fandt den højtidelige trolovelse sted; brylluppet stod et halvt år efter.

Bagved denne sagernes officielle side lå der andre aftaler. Dagen efter samtalen med kongen, altså uden al tvivl efter hans da givne nådige tilsagn om at ordne alt efter ønske, fik skatmesteren Holger Vind kongebrev på en «sær benådning» af 2000 rdl. årlig foruden sin løn af samme størrelse; det ser nærmest ud som en indledning til det arrangement, der skulde træffes på skatkamret. Her var nemlig et rentemesterembed ledigt siden Gabels udnævnelse til statholder og dette var tiltænkt Gersdorf, vistnok med forbigåelse af ældre mænd, der stod Holger Vind nærmere. Imidlertid gik sagen i orden, idet Gersdorf søndagen den 11. Avgust, ugedagen efter sin trolovelse, aflagde kongen sin ed som rentemester.

Nogen tid efter Sofie Nansens bryllup lod Griffenfeld hendes moders lig overføre fra Jylland; hun blev indsat i sin første mands begravelse i Nikolaj kirke. Måske samtidig tog han den yngre halvsøster, Elisabet

Margrete Reinfrank, i huset; faderen la for det meste syg og kunde ikke ret vel lede hendes opdragelse. Hun var dengang 10 år gammel og nævnes i regnskaberne sammen med sin lille søsterdatter, hvis legesøster hun vel skulde være. To år efter blev hun forlovet med Kristian Lente, søn af den afdøde tyske kansler; men denne herre brød forlovelsen efter sin mægtige svogers fald og hun endte som præstekone i Jylland.

Om det så var Griffenfelds lille datter, Charlotte Amalia, så tænktes der alt på hendes fremtidsskæbne; hun knyttedes til arvingen til Danmarks største grevskab.

Det nærmere forhold til rentemesteren grev Mogens Fris var alt af ældre datum; måske var det yderligere befæstet ved ægteskabet mellem hans datter Dorotea og Griffenfelds ven fra de unge dage, dronningens kammerherre Jens Rosenkrans. Fris havde derefter henvendt sig til gehejmerâden for at få oprettelsen af sit grevskab bragt i orden; hans hustru Anna Marie Offenberg minder ham i et indtrængende brev fra påskeugen 1672 om hans løfte «i søndags»: «ønsker af al mit hjerte, at hans drøm om min herre, han mig da fortalte, måtte blive sanden, hvortil han formår selv det meste og bedste at gøre.» Da det er helligt på torsdag «og man da gemenlig plejer at beediges af hans majestæt,» er der efter hendes mening den bedste lejlighed til at gøre en ende på det, før den nær forestående afrejse til hertugdømmerne. Hendes ønske blev da også opfyldt, og påskelørdag udstedtes det åbne brev, hvorved grevskabet Frisenborg oprettedes.

Mogens Fris.

Et halvt år efter aftalte grev Fris et ægteskab mellem sin Sårige ældste søn Nils og Griffenfelds datter, der endnu kun var 4 måneder gammel; Griffenfeld optegner det i sin dagbog med de ved indholdsrige begivenheder sædvanlige bogstaver. Det var fredagen den 6. September; 6 dage efter fik greven skøde på 479 tdr. hartkorn i tiender som en gave af kongen til det nye lensgrevskab.

Rentemesterbestillingen tiltalte ikke mere den rige greve. Idet han i foråret lykønskede Griffenfeld til sin tilbagekomst fra Holsten, tilføjede han: «falder imidlertid nogen lejlighed for til min avancement til statholderskabet her i provinsen (Jylland), da rekommanderer jeg det til eders ekscellens som min patron og ven, som jeg altid al tryghed og huldhed haver haft af. Jeg véd, at e. e. kan alene tjene mig derudi, og hvis forfremmelse jeg dertil nyder, alene at komme af e. e.'s hjælp.» Et sådant embed oprettedes imidlertid ikke og der viste sig ingen lejlighed til at glæde Fris med et andet. Henimod julen talte Griffenfeld med Gyldenløve om det og denne indrømmede, at greven nok fortjente en mere anselig stilling; de kunde jo tale med kongen (s. 52 fl.). Dette skete imidlertid ikke; først efter Gyldenløves afrejse udgik der brev til skatkamret om at klare Fris's regnskaber, da han på grund af alder og svaghed vilde opgive sit embed som rentemester og kammerråd. Samtidig udnævntes han til etats- og justitsråd, d. e. medlem af statskollegiet og højesteret. Året efter udnævntes han til gehejmeråd og stiftamtmand i Århus. Denne nåde synes at være kommen ham uventet og helt at have overvældet ham;

han skriver til sin «høj- og velbårne greve og patron»: «Min pen ryster og mit sind er så fuld af taksigelse og obligation, at jeg det ikke véd at udføre, mod eders højgrevelige ekscellence, som jeg aldrig noksom kan fuldtakke for den store uformodede nåde, e. h. e. haver erhvervet mig og mig så genereusement ladet vide; var jeg ikke forhen forbunden med oprigtighed til e. h. e.'s huses konservation i alle ting at være omhyggelig, da blev jeg det nu, og skal aldrig glemme e. h. e. store gunst herudi; min dame, min søn og jeg selv takker og skal takke e. h. e. og vores fælles lille datter frøken Charlotte, som jeg vel véd haver råbet: «fessemands far», og aldrig glemme vores største taksigelse at aflægge . . . Jeg lever og dør en taknemlig, trofast ven og tjener af e. h. e.'s hus.»

Grev Fris blev ikke stillet på den prøve at skulle holde sit ord til Griffenfeld og hans datter; han døde i sommeren 1675. Enken fortsatte det intime forhold og forærede ham bl. a. en karet til hans eget personlige brug, med hilsen fra hendes søn til frøken Charlotte. Efter rigskanslerens fald blev der næppe mere talt om den ting; «fæstemanden», Nils Fris, ægtede senere en komtesse Reventlov.

Det nøje personlige forhold til Mogens Fris og Kristian Gersdorf havde sit tilsvarende i en række forbindelser med den danske adels mest fremragende slægter og personer; man betragtede Griffenfeld nu ikke blot som jævnbyrdig, men som højere stillet og som en attråværdig forbindelse. Der kan da også påvises en række begunstigelser, som i de nærmeste år kom alle hans venner tilgode; vi møder igen Goer og Bjelker,

Troller og Skeler, med deres svogre og frænder, forrest blandt dem der benådes med jordegods og højere løn, med embeder og værdigheder.

Den ligevægt i sindet og den overlegne ro, som Griffenfeld tidlig havde fremhævet hos sig selv, stod endnu uforandret til hans rådighed; men det er stærkt kendeligt, at tyngdepunktet i denne ligevægt nu er flyttet. Det er ikke mere «den private stands» første mand, som i berettiget selvfølelse sætter sig på samme bænk med adelen, men det er gehejmeråden, som står i begreb med at blive kansler og kongens højre hånd. Når han endnu nærer en levende interesse for den lærde og for borgerstanden, er det som deres mægtige patron og som statsmanden, der tager vare på alles tarv.

Vistnok opgav Griffenfeld endnu ikke sin omgang med tidligere venner og sin borgerlige slægt, men forholdet var dog blevet meget koligere. Betegnende er i så henseende den tone, i hvilken de skriver til ham, ydmygt og ærbødigt, ofte næsten krybende i deres smiger. Selv broderen, der dog var i en selvstændig embedsstilling og ellers en djærv mand, skriver i udtryk og vendinger, der må støde enhver nutidslæser. Griffenfeld havde været misfornøjet med, at han ikke havde opgjort et eller andet regnskab med deres moder, og havde ved samme lejlighed beskyldt ham for sendrægtighed i sine forretninger; han havde end ikke nedladt sig til selv at sige ham dette, men havde ladet Villum Worm overbringe det. Det brev, hvori broderen derpå beder om forladelse for sin forsømmelse, er bevaret; det er holdt i den fadeste stil,

han indrømmer sine fejl og lover bedring. «Mit sind bliver lettet ved denne skrivelse,» hedder det, «idet jeg formoder, eders ekscellence af høj medfødt fromhed forglemmer, hvis passeret er, og igen ansér den med sin sædvanlige ynde, som en tid lang hel melankolsk over eders ekscellences fortørnelse har måttet leve,» o. s. v. Han var dengang (i December 1672) generalpostmester i Norge og kommissarius på holmen og blev få måneder efter en af de indflydelsesrigeste mænd i flådens styrelse!

Det blev senere bebrejdet Griffenfeld, at han havde fremdraget sine slægtninge; endog kongen skriver i sit bekendte brev af 1675: «I gør og vel i, at I ikke altid rekommanderer dem, som eder tilhører eller af eder dependerer; — de, som I vil vel, hjælper jeg, og de, som jeg vil vel, tænker I ikke på eller minder mig engang derom.» Der sigtes herved vistnok nærmest til de adelige slægtninge og venner, men det gjaldt dog også de borgerlige. Gert Schrøder rykkede hurtig op i vellønnede stillinger, blev kongelig råd og assessor i det tyske kancelli, og da Henning Mejer ægtede hans søster Kristiane, blev han ligeledes «råd» og nobiliteret som Mejercrone. Schrøder fik ved sin fætters fortale en datter af biskop Svane; han havde købt den store gård på Amagertorv og indtog en ansét stilling i samfundet. Fætterne i Norge havde derimod ikke stor fremgang; Albert Schumacher, der var bleven overtoldinspektør, blev dræbt i duel af en ritmester Brokkenhus; lovens strænghed blev bragt i anvendelse mod drabsmanden og han blev skudt. Af brødrene blev Jokum, opnævnt efter Griffenfelds fader,

foged i Øvre Romerige; han måtte senere fjernes på grund af almuens klager. En anden, ved navn Johan, blev kaptajn og boede i Tønsberg.

Hvad der er bevaret fra disse mænds hånd af henvendelser til Griffenfeld, er i stil med broderens brev, ydmygt og smigrende som dette. Gert Schrøder har den fordel, at han i alle tilfælde smigrer med smag, fint og i ædle billeder, om end med tidens stærke farver. Og dog stod han sin fætter nær i mangeårig omgang, i evner og dannelse. Det er ikke til ære for Griffenfeld, at han fandt behag i dette.

Men gik det således med den nære slægt, kan det ikke undre os, at vennerne fra tidligere tid fjernedes endnu mere fra ham. Mange bevarede træk viser, at han i disse år mere og mere lod dem forstå at tiderne skifter. Hans ven fra rejselivet, den lærde Nils Stub, fortalte, at da han kom til Griffenfeld og mente at have udsigt til at blive sendt til Berlin som envoyé, «mærkede han nok, at en ond ånd havde betaget ham, thi han kendte ham ikke.» Slotspræsten Emmeke Nedergård fortalte den fangne grevinde, at Griffenfeld, der var hans ungdomskammerat, ikke mere vilde kendes ved ham. Om hans lærer magister Viborg siges, at han i lang tid, når han kom til byen — han var præst i Stege, — måtte besøge sin tidligere elev og da altid blev sat øverst til bords; men i de senere år forandredes dette og der blev dækket særlig til ham ved et lille bord. Bekendt er især bruddet med Rasmus Vinding, hans gamle ven og meningsfælle ved universitetet; men her er det tvivlsomt, om skylden falder på Griffenfeld. Der fortælles, at Vinding havde en

nøgle til den hemmelige dør, som også Gyldenløve taler om, men at han engang fandt låsen forandret. Et så plumpt brud vil dog ingen kunne mistænke Griffenfeld for; hvad der skete fremgår tydeligt nok af de endnu opbevarede breve fra «Cato til Scipio». Lige før sin afrejse til lejren ved Kolding (Maj 1674) fik Griffenfeld brev fra Vinding, med bøn om efter tidligere løfte at gøre noget for hans fosterson. Brevet er som sædvanlig på latin, i den antike brevform, men indeholder både stærke venskabsforsikringer (begyndelsen lyder: «hvad jeg aldrig hidtil har spurgt nogen dødelig om, derom har jeg henvendt mig til Dig, som jeg ansér for den der er mig mest hengiven af alle dødelige») og en ubetinget tillid («holder Du mennesket for uskikket, vil jeg slå mig tiltåls med din dom; jeg har modtaget mange velgerninger af Dig; men det vil blive den største, hvis Du åbent vil meddele mig, at jeg håber forgæves»). Han ansér alt håb for tabt, dersom der ingen afgørelse kommer før rejsen; hans hustrus utålmodighed har smittet ham. Griffenfeld svarede ikke herpå og dette fremkaldte i et nyt brev en opsigelse af det mangeårige venskab: «eftersom fortiden således taber sin betydning for Dig,» hedder det, «og Du i dine højder fra oven ser ned på Cato, nu vel, så opsiger jeg Dig venskabet. Men Du ler, og med rette, ved at bonden Cato skriver så tåbeligt til stormanden Scipio. Jeg derimod holder navnene Scipio og Cato for varselfulde, siden der efter oldtidens overlevering aldrig var enighed imellem dem; og jeg ser nu, at der ikkun kan findes venskab mellem jævnige og sådanne, som forenes i fælles tænkemåde.

Imdlertid beder Cato Gud, at han vil bevare Scipio Cæsars yndest, beskytte og styre ham til statens bedste. Thi jeg priser den lykkelig, som holder stand.» — Dette ser jo meget Catonisk ud, men viser sig ved nærmere eftersyn kun at være Rasmus-Vindingsk. Den fosterson, som skulde forsørges, var uden al tvivl den unge Holger Jakobsen, hans hustrus søsterson, der med moderen havde ophold i hans hus. Vinding havde jo for 10 år siden fået den ældre broder Mattis anbragt ved universitetet med tilsidesættelse af Nils Stensen, som derefter drog udenlands og i Italien gik over til katolicismen. Griffenfeld havde fået ham tilbage og Steno havde nu i et par år holdt sine åndfulde forelæsninger; men jævnlige forfølgelser gjorde ham ked af opholdet og det var alt dengang bekendt i den lærde verden, at han vilde fortrække. Nu var der da en lejlighed til også at forsørge Holger, som kansleren ikke hurtig nok kunde benytte. Griffenfeld holdt her med rette igen; der forelå endnu ingen ansøgning om afsked fra Stenos side og det måtte forekomme ham usømmeligt at foregribe en sådan. Rasmus Vinding og hans formående frænder af den Bartholinske slægt havde et tungt ansvar for, som der var handlet med den geniale naturgransker, og der var ikke mindste grund til at fremskynde den sidste afgørelse, det endelige tab. — Ansøgningen blev imidlertid kort efter skreven og sendt Griffenfeld til Kolding og nogen tid efter blev Nils Stensen forlovet af kongens tjeneste. Derefter lod Griffenfeld atter hengå et fjerding år, før han lod de nye udnævnelser ekspedere: Holger Jakobsen og den 19årige Kasper Bartholin

udnævntes til professorer, og Rasmus Vinding blev assessor i højesteret med fritagelse for at gøre tjeneste ved universitetet. Forholdet mellem ham og Griffenfeld blev da også godt igen og i den sidste lovkommission, kansleren nedsatte, var det Vinding som triumferede.

Det var ikke store sager, der kunde udrettes for videnskaberne og åndskulturen i disse vanskelige år, men Griffenfelds interesse spores dog på adskillige punkter. Som han i sit universitetsliv havde gennemgået alle fakulteter, således er han nu virksom i dem alle. Arbejdet med danske lov, der jo altid tidligere havde ligget ham på sinde, fremmedes yderligere. Rasmus Vindings udkast til lovbogen sendtes til betænkning til Peter Retz, Peter Lassen og Scavenius, hvorefter det skulde forelægges alle højesterets medlemmer; de kirkelige bestemmelser sendtes til biskoppen Hans Vandal, senere til alle stiftsbefalingsmænd og biskopper. Det må antages, at dette vigtige værk vilde være kommen til afslutning i den nærmeste tid, hvis ikke andre begivenheder var kommen imellem.

Det hele lægevæsen blev ordnet ved en vigtig lov af 4. December 1672. Sporgsmålet om en mere betryggende kontrol med samfundets sundhedsforhold havde længe været drøftet og Tomas Bartholin havde talt og skrevet om nodvendigheden af gennemgribende reformer. Den lægekyndige Griffenfeld greb her ind med den kraft og bestemthed, som udkrævedes, når man vilde udrette noget på et sådant område. Med Nils Stensens indkaldelse havde man atter opnået en forsvarlig undervisning i anatomi; man kunde derfor

give påbud om en rationel uddannelse af kirurger og jordemødre, hvis fuldstændige mangel på kendskab til det menneskelige legemes bygning kostede så mange mennesker liv og førlighed. Med hensyn til læger og apotekere fastsattes der ligeledes en bestemt uddannelse og en bestemt kontrol fra det offenliges side, både i udøvelsen af deres forretning og med hensyn til den krævede betaling. Der var ved denne lov gjort et stort fremskridt, og om det end må siges, at lægekunstens høje standpunkt ved vort universitet var den nødvendige forudsætning for at en sådan lov kunde udstedes med håb om overholdelse, tilkommer dog en stor del af æren for, at den kom frem, den mand, som med en videnskabelig forståelse af sagens enkeltheder forenede den nødvendige embedsmyndighed.

Fra efteråret 1672 haves der ligeledes stærke vidnesbyrd om Griffenfelds interesse for kirkens styrelse. Der udkom ved hans foranstaltning en forordning om «kirkernes forsvar», som gav bestemmelser om tilsynet med kirkernes og skolernes regnskaber. Biskopperne havde ønsket, at kirken skulde have en slags selvstyre på dette område, istedenfor at nu lensmændene eftersa regnskaberne; dette forkastedes enstemmig af statskollegiet, og sagen havde derefter hvilet, indtil den nu toges frem igen og fik en forholdsvis gunstig afgørelse. Ved forordning af 23. Avgust 1672 fik nemlig stiftamtmanden og biskoppen i forening det nævnte tilsyn.

Hvad kirkelæren angår, da havde Griffenfeld som vi har set fulgt en mellemvej mellem Gyldenløve og hans meningsfæller, der vilde indkalde fremmede med

fuld religionsfrihed, og dem, der som biskop Vandal og flere af de ældre råder holdt igen på denne frihed. Et par måneder efter den nysnævnte forordning udkom en anden om forbud mod indførelse af tyske bøger, som omhandlede fremmed religion «og nogen tvistighed eller skrupel udi den rette augsburgske konfessions tro og religion kunde eragtes at forårsage».

Fra samme tid begynder også de notitser om kandidaternes prøveprædikener, som senere fandtes i et aflukke i Griffenfelds stol i Nikolaj kirke, tilligemed pen og blæk. Det fremgår af dem, at han jævnlig var tilstede ved disse lejligheder for selv at overbevise sig om, hvad de pågældende duede til; han optegner derfor, hvorledes deres kundskaber og talegaver har forekommet ham, såvel som hvem der har anbefalet dem og hvorledes de kunde fortjene at befordres, til et købstads- eller landsbykald. Disse optegnelser var fortsatte gennem hele hans senere embedstid. At han tiltrods for denne samvittighedsfulde prøvelse alligevel ikke undgik bebrejdelser for partiskhed, er bekendt nok af Jakob Vorms nidvise: «studentergråd». Det kan heller ikke nægtes, at han, især vel i senere år, ved præstekaldenes besættelse ofte tog helt andre hensyn end ansøgernes værdighed.

Hvad hans personlige forhold til kirken angår, da var det i alle tilfælde i formen særdeles inderligt, medens det jo tillige af hans hemmelige optegnelser fremgår, at han var en gudhengiven, fromt troende mand. Han gav i årenes løb store gaver til sin sognekirke; ved den tid, vi her nærmest taler om, en kostbar messehagel med sit og sin afdøde hustrus bo

mærker; senere en kostbar alterdug og en sum af tusend daler.

Endelig hører til samme efterår fuldførelsen af den store kongelige biblioteksbygning og bøgernes indflytning; det sidste tog en tid af fire måneder. Straks efter blev også kunstkamret ordnet og overdraget til bibliotekaren Villum Worm; det fik som bekendt sine lokaler i bygningens øverste etage.

Det nære forhold, hvori Griffenfeld efter sin hustrus død kom til den danske adel, faldt ikke i Gyldenløves smag. Griffenfeld skriver i sin dagbog under 26. Juli 1672, ti dage efter at han havde talt til kongen: «berettede jeg Gyldenløve det parti mellem Kristian Gersdorf og min kærestes søster; stod ham ikke ret an.» Og han tilføjer med sine bogstavmærker: «udriv mig, Herre, af mine fjenders hænder» osv. Han kunde ikke skjule for sig selv, at vennens misfornøjelse havde en videre rækkende betydning. Gyldenløve var igået med dem, der havde følt sig slåede af Griffenfeld; vi har således set, at han skaffede Konrad Reventlov danebrogsordenen, og sammen med Didrik Schult, Gabels anden svigersøn, optræder han som vidne ved affattelsen af Morten Skinkels og hustrus testamente. Skinkel havde ikke opgivet at vinde kongens nåde tilbage; da denne i foråret 1672 drog til Holsten, anråbte han ham om at måtte fremstille sig for ham på Fyn, hvor han boede på Søholm: «vil dog falde til føde,» skriver han, «for allerydmygeligst at bede, at e. k. m. ej længer ville lade afvende Deres nåde fra mig fattige tjenere.» Dette brev findes

blandt Griffenfelds efterladenskaber; hans bøn blev ikke opfyldt. Gyldenløve var også i dette tilfælde blødere og lettere tilgængelig end hans ven; men for Griffenfeld var det et betænkeligt tegn at Skinkels testamente et par måneder efter kom ind i kancelliet til stadfæstelse med Gyldenløves påtegning.

Hvor alvorlig misstemningen var i anledning af Sofie Nansens forlovelse, ses af den bemærkning, Griffenfeld har nedskrevet den 1. Avgust: «Gyldenløve igen fra sit urimelige forsæt bragt på den rette vej, med vores venskabs fornyelse og største protestationer på begge sider» («kongens hjerte er i Guds hånd» osv.). Det er åbenbart, at bølgerne må have gået højt i de forløbne dage. Begge har været på det rene med, at den nye forbindelse betød mere end hvad der lige lå i den, det var en tilnærmelse til den nationale adel, på samme måde som Gabel efter sin ophøjelse havde lieret sig med den. Forholdet til Mogens Fris fulgte jo da også umiddelbart ovenpå. Gyldenløve kunde eller vilde ikke træde i lignende forhold; det ulykkelige ægteskab med Marie Grubbe havde ikke bragt ham venskab til den side, nu stod han i begreb med at bejle til grev Antons datter. Man kunde vel nok sige, at Gyldenløve derved var i konsekvens med, hvad de begge til sin tid havde kæmpet for, de fremmedes og den lavere adels ligeberettigelse med de store slægter, i lige underdanighed for kongen. Men Griffenfeld var dog ej heller gået bort herfra, når han efter at have sejret i denne kamp holdt for, at den danske adel dog mindst var ligeberettiget med de andre; man var ikke berettiget til for al fremtid at ville

vende det tidligere forhold om. Og hans grunddanske natur drog ham da ganske naturligt til denne side, ligesom han i tidligere år helst havde omgåedes denne del af samfundet og her haft sine bedste venner.

Men det var ikke det eneste stridspunkt mellem de to venner, også med hensyn til udenrigspolitikken stod de væsenlig på modsat side. Gyldenløve var, ligesom kongen i sit hjerte, for en dristig og resolut optræden udad, medens Griffenfeld i forening med Ahlefeld holdt igen. Nu havde Hollands nederlag på en slående måde víst, at de sidste havde haft ret, og dette måtte jo alt i og for sig gøre en mand med Gyldenløves sårbare og stolte sind fortrydelig. Således kom efter meddelelsen om Sofie Nansens forlovelse uden al tvivl den plan op hos ham at forlade landet og gå i udenlandsk krigstjeneste. At det er i noget sådant det «urimelige forsæt» har bestået, synes at fremgå af senere lignende planer, ligesom hans frænde Bryggeman i det følgende forår forlod kancelliet for at gå i fremmed krigstjeneste.

Det taler i høj grad til ære for Griffenfeld, at han fik Gyldenløve bragt fra dette forsæt; han viste herved den samme omsorg for kongens tjeneste som da han til sin tid holdt sammen på rådets vigtigste medlemmer. Gyldenløve var en værdifuld mand, især i vanskelige tider som de daværende, og der vilde snart blive god brug for ham i Norge; der er heller ingen grund til at tvivle om, at Griffenfeld personlig satte oprigtig pris på hans venskab. Men det var ikke let og det blev stadig vanskeligere at holde ham fast. Hvad der var sket i de udenlandske forhold medførte med nød-

vendighed en stærkere tilnærmelse mellem Griffenfeld og Ahlefeld; kongens nåde overfor denne sidste gav sig stærke vidnesbyrd i oprettelsen af grevskabet Langeland og heller ikke dette kunde Gyldenløve finde sig i.

Så kom katastrofen i Oktober, efter at der i konsejlet var fattet beslutning om fremdeles at bevare vor nevtralitet. Den gådefulde begivenhed med stenkastene «ind på salen» midt om natten må efter sammenhængen være et udbrud af Gyldenløves lidenskabelige sind. Ligesom man i de tider «opvartede» folk med musik foran vinduerne, og ligesom man i kåd lystighed kunde falde på at slå deres vinduer ud, må vel dette at lade kaste sten ind i stadsestuen opfattes som en demonstration af stærk fjendtlig karakter. Griffenfeld tilføjer da også i sin dagbog: «udriv mig, Herre, af mine fjenders hånd . . .» Dagen efter hedder det på engelsk: «Gyldenløve store forsikringer» og det samme gentages to dage senere; derpå rejste han til Hamburg. Det havde vistnok været nødvendigt at gøre ham en indrømmelse overfor Ahlefeld: han skulde forsøge sig på den vanskelige opgave, der altid var mislykkedes for denne, at få sluttet forlig med Gottorp.

Udfaldet af denne sendelse er forhen omtalt; traktatens forkastelse (18. Marts 1673) blev en ny sejr for Ahlefelds politik og et hårdt stød for den uheldige diplomat, der var bleven et offer både for sin godtroenhed overfor Kielmann og sit hemmelige fjendskab mod dennes uforsonlige modstander. Dertil kom så omdannelsen af flådens bestyrelse, der gav Griffenfeld en helt overvejende indflydelse på et område, hvor

Gyldenløve hidtil havde været den rådende. Det var bevægede måneder, som fulgte herpå. En halv snes dage efter hint møde i konsejlet skriver han til Griffenfeld: «Jeg var netop i færd med at kradse en memoire op og lave en fremstilling for at vise, at det kunde være heldigt for kongens tjeneste, om man sendte mig udenlands i nogle år osv., da min kammertjener bragte mig brev og piller fra Dem; så slog min stemning om ved læsningen af Deres ord og jeg sendte mit forslag i Plutos kancelli —». Et par dage efter ytrer han, efter at have omtalt forskellige forretninger, at Griffenfeld forhåbenlig vil skaffe ham orlov til at gå i bad til sommeren; så kan han ved samme lejlighed hilse på sin Antonette. Hvis så kongen vilde tillade ham at gøre en tur til Norge, vilde hans nærværelse dèr kunne være ønskelig for at få fæstningerne synede og adskilligt andet ordnet. «Hvorfor har en statholder Ahlefeld, der har ånd som et højere væsen, større privilegium på at være fritaget for hovtjenesten end Gyldenløve? han er jo i stand til at smedde hundrede råd, før en anden får lavet to; — dette være dog kun sagt som en parentes, efter monsieur Gøs manér.» Det brugte udtryk: «de l'esprit comme un demon» er citat af Molière og dèr som her selvfølgelig ironi.

Midt i April måned blev F. Kr. Bryggeman afskediget fra kancelliet for at gå i udenlandsk krigstjeneste. Det var ham, som i sine breve kaldte sig Æskines, medens Griffenfeld var Sokrates og hans broders svoger Gyldenløve Alkibiades. Han fik ved afskeden sin tilgodehavende løn udbetalt og en gave

af 100 dukater. Måske har forhandlingerne herom og skilsmissen bidraget til at sætte Gyldenløve i slet lune; nok så nær gik det ham dog nok, at samtidig de nye instrukser for flådens styrelse blev udfærdigede. Vist er det i alle tilfælde, at der i sidste halvdel af April ikke taltes om andet i København end bruddet mellem de to venner, Gyldenløve og Griffenfeld; de vekslede kun enkelte ord, hvor de mødtes, og man var almindelig spændt på udfaldet. Endelig den 2. Maj kom det til en forklaring. Gyldenløve skriver: «Hvis De, efter den allarm, De gjorde med mig i forværelset om den store udrustning og den mistanke, man derved vækker hos Svenskerne, var gået med mig i kongens kammer, vilde jeg et øjeblik efter have kunnet fortælle Dem, at hans majestæt nådig havde givet mig tilkende, at han ønskede jeg skulde tage op til Norge for at tage vare på dets sikkerhed. Dertil véd jeg ikke at svare andet end med en nøjagtig efterlevelse af majestætens befalinger. Da uden tvivl en så uforudsét rejse ikke blot vil overraske Dem, men måske endog volde Dem sorg, så håber jeg dog De vil finde Dem deri, når De betænker, at politikken og gode grunde kræver det. Je suis de grand coeur à vous!»

Dette spydige brev fik Griffenfeld i en travl time, medens den hollandske sekretær var hos ham; men han svarede ikke des mindre øjeblikkelig følgende: «Himlen være lovet, min høje koleriker, at De vilde værdige mig et ord fra Deres hånd! Vilde De have gjort mig den ære straks, da fælles fjender påtog sig at give Dem slette tanker om mig, vilde mit hjerte ikke have levet i den uro i fjorten dage, i hvilke

det rygte har gaet byen rundt, at Alkibiades ikke mere var det samme for Sokrates som forhen. Jeg har mange gange villet tale eller skrive til Dem om det, men har ikke kunnet sige andet end det lille ord, jeg sagde Dem idag for otte dage siden, da jeg traf Dem på landet: «husk på kong Ludvigs læge», og jeg havde hjertet alt for nedtrykt af bitterhed og smerte til at jeg kunde sige mere. Tal ikke om en fjernelse på grund af politik eller statshensyn; jeg kalder Gud og kongen til vidne på, hvilket venskab jeg altid har vist Dem, de to dommere vil jeg altid lade dømme os imellem. Vidste De, hvad der foregår i mit hjerte, vilde De tusende gange forbande dem, der har sat ondt for mig. Undertryk al mistanke og tænk en smule på, hvilken kærlighedslængsel De har ladet mig lide ved Deres kulde i samfulde fjorten dage, og tro mig, at trods alle vore fjenders anstrængelser, ja trods Dem selv, vil jeg indtil døden, selv om den måtte komme mig af Deres hånd, vedblive at være Deres mest hengivne og tilforladelige tjener.»

Griffenfeld blev i de samme dage udnævnt til amtmand i Tønsberg; han blev derved sin egen øvrighed på det store norske gods, kunde lade embedet bestyre ved en anden uden personligt ansvar og fik dog en løn af 500 rdl. Udnævnelsen er dateret 27. April, men synes først at være kommen ham i hænde efter ovenstående brevveksling. Han takkede med et par ord Gyldenløve for den del, han havde haft i denne nådesbevisning, men denne svarede, at han kun skyldte kongen tak; for sit eget vedkommende var han glad ved de beviser, han havde haft på kongens nåde.

Derpå fortsætter han: «jeg mindes for resten meget vel, hvad der er passeret mellem os, og det er det, som vilde berøre Alkibiades mere end alt andet, om Sokrates var istand til at interessere sig for og foretrække nogle lave sjæle, der er tilfals, for en hædersmands venskab, der altid har lagt vind på at være Deres mest hengivne» osv. Herpå svarede Griffenfeld atter den 8. Maj: «Sokrates's dyd er Dem så vel bekendt, at De end ikke bør mistænke ham for at være istand til at have med lave og fale sjæle at gøre, og hans fasthed og vedhængen ved så mange fortryllende egenskaber, som han finder hos Deres person, tillader ham ikke at foretrække nogen verdens ting for et venskab, som er ham så hæderfuldt og fordelagtigt. Men min høje ustadige, De som gør Dem til af at revse ustadigheden, hvilke sjæle mon det da er, som forfølger Dem, ved bordet, på promenaden, i stuen, i vognen, jeg havde nær sagt, og i sengen —. Et øjebliks samtale med Deres Sokrates, opvejer den ikke al Deres konversation, såvel i henseende til vor herres tjeneste som til Deres ro? Men lad gå; jeg håber det skal gå os, som det plejer at gå mellem mand og kone, der efter nogle små rivninger giver alle deres øretudere døden og djævlen og elsker hinanden ti gange mere end tilforn.»

Rivningerne mellem de to venner omtales i denne og den følgende tid som almindelig bekendte. Fredrik Ahlefeld påstod, at Kielmann stod bagved; fra London skrev Markus Gø til Griffenfeld, at den engelske resident Tomas Henshaw efter sin hjemkomst gjorde sig til af at det var ham, som havde sat ufred imellem

dem. At Gabel og hans parti var med i spillet synes at fremgå af flere træk. Imidlertid skiltes de ingenlunde som uvenner; tværtimod, det rent personlige hengivenhedsforhold besejrede gang efter gang de misforståelser, som opkom. Den 1. Juni, få dage før Gyldenløves afrejse til Norge, skrev han en billet til Griffenfeld som svar på hans tak for venlig omtale: «Hvad jeg har sagt til prinsen af Sulzbach, hedder det her, fortjener ingen tak; thi ud over venskabets forpligtelser har jeg kun ladet Deres fortjenester vedfares retfærdighed; jeg tør sige, at De gør uret både mod Dem selv og imod mig ved at kalde den simple sandhed for en panegyrik.» Og således fortsættes forholdet efter skilsmissen; efter afrejsen fra Helsingør, den 4. Juni, sender Gyldenløve brev på brev med de livligste udbrud af gammelt venskab og med efterretninger om alt hvad han ser, oplever og udretter, alle hans tanker og skiftende stemninger. Senere kom der atter kurrer på tråden. I Oktober er Gyldenløve i høj grad altereret over ærekrænkende rygter, hvis indhold dog ikke betros papiret; han sender sin krigssekretær, overavditør Sakarias Lemfort ned med kreditiv til at påkalde Griffenfelds hjælp som fortrolig ven. Denne svigter heller ikke; kongen sender sit portræt og en medalje som tegn på sin nåde, og Gyldenløve er atter glad og stærk overfor øretudere og falske venner. Til julen sender han Griffenfeld en ring med en rubin og er glad over at denne vil bære den som et venskabspant; — indtil vinterens mørke og kulde igen tager humøret fra ham. Da han endelig i sommerens løb (1674) fik orlov til en rejse ned til Køben-

havn og videre til Oldenburg, var det atter både hedt og koldt imellem dem og de skiltes derpå uden nogensinde at mødes mere udenfor deres stadig vedligeholdte brevveksling. Men endnu mange år efter udtalte Gyldenløve sin dybe beklagelse over Griffenfelds fald og de store evner, der med ham var gået tabte for fædrelandet; han selv havde først uger efter katastrofen fået underretning om hvad der var sket.

Forholdet mellem Gyldenløve og Griffenfeld er af traditionen og historieskrivningen bleven misforstået til det aldeles ukendelige; grove hænder har ment uden vanskelighed at kunne oprede det fine spind af skiftende forhold og stemninger, af betagende sympati og skinsyg ærgerrighed, der ligger over samlivet mellem disse fremragende mænd. Det fortælles endnu, skønt umuligt at forene med al bekendt tidsregning, at Gyldenløve gik i forvisning til Norge, fordi han forførte kongen til allehånde udskejelser; overfor Griffenfeld fremstilles han som en ubetydelig mand, opfyldt af hævnfølelse og som en af ophavsmændene til yndlingens fald. Alle de kærlige ord, der veksles mellem dem, erklæres for hykleri, og hele det rige spil af menneskelige lidenskaber og svagheder, af beundring for det udmærkede, kærlighed til det store og afmagt overfor tingenes naturbundne gang, dræbes i den fattige forståelse af en indholdsløs hofmand og rænkesmed.

Der var noget skønt i samlivet og samarbejdet mellem Gyldenløve og Griffenfeld og i deres forhold til den unge uerfarne men højsindede konge; det vil altid udgøre et lysende blad i vor historie. De kap-

pedes i en ædel iver for fædrelandets lykke og ære; folkets opkomst og udvikling, rigets styrke og anseelse stod dem tidlig og silde for øje. Havde Gyldenløve store fortrin ved sin høje fødsel og sit sunde blik på samfundets forhold, så overgik Griffenfeld ham til gengæld langt i sine billedrige ideer og sin magt over tanken og sproget. Begge var de fødte til herskere, Gyldenløve efter sine fædres vís i det praktiske liv og på valpladsen, Griffenfeld over menneskenes sind.

Et rigt land og en rig tid vilde have fundet mangefold anvendelse for dem begge; vort fattige fædreland kunde i hin fattige tid ikke rumme dem på én gang. Det gik godt, så længe de begge var ligeligt ydende i det indbyrdes forhold og i forholdet til kongen; men da den praktiske rigsstyrelse trådte i baggrunden, medens de diplomatiske forhandlinger sysselsatte alle, og da Griffenfelds overlegenhed i disse trådte altid klarere frem, tabtes alt for hurtig ligevægten. De to venner havde deres svagheder ved siden af de fremragende egenskaber; Griffenfeld var ikke åndsstor nok til at holde igen på sin betydning, han nød sig selv både i ære, myndighed og fordel; Gyldenløve kunde ikke fordrage den mindste tvivl om, at han i alle tilfælde var jævnbyrdig med denne geniale mand, som han beundrede og elskede, men ikke undte nogen anden. Ingen af dem forstod at give tid og lade forholdene udvikle sig, så de begge kunde komme til deres fulde ret; måske var de for unge til det, tildels lå det også i deres udadvendte sind, som ikke lod dem have ro til mere lidenskabsløse sysler ved siden af det travle liv til hove. Således som forholdene

stillede sig, var en midlertidig adskillelse vistnok i alle måder det heldigste; Gyldenløve kunde for tiden kun gøre fortræd og bringe forstyrrelse i København, medens han var den rette mand på den rette plads i Norge.

Det skal holdes fast, at mindet om de to mænds venskab ikke skæmmes af nogen plet; Gyldenløve deltog ikke i nogen plan til at føre sin ven i ulykke, og Griffenfeld handlede kun i fædrelandets interesse ved at lade ham tiltræde sit vigtige embed i Norge og under de farefulde og uberegnelige tidsforhold varetage det på bedste måde. En anden sag er det, at de hver for sig og i forholdet til hinanden giver vidnesbyrd om den fattigdom i tiden, den mangel på fylde og dybde i alle dens forhold, der træder os imøde på så mange punkter. Vi manglede ikke rige evner; men der var intet samlende, intet organisk skabende i statslivet og i samfundet. Derfor sad Kingo i sin bispegård i Odense, Torfæus på sin bondegård i Norge; Nils Stensen forlod universitetet for at blive missionær, Oluf Rømer for at blive politimester. Gyldenløve og Griffenfeld, der en kort tid lyste som et klart stjernepar og syntes at varsle et langt og lykkeligt samarbejde til held for folket og til ære for kongen, blegnede efter få års forløb og slukkedes langsomt i natten. —

Tabet af Gyldenløve medførte et nærmere forhold til grev Fredrik Ahlefeld. Disse to mænd var vidt forskellige, så forskellige som vel mulig. Ahlefeld var 15 år ældre end Gyldenløve, modnet i forretninger og erfaringer, som han havde draget sig til nytte, hen-

given til studier og et stille liv pa sit herresæde. Den store politik var hans yndlingssyssel, men han var for lidt herre over sig selv og for lidt diplomat til praktisk at kunne lede den med nogen tilfredsstillelse. Da han i Griffenfeld fandt en forbundsfælle med de evner, han selv manglede, og med forstand pa at støtte sig til hans erfaringer og kloge råd, søgte han at knytte ham til sig og kongen med de stærkeste bånd.

Det var at forudsé, at kongen snart vilde savne Gyldenløve som omgangsfælle, medens Ahlefeld og Griffenfeld måtte være enige i, at han helst foreløbig måtte blive, hvor han var. Da Ahlefeld derfor ud pa efteråret (1673) kom til hovedstaden, hvor forhandlingerne om forbundet med Østrig var i fuld gang, gjorde han kongen opmærksom på det ønskelige i at give Griffenfeld en højere rang; han burde være blandt de første omkring majestætens person. Kongen, der var så vel fornøjet over den gang sagerne tog, gik gerne ind pa forslaget og der forhandledes med Griffenfeld om den mest passende form for ophøjelsen.

Lige siden Kristoffer Parsbergs død havde det jo været en given sag, at Griffenfeld vilde blive Peter Retz's efterfølger som kansler. Embedet som vicekansler blev ikke besat, fordi man ikke godt kunde forbigå Erik Krag og dog ej heller vilde give ham denne udnævnelse; han oppebar da en vicekanslers sportler uden at få navnet. Griffenfeld har rimeligvis efter hans død (22. Juli 1672) forsmået navn af vicekansler; han havde nok i at se sin indflydelse enerådende i kancelliet, da kun Peter Retz og Didrik Schult, begge lige afmægtige, delte forretningerne med ham.

Da man nu forhandlede om hans stilling, foretrak han navnet «rigskansler», der jo var brugt indtil 1662 for at betegne det medlem af rigsrådet, som udfærdigede herredagens domme. Peter Retz var kongens kansler eller storkansler; det andet navn optoges nu igen i en ny betydning.

Det blev imidlertid ikke herved. Da Griffenfeld onsdagen den 26. November mødte på slottet for i Ahlefelds nærværelse at gøre kongen sin ed som rigskansler, udnævnte denne ham tillige til greve og lagde ham sit eget blå ridderbånd om halsen. Griffenfeld blev overvældet af denne sjældne udmærkelse og gjorde indsigelse; men da kongen fastholdt sin beslutning og Ahlefeld styrkede ham deri, fremstammede han endnu knælende sin tak: han vilde ikke takke i ord, men i gerning. I samme ånd skriver han kort efter til hertugen af Pløn som svar på dennes lykønskning: «Den nåde, som kongen, min herre, har vist mig, er ud over mine fortjenester, og man kan sige, at det er den eneste fejl han har begået siden sin tronbestigelse. Men jeg vil tro, at hans majestæt derved har villet vise mig, ikke hvad jeg fortjente, men hvad jeg skulde søge at fortjene; derpå går alle mine forsætter og alle mine anstrængelser.»

Griffenfelds ophøjelse var en hel revolution i rangfølgen ved hove, han sprang over 17 ekscellencer og havde nu kun 3 mænd foran sig i rangen: Gyldenløve, Schak og Retz. Blandt dem, han var gået forbi, var foruden selve grev Ahlefeld også rigsadmiralen Henrik Bjelke, rigsmarsken Kørbitz, skatmesteren Holger Vind, Korfits Trolle, Kort Adeler osv. Det gik ikke af uden

misfornøjelse. I en billet fra kongen til Griffenfeld, skreven selve udnævnelsesdagen, fortælles, at da han «sagde til (Henrik) Bjelke, hvad i disse dage var sket, så brummede han lidt hos sig selv. Men så gav jeg ham de ordener (af danebrog), en til hans broder og en til hans svoger (begge i Norge), dermed blev han glad igen og var hel vel tilfreds. Men hans rang vidste han ikke at finde sig i — . Noget senere fik han store benådninger i penge og jordegods på Island; det hjalp ham vel over resten. På lignende måde fik Hans Schak og overjægermester Hahn ved denne tid store gaver, rimeligvis for at kongen kunde være fri for deres misfornøjelse.

Af den nævnte billet ses det iøvrigt også, at kongen har lovet Griffenfeld at lade Holger Vind kalde for at give de nødvendige ordrer til oprettelsen af et grevskab; han var imidlertid syg den dag. Griffenfeld havde ansøgt kongen om at måtte få nogle tiender på sit norske gods tilkøbs, og da Holger Vind næste dag kom til hove hermed, gav kongen det følgende påtegning: «Oven bemeldte poster vil jeg forære ham og skal det inkorporeres med hans gods udi Norge under titel grevskab Griffenfeld, hvilken titel I hans gods udi skødet haver at give, og ham selv titel af greve, såvel i hans skøde som i hans ny bestalling; vil og da ordre opsættes til statholder udi Norge, at hans gods samme frihed som andre grevskaber nyder.» Om løverdagen udstedtes skødet, der foruden at gentage, hvad der tidligere var tillagt godset, overdrog ham en række ejendomme «til hans grevskabs forbedring, i allernådigst konsideration af hans daglig tro

flittig og villig tjeneste.» Der tilføjes: er der andet gods i amtet, som tilhører kronen og kan undværes fra militien, skal det følge grevskabet. Dette gav anledning til en senere, ikke ubetydelig forbedring. Først fredagen den 5. December sendte kongen feltherren Hans Schak til hans hus for at overrække ham grevediplomet og lykønske ham i majestætens navn.

Man måtte kun kende hin tid dårlig, om man ikke kunde sige sig selv, at der blev gjort mange ophævelser og megen stads ad denne begivenhed. Det begyndte efter skik og brug med musik i gaden, dagen efter udnævnelsen. Af regnskabsbøgerne ses, at kongens trompetere fik en ducør af 30 rdl., drabanterne 12, fiolisterne 20, skibstrompeterne, trommeslagerne fra det blå og fra det røde regiment, skibs- og byens trommeslagere hver 6 rdl.; den lille hovedstad måtte da endelig blive opmærksom på, hvad der var sket. At diplomater, embedsmænd og lejedigtere overøste ham med ros og smiger, er en selvfølge. Hans svoger, den lærde Oluf Torm i Fredriksborg, kunde ikke efter nyår prædke over evangeliet «da Jesus var 12 år gammel», uden at anmærke, «at det var meget at undres over, at Griffenfeld alt 12 år gammel var bleven student.»

Det manglede dog heller ikke på en mere værdifuld hyldest, af mænd, som kunde værdsætte ham med større myndighed. Hans ven Tomas Kingo i Slangerup, der netop i de dage udgav sin uforgængelige samling af salmer: «åndeligt sjungekor», skrev et lykønskningsdigt, der vel ingenlunde når op til sal-

mernes fynd, men dog er mere end en betalt lejligheds-poets arbejde. Det hedder heri:

hvad troskab nogen kan i danske hjertet finde,
hvad visdom nogen kan af bedste hjerne spinde,
hvad flittighed man kan udfordr' af nogens hånd:
det alt hos dig er knyt' i lænke, knud og bånd.

Også den rige ungkarl, poeten Hans Hopner, skrev et vidtloftigt latinsk æredigt (panegyricus), der i veltalende ord og rytmer skildrer den borgerlig fødte statsmands vej til sin nærværende høje stilling og den åndelige ret, hvormed han indtager den. Københavns præsident, den udmærkede Peter Resen, meddelte rigskansleren, at han agtede at tilegne kongen en Danmarksbeskrivelse, men ham en tilsvarende beskrivelse af hovedstaden.

Endelig udmærkedes hans ophøjelse ved en skuepenge, der tilskrives Bolle Luxdorphs initiativ. Den fremstiller på den ene side i baggrunden Kobenhavn, i forgrunden et bjerg, på hvis top Apollon sidder; en mand arbejder sig op ad siden og modtager af guden en grevekrone og ridderbåndet. Ved bjergets fod står Avind med slangehår og i forgrunden en vinget dreng, der lægger en snare for den lykkelige. Omskriften lyder på latin: en præmia digna laborum (dette er arbejdets fortjente løn). Snaren er vistnok en spøgende hentydning til, at han nu måtte være betænkt på giftermål, for at det personlige navn kunde gå til efterslægten, det samme som Kingo antyder i en ny lykønskning til denne værdighed. Skuepengens anden side fremstiller en samling høje poppeltræer med om-

skrift: crescant cum tempore honores (lad udmærkelserne vokse med tiden).

Endelig må i denne forbindelse hans grevelige våben nævnes. Der gik nogle dage med at få det bragt i orden, og deraf må det vel forklares, at det først henved 14 dage efter udnævnelsen blev bekendt for udenforstående, at han også var bleven greve; diplomet er dog selvfølgelig dateret den 26. November. Det våben, han tildelte sig, viser samme sans for fin symbolik, som hvad vi ellers forhen har set ham forme. Griffen, der vedblev at danne hovedfiguren, fremstilles i greveskjoldet med en krone og med den norske hellebard; således står den i hjerteskjoldet og over den midterste hjelm. Diplomet foreskrev, at dette mærke bestandig skulde følge grevskabet, selv om det gik i arv til kvindelinjer, ligesom det bestandig skulde hedde Griffenfeld. Hovedskjoldet er delt i fire felder, således at de to og to er ens: det første har «en gylden løve udi blåt, over to gyldne skaksatte bjælker udi rødt feld.» Dette var en omdannelse af slægtens ældre våben, som havde en halv rød grif i guld istedenfor løven i blåt. Det andet feld viste syv røde hjerter i hvidt. Svarende til disse mærker sås på den højre hjelm et tårn, på den venstre en rød og hvid fjerbusk. Symbolikken går jo her ud på at gentage kongens og rigets mærker i afdæmpede former. Griffen er bleven omdannet efter den norske løve; første feld har en gylden løve i blåt med hentydning til de tre danske blå løver i guld, og når de gyldne bjælker i rødt er bevarede fra adelsvåbenet, er det uden tvivl på grund af deres lighed med Oldenburgs våben. Tårnet på

hjelmen minder om kongens elefantorden. Hjerterne i det andet feld, rødt og hvidt ligesom fjerbusken, minder både om rigsvåbenets andet mærke og om rigets banner og danebrogsorden. Hele det grevelige våben skulde da vel fortælle, at han, den norske greve Griffenfeld, var både hvid og blå ridder, at han havde vundet Oldenburg for kronen og at han var kongens og rigets højest betroede embedsmand. Det hele er rigt og skønt, — men ak, hvad er der blevet af den ædle simpelhed i griffens dybsindige symbol!

Det kan ikke skjules, at vi her er på et punkt, hvor vrangsiden af det store og ophøjede pånøder sig beskueren. Et par overleveringer fra triumfens dage er betegnende. Da Griffenfeld kørte fra slottet med den blå orden, kunde han, som tidligere nævnt, ikke dy sig for straks at lægge vejen hen til sin gamle ven Johannes Finke, der til sin tid i England havde lét ad hans drøm, at han blev kongens ridder. Men da dagen efter musikken spillede op foran hans gård, brast moderen i gråd over hans uhørte lykke; hun anede, siges der, at han ikke evnede at bære den.

Når vi så af hans efterladte regninger ser, at han alt 13. December efter generalbygmesterens tegning har fået indrettet loftet i sit sovekammer med træ «på stukaturarbejde vis», således at hans grevelige våben dèr var fremstillet to gange, med palmegrene og festons og med forgyldte kroner og navne, så hans første blik, når han vågnede om morgenen, kunde falde derpå, så er man jo midt i det barnagtige. En regning på signeter viser, at han fik sit våben skåret i en ametyst, en topas, en grøn jaspis, i guld og i

guldfiligran, foruden i stål og andre mere almindelige stoffer. Abraham Wuchters havde stukket ham i kobber, men måtte «etzliche mahl» forandre det på grund af den forandrede stand. O. s. v. Det vil være forgæves herved at skyde sig ind under tidens almindelige dårskaber; netop denne, at drive afguderi med sit grevelige våben, er af Mogens Skel fremstillet med glimrende komik i «herrestands komedien», og Griffenfeld burde ikke have begået dårskaber, som Mogens Skel og hans venner kunde opfatte og fremstille som sådanne.

Men lykkens kugle rullede nu videre, efter det gamle ord: den som har meget, ham skal mere gives. Grev Windischgrätz talte med Griffenfeld om, at han kunde skaffe ham den tyske rigsgrevetitel og at kejseren vistnok vilde tildele ham den, når alt gik efter ønske med traktaten. Det trak rigtignok længe ud, men omsider blev dette løfte dog indfriet. I Februar 1674 bad Petri tyske menighed i København kongen om at få Griffenfeld til patron og dette hverv overdroges ham på det vilkår, at han kunde overlade forretningerne til et medlem af magistraten. Samtidig gjorde han alvor af at købe et dansk gods, nemlig øen Samsø.

Det var en forretning med Jørgen Bjelke og deres svoger Fredrik Gersdorf. Alt 5. Februar (1674) lykønsker Birgitte Skel ham til at han har købt Åkær i Jylland; denne gård var tillige med Samsø efter krigen bleven udlagt drosten Joakim Gersdorf i vederlag for gods i Skåne. Senere havde Jørgen Bjelke udløst sin hustru og hendes søstre fra Samsø, medens Fredrik havde fået Åkær. Gården kostede Griffenfeld 32,000 rdl.

og skulde tiltrædes til første Maj; men forinden foretog han et mageskifte med Jørgen Bjelke, hvorefter denne fik Åkær og dertil 23,000 rdl. for Samsø (18. Marts). Alt dette betaltes i rede penge. Bøndergodset på Samsø beløb sig til over 1000 tdr. hartkorn fordelte på 350 jordbrug, og de årlige indtægter var omtrent 5000 rdl., hvilket siges at være langt mere end af andet jordegods. I kongens stadfæstelse af købet indførtes, at Griffenfeld måtte oprette hovedgårde og ladegårde på øen efter behag, ligesom der tilsikredes indbyggerne fri handel og søfart. Da samtidig tolderen på øen var død, udnævntes Griffenfelds forvalter til dette embed, og det fastsattes, at det altid skulde være således. Senere ordnedes smakkefarten på «færgeløbet» mellem Kallundborg og Århus ved en kongelig forordning.

Der var ikke på Samsø nogen egenlig hovedgård og Griffenfeld gik derfor tilbage til sagnet og folkevisen for at knytte berømte navne til sin frugtbare ø. Selve Samsø var jo bekendt af oldtidssagnet om Ørvarods holmgang med Angantyr og hans brødre og Hervørs galdresange over højen for at få sværdet Tyrfing ud af kæmpegraven. Derom kunde Islændingen Tormod Torfæus, der nylig havde opholdt sig på Samsø og nu kom sammen med Griffenfeld i Jørgen Bjelkes hus, fortælle efter sine sagaer. På en bakke, fortalte man, havde der ligget en borg, som kaldtes Brattingsborg, medens der i nogen afstand fandtes et Hald. Hertil henførtes den berømte vise om kong Didrik og de syv og syvsindstyve kæmper, der drog ud imod hans borg; ligeledes visen «konning Didrik på Brattingsborg», der

indledes med de stemningsrige vers: «kongen råder for borgen og så for alle lande.» På en høj klint i sydvest fandtes der endvidere murlevninger af en borg, der havde heddet Vestborg, men nu udtaltes Visborg; den mindede derved om borgen ved Visby, der var så bekendt i vor historie, især ved Søren Norbys heltemodige forsvar. Disse navne fra sagnet og en utydelig overlevering optog Griffenfeld i sin stadig voksende titel; i kongens stadfæstelse på købet kaldes han «greve til Griffenfeld, herre til Samsø, Brattingsborg og Visborg»; det var vel meningen at han vilde oprette hovedgårde med disse navne. Noget senere, da han atter fik sit norske grevskab udvidet, idet staden Tønsberg henlagdes under det, optog han endvidere dette navn: «greve til Griffenfeld og Tønsberg.» Også her var det et sagnagtigt minde fra Vedels kæmpeviser; thi ligesom det er ham, der først henfører visens Brattingsborg til Samsø, kalder han også den norske jarl Alf, der slog sig til de fredløse kongemordere i Danmark, for «greve til Tønsberg». Man kan smile ad denne lyst til at fremdrage de eventyrlige minder fra en fjern fortid; men hvilken dansk dvæler dog ikke gerne ved disse minder og hvo skulde vel mangle forståelse for det ægte danske sind, der bragte ham til at fremdrage dem og knytte dem til sit navn. Vi har haft stormænd nok, der har samlet godser og givet dem højtklingende navne; men ingen uden Griffenfeld havde det geniale mod at gå tilbage til viser og sagn for at knytte nutiden til fortiden.

Den 10. Juli 1674 døde uden foregående sygdom kansleren Peter Retz, i sit 60. år. Den svenske af-

sending Lilliecrona tilføjer ved at melde dette: «og haver Danmark mistet en stor mand og patriot, hvilken endels tog sin død af hemmelig sorg over, at hans tro mening for dette riges bedste så lidet blev konsidereret.» Dagen efter udnævntes Griffenfeld til hans efterfølger og han nåede således det sidste trin i sine forfremmelser, det højeste en undersåt kunde nå; det var 20 måneders dagen for hans fald.

Den instruktion, som han selv efter kongens befaling udfærdigede for sig, dateret 3. Avgust næst efter, viser hvilken magtfuldkommenhed der nu var samlet i hans hånd. Hans embed, siges der, er en forening af «alt hvad forrige kongelig kanslers embede tilegnet været haver, så vel som hvad han ellers selv tilforn under titel af over- og gehejmeetats- og kammer-sekretær forrettet haver»; han kaldes derfor «*kongelig* rigskansler» eller (på latin) «storkansler». Han foretrak dog fremdeles selv det vellydende navn «rigskansler», der brugtes i Sverige i samme betydning, og lod sig ikke kalde andet.

Som kongelig kansler, hedder det videre, «haver han det fuldkomne direktorium over vores kancellier og dertil hørende sager og ekspeditioner, såvel i indenlandske som udenlandske sager at føre.» For danske kancellis vedkommende førte dette til, at alle kollegiale rådslagninger nu formelt hørte op. Af de oprindelige deltagere var nu Parsberg, Krag og Retz døde, uden at nogen ny var kommen til; oversekretæren Didrik Schult blev vel stående i sit embed, men dette bestemtes til «som overflødigt» at «supprimeres» når han døde eller blev forflyttet; alle forretninger toges da

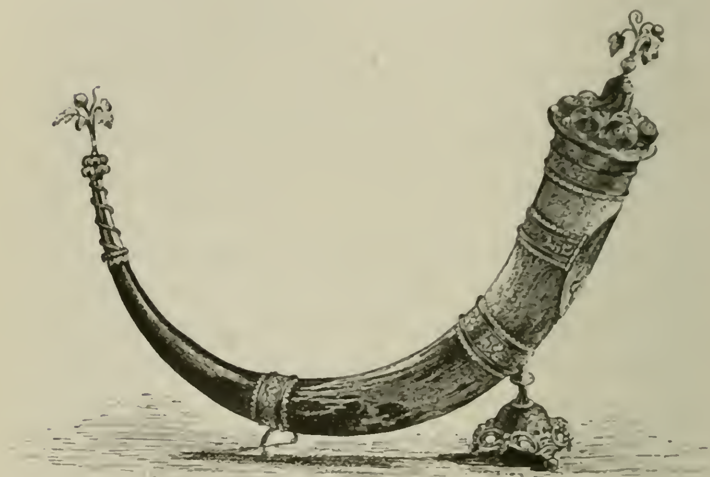
også fra ham på de mest dagligdags ekspeditioner nær; han kaldtes derfor spøgende oversekretær for «vielser og begravelser.» Griffenfeld stod altså i kancelliet ene overfor en række sekretærer, af hvilke de dygtigste og mest betroede var valgte af ham selv og ham personlig hengivne; selv beholdt han tilmed stillingen som kammersekretær ved referaterne for kongen og som arkivar ved statsarkivet i hvælvingen. Danske kancelli med alle dets ekspeditioner, deriblandt nu også de vigtigste udenlandske, var i virkeligheden ikke mere noget kongeligt kollegium, men den kongelige rigskanslers kabinet. At den gamle deling af sportlerne, hvorefter kansleren fik den ene halvdel, genindførtes, fulgte af sig selv.

Også det tyske kancelli kom nu officielt ind under Griffenfelds styrelse. Alt samme forår havde han sat sin fætter Gert Schrøder ind i dette kollegium, der fortsatte sine kollegiale rådslagninger under forsæde af rigsmarsken Korbitz. Kansleren deltog ikke i disse møder, der så godt som udelukkende vedrørte hertugdømmernes og grevskabernes lokale styrelse, samt enkelthederne i vort forhold til de tyske fyrster og rigsstæder; men gennem Schrøder var han fuldstændig herre over sagernes gang, og af og til henvises disse udtrykkelig til hans afgørelse.

Helt anderledes stillede han sig overfor statskollegiet, der var udelukkende rådgivende. Han havde forhen aldrig været nogen stadig deltager i dets møder; fra foråret 1671 til efteråret 1672 havde han kun været tilstede i 14 møder af 60, og derefter var han slet ikke mødt for et år efter, da han var bleven rigskansler;

der holdtes i den tid en 20—30 møder. Som storkansler var han nu imidlertid bleven præsident i kollegiet og derved fik det hele en anden skikkelse. Det blev nu fastsat, at der skulde være møde hver mandag og at alle skulde komme tilstede og møde i rette tid; han fik ret til at ikende medlemmerne en bøde for forsømmelighed. Her skulde han da fremsætte til forhandling, hvad kongen havde tilsendt kollegiet i særlige missiver (udfærdigede af Griffenfeld selv), eller mundtlig pålagt ham at forebringe, eller han selv kunde ønske at fremdrage til forhandling, d. v. s. han rådede fuldstændig både for hvad og hvorledes der skulde forhandles. Fra den tid af blev der ført en forhandlingsprotokol i møderne og det ses, at disse fandt sted med stor regelmæssighed og med stor deltagelse fra medlemmernes side; Griffenfeld var hver gang tilstede, han rettede sekretærernes koncepter til forestillingerne og brugte med sædvanlig overlegenhed de mange dygtige mænd, der her samledes, næsten som en lille parlamentarisk forsamling. Noget af det første, som behandledes under hans forsæde, var forslaget om at indlemme Kristianshavn i Københavns kommune; det bragtes straks efter til udførelse. Det var en smuk tiltrædelsesgave til hans fødeby, der aldrig før havde set nogen af sine egne indtage pladsen som rigets storkansler. Han ledsagede den med en gave til rådhuset af 102 malede portrætter af danske konger, fra Dan til Kristian IV, og «et stort sort islandsk horn med sølv beslagen.» Dette sidste, der endnu er i behold, vil forhåbenlig endnu i århundreder knytte hans navn til hovedstaden.

Endelig blev der i Griffenfelds instruktion truffet bestemmelse om hans stilling i højeste ret. Her skulde han efter rigskanslerens ældre embed føre forsædet og udfærdige dommene; men der skabtes nu et nyt embed, som kongelig justitiarius, en stedfortræder for kansleren i selve retsmøderne, som han blev fritagen

Griffenfelds drikkehorn.

for at overvære. Der blev endvidere truffet den bestemmelse, at dommene ikke mere skulde motiveres, der skulde kun «kendes for ret»; det ansås vel for at gå den kongelige højhed for nær ligesom at skulle retfærdiggøre sine domme. 27. Juli åbnedes «herredagen», som retten endnu i almindelighed kaldtes, og kongen indførte personlig sin «magnus regni cancellarius» blandt

de purpurklædte dommere; gehejmerad Otte Powisch, hidtil generalkrigskommissær, blev justitiarius.

Det var en anselig række embeder, der således var samlede i Griffenfelds hand; efter vor tids ordning var han konsejlspræsident, udenrigs-, justits- og kultusminister, ligesom han faktisk var den egenlige skatmester (finans- og indenrigsminister) med Holger Vind som viceskatmester. Dertil præsident i rigets højeste ret og i statskollegiet, dets eneste rådgivende forsamling. Endelig vedblev han endnu stadig at være kongens kammersekretær og sekretær i konsejlet.

Til denne enestående stilling i staten kom værdigheden som universitetets patron, der fra reformationstiden af fulgte embedet som «kongens kansler». Den højtidelige indforelse i denne stilling foretoges på hans fødselsdag, da han trådte ind i sit 40. år (24. Avgust 1674). Der udgik indbydelse af universitetets rektor Rasmus Bartholin, medens festtalen på den øvre læsesal blev holdt af broderen Tomas, højskolens berømteste og mest veltalende mand. Unægtelig er da også denne tale, der selvfølgelig blev udgiven i festdragt, et pragtstykke af hin forunderlige tids veltalenhed, åndfuld, rig og poetisk, men i sine overdrivelser stillet på det farlige skel, hvor det sublime og det latterlige modes. Den bør sammenlignes med bispens tale ved kongens salving, digternes forherligelse af Kort Adelers sejrvindinger og lignende frembringelser; det var en naiv tid, som forstod at finde de stærkeste udtryk, når den stod overfor noget stort og ualmindeligt; men den veg heller ikke tilbage for at bruge dem, hvor genstanden var langt ringere. Hvad Tomas Bartholin i højskolens og

hoffets nærværelse siger til Griffenfeld, bør da ikke komme nogen af de to mænd til skade på vort omdømme, det har en sand kærne i samtidens beundring og den lærde republiks personlige sympati for den ualmindelige mand; men det falder unægtelig langt udenfor vor tids smag, måske især fordi det jævnlig bruger billeder fra den klassiske oldtid, hvis storhed netop ligger i mådeholdet og det beherskede. Men bortsét fra dette forkrænkelige i tidens sprog og udtryk kan det jo ikke nægtes, at det var et stort øjeblik både for Griffenfeld og for universitetet, da han fremstillede sig i dets festsal, omgiven af rigets store, der villig bøjede sig for hans lykke. Det var første gang vejen til en så høj stilling var gået gennem den danske højskole, i Griffenfeld hædredes den personlige dygtighed, de åndelige gaver og det videnskabelige arbejde. Med berettiget selvfølelse kunde Bartholin hæve ham over hans formænd som den syvende kansler siden reformationen; at han stod på den plads, han nu indtog, var det håndgribeligste bevis for en ny tidsalders frembrud, en kendsgerning, som man så gerne vilde tage for et lykkeligt varsel!

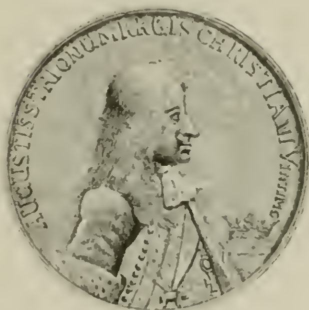
Talens dristigste tanke er vistnok den, der begynder og slutter det hele: Griffenfeld sammenlignes med guden Apollo som visdommens, digtningens og solens herre; højere kunde man ikke godt nå, det er i smag med hvad man plejede at byde kongen. Bartholin udfører dog lignelsen med poetisk kraft og med et fint spil af åndelig forståelse; han fremdrager gentagne gange det symbol, som kansleren selv havde valgt, griffen, for at knytte myterne om den til billedet af sin helt. I en

vidtløftig sammenstilling af den romerske Mæcenas og den danske Griffenfeld fremdrager han også det segl, Avgustus havde betroet sin yndling, og han sammenligner det med den grif, kong Kristian havde tildelt kansleren. «De lærde er ikke enige om, hvorvidt griffen findes i naturen,» siger han; «vi har imidlertid erfaret symbolets sandhed og vi kender seglets hemmelige mening. Vor himmel har frembragt, hvad oldtiden holdt for en fabel. Den betroede ring gjorde Cæsars Mæcenas til kansler, vor Mæcenas blev det ved Kristians sigil, så at i den ene grif, — ikke nogen fabelagtig, ikke tilhørende en anden verden, men vidunderlig givet de nordiske lande, — strålede Danmarks storkansler, for de lærde en Mæcenas, for Muserne en Herkules, stærkere end løven, mere dyrebar end guld, for alle en Apollo, den gud, hvem griffene fordum i Indien siges at have været helligede på grund af deres visdom.» Mod talens slutning prises Griffenfeld ligefrem som en Phøbus, hvis karm trækkes af griffe, og som den, der skal bringe os en gylden høst og den, der som en fører stiller sig mellem de genfødte Muser.

Samme tankerække har fundet et andet veltalende udtryk i en stor medalje, der enten er komponeret samtidig med talen eller ud af dens ånd. På den ene side fremstiller den Griffenfelds brystbilled, på den anden hans grevelige våben med Apollo og Diana ved skjoldets sider. Diana er tydelig fremstillet som en Dania, i sin højre arm bærer hun havgudens trefork og overflødighedshornet, den venstre hånd rækker en grevekrone frem; ved hendes fødder ser man de 3 løver. Apollo med strålekrans om hovedet bærer en globus i

hver hånd, himlen og jorden; ved hans fødder hviler griffen, hvis visdom omfatter og forener de to sfærer. De to figurer forenes ved et vers, der lader deres navne stå som indskrifter under billederne: «*Dianæ* vige felix gryphe sacer *Apollini*»: «lykkelige grif, helliget Apollo, lev i velmagt for Danmark.»

Den stærke smiger var helt i Griffenfelds smag; han nød den i fulde drag. For medaljens vedkommende kan vi vide det deraf, at han selv ejede stemplet og lod slå 24 eksemplarer i sølv!

Medalje til ære for rigskansleren 1674.

Ikke mindre iøjnefaldende er den luksus, hvormed han ved denne tid lod det grevelige våben fremstille i sin festsal. Efter en endnu bevaret regning fra Oktober 1674 blev der anvendt 99 større ædelstene til de 4 våben-kroner, kåben, hjelmene, de to grifkroner og hellebarder, dyrenes øjne samt elefantordenen; til de 14 hjerter brugtes der ikke mindre end 1500 små rubiner. Hvad der var medgået af sølv, guld og emalje, siges ikke.

For at samle alle disse udslag af en næsten grotesk selvforherligelse på ét sted, skal også den store doktorpromotion, der først kom til udførelse i det følgende år, her omtales; ordren til den var alt udgået i universitetspatronatets hvedebrødsdage, den 13. Avgust. Da Griffenfeld var kammersekretær var det rimeligvis ham, der gav kong Fredrik den idé selv at kreere teologiske doktorer, og man antog da, at universitetet efter enevælden for bestandig havde mistet den ret at foretage disse udnævnelser; nu da han var bleven dets patron, vendte imidlertid bladet sig. Indbydelsen gjaldt først begge rigers biskopper og professorer, for så vidt som de endnu ikke var doktorer, samt kongens præster; senere kom dertil den designerede biskop over Sjællands stift Hans Bagger, Griffenfelds svoger, vicebiskoppen i Odense Rudolf Moth, der kunde kaldes kongens svoger, og professor i Odense Jakob Birkerod; ialt 11 kandidater. Højtideligheden udsattes til det følgende forår og fandt først sted i Juni, da biskop Vandals død kom imellem. Den egenlige handling begyndte med vidtløftige disputatser på to forskellige dage, hvorefter promotionen fandt sted om morgenen den 10. Juni (1675). I universitetets matrikel findes indført en vidtløftig skildring af den hele begivenhed, mærkeligt nok affattet på dansk «for tydeligen at kunne gå over til eftertidens minde og eksempel.»

Det var en selvfølge, at universitetets høje patron ved denne lejlighed måtte spille en stærkt fremtrædende rolle; han var tilstede ved alle handlingens led og gik foran i den højtidelige procession fra rektorens bolig til fruekirke, hvor selve promotionen foretoges i konge-

husets og hele hoffets, gehejmeradets, grevers og friherrers, gejstlighedens og borgerstandens nærværelse. Der udfoldedes ved denne lejlighed en pragt, som var sjælden i de kredse; i kirken var der draget af fornemme kvinder, tæpper og hynder, sølv- og guldknip-linger var anbragte over hele den ærværdige hal og alle dens sæder. Børn med gyldne kæder og ædelstene bar fakler foran kandidaterne, der ledsagedes af statens øverste embedsmænd; disse hentedes i stort optog umiddelbart før højtideligheden fra kongens rådstue foran slottet. Den hele aktus siges at have været «til hr. rigens kancellers største fornøjelse og alle folkes behag, som i usigelig mængde i vinduerne, dørene, på gaderne og udi kirken vare forsamlede denne procession at ansé.» Det var en enestående højtidelighed i højskolens årbøger.

Fire dage efter overbragte de nye doktorer kansleren et guldbæger med en grif på låget; han takkede og beklagede, at han ej kunde have dem alle til gæst, da han samme dag skulde afsted til Holsten med kongen. De gjorde da et festligt sammenskudsgilde.

Imidlertid tog Griffenfeld sig som forhen med megen iver af univertetets sager. Efter professorernes ønske blev den filosofiske eksamen (bakkalavrgraden), der hidtil havde været en frivillig sag, påbudt som en nødvendig forberedelse til andre prøver, og han gav strænge bestemmelser om professorernes forpligtelse med hensyn til disputatserne; disse skulde ikke mere optages af lange taler, men være virkelige øvelser i ordskifte. Kansleren vilde hver uge have opgivet, hvem der del-

tog i disputatserne og hvilke forelæsninger der blev holdte.

Vi kommer dernæst til en anden række hædersbevisninger, ved hvilke det betænkelige bliver mere og mere fremherskende: Allerede da forbundet mellem Danmark og Østrig sluttedes i Januar 1674 talte, som foran nævnt, grev Windischgrätz med Griffenfeld om at skaffe ham titelen af tysk rigsgreve, og fra den tid af gik sagen sin sædvanlige langsomme gang i Wien. Der kom foroget fart i den efter Peter Retz's død, og Griffenfeld benyttede nu ligefrem Lilliencron til at skynde på dens ekspedition i bedste form. Det var ham ikke mere nok at få et simpelt grevediplom, han måtte mindst opnå det samme som Kristian Rantzov, der kun havde været «simpel adelsmand» i Holsten, statholder og ridder, medens Griffenfeld beklædte kronens højeste embed, var greve og ridder af begge kongens ordener. Rantzov havde fået ret til at slå mønt, optage i adelig stand og i doktorværdigheden osv., så han næsten var som en hertug eller «gefürsteter graf». Der må derfor sættes i hans diplom, at det første fri jordegods, han køber i Tyskland, skal være et frit rigsgrevskab, «thi selv de der ikke vil tage livet af folk, vil dog *kunne* gøre det.» Disse fordringer mødte vanskeligheder i rigskancelliet, der tilkom Kur-Mainz: det kunde umulig udfærdiges for de 4—5000 rdl., som kejseren havde lovet at tage på sig; Griffenfeld måtte altså, hvis han fastholdt sit ønske, selv skyde til; han fik koncepten sendt til gennemsyn, særlig også for at ytre sin mening om de udtryk, der brugtes om hans person. Patentet blev dateret 18. December 1674

og udfærdigedes i to eksemplarer, på latin og tysk; det overbragtes ham dog først i den følgende Maj måned af den kejserlige afsending Meyersberg. Kongen syntes ikke om denne fremmede æresbevisning, men gav dog sit samtykke, da Griffenfeld i rigsmarskens nærværelse forebragte ham det kejserlige tilbud. Han søgte overfor offenligheden at give det udseende af, at denne hædersbevisning var ydet ham uafvidende, og han brugte aldrig titlen.

Det gjaldt nu om at få fat i et tysk rigsumiddelbart land og vanskelighederne herved var ikke så ringe endda; indtil videre måtte han nøjes med at skaffe sig indløsningsretten til et par lensgårde på en ø i Elben ved Hamburg, Kaltenhoven. Det var et len under grevskabet Pinneberg, som i en årrække havde været i samme families besiddelse, men denne var nu kommen i en bundløs gæld. For at øen da ikke skulde komme i fremmede hænder, hed det, tillod kongen, at Griffenfeld erhvervede fordringerne på den; lenet opføres i hans bøger fra mikkelsdag 1674 for et beløb af noget over 22,000 rdl. Videre nåede han aldrig som grundejer i det hellige romerske rige.

Han havde samtidig rettet sin opmærksomhed på England, uden at det dog er klart, hvad han tænkte på at opnå dèr. Han vedligeholdt jo sine venskabsforbindelser fra studenterdagene; biskop Barlow ejede hans portræt, der senere kom til universitetet i Oxford, og her havde man desuden en sølvkande med hans våben, af 600 lods vægt. I et brev til Tomas Henshaw skriver han (13. Oktober 1674): «Sig mig, om en fremmed af en tilsvarende rang kan købe jordegods

i England, som har værdighed af hertugdømme, grevskab eller lignende knyttet til sig, og om han da ansés for pear of the realm, eller om sådan værdighed kun tildeles ved patent.» Ved det uddrag af brevet, som af Kristoffer Lindenov blev fremlagt i retten mod ham, tilføjes: «i alle hr. Griffenfelds breve til de engelske ministre flatterer han skrækkelig hs. maj. af England og ekstollererer den høje inklination, han har for samme nation, haver og kaldet sig selv altid «le saint George des Anglais».»

Som bekendt er det gentaget mange gange, at Griffenfeld endog tragtede efter kardinalshatten eller at denne skulde være stillet ham i udsigt. Dette beror dog kun på en misforståelse. En ung mand, monsr. Terlon, en slægtning af den franske afsending, sendte ham et brev fra Rom, hvori han spøgende hentyder til, at der ved hans afsked fra Griffenfeld i dennes kabinet blev talt om, at han nu (efter modtagelsen af den tyske rigsgreveværdighed) ikke kunde ønske andre og flere værdigheder end måske kardinalshatten; selv denne skal han (Terlon) nu imidlertid gøre sig en fornøjelse af at skaffe ham, hvis han vil komme til Rom under jubilæet (1675). I et senere brev udtaler samme unge mand det ønske, at Griffenfeld måtte modtage værdigheden som hertug og pair de France, som grand d'Espagne og som kardinal. Alt dette er jo kun narrestreger og har kun fået tillagt betydning, fordi man forvekslede brevskriveren med den franske afsending, hvis navn han bar.

Det kunde ikke være andet end at en enkemand i Griffenfelds unge alder og glimrende stilling måtte være genstand for stadige giftermålsplaner. Der hentydes til

det i vers og prosa, i venners breve og i offenlige udtalelser, og der kan ingen tvivl være om, at jo hans færd i den henseende har været nøje iagttaget og at mere end én gang rygtet har erklæret ham for forlovet snart med en, snart med en anden af hoffets eller aristokratiets damer.

I virkeligheden holdt han sig dog tilbage, ikke fordi han havde opgivet ægteskab, men for at afvente det tidspunkt, da han kunde få det som han vilde have det. På samme måde havde han første gang vistnok i lang tid forberedt ægteskabet med Karen Nansen, der så fuldt svarede til den stilling, han dengang attrådede; *nu* vilde han nå det højeste i rang, som dengang i kvindelig ynde og borgerlig anseelse. Det var ikke mere den lille vingede gud, der lagde snare for ham, således som det blev fremstillet på medaljen over hans ophøjelse til blåridder og greve, det var ærgerrigheden og dens beregninger; og da han faldt i snaren, drog den ham ikke ind i et lykkeligt ægteskab, men i ulykke og skænsel.

I den fortegnelse over hans papirer, ordnede i skuffer, som blev optagen efter fængslingen, findes blandt andet (efter anførelsen af et mærke): «i den skuffe findes idelig breve fra fruentimmer»; og der opregnes da: «grevinde fru Birgitte Skels breve til Griffenfeld i et særdeles paket», og således videre: «friherinde fru Birgitte Trolles», «frøken Elisabet Avgustas», «fru Magdalene Sibylle Gersdorfs og hendes søstres», «fru Vibeke Krabbes», «grevinden af Rantzovs» og «adskillige andre damers breve.» En stor del af disse breve er endnu opbevarede og det viser sig da, at de

for det meste er minder fra samlivet i disse år, tildels dog også fra en tidligere tid. Således synes forholdet til grevinde Rantzov ikke at være genoptaget efter Griffenfelds ægteskab; frøken Elisabet Avgustas overhæng stammede fra Mette Trolles tid og Vibeke Krabbe var en stakkels trængende enke, der måske kun stod i forhold til rigskansleren gennem sine veninder. De andre tre ovennævnte damer derimod stod i den mest levende forbindelse med ham og flere andre hørte til deres intime omgangskreds. Således nævnes lejlighedsvis Korfits Trolle, Birgittes broder; kommandanten i København, oberst Nils Rosenkrans, gift med Birgitte Skels søster; Magdalene Gerdorfs mand Jørgen Bjelke såvel som hendes brødre og søstre, blandt disse Otte Krabbes hustru på Holmegård; Kristian Gersdorf gjorde jo i denne kreds bekendtskab med Griffenfelds svigerinde Sofie Nansen. Også Gyldenløve var optagen i denne omgang; han savnede i Norge sine «kammerater», som disse damer kaldte sig i forholdet til ham og Griffenfeld. Af opbevarede breve ses, at denne sidste en aften under et besøg hos grevinde Skel og friherinde Trolle sluttede en «trippelalliance» med dem, hvorefter han hed «Uforanderlig», Birgitte Trolle «Trofast», Birgitte Skel «Bestandig»; de underskriver sig herefter som oftest med disse navne eller indfletter dem i det mindste i brevets slutning. Hvad det rent personlige forhold angår, da fremgår det tilstrækkeligt af brevene, at Magdalene Sibylle er anerkendt som Griffenfelds elskerinde; hun lægger ikke dølgsmål på sin kærlighed til ham og der bringes hilsener til og fra hende på en egen måde. Hun synes efter alt at

domme at have været en fin måske lidt sygelig natur, stærkt betagen af sin elsker, men, som naturligt, vemodig stemt i sit mislige forhold. Hun gik ud og ind i hans hus som barnets gudmoder og bevarede efter hans fald trofast sit venskab for ham til sin tidlige død.

Forholdet til Birgitte Trolle var vistnok adskilligt ældre og var nu trådt i baggrunden for det andet. Det var dog således, at hun i sine billetter tiltaler ham med «du», medens hun bruger formen «I», når andre, også veninderne, skal se det. Hun kalder ham «broder», »hjertebroder» og «godven» og med alle de andre ømme navne, datiden kendte for kærlighedsforholdet, ligesom hun jævnlig beder ham brænde brevet eller sende det tilbage. I Odense drikker hun «hans skål med en god ven Susanne Gø.» Enkelte gange kan følelserne også bryde frem med inderlighed og alvor, som i følgende: «Lille godven, tak for din skrivelse i aftes. Mig tykkes, der er hundrede år siden jeg talte med dig; lille godven, vær så god og tag det lidet bæger til min ihukommelse og at jeg ikke må slet forglemmes, nu jeg rejser bort; så tit du ser det, tænk ved dig selv: det kommer fra den, som mig har æret og elsket og ønsket langt bedre end sig selv; foragt det ikke for det er ikke af stor værdighed og lad ingen vide, fra hvem det er kommen, men det er nok du est forsikret det er fra din *trofaste* ven som ønsker dig længe at leve i al bestandig lykke og glæde. Farvel, farvel, og bliv min ven!» Birgitte Skel er mere reserveret og skønt også hendes breve ånder en stærk hengivenhed, er det dog indenfor venskabets tilladelige

former. Brevene har iøvrigt deres selvstændige interesse som tidsbillede og et udvalg af dem vil derfor blive meddelt i tillæget. Karakteristiske er især fællesbrevene, i hvilke hver giver sit bidrag og skæmt og drilleri fører ordet.

Selskabeligheden havde tildels de samme former som nuomstunder. De træffes, som det synes, onsdag aften, snart i snævrere, snart i lidt større kredse; de mødes i større selskaber hos andre, men kender hinanden som «kammerater», der har indgået «akkord», de gør visitter hos hinanden og sender småbreve eller en «ambassador» lige til den sildige nat. Også hos Griffenfeld mødtes de selvfølgelig og Birgitte Trolle omtaler hans «gode moder» som «en af mine udvalgte venner». Fortsættelsen af dette selskabelige liv rundt omkring på herregårdene var Griffenfeld ifølge sin stilling afskåren fra; han fik aldrig sit norske grevskab at se og satte næppe mere end en enkelt gang sine ben på Samsø, end sige at han skulde have kunnet komme omkring til sine venner. Dog holdt man sig til en vis grad skadesløs på landstederne omkring København og udflugter af denne art antydes også i brevene.

Den hyrdedigtning, som var opstået i midten af århundredet, havde sit tilsvarende i en forhøjet eller vågnende sans for naturskønhederne; man begyndte at «ligge på landet», ikke just som i senere tider særlig ved sø og skov, men «på marken», som selv digterne kaldte det. Søren Terkelsen synger herom:

Når det unge folk vil sig til gavn
rejse lidt hen ud af København,

hen til Lyngby i den grønne lund,
ud til Dragør også somme stund,
udi marken at forlyste sig,
når nu solen skinner glædelig osv.

Efter 1660 var der oprettet en hel række landsteder omkring hovedstaden. Vi har alt nævnt Husumgård, indrettet af Hans Schak, senere i Nikolaj Benniks eje og vistnok i den tid som regel bolig for hans svigerinde Sofie Amalia Moth, indtil hun efter Benniks fald fik Jomfruens Egede. Generalen Hans Ahlefeld oprettede Katrinebjerg, overjægermester Hahn Hjortespring, kong Fredrik III Fredriksdal, Sofie Amalia Dronninggård, Kristian V Jægersborg, Gyldenløve Gyldenlund, Hans Svane Ebberødgård, Vitus Bering Kristiansholm, Henrik Bjelke Edelgave, Holger Vind Geddesdal. I det nuværende Fredriksberg (Ny Hollænderby) havde kongens søster en lystgård: prinsessernes gård, spiren til slotsanlæget, medens Jens og Nils Juel her købte bøndergårde og indrettede dem til sommerbolig.

Om Griffenfelds udflugter taler grevinden i en billet, der tildels sigter til ting, vi ikke kender: «Der må være meget kønt på den krudtmølle, mens rejsen går så ofte did. Men hvad hører jeg om de åndelig fattige; er det mere farligt at følges til kirke med eder end at køre i marken at spøge? Jeg ret ønskede at vide, om I har ingen bud fået fra vores *kammerat;* jeg har ikke fået bud med nogle poster og om mit brev kom bort, som jeg tog mig den dristighed til at skrive eder. Adieu og bliver så *uforanderlig* i vort venskab som jeg stedse forbliver eders *bestandige* ven og tjenerinde. Idag skal jeg besøge Mallene Sebelle.»

I et andet brev hedder det: «Hjerte broder, jeg onsker eder til lykke med eders «schatz» . . . . mens jeg har dog spurgt, at I godtfolk var intet for lystige i det gode vejrlig I havde. I skal have tak for I vil unde mig den ære at tage mig med til det yndelige sted . . . I tor intet tvivle pa, eders lille fru Mallene skal finde andet hos mig end venskab, mens I véd selv nok, jeg er ikke begavet med megen veltalenhed. Adieu, og jeg forbliver altid min hjerte kære broders *bestandige* ven og søster.»

Det yndelige sted, der her tænkes på, er krudtmøllen på Ørholm, den dejlige skrænt ved mølleåen, med bagved liggende skov og den blomstrende eng med det brede vandløb foran. Krudtmøllen havde tilhørt den københavnske købmand Herman Isenberg, gift med Povl Klingenbergs søster Elisabet; de var begge døde i en ung alder og havde efterladt et par småpiger, som opfostredes af deres moster Magdalene, gift med Albrekt Heins, som overtog krudtmøllen efter dem. Denne mand, der tillige var stempelpapirforvalter, stod ligesom svogeren Povl Klingenberg i nøje forhold til Griffenfeld og som vi har set ægtede dennes broder Albert alt i foråret 1671 hans fosterdatter Margrete Isenberg. Albrekt Heins døde året efter, men hans hustru Magdalene Klingenberg beholdt krudtmøllen og sin akkord med admiralitetet om krudtleverancen, medens stempelpapiret gik over til Gerhard Schrøder. Disse forhold forklarer tilstrækkelig Griffenfelds forbindelser med Ørholm; her var hans broders hustru opvokset hos sin moster og gudmoder, og dette ægteskab

var sikkert alt bragt istand ved hans tidligere forhold til slægten og stedet.

Det fremgår tilstrækkelig tydeligt af Gyldenløves breve, at Griffenfelds øjne også søgte udenfor kredsen af de adelige damer, men han indrømmer, at han følger den regel: «si non caste, tamen caute» (om ikke kysk, så dog varsom); han tilføjer: «pour moy, pauvre garçon, je ne suis ny l'un ny l'autre.» Det ses på det sidste kobberstik af Griffenfeld, at sanseligheden har fået stærk magt over ham, der er kommen et næsten frastødende udtryk i hans træk.

Således som forholdene var, forstår man så godt, at han ikke søgte nyt ægteskab; han ventede på tid og lejlighed. Som alt tidligere antydet, blev der gjort ham gode tilbud, men Griffenfeld agtede dem ikke; muligvis havde han alt dengang fæstet sin tanke på den franskfødte prinsesse, der uden egen skyld skulde få en så skæbnesvanger betydning for hans fremtid.

Prinsessen af Taranto, Charlotte Amelie de Tremouille, var kommen til København og til hoffet den 16. November 1672. Hun var en datter af Henrik Karl, af den hertugelige slægt La Trémouille i Poitou, og Emilie af Hessen-Kassel, den danske dronnings faster. Da hun fødtes, var begge forældrene reformerte, moderen stærkt udpræget, og hun opdroges i denne bekendelsesform, som hun også fastholdt hele sit liv igennem. Faderen gik imidlertid over til katolicismen og dette gav anledning til at moder og datter efter indbydelse tyede til det danske hof; da moderen kort efter vendte tilbage, forblev datteren her for at tilbringe

en række sorgmodige år som sit søskendebarn dronningens selskabsdame.

I foråret 1674 har Gyldenløve hørt rygter om Griffenfelds hensigter. «Al verden taler om Deres ægteskab,» skriver han, «og om de nye forbindelser i Deres hus, og såsom man tror, at jeg indtager en betydelig plads i Deres venskab og fortrolighed, forlanger man vished herom af mig.» Han beder derfor om nogen underretning for at kunne svare til forventningerne. Kort efter, i Maj og ind i Juni måned, fulgte Griffenfeld med kongen til Holsten og lejren ved Kolding, medens prinsessen i dronningens følge ligeledes gjorde rejsen med; dette samliv har muligvis modnet Griffenfelds beslutning. Da Gyldenløve en månedstid efter kom herned, fik han den attråede vished; Griffenfeld betroede ham sin plan, men tog en ed af ham på ikke at tale til nogen derom. Griffenfeld var da nylig bleven storkansler og havde nu også betroet sig til kongen, der dog ikke som tidligere overfor Gyldenløve påtog sig frieriet; det vilde have været alt for uædelmodigt overfor den unge dame, som var hans gæst. Senere fortalte Gyldenløve, at denne sag var bleven anledning til et køligere forhold til Griffenfeld. Da kongen nemlig spurgte ham, om han kendte noget til sagen, nægtede han det i henhold til det løfte, han havde givet, og dette gentog han nogle dage efter, da kongen fremsatte det samme spørgsmål i Griffenfelds nærværelse. «Imidlertid smuttede Griffenfeld bort,» fortsatte Gyldenløve sin fortælling, «og da kongen sagde, at han vidste vel, at Griffenfeld havde konfereret med mig derom, måtte jeg tilstå det og lige hidtil at have nægtet det

af årsag, jeg havde gjort min ed, som kongen ej vilde tage unådig op, og da sagde kongen: det var gjort af Griffenfeld for at prøve dig. Men Griffenfeld nægtede det siden og sagde at have kuns sagt kongen om mariagen uden at nævne Gyldenløve.»

Den franske afsending Terlon beretter i September 1675, at han for næsten et år siden på Griffenfelds opfordring havde bejlet til prinsessen for ham. Terlon var en mand, som var hjemmevant her i København; han stod danske forhold så nær som ingen anden diplomat, man havde jo endog lånt en betydelig pengesum hos ham for at kunne købe kronjuveler til salvingen og afløнne nogle franske kokke. Men han var ingen fin mand, han var påtrængende og snakkesalig, så vor afsending i Holland Just Høgh end ikke betænkte sig på overfor prinsen af Oranien, der havde hørt at Terlon førte et truende sprog mod Holland, at forsikre, at «Terlons manerer at leve på vel var kongen bekendt, hvorover hans kongl. maj. den og undertiden mere med latter og skæmt optog end værdig eragtede alvorlig refleksion og svar på at lade falde.» Prinsessen svarede på Terlons henvendelse, at hun anså Griffenfeld for en vanbyrding, med hvem hun aldrig kunde tænke på at forbinde sig; hans andre udmærkede egenskaber indlod hun sig ikke på. Hun var dengang henved 23 år gammel, han havde fyldt de 39.

Det var et ikke ringe nederlag for Griffenfeld, ikke langt fra en ydmygelse. Han havde fået en kurv, og det ved en mand, som stod langt under ham i ånd og dannelse, om han end var diplomat nok til ikke at meddele sin patron noget om sagens udfald, men

lod ham drage slutningen af hans tavshed. Tilmed havde han i høj grad stødt Gyldenløve, hvad enten det nu virkelig, som kongen mente, har været hans forsæt at sætte ham på prøve, eller han kun i dette forhold var kejtet og ubetænksom. Endelig havde han øjensynlig vakt kongens mishag. Hvad der havde vist sig i forholdet til Gyldenløve, kom nu nemlig igen ovenfor kongen; heller ikke han kunde finde sig i at se Griffenfeld dyrke andre guder og nærme sig til fremmede monarker. Det mishagede ham, at han vilde være tysk rigsgreve og Griffenfeld måtte give det udseende af, at denne værdighed blev pånødt ham. En forbindelse med La Trémouille, der af Ludvig XIV som prinsesse af Taranto blev kaldet «kusine», kunde ikke tiltale ham, især nogle få måneder efterat man havde oplevet, at denne monark havde sat Johan Sobiesky på Polens trone, fordi han var gift med en fransk markise. Således kom dette frieri til at kaste den første mørke skygge over Griffenfeld, lige efter at han havde nået toppunktet af sin ophøjelse; det er det første sikre tegn på, at den ligevægt, som havde været hans stolthed og hans styrke, var ved at gå tabt under lykkens alt for stærke medbør.

Et andet forhold gjorde dog denne sag mange gange værre; medens han, som det viste sig kun for en tid, opgav den franske prinsesse, indledede han samtidig et forhold til prinsessen af Avgustenborg. Det var et dobbeltspil, som på det nøjeste svarede til hans politiske forhandlinger og stod i en vis forbindelse med dem, men i sig selv var langt farligere for ham personlig.

Prinsessen af Avgustenborg, Louise Charlotte, var over seks år yngre end La Tremouille og kun godt 16 år gammel. Hendes forældre, hertug Ernst Gynter og Avgusta af Glücksborg havde i mange år kæmpet med trange kår og kun ved dronning Sofie Amalias venskab været i stand til nogenlunde at opretholde deres fyrstelige anseelse. Hertugen var en mand på 65 år, hertuginden 24 år yngre; de kunde derfor ikke af aldershensyn have noget imod en forbindelse mellem deres datter og den mægtige rigskansler, der vilde være istand til at jævne deres fremtids veje. Enkedronningen påtog sig at arrangere denne sag.

De første tilnærmelser synes alt at have fundet sted i foråret 1674, da Griffenfeld var fulgt med kongen til lejrsamlingen ved Kolding, hvor også hertugen kom tilstede, — altså ved samme lejlighed, som bragte ham i nærmere forbindelse med den franske prinsesse! Det drejede sig især om at skaffe indtægter til den talrig opvoksende børneflok; dernæst også om at bjerge så meget som muligt for den hertugelige stilling på Als. Ernst Gynter havde som yngre søn af Aleksander af Sønderborg kun fået en ringe arv, et årligt deputat på 1000 rdl. Dronning Sofie Amalia havde fået ham gift med Avgusta af Glücksborg og kongen havde kort efter tilskødet dem byerne Stavnsbol og Sebbelev på Als (1652); Stavnsbol blev nedlagt og gjort til en hovedgård med fyrstelig slotsbygning, som opnævntes efter hertuginden: Avgustenborg. Senere gjorde Ernst Gynter sit til at bringe det lille fyrstendømme Sønderborg til konkurs for at få sit deputat, der ikke blev betalt; men hans forsøg på

derefter selv at blive forlenet med det strandede på kongens modstand, støttet til Gabels kloge politik overfor Sønderjylland. Efter tronskiftet kom han igen, om end i beskednere former; han bad om at blive kongelig guvernør i Sønderborg by og amt, med bolig på slottet, om byen Bro ved Avgustenborg og stadfæstelse på købet af Rumorsgård. Skatkammeret, til hvis erklæring dette andragende sendtes, frarådede at indlade sig for vidt med hertugen: «belangende den administration, hans fyrstelige nåde søger over Sønderborg by og slot, hedder det, da beror det på eders kongelige majestæts egen allernådigste behag — ellers er vores allerunderdanigste og uforgribelige mening, at det e. k. m.'s interesse for mange vigtige årsagers skyld ej er gavnligt; over dette er og noksom bekendt, at hans fyrstelige nåde sådant for lang tid siden hos k. m. salig og højlovlig ihukommelse haver søgt, men aldrig kunnet erlange.» Man havde dengang endnu ikke gjort forandring i den sønderjydske politik og ved resolution af 11. Oktober 1670 fik hertugen kun indrømmet patronatsretten over Kettinge kirke, dog således at den blev under Fyns stift; købet af Rumorsgård stadfæstedes, dog med reluitionsret for kronen, og der lovedes hertuginden 5000 rdl. for det gods på Tåsinge, som hun til sin tid havde fået i midlertidig forlening af kongen, men som nu skulde udlægges til ryttergods. Få dage efter stadfæstedes Sønderborg bys privilegier sammen med andre danske købstæders gennem danske kancelli. Da der året efter blev gjort et overbud på forpagtningen af Gammelgård og skatkammeret kom under vejr med at det var her-

tugen, som stod bag ved dette, foreslog det at foretrække den hidtilværende forpagters mindre bud og kongen sluttede sig hertil. Pengene for Tåsinge blev ikke betalte, medens godset straks var blevet udlagt; imod julen fik hertuginden fornyet løfte om at hun skulde få sit tilgodehavende med renter, men dette løfte var ikke bleven indfriet i det påfølgende Kieler omslag.

Hertugen indfandt sig altså nu i lejren ved Kolding og indleverede et bønskrift, hvorved han kom tilbage til så godt som alle sine gamle fordringer; han ønskede desuden en nedsættelse i kontributionerne for Rumorsgård og et brændedeputat fra skovene i Haderslev amt; endelig beskikkelsen af Fredrik Ahlefeld som opmand i en arvestrid med hertug Kristian af Glücksborg. Den kongelige resolution af 27. Maj (1674) bevilgede ham et deputat af 100 favne brændeved årlig, ligesom det atter lovedes, at der skulde gøres afregning på de 5000 rdl. for Tåsing; kæmréren v. Stocken skulde snarest betale ham 1000 rdl. på denne fordring. Videre kom han endnu ikke dengang.

Striden mellem de to svogre, Kristian af Glücksborg og Ernst Gynter, drejede sig om Avgustas fædrenearv; det var bleven en retssag, som i høj grad krænkede slægtens interesser og anseelse. Hertug Kristian havde et par år tilforn ægtet Agnes Hedvig af Pløn, en søster til hertug Hans Adolf, og også her ønskede man afgørelsen af denne strid i mindelighed. Ud på efteråret beskikkede kongen da også grev Fredrik Ahlefeld på Gråsten som nabo til de to hertuger til at mægle dem imellem og afsige en voldgiftskendelse.

Det var uden tvivl herved anledningen blev givet til den senere sammenkomst på Glücksborg, ved hvilken de tre mænd gensidig siges at have forpligtet sig til at virke for Griffenfelds fald.

I sommerens løb opholdt enkedronningen sig nogen tid på Avgustenborg og her synes partiet mellem rigskansleren og Louise Charlotte at være bleven aftalt. Dronningen trængte til hans hjælp for at få det attraede parti mellem hendes datter Ulrikke Eleonore og kong Karl XI af Sverige bragt istand, ligesom hun skyldte ham tak for den iver, hvormed han havde arbejdet på at skaffe hendes yndlingssøn den polske krone, og Avgustenborgerne vilde fuldt op få brug for ham til at bryde kongens og den øvrige regerings modstand mod deres ønsker på Als.

Dertil kom endnu en omstændighed, som gjorde det ønskeligt snarest mulig at få den unge pige gift, selv om man måtte gå udenfor fyrstehusene. Hun opholdt sig i Berlin, hos kurfyrstinden Dorotea, der var Avgustas søster og enke efter enkedronningens broder Kristian Ludvig af Brunsvig-Zell, og hun var her bleven indviklet i en sag, som syntes at kaste skygge på hendes gode navn og rygte. Overstaldmesteren, den højtbetroede kammerherre baron Pölnitz, havde nemlig gjort forskellige tilnærmelsesforsøg overfor den 16årige dame og der havde fundet et stævnemøde sted imellem dem. Kurfyrst Fredrik Vilhelm, der blev underrettet herom, blev rasende og sagen blev nøje undersøgt, med vidneførsel og forhør; Pölnitz faldt for en tid i unåde, men prinsessens uskyldighed sagdes at være bleven godtgjort fuldstændig. Alligevel var det jo en kedelig sag,

at hun på den måde var kommen i folkemunde, og der var al grund for forældrene til at ønske hende vel gift.

Aftalerne på Avgustenborg var ikke nogen hemmelighed for den nærmeste slægt. Hertugen af Pløn har slået på det i brev til Griffenfeld, som ses af dennes svar af 15. Avgust. «Noch brennt der schwärmer nicht,» skriver han i en lille efterskrift på tysk, og fortsætter så igen på fransk: «og sommerens værste varme er forbi.» Den samme tyske talemåde kommer igen i det følgende forår og sigter altså sikkert til et drilleri, mundtligt eller skriftligt, med billedet fra et fyrværkeri.

I Oktober måned kom den hertugelige familie til København, samtidig med at enkedronningen flyttede hertil fra Falster; de boede sammen på Sofie-Amalienborg. Griffenfeld havde netop nu fået sit afslag af prinsessen af Taranto; hvad under at han da, skamfuld og for at få en glimrende oprejsning, gik ind på den tilnærmelse fra Avgustenborgernes side, som nu kom istand. Henimod jul udvirkede han et kongebrev, som pålagde skatkammeret at tilskøde Ernst Gynter byen Bro på Als for godt 3000 rdl. i hans pengefordring, der endnu henstod uopgjort. Som svar herpå fik han til julen en balsambøsse af hertuginden, med et såre venligt brev, — denne gave måtte vel ansés som et foreløbigt tilsagn om datterens hånd. Efter julen var sagen skredet så langt frem, at omslagsforvalteren Henrik v. Stocken, der lå i Kiel i omslaget, skriver til Griffenfeld (16. Januar 1675), at næsten hele den holstenske adel, som kom for at hilse på ham i hans herberge, spørger,

om det er sandt, at Griffenfeld skal have Ernst Gynters datter. Han svarer hertil, hedder det videre, at han intet ved; men selv vil han ønske greven, hvad der er ham og hans hus til største både. Samtidig skriver den danske afsending Georg Lincker fra det brandenburgske hovedkvarter ved Rinen, at man her taler meget om dette parti og at landgrevinden af Hessen, den danske dronnings moder og prinsessen af Tarantos moster, interesserer sig for det. Samme fortælling gentager han i begyndelsen af Marts og kalder det da et almindeligt rygte, at rigskansleren skal have den sønderborgske prinsesse i Berlin. I de samme dage (10. Marts) opnåede hertuginden sit ofte fremsatte ønske, idet skatkammeret nu endelig gjorde afregning med hende, således at der endog beregnedes renter af den oprindelige kapital; hun fik skøde på Bro og 2579 rdl. i rede penge. Hvor ringe denne gunst nu end kan forekomme os, var den under de daværende forhold, da så at sige hver skilling anvendtes til krigsforberedelserne, et umiskendeligt tegn på kongens særdeles nåde eller rettere rigskanslerens virksomme bistand. Kort efter bebudedes da også prinsessens ankomst til København.

Men samtidig var La Trémouille ikke opgivet. Efter nyår skrev Griffenfelds engelske ven Charles Bertie, der for flere år tilbage en kort tid havde været afsending her, efter en undskyldning for, at han som nygift har forsømt sin brevskrivning: »jeg ønsker Deres ekscellence samme undskyldning i Deres forretninger og at den ophøjede prinsesse af Taranto må krone Deres liv, ligesom titlen af hertug vil vise Deres bestræbelsers

fortjenstlighed: begge disse ting, fortæller rygtet os, vil blive Dem til del.» Noget senere begyndte kong Ludvig at slå på det samme og give halve løfter på sin frænkes vegne.

Hvor havde Griffenfeld sit hjerte i denne sag; eller spurgte han ikke selv derom? Kun det fremgår tydeligt af hele stillingen, at han vilde tilskynde begge parter på samme måde som han i politikken vilde ægge de modsatte partier til at gøre højere bud. Hvad der var hans eget ønske kom aldrig frem; meget taler for, at han har foretrukket den franske dame, andet kan tyde på, at han mente at kunne opnå mere ved et ægteskab efter enkedronningens ønske.

IV. BRUDDET MED GOTTORP OG SVERIGE.

Marts til August 1675.

Der lå krig i luften. Alle havde en følelse af, at alvorlige begivenheder forberedtes, men dog vilde endnu ingen binde sig. Kristian V havde modtaget de allieredes «rekvisition» og straks efter kapituleret med flere officerer om at hverve fodfolk, medens det blev pålagt stæderne at holde bådsfolk rede til flåden og der blev gjort bestilling i Holland på skyts, sejldug og andet til dennes udrustning. I de sidste dage af Marts udbetaltes største delen af de betingede hververpenge i Amsterdam og snart gik hververtrommen i alle landets egne, medens man på holmen i stilhed påbegyndte udrustningen. Griffenfeld mødte på Københavns rådhus for at tale med borgmestre og råd om hvad staden kunde yde i bidrag til de forventede forsvarsforanstaltninger; den svenske resident Lilliecrona beretter, at borgerskabet i det hele var ilde tilfreds med tanken om et nyt fredsbrud og at borgmestrene gjorde gældende, at staden alt nu var hårdt trykket af skatter og afgifter. I April måned beretter Anders Bording i sin

«Merkur», at kongen er stærkt optagen af flådens udrustning: han samler bådsfolk og er ofte selv tilstede på Bremerholm, når mønstring holdes; han eftersér arbejderne på stadens befæstning, der endnu ikke er fuldstændig; han færdes på tøjhuset og ser til med stykkers støbning osv.

Krigsberedskab er jo imidlertid i og for sig en noget tvetydig foranstaltning; ingen kan med vished sige, imod hvem den er rettet, og det vil kunne påstås, at den er en blot forsvarsforanstaltning. Således går der også denne gang ved siden af rustningerne de mest modstridende forhandlinger.

I Haag var man uenig om Hollændernes handel på Sverige, som Danmark ikke kunde finde sig i og Hollænderne ikke vilde opgive; man kunde ikke enes om orlogsflådens sammensætning og subsidierne til de danske sørustninger, og der var meget delte meninger med hensyn til krigsførelsen til lands. Dette sidste skulde jo få den største betydning. Kurfyrsten af Brandenburg havde først foreslået, at Danmark skulde angribe Sverige i Skåne, Brunsvig i Bremen og han selv i Pommern; således havde også konsejlet udtalt sig, både da Klingenberg afsendtes og da der i slutningen af Marts skulde svares på kejserens rekvisition. Det har da sin store interesse at se, hvor bestemt Povl Klingenberg udtaler sig herimod, ligesom det efter hans ytringer må antages, at der også var delte meninger i konsejlet. I breve til Griffenfeld fra første halvdel af Marts gør han gældende, at det ikke går an at blotte halvøen, sålænge Wrangel står i Tyskland, vi vil ellers kunne komme til at opleve anden gang, at Holsten og

Jylland oversvømmes af fjender, derpå af «forbundsfæller». Først når Sveriges magt er brudt i Tyskland vil det være på tide at angribe det i hjertet. Hvad derimod de svenske besiddelser i Tyskland angår, tilråder han indtil videre at lade Bremen ligge og derimod vende sig mod Wismar; når det er taget, kan man angribe Pommern. Vil man derimod gå til Skåne, må hæren deles, da mindst 10,000 mand må blive i Holsten, og man vil da være for svag til at udrette noget betydeligt; træffes man så af et uheld efter landgangen, før en fæstning er erobret, kan man udsætte hæren for en fuldstændig tilintetgørelse.

Ikke desmindre fremsatte Klingenberg selvfølgelig overfor de allierede som kongens ønske at føre krigen i Skåne; men det meddeltes ham nu, at kurfyrsten havde forandret sin mening og ønskede kampen ført i Pommern af alle de allierede magter. Ved et møde mellem de forskellige afsendinge den 26. Marts bestemtes det ligefrem, at Danmark, Brandenburg, en lille kejserlig styrke fra Schlesien, og om muligt Brunsvig, samtidig skulde kaste sig imod Pommern med en samlet styrke af 50—60,000 mand, medens ialt 90,000 mand skulde operere mod Frankrig. Den endelige beslutning herom skulde dog opsættes til kurfyrstens komme til Haag, da der også skulde tages bestemmelse om en fælles krigserklæring. Klingenberg sendte beretninger om dette møde til København med det forbehold, at han ikke havde samtykket i beslutningen.

Det var i forbundstraktaten bestemt, at Danmark skulde rette sine krigsoperationer efter flertallets ønske mellem de allierede magter, og den tagne beslutning

kunde således blive tvingende, når krigen først var erklæret. Denne omstændighed kølnede vistnok i høj grad kongens iver, ligesom Hollændernes påstand på at ville fortsætte den fredelige handel med Sverige ud over krigserklæringen vakte hans vrede. Dertil kom, at prinsen af Oranien ved denne tid faldt i en hård sygdom, der endog syntes at kunne have døden til følge og meget svækkede Hollændernes lyst til krigen; handelsaristokratiet var i virkeligheden led og ked af den og kun Oranien og Fagel formåede at holde generalstaterne ved de tagne beslutninger. Også kurfyrsten lå i lang tid syg, rigtignok kun af podagra, men han var dog bunden til lejet og måtte indtil videre opsætte alle sine planer.

Samtidig hermed trådte tilbuddene fra Frankrig, Sverige og Gottorp atter stærkere i forgrunden. Mejercrone var i de sidste dage af Januar ankommen til Paris. Hans instruks, der alt var udfærdiget den 25. Oktober, lød på, at Danmark med glæde modtog den tilbudte rolle som fredsmægler og skulde gøre sit bedste. Vilde man have ren besked om vore hensigter, om vi vilde sidde stille eller endog hjælpe Frankrig, skulde han tilbagevise dette spørgsmål: «at vi sådant rundt ud skulde sige, var os ikke at anmode, og en måde at negotiere på, som vel i de gamle heroers og ridderes tider, men ikke nu mere brugelig var.» Vilde man bebrejde os, at vi havde indladt os i store løfter overfor de allierede, skulde han svare, at vi ved at trække tiden ud tilstrækkelig havde givet tilkende, at det ikke var vort alvor, og at vi ved at klage over uregelmæssig betaling «og hvad hundrede prætekster da kunde pa-

findes , altid kunde gå videre ad den vej. Endvidere skulde han efter tid og lejlighed føre klage over Sveriges holdning, især dets indblanding i forholdet til de holstenske hertuger, og give en bedre forestilling om vore krigsmidler end man syntes at have i Frankrig.

Efter i løbet af 3 uger at have haft gentagne samtaler med udenrigsminister Pomponne stedtes Mejercrone den 3. Marts til højtidelig avdiens hos Ludvig XIV. Han lod sig efter skik og brug føre til hove i stort optog og blev modtagen med megen venlighed og nåde af den mægtige monark, der var omgiven af sine egne og de fremmede ministre. Efter i de venskabeligste udtryk at have udtalt sig om kongen af Danmark bemærkede han, at det glædede ham at se en mand som hans repræsentant, der ved slægtskab tilhørte rigskansleren; «jeg kan ikke andet end bevidne Dem den ubegrænsede agtelse, jeg har for denne mands fortjenester,» tilføjede han, «han er uden tvivl en af verdens største statsmænd.» Derpå fortsatte han med lav stemme, medens de omkringstående veg til side og Mejercrone på et vink trådte nærmere: «Jeg véd, at grev Griffenfeld tjener sin herre med troskab og at han tjener mig; jeg vil også tjene ham, jeg beder Dem bevidne ham dette.» Herved sigtede han til et ægteskab med prinsessen af Taranto. Selvfølgelig slog den stærke ros, som beregnet, ned blandt alle de tilstedeværende; da Mejercrone forlod avdienssalen, hørte han alle hviske: «kongen af Danmarks minister, Griffenfeld.»

Det var altså i øjeblikket Frankrig magtpåliggende at sikre sig Danmarks nevtralitet; både dets beliggenhed og dets stridskræfter var af den største betydning;

Ludvig XIV havde nu fået øje herfor. Dertil kom, at man endnu havde noget håb om at holde Brandenburg tilbage fra krigen med Sverige og at få det til anden gang at opgive Hollands sag overfor Frankrig; men også i dette spørgsmål vilde Danmarks holdning blive afgørende.

Henning Mejercrone var til en begyndelse ikke ret vanskelig at dupere. Hans vidtløftige breve strømmer over af beundring for Frankrigs magt og herlighed, dets uudtømmelige hjælpekilder og visdommen i dets styrelse, og han er særdeles tilfreds med det stærke indtryk, hans forsikringer og bevisførelser gør på Pomponne og Turenne, med hvem han forhandler. Det synes også at have forholdt sig som han beretter, at man gjorde et forsøg på at bevæge Sverige til at stille sig mindre afvisende overfor de danske forslag, at opgive Gottorp og give sit minde til en forbundstraktat mellem Frankrig og Danmark; men synderlig vidt kom man dog ikke ad denne vej. Henimod slutningen af Marts gjorde Ludvig XIV et nyt skridt for at nå sin hensigt, at binde Danmark ved en formelig erklæring om nevtralitet; han modtog Mejercrone i privat avdiens og udtalte her sin store sympati for Kristian V: han havde haft den lykke at se ham som prins og havde dengang straks sagt sig selv, at denne mand burde blive hans ven. Mejercrone indrømmer, at kongens væsen var så blidt og hans ord så indtrængende, at han hellere end gerne havde givet efter for ham, hvis det blot havde været ham tilladt. Kongen lovede med sin «douceur non pareille», at der skulde blive talt med Per Sparre i Paris og skrives til Feuquières i Stok-

holm om det utilborlige i svenske rustninger mod Norge og om Nils Brahes sendrægtige forhandlinger; og da Mejercrone udtalte, at Griffenfeld vistnok vilde mage det saledes, at der kunde sluttes en traktat med Terlon, uden at Danmark kom til at bryde sine løfter til de allierede, svarede han, at han var fuldstændig beroliget, nar Griffenfeld vilde tage sig af denne sag.

Medens disse lokkende roster lød fra Paris, havde Griffenfeld pa egen hand fortsat forhandlingerne med Gottorp. Under sit ophold i Kobenhavn havde Markvard Gude en dag hos Griffenfeld spist ene med Klingenberg; de var alle tre bogelskere og en sammenkomst mellem dem kunde således falde meget naturlig. Der blev her dog også talt om et forlig med hensyn til Oldenburg, og Klingenberg optog pă sin straks derefter tiltradte rejse til Holland forhandlingerne herom med Kielmann.

Man var nu kommen tilbage til den forhen omtalte plan at overlade Gottorp grevskaberne imod vederlag for kongen i Tonder amt, saledes som Hans Schak tidligere havde anbefalet det af hensyn til forsvaret af de kongelige lande. Klingenberg gjorde dog alt gældende, at kongen ikke vilde kunne nøjes med Tønder amt i vederlag for de to grevskaber; der måtte dertil lægges foruden de gottorpske herregårde i amtet (Solvig, Søndergårde og Kågsbøl) ogsă Løgumkloster og Femern. Griffenfeld gik i de forhandlinger, han efter Klingenbergs afrejse fra Holsten optog direkte med præsidenten, endnu videre, idet han foruden Tonder og Løgumkloster ogsa forlangte Åbenra, Femern og Nørre Ditmarsk. Kongen vilde herved få samlet Sonderjylland

under sig indtil Gottorp amt; det andet var vel nærmest til at gøre afslag på. På dette grundlag forhandledes der nu frem og tilbage i de følgende måneder, idet præsidenten samtidig lod forstå, at rigskansleren vilde kunne vente en anselig erkendtlighed fra hertugens side, hvis det lykkedes at komme til forlig.

Hvad endelig grev Nils Brahe angår, da fik han i begyndelsen af April måned en foreløbig ordre fra kong Karl XI om på hans vegne at bejle til kongedatteren Ulrikke Eleonore. Han gik en søndag i enkedronningens kirke for at få prinsessen at se og var fuld af ros og beundring: alle roste hende desuden, hendes forstand og godhed, hendes ærbarhed og jævnhed, hendes skønhed og ynde. Der blev selvfølgelig straks lagt mærke til dette skridt fra den svenske afsendings side og enkedronningen satte sig i underhånds forbindelse med ham for at få rede på sagernes stilling; derpå blev Griffenfeld kaldet til hende for at få pålæg om at vise den størst mulige imødekommen.

Kong Karl XI udbad sig nu sine nærmestes råd. 28. April svarede rigskansleren La Gardie fra sin gård Kegleholm, at han i ét og alt kunde tiltræde kongens betragtninger i den henseende: den fælles religion, prinsessens dyd og ædle sæder, som Nils Brahe også har berømmet for ham, «såsom och till det tredie huru egonum et sådant medel desse bægge nordiske kronor, særdeles ved desse konjunkturer till en mutuel myket nødig korrespondance och fortroende bebindas kunde.» Dertil kommer, at det er folkets ønske og forventning: «det alment i riket man detta gerna ønska skulle och det ominerar, og plegar det heta vox populi vox Dei.»

Også rigsmarsken Wrangel blev spurgt og rådede til giftermålet, «in sonderheit . . . dass diese verbindung zu näherem verständniss und beständiger vertraulichkeit zwischen beiden königreichen mittelst göttlicher verleihung ohnfehlbar gereichen, und dem publico insonderheit bei jetzigen conjuncturen viel gutes daher zuwachsen würde.»

Det kan ikke undre os, at man atter vaklede i de danske regeringskredse; alt syntes igen at være gjort tvivlsomt. Meget træffende tegner Griffenfeld situationen i sit referat af konsejlsmødet den 15. April: «er ræsonneret over nærværende konjunkturer, og af hans kongl. majestæt resolveret, at man endnu det længste muligt skulde holde den negotion med Sverige og Frankrig åben, siden efter konjunkturernes beskaffenhed, om det så endelig nøden udkrævede, at kunne slutte med den ene eller med den anden eller med dem begge; eller at træde til virkelig eksekution af vores udi Holland sluttede traktater.» Dette er i virkeligheden i en hovedsum månedens politiske resultat.

Personlig hældte Griffenfeld mere end konsejlets andre medlemmer til en overenskomst med Sverige og Frankrig; det kan ikke blot sluttes af tidligere stemninger og forhandlinger, men også af den følgende tids tildragelser. Han fik da også sat igennem, at der blev tilstillet Nils Brahe et imødekommende dansk ultimatum (25. April). Samme dag traf han greven på slottet og sagde da, efter dennes beretning, «med eftertænkelige ord», «at tiderne vare vel altid lige lange, men momenta udi tiderne forandrede sig og diskreperede meget, derfor han (som ordene lød) forundrede sig højligen,

at jeg på min side ikke lod pennen uden længere ophold flyde og underskrev hvad allerede var projekteret, idet det både var os og dem højst nyttigt og ønskeligt.» Brahe rådede da også til at slutte og slå til, og det samme gjorde Terlon, der stadig arbejdede på en dansk-fransk forståelse.

Det danske forslag var af følgende indhold. Næst almindelig fred og venskab mellem kongerne og deres riger og lande (art. 1—2) fastsætter det gensidig bistand til at opretholde fred og sikkerhed på begge rigers «strømme, søer og farvande»; kan det ikke ske uden ved orlog og fejde, skal den føres i fællesskab (3). I den nærværende krig vil kongen af Danmark og Norge i forening med kongen af Sverige gøre et alvorligt forsøg på fredsmægling mellem deres allierede, dog således, at Danmark ikke vil påtvinge nogen sin intervention (4). I den oldenburgske arvefølgesag skal ingen af de to magter blande sig med våben eller foretage noget med magt, men lade retten have sin gænge; dog vil kongen af Danmark gerne i dette som i andet gå hertugen af Gottorp til hånde i råd og dåd (5). Dette forbund skal ikke have indflydelse på de af de to magter iøvrigt sluttede traktater (6). Fredstraktaten af 1660 stadfæstes i alle måder, både vedrørende kongerigerne, hertugen af Gottorp og grevskabet Delmenhorst; forbundstraktaten af 1661 mellem Sverige og Gottorp skal ikke være til Danmarks skade (7). Da kongen af Frankrig er begge kongers allierede, har Sverige intet imod, at de to andre riger slutter traktater indbyrdes, som de har lyst til (8).

Det er vistnok uimodsigeligt, at en forbundstraktat

af dette indhold vel var værd at tage imod fra svensk side. Efterfulgtes den af en mindelig overenskomst med Gottorp, hvorved kongen mageskiftede sig til Tønder m. m., og en subsidietraktat med Frankrig, som gjorde det muligt for Danmark at opretholde en væbnet nevtralitet og overtage mæglerrollen i den stående strid, kunde den også siges at være hæderlig og tilfredsstillende for os. Sluttedes derpå svogerskabet mellem de nordiske konger, hvorved det med Gottorperen vilde få forøget betydning, kunde man jo tænke sig en lykkelig fredsperiode grundlagt for alle de nordiske lande.

Den politik, Griffenfeld her slog ind på, var vistnok både forsvarlig og klog, men den var tillige ualmindelig dristig, ikke overfor udlandet, men overfor hans egen konge. At denne skulde stadfæste freden i København 1660, binde sig selv til det, som hans fader nødtvungen havde indgået, nu da han stod halv rustet til en længe attrået hævnkrig, var sikkert en hård anmodning, og det viser bedre end noget andet, hvor almægtig Griffenfeld i dette øjeblik var, at han formåede ham til det. Rimeligvis var det kun muligt derved at han foreløbig forestillede ham, at Sverige dog ikke vilde gå ind på forslaget eller at man i alle tilfælde let igen kunde komme bort fra det; — men efter alt det foreliggende er man ingenlunde berettiget til at tvivle om, at Griffenfeld for sit personlige vedkommende nu anså en sådan afgørelse for attråværdig og opnåelig.

Om den var attråværdig, får stå hen, — opnåelig var den ikke. I de samme dage som Griffenfeld fore-

holdt Brahe, at tiderne er lige lange, men ikke lige nyttige, lod Pomponne i sin sidste samtale før afrejsen fra Paris Mejercrone forstå, at Terlon ikke havde været bemyndiget til at gøre Danmark yderligere indrømmelser i subsidiespørgsmålet, og straks efter meddeltes det ham, at Terlon vilde blive kaldet tilbage og afløst af Gravelle i Regensburg. Fra svensk side havde man klaget over den franske afsending i København som alt for dansk sindet; man vilde vedblivende ikke finde sig i, at der bestod et venskabeligt forhold mellem Danmark og Frankrig. Ludvig XIV havde indtrængende pålagt Feuquières at formå de svenske statsmænd til at give efter også på dette punkt, med uden nytte. Dermed var da Mejercrones hverv i virkeligheden endt; han nåede ikke at komme til lejren, hvor Ludvig XIV og hans ministre nu tog ophold, og forbindelsen gennem mellemmænd i de følgende uger var uden betydning. Og ligesom Sverige her havde sat sin vilje igennem i et øjeblik, da dets samvirken med Frankrig, i ryggen på de tyske magter, var af største betydning for dette, således var dets beslutning sikkert alt dengang fattet på ikke at fortsætte forhandlingen i København. Nils Brahe fik vel ordre til endnu en stund at holde det gående, men de talemåder, kong Karl XI og hans råder havde brugt i deres overvejelser af giftermålssagen, fik ingen virkelig betydning.

Samtidig var desuden afgørelsen kommen også fra den modsatte side. Det var gået i Haag som i København og Paris, idet April måned hengik med ørkesløse forhandlinger og tilsyneladende almindelig rådvildhed. Den 19. skrev Just Høgh: «vore sager skifter udseende

tre fire gange om ugen; snart forekommer de os fortvivlede, snart ser de ud til at ville gå i orden.» Henimod månedens slutning kom imidlertid kurfyrsten til byen og dermed begyndte forhandlingerne at få fart; prinsen af Oranien var nu kommen sig og det var nødvendigt, at man tog en endelig bestemmelse.

Meget måtte i den henseende afhænge af Danmark; Holland var ikke uvilligt til fred, Brandenburg havde selv holdt sig en bagdør åben, og Østrig og Spanien optrådte uden synderlig kraft, da de havde store vanskeligheder at kæmpe med, henholdsvis overfor Tyrkerne og på Sicilien. Efter flere dages forhandlinger lod kurfyrsten de danske afsendinge kalde til sig, mandagen den 3. Maj; han var i en ophidset stemning og foreholdt dem, at de vilde have ansvaret, hvis den forhåndenværende lejlighed til at vinde noget tilbage fra Sverige gik unyttet forbi, ligesom han beskyldte kong Kristian V for at holde sig alt for meget tilbage. Han vilde være nødt til at opgive sin deltagelse og søge den fred, han endnu kunde få. Samme aften blev de tilsagte til et møde med Brandenburgs, Hollands og Brunsvigs repræsentanter, hvor en afgørelse skulde træffes. Det bestemtes her, at krigen skulde erklæres Sverige den 5. Juni, og de danske afsendinge sluttede på kongens stadfæstelse en «koncert» om vor deltagelse i denne krig. Efter denne skulde Danmark stille 16, Holland og de allierede 9 orlogsskibe (linjeskibe), foruden tilhørende mindre fartøjer, og Holland og Spanien skulde give 240,000 rdl. (eller 600,000 gylden) i subsidier for den danske flåde. De hollandske skibe skulde snarest mulig sendes til Sundet. I December skulde

der træffes nærmere aftale om det næste års foretagender; ønskede man da de danske skibes tal forøget, skulde de have subsidier i samme forhold (15,000 rdl. for hvert skib). Idet Klingenberg indsendte denne overenskomst til kongens stadfæstelse, gjorde han gældende at der ikke havde været andet at gøre, da en beslutning måtte tages og alt ellers var endt i opløsning. Kongen, tilføjede han, var ingenlunde bunden ved hvad der var sket; han behøvede ikke at tiltræde aftalen, og selv om han gjorde det, vilde han altid senere kunne bortfortolke sine forpligtelser.

Efterretningen om «koncerten i Haag» vakte ikke ringe betænkeligheder i København, hvor netop nu en fredelig strømning gjorde sig gældende. Samtidig eller straks efter kom imidlertid Mejercrones brev om at Terlon skulde kaldes tilbage, medens det kunde skønnes af Nils Brahes holdning, at det danske ultimatum vilde blive forkastet af Sverige; han havde endog ordre til på skrømt at bryde op for at rejse hjem.

Der blev derfor ikke alvorlig tale om at forkaste aftalerne; alt den 11. Maj, vistnok samme dag, senest dagen efter deres modtagelse, skrev Bierman tilbage, at kongen tiltrådte, hvad der var vedtaget. Dette drøftedes yderligere i konsejlsmødet den 14. Maj, og kongen resolverede her, at Høgh nu skulde forføje sig til kurfyrsten af Brandenburg, medens Klingenberg, «efter som han så vidt over sin ordre er gangen», i Haag «med så meget des større iver» skulde drive på vore interesser: udbetalingen af de resterende hververpenge, subsidierne til flåden og afsendelsen af de ni hollandske orlogsskibe. Det skulde endvidere kræves, at de bruns-

vigske hærafdelinger skulde operere mod Svensken; dette, vidste man af brev fra Hans Adolf af Plon, der kommanderede dem, var også hertugernes eget onske. Skete dette ikke for den til krigserklæringen bestemte dag, »vil hans majestæt efter konjunkturernes lejlighed enten med de andre efter Klingenbergs engagement deklarere Sverige krigen, eller også med samme deklaration endnu indtil pa videre indeholde.» Samme dag blev der taget bestemmelse om, hvad der skulde forhandles med kurfyrstens afsending, geheimeråd Kristoffer Brandt, der var sendt hertil fra Haag i dagene forud for den endelige aftale. Også han måtte selvfølgelig nojes med halve lofter og fortrostningsfulde ord.

Den 18. Maj modtog Klingenberg og Hogh meddelelsen om, at kongen tiltrådte koncerten, og begav sig straks til rådspensionæren H. Fagel med dette budskab. Denne blev bevæget og udtalte uforbeholdent sin store glæde: det var et vendepunkt i Hollands farlige kamp mod overmagten. Der blev straks sendt en ekspres til prinsen af Oranien, som var afgået til hæren.

Der begyndte nu en travl virksomhed med at påskynde de hollandske skibes afrejse, indkrævning af de forskellige subsidieposter og indkøb af fornodenheder til den danske flåde. Fra 1. Juni begyndte de «store subsidier», 6 uger efter hververpengenes betaling; indtil Marts 1676 havde kommissariatet for hæren ialt en subsidieindtægt af omtrent 665,000 rdl., medens flåden i den samme tid oppebar 137,000 rdl. Det var vel ingenlunde alt, hvad man havde krav på, men det var dog en mægtig hjælp til at afholde de store

udgifter, som krigens påbegyndelse krævede. Rustningerne blev nu drevne med al ønskelig kraft. 12. Juni udgik der et skattebrev, hvorved matrikelskatten blev sat til 12 skilling månedlig (istedenfor 24 i kvartalet) af alt ufrit hartkorn. Fra Holland indkøbtes der jernstykker til flåden (ialt omtrent 400 fra foråret 1675 til ud på vinteren), store partier sejldug, håndvåben til søfolkene, flagdug, hængemåtter, lunter, krudt o. s. v.; der hvervedes skibsofficerer (ialt 81 i sommermånederne) og matroser (henved 1000) m. m. Efterhånden lagde de tiltaklede orlogsskibe ud på strømmen og forenede sig med de hollandske, af hvilke dog kun ialt 7 nåede hertil i denne sommer.

Hæren omdannedes således, at rytterregimenterne formeredes med 500, fodregimenterne med 1000 mand. De 4 nationale rytterregimenter havde hver haft 8 kompagnier, med 125 mand i hvert; de deltes nu i 8, med 6 kompagnier à 83 mand i hvert. Også rostjenesten deltes i to regimenter, et sjællandsk og et jydsk. Dertil kom det slesvigske nationale regiment og livregimentet, der blev uforandrede, da de kun havde den halve styrke, og livgarden, der hvervede mandskab til 6 kompagnier. Endvidere hvervedes der to regimenter dragoner efter den forpligtelse, som var påtaget i traktaten af 30. Juni 1674. Noget senere hvervedes endnu et rytterregiment i Oldenburg, et andet i Pommern og et tredje dragonregiment. Man fik således i sommerens og efterårets løb et rytteri på ialt 18 regimenter eller 9000 mand.

Fodfolket forøgedes både ved hvervning og en ny udskrivning. Denne blev påbudt under 20. Maj:

eftersom disse vanskelige og vidt udseende tider udkræver at forrige udskrevne mandskab (til hvis underholdning vi selv fornøden anstalt gjort haver) udenlands til rigernes defension og forsvar vorder brugt, så dèr udover fornøden gøres at ny udskrivning sker —.» Det blev pålagt hvert læg på 70 tdr. hk. besat og øde gods atter at give en mand, som kongen da vilde forsyne med våben og kjortel. Sessionen skulde holdes den 20. Juni. Ved denne udskrivning blev de 4 nationale regimenter til 8, ligesom det slesvigske blev delt i to: et holstensk og det såkaldte plønske, under den unge hertug Bernhard af Pløn. Ved siden af disse havde man fra tidligere tid 5 hvervede regimenter i kongeriget og forskellige kompagnier i Holsten; disse sidste udvidedes nu ved hvervningen til to regimenter, det samme var tilfældet med kompagnierne i Oldenburg, hvor der også foretoges udskrivning, og i kongeriget hvervedes der i sommerens og efterårets løb tre nye regimenter. Man fik således ialt 22 regimenter fodfolk, hvoraf halvdelen var nationale, halvdelen hvervede; mandtallet var, som det synes, godt 20,000.

Også til artilleriet hvervedes der nyt mandskab, det organiseredes nu for første gang i 4 kompagnier på godt 100 mand i hvert. De nødvendige heste hertil og til proviantvognene blev den 15. Maj udskrevne hos præsterne, såvel i byerne som på landet: 3 præster skulde tilsammen stille en god hest, de bedre stillede herved komme de ringere til hjælp. De skulde på øerne afleveres den 10., i Jylland den 24. Juni.

Allerede den 2. Juni kunde Klingenberg levere

generalstaterne en liste over hæren i Holsten med den aftalte styrke: 10 regimenter rytteri og 2 regimenter dragoner, ialt 6300 mand, og 12 regimenter fodfolk, ialt 9700 mand, hvorhos han opfordrede de allierede til at lade dem mønstre for at de store subsidier kunde tage deres begyndelse. Den opførte styrke var dog dengang endnu ikke nået, end ikke for officerernes vedkommende, og han havde derfor udfyldt listerne med fingerede navne. Det varede dog ikke længe, før tallet var fuldt og mere end det; man ønskede at forandre aftalerne fra 16 til 20000 mand.

Et vigtigt led i forsvarsforanstaltningerne var endelig sikringen af Norge, mod hvis grænse Sverige ud på foråret samlede en troppestyrke. Der var alt, som vi har set, i vinterens løb i statskollegiet forhandlet om «Norges defension», uden at man dog synes at være kommen til noget resultat. Vanskeligheden lå for en del hos Gyldenløve, der nu sad alene som statholder, medens vice-statholderen Ove Juel forlængst var kaldet tilbage til Danmark. Han var bleven mere og mere eneradende, så det endog vakte betænkeligheder; der fandtes blandt Griffenfelds papirer et projekt til at indskrænke statholderskabets myndighed, så den blev delt mellem flere, «for at han ikke skulde have alt for stor magt, som kunde misbruges, om han vilde.» Også kongen advarede senere sine efterfølgere mod at betro en enkelt mand så stor en myndighed deroppe. Dertil kom at Gyldenløve blandt sine mange gode egenskaber ikke havde den at forberede en sag med forsynlighed og omtanke, hvorfor man måtte

nære mistanke om, at han i alle tilfælde ikke var rede til at tage imod et fjendtligt indfald.

Griffenfeld fik da sat igennem, at Jens Juel skulde sendes op som rådgiver for statholderen, på samme måde som han et par år efter fulgte sin broder admiralen, da denne fik overkommandoen over flåden. Der er opbevaret en ret betegnende fortælling fra denne tid, efter landsdommer Holger Parsberg. Denne var bleven bekendt med rigskansleren på en søtur fra Jylland til Sjælland, og da han var nøje kendt med vabenbrug, blev han derefter jævnlig indbudt til ham; Griffenfeld har altså som en praktisk mand nu selv villet sætte sig nærmere ind i krigsvæsen for ikke at være helt udenfor, når den slags sager forhandledes. En dag opsøgte Parsberg ham i kancelliet, men måtte vente i et af sekretærernes kontorer, medens Griffenfeld talte med Jens Juel, der skulde til Norge. De sad i samtale i fire timer, fortalte han, men den fortes således, at når den ene havde sagt noget, varede det et kvarter, før den anden svarede. Bortsét fra den selvfølgelige overdrivelse heri, viser samtalens karakter jo det fortrolige forhold mellem de to mænd; de overvejede i fællesskab, hvad der skulde gøres og hvorledes det kunde sættes i værk under de givne forhold. 24. Maj udnævntes Juel til gehejmeråd for at kunne møde som ekscellence ved siden af Gyldenløve, og hans løn som afsending til Norge beregnedes fra samme dag. Det tog dog nogen tid, inden han kom afsted, Gyldenløve skulde forberedes for ikke at blive stødt, men ud på sommeren tog han afsked og Griffenfeld mistede i ham en af sine mest hengivne venner, måske

den, der mere end nogen anden var indviet i hans planer.

I Norge kom snart alt i travl virksomhed. Gyldenløves breve til Griffenfeld er som altid venskabelige og viser, at fortroligheden mellem dem stadig holdtes vedlige; han modtog med glæde Jens Juel, på hvem han jo kunde kaste en stor del af sine mest brydsomme forretninger, og general Ryssensten kaldtes ned fra Trondhjem for at deltage i rådslagningen om fæstningernes istandsættelse o. a.; de tre mænd dannede i forening med general Løvenhjelm et norsk «krigsråd». Man tog nu med iver fat på at indøve tropperne, udbedre grænsefæstningerne og samle det nødvendigste til et felttog. Midlerne var små, tilskuddet fra Danmark ringe, og kun den betragtning, at det ikke stod bedre til i Sverige, kunde give grundet håb om at gå sejrrig ud af de kommende kampe.

Hvorledes skulde nu denne krig føres fra dansk side? Som vi har set, var der en dobbelt plan oppe, enten at gå til Skåne eller at begynde i Tyskland. Når den sidste sejrede, kan dette alt tiltrækkelig forklares af de allieredes enstemmige ønske, men iøvrigt savner vi underretning om, hvorvidt man i kongens råd var bleven overbevist om dens rigtighed også fra et dansk synspunkt. Det er dog alt af de i Maj maaned trufne bestemmelser klart, at man har bestemt sig for felttoget mod syd, idet man forbereder knusende slag mod Gottorp og Hamburg.

Denne stad havde i høj grad opbragt kongen. Det var et gammelt tvisteæmne, hvorvidt den skulde anses for hørende til Holsten og dermed underkastet de her

regerende hertugers højhed, eller anerkendes som en fri rigsstad; det sidste var dens egen opfattelse og påstand, i henhold til kejserligt privilegium af 1510; men man havde dog altid indrømmet hertugerne en vis højhedsret. Derom drejede striden sig for tiden, idet Hamburg havde stillet sig afvisende under forhandlingerne om Kristian V's hylding, og staden havde nu, ængstet af den bestræbelse, der overalt gjorde sig gældende fra den voksende fyrstemagts side, at tilintetgøre de frie stæders selvstændighed, sluttet sig nøje til Gottorp og, ved dettes fortale, til Sverige. Alt i foråret 1674 havde man fra Plon kunnet meddele den danske regering, at der var tilvejebragt en forståelse mellem Hamburg og Gottorp; man frygtede de danske troppesamlinger ved Kolding og det var et almindeligt rygte, at hensigten med dem var en overrumpling af den genstridige hansestad. En rent ydre anledning hertil kunde være taget af den forandring i kirkebønnen, som netop dengang havde fundet sted her, idet man udelod kongen af Danmark med de andre konger og fyrster og indskrænkede forbønnen til kun at gælde kejseren, der nu kaldtes «vor allernådigste kejser og herre.» Dette affødte dog kun en udvikling af de gamle påstande, idet kancelliet i Glückstadt påberåbte sig stadens «erbunterthänigkeit», hvorimod borgmestre og råd som så ofte tilforn protesterede. Derefter sendtes et par deputerede til Stokholm, medens Kristian Albrekt opholdt sig deroppe; de sluttede et forbund med kongen af Sverige, hvorefter stadens porte skulde stå åbne for ham i den kommende krig, medens han lovede at tage den under sin

beskyttelse og foreslå den til sæde for fredskongressen (26 November 1674). De deputerede gav store gaver til enkedronningen og ministrene og drog bort med velforrettet sag; men deres ærende og hvad de havde opnået og forpligtet sig til blev ikke noget øjeblik en hemmelighed for diplomaterne.

Købmændenes selvfølelse var åbenbart stegen ved dette forbund; straks efter afnødte de hvalfangere fra Glückstadt en told af den til Hamburg førte tran, hvis oppebørsel stred mod et tidligere forlig mellem kong Kristian IV og staden. Derimod klagede Hamburgerne atter over, at man ved den nye told i Wewelsfleth i Holsten havde afkrævet deres medborgere en afgift for de handelsvarer, som de førte til markedet i Wilster. Der var således anledning nok til under de daværende tidsforhold at appellere til sværdet.

Et sådant skridt fra dansk side kunde ikke komme uventet, man havde alt i flere år forudsét det i politiske kredse. Da nu koncerten i Haag af 3. Maj modtog kongens stadfæstelse, blev der samtidig givet ordre til de danske afsendinge om «at fornemme de allieredes mening om, hvad måde de mener Hamburg til ræson kunde bringes.» Det vilde med andre ord sige, at det skulde undersøges, om man vilde tillade kongen her at tage sig selv til rette. Da Just Høgh den 9. Juni modtog sin instruktion som afsending hos kurfyrsten, blev det i en efterskrift pålagt ham at gå videre i disse undersøgelser og især at overbevise sig om, hvorvidt kurfyrsten vilde finde sig i, at man pålagde en Elbtold i Glückstadt. Men samtidig blev der af Kort Adeler indleveret et forslag til at tvinge staden ved

en sømanøvre; der skulde dertil bruges 14 skibe, af hvilke halvdelen skulde gå for Elben, medens de andre krydsede på forskellige steder — ved Helgoland og ud for Bergen — for at tage stadens skibe. Sveriges indblanding måtte man herved være belavet på, muligvis også Englands. Der skulde derfor iagttages den største hemmelighedsfuldhed og det hele foretagende opsættes til begyndelsen af Avgust, idet flådeafdelingen da skulde sendes til Flækkerø med forseglede ordrer.

Hvad Gottorp angår, da kan der næppe oplyses noget bestemt om, hvad der fra først af var påtænkt mod hertugen, kun ses det, at man alt 15. Maj i konsejlet drøftede den plan at kaste ham ud af medbesiddelsen af Oldenburg. Det vedtoges nemlig, at Griffenfeld skulde skrive til guvernøren, general Baudissin, «at som hans majestæt muligt forårsages at gøre en og anden mere sikker anstalt anlangende grevskabernes defension», skulde han søge sin afsked hos hertugen for derved at blive løst fra sin troskabsed til ham. På samme måde skulde statholderen grev Anton kaldes hertil, for at man kunde enes om de nye forhold. Kongen var således endelig kommen til det råd, han helst vilde gribe til: «at tage possession».

Det gjaldt nu om at få et nyt stridspunkt med Gottorp, — de gamle egnede sig ikke ret vel til et åbent brud. Et sådant frembød sig da også ligesom af sig selv, idet stænderne var sammenkaldte til et møde i Kiel, den 6. Maj.

Som forhen omtalt viste Griffenfeld hertugdømmernes stænder en iøjnefaldende ringeagt; de syntes at genere ham som minder om forrige tiders forfatningsforhold.

Efterat det i året 1672 var kommen til et brud på den nedarvede vedtægt, at kontributionerne blev udskrevne med det af stænderne tilbudte beløb, fortsattes den nye praksis i de følgende år: kongen og hertugen udskrev 12 rdl. af ploven, skønt stænderne kun havde bevilget 11. Samtidig gik man over til trusler om at fratage lensbesidderne deres len, rostjenesten blev udbudt o. s. v. Statholderen grev Fredrik Ahlefeld var ikke ret tilfreds med denne udvikling; han holdt på, at forhandlingerne i alle tilfælde i formen skulde være fri og at man derfor skulde kræve mere, end der tilsidst vilde blive udskrevet, for at stænderne kunde have den tilfredsstillelse at modificere hertugernes forslag. Men herom vilde Griffenfeld ikke høre tale, og der kan derfor næppe være tvivl om, at det var efter Ahlefelds eget ønske, at han 1675 for første gang ikke udnævntes til kongelig kommissær, hvilken ære nu tilfaldt vicestatholderen, rigsgreve Ditlev Rantzov, i forening med hans sekretær Mikael Wibe, nu tillige regeringsråd i Glückstadt, — begge, som vi véd, Griffenfelds personlige venner fra tidligere år.

I det kongelige reskript af 20. April til kommissærerne blev det pålagt dem at virke hen til, at der blev forelagt stænderne et regnskab over militien, medens det skulde forestilles dem, at man nu nødvendigvis måtte ruste sig til krig. Der beregnedes til den ende for den kongelige del af hertugdømmerne 4 regimenter fodfolk og 2 regimenter rytteri, ialt 4000 mand, hvad der vilde give en årlig udgift af henved 250,000 rdl. Det vilde blive 13 rdl. af ploven alene for kongens del. Hvad hertugen angik, holdt kongen det ikke for

nødvendigt at forhøje den del af kontributionerne, han hidtil havde oppebåret, 6 rdl. af ploven, da det vitterligt var kongen, som bar hele byrden af landets forsvar, medens hertugen havde overskud af sin del. Endvidere skulde der forlanges 2 tdr. rug af hver plov til fæstningernes forsyning.

Med denne ordre gik kommissærerne til de sædvanlige forhandlinger med hertugen af Gottorps kommissærer; de fandt sted på rådhuset i Rensborg, den 30. April. Overfor dem stod amtmanden på Gottorp Hans Adolf Buchwald og vicepræsidenten i regeringen, Fr. Kr. Kielmann; fælles landkansler var Johan Kristof Schönbach. Der blev længe talt frem og tilbage; Gottorperne påstod, at hertugen skulde have halvdelen af de fælles kontributioner og at man ikke måtte kræve mere end sædvanlig; hvad krigsfaren angik, kunde den formentlig undgås ved en nevtralitetserklæring. De kongelige sagde herimod, at en sådan erklæring ikke var nok, man måtte sætte sig i forsvarstilstand; stændernes tilskud måtte tilfalde den, som bar byrderne. Gottorperne gjorde med rette gældende, at de kongelige herved gik endnu et skridt videre end i de foregående år; da havde de givet deres forslag til stænderne form af et påbud (modus mandati), nu skete det samme overfor den medregerende hertug.

Man skiltes uden fælles beslutning og da stænderne mødte i Kiel den 6. Maj, stod man uden den sædvanlige landsherrelige proposition. Forhandlingerne begyndte igen; Gottorperne havde fået pålæg om under ingen betingelse at gå ind på en ulige fordeling af skatten: hertugen vilde ikke lade sig undertrykke, ej

heller vilde han finde sig i, at stænderne helt blev skudte tilside og afskaffede. Hans ultimatum blev en proposition af 8. Maj, i hvilken der foresloges ydet 16 rdl. og 2 tdr. rug, beregnede til 6 rdl., medens der stilledes yderligere krav til den kongelige hær i udsigt; i så tilfælde vilde dog det samme beløb blive at udrede til hertugen. Dagen efter forhandledes der på dette grundlag, men uden nytte; de kongelige vilde hverken finde sig i, at der blev fastsat en bestemt sum eller at hertugen stilledes lige med kongen. Grev Rantzov overgav da landkansleren en ekstrakt til at forelægge stænderne på kongens vegne; imod dette protesterede Gottorperne som forfatningsstridigt, da fyrstemagten kun kunde udøves i fællesskab, og mindede landkansleren om sin ed til begge herrer. Denne trak sig derefter tilbage og dagen efter, den 10. Maj, overgav de kongelige kommissærer selv deres forslag til stændernes forretningsfører, landsyndikus dr. Johan Hennings. De fremlagde regnskaberne og krævede skatterne med det beløb, som herefter var nødvendigt; syndikus overleverede forslaget til stænderne. Samtidig havde de hertugelige kommissærer ved ekspres meddelt hertugen, hvad der var i gerde og tilrådet ham at afbryde stændernes forhandling. Dette råd fulgte Kristian Albrekt; han skrev straks til landkansleren og, da denne rimeligvis lige så lidt vilde udføre hertugens som kongens ensidige befaling, dagen efter til landsyndikus, at han skulde meddele stænderne, at deres møde var udsat i nogle uger, for at hertugerne kunde genoptage forhandlingerne om en fælles proposition; han skulde forsikre stænderne, «dasz hierunter nichts anders intendirt

werde, als alles beim alten herkommen zu lassen, und dasz stände bei ihren hergebrachten freien unerzwinglichen landtaglichen suffragiis maintenirt werden.» Til landkansleren skrev han nu, at han, sasnart «der landtag zerschlagen», skulde indfinde sig pa Gottorp for herfra at gå til København. Den 12. Maj skrev landsyndikus til Gottorp, at han samme dags morgen havde modtaget hertugens ordre og straks meddelt stænderne den; de takkede ham for hans gode vilje.

Dermed var hertugdommernes forfatning skrinlagt og den sidste regelmæssige landdag sprængt; Griffenfeld havde ved sin hensynsløse fremfærd rettet dødsstødet mod den sidste konstitutionelle form i kongens riger og lande og samtidig fremkaldt et brud med Gottorp, som aldrig skulde fuldstændig læges.

Som sædvanlig efterfulgtes dette sammenstød af en række venskabelige udtalelser og forsikringer; hertugen bevidnede, at han kun havde grebet til dette sidste middel for at genoptage forhandlingerne om en proposition, og både kongen, Fredrik Ahlefeld, der opholdt sig i København, og frem for alt Griffenfeld bevidnede ham i milde ord deres villighed til at føre disse forhandlinger videre; der henvistes alt nu til et personligt møde, som vilde kunne klare alle vanskeligheder. — Man måtte jo afvente udviklingen af den politiske situation på den større skueplads.

Denne havde imidlertid efterhånden helt skiftet karakter; samme dag, som afgørelsen faldt på Gottorp, modtog man i København efterretning om koncerten i Haag og gav sit samtykke til dens fuldbyrdelse. Hvor uforudsét denne sagernes vending på sine steder var,

ses af Mejercrones breve fra Paris. Han skriver endnu 21. Maj om, hvorledes han har forsikret Gravelle, at ethvert rygte om yderligere forpligtelser for Danmark var grebet ud af luften; men samme dag fik han fra København underretning (af 11.) om, «at sagernes stilling var helt forandret», uden nærmere angivelse. Et brev fra Høgh af 13. omtalte dog intet og han antog derfor, at hint ingen videre betydning havde. Tingen var den, at man i Haag holdt sagen for uafgjort, sålænge kongens tiltrædelse ikke forelå, og dette var først tilfældet den 18. Men dagen efter skrev Høgh da også til Meiercrone, og først ved dette brev blev han reven ud af sine vildfarelser. I brev af 28. til hjemmet er han helt fortumlet; han véd ikke, hvad han nu skal gøre, hvorledes han skal klare forholdene, hvad han skal sige til de franske statsmænd; af rejsen til kongens lejr kunde der nu intet blive og han udbreder sig i beklagelser over de udgifter, han har gjort på sit udstyr til denne rejse. Så fast havde han været overbevíst om, at Griffenfeld vilde føre forbundet med Frankrig og Sverige til afslutning.

I de samme dage kom endelig også afgørelsen med Nils Brahe. Han indfandt sig den 27. Maj hos Griffenfeld for at meddele, at hans regering ikke kunde modtage det danske ultimatum, men under de foreliggende forhold vilde lade alt bero ved de ældre traktater. Samtidig anholdt han i sin konges navn om prinsesse Ulrikke Eleonores hånd, idet han bad rigskansleren indlede dette hos kongen og enkedronningen. Sagen forhandledes i konsejlet anden dagen efter. Man havde i samme møde først taget den beslutning, at en for-

ventet landgang af 2000 mand svenske tropper i Ekernforde, hvorfra de skulde gå til Tonning fæstning, skulde forhindres med magt af general Weyher «og deri efter krigsræson at ageres». «Giftermalsforslaget» blev modtaget meget koligt. Griffenfeld skulde svare, at han havde talt loseligt med kongen derom og at denne selvfølgelig foretrak ægteskabet med en konge for ethvert andet, men at det forekom ham mærkeligt, at frieriet kom på dette tidspunkt, efter så lange forhandlinger, der netop nu var afbrudte. Det skulde derfor henstilles, om det ikke var rettere først at enes om traktaten. Der skulde dog ikke gives noget afslag, dersom Brahe fastholdt, at han vilde overrække sit kreditiv på dette ærende: «skulde han og endelig selv ville overlevere det til mig, rigskansleren,» skriver denne i rådsprotokollen, «skal jeg det ikke refusere eller undslå, eftersom det ikke anderledes kan være.»

Det synes indlysende, at der her atter har været «diskrepante meninger» i kongens råd. Kongen selv havde en naturlig følelse af det utilbørlige i at bortfæste sin søster til den mand, han ønskede at fratage sine bedste provinser, og havde vistnok helst set, at man gav et bestemt afslag. At Griffenfeld var den, som her holdt på, at tråden ikke burde overskæres, hvad enten han nu derved lagde hovedvægten på den politiske side af sagen eller på enkedronningens lidenskabelige ønske om at se sin datter som Sveriges dronning, fremgår alt deraf, at Kristian V straks efter hans fald gjorde et forsøg på at få sin moders samtykke til at bryde forbindelsen.

Det gik under disse omstændigheder som det måtte

gå: fra dansk side søgte man at undgå et svar og opsætte afgørelsen til efter kongens rejse; Brahe derimod trængte på og fremtvang en afgørelse. Ved at sammenholde hans beretninger til Karl XI med konsejlsprotokollen er det klart, at Griffenfeld har ledet sagen efter sin vilje og ikke efter kongens ønske. 7. Juni bestemtes det at lade Nils Brahe gå til Falster for at bejle til prinsessen hos hende selv og hendes moder, hvorefter kongen da vilde opsætte sin rejse til hans tilbagekomst. Dette udførtes i de følgende dage og den 13. Juni modtog kongen de fremmede afsendinges lykønskning i anledning af trolovelsen.

Samtidig udfoldede man en travl virksomhed for at berolige de allierede, blandt hvilke efterretningen om dette uventede skridt slog ned som en bombe. Bevægelsen omtales fra alle forhandlingsstederne, det så et øjeblik ud som om alle aftaler vilde blive opsagte. For så vidt fremskyndte netop forlovelsen et fuldstændigt brud, thi mere utvetydigt end nogensinde måtte det nu siges til alle parter, venner som fjender, at dette ingen politisk betydning havde og at kongen ikke var tilsinds at tage mindste hensyn til et sådant familiespørgsmål. «De vil mindes,» skriver Griffenfeld til hertugen af Pløn, «at en konges nærmeste slægtning altid er hans rige og at dette ikke vil kunne bringe os bort fra nøjagtigt at opfylde vore forpligtelser mod de allierede.»

29. Maj meddeltes det vore afsendinge i Haag, at kongen havde besluttet foreløbig at føre krigen i Nordtyskland. Imidlertid blev de sidste forholdsregler tagne og to dage efter gik Nils Rosenkrans ombord med

3 regimenter til Flensborg. Kongen skrev selv til sin svoger på Gottorp for at bebude sin ankomst til hertugdømmerne, bl. a. til venskabelige forhandlinger med ham. Der udfærdigedes instruks for Just Høgh, som skulde opsøge kurfyrsten af Brandenburg og følge ham, og for Fredrik Gersdorf, der skulde forhandle med hertugerne af Brunsvig-Lüneburg, hvis stridskræfter kongen forlangte til hjælp i det tyske felttog. Dette blev til det sidste opstillet som en ufravigelig betingelse for at han selv vilde operere her. Iøvrigt sluttede biskoppen af Münster, der tidligere havde stået på fransk side, sig nu også til Holland og forpligtede sig til at stille 9000 mand. Under disse forhold udstedtes Hollands krigserklæring til Sverige på den fastsatte dag, lørdagen den 5. Juni, i generalstaternes «vergadering»; den følgende mandag blev den offenlig forkyndt fra rådhuset. Kongen kan lige have fået brev herom med den trykte krigserklæring, da han den 14. Juni begav sig på vej til hertugdømmerne.

For Griffenfelds vedkommende havde de forløbne måneder været en tid, fuld af den højeste ydre lykke. Aldrig havde han i den grad stået som manden for det hele, den fra hvem alt udgik, hos hvem alle styrelsens tråde samledes. Kongens tillid til ham og yndest for ham syntes at være ubegrænset. I julen 1674 skriver Markvard Gude hjem til Gottorp, at «hans favør og avtoritet ved dette hof tiltager fra dag til dag»; der siges, at kongen til nyår vil forære ham en elefantorden med diamanter til 24,000 rdl. værdi, samt forskellige kjolesløjfer af diamanter for 20,000 rdl. I de samme dage forærede kongen ham lagstolens jordegods

ved Tønsberg m. m., hvad der førte til udstedelsen af et nyt skøde (under 1. Marts) og den betydelige gave af alt forbeholdt kongeligt gods i Tønsberg amt, deriblandt Strøms hovedgård og selve Tønsberg by. Grevskabet nåede derved det omfang, som det senere beholdt; det vurderedes, da det som «grevskabet Jarlsberg» overdroges til Gyldenløve, til en værdi af på det nærmeste 100,000 rdl. Den 13. Maj overleverede en ny østrigsk afsending, friherre Meyersberg, de rigsgrevelige diplomer, på latin og tysk, hvis tilværelse først nu blev almindelig bekendt.

Tilsvarende gunstbevisninger vistes nu i stigende mål hans slægtninge og venner. Søndagen den 6. Juni aflagde Jørgen Bjelke ed til kongen som statholder på Sjælland, og borgmester Jørgen Fogh som stadsoberst i København efter Fredrik Turesen; han var også bleven medlem af en sidste kommission til den endelige udarbejdelse af danske lov. Embedet som statholder havde ikke været tildelt nogen siden Gabels afgang. Jørgen Bjelke havde alt i det foregående år i kongens fraværelse i lejren ved Kolding været «overkommandant» i hovedstaden, nu fik han samme ansvarsfulde hverv, men med den højere værdighed; han blev, som det hedder i den tids avis, «med statholderens kendetegn, som er en guldstav, benådet.» Hovedstaden var dermed for Griffenfelds vedkommende i gode hænder under hans fraværelse; det kunde jo få betydning, hvis der under felttoget skulde tilstøde kongen noget.

Den sidste dag, kongen tilbragte på slottet før rejsen, søndagen den 13. Juni, aflagde endvidere dr. Hans Bagger sin ed for ham som biskop i Sjællands stift; han havde

for et halvt år siden ægtet Jakob Fabers enke, Griffenfelds søster Margrete, og synes med hende at have arvet Fabers ekspektance på dette den danske kirkes første embed. Selv var han en ung mand, 28 år gammel, men udmærket dygtig; han havde alt været professor i Lund, men havde opgivet sin stilling der og var bleven Fabers eftermand ved frue kirke i København. Ved den store promotion den 10. Juni, som tidligere er omtalt, blev også han doktor og stod som den første i den anselige kreds af danske og norske lærde. Endelig blev hin 13. Juni også Griffenfelds broder Albert, der alt i det foregående år var bleven adlet som Gyldensparre (efter slægtvåbenets nederste feld, medens broderen havde taget navn efter det øverste) udnævnt til general-søetats-kommissarius, med rang som admiral. Koncepten til hans bestalling er endnu bevaret; den lyder kun på «admiralitetets råd og kommissarius», hvad han alt havde været et helt år, men endnu ikke havde fået bestalling på. Broderen har imidlertid rettet titlen til den foran nævnte og tilføjet bestemmelsen om hans rang. Samme dag fik Markvor og Jens Rodsten bestallinger som admiraler og admiralitetsråder.

Det var åbenbart Griffenfeld om at gøre at hæve alle dem, som var i slægt med ham, så højt som muligt, og grunden var sikkert først og fremst det fornemme ægteskab, han selv attråede.

Ved en mærkelig tilskikkelse gik det ham her som i politikken, hvor han jo stadig havde haft to strænge på sin bue, medens han lod skæbnen, d. v. s. omstændighederne afgøre, hvilken der skulde bruges; sva-

rende til de allierede magter og Frankrig stod de to prinsesser, af Avgustenborg og Taranto. Hvilken af dem skulde det blive?

Det var et ulykkeligt ord, kong Ludvig XIV hviskede Hennig Mejercrone i øret: «sig ham, at jeg atter vil tjene ham.» I sin beretning til rigskansleren tilføjer han, hvor disse ord anføres: «hvis jeg må ytre min ringe mening om disse ord, så tør jeg gå ud fra, at de refererer sig til det spørgsmål, Pomponne kort i forvejen havde gjort mig, om eders eksccellence vel endnu var gift anden gang?» Mejercrone havde svaret, at statens anliggender ikke tillod rigskansleren at tænke på sligt, men at hensynet til dem vilde blive afgørende for ham, hvis han engang følte forpligtelse til «at bevare sit navn og sit blod.» Han tilføjer, at man her øjensynlig er rede til at optage forhandlinger om dette punkt, men da Griffenfeld selv aldrig har talt til ham derom uden skæmtende, véd han ikke, hvorledes dette skal tages.

Kong Ludvig XIV's ord forfejlede ikke deres virkning; tanken om den sydlandske prinsesse dukkede atter op med al den glans, som den store konges smiger kunde lægge over den. Griffenfeld svarede sin unge slægtning, at han ikke vidste, hvad han skulde sige om de elskovssager (amourettes), som han tidligere havde været så venlig at tale til ham om, — «og idet jeg,» fortsætter han, «har haft så mange prøver på en ganske særlig forsorg, som himlen har for mig, forlader jeg mig blindt på min skæbne og lader stå til på min gode lykke, der har vane på altid at føre min skude i sikker havn.» Men samme dag skriver han til

sin gode ven skatmesteren: »der ligger fred og krig, det er at sige en stor del af rigets velfærd på, at Mejercrone bliver sekunderet, og taler det ingen delay»; — han skulde have penge sendt, og rigskansleren var i dette tilfælde ivrigere end ellers til at befordre det.

«Skæbnen» førte imidlertid Louise Charlotte af Avgustenborg nærmere og nærmere til ham. Det blev bestemt, at hun skulde komme til København, hvor hendes forældre opholdt sig denne vinter, og i begyndelsen af April indrettedes der et værelse til hende på Sofie-Amalienborg. 13. April udfærdigedes der pas til hendes hidrejse, med grev Burkard Ahlefeld og hustru til Sakstorp (i Sydslesvig); hun opholdt sig endnu hos sin mosters børn i Berlin, medens deres moder fulgte sin mand, den store kurfyrste, på felttoget i Vesttyskland. Burkard Ahlefeld havde sluttet sig nær til Griffenfeld og var som søn af den højt ansete Kaj Ahlefeld i Haderslev blandt de første bleven dansk greve og ridder. Det blev dog foreløbig ikke til noget med rejsen; endnu 29. Maj skriver Ahlefeld fra Sakstorp til Griffenfeld og sender ham som gave et spejl med to blomsterkassetter, medens han bebuder sin snarlige ankomst til København, hvor han ganske vil stille sig til rigskanslerens rådighed.

Det var ved denne tid meget omtalt, i hvilket forhold denne stod til Avgustenborgerne. Hertug Hans Adolf gentog sit spørgsmål fra det foregående år: «wie stehts um den schwärmer?» og Griffenfeld svarede (4. Maj) som dengang: «noch brennt der schwärmer nicht», men han tilføjer: «ich glaube aber, er fängt an ein wenig rauch von sich zu geben. Fumo flamma proxima (ild er røgen

nær) ist ein alt sprichwort.» Han haber dog, det skal ingen nød have, da de «underlige konjunkturer» vil give plumret vand nok til at udslukke alle sværmere. Gyldenløve har også hørt om det; han beder ham 14. Maj fra Fredrikstad om at meddele det, «når hans ædle hjerte er i færd med at overgive sig»; han indbilder sig, at de krigerske konjunkturer ikke vil hindre kærligheden i at spille en rolle.

Den «røg» af sværmeren, som Griffenfeld troede at kunne spore, kom vistnok særlig til syne, når han i enkedronningens kreds bragtes i forbindelse med hertugens familie. At han kom til at stå denne nær, ses af et noget senere brev fra hertuginden, hvori hun efter hans afrejse takker for et par ord, hun har modtaget gennem hans lille datter. Han har skaffet hendes søn Fredrik Vilhelm danebrogsordenen og et ekspektancebrev på domprovstiet i Hamburg, som kongen havde ret til at besætte efter den nuværende ihændehaver regeringspræsident Kielmanns død, og hun takker i stærke udtryk for denne kongelige nåde. I en efterskrift tilføjer hun derpå: «der kleine ritter rekommandiret sich und will fleissiger studiren und weniger radiese essen», — en ytring, der jo forudsætter en rent personlig familieomgang. Også hertugen blev iøvrigt betænkt med en særlig nåde, idet kongen før sin afrejse lod ham tildele elefantordenen, således at han overdrog Griffenfeld at lægge den om hans skuldre. Den endnu større begunstigelse, udnævnelsen til guvernør på Als, opsattes derimod til tilbagekomsten fra hertugdømmerne.

Enkedronningen var i høj grad optagen af gifter-

målsplanen, den stod for hende rimeligvis som en belønning for rigskanslerens fortjeneste af det svenske ægteskab. Også dronningen synes at have været for partiet, i alle tilfælde siges hendes moder, landgrevinden, alt tidligere at interessere sig for det. Grunden var da her uden al tvivl den ikke meget smigrende, at befri hendes frænke Trémouille for en besværlig bejler.

Louise Charlotte ankom ikke til København før efter kongens og rigskanslerens afrejse. Enkedronningen tog samtidig til Falster og modtog her den unge prinsesse, der kom over Østersøen, rimeligvis fra Berlin. Fru Magdalene Gersdorf var taget med derned uden al tvivl på Griffenfelds vegne; «hun giver god forhåbning,» skriver Jørgen Bjelke til Griffenfeld. Den 25. Juni ankom de til København, og et par dage efter afgik det før omtalte brev fra hertuginden til Griffenfeld, det indeholder foruden den anførte efterskrift på bagsiden en hilsen fra alle hendes børn, «store og små»; af «store» var der dog næppe andre tilstede end Louise Charlotte. Forbindelsen var således indledet lige til det punkt, da et personligt møde måtte blive afgørende.

Kongen brød op til hertugdømmerne mandag morgen den 14. Juni. Terlon havde i det yderste øjeblik gjort et forsøg på at holde ham tilbage ved på egen hånd at love store subsidier, indtil ni tønder guld, for at sidde stille; men det var nu for sent. Det hed sig at kongen vilde mønstre hæren i Holsten, og dette var også i virkeligheden hans hensigt, men hovedsagen var dog den, at der skulde træffes en afgørelse med her-

tugen af Gottorp. Vistnok af denne grund var hertuginde Frederikke Amalia bleven indbuden til sin moder enkedronningen på Falster, og grev Anton af Aldenburg var sendt forud for at få den gamle regeringspræsident til at begive sig fra Hamburg til Gottorp. Det vil næppe kunne fuldt oplyses, hvad der tildrog sig i de første dage af denne rejse, dog synes det vist, at kongen har haft den plan snarest mulig at bemægtige sig hertugens person, medens Griffenfeld holdt igen og søgte at afværge en sådan yderlighed, som det ikke vilde blive let at føre et fyldestgørende forsvar for, hvor berettiget end kongens harme mod denne farlige frænde kunde være.

At ej heller Griffenfeld var venlig stemt mod Gottorp havde Nils Brahe gentagne gange haft lejlighed til at iagttage. Alt efter sin første samtale med rigskansleren skriver han, at denne gik vidtløftig ind på det dansk-gottorpske mellemværende, og han tilføjer: «skønt han som en klog mand ellers synes at være sine passioner mægtig, kunde han alligevel ikke holde dem i skrankerne i denne materie —» Og et fjerdingår efter kommer han tilbage til det samme: «skønt kansleren ellers som en klog mand kan bjerge sig ved ting, som er af meget større vigtighed og konsekvens end dette, så undgår han alligevel ikke at emportere sig og vise sine «dragende passioner» herved.» Men til trods for denne stemning ønskede han naturligvis ikke at gøre bruddet stærkere og mindre forsvarligt end nødvendigt.

Tirsdagen den 15. Juni ankom kongen til Haderslev, hvor en kammerjunker fra hertugen anmeldte den-

nes besøg i Flensborg; grev Anton havde om søndagen været på Gottorp med venlige hilsener fra kongen og Griffenfeld og havde ufortøvet begivet sig til Hamburg for at indbyde Kielmann til et møde. Den 16. kom kongen til Flensborghus og modtog her hertugen som sin gæst. En borger i Flensborg har optegnet, at der holdtes åbent taffel på slottet og at man lagde mærke til, at kongen talte hemmeligt med rigskansleren både over bordet og i sit lille kammer.

Hertugen red om aftenen og ud på natten tilbage til Gottorp, hvorefter han den følgende dag hilste på kongen ved Danevirke og trakterede med en frokost. Der blev her drukket på et godt forlig og de skiltes som de bedste venner, idet kongen selvfølgelig indbød hertugen til besøg i Rensborg, hvor han vilde tage ophold for et par uger.

Det var kongens plan ved denne lejlighed at bemægtige sig sin svoger, men dette blev forhindret af Griffenfeld, som det synes i en heftig scene, der senere blev udtydet til det værste. Da det spørgsmål blev forelagt ham i fængslet, hvorfor han dengang havde modsat sig kongens vilje, svarede han: «Da hans maj. vilde ladet fyrsten arrestere, menendes det nu var ret tid, svarede han: nej! eders maj. kan give dilation til i morgen! det svarede han som et menneske udi en il. Men kom dog ingen skade deraf, da fyrsten selv erbød sig om anden dagen at indstille sig hos kongen i Rensborg at skyde papagøjen af, hvor det med bedre magelighed skete, end som han skulde have blevet arresteret på sit eget.» Det forholder sig ganske rigtigt, at borgerskabet i Rensborg skød til papagøjen

den dag, hertugen senere kom til byen, og da denne omstændighed ellers ingen steder omtales, kan vi sikkert se et tegn på udsagnets rigtighed deri, at den her er opbevaret.

Kielmann havde undskyldt sig med legemssvaghed for at forlade Hamburg; han følte sig næppe ganske tryg. Da der imidlertid sendtes ham et fripas og en trompeter, som skulde forbede ham overfor de talrige krigsknægte, der besatte alle veje, brød han op den 18. og ankom samme aften til Rensborg. Her forhandlede han hele den følgende dag ene med Griffenfeld, i en 8—9 timer, hvorefter han om aftenen kørte videre til Gottorp.

Denne forhandling mellem de to ledende statsmænd var forberedt ved den forhen omtalte brevveksling, der uden afbrydelse var bleven ført i 5 måneder. Grundlaget for et forlig havde man som anført søgt i en overdragelse af grevskaberne til Gottorp mod vederlag i Sønderjylland; kongen skulde altså først tilfredsstille Pløn for at komme i besiddelse af hine, derpå afstå dem til hertugen. Ved siden af var der ikke utydelig gjort tilbud om en personlig påskønnelse af Griffenfelds fortjenester fra hertugens side for det tilfælde, at alt kunde ende godt.

Ved en vurdering af denne sag må man vel huske på, at de daværende grevskaber Oldenburg og Delmenhorst ikke nær havde den udstrækning som det nuværende storhertugdømmes hovedland; det var kun godt og vel den nordlige halvdel af dette. Ved en sammenligning mellem forskellige lande lagde man dengang imidlertid ikke folketallet eller udstrækningen,

Danmark og den kongelige del af hertugdömmerne.

fælles kongelig-hertugeligt (samt Plön og Glücksborg.)

hertugelig gottorpsk.

svensk.

men de rene indtægter til grund; men det var ikke altid let at komme til enighed om den rette beregning af disse. For grevskabernes vedkommende anslog man bruttoindtægten til godt 100,000 rdl., nettoindtægten til 22,000 rdl. for hver af de to samejere, kongen og hertugen. Det var nu et spørgsmål, om ikke indtægterne her kunde forøges, udgifterne formindskes, og hvorvidt man i den henseende kunde gå. Endvidere var det jo et meget stort spørgsmål, om man skulde betragte Gottorperens ret til den ene halvdel som fuldstændig tabt, så hertugen skulde give fuldt vederlag for det hele, eller man endnu skulde anse retsspørgsmålet for uafgjort.

Alle disse tvivlsmål, tillige med fastsættelsen af vederlaget, kunde nok udfylde et langt møde. Kielmann tilbød da, som stadig forhen i sine breve, Tønder amt og by tillige med de adelige godser Kågsbøl, Solvig og Søndergårde, ialt efter matriklen 1200 plove. Rentekammerets indtægter heraf var omtrent 40,000 rdl., i kontributioner betalte de 12,000 rdl. Under forhandlingernes gang indrømmede han, at der hertil kunde lægges Løgumkloster, 165 plove, med en årsindtægt af henholdsvis 4600 og 1650 rdl. Griffenfeld synes yderligere at have krævet Åbenrå by og amt, 350 plove, med en årsindtægt af 7000 og 3500 rdl. Den samlede indtægt af hele den hertugelige del af Nordslesvig kunde således sættes til 70,000 rdl.

Hvad grevskaberne angår, da sattes den ordinære indtægt af dem en halv snes år senere til omtrent 120,000 rdl., kontributionerne til 40,000 rdl. Herfra måtte dog drages en større embedsetat (c. 18,000 rdl.)

og de tropper, som det var nødvendigt at holde, fæstningernes vedligeholdelse osv. Til synderlig mindre vurderedes de heller næppe, da kongen og konsejlet under forhandlingerne mellem Kielmann og Gyldenløve besluttede at gå til en indløsning af den gottorpske halvdel for 6 tdr. guld, foruden de 3 tdr. guld til Pløn. Dette svarede til en årsindtægt af omtrent 40,000 rdl., og dog var man dengang selvfølgelig ikke til sinds at indrømme Gottorp en virkelig ret til grevskaberne, der skulde betales med sit fulde beløb.

Nu var denne ret yderligere forringet eller så godt som fuldstændig tabt; sagen mod Pløn var tabt to gange for rigshofretten, medens kongen efter sin overenskomst med modparten var retlig ejer af begge grevskaberne. Skulde han nu opgive denne ret, som han tildels havde købt af Pløn, til Gottorp, måtte der ganske naturligt kræves om ikke fuldt, så dog helt overvejede vederlag for det hele. Når Kielmann og Griffenfeld forhandlede på det angivne grundlag, så det derimod ud som om det kun drejede sig om at give vederlag for den ene halvdel, medens den anden, som kongen havde lovet at indløse med gods på Als, betragtedes som tilhørende Gottorp.

At Griffenfeld alligevel ved denne lejlighed indlod sig så dybt og alvorligt på dette mageskifte, tilskrev man derfor senere en helt anden omstændighed, nemlig Kielmanns løfter om at skaffe ham en stor personlig fordel.

Han var nu tysk rigsgreve men uden rigsgrevskab og denne mangel bragtes på bane ved de to statsmænds møde. Hertugen af Gottorp ejede mellem Hol-

sten og Lauenburg et lensfrit land Steinhorst, der fra det sidst nævnte hertugdømme for netop 100 år siden var kommen i hertug Adolfs besiddelse; dette land, af størrelse omtrent som Samsø, solgtes en snes år senere for ialt 100,000 rdl. At Kielmann ved mødet i Rensborg har lovet at skaffe Griffenfeld dette amt for at der af det kunde oprettes et frit rigsgrevskab i lighed med Rantzov, derom kan der ikke være mindste tvivl. Det må antages, at man har aftalt at skjule gaven under et formelt køb, men noget sådant nævnes dog ingensteds i de samtidige udtalelser. Et par år efter blev det sagt i et officielt dansk stridsskrift, at man i Rensborg med held havde forsøgt at bestikke en bekendt fornem kongelig minister med et amt mellem Hamburg og Lybek, og mange år senere gik forfatteren af dette skrift, daværende hofråd på Pløn Kristoffer Gensch, i en erklæring til kongen nærmere ind på dette punkt ved at ytre om Steinhorst, at det havde været påtænkt at oprette et rigsumiddelbart grevskab af det for en fornem kongelig minister, men at det ikke var blevet til noget, men havde haft en ulykkelig udgang, idet «det var blevet første grundsten til den nævnte fornemme ministers verdensbekendte store ulykke.»

Kielmann ankom til Gottorp sent lørdag aften og den næste dag forelagde hertugen sine råder hver for sig og skriftlig at besvare de to spørgsmål: om det var rådeligt at mageskifte grevskaberne for Tønder amt, og om det eventuelt vilde være rigtigt hertil endnu at lægge Løgumkloster. De skriftlige svar er endnu bevarede; de er på et enkelt nær fra den følgende dag alle daterede samme dag, den 20. Juni. Præsidenten

lægger i sit svar vægten på nødvendigheden af et forlig med kongen, og han mener at man også bør være villig til at afstå Løgumkloster. For det samme stemte amtmand Hans Adolf Buchwald og kammerråd Andreas Cramer, medens vicepræsidenten Fr. Kr. Kielmann fremhæver Tønder amt som den bedste del af hertugens lande og i alle tilfælde ikke vil give mere end dette. Indtægterne af Tønder er for råderne opgivne til over 50,000 rdl., grevskaberne til det dobbelte. Man gik altså her uden videre ud fra, at det kun gjaldt om at give vederlag for den kongelige del, medens den ved processen håbløst tabte anden halvdel betragtedes som gottorpsk!

Dagen efter udfærdigede hertugen en fuldmagt for præsidenten til at forhandle med kongens repræsentant om det oldenburgske mageskifte, at gøre og slutte hvad han synes, på hertugens ratifikation; han vil betragte det han indgår som selvgjort og fritager ham forlods for alt ansvar. Den gamle Kielmann var en forsigtig mand, han frygtede senere tiders ansvar for en så betydningsfuld afgørelse; af samme grund var sikkert nok de skriftlige vota afkrævede hertugens andre rådgivere. Om tirsdagen udfærdigedes dernæst et kreditiv for de andre tre til at genoptage forhandlingerne om landdagsspørgsmålene. Samme dag sendtes der breve til Griffenfeld; præsidenten takkede for en modtagen skrivelse og al udvíst velvilje og sendte efter løfte en opgørelse af indtægterne af Tønder; han håber på fredag at komme tilbage til Rensborg. Hertugen takkede ligeledes i en håndskrivelse rigskansleren for al venlighed og forsikrede ham om, at han ikke

vilde lade nogen lejlighed gå unyttet forbi til at vise ham sin erkendtlighed herfor «sowohl jetzo würklich» som fremtidig. Griffenfeld svarede derpå dagen efter i de mest forbindtlige udtryk.

Om onsdagen ankom de tre gottorpske delegerede til Rensborg. Samme dag meldtes det dem, at vicestatholderen, grev Ditlev Rantzov og de to råder Mikael Wibe og Gloxin fra Glückstadt var ankomne og ventede dem på rådhuset. Der holdtes da her et møde, på hvilket de hertugelige indrømmede, at man måske kunde give efter med hensyn til kontributionernes deling denne gang, dersom kongen vilde give garantier for, at det ikke skulde blive brugt som præcedens for senere tilfælde. Man kom hinanden så nær, at vicepræsidenten skrev til sin fader om at sende landkansleren for at et patent om landdagens indkaldelse kunde blive udfærdiget. Fra Gottorp gaves der ordre til landkansleren, men samtidig opfordrede hertugen sine delegerede til ikke at indrømme for meget; derved fjernedes man atter fra hinanden, da de kongelige slet ingen indrømmelser vilde gøre. Om fredagen, dagen efter st. Hans, fandt fugleskydningen sted i Rensborg, men hertugen og hans regeringspræsident synes at være komne for sent til festen; de ankom om eftermiddagen og tog efter indbydelse ind på det gamle snævre slot, hvor også kongen havde opslået sin residens. Præsidenten overgav samme aften rigskansleren et skriftligt forslag om et mageskifte mellem grevskaberne og Tønder amt med de tre adelige gårde, men denne svarede, at han i øjeblikket ikke havde tid til at gøre sig nærmere bekendt med det. Forslaget er dog gennemarbejdet,

da der findes indlagt i det en række bemærkninger til de brugte udtryk, bl. a. også den ytring, at Tønder amt ikke vil være nok. Selve grundlaget for en overenskomst var altså ikke endnu opgivet fra Griffenfelds side, således som han i sit senere forsvar påstår det. Han siger også selv, at grev Anton i de dage betragtede det som afgjort, at grevskaberne nu var gottorpske, medens de i Rensborg tilstedeværende brandenburgske afsendinge, brødrene Brandt, der plejede at være særdeles vel underrettede, endnu om lørdagen indgav en udførlig skriftlig forestilling mod mageskiftet, som de holdt for en svensk intrige, der endnu mere vilde fjerne kongen fra sine allierede.

Imidlertid var stillingen bleven fuldstændig forandret ved efterretningerne fra krigsskuepladsen. En halv snes dage før krigen erklæredes Sverige af Holland og Brandenburg (5. Juni) var kurfyrsten brudt op fra Rinen for i ilmarcher at drage op imod Elben; det gjaldt om at forekomme en forening af de svenske og hannoveranske stridskræfter. Wrangel stod i Pommern og Brandenburg med 20,000 mand, rede til at gå frem imod vest, men det lykkedes indtil videre det danske diplomati at holde enkedronningens broder Johan Fredrik af Hannover tilbage fra en åben tilslutning til Sverige og Frankrig. 11. Juni stod kurfyrsten i Magdeburg, han havde tilbagelagt 40 mil i 16 dage; han kom i det yderste øjeblik for at hindre denne vigtige fæstnings overgang til fjenden. Herfra gik han over Elben til Rathenow ved Havel, hvor han den 15. Juni overraskede en svensk besætning og tiltvang sig overgangen over floden; kampene fortsattes i de følgende

dage og endte med indtagelsen af Fehrbellin, nordvest for Berlin (18. Juni). Den svenske hær måtte efter store tab trække sig tilbage til Pommern, kurfyrsten havde personlig vist både tapperhed og stor hærførerdygtighed. »Fehrbellin» blev et skæbnesvangert blad i Sveriges historie, vendepunktet for dets herredømme i Nordtyskland.

Det kan ikke med sikkerhed siges, når efterretningen om disse afgørende begivenheder nåede op til Rensborg. Alt den 15. Juni sendte kurfyrsten en egenhændig meddelelse om den samme morgen vundne sejr; han tilføjer, at han ufortøvet vil levere et hovedslag og opfordrer kongen til at bryde løs for at få sin del af æren og fordelen. På samme måde har han da sikkert skrevet om kampen ved Fehrbellin, men først den 22. afsendte han sin oberst Ditlev Brockdorf, tidligere dansk officer og ejer af Riksdorf i Holsten, for at give kongen nærmere beretning om stillingen og opfordre ham til et endeligt brud med Sverige; brevet indeholder stærke udtryk om nødvendigheden af nu endelig at opfylde de mange løfter, der er givne ham.

Imidlertid var også grev Fredrik Ahlefeld ankommen til Rensborg for at deltage i forhandlingerne. Da kongen meddelte ham det påtænkte mageskifte, fremhævede han stærkt det uforholdsmæssige i de to landstrækningers værdi og frarådede bestemt at gå ind på planen. Også grev Anton gjorde nu indsigelse på grevskabernes vegne. Da derfor Griffenfeld lørdag morgen (den 26. Juni) kom op på slottet med to udkast, Kielmanns og et helt modsat, som han selv havde affattet i henhold til kongens ønske om at gøre en ende på det

hele ved at øve tvang mod hertugen, blev dette sidste vedtaget. Grev Ahlefeld afgav senere på kongens befaling det skriftlige vidnesbyrd, at Griffenfeld ved denne lejlighed havde sagt, at han derved gik glip af Steinhorst, en ytring, som måtte vække kongens mishag og, selv om den i øjeblikket faldt uænset til jorden, berettiget mistanke mod de forhandlinger han havdeført med den snu regeringspræsident. Ytringen må være undsluppet ham i debattens hede eller måske snarere i et anfald af kåd lune, og han kan næppe have givet den nogen anden form end at han havde fået løfte om under visse betingelser at få landet til købs. Men fra dette øjeblik af var Ahlefelds opmærksomhed rettet på rigskanslerens foretagender på en helt anden måde end forhen; Griffenfeld var ved at forhandle om så vigtige forandringer i hertugdømmernes indre forhold uden at meddele ham noget derom, trådt ham personlig for nær, og det var ikke at undres over, at han satte dette i forbindelse med hemmelige aftaler til dennes egen personlige fordel.

Kongens råd bestod den formiddag af Griffenfeld, Ahlefeld og Kørbitz. Først her meddeltes det disse sidste, hvad kongen hele tiden havde påtænkt og hvad de nu alle bifaldt, styrkede ved visheden for kurfyrstens brud med Sverige og efterretningen om hans sejr over Wrangel. Griffenfeld tilstod senere selv, at man ikke vilde være optrådt i Rensborg som man gjorde, hvis ikke efterretningerne om Wrangels nederlag var kommen imellem. Efter forkastelsen af mageskiftetraktaten vedtoges derfor Griffenfelds udkast til et nyt forhandlingsgrundlag, og da det kunde forudsés, at man ikke

vilde komme til enighed på dette uden tvang, lod kongen efter middag stadens porte lukke. Hertugen blev ikke mere bedt til kongens taffel, men der dækkedes til ham og hans folk i forværelset til hans lejlighed. Da der tilmed både nat og dag var en æresvagt af kongelige drabanter foran hans døre, ansá han sig, og vistnok ikke med urette, for en fangen mand.

De nye kongelige forslag meddeltes samme lørdag eftermiddag af grev Rantzov til de gottorpske råder; dagen efter tilstilledes der dem en afskrift af dem. De indeholdt fordringen om «kategoriske resolutioner» på tre punkter: 1) hærens lønning og kontributionernes udskrivning; 2) en midlertidig udlevering af hertugens fæstninger og tropper til kongens rådighed, og 3) overdragelsen af grevskabernes forsvar og øverste styrelse til kongen. Allerede om søndagen gav den ængstelige og uselvstændige hertug sit skriftlige svar: han tiltrådte det første og det sidste punkt, men bad sig forskånet for det andet, da hans hensigter var de redeligste og venligste mod kongen; han tilbød at tage halv kongelig besætning ind i sine faste pladser og derved faktisk afvæbne sig selv. Motiveringen på forslaget var ej heller smigrende for hertugen; kongen udtalte, at han jo ikke kunde stole på hans ord, siden han før var gået fra det og nu havde ytret uvilje og fjendskab mod ham. Fordringen blev derfor fastholdt, og dagen efter udfærdigede hertugen ordrer til sine kommandanter i Tønning, Stapelholm skanse og på Gottorp om at åbne portene for de kongelige tropper, selv marchere ud, efterat have afleveret alt materiel, og lade de kongelige officerer edfæste hans soldater, der

løstes fra deres ed til ham. Den 30. Juni udstedte han derpå et åbent brev til embedsmændene, tropperne og indbyggerne i grevskaberne, at han havde overladt forsvaret til kongen, hvis repræsentanter de derfor skulde adlyde. Samme dag udstedte de kongelige kommissærer for hæren, Korbitz og v. Stöcken, fra hovedkvarteret i Rensborg en kundgørelse om, at der i Holsten skulde betales 12 rdl. af hver plov, som ikke er belagt med indkvartering, «da der ingen landdagsbeslutning er tilvejebragt og militsen kræver store tilskud.» Denne udskrivning gjaldt kun for st. Hans termin og Juli måned; i de følgende fem måneder blev der hver gang udkrævet 6 rdl., ialt i et halvt år altså 42 rdl. I Slesvig nøjedes man med noget mindre, 5 rdl. af ploven hver måned. De hertugelige amter deltes i distrikter med kongelige oppebørselsmænd, der udskrev skatterne og sørgede for pengenes anvendelse efter kommissariatets ordre. Samtidig måtte hertugen parere de kejserlige kvartéranvisninger, som kongen havde skaffet sig på de hertugelige amter i Holsten; i Slesvig tog han dem uden videre som lensherre. Endvidere blev der udskrevet nyt mandskab og anskaffelsen af kjortler til dette blev pålagt amterne.

Imidlertid var også fæstningerne bleven overleverede til kongens tropper. Kommandanten i Tønning, oberst Hans Walter, nægtede at adlyde en ordre, som var udfærdiget i den kongelige fæstning Rensborg, og det blev nødvendigt for hertugen at sende en håndskrivelse ved kammerråd Andreas Cramer, der pålagde ham ufortøvet at overgive fæstningen. Dette fandt derefter sted den 4. Juli; samme dag rømmedes den faste stil-

ling i Stapelholm (Holmer skanse) og dagen efter kapitulerede Gottorp. Store forråd faldt herved i kongens hænder, langt større end den lille gottorpske hærstyrke havde haft brug for: man havde øjensynlig været forberedt på at modtage fremmede besætninger. Tropperne, næppe synderlig over 1000 mand, blev tagne i ed til kongen og fordelte til regimenterne, oberst Walter gik nogle dage efter overgivelsen i kongelig tjeneste. I grevskaberne udførtes straks efter den samme overgang; general-krigs-kommissariatets myndighed udvidedes til også at omfatte dem, der blev udskrevet kontributioner, tropperne løstes fra eden til hertugen, der blev foretaget udskrivninger af landfolk og hververtrommen sattes i bevægelse; i sommerens og efterårets løb dannedes der således 4 nye regimenter, halvt rytteri og halvt fodfolk.

Hvad der var sket i Rensborg, vakte selvfølgelig den største opsigt, nær og fjern. En af de mest interesserede tilskuere var enkedronningen, hos hvem hertuginden opholdt sig; hun blev holdt à jour med alt hvad der skete og det er af tonen i Griffenfelds breve klart, at hun undte sin svigersøn den ydmygelse, som overgik ham. Kansleren havde straks overfor hertugen slået på, at der var visse forhold i hans ægteskab, som vakte enkedronningens mishag, men han vilde ikke gå nærmere ind på dette, før fæstningerne var i kongens hænder. «Da alt var forbi,» som hertugen skriver, lod han den 4. Juli Griffenfeld indbyde til en samtale, i hvilken han søgte at retfærdiggøre sig både overfor de politiske og personlige beskyldninger. Han fralagde sig ethvert fællesskab med Sverige og

Hamburg og forsikrede, at alle rygter om et slet forhold til hans hustru var usandfærdige. Griffenfeld havde opsat et brev til ham, hvori denne anke stærkt fremdroges og kongehusets ære og anseelse sagdes at være knyttet til en forandring af dette forargelige forhold; men den bevarede koncept har fået påtegning om, at forestillingen blev gjort mundtlig. Samtidig skrev hertugindens hovmester Jasper v. Buchwald brev efter brev fra København med forsikringer om hendes højheds angest og hjertesorg over mandens skæbne. Enkedronningen var så vel fornøjet med, hvad der var sket, at hun i et brev til Griffenfeld må have slået på hans forestående lykke med prinsessen; thi i sit svar af 3. Juli skriver han: «hvad Deres maj. bemærker i slutningen af det brev, hvormed De har hædret mig, er et nyt bevis på Deres velvilje; jeg har ingen anden vilje end den Ds. maj. befalinger indgiver mig,» osv.

Endelig den 6. Juli blev det tilladt hertugen at drage tilbage til Gottorp, men hans råder blev alle tilbage for at føre forhandlingerne til ende; Gottorp fandt han besat af kongelige tropper og alt var her bragt i forvirring. To dage efter sendte han en instruks til det endelige forlig, i hvilken han pålagde sine råder til det yderste at modsætte sig landafståelser og opgivelsen af den vundne suverænetet. Forhandlingerne i Rensborg afsluttedes med det bekendte forlig af 10. Juli; det er undertegnet af Griffenfeld og Ahlefeld fra kongelig side, af Kielmann, hans to sønner, H. A. Buchwald, H. v. Tinen og Andreas Cramer på hertugens vegne. Ved dette stadfæstedes de gamle unionstraktater mellem riget og hertugdømmerne, medens her-

tugen frafaldt sine forbund med fremmede magter; kongen fik det fælles forsvar i sin hand og landets kontributioner skulde ene anvendes dertil. Endvidere tilbagegav hertugen Slesvig bispedomme (Svavsted amt) og det kapitels- og domkirkegods, som hans fader havde fået ved freden i Roskilde, ligesom han opgav sin suverænetet over Slesvig og blev kongens lensmand; lenstagelsen skulde finde sted inden år og dag. Dette forlig blev dagen efter stadfæstet såvel af kongen som af hertugen og hans broder, biskop Avgust Fredrik af Lybek. De originale forsikringsbreve af 2. Maj 1658 på suverænetetet og på bispedommet blev udleverede og kasserede; Griffenfeld lagde dem senere ind i arkivhvælvingen i samlingen «Slesvig» «til en amindelse for efterkommerne.»

Den harde fremfærd, hertugen og hans lande ved denne lejlighed led og som bragte en lidenskabelig tilskuer til at tale om et snarligt oprør i hertugdømmerne, medens der fremkom spådomme om at kongen i den kommende kamp vilde sætte alle sine riger og lande til, satte ganske naturlig også skræk i Hamburgerne. De vidste alt for vel med sig selv, hvor langt de havde vovet sig, og til overflod havde de nu det uheld, at et brev fra borgmestre og råd til general Wrangel blev opsnappet af Brandenburgerne og af kurfyrsten tilsendt kongen. De forespurgte heri, om de kunde stole på hans hjælp, hvis der skulde komme noget på, og der fandtes hoslagt en afskrift af forbundstraktaten mellem Sverige og Hamburg af 26. November 1674. Købmændene tyede da til den udvej at bestikke Griffenfeld. I sit forsvar siger denne, at Kielmann en dag gav ham

en seddel med det hamburgske tilbud om 10,000 rdl., og at han straks efter viste grev Ahlefeld den med den bemærkning, at han vilde sende den tilbage. Greven havde frarådet dette, idet han mente, at den snedige præsident så vilde beholde pengene selv, og de havde da i forening forestillet kongen denne sag, «hvorpå og hans maj. med et mildt ansigt bevilgede, jeg dem ikkun beholde skulde og måtte; som jeg da og gjorde.» Mod den beskyldning således at have taget skænk og gave af en fremmed magt, bemærker Griffenfeld, at det er «en ond affektion imod h. maj.», da Hamburg ligger i hans hertugdømme Holsten!

Det må utvivlsomt indrømmes, at både gavens modtagelse og forsvaret derfor er Griffenfeld lidet værdige. Det var vel en påstand fra kongelig side, at Hamburg lå på hans grund; men denne påstand var hverken retlig anerkendt af kejser og rige eller faktisk gyldig; tværtimod drejede den hele strid sig jo netop herom. Havde Hamburg desuden virkelig været en kongelig stad, da kunde jo kongens højeste embedsmand under ingen betingelse tage skænk og gave af den i samme øjeblik som han havde beviser i hænde for, at den havde sluttet forbund med en fremmed magt, uimodsigelig rettet imod selve kongen.

Hvorledes det forholder sig med fremlæggelsen af den hele sag for kongen og Ahlefeld kan ikke bestemt afgøres, da den ikke blev yderligere drøftet, ej heller noget skriftligt vidnesbyrd af Ahlefeld fremlagt. Dog siger generalfiskalen i sit tilsvar: «at man (d. e. Griffenfeld) det . . . Ahlefeld åbenbarede, var ikkun pro forma og var aldrig h. k. majestæts samtykke;» det var da

vel gået hermed som med sagen om Steinhorst, så der var vekslet nogle almindelige men lidet sigende talemåder om det. Det brev, hvorved han modtog meddelelse om gavens betaling, er skrevet af den kongelige faktor Johan Bechmann i Hamburg, den 20. Avgust; men løftet må sikkert være givet af stadens afsendinge i Rensborg, der alt 10. Juli var vendte tilbage og i høje toner roste kanslerens velvillige bistand. Pengene stod iøvrigt endnu i Hamburg ved Griffenfelds fald og indbetaltes da i den kongelige kasse.

Inden kongen og hans følge forlod Rensborg, blev der endnu truffet et par andre bestemmelser. 9. Juli overleverede den brandenburgske afsending et brev fra kurfyrsten, dateret hovedkvarteret Kriwitz i Meklenburg, den 5. s. m., i hvilket denne opfordrer kongen til at deltage i et angreb på Wismar og Warnemünde. Han håber ene at kunne magte denne opgave, men udbeder sig dog hjælp både af tropper og især af skibe, der kan afskære al tilførsel. Dagen efter blev general Baudissin afsendt til kurfyrsten med kongeligt kreditiv, og der udfærdigedes brev til hertugen af Lauenburg, Julius Franz, hvorved det meddeltes ham, at den danske hær vilde blive samlet ved hans grænse med forposterne på hans grund. Straks efter kom et nyt brev fra kurfyrsten, hvori han lykønskede til Gottorps desarmering og skyndte på krigsforetagenderne. Han sender «aufs aller eilfertigste» sin gehejmeråd Knesebek for at forhandle om en felttogsplan og ytrer sin utålmodighed i stærke ord: «sagen tåler ingen opsættelse, hedder det, og skal der ske noget, må der

ingen tid forsømmes, således som Deres maj. selv højfornuftig vil kunne skønne, og at man ved sådanne konjunkturer ikke må kunktere. Jeg forventer med største attrå D. k. m. resolution.» Han kom til at vente en stund.

Forholdet til Gottorp afsluttedes med at der afkrævedes præsident Kielmann en forsikringsakt. Han forpligtede sig ved denne til ikke at forlade hertugdømmerne, ej heller at gå til Hamburg, såvel som at tjene kongen og hans søster, hertuginden, med troskab, alt under tab af ære og formue; hans to tilstedeværende sønner måtte medunderskrive denne forpligtelse (13. Juli). Kielmann gjorde sig i den følgende tid den største umage for at blive løst fra denne forpligtelse, men uden nytte; man holdt fast på ham og reversen blev senere brugt til at føre ham og sønnerne i ulykke. Blandt de forsøg, han gjorde, var også et anonymt brev til Griffenfeld med en kostbar guldring — den blev senere vurderet til 2000 rdl. —, som han forærede ham til et venskabstegn. Griffenfeld fortæller i sit forsvar: «Brevet blev brudt og læst deroppe udi h. m. nærværelse og nok lét af; og var både rigsadmiralen, rigsmarskallen og, hvor mig ret er, viceskatmester hr. Holger Vind og kancelliråd Bierman iligemåde deroppe; om statholder Bjelke var der også, mindes jeg ikke ret. Latter nok var der og de råbte alle, at jeg skulde kun beholde den, hvilket og h. m. i lige måde behagede, og sagde jeg i skæmt endnu samme gang, at det var bedst at lægge den udi hvælvingen ved traktaterne, til tegn på, at dennem intet udi seneste samling i Rensborg var bleven aftvunget, eftersom han således takkede

for velgjort; så at jeg den bagatelle og beholdt haver, ikke h. m. uafvidende eller imod h. m. vilje.»

Den 14. Juli brød hoffet op fra Rensborg og dagen efter modtog dronningen ham på Andvorskov; de holdt deres indtog i København den 16. om middagen og samme eftermiddag var kongen ude for at besé flåden, der nu for største delen var i søen; der var under 8. Juli fra Rensborg udgået ordre til rigsadmiralen om at påskynde udrustningen. Kongen var overordenlig vel tilfreds med sin rejse og takkede Griffenfeld med den varme, som var ham egen. «Hvad kan mig klarere vidne være om min noble konduite imod hans majestæt og mit fædreland,» skriver Griffenfeld i sit forsvar, «end hans maj.' egen kongelige mund og pen, som mig den berømmelse tillagde, at han mig konsidererede som et af Gud til sådan important værks udførelse udvalgt redskab, imod promesser af så stor nåde og værdighed, som min modesti ikke tillader her at melde —.» Det er sandsynligt, at kongen ved denne lejlighed har lovet at gøre ham til fyrste eller hertug, når ægteskabet med den avgustenborgske prinsesse gik i orden.

De fire uger, som hengik mellem kongens første og anden holstenske rejse (16. Juli til 13. Avgust), de uger, i hvilke Griffenfeld stod på højdepunktet af sin magt og lykke, giver os tillige det første stærke indtryk af at han har tabt tøjlerne, at hans tidligere ligevægt og overlegenhed har forladt ham. Alt var rede til handling, alle forhold var lagte tilrette, alle ventede en afgørelse. Forbindelsen mellem Sverige og dets tyske lande skulde afskæres, Wismar belejres og hertugdom-

met Bremen besættes; men fire uger, de bedste i året, hengik i uvirksomhed. Hæren fik lov til at udspise Holsten, flådens udrustning blev aldrig færdig, og de diplomatiske forhandlinger kom ikke af stedet. Det er en ynk at læse den lange række af indberetninger fra Haag og fra kurfyrstens hovedkvarter i Schwan ved Rostok. Just Høgh havde nu gjort alvor af at opsøge dette og blev modtaget med megen glæde af Brandenburgeren, der var ved at forgå af utålmodighed efter en afgørelse fra dansk side; Povl Klingenberg var bleven tilbage i Haag for at skynde på betalingen af subsidierne.

Men de kom til begge at spille en sørgelig rolle, da man lod dem blive uden instrukser og uden efterretninger. Fra dag til dag måtte de se at finde på udflugter og undskyldninger; de måtte bortforklare, hvad der talte for Griffenfelds vaklen og tvetungethed, og de måtte til trods for egne tvivl gå i borgen for en politik, som de ikke forstod. Alle vegne fra rejstes der beskyldninger mod Danmark; det svenske ægteskab forekom mistænkeligt, Mejercrones forhandlinger i Paris kunde man ikke forklare sig, og Hannovers holdning overfor de allierede henførte man til hemmelige indskydelser fra dansk side.

Klingenberg havde den største nød med at holde de allieredes afsendinge fra livet, medens generalstaterne gang efter gang bebrejdede prinsen og Fagel, at de havde erklæret Sverige krig uden at have forvisset sig om Danmarks deltagelse; således som sagerne nu stod, beroede alt på denne. Klingenberg anførte begivenhederne i Rensborg som bevis på, at kongen havde

brudt med de fælles modstandere, men dette vilde man ikke lade gælde. Gottorps afvæbning kunde være god nok som indledning til en krig, men i og for sig var den uden betydning, da man aldrig havde tænkt sig Gottorp som deltager i den større kamp, hvis kongen blev nevtral. Dette coup var et familieanliggende, og dersom det, som man antog, vilde blive efterfulgt af en lignende fremfærd mod Hamburg, vilde man anse kongen for udtrådt af den almindelige alliance. Holland måtte nu overveje, om det vilde føre krigen på Østersøen ved egne midler, eller om det skulde slutte fred og overlade Brandenburg til sin skæbne. Om subsidier til Danmark kunde der nu ikke være tale og man advarede underhånden Klingenberg mod at minde om dem, da han derved let kunde pådrage sig en yderligere ydmygelse. Endnu værre var det dog for Just Høgh, der i den temmelig primitive lejr daglig kom sammen med kurfyrsten, hans hustru og betroede mænd. Fredrik Vilhelm var i meget slet humør, hvad der ikke var så underligt. Han syntes at stå ved målet for sit livs mest brændende ønske, erobringen af Pommern; efter åringers spildte anstrængelser havde han ved sin tapperhed og rådsnarhed tiltvunget sig en glimrende sejr, og nu stansedes han af en uforklarlig lammelse i den danske konges råd. Sveriges krigsmagt var med rette en frygtet faktor i al tysk politik; den var i øjeblikket bragt i forvirring, men hvor længe vilde det vare? Kun Danmark havde midler til at stanse tilførselen af hjælpetropper fra moderlandet til Pommern og Wismar; kongen rådede desuden over en slagfærdig hær på henved 20,000 mand, tilstrækkelig

til at sætte ham i stand til at forfølge sin sejr. Danmark selv var i højeste måde interesseret i at støtte ham, thi skulde Skåne erobres, måtte det foreløbig ske i Tyskland. Hvorfor hengik da denne lange sommermåned unyttet? Forgæves spejdede man dag efter dag fra det erobrede Warnemünde ud over Østersøen efter det danske flag; det viste sig ikke.

Hvad var nu grunden til denne forhaling og hvorledes skal den forsvares? At den må søges hos Griffenfeld, derom kan der næppe være tvivl; hans broder generalkommissær Gyldensparre sinkede flådens udrustning, sagde man, og selv trak han alle forhandlinger i langdrag. Men hvad kunde da bevæge rigskansleren til denne fremfærd?

Man kunde tænke sig en bestemt politisk plan i dette. Afgørelsen i Rensborg var sikkert gået langt ud over, hvad Griffenfeld havde tænkt sig, men nu var den en kendsgerning. Det gjaldt da om at få den anerkendt, at sikre sig den for fremtiden. Indberetninger fra Mejercrone i Paris og Kristoffer Lindenov i Stokholm viste, at begge de to store magter, som havde garanteret Gottorp de i Roskildefreden vundne fordele, for øjeblikket forholdt sig aldeles passive overfor det skete. Hertugens ynkelige holdning under og efter katastrofen kunde hverken tiltale Ludvig XIV eller Karl XI og de var desuden alt for optagne af større anliggender til nu at kunne tage hensyn til dette mellemspil. Man kunde da tænke sig Griffenfeld optagen af at bringe denne sag til en endelig afgørelse, benytte det kritiske øjeblik til at få den udtrykkelig godkendt som løn for en fortsat nevtralitet. Noget sådant ventede

de allierede magter i deres mistanke til Danmark. Man kunde tænke sig yderligere kombinationer i forbindelse hermed. Lindenov havde antydet den plan at vinde Skåne ved et mageskifte med Oldenburg, hvorved Sveriges stilling ved Wesermundingen vilde blive meget stærk. Det var næppe helt utænkeligt, at en svensk regering kunde gå ind på noget sådant, i alle tilfælde afståelsen af en del af Skåne, Sundets kyst, mod at blive sikret mod de truende tab i Tyskland.

En politik som den her antydede vilde tilvisse have været meget forsvarlig, om den havde kunnet gennemføres; den vilde have sikret Danmarks stilling og kunne have skabt et varigt venskab mellem de nordiske kroner. Men der er i virkeligheden intet spor til at Griffenfeld har tænkt alvorlig på noget sådant, i alle tilfælde har han intet som helst skridt gjort i den retning; han synes at have forholdt sig aldeles passiv både overfor venner og fjender.

Man fristes til at antage, at han har befundet sig i en tilstand af åndelig lammelse eller svimmelhed, under sammenstrømningen af de mest modsatte indvirkninger. Alle søgte at vinde ham, hver drog ham til sin side, de mest lokkende udsigter åbnede sig for ham, hvorhen han vendte sit blik. Næppe havde han modtaget de kejserlige diplomer med rigsgreveværdigheden, før kurfyrsten under forhandlingernes gang tilbød ham øen Rügen til lensfyrstendømme, eller, da dette ikke kunde gå, den mindre ø Wollin, med det gamle Jomsborg. Samtidig lovede enkedronningen ham en fyrstelig brud, med hvem han vilde blive den store kurfyrstes svoger, og kongen vilde give ham en tilsvarende værdighed.

Som en anden Sigvald jarl skulde han stå som mellemmand mellem Danmark og de Venders fyrste!

Overfor dette stod der andre løfter. Medens der forhandledes i Rensborg havde Mejercrone en samtale med den fremtidige afsending i Danmark Gravelle på Pomponnes vegne, i hvilken denne først tilbød at give Griffenfeld en større pengegave, og da dette tilbagevistes af Mejercrone, slog på giftermålet med den franske prinsesse. Kongen af Frankrig, sagde han, måtte dog have lov til at yde denne ualmindelige statsmand samme anerkendelse som den øvrige verden; hans udnævnelse til rigsgreve var den store konge ubehagelig, kejseren var på en måde herved kommen ham i forkøbet. Man havde hørt megen tale om den forestående forbindelse med en hertugdatter; i den anledning havde en højtstående mand ved det franske hof, greven af Bethune, ytret: hvorfor netop hende og ikke en anden, hvis blod lige så vel er kongeligt? Hertil hentydede også Gravelle, idet han mente, at i påkommende tilfælde en større gave af kostbart indbo, som den franske konge vilde yde sin frænke, vilde kunne vinde rigskanslerens bifald. Det blev samtidig ad andre veje tilkendegivet selve prinsessen, at kongen af Frankrig gerne vilde se et ægteskab mellem hende og Griffenfeld.

Afværgede Mejercrone således, i alle tilfælde foreløbig, en direkte gave til sin høje slægtning, så fik denne ikke desmindre sådanne fra andre sider. Den engelske statssekretær for de nordlige lande, Griffenfelds lærde ven fra Oxford, Josef Williamson, sendte ham en kostbar samling af engelske værker fra de senere år, — en samling, der endnu kan eftervises i

katalogen over hans efterladte bibliotek, — for hvilken han gentagne gange takkede i de varmeste udtryk og med udtalelser af sin store forkærlighed for alt engelsk: «une certaine simpathie que j'ay pour tout ce qui porte seulement le nom Anglois.» Kong Karl XI takkede ham for sin virksomhed i ægteskabssagen med et parti svensk kobber til at tække det hus, han var i færd med at bygge; alt Nils Brahe havde givet løfte herom. Begge disse magter, England og Sverige, ønskede ligesom Frankrig at vinde Griffenfeld for en nevtralitetspolitik og mæglerrollen i den stående strid; England var alt dengang stærkt optagen af den vordende edskongres i Nijmwegen.

Der er jo noget ydmygende, næsten nedværdigende i alle disse tilbud fra udlandet. Sammenholdte med de hamburgske og gottorpske gaver er de en uaftvættelig plet på Griffenfelds navn. Og hvorledes kunde det falde fremmede ind at ville opnå noget hos ham ved gaver, uden netop fordi han havde det sletteste rygte i sit hjem. Det må være forbeholdt en senere anledning, undersøgelsen af hans embedsmisbrug under processen, at komme nærmere ind på dette forhold, her må det være nok at henvise til hvad tidligere er anført og dertil at føje, at bestikkelserne nu var satte i system og blev drevne ikke blot gennem sekretærer og tjenere, men også gennem slægtninge og venner i høje stillinger; de havde i indviede kredse erhvervet sig navnet «banden».

Dertil kom den virak, der nu ydedes hans navn og berømmelse; ingen smiger synes at have været så smagløs, ingen sammenligning så dristig, at man nu ikke

tillod sig den overfor den forvænte stormand. Medens han selv endnu i patagen beskedenhed skriver til kong Karl XI, at «de som skarp og nøje dømme ville, vel muligt årsag kunde have at sige, dette den eneste faute at være, som h. k. m. siden sit højstpriselige regimentes tiltrædelse beganget haver, mig så mange andre så vel udi alder som meriter og eksperients mig vidt overlegne at foredrage,» lod han sig i virkeligheden hylde som en konge. Det var ved denne tid Henrik Harder og Ole Borch skrev deres højtravende æresdigte på latin, medens Peter Resen udgav en Samsøs beskrivelse og Tomas Bartholin sin ordenshistorie, begge ledsagede af rigskanslerens portræt, svulstige tilegnelser og overstrømmende lovtaler, der stiller ham over alt hvad vor historie ellers kender. Bartholin sammenstiller ham med biskop Absalon og fremhæver ham frem for kongen ved at lade hans og ikke dennes billed pryde bogen om den nye orden; Resen forherliger ham sammen med den sagnrige ø og både Borch og Tomas Kingo må her istemme hans pris. Til denne tid hører også ordren om at indrette en prægtig stol til ham i Nikolaj kirke, med et vældigt våbenskjold og andre insignier, der vakte betænkeligheder hos hans svoger borgmester Fogh, såvel som hos ham selv, men ikke des mindre synes at være bleven opsat; man sagde, at den overstrålede selve den kongelige stol.

Det ligger jo i sagens natur, at denne forgudelse og selvforgudelse måtte fremkalde kritik og satire. Tomas Kingos stifsøn Jakob Worm havde alt tidligere skrevet et langt digt imod Griffenfeld, «studentergråd», hvori han især gik ud på at revse ministerens uretfær-

Griffenfelds portræt foran Bartholins og Resens bøger.

dighed og bestikkelighed ved embedsbesættelser. Nu udsendte han en ny, endnu skarpere satire: «Sibylles spådom om Nordens antikrist», i hvilken han angriber hele hans regeringssæt og opfordrer kirkens talsmænd til at tage til genmæle imod hans mange overgreb. Der en vis fynd og megen berettiget harme i Worms ord og man har med urette villet stemple ham som en lav smædeskriver; meget kan han i den henseende have forsyndet på andre områder, men når man afskærer enhver naturlig ytring af den offenlige mening, må man finde sig i at den baner sig vej i det skjulte, og finder tiden behag i en smagløs ros, må den også finde sig i en smagløs satire. Ikke uden føje udråber Worm om rigskansleren:

«Har han ej kongenavn, han dog som konge råder,
han styrer riget som han vil i alle måder,
han er som kongens sjæl, han er som kongens mund,
thi riget støttes på den Anti-Kristens grund ....
For denne Haman sig to rigers stænder bøjer,
det Babels billede al ære de tilføjer:
de har indbildet ham, at han er Nordens gud, —
men den Herodes får af Gud en gang et bud!»

Denne «Sibylles spådom» minder om, hvad satirikeren alt udtalte i sit første digt, hvor han omtaler Hannibal Schesteds og Ulfelds skæbne og derpå udbryder:

«Vár dig, *grif* på højen *fjelde*,
du som er en spådoms fugl,
modgang kan dig også fælde,
når du står på lykkens hjul —.»

Man føler alt ligesom grunden vakle under hans fødder. Han ligner den unge Aladdin, der af en troldmand er

fort ind i en tryllehave, hvis vidunderlige frugter vinker ham fra alle sider og berøver ham al selvbeherskelse. Som et barn plukker han alt hvad han kan overkomme, bedåret af de ædle stenes glans; men alt imens agter han ikke på den lampe, der gav dem liv, og hvis ånder fortørnes over hans letsindighed. Den dag er nær, da denne lampe slukkes og tryllehaven lukker sig omkring ham. —

Man må antage, at det som rent udvortes holdt Griffenfeld tilbage hin sommermåned, først og fremst var enkedronning Sofie Amalias stærke vilje. Hun havde fået sin datter forlovet, men hun vilde have hende gift. Kong Karl havde også tænkt på straks at lade udførelsen følge på løftet og Lilliecrona indledede forhandlinger om ægteskabet; men tiden var imidlertid gået for langt hen og kongens tålmodighed var udtømt; han hørte på det svenske andragende, men gav et undvigende svar og forlod hovedstaden for længere tid. For dengang var spillet tabt, men rigskansleren havde atter víst sin gode vilje overfor hendes majestæt og belønningen skulde ikke holdes tilbage.

Prinsesse Louise Charlotte var ankommen til København med enkedronningen, samme dag som hertugen af Gottorp indfandt sig i Rensborg, den 25. Juni. Alt dagen efter skrev overjægermester Vincens Hahn til Griffenfeld og meddelte, at han havde haft den lykke at se og tale med den længe ventede prinsesse: «jeg må tilstå,» siger han, «at der intet er at udsætte på hendes person; hun er lys og smuk og vel vokset og ligner mest det første kontrafej; — Gud hjælpe frem-

deles og give hvad nyttigt og tjenligt er.» Efter afgørelsen med hertugen af Gottorp lykønsker Hahn den «store feltherre», der har «vundet et stort slag», og tilføjer: «nu kan jeg ikke længere blive her af stor glæde, mens vil forløbe kone og børn og rejse herfra nu på mandag, om Gud vil, så vil jeg fortælle e. højgrev. eksc. en hel hob om vores skønne og smukke dame, så og om den store nåde, hun er udi hos dronningen, hvilket er ikke at beskrive. Gud give fremdeles lykke og at det måtte vare længe. Ellers er hun det noksom værd, jeg forsikrer h. højgr. eksc. mig endnu ingen er forekommen, som mig så befalder; jeg tvivler ikke heller på hendes fromhed, om jeg ellers ret kan skønne.»

Der forlyder intet om, hvorledes samlivet i København mellem Griffenfeld og hans tilkommende brud forløb, hvad indtryk de gjorde på hinanden og hvorvidt der fandt en personlig tilnærmelse sted. Der er ingen grund til at tvivle om, at jo det nære forhold, hvori rigskansleren var trådt til hertugens familie, nu blev genoptaget; derom vidner den nye og store kongelige gunst der vistes Ernst Gynter, idet han 5. Avgust blev udnævnt til guvernør på Als, med bolig på Sønderborg slot og 2000 rdl. i årlig løn; denne løn skulde ved hans død halvt tilfalde hertuginden som en årpenge, halvt gå over til sønnen Fredrik, der da skulde arve guvernørposten. Ved denne udnævnelse brød kongen atter fuldstændig med den kloge politik, som hans fader havde fulgt på Als og i hvilken det var en grundsætning aldrig at give en prins af huset Sønderborg land eller embed der på øen. Men des mere var hertuginden taknemmelig for det opnåede; hun takkede

Griffenfeld i et hjerteligt brev og enkedronningen var næppe mindre taknemlig for denne gave til hendes gode veninde.

Man må ved denne tid have ansét partiet med prinsessen for afgjort; thi det unge hertugelige universitet i Kiel udsendte alt sin trykte lykonskning til det høje par i et pompøst digt af professor Daniel Georg Morhoff. Denne lærde mand var født og oplært i Sveriges tyske besiddelser, Wismar og Stettin, og talte i dette tilfælde næppe af egen indskydelse; lykønskningen var sikkert fremkaldt af universitetets høje foresatte, den snu regeringspræsident, der netop ved denne tid sendte Griffenfeld den kostbare ring, ligeledes en hentydning til giftermålet. Hvilken dårskab af den forblendede mand, at han ikke nu greb til og sikrede sig sin stilling for bestandig!

Hvilket påskud han har givet til ikke nu at sige det afgørende ord, som alle ventede, er ikke bekendt; den sande grund var sikkert, at de franske tilbud og udsigten til ad politikkens vej at opnå sit ønske med hensyn til prinsessen af Taranto bragte ham til at vakle. Overfor denne dame, der ganske naturligt måtte overgå den seks år yngre avgustenborgske prinsesse i udvikling, ligesom hun muligvis har været smukkere, mere begavet og i det hele en betydeligere personlighed, følte Griffenfeld sig ligesom bunden. Hun havde givet ham en kurv og behandlede ham med afvisende kulde, en omstændighed, som vel snarere æggede end holdt ham tilbage. Nu stod han som den begunstigede bejler til en anden prinsesse og kongen af Frankrig havde ladet sin frænke forstå, at han ønskede hende

gift med kong Kristians yndling. Det taler ikke til ære for Griffenfeld, at han nærmede sig den enlig stillede pige med disse våben for at overvinde hendes modstand mod hans frieri. Prinsessen følte sig ulykkelig ved hans fornyede tilnærmelse og spurgte ængstelig Terlon, om han havde hørt noget fra Frankrig, som tydede på, at man vilde bortgifte hende imod sin vilje. Samtidig søgte kongens broder, prins Jørgen, at behage hende, hvad der gav anledning til nye bekymringer. Hun ytrede derfor ønsket om at forlade hoffet og Danmark og vende hjem til sin slægt i Frankrig. Men Griffenfeld fik det maget således, at hun kom til at følge med dronningen til Holsten og senere derfra til lejren i Meklenburg.

Imidlertid var krigsforberedelserne skredne frem i deres langsomme men uafvendelige konsekvens. 27. Juli anordnedes der ligesom for to år siden tre almindelige bededage for at forberede hele folket på de alvorlige begivenheder, man nu gik imøde, og dagen efter udfærdigedes instruksen for generaladmiral Kort Adeler på det forestående togt til Østersøen. De syv hollandske skibe under kommandør Jakob Bincks var ankomne til Sundet den 6. Juli; nu indordnedes de i en eskadre med omtrent 20 danske skibe under Adelers kommando; Nils Juel og Bincks havde fløjene. Instruksen gik ud på at man skulde krydse på Østersøen mellem Bornholm og Rügen, foruroligeøerne ved Pommern, forhindre samfærdsel mellem Sverige og Tyskland i krigsøjemed, men ikke uden nødvendighed angribe svenske handelsskibe; vilde Hollænderne endelig

kapre, skulde man dog gå med til det og bringe byttet til København.

Et par dage efter instrueredes skibskaptajn Kornelis v. d. Veer til med fregatten «Lossen» at gå til Flekkerø i følge med den til blokeringen af Gøteborg bestemte eskadre; han skal undervejs «alle forekommende til og fra Sverige farende svenske skibe og fartøj, være sig egne eller af Svenske befragtede, fjendtlig antaste, med al magt angribe og søge sig dem at bemestre.» Lignende ordrer udstedtes til andre skibe, men de blev foreløbig liggende, hvor de lå. Admiral Markvor Rodsten fik 4. Avgust ordre til med 3 orlogsskibe og 2 fregatter foruden de 2 ventede hollandske skibe at lægge sig i Kattegat foran Gøteborg, og hans broder admiral Jens Rodsten til med 6 skibe at forblive i Sundet for at afskære al forbindelse med Sverige. Men også de blev foreløbig liggende.

Forholdet til Gottorp var imidlertid blevet nærmere ordnet. Kongen havde indbudt hertugen til et besøg i København; han kunde hente sin hustru og man kunde da bringe endelige venskabelige forhold til veje. Dette vilde han dog ikke; han undskyldte sig med et ildebefindende og foretrak at blive på Gottorp, hvor de kongelige tropper i Slesvig besatte vagterne, forsåvidt som fæstningen vedkom; i den indre slotsgård kom de ikke og der vistes hertugen al skyldig ærbødighed, ligesom han selvfølgelig var fuldstændig fri. Underhandligerne om at skåne hans amter så vidt det lod sig gøre, for at han ikke skulde miste enhver indtægt selv, førtes i København af hertuginden og hendes ledsager Jasper Buchwald, men de fik ikke andet end be-

klagelser og gode løfter. Derimod tildelte kongen sin søster personlig en årlig indtægt på 4000 rdl. af Svavsted amt, der nu var taget i besiddelse, og Buchwald fik løfte om 600 rdl. årlig på Kieler omslag. I Oldenburg gik regeringen over til kun at føres i kongens navn; grev Anton nedlagde statholderskabet, da han rimeligvis kun på denne måde uden at vække anstød kunde blive løst fra sin dobbelte troskabsed, og kongen overdrog nu også den civile regering til guvernøren general Baudissin (Bauditz).

Endelig kom man da til en afgørelse; det var uden tvivl de brandenburgske sendemænd, der drev Griffenfeld frem. Gehejmeråd Knesebek tilstillede ham 31. Juli et skarpt brev og forlangte ufortøvet besked med hensyn til flåden og operationerne i Tyskland, og der siges, at Kristoffer Brandt underhånden lod rigskansleren forstå, at man efter opsnappede breve mistænkte ham for i ledtog med enkedronningen at have forsikret Hannover, at det ikke vilde komme til brud med Sverige. Dette ængstede Griffenfeld og de endelige ordrer til flåden udfærdigedes derfor, medens der forhandledes i statskollegiet om oprettelsen af et landeværn ved kysterne. Forordningen herom udkom den 6. Avgust og fastsatte, at der overalt på rigets kyster skulde holdes strandvagt, «da der er kapere og kommisfarere ude på søen og alt er i røre, så søen er usikker og der er fare for landgang med rov og brand.» Amtmændene skulde straks mønstre mandskabet, alle dem der kunde bære våben og værge, fra 15 til 50 år; herreds- og birkefogeder skulde som regel være førere.

Dagen efter sendte Stocken ilbrev til proviantkommissæren i Glückstadt, Henrik Suhm, med ordre til ufortøvet at rejse til Lybek for at opkøbe 500 tønder rug til brød for hæren, «da efter al sandsynlighed vor marche vil gå til Mölln i Lauenburg.» Ordren til at lægge fire regimenter rytteri ind i dette lille hertugdømme udgik da også samtidig, og general Weyher i Glückstadt sattes i kundskab om, at freden med Sverige nu kunde brydes når som helst. Dette skete straks efter. Onsdagen den 11. Avgust lejede en af hans kaptajner, Johan Reimers, et par skibe, som netop lå i Glückstadt havn, under foregivende af, at de skulde fragtes til Hamburg. I virkeligheden gik ud på aftenen et halvt hundrede soldater ombord på dem og sejlede om natten op ad Elben til ud for Stade, på dennes vestlige bred. Her angreb de det svenske vagtskib ved den befæstede Elbø die Schwinge og søgte at sætte sig i besiddelse af det. Dette mislykkedes imidlertid aldeles, skønt overmagten var stor; de danske led et føleligt tab af døde og fanger, medens det ene af skibene, en Hollænder fra Ameland, blev ødelagt. Den mislykkede ekspedition kom tilbage til Glückstadt og der måtte sendes en tambur til Stade for at udløse fangerne. Krigen var således erklæret på den måde, som grev Mogens Fris alt forlængst havde bebudet, idet han i et møde i rådstuen med den brunsvigske afsending udtalte: «kongens tanke havde altid været, at man ej med ord, men udi gerningen, når tiden kom, krigen skulde deklarere.»

V. KRIGENS FØRSTE HALVÅR.

AVGUST 1675 TIL MARTS 1676.

Fredagen den 13. Avgust gik generaladmiral Kort Adeler tidlig om morgenen under sejl sydpå til Østersøen; det skulde blive den djærve søhelts sidste togt. Efter at kongen fra sine vinduer havde set flåden gå i søen, brød han selv op fra hovedstaden og nåede samme aften Korsør. I hans følge var broderen prins Jørgen og ved Bæltet stødte også Griffenfeld og Kørbitz, der havde forladt København den foregående dag, til selskabet. Næste dag nåede de Kolding, derpå Flensborg, og den 16. ankom kongen til Rensborg slot. Griffenfeld kom først dagen efter og må altså have gjort et ophold undervejs.

I Rensborg skulde nu de afgørende beslutninger fattes. Kurfyrsten havde jo holdt på, at man skulde angribe Pommern, men i konsejlet resolverede kongen endnu den 3. Avgust: «mens såsom øjet bedst om alt sådant i nærværelsen kan judicere, så vil h. m. ved sin ankomst til armeen, som nu alt er befalet videre at avancere, sig herpå videre erklære.» Man var da ej heller kommen videre, end at Jørgen Bjelke, samme

dag kongen var draget afsted, kunde skrive til Just Hogh: «Med første bliver vel notificeret, hvor hans kongl. majestæt sin armé vil emplojere; jeg ønsker altid i Sverige og holder tjenligst både de allierede såvel som for vores konge; thi da kan sekursen fra Sverige både derved såvel som ved vores flåde forhindres og de svenske langt større afbræk derved i deres eget land gøres end som i Pommern eller Bremen. De fattige indbyggere her ovre i Skåne længes og de svenske ere noget bange, mens lever alt i forhåbning om fred; mens dertil ser ilde ud.»

Denne plan var dog nok nu i virkeligheden opgiven, selv om man ikke havde underrettet Jørgen Bjelke derom; således som sagerne stod, var der næppe andet at gøre end om muligt først at tilintetgøre Sveriges magt i Tyskland. Men under denne forudsætning kunde der atter være tvivl om, hvorvidt man først skulde vende sig mod hertugdommet Bremen, Wismar eller Pommern. Griffenfeld, siges der, holdt på det første; han vilde dele hæren, således at halvdelen gik over Elben og indtog Bremen, medens den anden halvdel skulde dække Holsten mod et fjendtligt indfald. Generalerne derimod holdt på, at man skulde vende sig imod Wismar; det var især brødrene Arenstorf, Karl og Fredrik, der var fødte i Meklenburg og priste dette lands rigdom. Endvidere var der delte meninger om, hvorvidt kongen skulde modtage kurfyrstens indbydelse til et møde i Gadebusch for at aftale fælles operationer; Griffenfeld og andre var imod det, medens generalerne anså det for det retteste. Rigskansleren vedkendte sig som bekendt det spanske ordsprog: «la

pluma dirige al hierro que ha de acerta» (pennen styrer sværdet, hvormed vi strider), og der synes i hans optræden ved denne tid at have været noget hovmestererende overfor generalerne, som i høj grad mishagede kongen. Der skumledes over, at han var bange for sin trøje og derfor ønskede krigen ført over til Bremen, medens kongen selv forblev i Rensborg eller Glückstadt, hvorhen nu også dronningen og hendes damer havde begivet sig. Det er selvfølgelig umuligt nu at danne sig en fuldt begrundet mening om, hvad der i dette tilfælde var det rigtige; men mange andre træk tyder på, at Griffenfeld var bleven uforsigtig i disse vanskelige spørgsmål. Måske havde han nogen grund til at være på sin post overfor den ensidige militære indflydelse; i den henseende var han, som vi har set, i god forståelse med Jens Juel, der i Norge skulde «kontinuerlig ligge til felts mod vore krigsverständige». Men ikke mindre vist var det jo, at han manglede faglig uddannelse og al erfaring i krigsvidenskaben, og at påstanden om pennens herredømme over sværdet let kunde få en sådan anvendelse, at den dybt måtte såre dem, som med kården i hånd vovede livet for kongen. Og tænker man så på hin tids almindelige opfattelse af de krigerske bedrifters værd, der f. eks. bragte konger og statsmænd til at behage sig i at afbildes med kommandostav og i panser og plade, med en baggrund af kæmpende hære, så må det siges, at kansleren var unødvendig frimodig ved at fremhæve pennens formentlige almagt.

Brødrene Brandt, kurfyrstens afsendinge, havde ansét det for nødvendigt at henvende sig direkte til

kongen med beklagelse over Griffenfelds modstand mod et møde mellem monarkerne; de gjorde gældende, at rigskansleren frygtede for generalernes indflydelse og derfor vilde afholde kongen fra alt, hvad der kunde føre ham videre ad den vej, som nu syntes at ligge åben for ham. Hvornår denne henvendelse fandt sted, siges ikke, men måske henhører den alt til opholdet i København eller i alle tilfælde til rejsen, da Griffenfeld ikke til stadighed var om kongen. Denne fortav sagen for kansleren og skrev egenhændigt til kurfyrsten; Puffendorf fortæller, at der fandtes tre sådanne breve, — et betænkeligt tegn på kongens svigtende tillid.

Endelig var vistnok også statholderen Fredrik Ahlefeld alt ved denne tid mere fjendtlig end venlig sindet. Der fortaltes en menneskealder efter, at der i Glücksborg slotshave indtil for nylig havde stået et træ, i hvilket fire høje herrer havde indskåret deres navne tilligemed en «devise»; det skulde have været hertugerne af Glücksborg og Avgustenborg tilligemed Ahlefeld og Gyldenløve, og devisen skulde betyde, at de her havde indgået en pagt med hverandre om at styrte Griffenfeld. Der kan næppe være tvivl om, at noget sandt ligger til grund for denne fortælling, træet er åbenbart bleven fremvíst i senere år, og hertugen levede da endnu og kunde give besked om tegnenes betydning. Det er dog på den anden side åbenbart, at Gyldenløve ikke kan have været tilstede ved denne lejlighed; han kan ikke have været her senere end efteråret 1674 og dengang havde i alle tilfælde de to hertuger ingen tænkelig grund til at indgå et forbund

mod kansleren. Derimod er det meget muligt, at hertugen af Avgustenborg, der med sin familie forlod København straks efter kongens afrejse, i de følgende dage kan være truffet sammen med Ahlefeld hos sin svoger på Glücksborg og her kan have beklaget sig over Griffenfelds fornærmelige holdning i ægteskabssagen. Dette kan da atter have ført til aftaler om at vogte nøje på hans færd, der alt var Ahlefeld meget mistænkelig, og under alle omstændigheder at skaffe sig oprejsning, hvis han i alvor skulde ville fordriste sig til at vrage en prinsesse af huset Holsten. Men selv om det således ikke er usandsynligt, at Ahlefeld nu i Rensborg kan have talt advarende ord til kongen om hans yndling, kan dette ingenlunde betegnes som en underfundighed eller en almindelig hofintrige; statholderen var en så gammel og prøvet rådgiver og hans uinteresserede hengivenhed for kongen så utvivlsom, at han havde ret, ja en utvivlsom forpligtelse til at tale, når han kun hoidt sig til sandheden og hvad der uimodsigeligt forelå.

Under disse omstændigheder var det, kongen skrev sit bekendte brev til Griffenfeld eller den liste over klagepunkter, som havde påtegningen «Rensborg den 21. Avgust 1675»; det er en opgørelse af hele deres mellemværende og har derfor den største interesse i alle sine enkeltheder. Desværre kendes dette aktstykke kun af den afskrift, som blev fremlagt i retten og i hvilken tre. punkter (9, 11 og 16) «efter h. k. majestæts allernådigste befaling» var udeladte, rimeligvis fordi de vedrørte kongelige og fyrstelige personer. Det opbevarede lyder således:

Jeg har endelig en gang med disse hosfølgende punkter villet lade eder ret mine inderste tanker og hvad mig misfalder på én gang vide hermed.

1. Jeg vil have mine generaler og officerer mainteneret, og at de til ingen anden skal være attacheret, eller af nogen dependere, uden af mig selv, ihvem det være kunde.

2. Vil jeg og at enhver, i hvad charge de og ere, skal bestille sit embede, og ikke én dirigere dem allesammen, hvilket ingen uden mig sjelv tilstår og vedkommer.

3. Tager eder ikke sjelv mere avtoritet og respekt til, uden i det, som eders embede vedkommer, og gører mig ikke alting, som dog endelig skal være, for umuligt.

4. Tager eder vare, at I ikke udi min nærværelse beordrer noget, som jeg først burde resolvere, og når jeg siger noget, da hjælper mig udi mine tanker og fører mig ikke tvært imod mine tanker, bringer mig ikke først på én sentiment og bringer mig da også på en anden mening igen.

5. Jeg kan ikke vel fordrage for vidtløftig ræsonnements og veltalenhed; når I vil sige mig noget, eller jeg adsporger eder om noget, så siger mig ikkun eders sentiment; for det er imod min humeur store ræsonnements, og at gøre kontradiktioner eller relationer kan jeg ej omgås med.

6. Tager eder vare for flatterier, og konsidererer, at alt hvad både den ene og den anden gør eder, er ikke så meget for jeres skyld som for deres egen

interesse eller små intrigers skyld, ihvem det være må, høje eller lave.

7. I får at holde over, at ingen tager usømmelig skænk eller gaver, eftersom det måske er eder nok bevidst, at jeg udi begyndelsen af min regering ikke kunde tåle [det] og at jeg det forbød, dog ikkun mundtlig.

8. Jeg vil og, at de breve, som kommer enten fra kurfyrsten eller og vore allierede, så og fra Norge og Danmark eller generalspersoner, som intet udi chiffer ere skrevne, straks mig vorder tilsendt; at være den sidste at vide, hvad der passerer, lader ikke vel.

10. I gjorde og vel, at I ikke altid rekommenderte dem, som eder tilhørte eller af eder dependerer; overiler mig ikke, mens jeg får have tid til at resolvere mig, og kommer så ikke igen, når én gang er resolveret.

12. Jeg har tit nok sagt, man skulde itide søge flere gode officerer, hverve tillands og vands; nu falder alting kostbarere; men da attenderede det ingen.

13. Jeg ser ikke, hvortil alle de debats, ræsonnements og de så ofte om en materie repetitioner synderlig tjener til, som jeg letteligen sjelv kan resolvere, uden for at gøre folk for møget vís, eller og ikke for at spilde tid, som dog er hel kostbar.

14. Af alle omstænder fornemmes nok, at man intet æstimerer militær affaires og søges ikkun alle medel og veje for at gøre mig ked deraf; mens dette får jeg dog sige, at det går dem ikke an, for jeg vil være, hvor min armé er, og hvor mest er af kon-

sideration at bestille, og derfor vil jeg ikke separere armeen.

15. I vil endelig gøre alting og vide alting, så at det synes, jeg at have navnet alene og I alt direktionen og reputationen, eftersom den mere søger jer end mig; for de, som I vil godt, hjælper jeg, og de, som jeg vil godt, tænker I ikke på eller minder mig engang derom.

Disse punkter haver jeg villet ladet eder vide, eftersom det ellers i længden skulde falde mig for kedsommelig længere at tåle. Jeg haver det derfor skriftlig opsat, såsom jeg nok véd min natur, at jeg ikke mundtlig skulde kunne sige eder dette uden nogen iver eller emportement; så vil jeg ikke heller tale med eder om dette dont; I retter jer vel sjelver efter dette. Ellers er eder nok bevidst, at jeg bær al den omhu for eder og til eders avantage, som eder tjenlig være kan; jeg haver gjort det hidindtil, jeg vil og bevise eder det fremdeles, og forbliver jeg eder nådig som tilforn; gører ikkun i Guds navn vores affaires, jeg vil gøre eders igen.»

Denne henvendelse gør tilvisse sin kongelige forfatter den største ære. Det er en jævn og ærlig mands advarsel til en ven, hvis evner han beundrer og hvis overlegenhed i pen og mund han altfor godt kender. Men hvilken udtømmende karakteristik får han ikke lagt ind i de jævne og kejtede ord, og hvor fintfølende er han ikke i sine advarsler, hvor han kommer ind på forhold, som er kansleren uværdige. Det er ikke vanskeligt at slå sig til ridder på den springende tankegang, de ilde ordnede punkter og de enkelte brugte

udtryk i dette brev; men man skal vistnok lede længe efter en ung og enevældig monark, der har haft et bedre hjertelag mod sin rådgiver og har víst samme selvbeherskelse overfor hans overgreb. Vil man måle kong Kristians skyld i hans senere fremfærd imod den faldne yndling, da må denne ærlige udtalelse tilvisse også lægges i vægtskålen; den giver en forestilling om, hvor dybt denne mand må være bleven krænket, før han blev ubønhørlig.

Skønt Griffenfeld, da dette brev blev foreholdt ham under processen, først lod, som om han havde glemt det, kan der dog ingen tvivl være om, at det jo gjorde et dybt indtryk på ham. Samme dag eller dagen efter fik han brev fra Hamburg med meddelelse om, at der var udbetalt hans agent 10,000 rdl., — købmændene frygtede mere end nogensinde, at det nu kunde komme til at gå ud over dem —, og han påstår i sit forsvar, at han da igen spurgte kongen om, hvorledes han skulde forholde sig i denne sag, men fik samme svar som første gang, at de penge kunde han beholde. Selv om så var, viser dette dog en forunderlig mangel på finfølelse, siden kongens svar jo kun kunde hidrøre fra undseelsen ved at drøfte dette spørgsmål yderligere i en mundtlig samtale.

Men at hint brev dog ikke helt forfejlede sin virkning synes især at fremlyse af de linjer, han et par dage efter sendte sin moder. Han var efter tilendebringelsen af forretningerne i Rensborg taget til Itzeho, før kongen brød op og gik til Glückstadt, og her, vistnok hos sin ungdomsven, præsten Andreas Højer, tilbragte han sin 40årige fødselsdag, den 24. Avgust.

Det er som man gennem de få hjertelige ord fornemmer en trang til at vende tanken bort fra det bevægelige og utilforladelige hofliv til hjemmets trygge fred: «Hjertekære moder, på denne min fødsels dag kan jeg ikke andet end ydmyg at takke Jer for den arbejde og smerte, jeg har kostet Jer for så mange år siden. Bliver altid gunstig og befaler mig udi Eders bønner til Gud, han beskærme og bevare Eder. Jeg forbliver stedse Eders hulde søn Griffenfeld. — (Min højærede kære moder tilhånde).» Samme dag fattede han, som han selv senere fortæller, det forsæt at give universitetet i København en gave på 6000 rdl. med fundats «til at forthjælpe den studerende ungdom», samt 500 rdl. til hver af de fire sognekirker i København, «i hvilke han har sit pulpitur.»

Opholdet i Rensborg havde været fuldt optaget af tilberedelser til felttoget. Straks efter sin ankomst havde kongen givet ordre til at lægge flere tropper ind i Lauenburg, medens brigadér Duncan med et regiment ryttere gjorde et indfald i Meklenburg mod Wismar, undersøgte terrænet og drev et hundrede stykker kvæg og heste ud af landet. I Rensborg blev den svenske resident Lilliecrona arresteret og til ham adresserede breve undersøgte; den franske resident Verjus, der kom fra Hannover for at støtte Terlon i hans forsøg på at stanse kongens fremrykning, måtte rejse tilbage med uforrettet sag.

Endvidere udstedtes fra Rensborg slot den 18. August ordre til rigsadmiralen om at lade Markvor Rodsten gå i søen til Gøteborg for at tilintetgøre den svenske skibsfart herfra, ligesom det blev pålagt ham

nu at udstede kaperbreve og sende sådanne til Klingenberg i Holland og Markus Gø i England. Jørgen Bjelke forbød nu al samfærdsel og brevveksling med Sverige. Med Gottorp førtes der kun intetsigende forhandlinger; samtidig med at han sendte sine klager over fredsbruddet til kong Ludvig XIV, udtalte hertugen sin beklagelse over, at han var kommen «et halvt kvartér» for sent til Danevirke, da kongen drog forbi; han sendte sin overstaldmester Güntheroth til Rensborg for at opnå nogen formildelse i hertugdømmernes behandling, men der kom intet ud af dette uden forbindtlige breve. Lige så lidt lykkedes det den gamle præsident, denne gang ved hertugindens forbøn, at opnå fritagelse for sine forpligtelser til at blive i landet. Derimod opfordredes hertugen til at gøre alvor af Svavsteds afståelse; kongen udnævnte Henning Reventlov, der havde måttet overdrage sit amtmandskab på Als til Ernst Günter, til amtmand i stiftet og til kommissær ved overdragelsen.

Endelig blev Fredrik Ahlefeld nu sendt til Hannover for i forening med brandenburgske og hollandske afsendinge at bringe hertug Johan Fredrik fra det svenske parti. Dette var nu også blevet enkedronningens ønske; Griffenfeld underrettede hende om den tagne beslutning og udtalte håbet om, at det måtte lykkes at omstemme ham. Den lethed, hvormed dette gik i orden efter Ahlefelds ankomst, lader formode, at det netop var den danske konges endelige beslutning, som han hidtil havde været i tvivl om.

Tirsdagen den 24. Avgust forlod kongen Rensborg og ankom om aftenen til Hohen Westedt. Ondt vejr

havde opblødt vejene og hærens bevægelser måtte blive meget langsomme. Tropperne lå mellem Oldesloh og Mölln og drog nu alle i små dagsmarcher østerpå, medens kongen aflagde dronningen et besøg i Glückstadt og herfra over Elmshorn, Qvikborn, Bargtheide og Trittau den 30. Avgust ankom til Mölln. Her stod han da med våben i hånd på fremmed grund.

Forholdene i Nordtyskland var i øjeblikket heldige for de allierede og de ventede med rette store resultater af det forestående felttog. Sveriges dominerende stilling, der havde sin forudsætning i sejrrige og overlegne hære, var i høj grad truet. Hertugdømmet Bremen mellem Elben og Weser, af størrelse som Sjælland, med de to fæstninger Stade og Karlsburg, vilde det falde meget vanskeligt at holde, hvis ikke Hannover og Hamburg ydede kraftig hjælp. Biskoppen af Münster, som tidligere havde sluttet sig til Sverige, var alt faldet fra og kunde næppe afvente tidspunktet for indrykningen i Bremen. Hannover blev nu ligeledes bragt til at sidde stille, medens Hamburg truedes af kejseren og vilde blive prisgivet Danmark, hvis det ikke forholdt sig rolig. Fra Frankrig kunde der ingen hjælp ventes, thi netop nu havde det lidt tunge tab; den 17. Juli var marskal Turenne falden ved Sassbach, hans hær måtte gå tilbage over Rinen, og i den følgende måned slog de brunsvigske tropper marskallen Crequi, hvorefter hertugen af Pløn indtog Trier og tog marskallen til fange.

Sverige selv var ude af stand til at komme det langt fraliggende hertugdømme til undsætning. Til søs

kunde det ikke ske, da flåden umulig kunde gå ud i Vesterhavet; den eneste tænkelige vej var fra Wismar og Pommern. Wismar var Sveriges bedste Østersøshavn på tysk side og en ypperlig indfaldsport, når det beherskede havet; herfra kunde der bringes undsætning både til Pommern og Bremen. Men afskåret fra moderriget var det en meget udsat besiddelse og uden synderligt værd på den tyske krigsskueplads. Pommern endelig var forholdsvis lettest at forsvare, men også her kunde forbindelsen med Sverige ikke i længden undværes. Der var her gode fæstninger, Stettin og Stralsund, ligesom øerne var heldig beliggende for en søfarende magt; det måtte her komme an på, om Danmark eller Sverige kunde vinde herredømmet i Østersøen.

Kong Kristian V's såvel militære som diplomatiske stilling var forholdsvis meget gunstig. Vel var det vanskeligt at holde forbundsfællerne i den nedersachsiske og westfalske kreds samlede til fælles foretagender overfor Bremen, men dette var af underordnet betydning, da overmagten var så utvivlsom; derimod var forbundet med Brandenburg pålideligt nok og derpå beroede for tiden alt. Man kunde da tilvisse ikke fortænke kongen og hans generaler i, at de først og fremmest ønskede en fuld forståelse med den store kurfyrste, sejrherren fra Fehrbellin, den eneste fyrste i Tyskland, som havde en afgørende interesse i at bekæmpe Sverige til det yderste.

Da kongen var kommen til Mölln, forlod kurfyrsten sin lejr ved Schwan og drog til Gadebusch; her modtog han gennem Just Høgh den 3. September kongens

breve til ham og kurfyrstinden med anmeldelse af sit besøg og undskyldning for, at dronningen ikke kom med, da hun i Glückstadt ventede sin moder, landgrevinden. Der udfærdigedes straks svarskrivelser, som gehejmerad Knesebek overbragte, og dagen efter red kurfyrsten kongen imøde og ledsagede ham ind til Gadebusch. Søndagen den 5. September havde de derefter en lang forhandling i Griffenfelds overværelse. Den gentoges dagen efter på grundlag af en skriftlig memorial, som kurfyrsten havde opsat, og endte med en bindende aftale for de nærmeste krigsoperationer. Man ser af denne memorial, at kongen har holdt på først at belejre og indtage Wismar, medens kurfyrsten vilde angribe Pommern. Hans grunde herfor var ikke at forkaste. Alt Baudissin fra Oldenburg, der havde været sendt til ham, havde indrømmet, at det måtte komme an på helt at knække Sveriges magt i Pommern, og nu kunde der mindre end dengang være tale om at erobre Wismar. Med en vis bitterhed gjorde kurfyrsten gældende, at denne fæstning ikke mere nu var, hvad den havde været, da han foreslog dens erobring for et par måneder siden; den gang havde alt været i forvirring, forknythed havde bemægtiget sig de svenske efter nederlaget, de var uden forsyning, uden mandskab, og fæstningsværkerne var i forfald. Alt dette var nu forandret, medens han havde været dømt til at være en ørkesløs tilskuer ved deres anstrængelser; Wismar måtte nu kaldes en meget fast plads, som det vilde tage måneder at erobre. Dertil kom, at årstiden nu var en ganske anden; regnen gjorde fæstningen stærkere, da den lå omgiven af

vandløb og kær, og de mørke nætter stundede til. Skulde der nu udrettes noget, måtte det være der, hvor det kunde gavne alle de allierede, nemlig i Pommern. Her måtte den svenske hær indesluttes for vinteren, for at den ikke efter at have fået undsætning hjemmefra skulde bryde ud og måske gå ned i Schlesien og vække de franske sympatier i Sachsen og Bajern til live igen. Den østrigske general grev Wolf Cop, der lå i nærheden med en mindre styrke, havde ordre til at være behjælpelig ved et sådant foretagende, men ikke ved det andet.

Til disse grunde føjedes fra dansk side den betragtning, at man måtte være varsom med at lade kongen begynde sin militære bane med et så vanskeligt foretagende som Wismars belejring ved denne årstid; mislykkedes det, vilde skammen være stor, medens der var større udsigt til held i Pommern. Man synes fra alle sider at være gået ud fra, at den ene plan udelukkede den anden; at man altså for det tilfælde, at toget til Pommern besluttedes, måtte nøjes med at blokere Wismar indtil næste forår.

Det blev da besluttet at følge kurfyrstens ønske og skaffe ham adgang til det svenske Pommern; først vilde man dog indeslutte Wismar og sætte sig i besiddelse af faste støttepunkter dèr omkring. Kurfyrsten gjorde sig endvidere bekendt med de danske tropper, hvis holdning overgik hans forventning. Der var også truffet foreløbige aftaler om et nøjere forbund og krigens endelige formål. Kurfyrsten bevidnede ved afskeden Griffenfeld sin højeste bevågenhed og fornyede sikkert ved denne lejlighed løftet om at forlene ham

arveligt med øen Wollin. Han gik derefter tilbage til lejren ved Schwan, medens kongens hovedkvartér blev i Gadebusch.

I de følgende dage blev der truffet forberedelser til at indeslutte Wismar; kurfyrsten gav anvisning på de fordelagtigste angrebspunkter, rådede til at afskære vandforsyningen fra Schwerin sø og indtog selv øen Pöl i bugten ud for den gamle hansestad. Just Høgh var med ham derude for at undersøge forholdene; han skriver til Griffenfeld, at det er et dejligt land, med et herresæde og en årlig indtægt, som kan vurderes til 4—6000 rdl., altså omtrent som Samsø. Kurfyrsten tilbød straks kongen at overtage denne erobring, der havde betydning for Wismars afspærring fra havet, og Just Høgh råder Griffenfeld til at beholde den for sig selv som krigsbytte; dronning Kristine havde foræret den til sin yndling grev Steinberg. På Pöl kom man i forbindelse med et dansk orlogsskib, der bragte breve til kongen.

Dernæst satte man sig i forbindelse med Rostok, hvis havnestad Warnemünde kurfyrsten alt tidligere havde frataget den svenske besætning. Kongen forlangte ret til her at oprette magasiner og til at udskibe kanoner til belejringen; stadens magistrat, der var svensk sindet, gjorde vanskeligheder med det sidste, men måtte omsider gøre gode miner til slet spil.

Samtidig fortsattes forhandlingerne om et nærmere forbund. Kongen sendte Gert Schrøder, der denne gang ledsagede rigskansleren, med koncepten til det i Gadebusch vedtagne til kurfyrstens gennemsyn, med den bemærkning, at dette udkast var holdt hemmeligt

for alle. Da Schrøder kom til lejren i Schwan, blev der udnævnt tre kommissærer til at forhandle med ham og Just Høgh, medens kurfyrsten selv besluttede atter at opsøge kongen i forening med den østrigske marskalløjtnant grev Cop. Man gjorde fra dansk side alt for at undgå et sådant møde, men kurfyrsten lod sig ikke holde tilbage og det fandt sted den 15. September i Doberan, et par mil vest for Rostok. Samme dag sluttedes her den bekendte overenskomst, ved hvilken de to magter forpligtede sig til i fællesskab at føre krigen med Sverige tilende og at målet for den skulde være at skaffe Danmark de siden 1643 tabte lande tilbage, dertil øen Rügen og Wismar, ligesom Sverige skulde tvinges til at betale sundtold; Brandenburg derimod skulde have Pommern og de andre vendiske øer. Samme grundlag var der alt bleven underhandlet på i et møde i rådstuen foran slottet, den 11. Juni, mellem brødrene Brandt på den ene, Mogens Fris, Jens Juel og Gert Schrøder på den anden side. Overenskomsten fik en så meget højtideligere form, som den nu indlededes med de dyreste venskabsforsikringer for al fremtid og udtalelsen af det forsæt ved giftermål at knytte et varigt bånd mellem de to fyrstehuse.

Den nærmere felttogsplan til indrykningen i Pommern blev nu aftalt og kongen drog derefter til Rostok, med hvis magistrat han snart kom til mindelige aftaler. Den 21. September ankom han til Ribnitz, en lille by nær Pommerns grænse, beliggende ved en bugt af indhavet indenfor Dars og øen Zingst. En halv mil fra Ribnitz dannede floden Recknitz grænsen til det svenske

Pommern, og op til dens udløb lå her den lille fæstning Damgarten. På dette sted havde kongen påtaget sig at forsøge en overgang.

Ved denne opmarchering til grænsen var kongen imidlertid kommen kurfyrsten i forkøbet og brevene mellem dem og deres lejre har nu pludselig skiftet karakter; nu er det kongen og Griffenfeld, der skynder på og taler om tidens kostbarhed, den sene årstid osv., medens Høgh forsikrer, at man skynder sig det mest mulige for at vinde over de næsten ufarbare veje. Først den 30. ankom Brandenburgerne til Velschow, en halv mils vej syd for Pene, bag hvilken flod de svenske havde trukket sig tilbage; de kejserlige havde imidlertid taget stilling ved Demmin, en 7—8 mil fra kongen, omtrent 3 fra kurfyrsten.

Den svenske forsvarsstilling var forholdsvis god, men blev dårlig benyttet. Penes løb var ikke let at sætte over, det er, især ved denne årstid, en ret vandrig strøm og alle overgange blev hurtig besatte af Svenskerne. Ved Ribnitz havde man foruden den ubetydelige Recknitz brede og vanskelige kærstrækninger at passere og der måtte arbejdes ihærdigt for med vaser at bane vej over uføret.

Kongen var utrættelig overfor denne opgave; han så sig for første gang overfor den fjende, han fra sin tidligste barndom havde frygtet og hadet som fædrelandets sønderlemmer, og da hans personlige mod, som han senere så ofte havde lejlighed til at vise, var lige så stort som faderens og farfaderens, er det ikke at undres over, at den unge mand nu brændte af begærlighed efter at komme i aktion med ham. Vant til at

tumle sig til hest, som han var, ivrig efter selv at se alt med egne øjne, færdedes han nu både nat og dag langs angrebslinjen, foruroligede de fjendtlige tropper og svækkede derved både deres årvågenhed og modstandskraft. Hans eksempel opmuntrede alle, så der var en almindelig stemning for snarest mulig at komme til kamp; man længtes efter at udmærke sig for kongens øjne og være med ved hans første våbendåd.

Endelig blev der da truffet aftale med kurfyrsten om et samtidigt angreb, for at enten den ene eller den anden kunde bryde ind over forsvarslinjen og derved tvinge fjenden til et almindeligt tilbagetog. Den 4. Oktober gjorde Adam Weyher, der nu var feltmarskalløjtnant, og hertug Bernhard af Pløn, der nylig var bleven oberst i dansk tjeneste og kort efter blev generalmajor, et forsøg med en mindre styrke ud for staden Marlow, et par mil fra Ribnitz; de kom også over kæret og vandet, men kunde ikke holde sig på den svenske side og måtte gå tilbage. Samme nat vilde kongen lade et andet sted undersøge for at man i alle tilfælde kunde holde fjenden i ånde, skriver Griffenfeld om aftenen til Høgh, og han tilføjer: «Gud give snart noget godt måtte udrettes, eftersom det bliver fast silde på året og vil falde fast tungt og hardt her længe at subsistere.»

Dagen efter kæmpedes der både ved Recknitz og Pene. Kurfyrsten stod overfor Gützkow og lod slå en skibsbro, medens hans kanoner søgte at bringe fjenden til tavshed og medens der blev gjort skinangreb både højere oppe og længere nede ved flodløbet. Høgh var tilstede «i marken for Gütskow mølle» og sendte brev

til den danske lejr om stillingen, men han tilføjer, at han ikke tror overgangen vil lykkes denne gang. Også kurfyrsten skrev, «im felde an der Pene», med opfordring til kongen til nu at sysselsætte den fælles fjende. Disse breve ankom med ilbud om natten og næste morgen tidlig lod derfor kongen hele hæren bryde op til angreb. Alt kl. 10 om formiddagen skriver Griffenfeld fra Ribnitz, at nogle regimenter er kommen lykkelig over, da fjendens hovedstyrke synes at have forladt stillingen, og han antager at resten vil gå over endnu idag, «og sig i så måde denne pas, hvorvel af alle helles holdt for uovervindelig, at bemestre.» Hvis nogle af dem, der har stået her, skulde være gået mod kurfyrsten, da er han forvisset om, at de er så udmattede, «så de ikke, som vi plejer at sige udi et dansk ordsprog, skal gøre mange kål fede.»

Der blev kun affyret få skud fra det lille fort, som lå i kæret foran Damgarten; det indtoges derefter med sine fire kanoner og endel ammunition; i Damgarten fandtes endel levnedsmidler. Samtidig havde kurfyrsten angrebet på tre steder, og her gik det da således, at de to skinangreb, ved Jarmen og Stolpe, mod forventning lykkedes, så hovedstillingen ved Gützkow ikke kunde holdes. Han slog da bro og førte hæren over. Den næste morgen indtog general Duncan med sine dragoner skansen ved Tribses midtvejs mellem Ribnitz og Demmin, der dog nu ingen betydning havde. Vigtigere var det, at den troppestyrke, som var bleven samlet ved Oder under general Schwerin — det var folk fra Preussen og hjælpetropper fra Sachsen — et

par dage før var gået over til Wollin og nu derfra indtog Usedom med Swinemünde.

En af kurfyrstens første regeringshandlinger på den erobrede svenske grund var at forlene Griffenfeld med Wollin. Det skete i Gützkow, straks efter overgangen over Pene, den 7. Oktober. I diplomet siges det at være et tegn på den tak, der skyldes rigskansleren for at have forenet de to magter i enig handling. Forleningen udstrækkes til hele hans mandlige afkom; efterlader han sig ingen søn, skal den gå over til en frænde eller ven, — der tænkes selvfølgelig på en svigersøn. Til lenet hører amtet, staden og slottet, med fuld højhed, dog under kurfyrstens suverænetet. Gennem Høgh forhandledes der senere om hans titel; Høgh foreslog navnet «greve af Griffenfeld og Wollin», «der vilde kunne gøre virkning på tid og sted.»

Kurfyrsten vilde helst have forfulgt sin sejr ved at indtage Wolgast og derved helt skille Stettin fra stillingen ved Rügen, ligesom det da vilde være helt afskåret fra havet. Så vidt vilde kongen dog ikke følge ham og man enedes da om at forsøge et angreb på Stralsund. De mødtes her den 14., kongen med sit rytteri, men kun med et halvt regiment fodfolk, og kampen førtes ikke videre end til at jage de svenske tropper ind under fæstningens kanoner. Erobringen af denne faste plads måtte opgives og de to forbundsfæller skiltes derfor atter fra hinanden med gode løfter for fremtiden; kurfyrsten drog til Wolgast, som han kort efter indtog, medens kongen gik tilbage til Damgarten og derfra over Rostok til Wismar. Han ankom den 21. Oktober til den lille by Meklenburg, fordum lan-

dets hovedborg, en tre fjerdingvej syd for Wismar, hvor han nu opslog sit hovedkvarter og forblev i 8 uger, indtil den gamle hansestad åbnede sine porte for ham.

I de par måneder, der hengik fra krigens udbrud til Wismars belejring begyndte, var det også på andre punkter kommet til ret betydningsfulde sammenstød; således først og fremst i hertugdømmet Bremen. Stillingen var her bleven meget vanskelig for de svenske. Det var lykkedes diplomatiet med Fredrik Ahlefeld i spidsen at formå Johan Fredrik af Brunsvig-Lüneburg-Hannover til at slutte en overenskomst med Danmark, Brandenburg og Münster om at bidrage til at genoprette freden i Tyskland og fjerne Sverige fra rigets grund (1. September). Hertugen lovede at forholde sig stille, hvorimod hans land skulde forskånes for indkvartering, han selv beholde de ham anviste kvarterer og desuden ret til fremdeles at modtage subsidier fra Frankrig, hvis han kunde opnå det. I en hemmelig artikel lovedes der ham endvidere en del af Bremen. Denne traktat, der næppe var bleven så læmpelig, hvis Johan Fredrik ikke havde været den danske enkedronnings kæreste broder og det havde været Griffenfeld så meget om at gøre at være hende til vilje, mødte straks modstand hos kongens og kurfyrstens allierede, kejseren og hertugens brødre. Det blev med rette fremhævet, at han herved fik en ligefrem belønning for sin ulydighed mod riget; ingen af de lojale rigsfyrster var fritaget for indkvartering og lignende byrder, det var de små fyrstendømmers bidrag

til rigskrigen; her blev der gjort en undtagelse, fordi hertugen, efterat Sveriges sag alt var tabt, frafaldt fjendtlige skridt, ja der lovedes ham endog del i byttet. Og, hvad der var det værste, det viste sig kort efter, at han i virkeligheden endnu stod i venskabelig forbindelse med Frankrig og Sverige. Traktaten blev derfor vel godkendt af kongen og kurfyrsten, men ikke af de andre allierede.

Før der nu kunde indledes forhandlinger om, hvorledes man skulde stille sig overfor Bremen, brød biskoppen af Münster 15. September ind over grænsen, ind i det tidligere bispedømme Verden, der i forening med erkebispedømmet Bremen dannede det svenske hertugdømme af dette navn. De danske fra Oldenburg under Baudissin og Brunsvigerne under hertug Georg Vilhelm af Zell, Johan Fredriks broder, sluttede sig til dem og i løbet af denne og den følgende måned blev det hele land besat og alle de mindre fæstninger tvungne til overgivelse; kun Karlstadt eller Karlsburg ved Weser og Stade ved Elbe holdt sig indtil videre; det første kapitulerede ved nyårstid, Stade udstod en langvarig og hård belejring til ud på sommeren.

Imidlertid havde man fortsat de næsten komiske forhandlinger om byttets deling, der alt tidligere var indledede. Alt 19. September gav kongen ordre til general Baudissin og kansleren i Oldenburg W. v. Heespen til på hans vegne at deltage i sådanne forhandlinger i fristaden Bremen. Disse forhandlinger begyndte dog først noget senere, midt i den følgende måned, og blev atter afbrudte straks efter for først at genoptages i begyndelsen af November og derefter i December. Me-

ningerne og fordringerne stod her skarpt overfor hinanden; kejseren begunstigede biskoppen af Munster for at få så meget som muligt fort tilbage til katolicismen, hvad alle de andre var imod; Brunsvigerne vilde gøre påstand på det hele eller største delen, og Danmark krævede en sådan del af landet, at den kunde sætte Holsten i umiddelbar forbindelse med Oldenburg. Kurfyrsten fremsatte sine fordringer på skrømt for bagefter at støtte kongen i hans, medens Brunsvigerne stillede sig mere og mere fjendtlig til disse, fordi de nødig vilde gøre ham til herre over såvel Elbens som Wesers udløb. I det hele har disse stridigheder dog kun ringe betydning for Danmarks politik på dette tidspunkt og det praktiske udbytte af dem var jo slet intet; de endtes først på året 1676 og det endda med en opsættelse af selve delingen.

Medens krigen således førtes med fuld kraft i Tyskland, så det ikke slet så blodigt ud i selve Norden. Vel gjorde Gyldenløve et par små indfald på svensk grund og fjenden gjorde gengæld, men intet af dette havde endnu nogen betydning. Ud på vinteren begyndte det at se betænkeligere ud, da kong Karl selv vendte sig imod Norge, men tøvejr og onde veje hindrede hans foretagender.

Mellem Sjælland og Skåne kom det slet ikke til egenlige fjendtligheder; dog blev også her krigen erklæret i gerningen, idet allerede i Avgust 4 danske bønder gik over til Hven og bortførte bl. a. en svensk løjtnant, hvorefter øen blev besat den 13. September. Den blev rimeligvis et støttepunkt for den besværlige afspærring mellem nabokysterne.

På søen endelig gik det ligedan: alt hvad vi havde af orlogsmænd var under sejl, men man fik ingen fjende i sigte.

Som allerede omtalt forlod Kort Adeler Københavns red den 13. Avgust; han førte 16 danske og 7 hollandske linjeskibe, med admiral Nils Juel og den hollandske kommandør Bincks som eskadrechefer; han selv var ombord på «Prins Jørgen». Han krydsede foreløbig mellem Bornholm og Rügen i forventning om den bebudede store svenske flådes ankomst, men denne lod ikke høre fra sig. Da kongen gik ind i Meklenburg, satte Kort Adeler sig i forbindelse med ham og lå ud før Warnemünde; Nils Juel blev sendt i land for at modtage nærmere ordrer. Virksomheden bestod foreløbig i at stanse den svenske handel, opsnappe de fartøjer, der kom fra svenske havne, og hindre forbindelsen mellem Pommern, Wismar og Sverige. Især Wismar skulde nøje bevogtes, og senere afgav flåden da også hjælp til at indtage «Hvalfisken», det lille søfort foran havnen. Der var også påtænkt en landgang på Rügen, men den kunde vanskelig iværksættes under efterårsstormene og man måtte nøjes med at gøre strandhug.

Dette søtogt er Kort Adelers eneste bedrift under Danebrog, men det kan ej heller nægtes, at det jo i høj grad er til ære for ham. Ved jævndøgn begyndte der nemlig en række storme af så stor voldsomhed, at ikke blot generaladmiralens rapporter, men også mange andre samtidige beretninger omtaler dem, og i henved 6 uger holdt han desuagtet ikke blot søen, men han blev liggende uden læ, midt i farvandet mellem Møn

og Rügen, den ene gang efter den anden udsat for at miste ankrene eller opleve andre ulykker. Den svenske flåde holdt sig inde indtil Oktober måned, da den løb ud fra Dalarø i Stokholms skærgård, under kommando af rigsadmiralen grev Gustav Otto Stenbok; men stormene overfaldt den under Gulland og efterat have lidt betydelig haveri vendte den om til Dalarø. Begge flåderne led desuden af sygdom, en følge af de fortvivlede forhold ombord i de dage: dårlig forplejning, sammenstuvning af en mængde mennesker i små rum og det hårde vejr med strængt arbejde. Det blev begge steder en ondartet omgangssyge og også Kort Adeler blev angreben af den. I 3 uger var han upasselig, før han måtte give efter og lade sig bringe iland; tre dage efter døde han, den 5. November, kun 53 år gammel. Med ham mistede Danmark en af sine berømteste søhelte. Flåden, som i slutningen af Oktober havde trukket sig længere nordpå, til Stevns, blev snart efter lagt op; Hollænderne sejlede hjem.

Aldrig var det trådt klarere frem end i København i dette efterår, i hvilken grad Griffenfeld havde samlet alle styrelsens tråde i sin hånd. Det var ligefrem hans slægt og venner der dèr regerede. Statholderen Jørgen Bjelke skulde være første mand, sammenkalde rådet og tage alle endelige bestemmelser, men denne stilling var han ingenlunde voksen. Af hans breve til rigskansleren ses det, hvor lidt han magtede forholdene; han længtes kun efter at dette måtte få en ende. Han er bekendt af sine efterladte optegnelser som en elskværdig men stortalende krigsmand af den gamle skole, der som en praktisk mand forstod sig på alt uden i grunden at

Jørgen Bjelke.

magte noget fuldstændigt. Meningen var vistnok også, at han skulde tage imod råd og vejleduing af de yngre mænd, som stod Griffenfeld nærmere, broderen Albert Gyldensparre og svogeren stadsoberst Jørgen Fogh, ligesom hans egen broder, rigsadmiralen Henrik Bjelke, tiltog sig en selvstændig myndighed over flåden og søforsvaret. De dannede alle en eneste familie; statholderen skriver stadig om sin «hjertekære hustru», hvorledes hun længes efter kansleren og derfor ud på efteraret med sin og Griffenfelds svigerinde Sofie Nansen «så godt som sneg dem bort uden hans forlov» til søsteren på Holmegård, Dorte Gersdorf (Otte Krabbes), for at være nærmere ved hånden, når Griffenfeld, som det ventedes, snart kom tilbage over Gedsør. Hans datter Charlotte Amalia opholdt sig imidlertid hos rigsadmiralen.

Den regering, som disse mænd førte i hovedstaden, synes i høj grad at have savnet enhed og kraft. Jørgen Bjelke sørgede for en hurtig forbindelse med kongens hovedkvarter, idet der opstilledes vagter og ridende bud fra Gedsør til København, og han udførte med nøjagtighed de ordrer, han modtog, om forsendelsen af skyts m. m. til søs til Rostok eller om de forskellige flådeafdelingers anvendelse; men han manglede ethvert selvstændigt initiativ og hans broder blev nødt til efter gentagne rivninger at gå sine egne veje. Ej heller de vanskelige forhold i byen med indkaldte bådsmænd, hvervede soldater, mangel på proviant, sygelighed i almuen osv., kunde han tage energisk på; der manglede overalt en fast ledelse. Heldigvis blev man ikke angreben og alt gik således godt; men det fejler ikke,

at kongen senere blev sat i kundskab om manglerne ved denne styrelse og at den da, ikke uden føje, blev skreven på Griffenfelds regnebræt.

En hovedopgave for Jørgen Bjelke var det at hindre den fjendtlige forbindelse med Sverige. Han skriver da også jævnlig om sin virksomhed i den henseende, han får fat i mistænkelige personer, som fra udlandet er på vej til Skåne, men sættes i kastellet eller på Kronborg, og han har mange bryderier med at hindre brevvekslingen, som de forskellige magters repræsentanter ikke vilde opgive. Korfits Trolle var på dette område den egenlige fagmand, både til at efterspore de fjendtlige foretagender og skaffe os selv de bedst mulige «kundskaber».

Forbudet mod korrespondance med Sverige var i det hele et meget vanskeligt punkt i vor diplomatiske stilling på den tid. De civiliserede stater i Vestevropa, Frankrig, Spanien, England og Holland, havde opgivet denne hindring for samkvemmet mellem landene under krigsforhold, således at breve fra og til nevtrale lande uhindret passerede til og fra fjendtligt land. Men dette var ikke endnu blevet skik i Norden; Povl Klingenberg forklarede i Haag, at Danmark og Sverige i alle tidligere krige gensidig havde forbudt alt samkvem med fjendens land og dette vilde også blive gennemført denne gang. Herimod rejste der sig nu en almindelig storm fra hollandsk og engelsk side; England gjorde gældende, at handelstraktaterne hjemlede ret til fri samfærdsel og forbindelse for den nevtrale købmand og dertil hørte også fri korrespondance, og Holland vilde som allieret magt ikke stå tilbage herfor. Endelig meldte

Frankrig sig i høj grad fortrydelig over denne hindring. Danmark var ikke kommen i krig med denne magt og ønskede ingen krigserklæring fra den side; men man lod i Paris Mejercrone forstå, at man i så tilfælde ikke vilde finde sig i at være afskåren fra sit sendebud i Stokholm.

Det blev nødvendigt at gå af vejen for disse vanskeligheder og ud på efteråret meddeltes det efterhånden de nævnte magter, at man vilde finde sig i udvekslingen af «simple breve», d. e. breve om private anliggender, men at der ikke måtte gøres politiske meddelelser. På den måde begyndte der snart en livlig korrespondance gennem den engelske resident John Paull i Helsingør og den hollandske Le Maire i København. Hvor indviklede forholdene på den tid kunde blive og i hvilken grad handelsinteresserne gjorde sig gældende, ses bedst af det træk, at der midt under krigen, medens hollandske orlogsmænd under Kort Adeler lå i Østersøen imod Sverige, bl. a. for at stanse al svensk handel, i Stokholm sluttedes en handelstraktat mellem de nævnte to magter!

Vanskeligst var forholdet til Frankrig, ja dette forhold var så vanskeligt, at det måske mere end noget andet blev skyld i Griffenfelds ulykke.

Danmarks tvetydige holdning var i den grad gået ind i den almindelige bevidsthed blandt de store magter, at det varede en stund, før man blev overbevist om, at bruddet med Sverige var alvorlig ment. I Haag havde Povl Klingenberg den største møje med at holde Hollands mistillid nede, og Spanien og Østrig påstod vedblivende, at sålænge der ingen krigserklæring var

udstedt og sålænge vi havde en afsending ved det franske hof, var vor stilling ikke klart lagt for dagen. Forgæves blev det gjort gældende, at fjendtlighedernes begyndelse var erklæring nok; det kunde være tilstrækkeligt for Brandenburg og for Sverige, blev der svaret, men det var ikke nok for de andre magter.

Man havde i virkeligheden ikke så ganske uret i denne påstand; moralen mellem magterne var ikke bedre, end at selv en åben krig kunde give rum for tvetydige forhold. Da efterretningen om det første lille sammenstød på Elben (12. Avgust) kom til Paris, blev man i høj grad allarmeret og det foreholdtes Mejercrone, at dette stred mod alle hans forsikringer og Terlons indberetninger. Men det lykkedes ham snart at berolige dem i den henseende: dette brud var blevet nødvendigt på grund af Sveriges holdning og forbundsfællernes berettigede rekvisitioner; ved kongedatterens forlovelse havde man tydelig nok givet sin gode vilje til forbund med Sverige til kende, men den fremstrakte hånd var ikke bleven modtaget osv. Ludvig XIV havde forhøjet sine tilbud for Danmarks nevtralitet; de lovede subsidier forøgedes fra 2 til 3 og 4 tdr. guld, og det blev pålagt Terlon hemmeligt, men i kongens navn, at tilbyde Griffenfeld prinsessen af Taranto. Dette kom til udførelse i Holsten, lige før mødet i Gadebusch; Terlon fortæller, at Griffenfeld modtog tilbuddet med den nødvendige reservation, men han forsikrede, at intet var afgjort mellem ham og prinsessen af Avgustenborg, og Terlon fik det indtryk, at han «tusende gange» vilde foretrække det franske for det holstenske ægteskab.

Virkningen af denne situation viste sig ved forhandlingerne i Gadebusch, ved hvilke kongen efter Griffenfelds råd afslog at erklære krig og bryde med Frankrig; i det mindste påstod denne det således selv. Ligeledes holdt man sig noget tilbage ved besættelsen af Bremen, hvad der ellers er temmelig uforklarligt, da tropperne var rede og alle ventede vor deltagelse.

Det lykkedes således at glide ud over det farlige punkt, indmarchen i Meklenburg og forberedelserne til angrebet på Pommern. Mejercrone optrådte med stor klogskab; han gav de stærkeste forsikringer om kongens og rigskanslerens venskab for Frankrig og deres stadige ønske om engang at kunne stå ved dets side; men samtidig tilrådede han i breve til hjemmet en energisk optræden mod Sverige, da Frankrig havde størst respekt for den stærkeste. Denne betragtning kom han oftere tilbage til og også Klingenberg udtalte, at man måtte se at *tage*, hvad man vilde have; det kunde ikke nytte at bede om det eller stille fordringer. Griffenfelds politik fulgte dette råd eller faldt sammen med det; thi fra nu af støttede han de mest energiske råd og holdt på, at man ikke skulde opgive kampen, før et resultat var nået. Overfor Frankrig gjaldt det derfor om at vise en vis hensynsløshed og samtidig at pege ud over samtidens forhold til andre muligheder. Klingenberg opstillede et helt program for fredsslutningen, som han fik kongens billigelse af og fik gjort til genstand for forhandlingen mellem de forbundne magters afsendinge. For Danmarks vedkommende krævedes selvfølgelig tilstanden fra 1643 i ét og alt genoprettet, medens Sverige skulde kastes ud af

Tyskland m. m. Men Klingenberg tilføjede, at dette mål kun vilde kunne nås ved at vinde Frankrig for det, og hertil krævedes atter, at man måtte skaffe det fordele overfor Spanien og Østrig. Dette vilde Holland intet have imod og England vilde let kunne bringes til at slutte sig til Frankrig. Kunde det derimod ikke lykkes at vinde dette rige for en sådan politik, mente han, vilde vore planer til Sveriges ydmygelse mislykkes.

Atter ved denne lejlighed må man forbavses over at finde et politisk initiativ hos Klingenberg, som man så sjælden ser noget til hos Griffenfeld. Men denne forstod at tilegne sig hans ideer og det må nærmest antages, at det var et mål som det af Klingenberg og Mejercrone anbefalede, han fra nu af efterstræbte. Dog skete det hverken konsekvent eller åbent; andre interesser skød sig ind imellem og han lod øjensynligt hverken kongen eller de andre medlemmer af konsejlet få fuldt rede på, hvad han nu førte i sit skjold. Den grundsætning, han altid havde hyldet, at lade omstændighederne være afgørende eller væsenlig medbestemmende, fik nu en så meget større betydning, som andre rådgivere på grund af krigsforholdene måtte komme til at gribe ind i mangt og meget og derved skabe altid nye omstændigheder, som måtte tages med i betragtning.

Det formelt gode forhold til Frankrig kunde altid vanskeligere opretholdes; forbundsfællerne kunde umulig finde sig i det. Mejercrone måtte altså kaldes tilbage; den endelige bestemmelse herom udfærdigedes dagen efter at kongen havde tiltvunget sig adgangen over

Pommerns grænse; han skulde afløse Klingenberg i Haag. Des nødvendigere blev det at gøre andre indrømmelser. Forbindelsen med det franske diplomati kunde fremdeles vedligeholdes gennem Terlon, der under felttoget boede i Hamburg, og ved Mejercrones hemmelige forbindelse med Colbert, der var stemt for et fransk-dansk forbund, og med selve Pomponne; Mejercrone blev desuden selv i Paris til i begyndelsen af December. Men ved siden heraf kunde man gøre Frankrig ikke uvigtige indrømmelser m. h. t. korrespondancen med Sverige. Ludvig XIV vilde ikke finde sig i, at man hindrede denne forbindelse, og vilde ikke nøjes med at simple breve måtte passere frit. Griffenfeld gik da altid videre; man påstod i begyndelsen, at det kun var krigsforholdene, som gjorde posten usikker, medens i virkeligheden brevene til og fra Feuquières (i Stokholm) opsnappedes og sendtes rigskansleren. Han tilbød derfor Terlon som svar på hans klager, at han selv vilde påtage sig at være «Frankrigs postmester», deres breve skulde være lige så sikre som hans og han vilde ikke forlange at vide, hvad det var, de skrev til hinanden. Dette brev, hvis udtryk ganske vist faldt mærkelig uforsigtige og senere ved anklagen blev gjorte gældende imod ham, var øjensynlig affattet uden nogen bagtanke; det sendtes i genpart til Mejercrone for af ham at meddeles også den franske regering samtidig med hans tilbagekaldelse og det var altså bekendt i kancelliet. Senere gik han dog endnu videre i sine forsikringer og hans udtryk blev endnu uforsigtigere. I første halvdel af November skriver han: «de største hemmeligheder, der findes mellem Frankrig

og Sverige, kan være sikre i mine hænder», og han forsikrer, at han har forseglet brevpakken til Feuquières uden at læse et ord af hvad der indeholdtes i den, ja han beder Terlon om for fremtiden at sende ham disse breve forseglede, da det er usømmeligt for ham som kansler at læse andres breve. Hertil svarer et brev fra Feuquières' sekretær Le Vasseur, hvori der tales om den hemmelige brevveksling gennem mellemmænd i København, under Griffenfelds beskyttelse. Fra Wismar sendtes brevpakkerne, som det synes, til rigsadmiralen, der jo kun havde at overbevise sig om at kancelliseglet, som måtte dække ethvert indhold, var i sin orden. Griffenfeld havde øjensynlig alt nu overskredet grænserne for sin myndighed som embedsmand og også på dette punkt tiltaget sig monarkens prærogativer.

Samtidig havde han givet sig en ny blottelse i lejren for Wismar. Kongen var som anført kommen til den lille by Meklenburg den 21. Oktober og straks efter var den egenlige belejring begyndt. Allerede dagen efter var man så heldig at få fat i breve, som kommandanten havde villet sende til Stralsund med en skipper, men som med denne drev iland i en storm og bragtes til kongen. Det fremgik heraf, at man ikke troede ved egne kræfter at kunne komme over den nu forestående belejring; man manglede alt nu forråd og borgerskabet var ikke venlig sindet; alt håb stod til en kraftig undsætning.

Imidlertid blev al forbindelse med yderverden ad søvejen fuldstændig afskåren af den lille danske flådeafdeling, fregatten «Spraglede falk», kaptajn Halvor Andersen, «med de hos sig havende fregatter», som

hidtil havde blokeret udløbet, men nu fik ordre til med lodser at lægge bedre ind i havnen. En fjorten dage efter toges det svenske orlogsskib, som lå ved »Hvalfisken«, sofortet foran Wismar, og derefter måtte også dette overgive sig. Byen var nu aldeles indesluttet og den regelmæssige belejring med gravning af løbegrave m. m. begyndte. I sin digtning: »Kong Kristian V's første ledingstog« skildrer Kingo de anstrængelser og lidelser, som de danske landsoldater i den ublide årstid og de vanskelige terrænforhold blev udsatte for, men han fremhæver også de udmærkede egenskaber, som de ved denne lejlighed lagde for dagen. Det var for en meget stor del udskrevne bonderkarle og nationale ryttere, som her første gang efter mange år var i ilden, og han ligner den danske bonde ved en flintesten, der uænset har ligget i jorden i langsommelige tider, indtil den nu tages frem og slår ild ved at komme mod jern og stål:

Så, så din bondesøn, om end hans slette kofte
den skjuler hjertet og hans knokkelføre hofte:
giv hannem kun gevær, før ham i marken an,
han tør sig bilde ind, hans slægt er af kong Dan;
han skal i gerningen det lade se og kende,
hans tarvelige sind af ivrighed kan brænde,
og hvor han tør sin mand i marken vel bestå,
når han kun haver den, der ham vil hidse på.

Griffenfeld måtte ifølge sagens natur være en temmelig ørkesløs tilskuer ved udviklingen af disse begivenheder, der krævede deres tid. «Jeg vilde ønske, at jeg havde et kald, som tillod mig at udmærke mig lidt ved denne lejlighed,» skriver han senere til Terlon; «men til al ulykke er pennen bleven min lod.» Be-

lejringen lededes af Nils Rosenkrans, som ved dens begyndelse udnævntes til generalløjtnant, medens Bernhard af Pløn blev generalmajor. De angreb hver sin stadsport, medens den tredje belejredes af generalmajor Joakim Schak. Når man har sagt, at rigskansleren var kommen på kant med disse mænd, da er det lidet rimeligt; Nils Rosenkrans var, så vidt vides, hans særlig gode ven fra tidligere tid (gift med Birte Skel, Birgittes søster) og hertug Bernhard var så ung i kongens tjeneste, medens hans brødre stod i så nøje venskabsforhold til Griffenfeld, at det ikke kan antages, at han skulde have stillet sig i modsætningsforhold til denne. Heller ikke om Joakim Schak vides der noget i denne retning. Vel er det en gammel overlevering, at man en tid var betænkt på at opgive belejringen og lade den afløse af en blokering, således som f. eks. Karl Gustav havde gjort foran København, men at Griffenfeld havde fået kongen fra denne beslutning; men noget samtidigt vidnesbyrd herom har man næppe. Derimod fortæller Terlon fra Hamburg, at hertug Hans Adolf af Pløn, der kom til lejren i slutningen af November måned efterat den lüneburgske hær var gået i vinterkvartér, opfordrede kongen til at gå kraftigere til værks imod fæstningen for at tvinge den til overgivelse. Hans noget senere stilling som dansk generalfeltmarskal forberedtes i de dage, medens Terlon siger, at Griffenfeld var misfornøjet med generalernes holdning. Det er da også mere end sandsynligt, at kansleren har støttet den opfattelse, som både Klingenberg og Mejercrone gjorde sig til talsmænd for, at belejringen burde fortsættes for at nå også et politisk resultat, hvortil kom

den betragtning, der gjordes stærkt gældende ved det franske hof, at kong Kristian personlig havde engageret sig for stærkt til at kunne opgive dette foretagende. Men disse grunde har sikkert også været fyldestgørende for en mand af Nils Rosenkrans's prøvede troskab og tapperhed og for den heltemodige unge hertug, der nu skulde tjene sine sporer i dansk tjeneste; har nogen af dem anset det for rettere at opsætte angrebet på Wismar til foråret, kan det kun have været af ukyndighed i fæstningskrigen. Om Arenstorffernes, Weyhers, Schaks og Duncans holdning savner vi derimod enhver pålidelig underretning. Karl Arenstorf, der kommanderede rytteriet, sendtes iøvrigt imod den svenske general Konigsmark, der henimod slutningen af November gjorde alvor af at komme Wismar til undsætning; han stansedes dog ved det danske rytteris fremmarche og vendte om. Der måtte stadig holdes et observationskorps imod Pommern.

De fuldt pålidelige efterretninger fra samtiden peger nærmest i retning af, at det var kongen personlig, som trængte på for at nå det attråede mål. I forhøret efter rigskanslerens fængsling foreholdtes det ham, hvorfor han gentagne gange havde frarådet stormen på Wismar, hvortil han svarede, at han havde lagt mærke til kongens udmattelse, «som ikke syntes en fjende der alene at kunne angribe.» Efter sejren skriver han, at denne alene skyldtes kongen, og Bierman føjer hertil, at han selv imod sine generalers råd havde besluttet en hovedstorm. Disse to udsagn i forening synes at udelukke den mulighed, at Griffenfelds råd kan have stået bagved; thi det vilde dog have været alt for be-

synderligt, om kongen i så tilfælde senere vilde have bebrejdet ham, at han gentagne gange havde frarådet stormen. Det må da også snarest være en senere vildledet overlevering, der beretter, at kongen efter Wismars indtagelse skulde have drukket hans skål med en udtalelse om, at han uden sin kanslers råd ikke vilde have været her, — skønt man rigtignok ikke kan vide, om ikke glæden over det opnåede resultat og Griffenfelds uvant passive stilling ved denne lejlighed, da alle andre modtog lykønskninger for deres bedrifter, kan have bragt den godmodige monark til at mindes de forestillinger, han til forskellige tider havde fremført om nødvendigheden af at komme til et resultat.

Griffenfeld havde ikke personlig haft megen glæde af dette felttog. Hans helbred var ikke af de stærkeste, — der tales også i tidligere år jævnlig om stærk forkølelse, vedholdende hoste, angrebne øjne o. l. der gjorde ham arbejdsudygtig, — i dette efterår led han af en vedvarende mavesvaghed. Alt ved forhandlingerne i Gadebusch siges han at være syg; i Ribnitz tales der om en hårdnakket diaré, han er så medtagen, at han, som han siger til Just Høgh, næppe gider skrevet sit navn. Også ved Wismar vedblev dette at plage ham og Bierman skriver, at hans ildebefindende begynder at forurolige. Fra denne tid haves den bekendte fortælling, at kongen besøgte ham i hans telt eller logi og da han lagde mærke til en utæthed i væggen, stoppede den med sit lommetorklæde. Det har utvivlsomt været en trang tid for rigskansleren, borte fra hovedstadens selskabelige liv, uden den vante forretningskreds og under højst uheldige klimatiske forhold.

Det var nemlig et vådt og koldt efterår, med jævnlig stærk frost, storme og uhygge, megen sygdom i lejren, og under omgivelser i det tyske land, som ikke tiltalte ham.

Måske undskylder disse forhold noget den ubegribelige letsindighed, hvormed han her i lejren vovede sig ud til et nyt og lidenskabeligt frieri til prinsessen af Tarent.

Hvad vi kender til dette forhold kommer fra meget forskellige sider, men alt synes at stadfæste, at rigskansleren her spillede en temmelig ynkelig rolle.

Der er som bekendt opbevaret et par breve fra markisen af Sevigny til sin datter, hvori hun efter prinsessens moder, der fik alenlange breve fra sin datter i Danmark, fortæller om den lille roman ved det danske hof. Hertil kommer, hvad disse damer ikke vidste, kong Ludvigs dispositioner og enkelte tilstrækkelig tydelige vink herhjemme fra.

Moderen fortalte, at hendes datter havde to bejlere, prins Jørgen og Griffenfeld; den første syntes ikke at være hende helt ligegyldig og dronningen begunstigede ham; den anden havde kongens yndest og formentlig også hans støtte i dette frieri. Da de forlod København, skulde Griffenfeld have sagt til prinsessen: «Jeg ser nok, hvorledes De behandler mig, men jeg er forsikret om, at De ikke vil kunne nægte mig Deres agtelse.» Hun skriver da også til sin moder, at han er en dygtig mand, velskabt, åndrig, artig, — men han er ikke «født» og dette bringer hende til at dane; hun hader ham. Forgæves søger hun at komme bort fra dette hof, man vil ikke lade hende slippe. Så

følger hun med dronningen til Glückstadt for at modtage dennes moder, landgrevinden, medens Terlon i Neumünster på kong Ludvigs vegne tilbyder rigskansleren hendes hånd.

Der er opbevaret et par tilfældige oplysninger fra opholdet i Glückstadt; de skyldes Enevold Parsbergs breve til Griffenfeld. Han var, som tidligere nævnt, gehejmeråd fra Fredrik III's sidste tid, stiftamtmand i Ålborg m. m. men vel ansét ved hove fra de år, da han var kongedøtrenes hovmester. Nu fulgte han dronningen og hendes damer i samme egenskab og hans meddelelser fra Glückstadt drejer sig for en del om de økonomiske vanskeligheder ved hofholdningen. Tillige taler han dog om sine egne bryderier, som Griffenfeld var indviet i, ligesom han lader forstå, at han iagttager prinsessen i hans favør. Således fortæller han et par dage efter landgrevindens ankomst, 9. September, at han har leveret hans breve til dronningen og prinsessen og at denne ved bordet drak ham til på Griffenfelds sundhed. Landgrevinden var henved 3 uger sammen med sin datter og den unge frænke og der blev lagt råd op om mangt og meget. Man frygtede for kongens liv, da han udsatte sig så meget, og dronningen forudså i så tilfælde tunge dage for sig og sin søn under enkedronningens regimente. Man trængte derfor til rigskansleren, som holdt kongens vilje i sin hånd; Hedvig Sofie var klog nok til at smigre ham og takke ham for den iver, hvormed han tjente dronningen. Den stakkels prinsesse måtte blive, hvor hun var, og finde sig i sin skæbne; hvad kong Ludvig vilde og hvad hendes nærmeste fandt klogt, måtte hun foreløbig

finde taleligt. Damerne forlangte ingenlunde af hende, at hun skulde binde sig; kun for at vinde tid måtte man foreløbig lade kansleren gøre sin kur.

Rimeligvis har man troet, at han dog til sidst vilde tage prinsessen af Avgustenborg, der anbefaledes ikke blot af hele sin slægt, men også af det kurfyrstelige hof, for ikke at tale om enkedronningen, og Trémouille kunde da endnu få prins Jørgen. Da Griffenfeld imidlertid kort efter fik indledet forhandlinger om et andet ægteskab for prinsen, skrev Hedvig Sofie til sin broder den store kurfyrstes minister Schwerin om at få Charlotte Amalia gift med en prins Rupert af Pfalz, der levede ved det engelske hof. Det var altså under ingen omstændigheder meningen at ofre hende for rigskanslerens påtrængende frieri.

Men man spillede sin rolle godt. I begyndelsen af Oktober skriver Enevold Parsberg med mange taksigelser fra dronningen for hans breve, der er de eneste, hun modtager; hun er syg af længsel efter kongen og ligger af feber. Prinsessen lader greven hilse; hun er nu rask og undrer sig over, at han har kunnet gætte årsagen til hendes sygdom, nemlig nydelsen af umoden frugt; hun drikker nu på hans sundhed næsten ved hvert måltid.

Da man var gået i lejr for Wismar, tillodes det endelig dronningen at komme til kongen; hun eskorteredes over Lybek til Meklenburg, hvor hun ankom den 2. November og forblev til kongens hjemrejse, idet hun så vidt mulig delte hans farer. Griffenfeld, der næppe var bleven skønnere af sin sygdom, tænkte nu for alvor på at gøre sig behagelig; Gert Schrøder

og Birman måtte skrive til Mejercrone i Paris, for at han kunde gøre indkøb af et par parykker til ham; der siges her, at Mejercrone havde en særlig god smag med hensyn til form og farve, og de skulde være som de, denne alt havde båret i København; da Griffenfeld havde et temmelig lille ansigt, måtte de ikke være for svære, af en fin blond farve og med store bukler.

Samtidig indyndede han sig i høj grad hos dronningen ved at formå kongen til i henhold til kongelovens 9. artikel at anordne et formynderskab for det tilfælde, at han skulde dø. Der blev heri fastsat, at kongelovens grundsætning, der beskikker den mindreårige konges moder til regent, med rigets syv højeste råder og betjente ved sin side, i dette tilfælde skulde følges. Med hensyn til regeringsrådet må det antages, at det skulde bestå af rigens kansler, feltherre, admiral og marsk, med de tre statholdere, alle, måske med undtagelse af Jørgen Bjelke, medlemmer af konsejlet.

Om samlivet i lejren fortælles der ellers intet af betydning. Den 12. December skriver mad. Sevigny: «Kun to ord fra Danmark: Prinsessen er foran Wismar med kongen og dronningen; de to bejlere udfører dèr romantiske bedrifter. «Yndlingen» (d. e. kongens) har forhandlet om et ægteskab for prinsen og har ladet rygtet meddele den smukke prinsesse dette; han lod endog to dage hengå uden at se hende; dette er ikke en dumrians fremgangsmåde, — jeg tror, at man omsider vil komme efter, at han er søn af en eller anden Vestgote-konge.» Sagen var nu bleven for indviklet til at moderen kunde indvie fremmede i den; man fandt sig i foreløbig at lade ham gøre kur og leve i

habet. Samtidig holdt han også den anden forbindelse vedlige, og den støttedes underhånden af landgrevinden; Just Høgh og Georg Lincker var her hans fortrolige. Men alvor var der næppe i det.

Lørdagen den 11. December begyndte forberedelserne til stormen på Wismar; den følgende dag stod folkene under våben, og mandag morgen indtoges kastellet syd for fæstningen, hvorefter det hvide flag blev stukket ud på stadens volde; borgerskabet vilde ikke afvente stormen. Folkene, som stod i løbegravene og deltog i stormen, fik i disse dage udleveret 25 anker fransk og 6 anker kornbrændevin samt 42 ruller tobak. Dagen efter drog den svenske styrke med klingende spil afsted til Stralsund og byen blev besat af de danske. Griffenfeld meddelte enkedronningen den glade tidende og skrev samtidig sit første brev til den fireårige kronprins Fredrik med underdanige ønsker til det nye år. Om torsdagen drog kongen med dronningen og sin broder tillige med hele hoffet under kanonernes torden ind i staden. Der blev holdt et te deum i kirken, hvorefter magistraten aflagde troskabseden på hele borgerskabets vegne; Wismar var nu en kongelig dansk by. Der blev spist på rådhuset, hvorefter kongen drog tilbage til lejren. Man mindedes, at det var 450 år siden kong Valdemar Sejr havde afstået denne stad med hele det omliggende land, der af kejseren var overdraget ham til arv og eje.

Samme dag led Svenskerne et andet nederlag, som gik rigsmarsken nok så meget til hjerte, idet en besætning af 300 mand under en major Wrangel uden

sværdslag overgav fæstningen Ribnitz, som var bleven besat af de svenske.

Dagen efter skrev kongen til kurfyrsten, at han efter at have truffet foranstaltninger til at sikre den gjorte erobring vilde drage tilbage til København. For at lette de fælles foretagender til foråret lader han dog Karl Arenstorf blive tilbage med det meste af rytteriet og med ordre til altid at stå i forbindelse med kurfyrsten. Svensken skal holdes indespærret i Pommern; er der lejlighed til det i vinterens løb, skal Rügen erobres. Denne ø skulde jo derefter tilfalde Danmark.

Hjemrejsen foretoges i største skynding; natten til den 21de var hoffet på Rensborg slot, derfra nåede det over Haderslev og Nyborg til København, hvor indtoget fandt sted lille juleaften. Kongeparret kom til byen kl. 7 om aftenen; kanonerne hilste med det danske løssen, medens hærpuker og trompeter forkyndte ankomsten: «alle vinduerne oppe og nede i husene i de gader, kongen kom igennem, var besatte med brændende lys.» Den sejrrige monark spiste samme aften hos sin moder på Amalienborg. De festligholdt sikkert af et ærligt hjerte denne første sejr over den forhen overmægtige tjende.

På årets sidste dag begav kongen sig efter gudstjenesten under alle klokkers klang til studiegården, hvor Tomas Bartholin holdt tale om kongens smukke våbendåd. Tomas Kingo forherligede både ham og sin høje ven, rigskansleren, i klangfulde vers.

Som en slags takkegave for den lykkelige hjemkomst forærede Griffenfeld nyårsdag sin fødeby et

prægtigt sejerværk til at sætte op på rådhuset; det havde et sangspil, som hver time spillede en salme, begyndende med «af dybsens nød råber jeg til Dig», og endende med: «vor Gud han er så fast en borg».

Samme middag, fortælles der, da rigskansleren alt var gået til bords med fornemme gæster, kom der en ukendt og uanselig karl ind i huset og forlangte at få ham i tale. Da det ej kunde ske, bad han tjenerne om at fly rigskansleren en lille hvid æske, som han havde hos sig. Det skete, og da Griffenfeld åbnede den, fandt han tolv små medaljer i den, hver svøbt i særskilt papir. Præget viste på den ene side hans billed, med omskrift: «Peter, greve af Griffenfeld og Tønsberg», på den anden stod de ord: «Fortunam reverenter habe. 1676.» Det var et brudstykke af et vers fra oldtiden, der fortæller, at kong Agatokles af Sicilien spiste af lerkar og ofte lod sætte samiske pottemagerkar på sin skænk; da man spurgte ham om grunden hertil, svarede han, at hans fader havde været pottemager, og han tilføjede hine ord: «vær varlig med lykken enhver, som fra ringe kår stiger op til højhed.» Men at der var tolv mønter, skulde vel tyde på, at de skulde være hans julemærker for det kommende års måneder. Ingen vidste, hvorfra overbringeren af denne gave kom, eller hvorhen han gik. Man gættede på, at den stammede fra hans tidligere beundrer, en licentiat i lægekunsten, Johan Valentin Willius fra Elsas, der de to sidste år havde mindet årsdagen for hans udnævnelse til storkansler ved udgivelsen af latinske ærevers. En opmærksom iagttager havde altså

fået øje for det voksende misforhold mellem Griffenfelds selvtillid og grundlaget for hans høje stilling.

Det var et ondt varsel for det nye år!

De nærmest følgende måneder skulde selvfølgelig anvendes til forberedelsen af felttoget i Skåne og kampen på Østersøen, medens også de nødvendige foretagender i Nordtyskland og forhandlingerne med de andre krigsførende magter skulde holdes gående. Som en slags program for det nye år udkom selve nyårsdagen en «forordning om svenske skibe i nærværende tid», med følgende indhold: «At eftersom det til offenlig krig og fejde imellem os og kron Sverige såvel til lands som til vands er udbrudt, da ville vi til alles efterretning hermed forkyndet og efter det, som så vel her som hos alle folk og nationer i slige tilfælde ret og lovlig holdes, publiceret have, at ikke alene de skibe med deres indehavende gods og ladning, som i søen antræffes og enten kron Sverige eller nogen des undersåtter tilhører, mens endog alle de svenske skibe, som enten en eller anden, ihvo det og være kunde, ja endog vores egne undersåtter sig af svenske ejere kunde have tilkøbt eller tilforhandlet, for lovlig prise holdes skal, når de lige fra fjendtlige havne udkommer og ikke kan gøres bevisligt, at de tilforn, efterat nogen dennem i så måde af svenske ejere tilforhandlet haver, i fri havn have været.»

Den 7. Januar indkom der til kongen udførlige forestillinger fra admiralitetet og de tre kommissarier om den forestående søudrustning. Admiralitetet (Henrik Bjelke, Nils Juel, de to Rodstener og Gyldensparre)

gjorde gældende, at der iar måtte udrustes alt, hvad vi havde af krigsskibe, dertil 8 af de bedste defensionsskibe, halvdelen fra København og halvdelen fra Norge, samt tilhørende mindre fartøjer: 6 brandere, 6 gallioter, 2 proviantskibe, foruden snaver, krejerter og jagter. Til at bemande disse vilde der udkræves 12,000 mand, af hvilke der kun fandtes 2,000 faste folk ved holmen («årstjenere») samt 2,000 «månedstjenere»; resten måtte dels hverves (5,000, deraf 1,600 i hertugdømmerne og hansestæderne, de andre i Holland), dels udskrives i de danske købstæder (1000) eller tages fra hæren (2000). Defensionsskibene burde i tide tilsiges, at de kunde være rede med alt fornødent. De tre kommissærer (Bjelke, Gersdorf og Gyldensparre) indsendte en beregning over de pengemidler, som vilde udkræves for at skaffe denne flåde bemandet og forsynet med våben og proviant. Regningen løb op til 9 tønder guld på en udrustning i 8 måneder, og heraf rådede man kun over de 3; så var endda toldindtægterne såvel som subsidierne meget tvivlsomme. Der måtte altså tænkes alvorligt på at skaffe penge, helst i den nærmeste tid, thi hvervningerne kunde ikke opsættes, hvis man vilde sikre sig de nødvendige folk til foråret. For udskrivningens skyld udgik der forbud mod at flytte fra købstæderne og forlade landet.

Et par dage efter blev som følge heraf det spørgsmål forelagt statskollegiet, hvorledes der kunde skaffes ekstraordinære indtægter i det kommende år. Kollegiet foreslog en almindelig «landehjælp», der skulde udredes som ellers en prinsessestyr, i tre terminer, og en «familieskat», efter de regler, som flere år tilbage

var udarbejdede; der tænktes endvidere på at pålægge proprietærer og præster ydelsen af korn til magasinerne og man tilrådede at pantsætte et amt i hertugdømmerne eller grevskaberne for rede penge. I Holland mente man at kunne få en del varer mod anvisninger i de subsidier, der ikke udbetaltes. Griffenfeld var meget virksom i denne sag, han har helt igennem rettet, tildels omskrevet koncepten til forestillingen (den 10. Januar). Nogle dage efter afsendtes der en kongelig ordre til Gyldenløve i Norge, ved hvilken han bemyndigedes til «i nærværende krigs tid alene og indtil på videre anordning på kongens vegne . . . at udskrive og påbyde alle de kontributioner og skatter, som til samme rigets konservation . . . kunde udkræves og ellers tilforne udi fejdetider i al uformodenlig tilfald og fornødenhed haver været sædvanlig.» Han skulde dog overlægge alt dette med Jens Juel og andre landskyndige folk.

Ud over disse rent foreløbige overvejelser og en ligeså foreløbig ordre til at udbetale hvert af de 11 regimenter, som havde deltaget i felttoget i Meklenburg, 1000 rdl. til nye hvervninger, skete der dog intet i årets første tre uger; kongen personlig roses for sin iver og virksomhed både overfor hær og flåde, men da feltherren Hans Schak bestandig var syg, medens feltmarskalløjnant Weyher ikke kunde skilles fra Wismar og Glückstadt for efter ordre at indfinde sig i København, var der ingen rigtig fremgang i noget. Kongen søgte derfor nye mænd til at sætte i spidsen for styrelsen. Alt ved nyårstid skriver Terlon fra Hamburg, at Griffenfeld ikke er fornøjet med generalerne; han var

derfor vistnok enig med kongen i at sætte hertug Hans Adolf af Plon i spidsen for hæren; der var kun valget mellem ham og Gyldenlove. Samtidig var man om sig i Holland for at finde en afloser for generaladmiral Kort Adeler; valget faldt pa den hojt ansete Kornelis Tromp. Det er samme tanke, som forer til begge disse engagementer: vor hær og flåde skal have beromte forere, mænd, som har indlagt sig ære i de store krige, hvis navne har vægt i Evropa. Sa ringe var den anseelse, vi selv nød, at det vilde have gjort et darligt indtryk pa de allierede, om der var bleven valgt indfødte mænd til disse stillinger. At Griffenfeld var den rette ophavsmand til valget af Tromp, ses ikke blot af hans breve til Klingenberg og Mejercrone, der drev underhandlingerne med ham, men fremgår også deraf, at admiralen, da alt var afgjort, pludselig fik en heftig «brystvé» og undskyldte sig, da han kom til kundskab om kanslerens fald, så underhandlingerne måtte begyndes forfra. I det sidste forhør over Griffenfeld forelagde man ham også det spørgsmål, hvem der først var falden på at vinde Tromp for kongens tjeneste, hvortil han svarede, at det var kongen selv, — det eneste svar, han kunde give. Men var det Griffenfeld, som indkaldte Tromp til generaladmiral, var det sikkert også ham, der onskede en generalfeltmarskal med evropæisk navn, og ingen stod ham da personligt nærmere end Hans Adolf af Plon, hvis broder Bernhard han havde fået udnævnt til general ved Wismar, men som nu døde af den lejrfeber, der bortrev flere tusind af hærens officerer og menige. Da hertugen efter sin broders dod i deres fædrenehjem indfandt sig

i København, udnævntes han til generalfeltmarskal og medlem af konsejlet og statskollegiet; han aflagde søndagen den 23. Januar sin ed for kongen. Dermed indtradte der et vendepunkt i sagernes ledelse.

Der var alt gået en maned siden tilbagekomsten fra Wismar uden at noget af betydning var udrettet; hærens og flådens foresatte grundede over, hvad der skulde gøres, og ventede nærmere ordre på at begynde og diplomatiet var uvirksomt. I Berlin sad Just Høgh og ventede ængstelig på udfaldet af kurfyrstens sygdom, der havde taget en farlig vending; alt blev indrettet på under alle omstændigheder at sikre os en varig samvirken med ham eller hans efterfølgerske, kurfyrstinden. I Wien drev man på den sidste retslige afgørelse af striden om Oldenburg; dommen faldt den 13. Januar, samme dag som hertug Bernhard døde på Pløn. Den lød på en endelig afvisning af Gottorps fordringer og påbud om eksekution i grevskaberne til udlæg for Pløn; den overdroges til hertugen af Brunsvig-Zell som kredsoberst. Hermed var den politiske side af sagen tilendebragt, da landet jo nu forlængst var i kongens hænder; overenskomsten med Pløn om udløsningen blev nu stadfæstet og hertugen gav højtideligt afkald på den ved rigshofrettens domme erhvervede ret til fordel for kongen. Samtidig fik han udlagt halvdelen af Als med Nørborg slot som arveligt len i Sønderborgernes slægt. Griffenfeld kom ikke til formelt at knytte sit navn til denne endelige afgørelse af sin første diplomatiske bedrift, men historisk hører den ham til. Han og ingen anden har erhvervet Oldenburg for kongehuset; han og ingen anden

har bragt de sonderborgske hertuger tilbage til Als, efterat det var lykkedes at fjerne dem derfra.

I den store politik var det især spørgsmålet om den forestående fredskongres i Nijmwegen, som syssel-satte diplomaterne. England havde ihærdigt arbejdet for dette formål og ved årsskiftet tegnede det til, at det skulde blive alvor. Griffenfeld fik kongens sam-tykke til, at Mejercrone blev udsét til vor repræsen-tant, i alle tilfælde ved de første forhandlinger, og i konsejlsmødet den 13. Januar fastsattes hans instruks efter Griffenfelds udkast. Det er det sidste fyldige aktstykke, som angiver grundtankerne i rigskanslerens politik, således som han endnu fastholdt den i over-ensstemmelse med Klingenbergs og Mejercrones ideer.

I to henseender måtte enhver dansk regering ind-tage væsenlig samme standpunkt: at forhindre en over-ilet fred mellem Holland og Frankrig, før vi kunde sætte os i besiddelse af de gammeldanske lande hin-sides Sundet, — og at kræve disse tilbage under kronen, sammen med de dele af Tyskland, der var erobrede eller lovede os: Wismar, Rügen og en del af Bremen. Sveriges fuldstændige ydmygelse og dets fordrivelse fra Tyskland og de forhen dansk-norske lande måtte opstilles som de allierede magters fælles interesse og formål. Denne grundtanke er da også fælles for Griffenfelds og den senere af Ahlefeld ud-færdigede instruks for fredsforhandlingerne. Endvidere var de enige i at afvise enhver tanke om at gen-optage forhandlingen med Gottorp, at anerkende Ham-burg som fri rigsstad eller indrømme hertugerne af Meklenburg ret til Wismar.

Det ejendommelige i Griffenfelds politik var forholdet til Frankrig. Dette betegnedes alt derved, at han valgte Mejercrone til dansk afsending, således som man havde ønsket det i Paris, og det blev da også udtrykkelig pålagt ham at fortsætte i samme spor som han dèr havde forhandlet. Det skulde foreholdes Frankrig, at Danmark var dets bedste fremtids allierede, særlig overfor Østrig, stærkere i den henseende og mere legitimt grundfæstet i det tyske rige end Sverige, der ved at bryde den westfalske fred havde forspildt sin eneste adkomst til at eje tysk land. Dette vigtige punkt var, tildels i modsætning til de andre, kun løselig nævnt i konsejlets protokol, således: «mod de franske fører han den conduite, som han ved det franske hof til hans maj.'s store fornøjelse ført haver, og søger at føre dem til at abandonnere Sverige eller dog i det mindste ikke så stærk at appuyere des interesse imod os.» I instruksen derimod tillægges der det den største betydning: «Mod de franske ministre,» hedder det, «fører du fremdeles den conduite, som du tilforne ved det franske hof fort .... haver og for dennem lader syne en stor iver og begærlighed til at befordre freden, Frankrig selv til avantage, om den til os den confidence sætte vilde og os eller dig pa vore vegne betro de conditioner, hvilke deres herre fornemmelig begærte, da du ordre havde din yderste flid at gøre at give Frankrig endog heri et tegn af den gode intention, vi altid haft haver, udi forhåbning derimod, at Frankrig kron Sveriges interesse ikke mere så stærk appuyerede imod os, som i adskillige rencontrer havde ladet se såmegen venskab imod Frankrig, uagtet al den kold-

sindighed, vi af den vare blevne begegnede med, mens heller eftersom de i utide havde været sparsommelig af deres egen, nu imod os lode se desto større liberalitet af en andens pung, og at Sverige hjalp til at betale laget, hvorved [vi] i så måde bleve sat i den tilstand, at om det hus Østrig imod forhabning idag eller imorgen skulde fatte for ambitieuse dessiner, kron Frankrig da kunde have den tjeneste af os, som både den billig erkendelse af det, de nu imod os lod forspore, samt billigheden og det algemene interesse kunde udkræve; og forhåbes vi at finde dem såmeget desmere favorabel herudi, som de vel så det et vissere og fastere værk at være med os at være allierede end med Sverige, både i henseende til gouvernementets og regeringens form og måde, så og til den conduite, vi hidindtil udi nærværende conjunkturer ført have, og den oprigtighed, vi haver ladet kende imod dem, som noget med os havde at gøre, hvilket om de først vel considerede, troede vi den sunde fornuft nok selv skulde vise dem, at den ven, af hvilken man i sin tid agter at betjene sig, får man i tide søge at obligere og hjælpe at sætte i den stand, at man siden kan have considerabel tjeneste af hannem.»

Det naive og for en minister vovelige i denne politik falder af sig selv i øjnene; at en pur ung diplomat som Henning Mejercrone skulde kunne magte en sådan opgave, må det forekomme os mærkeligt, Griffenfeld kunde tro. Vore forbundsfæller trængte stadig på, at der skulde udstedes en formel krigserklæring; istedenfor beskikkedes der en afsending til Nijmwegen, som bag deres ryg skulde danne en ny konstellation af

magterne. Samtidig formåede rigskansleren kongen til at tillade den franske afsending, ridderen Hugo Terlon, at vende tilbage hertil fra Hamburg, og selv skrev han et venskabeligt brev til statssekretæren Pomponne.

Således stod altså sagerne, da hertugen af Pløn optoges i det højeste råd, medens omtrent samtidig statholderen grev Fredrik Ahlefeld indfandt sig i hovedstaden og tog plads i rådet ved siden af Griffenfeld og hans venner, Henrik Bjelke og Kristoffer Kørbitz.

Fra nu af førtes der en hemmelig kamp mellem kongen og hans rigskansler. Havde de, som det må antages, været enige om at indkalde hertugen af Pløn, så havde hver af dem haft sine egne tanker derved og både kongen og kansleren håbede at finde en forbundsfælle i ham. Men i dette stykke gik kongen af med sejren og denne gang tog hertugen også statholderen med sig; dermed var hele kampens udfald givet.

Hertug Hans Adolf var en energisk mand, selv et flygtigt blik på hans ansigtstræk vil være tilstrækkeligt til at overbevise enhver herom. Han havde altid ønsket kraftige forholdsregler og en resolut politik. Lige fra krigens begyndelse med Holland og Brandenburg havde han ført ordet for Danmarks deltagelse og det havde kostet møje at holde kongen tilbage fra at følge hans råd. Sidste gang havde han udtalt sig med den vanlige iver i den foregående sommer, da Gottorp var bleven lammet ved mødet i Rensborg. Han skriver da til Griffenfeld: «Jeg har udtalt mig frit for Gersdorf om mine anskuelser om forholdene, for så vidt de vedrører vor konges tjeneste, og han har lovet mig at overbringe Dem det; frem for alt: det gælder

om at slå Sverige fuldstændig til jorden!» Midt i krigen, som den nu havde udviklet sig, var dette ikke blot et klart, men det eneste rette standpunkt, det som svarede til Sveriges følelser og ønsker overfor os. Ethvert andet var en svaghed og halvhed, som der skulde overnaturlige kræfter til at opretholde, når ikke den, som stod på det, var selve monarken.

Hertugens virksomhed begyndte med rådslagninger om en felttogsplan; det første resultat heraf er et af Griffenfeld konciperet kongeligt reskript af 26. Januar, hvorved det pålægges ham under Schaks sygdom at føre forsædet i krigskollegiet «og dèr de i dettes instruktion ommeldte materier foretage», nærmest nu straks at overveje enkelthederne i planen. Reskriptet er udfærdiget på dansk, skønt hertugen var lidet øvet i dette sprog og krigskollegiets forhandlinger stadig havde víst tilbøjelighed til at falde over i det tyske. Den foreløbige plan er nedlagt i fem spørgsmål, der skal drøftes og besvares enkeltvis, nemlig følgende:

Først spørges, om hovedvægten skal lægges på hæren eller flåden «for Sverige den største skade at kunne tilføje.» Begge dele skal rustes, men da midlerne er små, vil det være nødvendigt at begrænse sig, og hvor kan der da bedst spares? Da det måtte forudsættes, at svaret herpå vilde blive, at hovedslaget skulde stå til lands, fortsættes i det næste spørgsmål: «Dersom den største operation mod fjenden med landarmeen skal ske, hvor den største effort dermed skal gøres: 1. enten udi Bremen eller 2. fra Norge ind i hjertet af Sverige, eller 3. herfra ind udi Skåne, eller 4. på alle tre steder tillige, og med hvor proportion

af magt på hver sted.» Endvidere: «Om herfra ind i Skåne skal ageres, hvad fornøden anstalt dertil skal gøres, såvel troppernes tal angående, med hvilke ageres skal, som anlangende transporten at facilitere og hvad helles til sådan en ekspedition at foretage behøves kunde.» Endelig: «Om og hvorledes udi slig tilfælde kommunikationen med den norske armé befordres skulde og kunde», og «Hvad man skulde formene i samme tilfælde af flåden skulde kunne foretages til samme ekspeditions befordring.» Til slutning indskærpes denne forhandlings vigtighed: «Herom ville vi nu deres betænkende skriftlig og med forderligste have; skulde og nogen af en sær mening være, som ikke med de andres overens stemmede, kan han det aparte skriftlig til os indgive, eftersom enhver frit herudi bør at ræsonnere og sige sin mening, og ingen kan fortænkes, når han siger med troskab det bedste, han véd, og som han det forstår. Eders kærlighed foreholder dennem vel sagens vigtighed, og at tavshed derfor, som er sjælen af alle råd og anslag, endog herudi fornemmeligen behøves.»

Ligesom i kancelliet var man i krigskollegiet kommen helt ud af vane med at holde kollegiemøder; sagerne afgjordes ved sekretæren Herman Mejers referat for kongen, rimeligvis i feltherrens, rigskanslerens og andre gehejmeråders nærværelse; kommissariatssagerne var jo helt udskilte. Nu sammenkaldtes kollegiet, der ialt bestod af ti medlemmer foruden sekretæren, men kun syv mødte, foruden hertugen gehejmeråderne Kørbitz, Jørgen Bjelke og Otte Powisch, generalerne Fredrik Arenstorf og Nils Rosenkrans, stads-

obersten Jørgen Fogh og Herman Mejer. Svaret på de forelagte spørgsmål indsendtes søndagen den 30. Januar og gik ud på følgende: Da intet angreb kan gøres uden flådens hjælp, så må dens udrustning først og førderligst i værk sættes; iøvrigt bør krigen iår føres til lands. Hvad Bremen angår, tilrådes kun at anvende en ringe styrke her for dog ikke helt at slippe taget i erobringen; general Baudissin kunde få en 500 ryttere og 2000 mand fodfolk, samt til nød et regiment (500) dragoner. Til Norge kan intet sendes herfra; men det er ønskeligt, at der derfra kan ske et angreb på Sverige for at dele dettes modstandskraft. Enkelthederne ved en ekspedition til Skåne, der vilde udkræve 12—13,000 mand, må først overvejes med kommissariatet, da dette må skaffe penge, forråd, rekruter osv. Hvad flåden angår, da bør den sendes så stærk i søen som muligt, dels for at hindre forbindelsen med Tyskland, dels for at hindre tilførsel til Skåne; der gøres regning på 30 orlogsskibe, som vil være nok til at holde Svensken inde. Besættelsen af Gulland vil være af betydning for Skånes erobring såvel som for herredømmet over Østersøen.

Dette blev da planen for felttoget og hertugen af Pløn tog straks fat på forberedelserne til dens udførelse. Her var ikke tale om den sendrægtighed, man havde kendt året før, hver postdag udgik der en række af ordrer til de forskellige afdelinger og alt ordnedes på det bedste.

Allerede dagen før hin forestilling blev indleveret havde hertugen sendt ordre til general Karl Arenstorf i Wismar at hjemsende 20 kanoner med tilbehør til

København, samt to regimenter, et til hest og et til fods, til Fyn. Da dette bestemtes, havde Arenstorf efter kurfyrstens gentagne opfordringer deltaget i en «kavalkade» til Pommern; hele rytteriet brød op fra Meklenburg og trængte ind over den svenske grænse for at besætte Wolgast, der havde været taget tilbage af Svenskerne, og om muligt at gå over isen til Rügen. Dette sidste mislykkedes dog aldeles, da der igen indtrådte tøvejr og de måtte vende om ved Greifswalde. Ved denne lejlighed skildres nøden og sygdommen i disse egne med de stærkeste farver; i de pommerske byer lå endog ubegravede lig, medens der var den yderste mangel på alt, hvor man kom frem, og tropperne led overordenligt. Tabet ved sygdomme i denne hærafdeling var så stort, at det endog anslås til 8000 mand.

Allerede i begyndelsen af Februar udgik der dernæst ordre fra generalfeltmarskallen til at hverve, hvad der hidtil ikke synes at være gjort alvor af. Man tog fat både i Meklenburg og andre tyske lande og i de danske provinser. Derpå besluttedes det den 10. Februar i konsejlet tildels at kalde tropperne hjem fra Meklenburg og derved forberede ekspeditionen til Skåne. Rostok, som havde været besat, skulde overgives til kredsobersten, hertugen af Zelle, og Karl Arenstorf drage hjem med de fire jydske regimenter rytteri; der vilde da kun blive tre sådanne tilbage i Meklenburg. Endvidere skulde fæstningerne Tønning og Stapelholm skanse sløjfes af besætningen i de kongelige fæstninger, for at den styrke, som her holdtes bunden, kunde blive fri.

Ordrerne til at sætte dette i værk udgik i de nærmeste dage; der blev udskrevet hø på Sjælland til hærens samling, artilleriheste skulde stilles, de ti regimenter fodfolk, som skulde over til Skåne, fik anvisning på at skaffe sig grenaderer, tømmermænd og feltskærer osv. Foruden rytteriet kaldtes også ialt fire regimenter fodfolk hjem fra Meklenburg, medens tre blev tilbage som besætning i Wismar. Udførelsen af disse befalinger trak dog tildels ud, da rekruteringen helst skulde tilendebringes i de spredte kvarterer og man desuden ikke kunde tænke på at gå over Sundet før ud på foråret; men i løbet af Marts måned indtraf de forskellige regimenter til Sjælland, hvor de blev mønstrede og lagte i kvartér. Fra 11. Marts ansattes der landkaptajner på skanserne ved Issefjordens indløb, på Dragør og Stevns klint; den sidste var den fra forrige krig bekendte Svend Povlsen Gønge, der igen havde meldt sig til tjeneste.

Af egenlige krigsbegivenheder forefaldt i disse måneder intet, efterat kavalkaden til Pommern var tilendebragt, uden jævnlige småkampe på Elbens bredder. Her holdtes Stade belejret, men de svenske havde henved en halv snes armerede småfartøjer liggende på floden og med dem gjorde de forskellige afstikkere til Ottensen og andre punkter på den holstenske bred, hvorfor det blev nødvendigt at skaffe et tilsvarende antal armerede skuder og holde omhyggelig strandvagt. Stade var iøvrigt nu, efterat Karlsburg ved nyårstid havde kapituleret, det eneste sted, hvor det svenske flag endnu vajede vest for Pommern.

I modsætning til den travlhed, som herskede i

hærens udrustning, efterat hertugen af Pløn havde fået den øverste ledelse, står den mærkelige langsomhed for flådens vedkommende. Skylden herfor blev senere tillagt Griffenfeld og den tilkommer også uimodsigeligt ham mere end nogen anden; de mænd, som her stod i spidsen og personlig stod ham så nær, lod det ikke mangle på påmindelser. I et af de første forhør forelagdes ham det spørgsmål: «hvorfor hans majestæts flåde efter ordre først in martio ikke var udrustet og færdig?» Han svarede: «H. Maj.'s flåde kunde, om nøden trængte, på ringere end 24 dage i en il være udredet, som bekendes, der det behagede H. M., blev over tyve orlogsskibe på otte dage til H. M.' tjeneste fuldfærdiget, hvorimod ikke et eneste svensk skib i søen blev sat.» Herved sigter Griffenfeld vistnok til den eskadre af 20 skibe, som 23. Marts blev underlagt Nils Juel; men den bestod rigtignok kun af 8 orlogsskibe (40—76 kanoner) og 5 fregatter (16—34 kanoner), medens de 7 var umonterede. Hvortil kommer, at selvfølgelig den første udrustning altid er så temmelig på rede hånd, medens det er de senere der skal forberedes. Så meget står da også fast, at man udtydede den forsinkelse, som her havde fundet sted, til det værste. Det samme var tilfældet med den hollandske hjælpeflåde, som fastsattes til 15 orlogsskibe og som kom alt for sent til at deltage i de første foretagender på Østersøen. Herom drejer det første spørgsmål i hint forhør sig: «Af hvad årsag den hollandske flåde over to måneder er inhiberet uden Hans Majestæts tilkendegivelse?» Svar: «Hans angivne ordre lyder ej anderledes end flåden at lade sig finde i Sundet, så

snart militien til hest og fods følge kan; tilmed er militien ikke endnu færdig og skulde flåden fra den 5. Marts til pinsedag (14. Maj) have sig indstillet, kunde det have løbet på Danmark en mægtig bekostning; tilmed havde man vis kundskab, at Svensken med al deres magt ikke ti orlogsskibe kunde udrede.» Det må heraf sluttes, at kongen har villet haft den hollandske flåde sat stævne til begyndelsen af Marts, medens Griffenfeld egenmægtig har forlænget tidsfristen med to måneder, den tid, da den også virkelig indfandt sig.

Samme dag som ordren til hertugen om at overveje enkelthederne i felttogsplanen udgik (26. Januar), blev det også pålagt admiralitetet at udtale sig nærmere for flådens vedkommende. Dettes svar af 1. Februar viser, hvorledes man her var sindet; det hedder: «til sådan eders majestæts vilje — som højst fornøden er, at den jo for jo bedre i værk stilles — at fuldbyrde, er høj nødvendig at på flåden uden ringeste tids forsømmelse arbejdes, defensionsskibe i Danmark og Norge anbefales sig straksen at klargøre og på hvervningen i tide tænkes, eftersom foråret nu er i hænderne.» De må nødvendigvis straks have 150,000 rdl. og siden mere: «om ellers alting efter vores ønske skal få sin rette fremgang og vi udi et vel begyndt værk ej på halvvejen blive beståendes.» Med hensyn til udrustningen foreslås, at der så snart årstiden er efter det udsendes lette fregatter og andre små skibe til den svenske kyst at hindre al tilførsel. Dette vil gøre det vanskeligt for fjenden at udruste sin store flåde, da han ej har hvad dertil udkræves og vi vil

derved og ved den hollandske hjælp sættes i stand til at «være ham bastant». Foruden de nødvendige mindre foretagender på Elben, ved Wismar osv. vil det være udforligt at besætte Gulland, så snart vandet er åbent, og tage Gøteborg, dersom dette ikke er bedre beskyttet end ifjor. Et par dage efter indsendte søkommissiarierne et forslag om udskrivningen af badsfolk, indkaldelsen af de ældre forlovede, forsyningen af badskærkisterne osv. Den 5. Februar sendtes admiralen Jens Rodsten af sine kollegaer til Jylland, især øerne ved Sønderjylland, at hverve søfolk, undersøge forholdene i kongerigets købstæder med hensyn til udskrivningen, gøre akkord med tømmermænd i Neustadt og ved andre skibsværfter om at gå til København, udvise brændeved i Bjørnkær skov til flådens brug osv. Lidt senere blev der skrevet til kommercekollegiet om at tilsige defensionsskibene til at møde, fra Danmark midt i April, fra Norge midt i Maj måned.

Fredrik Ahlefeld ses ikke personlig at have taget del i regeringens enkeltheder udenfor rådsmøderne, men hans indflydelse var sikkert stor som altid, når han tog ivrig del i forhandlingerne. Som det vil erindres havde han tidligere stadig stået på Griffenfelds side, når denne holdt igen overfor kongens og hertugens iver, men denne gang var hans plads forandret. Meget havde vistnok bidraget hertil foruden selve de politiske tildragelsers logik, først og fremst den stærke mistanke efter Rensborgmødet og uviljen over rigskanslerens tvetydige holdning i ægteskabssagen, men også et rent personligt sammenstød fra endnu senere tid. Da overslaget over pengeforretningerne i Kiel efter

nyår 1676 blev opgjort, tilrådede Griffenfeld selvfølgelig den yderste sparsommelighed, d. v. s. alle de fordringer på den kongelige kasse, som nogenlunde kunde udsættes, blev helt strøgne eller reducerede. Dette blev således tilfældet med Ahlefelds årsløn, der uden videre blev inddragen med hele sit beløb (5000 rdl.). At dette skete uden varsel og uden indskrænkning, var ikke blot en skuffelse m. h. t. grevens andre pengeomsætninger på omslaget, — en reduktion synes han at have gjort sig fortrolig med, — men måtte føles som en personlig krænkelse. Griffenfeld underrettede ham om den tagne beslutning og statholderens svar herpå er bevaret, dat. Gråsten den 12. Januar. Brevet, siger han, har slået ham med den yderste forbavselse: «Efterat have mistet mit lille embedes myndighed, anseelse og fordele, mister jeg nu også dets indtægter.» Der ligger heri en bitter hentydning til hans tabte indflydelse, både her og hist, både i styrelsens enkeltheder i hertugdømmerne og i den politik, man i den senere tid har fulgt overfor stænderne, såvel som over for hertugerne af Gottorp og Avgustenborg. Han ender brevet med at anmelde sit besøg i København om få dage, hvor man da, som han antager, vel vil finde en måde at tilfredsstille hans berettigede forventninger.

Griffenfeld havde unægtelig været meget uforsigtig også i sin omgang med denne betydelige mand. Der er opbevaret et brev fra rigskansleren til ham, skrevet i Ribnitz ved Pommerns grænse og indeholdende en lykønskning til datterens forlovelse med «jeg véd ikke hvilken tysk prins», som han har givet følgende ind-

ledning: «Jeg har det endnu ikke rigtig godt, men dog bedre end før, og jeg tror, at jeg vilde blive helt helbredet, hvis jeg kunde have den fornøjelse at tale en to tre timer med Dem, — skønt jeg kender jo nok Deres humeur, og jeg er temmelig vis på, at De i den første time vilde være henrykt over at se mig, i den anden vilde De begynde at kede Dem og i den tredje vilde De give penge til for at blive mig kvit.» I slutningen siges, at han kun har én fejl, den «at være en smule «inegal», for ikke at sige «inconstant».

Selv en mere standhaftig mand kunde efter Ahlefelds erfaringer have vendt sig fra Griffenfeld; vist er det i alle tilfælde, at Ahlefeld nu måtte siges at være ham fjendtlig sindet; han sluttede sig nøje til hertugen og bestyrkede således kongen i sit misnøje og sin mistænksomhed.

Hvorledes stod egenlig Griffenfeld nu overfor rigets fjender? det var det store spørgsmål, som mere og mere sysselsatte hans embedsfæller. Overfor Sverige havde han ikke været at formå til en endelig og utvetydig krigserklæring; han gjorde gældende, at man ikke nu kunde komme med en sådan, da det i så tilfælde kunde siges, at Wismar var erobret før krigens begyndelse; erklæringen om svenske skibe, der var beregnet på at gøre virkning på forbundsfællerne, tilfredsstillede heller ikke. Muligvis har man end yderligere mistænkt ham for at være alt for uvirksom overfor den handelstraktat, som Holland midt i krigen sluttede med Sverige og som yderligere gjorde hele stillingen uklar. Blandt hans papirer fandtes endog et forslag af Kristoffer Lindenov til at slutte en lignende «kommercefred» for Danmarks vedkommende. Dertil kom så den

uafbrudte forbindelse med Sverige ved breve, som gik og kom under hans kuvert.

Overfor Gottorp var også adskilligt uklart. Det senere offenliggjorte brev, hvori der gives en fjendsk fremstilling af begivenhederne i Rensborg, var dateret 24. September 1675, og 4 uger efter klagede hertugen ligefrem til kejseren over den uret, som var tilføjet ham ved det aftvungne forlig. Dette førte under de daværende tidsforhold til ingen ting, men det blev dog bekendt og ikke mindre vidste man, at kansleren stadig stod i forbindelse med den gamle præsident Kielmann, der idelig kom tilbage til sin bøn om at løses fra sit løfte og få tilladelse til at gå til Hamburg. Herpå svarede Griffenfeld (15. Januar) med at opfordre ham til at låne kongen en tønde guld mod pant i et amt eller to; men dette vilde præsidenten ikke indlade sig på, han indskrænkede sig til at forsikre, at det var en skammelig bagtalelse, når man tillagde ham rigdomme, vundne på uhæderlig måde ved embedsmisbrug. At dette imidlertid dog var tilfældet og det endog i høj grad, kan der efter hvad senere er oplyst ikke være nogen tvivl om.

Hertugen klagede bittert over de utålelige byrder, som blev pålagte hans undersåtter, og prøvede flere gange forgæves på at formå kongen til at skåne dem; penge måtte skaffes. I begyndelsen af Februar sendte han Jasper Buchwald som den mest velsete af sine mænd til København for gennem enkedronningen og Griffenfeld at opnå nogen lettelse. Et par af Buchwalds breve herfra til Kielmann er bevarede og ret vigtige som bidrag til forståelse af stillingens udvikling

her ved hoffet. Den 15. Februar forsikrer han, at enkedronningen og Griffenfeld har givet de bedste løfter; men han tilføjer: hertugen af Pløn er her i stor anseelse, hvorom mere mundtlig. Det samme gentages den 19. og der tilføjes, at hertugen ikke blot forestår det militære, men også har meget at sige i almindelige regeringssager. Den 22. var Buchwald hos Griffenfeld, der var meget forekommende og lovede det bedste, «med hensyn til hvad der sker i Tønning skulde der tages forholdsregler, så hertugen skulde blive tilfreds; han lod forstå, at han ikke vidste noget om det.» Dette sidste var jo ikke sandt, da beslutningen om Tønnings sløjfning var ført til protokols af ham selv i konsejlet; men der synes her at skinne en misbilligelse frem af en tagen beslutning, som alt for vel stemmer med hele hans holdning på den tid.

Forholdet til Gottorp var bleven drøftet i konsejlet den 10. Februar og her var det bestemt, at Tønning skulde sløjfes og hertugen spørges om det engelske brev om Rensborgforliget, som nu var udkommen i trykken. Fæstningens sløjfning stred imod kongens løfte i Rensborg om efter krigens slutning at tilbagelevere de faste pladser; dette fortolkedes nu dog således, at vel pladserne, men ikke skanserne skulde være uskadte. Hertil føjedes da endvidere, at kongen som lensherre ikke kunde finde sig i fæstninger i Slesvig, der kun var en fare for riget og uden nytte for forsvaret. Hvad det engelske brev angik, da var det en hård ydmygelse for hertugen at blive opfordret til i forening med kongen at udsætte en belønning for den, «som kunde åbenbare authorem til slige calumnier

og usandheder , da det jo måtte være klart for enhver, at bogen var sammenskreven på Gottorp.

Så var der endelig forholdet til Frankrig. Terlon var efter nyår vendt tilbage til København, skønt kongen ikke ønskede hans nærværelse; Griffenfeld havde aftalt det således og som sædvanlig fremtvunget sin vilje. Terlon stod i nærmeste forhold til Kielmann og kunde meddele denne, at han havde skrevet til Ludvig XIV om hans sag; på vejen til København tog han ind på Gottorp. Her førte han det nærmeste samliv med rigskansleren, kom jævnlig i hans hus og havde som sædvanlig mange samtaler med ham i énrum. Griffenfeld var ikke forsigtig i sine ytringer og meddelser til ham og Terlon fortæller senere sin konge, at han havde kendt de vanskelige forhold, hvorunder Griffenfeld var stillet overfor hertugen og grev Ahlefeld; han havde rådet ham til at modvirke krigen også for sin egen indflydelses skyld, og Griffenfeld havde, mente han, lyttet til dette råd. Et særligt bånd formodedes Terlon at have på Griffenfeld ved forholdet til prinsessen af Taranto, der i de sidste måneder enten af frygt og politik eller fordi hun havde forsonet sig med tanken om at blive Griffenfelds hustru stillede sig mindre afvisende eller vel endog opmuntrende til hans tilnærmelse. Efterhånden som mistanken voksede, gik man så vidt at tænke på ligefremme pengebestikkelser fra fransk side. At også den svenske afsending Lilliecrona endnu stadig holdtes tilbage her i byen, tog sig jo besynderligt nok ud efter alt hvad der var sket og hvad der forberedtes.

Af Terlons beretninger til kong Ludvig kan vi med

temmelig sikkerhed se, hvad der lå til grund for denne holdning. I slutningen af Januar havde ridderen haft forskellige samtaler både med de ledende ministre, kongen og enkedronningen, og der var da tilsyneladende fuld enighed imellem dem: man vilde erobre Skåne eller en del deraf (Sundets kyst), men vilde samtidig helst undgå et brud med Frankrig. Griffenfeld og kongen udtalte i den henseende de samme anskuelser om Danmarks fremtidige forbund med Frankrig osv. og kansleren havde vist Terlon den største fortrolighed ved at indvie ham i sammenhængen med de afgørende beslutninger overfor Gottorp og Sverige.

Men denne grundopfattelse, som kongen altså endnu sluttede sig til, havde for Griffenfeld en konsekvens, som han i alle tilfælde ikke varigt kunde få denne med til, nemlig muligheden af en fredelig udjævning af striden med Sverige under Frankrigs mægling. Enkedronningen udtalte uforbeholdent til Terlon, at hun ønskede en sådan, hun selv vilde (som moder og svigermoder) gerne påtage sig den egenlige mæglerrolle. Terlon indvendte herimod, at Danmark måtte kunne byde et vederlag for Skåne, Bremen eller en del af Pommern, men dette var jo ikke i vore hænder. Herom havde dronningen ikke udtalt sig, hvad der jo var rimeligt nok overfor en sladderhank som den franske ridder; men at hun og Griffenfeld tænkte på noget lignende, kan der ingen tvivl være om. Som vederlag for Skåne eller lenene ved Sundet har han vel nærmest tænkt på en tilbagegivelse af Wismar og Bremen, foruden opgivelsen af forbundet med Brandenburg; for større udvidelser i de gammeldanske lande

har han måske været rede til afståelse af Oldenburg, som i forening med Bremen vilde give Sverige en meget stærk stilling ved Elben og Weser. Det var jo tanker, som tidligere havde været fremsatte og i sig selv kunde være fortrinlige, kun at man nu måtte sige: for sent. Jørgen Bjelke sagde til kongen samme dag, Griffenfeld var bleven fængslet, at han nylig havde bedet denne om at advare kongen med hensyn til krigen i Skåne, da han mente, at den vilde blive langt hårdere og vanskeligere end den i Tyskland, hvorpå kansleren havde svaret, «at han håbede med Jesu Kristi hjælp, at hans kongel. majestæt skulde ved traktater få sine lande igen uden sværdslag og blods udgydelse.» Derfor ønskede han altså en erklæring mod Sverige opsat, et yderligere brud med Gottorp undgået og felttogets begyndelse forhalet.

I dagene midt i Februar er åbenbart kampen mellem de to modsatte opfattelser af dette hovedspørgsmål bleven udkæmpet i kongens råd, indførselen i konsejlsprotokollen af 17. Februar betegner dens afslutning med Griffenfelds nederlag; ved denne tid var det da vel også, at de første rygter om at kansleren var falden i unåde kom ud. Han skriver om disse forhandlinger:

«Er af hans kongl. majestæt efter adskillige og mange gange holdte deliberationer resolveret: 1. at nogle tusinde tønder korn straks til Norge skulde sendes; til des sikkerked formenes et par konvojer nok at være; 2. at fladen straks, med allerstørste il muligt er, udrustes, så at i det mindste 16 skibe bliver færdige inden fjorten dage, dermed straks at forsøge den entre-

prise på Gulland, hvilken ikke alene for landets skyld i sig selv, mens endog for den hinder af tilførsel af en og anden fornødenhed, Sverige derved formenes at kunne ske, så de muligt derved turde gøres inkapabel til at komme ud med deres flåde, så hel fornøden agtes; 3. at armeen her skal samles og et corpo på ongefær 12 a 13,000 mand færdig til transport holdes, og dog imidlertid tænkes på, hvis fordel ved entrepriser erholdes kan; 4. at skibe og fartøj til transport samles, dertil apteres og færdig og bekvem gøres; 5. at Gyldenløve desseinet så vidt kommuniceres, at han da mod samme tid en diversion på den side kan gøre; 6. for at holde strømmene rene og farten fri mellem rigerne skulde af defensionsskibene bruges til at krydse for Gøteborg . . . . .; 7. på Elben formenes nok at være til des sikkerhed de allerede dèr bestilte wattkonvojer med hvis anden små fartøj dèr nu er og det skib, som nu nylig udi Hamburg skal være købt.»

Hermed var da enhver tale om fredelig overenskomst afbrudt og al vægten lagt på den muligst hurtige udrustning. I de nærmest følgende dage var der da også fornyet travlhed i krigskancelliet; der udgik ordrer om rekruteringen af fodfolksregimenterne, om sløjfningen af Tønning osv., medens general Weyher atter mindedes om at komme herover, vistnok for at drøfte den endelige felttogsplan; Karl Arenstorf skulde efter ham tage kommandoen over tropperne i Meklenburg og på halvøen. Det var dog især flådens udrustning, som nu påskyndedes; der blev skrevet til Mejercrone om at få den hollandske hjælpeflåde afsted så snart som muligt, helst forøget med et par skibe til at

deltage i indeslutningen af Goteborg. Kort efter pålagdes det ham at få «watkonvojerne» afsted til Elben og at lade hverve 40 soofficerer og 2000 matroser. Ligeledes fik defensionsskibene nu nye ordrer til at gore sig rede; fristen blev forkortet til udgangen af Marts måned, og istedenfor 4 skulde 6 af de bedste danske da ligge på strommen foran Kobenhavn, 8 af de bedste norske ved Goteborg og under den norske kyst. At samtidig arbejderne på Holmen tog nyt tillob er en selvfolge; kongen, siges der, var hver morgen selv her tilstede. Til Gyldenlove og Jens Juel udstedtes der den 29. Februar udforlige ordrer om den hjælp, der ventedes nordfra og den forsyning, som vilde blive sendt dem fra Danmark og Holland. Det hedder her at krigsoperationerne til lands håbes at kunne tage deres begyndelse i April måned.

Også rent politisk mærkedes snart følgerne af krigspartiets sejr. Den 28. Februar udstedtes en «deklaration om svensk gods og middel», der intet lod tilbage at onske i retning af tydelighed og derfor ofte er bleven opfattet som en egenlig krigserklæring. Der fortælles her, hvorledes kongen «alt forgangen år, der denne nu nærværende skadelige krigs brynde sig alt længere og videre udbredte, haver været forårsaget med vores allierede visse forbund og pakta at oprette og indgå», hvorefter Sverige brød freden og fremtvang, «at det endeligen imellem os og Sverige er udbrudt til offenlig krig og fejde»: «Thi have vi efter det som billighed og alle folkes ret i lige tilfald gemæs er, været forårsaget for konfiskeret og kaduk at lade deklarere . . . alt hvis gods, middel og formue, de være

sig rørlig eller urørlig, som nogen svenske undersåtter tilhører og som nogensteds i vore riger lande eller fyrstendommer og især endogså i vores erb-underdanige stad Hamburg findes, samt al den tilstående gæld, som bemeldte svenske undersåtter hos nogen af vore undersåtter kunde have at søge eller i nogen måde at prætendere», osv. Alt dette skulde inden 6 uger angives og afleveres i skatkammeret.

En følge heraf var, at der blev givet kommandanten Bartold Bülov på Kronborg ordre til at holde strængere over afspærringen på Sundet, kun den kongelige paketbåd måtte føre breve over, og det endda kun de kongelige og den engelske resident John Paulls; til overførelsen af andre udkrævedes en særlig ordre og den skulde da finde sted i en egen båd med en tambur. Samme dag (4. Marts) gaves der ordre til skipperen på «Mågen» at føre den svenske afsending Gustav Lilliecrona «med hos sig havende folk og gods» til Malmø.

Mandagen den 6. Marts holdtes et konsejlsmøde, tildels om det uendelige spørgsmål vedrørende Bremens deling og om tolden på Elben. Derefter oplæstes hertugen af Gottorps svar på kongens brev om de udspredte skrifter om Rensborgforliget. Kristian Albrekt havde svaret i en let ironiserende tone, som æggede til at tage sagen end mere alvorligt. Han havde slet ikke kendt dette skrift, før kongen sendte ham det, skriver han; han finder det dog ikke umagen værd at holde sig op over det, da man i tider som de indeværende må finde sig i at blive bagtalt. Det er ej heller så underligt at snakken er bleven sat i bevægelse

af det mærkelige omslag i hans stilling før og efter forliget i Rensborg. Derefter går han over til at fremdrage senere forurettelser og klager. Kongen resolverede, at der skulde skrives til hertugen, «at eftersom h. k. m. ikke kunde finde sig i bemeldte svar, så vilde h. m. på ny igen begære hans kategorik svar, om han billigede de spargerede skrifter . . . Skulde han nu ikke herpå svare efter ønsker eller og ikke kategorik svar give, da så man vel, at alting in statum hostilitatis igen var bragt, og derfor ikke alene regeringspræsidenten selv, men endog hans sønner tages og fangen hidføres og da som prisonniers de guerre trakteres.»

Denne beslutning må antages at være tagen efter forslag af Pløn og Ahlefeld, Gottorps svorne fjender, men imod Griffenfelds råd og ønske; det var et nyt og voldsomt brud, og da han havde indladt sig så dybt med Kielmann, måtte han halvvejs ansé det for rettet imod sig selv. Man bebrejdede ham jo, at der ikke var taget endnu skrappere fat i Rensborg, der var ikke endnu gjort alvor af lenstagelsen i Slesvig og Kielmann smeddede stadig rænker mod det danske rige.

Det er at formode, at den misstemning, som herefter betog Griffenfeld, atter har virket tilbage på hans rådsbrødre og på kongen og hos dem har forøget mistanken om, at kansleren ikke blot havde de afvigende anskuelser, som han gjorde gældende i rådet, men at han endog på egen hånd drev en forrædersk politik. Dette fandt en tilsyneladende bestyrkelse i, at der ikke blev gjort alvor af den svenske ministers bortsendelse og at arbejderne under admiralitetet endnu ikke påskyndedes således som man holdt det for nødvendigt,

Med hensyn til brevbesørgelsen over Sundet vaklede man; helst havde man set den helt stanset, og den 8. Marts beordredes kommandanten på Kronborg til at undersøge alle John Paulls breve, både de afgaede og ankommende; men dagen efter fortolkedes dette således, at intet brev under hans segl skulde brydes for ikke at fornærme den engelske nation.

En af disse dage er da sikkert også beslutningen om at arrestere Griffenfeld og underkaste hans forhold en grundig undersøgelse bleven tagen. Den 9. Marts holdtes der atter konsejlsmøde og resolutionen fra før om brevet til Gottorp blev her forandret således, at beslutningen om Kielmanns arrestation fremskyndedes; man skulde ikke afvente hertugens svar, men opfordre ham til «ved en offenlig proklama» at tilkendegive sit mishag med de fremkomne skrifter, og samtidig fængsle regeringspræsidenten og hans sønner som ophavsmænd eller medvidere ved denne fornærmelse. Kongen, hedder det, kunde ikke tåle sligt af sine landsåter, men måtte forsikre sig deres personer på en tid lang, «på det de ikke ved deres anslag skulde styrte herskabet udi en og anden vidtløftighed.» Den plan var nu fattet, at enkedronningen skulde tilsige sin datter, hertuginden af Gottorp, til at møde hende på rejsen til Als og videre til Holsten, hvorefter Karl Arenstorf skulde fængsle de fire råder straks efter at hertuginden havde forladt Gottorp. Der kan, efter hvad senere berettes, ikke være tvivl om, at enkedronningens rejse, selv om den tidligere har været påtænkt, nu temmelig pludselig er bleven påskyndet; intet var nemlig forberedt til den, hverken ved hendes hof eller på vejen gennem riget,

således som det ellers var skik. Men det er da vistnok sandsynligt, at kongen og hans fortrolige i denne sag ikke blot har ønsket på denne måde at kunne lette arrestationerne i Slesvig, men samtidig at kunne få frie hænder overfor rigskansleren, der i en så særlig grad nød enkedronningens yndest og fortrolighed.

Griffenfeld begyndte da også at mærke uråd og blive urolig; Terlon beretter, at han i de sidste tre fire dage (før 11. Marts) kunde skønne, at der var noget usædvanligt på færde, og håndskriveren Rasmus Knudsen udsagde i forhøret, at Griffenfeld i en tre fire dage var «noget altereret». Dette fører os tilbage til dagene mellem 6. og 9. Marts, de to konsejlsmøder. Blandt de spørgsmål, som agtedes forelagte ham i forhørene, men som ikke synes at være komne med, var også det, hvorfor han nogle dage (før fængslingen) var stået tidlig op om morgenen for at gennemsøge sine papirer? og om det var sandt, at han dagen før havde fået en seddel med en advarsel, hvorover han var bleven meget forskrækket? Om der lå noget til grund herfor, er vel et spørgsmål; derimod kan man sikkert gå ud fra, at det var et aldeles uhjemlet rygte, som havde givet anledning til det spørgsmål, hvorledes han havde fået Kielmann meddelt, at han vilde blive arresteret? Men alt dette viser, hvorledes man har troet ham stillet i de sidste dage før sit fald.

Den uro, som havde betaget Griffenfeld, kunde næppe blive skjult for hans modstandere, og idet den syntes at stadfæste deres mistanke mod ham, måtte den tillige vække en frygt for, at han skulde tilintet-

gøre beviserne for sine formentlige forbrydelser; at opmærksomheden var rettet herpå, viser det ovennævnte spørgsmål. Saledes kom man ret naturligt til at fremskynde tidspunktet for hans fængsling, og enkedronningen var endnu i København, da han lørdag morgen den 11. Marts blev ført i arrest.

VI. GRIFFENFELDS FALD.

En højtbetroet statsmands pludselige fald og ulykke vil altid før eller senere blive udledet af personlige fjenders avind og underfundighed. Således er det som bekendt også gået med Griffenfeld. Han selv taler alt i sine forsvarsindlæg om hemmelige fjenders anslag og senere er det i et par hundrede år blevet gentaget i det uendelige, at det var samvittighedsløse misundere, som nedstyrtede ham fra magtens tinde, uværdige og uduelige hofmænd, som afløste ham i rigets styrelse.

I alt dette er der dog, som alt det foregående vil have víst, ikke blot den største overdrivelse, men det hviler på en helt urigtig grundopfattelse. Griffenfeld faldt over sine egne fejl; hans embedsførelse vilde til enhver tid og under alle forhold have retfærdiggjort ikke blot hans afskedigelse, men også en straffedom over hans egenmægtige og i mange henseender forargelige færd. At det gik ham endnu langt værre, så han kom til at gå til retterstedet som en æreløs landsforræder, var tilvisse en sørgelig tilskikkelse og ligger nu for os som åbenbar uret; men skylden lå også her i de af ham selv forviklede forhold, der gjorde det

meget vanskeligt, for ikke at sige umuligt for hans dommere at skelne det rette.

For vi går over til i det enkelte at skildre denne sorgelige katastrofe, vil det dog være rigtigt et øjeblik at dvæle ved de «fjender», som siges at have hidført den. De kan deles i tre grupper: de høje herrer, som sammensvor sig i Glücksborg slotshave, — forskellige personer i kongens daglige omgivelse, — og embedsmænd, som misundte ham hans enestående fremgang.

Hvad den første af disse grupper angår, da er det uimodsigeligt, at Gyldenløve stod helt udenfor enhver forbindelse med Griffenfelds fald, som han senere misbilligede; han fik først kundskab om det flere uger efter. At han af overleveringen udpeges som rigskanslerens underfundige fjende og ophavsmand til fængslingen, viser hvor aldeles man senere savnede forudsætningerne for at bedømme denne tildragelse. At hertugerne af Glücksborg og Avgustenborg skulde have haft del i den, er en aldeles løs tale; den første havde intet med hoffet at bestille og den anden havde dengang sikkert endnu ikke opgivet sine forhåbninger m. h. t. datterens ægteskab, hvilket også enkedronningens holdning stadfæster. At disse herrer måske senere lod forstå, at de havde været medvirkende ved rigskanslerens fald, finder sin naturlige forklaring i bestræbelsen for at tage afstand fra det intime forhold. Med den fjerde i sammensværgelsen, Fredrik Ahlefeld, forholder det sig ganske vist anderledes; men hans del i omslaget kan ikke henføres til lave rænker mod en medbejler, hans årvågne mistillid til kongens yndling

havde tværtimod sine gode grunde og bør ikke komme ham til forklejnelse som ærlig mand.

Hvad dernæst hoffolkene angår, da nævnes blandt disse overjægermester Hahn, overkammerjunker Knuth, general Fredrik Arenstorf og jomfru Moth som Griffenfelds modstandere. Allerede Puffendorf nævner Knuth, de andre kommer først senere frem; men for ingen af dem haves der mindste hjemmel. Det samme gælder statssekretæren Bierman, Didrik Schult, Kristoffer Lindenov, Fredrik Wulff, eller hvem der ellers kan nævnes blandt nærstående embedsmænd. Man har i begge tilfælde forvekslet det, at sådanne personlige fjender muligvis efter hans fald har bidraget til at forøge kongens vrede og gøre ham uforsonlig, med anklagen for at have forvoldet den hele katastrofe.

Thi intet er vissere end at Griffenfeld havde personlige fjender og det ikke få. Hvilken mand udretter noget af betydning i statens tjeneste eller på andre områder uden at skaffe sig sådanne? Hvor kan noget nyt føres frem uden at noget ældre skydes til side, hvor kan dygtighed og arbejde udfoldes, uden at udygtighed og smålighed føler sig tilsidesat? Hos Griffenfeld kom hertil det umættelige magtbegær og den stødende selvsyge; med rette og med urette måtte mange mennesker forarges over ham og, som menneskene er, blive hans avindsmænd.

Kongen var efterhånden bleven mere og mere misfornøjet med sin kansler. Der siges, at denne var meget uforsigtig i sin omgang med monarken, han kunde endog bruge hensynsløse udtryk, affærdige hans personlige ønsker m. m.; fætteren Gert Schrøder siges

at have advaret ham i den henseende. Nu blev han mere og mere stillet i skygge af hertugen af Pløn, der omstråledes af sin militære hæder, medens Ahlefeld med sin overlegne diplomatiske kløgt gjorde ham mindre uundværlig også pa det politiske område. Disse to mænd stod tilmed ikke i det bedste forhold til Griffenfeld på grund af hans tvetydige holdning overfor de to prinsesser, der måtte krænke dem på den fyrstelige stands vegne. Begge havde de tillige forbindelser i udlandet, der gjorde det muligt for dem at blive opmærksomme på, i hvilken grad man her nærede mistillid til hans hensigter og anså ham for at være tilfals. For en halvanden år siden var den kejserlige hofkansler fyrst Lobkowitz pludselig bleven fjernet, overbevist om at have modtaget bestikkelser af Frankrig, og et år efter var det gået den svenske rigskansler La Gardie næsten lige så ilde; han fjernedes fra hoffet og fra al indflydelse, uden at nogen vilde tage hans forsvarsskrifter for gode. Griffenfelds mærkværdige anstrængelser for ved Terlons hjælp at vinde den franske prinsesse samtidig med at han vragede den sonderborgske, måtte forøge mistanken mod hans planer.

Selv syntes han indtil de sidste dage at være udenfor enhver anelse om sit nær forestående fald. Han forhørte sig i Wien hos Lilliencron om de tyske fyrsters retsstilling, som om han var i færd med selv at blive rigsfyrste, og forskellige tillidsmænd var om sig for at skaffe ham anseligt jordegods tilkøbs i Danmark. Således oplyste Luxdorph ham om Gjorslev gods; det vurderedes til 57,440 rdl., men blev iøvrigt kort efter solgt for 40,000 rdl. I de sidste dage lod han Tåsing under-

søge; en vidtløftig underretning om øens tilstand og herligheder afsendtes 9. Marts af præsidenten Klavs Rask i Nyborg, men naede ham næppe før fængslingen. Det optog, hvori han viste sig offenlig, tydede snarere pa en fyrste end en greve; 6 lakajer med sølvkarder pa armen gik foran hans karét, siges der, én page la for pa, en stod bag; alle klædte i glimrende livréer.

Forskellige træk tyder pa, at han ikke blot agtede at indrette sig i en stilling uden lige her i landet, med fyrsteligt giftermål, men også tænkte på en ombesætning af de højeste embeder, således at hans magt yderligere kunde befæstes. Til Just Høgh skriver han, at han er misfornøjet med Holger Vind som skatmester og tænker på engang at kalde ham hjem «for at forestå de sager, der giver alle andre deres rette vægt.» Blandt hans papirer fandtes der «et projekt af 15 poster, imod en, som han kalder Fedrowitz (Fredrikson), synes at være Gyldenløve»; man antog, at det sigtede til at fjerne denne fra sit embed. Endvidere haves der et projekt af ham til udnævnelser, fra den sidste vinter. Derefter skulde han selv kaldes premierminister, medens Fogh skulde være rigskansler og Gert Schrøder oversekretær. Jørgen Bjelke skulde være feltherre (krigsminister) og hans hustru overhofmesterinde hos dronningen. Tromp skulde være rigsadmiral og Jens Rodsten generaladmiral, Otte Krabbe overmarskal, Holger Vind vicestatholder i Norge. Dette sidste passer ikke ilde til udnævnelsen af Just Høgh til skatmester; måske har det været meningen at lade Jens Juel blive statholder.

Anede han således selv intet om, hvad der fore-

stod, så var også andre lige uvidende. Der er opbevaret en række breve fra de forskellige medlemmer af familien Lente (Konrad Hesse i Tyske kancelli, Fredrik Giese, sekretær i skatkammeret, begge gifte med søstre, og brødrene Lente), af hvilke Kristian var bleven forlovet med Griffenfelds unge svigerinde, Reinfranks datter; der er ingen af dem som i mindste måde har forudsét rigskanslerens ulykke. Endnu mærkeligere er det, at en så god diplomat som Konrad Bierman var fuldstændig uvidende om, hvad der forestod. Næppe en måned for katastrofen trolovede han sig med Anna Schrøder, Gerts søster og Griffenfelds søskendebarn; han var dengang en mand på 46 år. 15. Februar meddeler han Mejercrone i Haag den glædelige begivenhed og beder om hans og frues samtykke, ligesom han havde kanslerens og svigermoderens, og så sent som 7. Marts takker han for venligt svar på denne anmodning. Gyldenløve havde imidlertid samtidig hos Griffenfeld anholdt om samme dame for sin halvsøsters enkemand, Nikolaj Bryggeman i Itzeho; da han kom for sent, lod kansleren denne foreslå et andet søskendebarn, en datter af Ole Worm, og dette tog han med tak imod. Han var lige kommen til København og begge de lykkelige par stod i begreb med at holde bryllup, da deres høje protektor forsvandt fra skuepladsen. I sandhed, havde det været en hofintrige, som fældede ham, vilde en mand som Bierman og hans intime forbindelser ikke have været så uvidende om den!

Af det kendskab til personer og forhold, som haves fra den tid, kan det med temmelig stor sandsynlighed

sluttes, at Griffenfeld i al stilhed er bleven iagttaget først af hertugen af Pløn og grev Ahlefeld og derpå af kongens betroede opdager, gehejmeråd Korfits Trolle. Denne mand havde, som foran fremhævet, alt så tidlig som under Københavns belejring været optagen af hemmelige anslag, senere var han hvad vi vilde kalde hemmelig politichef, den der ved betalte mellemmænd skaffede kongen politiske «kundskaber». I efteråret 1675 skriver han således til Griffenfeld i Tyskland om stemningen i Skåne og advarer mod den svenske afsendings ophold i København, hvad der jo viser hans virksomhed ved den tid. Trolle hørte til de højtbetroede mænd; han havde en årsløn af 2000 rdl. og dertil en årlig benådning af samme beløb; 1675 blev han endvidere skoleherre på Herlufsholm. Som broder til Birgitte Trolle havde han hørt til Griffenfelds nærmeste venner.

Ved forhørene over denne så vel som over Fogh indtager Korfits Trolle den første plads; hos den fængslede borgmester holdt han endog en af sine folk og blev således delagtig i hans hemmeligheder. Man må formode, at han har båret sig ad på samme måde med Griffenfeld, efter at undersøgelsen af dennes forhold var bleven overgivet i hans hænder. Da man i begyndelsen af forrige århundrede optegnede, hvad man kunde overkomme af overleveringer fra Griffenfelds tid, fortalte en vis Finkenhagen, at han som ungt menneske natten til den 11. Marts 1676 i Helligåndsstræde havde været vidne til, at en mand i kappe og bred hat henimod morgenstunden fik nogle pakker papirer rakte til sig ud af vinduet i kanslererens gård. Hvis dette

er paalideligt, må det antages, at Korfits Trolle har bestukket en af de mange tjenere, rigskansleren havde om sig, muligvis selve den bestikkelige håndskriver Rasmus Knudsen, der ikke som Henrik Lund blev fængslet, og ad denne vej har holdt øje med ham, indtil det belejlige øjeblik til hans fængsling kom.

Den traditionelle fortælling om Griffenfelds arrestation er tagen af en fremmed forfatter, hvis fremstilling udkom over 20 år efter. Der er imidlertid foruden 3 samtidige beretninger fra udenlandske ministre opbevaret ikke mindre end 4 samtidige breve om denne begivenhed, hvoraf de 3 endog er skrevne samme dag, og hovedtrækkene af dennes tildragelser vil derefter kunne skelnes med fuld tydelighed.

Lørdagen den 11. Marts, om formiddagen kl. 9 gik rigskansleren fra den indre slotsgård op ad tårntrappen til drabantsalen, gennem hvilken man kom ind i kongens værelser. Han traf her generalløjtnant Fredrik Arenstorf, oberst for livgarden, selv tilstede og modtog af ham kongens ordre til at aflevere sin kårde og begive sig i arrest. Generalen tilligemed 12 mand af garden, førte af en løjtnant, fulgte ham derpå gennem løngangen over til provianthuset og derfra til det store biblioteks forreste kabinet. Vagten blev hos ham til kl. 2, da generalen kom tilbage og førte ham ned i en båd i tøjhushavnen og herfra til kastellet, hvor han blev indsat i standsmæssig arrest og behandlet med al hensynsfuldhed; han var endnu i besiddelse af sine ordener, kommandanten oberstløjtnant Sten Andersen Bille spiste med ham, og hans tro kammertjener Jens Fris fik adgang til ham og delte hans fængsel.

Samtidig med arrestationen havde statholderen Ahlefeld og rigsmarsk Korbitz begivet sig til hans hus, som blev omringet af militær. General Arenstorf havde foreslået, at arrestationen skulde indskrænkes til hjemmet, og Griffenfeld udtalte senere sin beklagelse over, at dette ikke var sket, da han i så tilfælde kunde have påvist de papirer og bøger, som ingen uden kongen burde have set; men det er sandsynligt, at hans embedsfæller i konsejlet ikke har ønsket at være sammen med ham ved undersøgelsen. Nu blev alt udtaget og forseglet, husets beboere udviste og dørene aflåsede. Jørgen Bjelke var ikke tilstede i byen, da dette skete, rimeligvis fordi man ellers ikke godt kunde have forbigået ham som statholder; i hans fraværelse sendte hans hustru bud over til de to ministre, som foretog forseglingen, med bøn om at måtte tage sin guddatter i huset. Denne kom senere til sin farmoder, Marie Motzfeld, der tog sig sønnens ulykke så nær, at man nogle dage efter tvivlede om hendes liv.

Endvidere var stadsobersten borgmester Jørgen Fogh straks om morgenen samtidig med Griffenfeld bleven arresteret i sit hus af general Nils Rosenkrans og ført til «slotsfogedens kammer», et fængsel ved siden af borgestuen og vistnok bestemt for dem der sorterede under slottets «gårdsret». Korfits Trolle forseglede hans værelser og udtog, hvad han kunde have brug for ved sagsøgningen. Også Griffenfelds betroede ven Henrik Lund blev fængslet; han lå syg straks efter, der siges at han fik en rørelse. Rygtet tilføjede, at også Povl Klingenberg og Peter Scavenius med flere andre, som havde stået rigskansleren nær, skulde følge

efter; men intet af dette skete. Selv hans broder og nærmeste slægtninge forblev uanfægtede i deres embeder.

Om aftenen, da Jørgen Bjelke kom hjem og hørte, hvad der var sket, gik han straks til kongen for at tale sin vens sag; «jeg måtte,» fortæller han selv, «troskyldigst sige efter min ed og pligt til hans kongelige majestæt, i fyrstens nærværelse, at nåde var bedre end som ret, udi konsideration, at på så høje betroede ministres hastige bortrykkelse var gemenlig fulgt store forandringer og store ulykker; som hans kongel. maj. i nåde optog og sagde at ville se dertil.«

Allerede den omstændighed, at Griffenfeld midt på dagen førtes til kastellet, var et bevis på, at det første gennemsyn af hans breve havde bestyrket den anklage, som var rejst imod ham. Man havde både hos ham og især hos Fogh fundet et stort materiale til at godtgøre det system af bestikkelser, som kongen tilstrækkelig havde advaret ham for, og man havde forefundet så mange penge, særlig i fransk og engelsk guld, at mistanken for at være bestukket af kongens fjender syntes at falde på ham med en uafviselig styrke. Ligeledes forefandt kongen og hertugen af Pløn et antal ankomne men uåbnede breve, endog fra fremmede fyrster, tilligemed forseglede og til udlandet bestemte men uafsendte skrivelser, foruden et stort antal andragender og bønskrifter til kongen, som aldrig havde været forelagte ham.

Samme dag måtte statssekretær Bierman sende enslydende breve til alle vore afsendinge i udlandet med underretning om, hvad der var passeret: «Efter at hans

majestæt har fundet for godt af vigtige grunde at fængsle greven af Griffenfeld tillige med stadsobersten Fogh, har han udtrykkelig pålagt mig at underrette alle hans afsendinge ved de fremmede hoffer herom»; hvorhos det pålægges dem uforandret at fortsætte deres forretninger, men for fremtiden at stile deres breve umiddelbart til kongen, ikke, som det hidtil i reglen havde været tilfældet, til kansleren eller statssekretæren. Også alle de udgående breve fremtrådte nu som kongelige ordrer, undertegnede af majestæten.

Næste dag modtog kongen de fremmede afsendinge i avdiens og talte med dem om Griffenfelds afskedigelse: «gerrighed og ærgerrighed har ødelagt denne mand,» sagde både han og enkedronningen. Kongen tilføjede, at han for fremtiden vilde være sin egen minister, selv tale med dem og tage sine bestemmelser. Der fortælles i samtidige breve overensstemmende, at han tog sig af sagerne med en overordenlig iver, hver dag holdt konsejl og søgte at sætte sig ind i alt; han har åbenbart følt sig befriet fra et dagligt og ulideligt tryk.

Imidlertid gik undersøgelsen af kanslerens forhold altid videre; nu kom enhver frem med sine anklager og beskyldninger. Glæden over hans fald var stor hos alle undtagen hans nærmeste, siges der; men der sigtes herved til hoffet, adelen og de højere embedsmænd. Ingen havde hidtil vovet at tale til kongen om hans fejl og overgreb, des mere overvældende strømmede nu alt dette ind på ham. I hvilket lys måtte han nu ikke se det regimente, Griffenfeld havde oprettet i hans fraværelse på felttoget, med mænd som

Jørgen Bjelke og Jørgen Fogh i spidsen; hvorledes måtte han ikke harmes over mangen en henvendelse, som aldrig var kommen ham i hænde, fordi rigskansleren vilde have det anderledes. Hvorledes blev der nu ikke talt om hans uridderlige og anmassende opførsel mod de to prinsesser, medens hans intime forhold til Magdalene Gersdorf både som elskerinde og som der siges politisk rådgiverske, blev lagt klart for dagen af hendes breve. Hvorledes måtte kongen ikke oprøres ved at se de planer, han havde omgåedes med til en omdannelse af den øverste styrelse for helt at kunne umyndiggøre monarken.

Værst af alt var det dog, at man troede at finde beviser for hans tvetydige holdning overfor Frankrig. Han havde ført kopibog over sine udgående breve og man fandt i disse de tvetydige udtryk om, at han vilde være Frankrigs postmester og at Frankrigs og Sveriges største hemmeligheder skulde være sikre i hans hånd. Og da man efter hans fængsling brød de breve, som nu kom til eller fra Sverige under hans kuvert, fandt man heri depecher, vekslede mellem kong Ludvig XIV og Feuquières, i hvilke ikke blot alle mulige andre diplomatiske anliggender drøftedes, men også spørgsmålet om, hvorvidt det var hensigtsmæssigt for Frankrig at bryde med Danmark, afhandledes.

Det kan da ikke undre os at høre, at kongens vrede mod Griffenfeld voksede fra dag til dag. Om torsdagen (16. Marts) sendte han sin generaladjutant Schak ud til kastellet for at afkræve Griffenfeld sine ordener og kongens portræt og det blev betydet kommandanten, at han ikke mere skulde spise sammen

med fangen. Schak fortalte Terlon, at han havde fundet Griffenfeld meget nedslået. Tre dage efter, palmesøndag, fik Jørgen Bjelke ordre til at gå til Jylland i kongens ærende for at sørge for forbindelsens vedligeholdelse med Norge, medens det blev pålagt hans hustru at forlade hovedstaden og ikke mere at lade sig finde her.

I de samme dage blev hans konfiskerede penge førte op på slottet fra hans kælder; de hentedes på to rustvogne, forspændte med 6 heste; derefter bortførtes hans sølvtøj. Selvfølgelig var de mest overdrevne rygter i omløb om de værdier, hvorom det her drejede sig; en samtidig brevskriver mener, at det var en 10 tdr. guld, i et flyveskrift nævnes 17; dette sidste tal er senere bleven slået fast. Af kongens regnskaber ses, at han dette år havde en indtægt af konfiskeret guld på 18,700 rdl. og konfiskeret sølv: 29,100 rdl., ialt 47,800 rdl., og dette er uden al tvivl Griffenfelds rede penge. Når der nemlig i forhøret rettes det spørgsmål til ham: «hvorfra de mange tønder rede penge af fremmed mønt havde deres udspring?» da svarer dette til de nævnte summer, thi af andre regnskaber ses det, at rede penge dengang hensattes og forsendtes i små tønder, der i gennemsnit højst rummede en 3000 rdl. Deraf kan da vel talen om de «17 tdr. guld» have sin oprindelse. Iøvrigt genfinder vi vistnok disse samme penge i kongens forskud til søetaten i forårets løb: 25. Marts indbetalte han 20,000 rdl., 13. April 10,000 og 3. Maj godt 19,000 rdl.

For tilskuerne ved disse begivenheder blev sagen mere og mere indviklet. Ingen vidste jo, at det før

Griffenfelds fald var besluttet i konsejlet at arrestere regeringspræsidenten Kielmann og hans sønner, og man satte derfor denne begivenhed, da den kort efter indtrådte, i forbindelse med hvad der var sket i København. Om mandagen (den 13.) var enkedronningen rejst fra hovedstaden til Als, således som det var bestemt flere dage i forvejen; senere forklarede man det imidlertid halvvejs som en flugt, fordi hun følte sig kompromitteret med rigskansleren. Der fortælles, at hun kom til Andvorskov uden at der havde været furér i forvejen, og man var derfor ikke forberedt på at modtage hende; hun tyede da ind i de værelser, som henstod på slottet, oven over amtskriverstuen. Amtskriver var Peter Brun, som havde været hendes livkarl og nylig havde ægtet Sofie v. Stocken. Denne var ene hjemme, da dronningen kom, men sendte straks bud efter sin mand, der gik op til majestæten. Hun modtog ham med de ord: «Peter, har du intet nyt fra København?» hvorpå han svarede nej, «sagde endelig tilsidst, at man sagde, at Griffenfeld var kommen i unåde.» Dronningen svarede: «ja, han var et menneske.» Hun fik derpå mad sendt op og lod madam Brun bede om et par fruentimmersko for betaling, «da hun var rejst i sådan hast.» Hun fik brudeskoene og sendte ved en kammerjunker to rdl. i kroner for dem. Før dronningen nåede Korsør, indhentedes hun af en kurér, der havde ordre til at hente prins Jørgen med tilbage, medens hun selv fortsatte rejsen til Als og videre til Holsten med sin datter Ulrikke Eleonore. Hvis denne fortælling er pålidelig, som det vistnok må antages, har enkedronningen altså påskyndet sin rejse

langt ud over hvad hun ellers fandt foreneligt med sin værdighed, hvad enten hun nu har hastet efter at komme til sine venner på Als med den store nyhed eller hun har villet påskynde Kielmanns fængsling, før han blev skræmmet ved efterretningen om Griffenfelds. Denne kom da også til udførelse og om fredagen (den 17.) toges både præsidenten og hans tre sønner i deres forskellige hjemstavne og førtes fangne til kongeriget. Den yngste søn, Hans Henrik, landråd og amtmand i Kiel, blev holdt tilbage i Frederits; den næste, Johan Adolf, staller i Ejdersted og hofmarskal, forblev i Nyborg; den ældste, Fredrik Kristian, vicepræsidenten, i Korsør. Faderen førtes derimod til København, hvor han fik anvíst bolig i Simon Petkums hus ved den nye kanal i Kalleboderne (Fredriksholms kanal). Han behandledes med megen hensynsfuldhed, og det antoges almindeligt, også af vel underrettede folk, at han i virkeligheden kun var bleven hentet for at oplyse Griffenfelds sag. Tildels var dette sikkert også tilfældet.

I påskeugen fortsatte man derefter undersøgelserne. Om mandagen (20. Marts) udkom en forordning mod «at tage skænk og gave», i hvis indledning siges: «såsom vi komme udi erfaring, hvorledes til vore kære og tro undersåtters største besvær og ophold udi deres sollicitationer hidindtil stor misbrug, os til største mishag, skal være sket med skænks og gaves annammelse.» Der blev for den, som tilbød eller gav sådan skænk, sat straf af dens dobbelte beløb, for den, som modtog den, tab af ære, liv og gods. Idet Bording omtaler

denne forordning i sin avis, tilføjer han med henblik på Griffenfeld:

hvor gerrighed går ind,
der føder hun udyd og gør den vise blind.

Dagen efter udgik en plakat om beslaglæggelse af alle Griffenfelds ejendele, hvor de måtte findes, ligesom det heri blev pålagt alle inden 4 uger at melde sig med deres fordringer på ham.

Samme dag blev Kristoffer Lindenov og Fredrik Wulff, de samme som for 12 år siden havde overdraget det kongelige arkiv til Griffenfeld, beordrede til at registrere alle de i hans bo forefundne breve og papirer, som kunde have nogen betydning, og de udførte, som det synes, dette hverv med god vilje. Et par dage efter, skærtorsdag morgen, kom kongen selv med overkammerjunker Knuth og Bierman tilstede ved denne forretning og lod denne sidste få en del regeringsbreve udleverede. Selv tog kongen koncepten til det testamente, han havde affattet i Meklenburg, til sig, og udtalte sin højeste misfornøjelse over, at denne fandtes her, eftersom han til sin tid ikke blot havde opfordret Griffenfeld til at tilintetgøre den, men endog havde fået det svar af ham, at dette alt var sket. Også Griffenfelds skrivkalender for det løbende år tilligemed 13 breve fra kongen til ham blev ved denne lejlighed leverede til majestæten. De andre almanakker fandtes senere og gav et slemt indblik i hans planer og domme, om kongen selv, hertugen af Pløn o. a., ligesom han her havde gjort optegnelser om sit embedes vigtigste

hemmeligheder, uden at sikre sig imod, at de kunde falde i urette hænder.

Endvidere var man nu stærkt optagen af en omdannelse af kollegierne. Griffenfeld havde efterhånden, som vi har set, taget al selvstændighed fra disse og på forskellig måde gjort dem til ekspeditionskontorer for sin vilje. Man begyndte med de udenlandske sager, som straks efter hans fængsling henvistes til kongens personlige styrelse. De droges nu igen over til det tyske kancelli og det danske sprog forsvandt kort efter så godt som helt af den diplomatiske tjeneste; Ahlefeld var ikke vant til det i statssager og hertugen af Pløn havde ondt ved at forstå det. Bierman vedblev at fungere som statssekretær for disse sager, dog således at også Gert Schrøder, som jo ligeledes stod i det tyske kancelli, brugtes til en del af dem. Sekretæren Fredrik Wulff blev assessor i kollegiet og Griffenfelds efterfølger som kongelig arkivar; han var den første, som fik navnet gehejmearkivar. I sit projekt til indretningen af et mere omfattende gehejmearkiv siger han: «dersom endnu ingen fuldkommen regeringsform skriftlig er forfattet, kunde sådant efter tid og lejlighed endnu ske og siden udi archivo bilægges og forvares»; — et mærkeligt tegn på, i hvilken grad Griffenfeld ansås for at være sjælen i det ubundne monarki, så tanken om den bindende «regeringsform», som var lovet stænderne, nu efter hans fald endnu kunde tænkes virkeliggjort.

Dernæst blev det danske kancelli indrettet på en bedre og fastere fod; statholderen Fredrik Ahlefeld nævnes alt en halv snes dage efter Griffenfelds fald

som den, der styrer begge kancellierne, noget senere blev han formelt udnævnt til «storkansler». Der blev dernæst udnævnt en vicekansler, gehejmeråd Ove Juel, vicestatholder i Norge, og en række assessorer, og forretningerne fordeltes på en sådan måde, at der igen indførtes en gensidig kontrol og en virkelig forelæggelse af sagerne for kongen i konsejlet. Der var dermed gjort ende på en kabinetsregering, som hører til de mest påfaldende misbrug, enevælden har ført med sig her i landet.

Fra kancelliet havde Griffenfeld sendt sine kongelige ordrer også til statskollegiet og skatkammeret. Hvad det første angår, da ophørte det med hans fald; der holdtes vel et enkelt møde under Ahlefelds forsæde, men senere blev det aldrig sammenkaldt. Det var utvivlsomt et tab for den øverste styrelse; thi efter at denne var ordnet på en mere betryggende måde, vilde det have været af dobbelt betydning, om man havde beholdt et organ for en bredere behandling af de vigtigere statsanliggender. Det er så meget mere påfaldende, at Fredrik Ahlefeld skulde være den, der lod dette dø hen, som det netop var ham, der tidligere havde holdt på stænderne som politisk institution.

Men tiderne var forandrede, krigen stod for døren, og måske var kongen selv bleven mistrosk mod enhver anden form for rådgivning end den han havde i sit konsejl; det var vel heller ikke frit for, at Griffenfeld som storkansler i dette kollegium havde søgt en ny modvægt mod det højeste råd.

Skatkammeret var på en vis måde helt desorganiseret af Griffenfeld. Fra kancelliet og fra kongens

kammer udstedtes der daglig ordrer til vice-skatmesteren, således at ethvert ordnet kassevæsen var bleven umuligt. Aldrig før eller senere har der været den uorden i statens regnskaber som i de år, Griffenfeld var almægtig, og endda var han misfornøjet med Holger Vind og tænkte på at få en medgørligere skatmester i Just Høgh. Dette blev nu aldeles forandret. Den dygtige Peter Brandt, senere overrentemester (finansminister), blev kasserer for civiletatens kasse («hofkassen»), og senere forenede han hermed de to militære etater, således at det hele regnskabs- og kassevæsen efter krigen kunde samles under ham som et «zahlkammer», der i uafbrudt følge er gået over i den nuværende «finans-hovedkasse». Hvad den i skatkammerkollegiet samlede administration angår, da forandredes også den straks efter kanslerens fald. Medens kamrets forestillinger hidtil var indkomne til kongens eget kammer for her at finde deres afgørelse ved en egenhændig påtegnet resolution, genoptoges nu foreløbig den ældre form, hvorefter de foredroges kongen af skatkamrets sekretær (Fredrik Giese), som affattede en resolution til kongens underskrift. Da derpå rigsmarsken Kristoffer Kørbitz efter Ahlefelds tiltrædelse som kansler forløvedes fra det tyske kancelli, pålagdes det ham «tilligemed Holger Vind over kongens skatkammer og dets vedkommende tilbørlig og forsvarlig inspektion at have», «på det,» hedder det videre, «om noget udi vores gehejmeråd skatkammeret vedkommende skulde forefalde, vi da fuldkommen underretning af dig kunde bekomme.» Sagerne henlagdes derefter helt fra kon-

gens kammer til gehejmerådet, idet de engang om ugen refereredes her til kongelig resolution.

Som det tidligere gentagne gange er fremhævet bestod det mislige ved Griffenfelds finansstyrelse væsenlig deri, at han lod statskassens begrænsede evne til at fyldestgøre sine forpligtelser gå ud over mangfoldige personer, der intet kunde opnå på de mest utvivlsomme fordringer, medens andre, der kunde glæde sig ved hans yndest, fik alt hvad de kunde have krav på og mere til. Også dette forhold blev nu fremdraget. For så vidt som der var ydet rede penge mod rigtig afregning, lod der sig jo intet indvende herimod; hvor der derimod var gjort udlæg i jordegods til meget store beløb, medens der var mistanke om, at de tilsvarende afregninger var skaffede tilveje efter tilskyndelse af kansleren, der havde oppebåret pengesummer eller modtaget obligationer i den anledning, dèr stillede det sig anderledes. Der blev derfor nedsat en kommission for at gennemgå alle regnskaber over kongens indtægter og udgifter fra 1660 til 11. Marts 1676, for at efterregne, om betalingen af fordringer i penge eller jordegods i dem overalt var rigtig afhjemlet, og ellers at reducere den. Denne kommission, der kom til at foretage en del ret betydelige reduktioner, om end næppe i det omfang, som man fra først af havde påtænkt, blev meget forsynlig sammensat af mænd af alle stænder: adelsmændene Enevold Parsberg, Kristen og Otte Skel og Kristoffer Sehested, professorerne Rasmus Vinding og Villum Lange, og de to rådmænd Jakob Ejlersen og Arent Berentsen.

Medens således hele det af rigskansleren skabte

regeringssystem faldt sammen som ubrugeligt og uforsvarligt, ventede man i almindelighed, at også hans embedsbesættelser skulde blive omstødte, særlig hans slægt og nærmeste venner drages med i faldet. Det er et betegnende træk i den henseende, at både Bierman og Bryggeman udbad sig kongens tilladelse til at bryde de ægteskabsløfter, de havde givet henholdsvis Anna Schrøder og Maria Worm; den ene skulde have haft bryllup samme dag, kansleren fængsledes, den anden et par dage efter. De fik begge den atträede tilladelse.

Men ud over disse ret naturlige indrømmelser gik kongen ikke og det er ham til største ære, at alle forsøg på at bringe Griffenfelds frænder i fortræd mislykkedes.

Gert Schrøder, der havde staaet Griffenfeld så nær og var betagen af en dyb og oprigtig sorg over hans ulykke, — han døde 10 måneder efter —, vedblev at stå højt i kongens yndest og var daglig om ham; han indviedes efter som før i de diplomatiske hemmeligheder. Ahlefeld havde mistillid til ham og forbød sekretæren Sechman at lade ham få arkivsager uden højere ordre; men kongen følte sig tryg overfor ham. Der meldte sig en ansøger til hans embed som stempelpapirforvalter, som om det måtte ansés for ledigt, men ansøgningen blev henlagt og Schrøder fik endog løfte om en fordelagtigere kontrakt, da han beklagede sig over de vilkår, hvorunder han skulde skaffe penge til flåden. Ligeledes beklagede han sig over hidtil ikke at have fået nogen bestalling i kancelliet, hvorefter en sådan blev udfærdiget.

På lignende måde gik det kanslerens broder, Albert Gyldensparre. Der siges, at han fremstillede sig for kongen for at bevidne sin uskyld, men at kongen kun pålagde ham at styre sit embed som hidtil. Også her meldte der sig forgæves andre ansøgere til bestillingen som postdirektør i Norge.

Henning Mejercrone i Haag, der af kansleren var bleven hævet så højt i en ung alder, fik straks en tilkendegivelse af, at kongen var ham uforandret nådig, han skulde kun fortsætte som hidtil. Povl Klingenberg, hvem man havde spået et brat fald, og som vel også på grund af de forhandlinger, han havde ført med Kielmann, var genstand for nogen mistanke, sendtes kort efter som afsending til forhandlingerne i Bremen. Peter Scavenius, der var delagtig i alle Griffenfelds pengesager og havde været mellemmand ved temmelig mislige affærer, fik kort efter skøde på jordegods i mageskifte, som om intet var forefaldet. Endog Jørgen Bjelke, der beklagede sig over at være sendt til Jylland og at man sagde, at han var i kongens unåde, fik af denne en egenhændig påtegning på sin skrivelse: «I haver ingenlunde at befrygte eder nogen unåde af mig, når I ikkun efterkommer min vilje og befaling som I hid indtil gjort haver. Jeg begær ej heller at tage eder noget fra, som eder assigneret er, og må I nok være forskånet for krigsstyren; hvad videre ordres og passer I behøve kunde, skal eder efterhånden tilsendes; jeg forbliver eder nådig.» Kort efter blev der givet ordre til at betale ham 1000 rdl. af kommissariatet og resten af hans tilgodehavende på Kieler omslag. Da kongen et par måneder efter drog med hæren

til Skåne, fungerede Jørgen Bjelke igen som statholder i København.

Selv Terlon, som var så dybt indviklet i, hvad der lagdes Griffenfeld til last, behandledes højmodigt. Da han kort efter tog afsked, tildeltes der ham underhånden en afskedsgave på 4000 rdl., en sum, som det holdt hårdt at bringe tilveje og hvoraf kongens eget kammer måtte yde det halve. Der blev gjort afregning på hans resterende tilgodehavende fra salvingen og det blev senere betalt.

Atter her har man anledning til at udbryde: hvor dybt må Griffenfeld ikke have krænket denne milde og retsindige konge, før han kunde blive så ubønhorlig overfor en mand, som han havde elsket og beundret som ingen anden!

Der blev i påskeugen taget bestemmelse om den rettergang, man vilde underkaste Griffenfeld. Generalfiskalen Kristen Pedersen nød ingen synderlig anseelse; han havde oprindelig været tjener hos Peter Retz og var godt hjemme i dansk lovkyndighed, men i en proces som den, der nu forestod med en mand som Griffenfeld, trøstede man sig ikke til at lade ham stå ene. Hertugen af Pløn anbefalede da den senere så berygtede Otto Mauritius, licentiatus juris, til at stå fiskalen bi i denne vanskelige sag.

Otto Mauritius (egenlig Moritzen) var en født Holstener og en temmelig tvetydig personlighed. Alt 1661 træffes han i København hos den kongelige råd Peter Bülcke; året efter kom han i tjeneste hos hertugen af Pløn som hofråd, men herfra blev han efter nogle års forløb fjernet i unåde. Han træffes nu på Als som

ihændehaver af forskellige fordringer på de forhen hertugelige godser, ligesom han optræder som de fraværende hertugers juridiske konsulent og fuldmægtig. Fra danske kancelli udgik der 1670 åbent brev om, at ritmester Frans Munch, der af Mauritius var beskyldt for tyveri på Kieler omslag og ikke kunde få ham draget til ansvar derfor, måtte tage hans gods overalt i kongens riger og lande for derefter at anlægge sag imod ham. Både før og efter nævnes han dog som dansk agent, og Griffenfeld brugte ham som sådan i Hamburg, hvor han nu havde slået sig til ro. Det eneste bevarede brev fra ham til rigskansleren går ud på at mistænkeliggøre forskellige betroede mænd og foreslå arrestationer.

Mauritius havde en ven i København, Gottfried Neander; han kalder sig «von Hohen Königsberg». Han havde i nogle år været pagernes hovmester og informator, men før den tid hofråd og sekretær hos hertugen af Nørborg. Herfra kendte han da vel den ligestillede licentiat.

Da Griffenfeld blev fængslet, skrev Neander samme dag til Mauritius om det passerede; også han havde været uforberedt på det og det faldt midt ind i forretninger, de to havde i kommission her i byen. Neander ses endvidere at have stået i forbindelse med hertugen af Pløn, og således kom det ret naturligt, at det blev pålagt ham at skrive til Mauritius for at kalde ham herover til at føre processen imod Griffenfeld. Brevet er skrevet påsketirsdag (den 28. Marts) og mærket med det dengang brugelige: cito, cito, cito, citissime! (haster!) Mauritius kaldes i adressen «fyrstelig holsten-plønsk råd» og

det pålægges ham i kongens navn ufortøvet at bryde op for med posten at begive sig til København; han indbydes til at bo hos Neander på Amagertorv. Om Griffenfeld siges, at hans proces snart skal foretages: «er hat grausames und unerhörtes böses vornehmen gehabt.» Han regner ud, at Mauritius kan være her fredagen den 7. April.

Da Otto Mauritius kom til København, havde Kristoffer Lindenov forberedt sagen ved at ekstrahere de breve, der kunde bruges i anklagen, ligesom han havde formuleret en sådan. Han mener, at det af akterne tydeligt nok fremgår, at Griffenfeld har solgt embeder, brudt sin embedsed både herved og ved ikke at iagttage tavshedspligten såvel som ved at holde kongelige breve tilbage, fjernet tro kongelige tjenere og sat sine slægtninge i stedet, ligesom han forlanger en undersøgelse af hans forhold til skatkammeret og i højesteret. Endvidere har han ved at efterstræbe udenlandsk gods og et fyrsteligt giftermål gjort sig mistænkt for at ville frigøre sig for troskabspligten mod sin arvekonge; men hverken heraf eller af den omstændighed, at der er tilbudt ham bestikkelser fra Frankrig, kan der påbyrdes ham en anklage for lands- eller højforræderi. Med hensyn til brevvekslingen med Sverige vil det komme an på, om han har ret i at kongen har tilladt den: «hvis kongen tilstår ham det, da er han fri, hvis ikke er han fast.»

Lindenov har affattet dette på tysk med licentiaten for øje og denne har da også haft «memorialen» i hænde og gjort sine bemærkninger på den. Efter hans mening er forræderiet åbenbart og det af følgende grunde:

korrespondance med fjenden, — ikke fortiede hemmeligheder, — den uden kongens tilladelse i Wien søgte fyrstelige stand, — bestikkelse af fjenden, — tilbageholdelse af kongelige ordrer. Som det vil ses anlægges der her en anden målestok for begrebet højforræderi (crimen læsæ majestatis) end det, den ældre danske lovgivning vedkendte sig; men det kan vanskelig nægtes, at man i realiteten havde vedkendt sig disse romerske retsgrundsætninger som konsekvenser af enevældens indførelse, og allermindst kunde Griffenfeld, efter den måde hvorpå han selv havde været behjælpelig ved at fortolke dem i kongeloven, gøre indsigelse imod deres anvendelse. Iøvrigt er spørgsmålet om de positive lovbud, hvorom det her drejede sig, ørkesløst, da hans dommere holdt sig til den nedarvede ret og til den frie anvendelse af den på de faktiske forhold, som havde alders hævd.

Efter at være nogenlunde orienteret i sagens standpunkt affattede Mauritius en række forhørspunkter, ligesom han gjorde forslag til et kongeligt reskript, hvorved det blev pålagt ham sammen med en sekretær og to vidner at optage forhør over fangen. Fredagen den 14. April aflagde han derpå skriftlig ed som «justitiarius» i sagen mod Griffenfeld; han lovede troskab og tavshed. Samme dag blev retten sat i kastellet, forsædet førtes af Korfits Trolle; dernæst var nærværende den ansete jurist, assessor i højesteret Henrik Mathesius, som vidner Kristoffer Lindenov og Fredrik Wulff, og som sekretær Kasper Schøller af danske kancelli.

Der blev ialt forelagt Griffenfeld 36 spørgsmål, alle

af almindeligt indhold. Korfits Trolle fortalte den engelske resident John Paull, der af venskab for kansleren forhørte sig om hans holdning, at denne havde været uforandret som i hans velmagts dage, han var ikke nedslagen.

Disse spørgsmål kunde ej heller ængste ham så særdeles, thi de var så plumpe, som om det gjaldt om at få en muskettér til at tilstå, at han havde villet forråde fæstningen. Griffenfeld indskrænkede sig til at nægte så godt som alt, hvad man havde beskyldt ham for, og han måtte ganske naturlig fatte mod overfor en anklage, der aldrig kunde fælde ham for de dommere, han her kunde skønne at måtte få. At den ligeledes tilstedeværende Mauritius havde affattet disse spørgsmål, måtte straks være ham klart; deraf kunde han slutte, at hertugen af Plön var hans egenlige anklager. Da han nu vidste sig fri for landsforræderi, rettens forkrænkelse for gunst og gave og det allermeste af, hvad han ellers her beskyldtes for, medens de mænd, han så for sig som undersøgere og vordende dommere, enten selv eller ved slægt og venner var interesserede i, at det der ellers kunde lægges ham til last, undgik en nærmere ransagning, fattede han sikkert håb om, at det hele snart vilde drive over og han slippe med en foreløbig afskedigelse eller hvorledes det nu kunde ordnes. I Sverige havde jo rigskansleren været genstand for lignende mistanke uden dog at miste hele sin indflydelse, end sige lide straf; han holdt sig nogen tid fjernt fra hoffet og vendte derefter tilbage. Griffenfeld endte derfor forhøret med at svare nej til alle de sidste, skarpt tilspidsede spørgsmål: om her er

ikke åbenbar crimen simoniæ i gejstlige sager — cr. concussionis i justitssager — cr. peculatus i kammersager — cr. læsæ majestatis imod hans arveherre — cr. perduellionis og det største forræderi imod hans eget fædreland? — idet han tilføjede: «er der sket nogen forseelse, så er det sket i at tage skænk og gave, dog aldrig imod hans ed til nogens forurettelse eller majestæten til skade, og derfor begærer nåde.»

Efter dette mislykkede forsøg blev det nødvendigt at skaffe et pålideligt materiale for anklagen, hvis denne skulde fastholdes, og man synes nu i den nærmeste tid at have givet sig i vej hermed.

Det mest utvivlsomt sårbare punkt var jo Griffenfelds bestikkelighed som embedsmand; dette lod sig ganske umiddelbart afhjemle. Af Fredrik Gabel fik man en attest under eds tilbud om, at han alt i den afdøde konges tid havde måttet advare ham for denne fejl, således som det på sit sted her foran er omtalt. Derpå var han bleven advaret af den nu regerende konge, senest i Rensborg, som det nu refereredes i forhøret: «at hans kongl. maj. i Rensborg ved adskillige skriftlig forfattede punkter, hannem tilskikkede, hannem hans mangfoldige forseelser og misbrug at afstå advaret haver og at han stedsevarende troskab og sådanne forseelser og misbrug at afskaffe lovet og tilsagt haver.» Alligevel forelå der nu et overvældende materiale til at godtgøre, at disse misbrug i tidens løb snarere var tilend aftagne.

Man har stadig villet undskylde dette og henvíst til tidens almindelige brøst i dette stykke; således forsvarer han det også selv som «almindelig brug i alle

kancellier». Men man kan ved bedømmelsen af en historisk personlighed ikke blive stående ved almindelige talemåder. Der har været en tid, da det at smugle ansås for let undskyldeligt; men alle vil vel indrømme, at der også dengang var forskel på at bjerge enkelte varer forbi posekiggernes bod og at gøre forretning af smugleri i stor stil.

Således kan det også på Griffenfelds tid, da staten ikke opfyldte sine påtagne forpligtelser, bl. a. ved at betale embedsmændene deres løn, have været undskyldeligt, om disse, især i lavere stillinger, skaffede sig et levebrød af skænk og gave, hvor det kunde ske uden at blive andre til skade. Men noget sådant kan ikke siges til forsvar for Griffenfeld; han var landets første embedsmand, kongens højre hånd og i hans navn rettens øverste vogter, og han havde sin rigelige og regelmæssig betalte løn. Hans konge var selv en retsindig mand, der hellere gav end tog, der levede nøjsomt og gjorde sit yderste for at nå de formål, som staten efter hans mening skulde eftertragte, og han var en mand som hadede bestikkelse og al slags bedrageri. Hvormed kunde da rigskansleren undskylde, at han havde oprettet en bod for embedssalg og en agentur for kongelige nådesbevisninger, som blev et slet eksempel ned igennem alle embedsstigens trin og en forargelse for alle udenfor stående. Det vil aldrig kunne bestrides, at denne mand ved sin bestikkelighed tilsidesatte sit embedes værdighed og krænkede det store kald i fædrelandets tjeneste, som hans evner og en række gunstige forhold havde anvíst ham.

Et er det imidlertid, hvad der moralsk domfælder

en mand, og et andet, hvad der kan træffes af lovens ord. At der ikke i vor lovgivning fandtes et almindeligt forbud mod at tage gave, ligger jo alt deri at der blev udstedt et sådant efter Griffenfelds fængsling; lovgiveren betegnede dermed, at der her var en mangel i den bestående ret i forhold til hans retsbevidsthed. At denne nye lov ikke kunde få tilbagevirkende kraft ved bedømmelsen af Griffenfelds brøde, var uomtvisteligt, men den viste hvorledes kongen holdt for at den fortjente at bedømmes.

Vor lovgivning manglede dog ingenlunde helt bestemmelser i den retning. Det var fastsat i Kristian IV's reces (I 1, 20), at ingen måtte give eller tage gave for præstekald; var det embedsmand, som tog, skulde han have sit embed forbrudt. Denne lovbestemmelse gav anledning til, at man især samlede eksempler på salg af præstekald ved Griffenfeld og hans hjælpere, og dem fandt man i rigt mål. Jakob Worm havde i sine nidviser fremhævet dette forhold i de stærkeste udtryk, og alle de pågældende, Jørgen Fogh, Henrik Lund og Rasmus Knudsen, der havde haft at gøre hermed, tilstod det uforbeholdent; et par eller indtil 5—600 rdl., havde været en almindelig pris for et bedre embed. Særlig forargeligt var det, at en uværdig kandidat, Jon Vigfusson, for 400 rdl. havde fået ekspektance på en islandsk bispestol (vicesuperintendent i Holum). Der fremlagdes endog brev fra kanslerens hovmester Johan Højer til en kandidat, der ikke havde fået det søgte embed, med opfordring til næste gang at forhøre sig, om nogen havde budt højere, og i så tilfælde ikke at lade det gå fra sig, «men lade sig befalde at give lige så

meget som andre vil give»; efterretning herom kunde han få hos Henrik Lund.

På et andet område var al skænk og gave forbudt, nemlig i domssager; Griffenfeld havde her som medlem af højesteret aflagt den almindelige dommeréd, efter reces af 1558, kap. 7. Hans forhold i den henseende blev dog ikke tilstrækkelig undersøgt. Kristoffer Lindenov holdt på, at man skulde skaffe sig oplysninger fra retten; det blev ved vidner godtgjort, at dens to referendarier mødte i kanslerens hus hver morgen, før retten holdtes; men at han gav dem dommen «tværtimod det som vota for retten havde konkluderet,» vidste Henrik Lund intet om og er jo i sig selv utroligt. Et brev fra biskop Nils Bang i Odense fra en tid, da Griffenfelds indflydelse i retten kun kan have været forholdsvis ringe (20. Juni 1672), giver dog et indblik i hvad man troede at kunne anmode ham om. Han taler for sine sønner Nils og Hans; Nils skal befordres og bringer ham derfor «et lidet blækhorn», «til behørige regnepenge og skriversand skal efter mit løfte ej heller blive forglemt». Hans skulde derimod gerne have lov til at tale med ham et halvt kvartér om den sag, han har for højesteret, at være ham behjælpelig til at få den ekspederet: sådant «skal jeg næst Jesu hjælp så taknemmelig erkende, at eders ekscellence skal vorde med mig vel tilfreds.» Endnu kan det bemærkes, at Molesworth, der ellers i høje toner roser vor øverste domstol, tilføjer, at den ikke var så ansét for sine domme i Griffenfelds tid.

Men dette blev som sagt ikke nærmere undersøgt, hvad enten man nu var overbevist om rettens integritet

eller hans dommere, der jo alle var medlemmer af den, foretrak «at lade gå hus forbi». Indirekte sigtedes han derimod for rettens forkrænkelse, fordi han havde solgt dommerembeder, idet fiskalen gjorde gældende, at en dommer, som havde købt sit embed, nødvendigvis måtte misbruge sin dommermyndighed for igen at komme til sine penge. Sådanne embedssalg blev påviste.

Endelig stod det i oversekretærens ed, at han ikke vilde tage skænk og gave for sine kancelliekspeditioner, og at dette havde været tilfældet i videste forstand var der ingen tvivl om. Det hele havde været sat i system, ved hjælpere og hjælpers hjælpere var folk bleven trukne op. Et ganske godt eksempel har man i behandlingen af de sønderjydske sager. Som tidligere påpeget opgav Griffenfeld den politiske tanke efterhånden at knytte hertugdømmet nærmere til kongeriget, på alle de afgørende punkter vender han tilbage til den ældre tids ligegyldighed i den henseende. Ikke des mindre drages noget senere igen flere og flere slesvigske sager ind under danske kancelli; i «fynske registre» træffer vi dem fra Als og Ærø, i de «jydske registre» dem fra Haderslev og Flensborg amter. Men ser man nærmere til, da er det bestallinger, stadfæstelser på bevillinger eller privilegier o. desl., kort sager, som gav sportler; af disse fik kansleren den ene halvdel. Samtidig henlagde han igen den kongelige del af Slesvig under generalsuperintendenten i Holsten, og kancelliet skrev efter hans koncept: «Flensborg amt i vort fyrstendom Holsten.»

Man ser af samtidige breve, at Griffenfeld og hans nærmeste venner kaldtes «banden»; de dannede et

komplot til at udplyndre folk. Foruden hans tjenere hørte hertil først og fremst Jørgen Fogh, dernæst generalprokuroren Peter Scavenius, tildels også professor Rasmus Bornemann, der var gift med hans søskendebarn Dorotea Worm. Disse tre mænd var alle jurister og således i stand til at gå loven så nær som mulig. Scavenius selv var bekendt for sin bestikkelighed; forskellige breve til Griffenfeld viser, hvorledes han gik ham til hånde i hans forretninger, også bl. a. godsbestyrelsen i Norge. I et brev, hvori der er tale om en mand i Helsingør, der tilbageholder den lovede betaling og derfor ej heller bør have den ekspedition, som var lovet ham, fremsætter han den skønne sætning: «den største dårskab i verden er en blind iver for sin herres interesser.» Scavenius var tilstede hver avdiensdag i Griffenfelds hus.

Ikke desmindre slap han for tiltale, medens Jørgen Fogh måtte bøde så hårdt for sin del i embedssalgene. Forskellen var den at Scavenius var en ældre mand, som ved tidligere fortjenester var kommen ind i den stilling han beklædte, medens Fogh udelukkende skyldte sin svoger den lykke, han havde gjort og som vistnok ikke stod i forhold til hans virkelige dygtighed. Af endnu større betydning var det måske, at der ikke var falden nogen mistanke for landsforræderi på Scavenius, medens man holdt Fogh for medskyldig heri. Dertil kom, at denne i fængslet bar sig ad som en gal mand. Han blev flyttet op i Blåtårn, hvor alle og enhver synes at have kunnet gå op til fængselsdørene, deriblandt folk, som stod ham nær og til hvem han betroede breve. Det var især hans utro tjener Hans

Tomesen, der ængstede ham ved sine oplysninger ude fra, «så han ofte var fra vid og samling», og fik ham til at skrive breve; disse blev da afleverede til forhørsdommerne og senere fremlagte i hans sag. Således skrev han til Villum Worm og Hans Leth, til sin hustru og andre venner. Han taler om, hvorledes man skulde skjule beviserne for hans forhold, hvem man skulde henvende sig til for at udvirke nåde for ham m. m. Han giver anvisning på, hvorledes så meget som muligt af boet kan reddes ved falske gældsfordringer, ved hemmelig at åbne det forseglede sølvskab bagfra gennem vinduet og udtage det værdifuldeste m. m. Først og sidst vender han tilbage til at omtale Korfits Trolle som den, der vil ham til livs og som det gælder om at formilde; han har en broder til hans håndskriver hos sig og advarer for ham.

Som bekendt blev Fogh efterat Griffenfelds sag var endt stævnet for bytinget, hvor han efterat have vedgået sin delagtighed i embedssalg, af sættedommeren Hans Jensen Stampe for at have modtaget gaver og i sine breve at have opfordret andre til falsk, blev dømt til at have sin boslod forbrudt, at miste sine to fingre, stå i halsjern og af bøddelen føres ud af byen, derpå forvises riget. Han benådedes og blev sendt i forvisning til sin fødeby Århus.

Men foruden disse gaver, der efter lovgivningen tildels kunde påtales, var der tilflydt Griffenfeld en række andre, tildels langt betydeligere, som dels ikke kunde straffes efter noget ældre lovbud, dels var komne fra så godt folk, at man for deres skyld under retssagen måtte forbigå dem med tavshed. For os har de dog

selvfølgelig samme, tildels endnu større interesse end de andre.

Det er umuligt at kontrollere de større gaver, han modtog i rede penge, da man ingen regnskaber fandt over dem; kun enkelte, der gik gennem Foghs hænder, er komne til vor kundskab. Men andre kom i form af rentebærende obligationer, som endnu henstod ubetalte ved hans fald. Griffenfeld erklærede selvfølgelig om dem, at de var udstedte for rede pengelån, således som deres pålydende var; men for en af dem, som han udtrykkelig nævner i denne forbindelse, foreligger der et brev, som viser det modsatte, nemlig en forskrivning af renteskriveren Henrik Müller på 4000 rdl. Vi er da berettigede til nærmere at undersøge disse værdipapirer og sætte dem i forbindelse med større tjenester, som han havde lejlighed til samtidig at vise de pågældende skyldnere.

Den ældste af disse obligationer er udstedt af rigsadmiralen Henrik Bjelke, 11. Juni 1671, lydende på 1000 rdl.; han havde 4 uger før fået et mageskifte på gods på Fyn. Samme efterår udsteder Povl Klingenberg to gældsbreve på henholdsvis 2000 og 5000 rdl., samtidig med at han bliver etatsråd med sæde i statskollegiet. Endvidere bliver Gert Schrøder sekretær i kancelliet og udsteder en obligation på 1000 rdl. I det følgende forår forpligter Ove Juel sig for 3000 rdl. samtidig med at han foretager et skifte med sine børn og kort før han får kongebrev på 3000 rdl. løn og benåding.

Henrik Rantzov, der nærmest havde været i unåde i den forrige konges tid, kom atter på benene under

Kristian V, fik løfte om løn og jordegods for en del af sine fordringer, og blev desuden stiftamtmand i Århus. Han «solgte» Griffenfeld sin gård Lidemark i Sydsjælland, hvorefter denne atter skilte sig af med den straks efter hans død, idet han overlod forpagteren den for 1000 sletdaler. Der er vistnok grumme ringe sandsynlighed for, at Griffenfeld nogensinde havde sat sine penge i den.

I December termin 1672 og atter i den følgende Juni termin udstedte Movrids Podebusk obligationer på 1000 rdl. hver; samtidig med den sidste fik han tilladelse til at lægge sine tilkøbte bønder under Birkholm birk. Sekretæren i skatkammeret Fredrik Giese, der blev rig i sin bestilling, gav i December 1672 1000 rdl. og fik i det følgende forår kongens skove i Nordrup og Faringløse til købs, der lå i hans gods (Giesegård).

I foråret 1673 optog det ostindiske kompagni Griffenfeld blandt hovedparticipanterne med 1000 rdl. kapital som tak for den umage han havde med at udfærdige breve til kongerne i Ostindien, oktrojens ekspedition m. m. Den pågældende aktie var underskreven af Kort Adeler, Klingenberg, Tomas og Johannes Finke og P. Petersen Lerche. Men et par obligationer, udstedte et halvt år efter, synes at være nær i slægt med dette aktiebrev; den ene er udstedt af Adeler, Tomas Finke og Lerche og lyder på 6000 rdl., den anden af Lerche og H. Nansen på 1500 rdl. Et halvt år efter udsteder de fire førstnævnte en ny på 800 rdl. Kompagniet lå samtidig jævnlig inde med ansøgninger, men det er jo muligt, at Griffenfeld har gjort kontante ind-

skud i handelsforetagender, således som han påstod i forhøret. Det vestindiske kompagni forærede ham 26. Febr. 1674 1000 rdl. og broderen Albert Gyldensparre 500 sl. dl. for at han skulde «encouragere» folk til at tage aktier i handelen på Guinea.

Rentemesteren Henrik Müller til Dragsholm sender 11. Febr. 1674 Griffenfeld et brev med obligation fra foregående December termin, lydende på 4000 rdl. og medunderskreven af hans søn Henrik Müller til Lonborggård og svigersønnen Tomas Finke til Lejregård. Der siges i brevet, at han ikke kan takke eller belønne greven for de store tjenester, han har gjort ham og hans hus, men dog sender denne lille erkendtlighed for ikke at regnes mellem de utaknemmelige «og mit hus påføres den straf, som profeten truer med, ja end ikke i mig selv blues for eders højgrevelige eksellences milde øjne.» Samtidig fik Jørgen Fogh en obligation på 1000 sl. dl. Henrik Müller havde den foregående sommer og efterår fået skøde på Kongsberg solvværk, jordegods i Trondelagen (27,702 rdl.), birkeret til 5 birker i Sjælland og Jylland samt udlæg i tiender (56,545 rdl.). Nu fik han nye benådninger; kongens indløsningsret til tienderne blev skænket ham under 19. Marts 1674; 1. Maj næstefter blev han adlet tilligemed sine børn og svigerbørn, der tilsammen ejede 11 herregårde; det var fire sønner og de tre døtres mænd Kasper Bartholin, Tomas og Johannes Finke. Sønnen Frans Müller, kongens højtbetroede faktor i Amsterdam, udstedte i samme års December termin en obligation til Griffenfeld på 1600 rdl. Henrik Müller blev senere af revisionskommissionen dømt

til at betale 43,355 rdl. tilbage på sine afregninger. Han døde i fattigdom.

Vi får af disse obligationer en målestok for, hvad der kunde bringes ud af skatkammerforretningerne; ad andre veje får vi tilsvarende vink. Således oplyser Fogh, at Griffenfeld af Jens Lassen fik en kostbar karet med forspænd; Lassen fik store udlæg i jordegods, men dømtes senere til at betale henved 100,000 rdl. tilbage; en senere kommission satte endog dette beløb til 163,028 rdl. Af den bekendte Abel Katrine, enke efter proviantforvalteren Hans Hansen, tilstod Fogh at have fået 4000 rdl. til rigskansleren; hun fik tilladelse til at gøre testamente til trods for alle lovbestemmelser og til at lade proklama udgå, og hun fik udlæg i norsk gods for mandens fordringer. Fogh indsatte hun til fuldbyrder af sin sidste vilje. Af Albrekt Itzen, der ligeledes fik tilladelse til at gøre testamente, gaves der en obligation på 1000 rdl. og 300 rdl. i rede penge. Af Anders Ibsen fik han 1000 rdl. for et beskærmelsesbrev.

En obligation på 1000 rdl. af ridefogeden Tomas Holk i København ser ligeledes noget mistænkelig ud. Mølleejeren Johan Bannermand i København, hvis vandmølle ved Vesterport havde lidt skade ved befæstningen, fik i vederlag udlæg i gods til henved 9000 rdl. værd; herfor gav han 400 rdl.; denne sag blev stærkt fremdragen under processen. En Johan Rikard Buchwald ejede jordegods i nærheden af Griffenfelds norske grevskab og der forhandledes gennem Scavenius om at købe det. Han forlangte 10,000 rdl.; men «i forhåbning om at nyde den kongelige benådning», vil han

sælge for 8000 rdl. Om en benadning udfærdigedes og handelen kom istand, ses ikke.

I høj grad forargelig er en handel med Else Parsberg, Ebbe Ulfelds enke, søster til Kristoffer og Enevold. Hun bad Griffenfeld om at måtte få udlæg for sine fordringer og tilføjer, at det er hende bekendt, at han gerne vil have et par byggegrunde ved Købmagergade overfor sin ejendom; dem skal det være hende en glæde at forære ham, hvis han vil skaffe hende udlæget. Der førtes imidlertid sag om disse grunde mellem Kristoffer Parsbergs arvinger og Otte Powisch; de blev hende tildømte og da Otte Powisch ikke efter dommens pålæg vilde tilskøde hende dem, fik hun låsebrev for straks efter at tilskøde Griffenfeld dem. Men han gjorde intet for at indfri det løfte, som var en betingelse for gaven, og straks efter hans fald fremstillede Else Parsberg derfor sagens sammenhæng for kongen og bad om at få sine grunde tilbage. Otte Powisch mødte også straks med en klage over rigskansleren som nabo; han havde villet fratage ham hans gård og begyndt med at gøre ham ked ad den ved at fortrænge ham af baggården: «men eftersom den alvise og retfærdige Gud hans store dårlighed har bragt til lyset og ladet blive åbenbaret for verden, så at hans rigdom og formue, som så ilde med synd er bragt til veje og sammenflikket med hånhed og spot, for ham igen synes at blive adspredt,» — beder han om retfærdighed.

Også andre gav store gaver uden at opnå, hvad de havde bedet om. Således bevidner sekretæren i danske kancelli Jonas Smed, at han på en opgiven dag, straks

efter sin ansættelse, gav 1000 rdl. uden at få noget for dem. Og på samme måde andre.

Endnu kan nævnes, at landskabet Sønder Ditmarsken i foråret 1675 gav ham 1000 rdl., rimeligvis for at skånes for skatte- eller indkvarteringsbyrder; Fredrik Gabel sendte ham en obligation på 3000 rdl. for at stemme ham gunstig ved en eller anden embedsbesættelse; baron Ryssensten lovede ham 4000 rdl. for at forflyttes fra Trondhjem til Danmark eller hertugdømmerne; ja endog oversekretæren i selve kancelliet Didrik Schult, der jo måtte kende hans svagheder, lovede ham 1500 rdl. for at komme til sin løn.

I forhøret den 25. April forelagdes der ham spørgsmål om de forefundne penge og værdigenstande. Der sporges: «hvorfra han havde de dyrebare klenodjer, de 6 guldbægre med demanter besat, de 6 guldflasker m. m.» Svar: «det var hans maj. vel bevidst, hvorofte han h. m. selv havde forebragt, at hannem sådant blev offereret, hvad h. m. vilde han skulde gøre og hvad svar h. m. gav ham da på sådanne propositioner.» Spørgsmål: «hvorfra de mange tønder rede penge af fremmed mynt, engelske og franske, havde deres udspring?» Svar: «at ham af den højbårne konge, fyrste og herre blev ej alene foræret en stor summa penge, men endog juveler og andet. Han skal have vekslet sig til denne mynt, fordi den var bedre i materien end vores.» Men at disse spørgsmål forelagdes ham, var jo bevis på, at kongen *ikke* kunde forklare sig tilstedeværelsen af det omspurgte; hvad nyttede det da at appellere til hans vidnesbyrd? Og hvad under var det da, at en sådan mand fik gaver

fra Hamburg og England, lofter fra Gottorp og Frankrig, — og hvad under, at man troede ham istand til at forråde land og rige for penge!

Mellem anklagen for bestikkelighed og den for landsforræderi skød der sig under sagens gang en anden ind, som blev stadig farligere, den at han ikke havde hemmeligholdt sine embedssager. Fra først af synes ingen at have tænkt på noget sådant, men registreringen af hans papirer førte det med sig. Kongens vrede over at testamentet fra Meklenburg ikke var holdt hemmeligt var meget stor. Senere måtte Lindenov og Wulff udstede en erklæring i hans navn, hvori de først bevidnede, at kongen til sin tid havde krævet koncepten tilbage, men at rigskansleren da havde svaret, at den alt var brændt; ikke des mindre var den nu funden, tilligemed kongens eget udkast. Dette forhold fordømmes derpå i de stærkeste udtryk som ulydighed og usandfærdighed, der har fortjent den højeste straf og unåde; ja det antydes, at der ikke usandsynligt ligger et forræderi til grund for det, da man ellers ikke kan skønne, hvorfor det er gjort.

Så var der skrivkalenderne. De kom efterhånden frem for en række år og deres hemmelige mærker og navne dechifreredes. Det viste sig da, at de indeholdt dels embedshemmeligheder, dels kritiske bemærkninger til andres handlinger. Således fandtes jo den ofte omtalte notits om selve kongen: «han svarede gesandten som et barn.» Ligeledes antydes, at man her fandt optegnelser om prinsesserne og hans ægteskabsprojekter. At alt dette måtte opirre kongen er jo en selvfølge. Lindenov og Wulff har også måttet afgive

en erklæring herom og den lyder ikke skansomt. Man har fundet, hedder det, at han imod al ræson, forglemmende ed og pligt, har understået sig at optegne, hvad kongen kun «i allernådigst inderlig fortrolighed» har talt med ham om og aldrig har tænkt på at det kunde falde ham ind at nedskrive i årbøger — eksempler vil kongen af nærliggende grunde ikke nævne —, da jo sådanne bøger som oftest ved årets slutning henlægges og plejer at komme i andres og uvedkommendes hænder, «hvorved der da gives endog de mest ilde stemte lejlighed til at fælde deres ildemente domme over forældede ting og at gøre det nyt, som forlængst burde være dødt og glemt, ej heller nogensinde burde være kommet til noget menneskes kundskab.» Kongen har villet have dette nævnt, «for at det kan blive vitterligt for alle, hvor troløs og edsforglemmende grev Peter Griffenfeld har opført sig mod hans majestæt som hans allernådigste og bedste konge og herre og derfor har gjort sig selv delagtig i den højeste unåde og straf.» Endnu værre blev det derved at man fandt en fremmed håndskrift i almanakken af år 1675, der synes især at have været righoldig på optegnelser. Henrik Lund, hvis hånd iøvrigt ligner Griffenfelds, måtte tilstå at han en enkelt gang havde fået bogen udleveret for at indføre bemærkninger i den; han var dog så uheldig i ét forhør at nævne opholdet i Rensborg, i et andet det i Rostok som denne eneste gang.

Man fandt endvidere blandt brevene tegn på, at Griffenfeld alt for adskillige år tilbage havde været uforsigtig med sit embedes hemmeligheder. Et anonymt brev fra Trondhjem sagde, at hans fælle fra kan-

celliet, lagmand Peter Drejer, roste sig af at kende «alt hvad der er om kongens hjerte»; denne betroede det nemlig til Schumacher, hvorfra det gennem Scavenius kom til Drejer. Et andet forhold blev man vistnok også opmærksom på, at Griffenfeld nemlig havde brugt Henrik Lund til at fremtage aktstykker af det kongelige arkiv i hvælvingen; hans håndskrift findes i dets memorial, idet han har fremtaget akter, der skulde bruges i kancelliet. Heller ikke dette var synderlig forsigtigt.

Hovedpunktet i aktionen var dog forholdet til kongens fjender, Frankrig og Sverige, særlig til ridderen Terlon og brevbesorgelsen. Her blev det da let konstateret, at han havde haft stadig omgang med den franske minister, ligesom han havde stået i livlig brevveksling med ham. At han havde betroet ham statens hemmeligheder, kunde ikke bevises, men foreligger for så vidt klart nok for os nu, når vi f. eks. af Terlons indberetninger ser, at Griffenfeld indvier ham i partiforholdene i kongens omgivelser, fortæller, at kun han har forhindret en krigserklæring mod Frankrig m. m., ligesom han har forhandlet om prinsessen af Taranto, skønt han vidste, at hun skulde være et fransk bestikkelsesmiddel. Endvidere ligger det nu klart for dagen, at der er gået aldeles utilladelige efterretninger under den danske rigskanslers kuvert. Terlon skriver ugedagen efter hans fængsling, at han har skrevet til Feuquières om vigtigheden af at forstærke hæren i Pommern og at sende hjælp fra Goteborg til Stade: «lige indtil den mindste ting, som jeg troede kunde være til gavn for Sverige, har jeg tilskrevet ham», hedder det.

Af de efter 11. Marts tagne breve, som vedblev at komme under Griffenfelds adresse, både fra Paris og Stokholm, ses det da også, at denne korrespondance var så værdifuld for vore fjender, at de blot for at bevare den tog i betænkning at erklære Danmark krig. Det blev nødvendigt at meddele de fremmede magter, at en utilladelig korrespondance havde fundet sted og at kongen kun havde givet sit minde til udvekslingen af breve af upolitisk indhold.

Foruden disse håndgribelige tegn på, hvad man antog for bevidst forræderi, var der to forhold, som kastede den stærkeste mistanke på ham: forhandlingerne i Rensborg og forsinkelsen i de danske krigsforetagender; det første var især grev Ahlefeld mistænkeligt, det andet hertugen af Plon. Som på sit sted omtalt, blev Griffenfeld i et forhør (den 25. April) udspurgt om, hvorfor han havde tilrådet kongen ikke at bemægtige sig hertugen, da han første gang gav ordre til det, og der skaffedes vidnesbyrd imod ham af Ahlefeld (i eget og kongens navn) og af den gamle regeringspræsident, der indrømmede, at man havde forhandlet om Steinhorst amt som gave til rigskansleren. I forbindelse hermed kom man da selvfølgelig også tilbage til den store gave fra Hamburg og præsidentens diamantring. Flere år efter sagde Kristoffer Gensch, som forhen anført, i et offenligt stridsskrift, at dette gottorpske forsøg på at bedrage kongen ved at bestikke kansleren havde været begyndelsen til dennes senere noksom bekendte ulykke. Dette var utvivlsomt Ahlefelds tanke.

Det andet var den stadige forhaling af krigsoperationerne, der havde vakt hertugens mistanke. Hvorfor

spildte man de bedste sommermåneder, medens kurfyrsten lå uvirksom i Meklenburg? hvorfor blev Bremen ikke besat, da der var tid til det? hvorfor frarådede han kongen gentagne gange stormen på Wismar? hvorfor var det ikke gået hurtigere med flådens udrustning nu i det tidligere forår? Meningen havde utvivlsomt været den intet at få udrettet; når man dog havde nået noget, var det meget imod kanslerens ønske. Også her var skinnet i høj grad imod ham og mistanken let at forstå.

Derfra sluttede man nu videre og hengav sig til de vildeste gisninger. Griffenfeld havde forespurgt i Wien om de tyske fyrsters rang; dette blev til, at han havde søgt eller villet søge denne rang hos kejseren, medens det vistnok snarere kun har været for at kunne gøre forslag om sin egen rang som dansk rigsfyrste. Han havde forespurgt hos sine engelske venner om den engelske højadels rettigheder; deraf sluttede man, at han stod med det ene ben i England, som han omtalte som sit andet fædreland. Han korresponderede ivrigt med den spanske jøde Gabriel Milan i Amsterdam; det blev til, at han havde store pengesummer og juveler stående i Holland. Og så fremdeles, man tiltroede ham alt. Hans mål havde været at spille en selvstændig politisk rolle, uafhængig af kongen, sådan noget som Wallenstein i trediveårs krigen eller måske endog som Cromwell i England.

Når et hollandsk smædeskrift fortalte, at han havde villet myrde kongen, sætte hans broder på tronen og stille alt på den anden ende, var det kun en sidste udløber af, hvad selv vel rrettede folk troede. De

spørgsmål, der forelagdes både ham selv, Fogh og Lund, viser, hvor vidt mistanken søgte omkring. Et kortfattet og slående udtryk for den offenlige mening fremtræder i en medalje, som i de dage blev sat i omløb, både her og i udlandet; den fremstiller en ugle med fem spillekårt i kloen og den overskrift: «forsét er også forspillet.»

Det er åbenbart, at man efter at være bleven fuldt opmærksom på, hvad der virkelig var sket og forelå, blev greben af en slags panik: midt i en farlig krig så man sig pludselig forrådt, ikke af en eller anden i hæren eller kancelliet, men af kongens højre hånd, den mand, der sad inde med alle rigets råd, som havde styret alt og kendte alt. Det var en gentagelse af erfaringen fra Ulfelds sidste tid, kun langt farligere, langt frygteligere; thi istedenfor en affældig gammel mand, der gik som i drømme, stod man her overfor landets kløgtigste hoved.

Hvorledes skal da denne usalige konflikt opfattes, — var Griffenfeld i sandhed skyldig i det forræderi, som blev påsagt ham? Såvidt vi nu kan se, da også udlandets hemmeligste akter ligger klart for dagen, må vi svare nej! Han var ikke bestukket af Ludvig XIV og Sverige havde ingen del i ham; han havde sikkert aldrig tænkt på at tjene nogen anden end sin konge og sit fædreland eller tage ophold udenfor dettes grænser; han ophørte intet øjeblik i sit hjerte at være en ærlig dansk mand.

Men kongen havde ret, da han efter fængslingen sagde: «gerrighed og ærgerrighed har ødelagt dette menneske.» Han forfulgte med voksende lidenskab det

mål at blive rig, meget rig, blive hædret over alle andre, at kunne alt, råde for alt, bære det hele. Ved siden heraf synes alt andet at være svundet ind til kun at have underordnet betydning for ham.

Det gådefulde ligger i den utrolige sorgløshed, hvormed han optræder. I stort som i småt indretter han sig, som om han havde forpagtet lykken, som om riget og magten var sikret ham for bestandig. En umættelig begærlighed er ikke nok til at forklare hans åbenlyse bestikkelighed; der er også heri en sorgløshed og en sikkerhed, som ikke kan være frembragt blot af en blind lidenskab. Det er øjensynlig aldrig faldet ham ind, at der kunde komme en regnskabets dag; ellers vilde han jo dog have holdt sine papirer i orden og tilintetgjort, hvad der kun kunde vække mistanke; han vilde ved ægteskab have sikret sin sociale stilling, istedenfor ved sin besynderlige opførsel i denne sag at skaffe sig mægtige modstandere.

Man må vistnok tænke sig Griffenfeld som betagen af en rus i det sidste års tid før sit fald; han synes at have tabt den rette målestok for de forhold, som omgav ham, så betydningsfulde omstændigheder forekom ham ringe, samtidig med at det, der burde have været forholdsvis ligegyldigt for ham, fik den største vægt. Men dette er dog ikke nok til at forklare hans handlemåde, der tværtimod er væsenlig den samme som i tidligere år, kun i større forhold og under vanskeligere omstændigheder. Grunden må sikkert søges dybere, i hans hele livs- og samfundsopfattelse.

For Griffenfeld var den kongelige enevælde, som alt tidligere bemærket (I s. 358) ikke en forbigående

historisk, men menneskesamfundets sidste og endelige statsform. I denne tanke havde han tjent sin konge; han havde mere end nogen anden søgt at udforme den både praktisk og teoretisk i vore institutioner og det skyldes ham mere end nogen anden enkelt mand, at den blev rigets varige forfatning. Det som herved havde lagt fynd i hans tale og lykke i hans hånd var netop hans dybe personlige overbevisning om, at dette var det ene rette, den viseste politik og forsynets umiskendelige vilje. Han levede i den tro, at kongedømmet i sandhed var givet «af Guds nåde» og at den salvede var Herrens udvalgte. Hans sorgløshed i sine egne anliggender havde sikkert sin grund i en ubegrænset tillid til, at kongen altid vilde kunne se klart i dette ene: hvem der var hans tro tjener. Deri bestod jo nemlig efter absolutismens filosofi den egenlige hemmelighed i al statsstyrelse, at den, som var båren og salvet til konge, forstod at vælge de rette mænd eller den rette mand til magtens udøvelse, så det blev en regering til folkets sande lykke. Og en sådan politisk trosbekendelse finder netop sit udtryk i hele Griffenfelds offenlige virksomhed, udad og indadtil. Det er den som bringer ham til at lade hånt om den historiske ret såvel som om de nationale bånd, og det er den som lader ham hvile trygt i magtens besiddelse og i tillid til kongens fulde forståelse af hans værd. Hvad der end sker, har han sikkert tænkt, vil jeg kunne tale mig tilrette med majestæten: «kongens hjerte er i Guds hånd.»

Idet denne tillid blev til skamme, må Griffenfeld stå for os som en tragisk skikkelse; det værk, han

havde grundlagt i god tro, blev ikke, hvad han havde tænkt. I fortrøstning til sine teorier havde han grebet skæbnesvangert ind i sit fædrelands udvikling; han havde forgrebet sig på dets nedarvede ret og han havde forspildt dets gode udsigter til at sikre den i århundreder omtvistede grænse, — nu kom tilbageslaget mod hans eget hoved. Hvor var den formentlige tryghed i kongens person bleven af for ham, — og hvad vilde den blive til for land og folk?

Efterat man havde dannet sig en oversigt over bevismaterialet imod Griffenfeld og hans medskyldige, holdtes der i slutningen af April måned en række forhør, som gik forud for den endelige proces. Tirsdagen den 25. April forelagdes der Griffenfeld de otte i det foregående efterhånden anførte spørgsmål af største vægt. To af disse gik på tildragelserne i Rensborg og foran Wismar; to på hans forhold ved tronskiftet, da han havde gemt krone og scepter uden endog at ville røbe det for enkedronningen — en sag, som hun må have benyttet lejligheden til om muligt nu at få opklaret —; to gik på de mange penge og klenodjer, som var fundne i hans hus, og to på forsinkelsen af den hollandske og danske flåde i de sidste måneder. Et par dage efter forelagdes der ham atter 6 spørgsmål, især vedrørende hans korrespondance. Der var forefundet kopibøger over hans private breve, og han vedgik, at de var rigtig førte; de uddrag af breve til Terlon og fra Mejercrone, som i det foregående er anførte, forelagdes ham som beviser på en strafværdig forbin-

delse med Frankrig, hvad han selvfølgelig ikke kunde indrømme: «han havde aldrig haft sådanne tanker, hvad han med højeste ed vil bekræfte.»

I de samme dage toges også Fogh, Henrik Lund og de andre tjenere gentagne gange i forhør; spørgsmålene går ud på dels at konstatere korruptionen, dels at efterspore deres deltagelse i Griffenfelds forræderske anslag. I denne henseende kom slet intet for dagen, da ingen af dem kendte til deslige forbindelser. Mærkeligt nok henvistes der til Gert Schrøder som den, der kendte hans udenlandske brevveksling, uden at der er spor til, at denne er bleven taget i forhør.

Imidlertid var udnævnelsen af domskommissionens medlemmer forberedt. Griffenfeld ytrede senere i sit forsvar, at han mente at burde dømmes af kongen eller af hele højesteret. Deri lå dog næppe nogen mistanke imod de tilnævnte dommere, men kun et ønske om, at så mange som mulig måtte komme til at votere i hans sag, da det derved vilde blive lettere at frikende ham, hvis der var stemning for dette. Han selv kunde endnu ikke se, hvor stærke indicierne var imod ham, og han har rimeligvis troet, at kun kongens og hans råders uvilje drev sagen frem; men var dette så, var det jo ulige lettere for den regelmæssige og mandstærke højesteret at frigøre sig for et sådant tryk end en mere fåtallig kommission. Når kongen foretrak denne, da var det af et let forståeligt hensyn til sagens natur, en anklage for forræderi, hvis enkeltheder ikke skulde komme længere omkring end højst nødvendigt,

og hvis fældende indhold han næppe noget øjeblik var i tvivl om.

Otto Mauritius gjorde forslag til valget af dommere, men dette valg fandt kun delvis bifald. Som præsident ønskede han hertugen af Pløn eller grev Ahlefeld, eller, hvis ingen af dem vilde, rigsmarsken. Han mente, at man kunde nøjes med ialt 3 dommere af herrestand, tagne blandt medlemmer af rådet eller højesteret; dertil en præst og tre borgerlige af kancelliet eller højesteret. Som brugelige kandidater indstillede han: af herrestand Otte Powisch, Enevold Parsberg og Korfits Trolle, som præst Hans Leth, og blandt borgerlige Peter Resen, Tomas Finke, Konrad Bierman og Fredrik Gloxinus, henholdsvis af den danske højesteret og de tyske kancellier i København og Glückstadt. Et andet forslag går ud på at vælge tre grever, tre borgerlige af kancelli eller højesteret og to rådmænd.

Intet af disse forslag blev dog billiget af kongen, der åbenbart vilde have et udvalg af højesterets medlemmer. Det første udkast til kongebrev nævner den nye vicekansler i danske kancelli Ove Juel som formand; dertil Kristen Skel, Korfits Trolle og Gunde Rosenkrans blandt adelen, Finke, Mathesius, Resen og Leth af den borgerlige stand. Kongen har således vraget Otte Powisch, der var optrådt som Griffenfelds åbenbare uven, ligesom Konrad Bierman havde stået ham for nær og tildels aflagde vidnesbyrd imod ham. Enevold Parsberg har vel snarest undslået sig, ligesom Kørbitz og de andre medlemmer af konsejlet. At hente Gloxinus hertil fra Glückstadt var der jo slet ingen grund til.

Men også denne liste blev forandret; Gunde Rosenkrans og Hans Leth har måske undslået sig, i alle tilfælde kom de ikke med. Også Rasmus Vinding har været på tale, thi Mauritius betegnede ham og Tomas Finke, Griffenfelds ungdomsven, som «suspekte». Endelig sendte kongen en egenhændig liste ned i kancelliet og derefter blev brevet opsat den 1. Maj. Til dommere beskikkedes følgende ni mænd: Ove Juel, Korfits Trolle, Kristen Skel og Ejler Holk, alle gehejmeråder i statskollegiet; dertil den nybagte adelsmand Tomas Finke, og de fire borgerlige: Peter Resen, Henrik Mathesius, Peter Lassen og Titus Bülcke, allesammen medlemmer af højesteret.

Da den originale udfærdigelse forelagdes kongen, føjede han hertil endnu generalløjtnant Fredrik Arenstorf og kancelliråd Konrad Hesse, rimeligvis som henholdsvis militær sagkyndig og repræsentant for de tyske regeringssager.

Man vil forgæves blandt disse dommere se sig om efter den anklagedes personlige fjender, medens flere af dem stod eller havde stået ham meget nær. Dette var således tilfældet med Ejler Holk, Korfits Trolle, Tomas Finke og Peter Resen, vistnok også de andre borgerlige. Om Fredrik Arenstorf er forhen talt; Konrad Hesse hørte til dem, der smigrede ham i hans velmagt og meldte sig fortrydelige efter hans fald; men han indtog en så beskeden plads i administrationen og samfundet, at man næppe kendte synderlig til hans anskuelser eller lagde vægt på dem. Da han til sin tid havde fulgt Korfits Trolle på hans udenlandsrejse

som ungt menneske, var det vel nærmest denne omstændighed, som gjorde, at valget faldt på ham.

Efter at domstolen var beskikket den 1. Maj, fremlagde generalfiskalen to dage efter sit indlæg imod den anklagede. Retten blev samme dag sat i kastellet og indlæget oplæst, hvorefter der blev givet Griffenfeld lejlighed til straks mundtlig at udtale sig om det.

Indlæget er forfattet af Otto Mauritius og kun oversat af Kristen Pedersen; det er fuldt af latinske citater og tungt i sin form; indholdet er dog vel ordnet, klart og overbevisende, helt igennem bygget på kendsgerninger; men det er alt for vidtgående i sine påstande. Med hensyn til den fremmede korrespondance og grevens påstand om, at han dertil havde kongens samtykke, siges træffende at dette svar, selv bortsét fra dets tvivlsomme rigtighed, bliver en anklage, da hans embedsed pålagde ham intet at begære og søge mod rigets forfatning, — han havde jo i virkeligheden ved på egen hånd at fortolke en tvivlsom og farlig bestemmelse tiltaget sig kongens enevoldsmagt. Fiskalen nedlagde påstand på, at den anklagede skulde miste ære, liv og gods, «så og, om endskønt dansk lov tilsiger ham ikkun ved sværdet at lide,» efter forbrydelsens art at sønderrives af heste eller efter halshugningen at lægges på stejle. Griffenfelds svar på denne anklage var stærkt afvisende, men tildels meget vovede. Således erklærede han Henrik Müllers 4000 og Klingenbergs 7000 rdl. for lån i rede penge, hvad der i alle tilfælde for de første var vitterlig usandt, således som han senere selv måtte tilstå. At han imod Kristian IV's reces havde taget gave for præstekald

forsvarede han med, denne lov efter hans formening «nu omstunder at være ophævet». At han, rigens kansler, der år efter år havde fældet og udfærdiget domme efter denne lovbog, skulde have holdt den for ophævet som sådan, kunde der jo ikke være tale om; men hvad mente han da? Vi træffer vistnok her et nyt træk af hans opfattelse af enevælden, så at han har ment, at hint lovbud var givet for de private kirkeejere, derunder indbefattet den håndfæstningbundne konges lensmænd, medens den enevældige konge ikke kunde bindes ved nogen lov; hans første embedsmand, som nu øvede kaldsretten i hans navn, var da kun kongen ansvarlig herfor, uden at denne konge hidtil havde gjort nogen anordning i lighed med recessen. På en sådan opfattelse tyder også det forsvar, han førte for at have taget gaver som oversekretær, idet han erklærede, at han ikke havde aflagt den i rette lagte (ældre) oversekretær-ed. Medens altså andre, kongen indbefattet, mente, at han var bunden til de samme forpligtelser som hans formænd, havde han dannet sig den opfattelse og stiltiende givet den praktisk anvendelse, at den enevældige konges oversekretær ikke skulde bindes på samme måde som de tidligere: kongens høje embedsmænd fik deres del i hans uansvarlige styrelse. Intet kan skarpere og klarere end dette vise Griffenfelds betragtning af hele sit embedsforhold og statens nye forfatning. Anklagen viser lige så tydeligt, at samtiden er helt udenfor denne forståelse med dens farlige følgeslutninger.

Endelig kan nævnes hans forunderlige opfattelse af de franske bestikkelsesforsøg, som fremgik af Mejer-

crones breve og som jo iøvrigt vanskelig kunde lægges ham til last: han «formente, at det ikke kunde gøre hannem kriminel, om kongen af Frankrig eller nogen af hans ministre gjorde hannem store løfter og tilsagn, mens formente det snarere at være en ære at en konges minister, som han var, kunde således komme i estime hos fremmede herrer og fyrster.» Han går i den grad op i selvbeundring, at han i disse løfter kun ser den anerkendelse af hans evner, ikke den ringeagt for hans karakter, der ligger i dem!

Otte dage efter (11. Maj) indleverede Griffenfeld sit skriftlige tilsvar på fiskalens anklageskrift; det er på 30 foliosider. Som det var at vente, er det et mesterstykke af klar bevisførelse og gribende veltalenhed. Sproget er lige så let og ægte dansk, som anklagen er tung og udansk; der er en styrke i fremstillingen, som uvilkårlig river læseren med sig og overbeviser den, som ikke i forvejen har dannet sig en selvstændig mening om sagen. Det hele er skrevet i en stærk stemning af harme og krænkelse; Griffenfeld tilbageviser stort og småt som bagtalelse, fordrejelse og ondskab af lave og underfundige fjender; han tænker sig åbenbart kongen som læser og véd af erfaring, at denne lettest bestemmes af en myndig røst og en fast tiltale. Han har af anklagen set, at man ikke vilde lægge de store bestikkelser i rette mod ham, muligvis har han deraf sluttet videre, at de ikke var bleven bekendte og at han således endnu havde hengivne venner blandt indflydelsesrige mænd. Hvad der var fremdraget af bestikkelser, lod sig nogenlunde bortforklare, og dette var jo det eneste, som havde et umiddelbart fundament

i lovgivningen. Det andet behandler han derefter som udelukkende tillavet af hans fjender og han forklarer hver enkelt beskyldning som enten ubetydelig eller fuldstændig grebet ud af luften.

Hvad der må gøre læseren usikker, er den bestemte følelse af, at man står overfor en mester i den kunst at bedrage og bortforklare. Han roser sig ganske naivt i selve indlæget af ved falske forklaringer at have ført fjenderne bag lyset, «som det en ærlig og tro patriot vel anstod», men glemmer herved, at han er mistænkt for svig imod sin rette herre og at man umulig kunde fæste tillid til hans forklaringer, når de stod i modstrid med, hvad der nu forelå af fjendtlig korrespondance under hans navn. Den tvetungethed og usandfærdighed, der gik gennem hele hans politiske virksomhed, og som kongen og hans andre råder nu en god stund havde været holdte udenfor, måtte i forening med hans uholdbare forklaringer af det, der kunde kontrolleres af andre, berøve hele forsvaret sin vægt. Han vilde kunne snakke sig fra alt, når man kun vilde høre på ham, har man sikkert tænkt.

Der var en grusom gengældelse i dette. Hensynsløst havde han brugt sin overlegenhed i de gode dage; med sin tales magt og sin smidige pen havde han behersket dem, der endnu for få år siden ved fødsel eller ved embedsalder stod højt over ham; hans behændighed, hans evne til at forme enhver sag og give enhver plan eller tanke en overbevisende dragt, havde skudt ham frem til den første plads i staten og samfundet. Men idet nu tilliden til hans ærlighed brast, måtte alt vende sig imod ham; ingen havde kunnet

følge hans veje og han havde intet haft imod at stå som den eneste, der kendte alle styrelsens tråde, — hvem skulde nu kunne gennemskue alt dette og sige god for ham?

Betragtningen af denne ulykkelige stilling må fylde enhver med den dybeste medfølelse; hvor forfærdeligt at blive mistænkt for at have villet forråde sit fædreland, at have villet svige den konge, som havde overvældet ham med venskab og nåde! Og hvorledes skulde han kunne rense sig for denne mistanke?

Han har selv en følelse af, at det vil falde vanskeligt og han tilråber sine dommere: «Tilsteder ikke, at min uskyldighed således ved mine uvenners intriger skal blive undertrykt og min ære forkrænket. Tænker, at grunden selv, som vi betræde, vil råbe hævn derover, og jeg er vis på, Gud lader det ikke gå ustraffet bort.» — «Lader den pen, som jeg med så stor berømmelse har ført for mit fædreland, bevæge eder til at tage eder min retfærdige sag an og til at stille og apaisere min herres og konges vrede . . . . Remonstrerer dog Hans Majestæt, min allernådigste herre og konge, at det er mig umuligt at gå i rette med ham; jeg indflyr til hans medfødte nåde og mildhed. Jeg er som et ler i hans hænder, han kan gøre af mig, hvad han vil —.» Men hvem havde nu øre for hans bevægelige tale?

Samme dag som dette forsvarsskrift er underskrevet opsatte Griffenfeld også en «memorial» over sine private sager og økonomiske forhold. Han har ikke skiftet med sin datter, ligesom han sidder inde med, hvad hun arvede efter sin farmoder og hvad hun har

modtaget i gaver af guld og juveler. Til hendes formynder havde han i sit testamente ifjor (for Wismar?) indsat Bjelke; må han ikke være det, da foreslår han Gersdorf, Gyldensparre, Klingenberg eller Hans Nansen. Sin moder havde han tilsagt 500 rdl. årlig, så længe han levede, da hun ikke vilde have mere, men 1000 rdl. efter hans død. Endvidere minder han om sit forsæt ifjor at give 6000 rdl. til universitetet og 500 rdl. til hver af Københavns fire kirker: «hjælper Gud mig på fri fod og til min forrige evne igen, skal jeg gøre det og mere; hvis ikke, patienza.» Dernæst opregnes en del gæld, som han ønsker betalt; der er forskrevet klæde og snore til liberier, «som nu intet bliver brugt.» «Mine folk har ikkun slet forfremmelse i min velmagt [haft], . . . slettere forfremmelse vil de nyde herefter, som have tjent mig. Min kammertjener derfor, som har holdt ud med mig til enden, undte jeg gerne de juveler, jeg éngang har givet ham, eller dets værd i penge. Johan Neve, Anders lakaj og Anders kusk undte jeg gerne hver et hundrede rdl. Andre skulde vel betænkes, som og skal ske, hvis jeg bliver mit eget mægtig. Hvis ikke, får det med mere Gud befales.» Han ender med at udbede sig brugen af papir, blæk og pen, såvel som bøger af sit bibliotek: «jeg vil reversere mig med ed, hvor stærk man vil, aldrig at skrive ringeste seddel til nogen menneske uden sær bevilling.»

Dagen efter, 12. Maj, mødte kommissionen i kastellet, hvor da fiskalens indlæg atter blev oplæst; derefter fulgte Griffenfelds forsvarsskrift, «hvilket tydeligen og højt blev oplæst». Mauritius gjorde indsigelse imod

de stærke udfald, af hvilke forsvaret var gennemkrydret, men Griffenfeld erklærede, at der ikke var sigtet på ham eller fiskalen, men ikkun imod den person, som hannem så ublueligen havde angivet.» Fiskalen fremlagde derpå en sag imellem Kort Adeler og Villom Davidsen, i hvilken Griffenfeld havde udvirket et kongebrev, hvorved lands lov og ret var nægtet den sidste. Griffenfeld påstod, at det havde været imod hans råd, men at kongen vilde det så, og han havde da i brevet indført dette, at «eftersom admiralen nu til skibs sig skulde forføje og liv og blod for hans maj. tjeneste opofre», vilde kongen vise ham denne nåde. Derefter blev hans memorial oplæst. Endelig begærede han at dommerne vilde modtage en supplikation til kongen, men dette blev afslået til videre kongelig bestemmelse.

Dagen efter skaffede Mauritius sig erklæringer, henholdsvis af præsidenten Kielmann og de to vidner Kristoffer Lindenov og Fredrik Wulff på de hovedbeskyldninger, som nu skulde fremføres: forræderiet i Rensborg (med Steinhorst) og Griffenfelds mangel på tavshed. Kielmann tilstod, at der havde været alvorlig tale om en overdragelse af hint amt, og de to embedsmænd bevidnede, dels at de havde fundet koncepten til det kongelige testamente, dels at Henrik Lund havde tilstået at han havde haft almanakken for 1675 i hænde for at indføre forskelligt i den.

Et par dage efter kom hertil et vidnesbyrd af de samme om, at kongen og hertugen af Griffenfelds papirer havde udtaget uopbrudte breve fra fremmede potentater, ligesom de selv (Lindenov og Wulff) havde fundet både indkomne og udgående skrivelser ubesørgede

i hans bo. Endelig udstedtes 16. Maj af Bierman og Wulff den formelle erklæring om, at der under hans konvolut før og efter 11. Marts var ankommen fra og afgået til Sverige, vort fjendeland, franske breve.

Samme dag leverede fiskalen sit andet indlæg, bygget på disse erklæringer og med fremhævelse af de svage punkter i den anklagedes forsvar. Det er overlæsset med latinske fraser, anførelser af fremmede love og fremmede forfatteres udtalelser om de forbrydelser, det her drejede sig om, så det i sin form nærmest virker afskrækkende. Men i sin bevisførelse er det ikke desmindre sikkert, ikke uden humor overfor den anklagedes udflugter og fortolkninger, men atter, som det var at vente, yderliggående i sine slutninger.

Griffenfelds svar er af 19. Maj. Tonen er nu helt forskellig, det ses, at han er fortrolig med sagernes farlige stilling. Han anvender derfor al sin veltalenhed på at eftervise, at der ikke lå nogen ond vilje, end sige forræderi i de gjorte optegnelser eller i den glemte koncept — da han jo som arkivar havde originalen i sit værge —, og han beder kongen om nåde for den skødesløshed, der her kunde bebrejdes ham, «ligesom Hans kgl. maj. vil, at Gud hannem igen i sine menneskeligheder nådig være skal». Derpå retter han sit forsvar mod anklagen for forræderi, idet han beklager sin ulykkelige stilling, uden rådgivere og uden lejlighed til at opsøge, hvad han kunde finde til sin retfærdige sags oplysning: «Tiden,» siger han, «skal ufejlbarlig føre min uskyldighed til lyset, og som jeg udi dette mig imputerede forræderi aldrig med ringeste tanke er skyldig, så beder jeg dog H. k. m. ville sin over de

andre poster imod mig fattede vrede formilde og menneskelig skrobelighed, ubesindighed og efterladenhed, som hos mig været have kunde, ikke med yderste rigueur ansé.» Og til sine dommere siger han: «I gode og højanselige herrer kender jeg så conscientieuse at være, at I en uslukkelig fortrydelse have skulde, når I siden måtte erfare det at have været en mummesag, udi hvilken jeg havde måttet falde og succumbere for mangel af menneskelig hjælp og assistance, eftersom jeg ikke den ringeste haver, som mig med råd eller dåd kunde gå til hænde.» I en efterskrift kommer han derpå udførlig tilbage på sin troskab mod kongen og riget; det er som om det først nu er gået op for ham, at det egenlig er her, anklagen har sit ophav og sin alvorlige grund. Han henpeger på sine depecher til vore afsendinge, sine instrukser, sine breve; han søger at vise, hvor bagvendt han vilde have handlet, hvis alt dette var forræderi. Det er det forfærdelige i denne proces, at dette sidste ord, det mest sande, det værdifuldeste i den hele sag, kommer ligesom bagefter og kommer uden håb om at blive forstået og troet. Havde han straks åbenbart og uforbeholdent indrømmet sine fejl, lagt dem for dagen i en ærlig bekendelse, som han dog måtte have kunnet se dem efter et par måneders ensomhed, mon da ikke dette ærlige forsvar også havde fundet åbne øren? Nu indså han det håbløse i at ville overbevise sine dommere og endte sin sidste efterskrift med den bøn, at idetmindste bruddet på kongens hemmeligheder måtte ham forlades «og i det ringeste min ære og stand forskånes, om Hans Maj. vil, jeg det endelig med livet bøde skal.»

Hertil føjede han et særskilt bønskrift til kongen, hvori han forsikrer, at han ikke har forsvaret sig for at gå i rette med kongen, men fordi det er pålagt ham. «Nu indflyr jeg i dybeste underdanighed til Eders Kongl. Maj.'s medfødte mildhed og nåde,» fortsætter han derpå, «og beder ikke om mit liv, som er mig et ufornøjeligt liv, når jeg det i E. K. M.'s unåde skal fremdrage, mens om min æres og stands frelse for mit uskyldige barn.» Han slutter med at bede om, at Hans Leth måtte komme til ham i hans saligheds sag.

Mandagen den 22. Maj samledes kommissionen atter i kastellet og Griffenfeld afgav ved denne lejlighed en ny skriftlig forklaring om, hvorledes det var gået til i Rensborg med Steinhorst amt; Ahlefeld havde nemlig (den 20.) afgivet den erklæring, at Griffenfeld selv for kongen og ham havde udtalt, at han ved forhandlingernes afbrydelse var gået glip af Steinhorst. Griffenfeld gør gældende, at dette netop taler for hans uskyld, men han tilføjer selv: «jeg må bekende, Gud véd underlig at forvende alting og tænkte jeg vel mindst forleden år om disse tider, der dette negotieredes, at sådanne imputationer og suspicioner skulde falde på mig. Guds vilje ske i alting.»

Samme dag begyndte dommernes votering i sagen. Kun Kristen Skels votum er opbevaret, de andre udtalte sig enstemmig for tabet af ære, liv og gods. Mauritius havde foreslået, at alle vota skulde forsegles og samlede af formanden Ove Juel overbringes kongen.

Kristen Skels votum giver en detailleret men meget ilde stiliseret fremstilling af anklage og forsvar; han kender Griffenfeld skyldig i at have taget skænk og

gave, at have forsømt kongens hemmeligheder og have foretaget en række tvetydige handlinger, som han dog selv giver en retfærdiggørende fortolkning, medens han for de andre forseelser indskyder sig under kongens nåde: «da, efter hans egen underdanigste submission og efterdi ej anden bevisligheder af hannem fremlægges, som forberørt er, og ej kan producere andet til sin befrielse, mens imod så mangfoldige af Eders Kongl. Maj. optagne benådninger sin utak væmmelig ladet se, imod sin høje og dyre ed og E. K. M. nådige admonitoria og påmindelser gjort, og ej uden E. K. M. af hannem påberåbende nåde og, hvis foregives, nådelig må optages og passere, — så ser jeg ikke kan forbigås andet som hannem at henfinde udi E. K. M. nåde og unåde.» Meningen er denne, at det må komme an på, om kongen vil bekræfte eller benægte hans påstande om i bestikkelses- og brevsagerne at have handlet efter bemyndigelse.

Man har påstået, at Kristen Skel var Griffenfelds uven og at hans frimodige tvivl om den anklagedes skyld var så meget mere at påskønne. Denne tale indeholder dog en uberettiget tvivl om de andre dommeres hæderlighed og retsindighed. Der skal vistnok meget mere end en tilfældig trætte eller såkaldet personligt uvenskab til for i livssager at hilde en dommers skøn. Det er til ære for Kristen Skel, at han ikke fulgte den overvældende stemning, som havde betaget så at sige alle overfor Griffenfeld; men det forringer kun hans ros, når man vil fremhæve, at han desuden var mandens fjende. Dette er da sikkert også kun en senere opfattelse for modsætningen til de for-

henværende venner. På samme måde er det jo blevet sagt om Rasmus Vinding, der af en vildfarende overlevering blev stillet ved siden af Kristen Skel, at han frikendte ham tiltrods for et foregående brud.

Hvis det er tilladt at gætte på en helt personlig grund for Kristen Skel til at fare varlig frem i denne vanskelige sag, da kan den måske findes i hans nære forhold til Griffenfelds veninde, grevinde Birgitte Skel. Hun var opfostret i hans hus og hun er bekendt som en karakterfast kvinde; det ligger nær at gå ud fra at hun både af egen og af fælles veninders tilskyndelse har gjort alt for at vække sin frændes betænkeligheder ved at tiltro den faldne storhed forbryderske hensigter. Hvor måtte ikke Magdalene Gersdorf og Birgitte Trolle vånde sig ved tanken om deres gamle «allieredes» ulykke; det hedder om dem i den bekendte vise om fuglenes herredag, som skildrer Griffenfelds proces: «de *agerhøner* trende fandt i sit hjerte sjælemén, de sig til døden vene [klage].» Kvinden slipper ikke så letsindig sin tro til den, hun engang har fæstet den til.

Kristen Skel slap ikke med sin «uendelige dom», men fik nogle dages betænkning og et personligt vidnesbyrd af kongen. Den 26. Maj afgav han sit andet votum i en skrivelse, som lyder således:

Stormægtigste konge,
allernådigste arveherre.

Jeg takker allerydmygeligste og underdanigste E. K. M. for den store nåde og kongelige mildhed, at E. K. M. efter min ydmyge ansøgning og underdanigst begæring allernådigst haver tilladt og bevilget mig nogen

længere dilation og tid til at eftertænke den sag med Peter, tilforn kaldet greve af Griffenfeld, og hans dom at underskrive. Sagen, allernådigste konge, at jeg den korteligen kan igentage: med skænk og gaver han haver taget; ej holdt det sekret, hvis der burde at fordølges og af E. K. M. hannem befalet var; søgt permutation af E. K. M. grevskaber, imod andre steder af ringere værdi og indkomster, for sin egen interesses skyld; skrevet til den fransoske ambassadeur Feuquières, som ikke giver ringe subçon og mistanke; derhos ladet adskillige breve gå fra Sverige [og] til Sverige under hans eget konvolut, og alt uden E. K. M. nådigste vilje og befaling, som han udi ingen måde kan forsvare, og det ene med det andet imod hans dyre ed og høje pligt, og derved gjort sig culpable og skyldig derover at priveres fra alle bestillinger, degraderes fra al dignitet og ære, udi fængsel at anholdes, hans gods, middeler og formue, hvor findes, til den kongelige fisko at være forbrudt og forfaldet.

Mens som af ingen af de breve, for os udi rette ere lagte, klarligen og udtydeligen kan ses og fornemmes, det han haver med E. K. M. fjender hemmelige og åbenbare haft nogen forræderi fore imod E. K. M., E. K. M. arvehus, riger, fyrstendomme og lande, eller endnu klarligen det er overbevíst, — og udi tvivlrådige blodsager altid er brugeligt og bedst at følge det lemfældigste, da understår jeg mig ikke eller kan, inden bedre eller klarligere oplysning i den post, forsvare for Gud, E. K. M. og min egen samvittighed at dømme og kende hannem fra livet.

Beder udi dybeste ydmyghed det udi nåde må op-

tages og nådigst bevilges den nåde, at hvis det behager E. K. M., at dommen, som er afsagt på hans liv, skal trykkes, mit navn da måtte udelukkes.

Eders Kongl. Majestæts min allernådigste
arvekonges og herres
allerunderdanigste tro og pligtskyldigste
Chr. Schiell.

Kongen skal, da dette votum blev forelagt ham, have klappet den gamle adelsmand på skulderen med de ord: «Give Gud vi havde mange Skeler; du er en ærlig mand!» Han gjorde mere end det, han tog dette ærlige votum til følge.

Dommen blev affattet samme dag i kastellet og underskrevet af de ti af dommerne. Dens indhold sammenfatter de i det foregående tilstrækkelig omtalte anklager og lyder på tab af ære, liv og gods: «til hans grevelige navns og memoriæ evige udslettelse skal hans forhen af hannem førte grevelige våben, hjelm og titel af bøddelen sondertrædes og stykkerne deraf offenlig af vinduet udkastes,» — «livet bør han derefter at miste, så hans hoved fra kroppen ved sværdet vorder separeret.» Noget omredigeret på tysk blev den senere trykt og offenliggjort.

Det var gældende ret i Danmark som i andre lande, at den, som var dømt til døde, kunde underkastes tortur. Otto Mauritius veg ikke tilbage for dette sidste middel til at få den anklagede til at tilstå sit formentlige forræderi og angive sine medskyldige. Han søgte tillige at bevise af den almindelige ret, at det i højforræderisager var tilladeligt også at underkaste andre

det samme; dette blev som bekendt senere optaget i danske lov (I 20). Han foreslog derfor foruden Griffenfeld at tage Fogh og Henrik Lund i pinligt forhør. Men sikkert var der nu vakt en lønlig tvivl i kongens sjæl om mistankens sandhed og han gyste tilbage for dette forfærdelige mod en mand, som havde stået hans hjerte så nær.

Tirsdagen den 30. Maj indfandt Korfits Trolle og Otto Mauritius sig for sidste gang hos Griffenfeld for at udfritte ham om de nærmere omstændigheder ved forræderiet. Korfits Trolle føjede hertil særlig en forespørgsel, foranlediget ved Foghs udsagn om «visse fruentimmerintriger». Herved sigtedes der til tilbudet om et ægteskab med prinsessen af Taranto, der muligvis var mistænkt for medviderskab. Griffenfeld forsikrede, at han intet vidste ud over, hvad han havde angivet; derpå vilde han nu dø. Han bad om, at henrettelsen måtte tilsiges ham 3 dage i forvejen. I sin beretning herom foreslår Mauritius igen torturen anvendt, idet han sigter dem, der fraråder den, for at have en ond samvittighed; kongen burde ved dette middel én gang for alle befri sig fra sine hemmelige fjender.

Det var en ældgammel skik, at kvinder havde ret til at bede om nåde for de dødsdømte. Griffenfelds gamle moder siges at have gjort knæfald for kongen med sit ulykkelige barnebarn; hun bad ligesom han selv kun om en hæderlig død og begravelse, ikke for hans liv. Dronningen blev set aftenen før den til henrettelsen berammede dag at begive sig til den nye storkansler grev Ahlefelds hus, der lå på slotsholmen,

bag børsen. Kongen besluttede at følge Kristen Skels votum og skænke den dømte livet; han skulde hensættes i evigt fængsel og hans datter under navnet Schumacher, ligesom han selv, modtage fjerdedelen af sin mødrene arv. Generaladjutant Hans Schack fik ordre til at forkynde benådningen på rettestedet.

VII. PETER SCHUMACHER SOM LIVSFANGE.

1676—99.

Kastellet ved København, eller citadellet Fredrikshavn som det kaldtes, var som bekendt opført af Hollænderen Ryssensten i de nærmest foregående år; det var en forholdsvis lille femkant, omgiven af høje bastioner og dobbelte grave og helt indrettet til bolig for soldater og hvad der behøvedes til deres underhold. Grunden, hvorpå det var opført, var sid og fugtig; husene sank på deres fundamenter og opholdet i dem ansås for usundt og ubehageligt.

Der oplyses intet om, hvor Griffenfeld først blev indsat i arrest, men det var i alle tilfælde en bolig så god som den kunde skaffes dèr på stedet. Hans forplejning lod intet tilbage at ønske; kommandanten Sten Andersen Bille fik udbetalt 220 rdl. for de første 26 dage af hans arrest. Derefter sluttedes der akkord med proviantskriveren Nils Simonsen, der fik 5 rdl. (20 kroner) daglig for hans «fortæring». Hans kammertjener Jens Fris delte fængslet med ham, Griffenfeld var så erkendtlig herfor, at han forærede ham smykker

og juveler til 10,000 kroners værdi. Han blev til søndagen den 4. Juni, da generaladjutanten kom for at meddele fangen, at henrettelsen var berammet til den næst følgende dag. Jens Fris måtte nu forlade ham og skriftlig forpligte sig til under livs og æres tab ikke at fortælle noget af det han havde hørt eller været vidne til i fængslet. Hans plads indtoges af de to sognepræster Esaias Fleischer fra Helligånds og magister Mikkel Henriksen fra Nikolaj kirke, der rimeligvis skiftedes til at være hos ham til det sidste. Han var efter deres beretning stadig opfyldt af tanken om, at han skulde dø efter en uretfærdig dom, befort af underfundige fjender, over hvilke han nedkaldte Guds retfærdige hævn. «Han vilde dø som en god ærlig dansk mand og tro kongens tjener, der nok vilde tilstå at have fortjent døden mange gange, men dog ingenlunde nu for noget forræderis skyld imod sit fædreland eller sin konge.» Præsterne søgte at stille ham tilfreds og bad ham tilgive sine fjender, han faldt da til ro og tænkte mere frimodig på døden; men atter og atter kom dog de bitre tanker op igen.

Mandag aften blev ligtøjet og kisten sendt ud i kastellet af hans broder Albert Gyldensparre. Tidlig næste morgen blev han berettet og klokken 7 førtes han af de to præster ud til rettestedet; han var iført en hvid silke ligdragt, derover en sort overklædning med sørgeflor; på hovedet bar han sin sædvanlige paryk. På den store plads foran kirken havde soldater slået kreds om rettestedet, som betegnedes af en lille forhøjning; det var en bunke hvidt sand, hvorpå var bredt et sort klæde med silkekvaster i hjørnerne. Ved

siden af stod kisten, overtrukken med sort baj og fodret med hvidt tøj; her stod også hans grevelige våben, som det var nedtaget fra hans stol i Helligånds kirke. Bøddelen var nylig død og ingen ny udnævnt og enken forestod derfor eksekutionen, natmanden Jørgen skulde udføre henrettelsen for hende. Da Griffenfeld var kommen ind i kredsen, vekslede han nogle ord med forskellige af de omkringstående, deriblandt generaladjutanten; derimod talte han ikke til kommandanten oberst Bartold Bülov, der under processen havde afløst Bille og skal have vist ham uvenlighed. Han sagde højt og tydeligt til alle, at han døde uskyldig i den brøde man havde sigtet ham for, han havde aldrig haft ondt i sinde mod konge og fædreland; de som havde villet påbyrde ham dette, vilde komme til selv at forsvare det. Natmanden tog nu hans våben, sønderbrød det mod jorden og trådte på det, idet han sagde, at den dømte var nedstødt fra sin ære og ikke mere skulde føre navnet Griffenfeld, men Schumacher som tilforn. Præsterne trøstede ham med, at alt dette var forgængeligt og timeligt og uden betydning. Bøddelkonen lod ham nu gennem magister Mikkel spørge, om han vilde have bundet for øjnene, men han svarede kort og bestemt: nej! heller ikke vilde han have, at nogen ellers skulde røre ved ham; hans broder havde sendt kvinder til at skrinlægge ham som en ærlig mand. Han tog nu parykken af og gav den til en hosstående underofficer, sagde til natmanden, at han skulde slå dristig til, når han tog hænderne fra hinanden, og knælede ned på klædet. Han bad derpå en stund med foldede hænder, skilte dem så ad og

holdt hovedet stivt i vejret, som det var nødvendigt ved halshugning med sværd. Natmanden løftede sværdet, og først nu råbte generaladjutanten: «holdt, der er pardon!»

Den ulykkelige mand forsøgte forgæves at rejse sig, præsterne måtte gribe ham under armene og løfte ham op. Han stammede nogle usammenhængende ord: nu havde han været rede til at dø! Gud tilgive dem, der nu kaldte ham tilbage! han takkede kongen for denne nåde! — Da han havde samlet sine tanker, meddelte Schak ham, at han var benådet med evigt fængsel. Schumacher spurgte, om han måtte give ham hånden, hvorpå generaladjutanten svarede med at modtage den og tale beroligende til ham. Schumacher bad ham udvirke, at han kunde blive soldat og gå med i krigen, hvortil Schak svarede, at han måtte give sig tilfreds, «det fik at være som Gud og kongen vilde.» Natmanden kastede stumperne af det grevelige våben i kisten.

Peter Schumacher førtes morgenen efter til sit fremtidige fængsel, der imidlertid var bleven beredt til ham; broderen sendte samme dag en seng med sengeklæder «og sparlagen». Det var et enkelt værelse i «stokhuset» med forværelse til vagten; det siges at være ubekvemt og med ringe dagslys, men denne beretning er næppe pålidelig.

Et par dage efter lod han forespørge hos kommandanten, om han måtte få bøger, pen og papir til sysselsættelse; han fik det svar, at det måtte kongen bestemme. På Bülovs skriftlige forespørgsel blev der derpå resolveret, at skrivematerialier ikke kunde tilstås ham, men at bibliotekaren Villum Worm måtte fly

ham enkelte bøger af hans bibliotek, der var bestemt til at gå over i datterens eje. Broderen måtte sende ham klæder og linned og præsten Mikkel Hansen måtte besøge ham en gang om måneden. I fængslets vindue blev der indsat en rude til at lukke op.

Samme dag fik kommandanten udbetalt 80 rdl. til bøddelens enke og der blev gjort en ny akkord med proviantskriveren Nils Simonsen om hans forplejning; han skulde have 1½ rdl. (6 kroner) daglig. Af den senere spisemester Peter Hybertz siges, at han havde 1 rdl. for Schumacher, men så blev der desuden holdt en kone for ham til vask og rengøring, ligesom han fik «seinen ordinären wein über die tafeln» såvel som brændsel og lys fra kongen. I brænderegnskabet opføres han med over 20 favne brænde om året. Hans rent legemlige forplejning var altså ingenlunde karrig.

Ej heller i andre henseender var vistnok fængslet hårdt. Et halvt år efter fik kommandanten skrupler over, at præsten blev så længe hos ham, en 4—5 timer, medens de lukkede døren ud til vagten, som dog efter hans mening kunde have godt af også at høre Guds ord. Der kan jo ingen tvivl være om, at han ad denne vej stod i jævnligt samkvem med yderverden, ligesom han selvfølgelig skaffede sig det muligst behagelige selskab af sine bevogtere (en vagtmester-løjtnant og 4 mand), der jo ingen grund havde til ikke at indlade sig med ham om ufarlige samtaleemner. Han vedblev tillige stadig at få bøger og der fortælles, at han på en snild måde lavede skrivematerialier, så han kunde skrive breve; denne metode (at skrive med lyserøg) kaldtes senere her i byen «Griffen-

felds blæk». Dette er dog snarest et senere sagn; han har sikkert meget snart kunnet skaffe sig både pen og blæk og der er ingen grund til at tro, at man i de urolige krigsår overhoved har agtet synderlig på hans færd i det ensformige fangeliv. Hans slægt og venner var formående nok til at lindre ham dette så meget som muligt.

Dette forandrer jo imidlertid ikke den sørgelige kendsgerning, at han var en fange. Medens han var under anklage, gik Nils Juel i søen for at tage Gulland; da han var overført i sit fængsel, gik kongen til Skåne for at tage kronens tabte lande tilbage. Hvor forfærdeligt for den mand, som havde holdt alle tråde i sin hånd, at sidde uvirksom ved alt dette, og uvirksom ikke fordi han blev bundet til sygelejet eller var falden i fjendehånd, men fordi han var kastet ud af det som en hemmelig fjende, som den der havde forrådt sit fædreland! Umenneskelige sindslidelser må have hjemsøgt ham i hans ensomhed, og hvis ikke et stadig tilbagevendende håb om igen at komme til sin ret havde holdt ham oppe, vilde han vel være gået tilgrunde i sin elendighed.

Der er efter sagens natur ikke overleveret ret mange vidnesbyrd om Schumachers sindsstemning i disse år. To dage før henrettelsen, da han altså forberedte sig på denne, skrev han, siges der, med sin diamantring på ruden det bekendte vers:

Da verden blev mig vred, da lærte jeg at kende
for alvor først min Gud, mig selv, min ven, min fjende:
min fjende var mig gram, min ven var svigefuld,
jeg selv var skrøbelig, Gud blev alene huld!

I den første arrest fandt man endvidere nogle latinske vers, som han havde nedskrevet som svar på nogle af de nidviser, eller måske snarere den gravskrift, som fremkom efter hans fald. Denne er åbenbart forfattet af en fjende, som kendte ham godt og havde haft et skarpt øje for hans fejl, i forskellige afskrifter nævnes Jakob Worm som avtor. I hånlige vendinger revses hans pengegriskhed, hans hovmod og elskovssyge, misbrugen af den tilsnegne magt og hans svigtende evne til at føre rigets styrelse i de vanskelige tidsforhold. Skånselsløst rammende falder mange af de korte sætninger, som når der siges:

vidtløftig i sæder,
tvetydig i ord,
mangetydig i sind,
borgerlig af oprindelse, adelig af nåde, greve ved tilsnigelse,
en fyrste i rigdom, en konge i hovmod;
en ven af alle,
sig selv nærmest,
trofast mod ingen!

Eller når han sammenstilles med sin navne, apostelen Peter:

mere en Judas end en Petrus
og dog ej Petrus ulig som min herres fornægter:
Som fisker kendte jeg de gyldne kroge og i hvilke næt mennesker fanges,
klog på dette, jeg ulykkelige,
sammenskrabede jeg dynger af guld, —
men se, nættet brast!
. . . .
I fredens dage et tvetydigt orakel,
tav han i krigen, efter hertugens komme;

i magsvejr førte han skuden, til eget behag,
men i stormen havde han nær sat den til.

. . . .

Rimeligvis som svar på dette angreb skrev han da følgende vers, der synes at danne forskellige helheder:

Hvo du end er, som gransker så grumt mit fældede hoved,
tror du, min ven, at endnu ej jeg er sønderknust nok?
vig fra den gennemstungne, thi sejrherren den grumme
ofte sit dræbende sår fik af en synkende hånd.

Hvo du end er — og at nævne dit navn kan smerten mig tvinge —,
der som en fjende gram træder mit støv under fod
og end ikke tilfreds med et fald, så bradt og så lynsnart,
borer dit blodige spyd dybt i mit blodige líg:
tro mig, en lønlig kraft har naturen knyttet til graven,
skyggerne udbrede gru over det jordfaste hus, —
tro mig, du avindsmand, nu guderne selv til dig taler
og min henfarne ånd siger dig dette for sand: —
Se, den usæle er hellig, rør ikke min grusomme skæbne,
bryd ej med vanhellig hånd uskånsomt gravenes fred!

Hvo du end er, som båren af lykken i højsædet sidder
og omstrålet af guld, magtens og rigdommens glans,
medens en ydmyg stimmel i forstuen gulvet dig slider
og dit hus og din gård søge at tage med storm:
Se, hvor den tilbedte grif, der så højt opfór, nu for sværdet
bøjer sit hoved frem, — selsomt det lyder forvist, —
tilstå så: det er stormænd kun, som skæbnen sig kårer,
usselrygge og vrag vrager den hellige magt.

Denne din store landsmand, din hæder i henfarne dage . . .
. . . .

Her var versene afbrudte, hvad enten han nu havde tabt lysten til at fortsætte, eller, som der også berettes, det fundne papir var ufuldstændigt. Hvad der er bevaret er dog nok til at vise, hvorledes hans tanke var optagen af selvforsvaret og hvor skønt han endnu formaede at give den udtryk i gudernes sprog.

Om sine tanker og følelser under den fingerede henrettelse udtalte Griffenfeld sig senere til sin præst Mikkel Hansen. Da de kom ind sammen fra rettersstedet, sagde han: «Kære, Gud var mig nådigere end at han vilde jeg skulde dø i den tilstand, jeg var udi; thi jeg må nu tilstå, mit hjerte var alt for hovmodigt og opblæst til at jeg skulde kunne have beredet mig til værdelig at dø, og ansér jeg dette endnu for en af de største velgerninger, Vorherre har beviset mig, at han ej i den tilstand borttog mig.» Præsten omtalte dette ofte som bevis på, hvor vanskeligt det er for den hoffærdige at slå verden af sin tanke. Senere undskyldte han sig med, at han ikke havde troet på henrettelsen, før han blev ført ud og så rettersstedet og bøddelens sværd; da var det gået op for ham, at det var alvor, men han havde da kun haft den ene tanke at gå modig i døden og aflægge det sidste vidnesbyrd om sin uskyldighed. Rent menneskeligt blev da den rystelse, dødsangesten forårsagede ham, et gennembrud af personlighedens længe tilbagetrængte selvbesindelse.

Præsten på Kristianshavn Rasmus Byssing fortalte, at den kejserlige ambassadør ofte kom til ham om sommeren, fordi der hos ham var grønt og svalt. De talte da om Griffenfeld og ambassadøren fortalte,

at denne til ham havde ytret, at «bønnen gjorde melankoli». Det er et ord fra hans velmagtstid, da han skød alvoren fra sig, medens den dog lå dybt i hans sjæl og foruroligede ham i ensomme øjeblikke. Bønnen gjorde ham da ikke glad, men sørgmodig.

Nu i fængslet kunde han ikke mere skyde de tunge tanker fra sig; han fordybede sig i dem og fandt sig tilrette med dem. Der er opbevaret et brev fra ham til moderen, skrevet til nyår, vistnok det første, som han oplevede i fængslet; det var det første brev efter hint på hans 40års fødselsdag, som han skrev i Itzeho.

Brevet er langt og holdt i en gudelig tone, der er vidt forskellig fra alt, hvad vi ellers kender fra hans hånd. Formodenlig har det været sagt ham, at hans moder var dybt nedbøjet af sorg og sygdom; han skriver: «Jeg véd vel, hvad tanker jeg haver over Eder, nemlig freds tanker, at Gud skal give Eder den ende, som I bier og længes efter.» Dette har da vel haft sin del i den tone han anslår, men hans egen stemning har næppe været synderlig forskellig derfra. Efter en række almindelige udtalelser til trøst for dem begge fortsætter han: «Jeg ønsker og denne Guds rige velsignelse, Jesu Kristi fred og den Helligands kraftige regering og fremvækst til det gode over den lille plante, som I haver hos Jer, at hun må tiltage i alder, visdom og nåde hos Gud og alle gode mennesker, takkende Jer derhos underdanigen for alt det gode og de utallige velgerninger, I både hende og mig bevíst haver, fra vor fødselstime indtil denne dag. Sandelig, I har født mig til verden tiere end én gang,

og alle gange med smerte; og denne Eders uforskyldte kærlighed, som I bær til mig, der kun har gjort Jer al fortræd og hjertesorg, erindrer og forsikrer mig des kraftigere om Guds kærlighed til mig og Eder, efterdi han ligner selv sin kærlighed og nåde til os ved en moders kærlighed . . . Jeg véd vel, højtærede kære moder, at denne tanke skal måske falde Eder ind, når I får dette i hænderne: det sidste, du skrev mig til, da var du i fuldt flor, o hvad er din tilstand nu langt anderledes end den var dengang. Men, allerkæreste moder, hvilken tilstand synes Jer bedst, enten at være i Guds unåde og i kongens nåde, eller at være i Guds nåde og i kongens unåde. Moses holder Kristi forsmædelse langt højere end at være Faraos dattersøn og at have alt Ægypti liggendefæ; mig tykkes og, som Gud nu haver undervíst mig, at det er bedre at være dørvogter i Guds hus end at være rigskansler og en stor mand i verdens øjne.» — Og han finder sin trøst dèr hvor talløse slægter har fundet den, i Davids salmer, i hans enetaler med Gud i sin forladthed: han kan atter føre ham frem til lyset, han kan «skjule ham for tungers svøbe», hans arm er endnu ikke forkortet. Også ad denne vej kommer da håbet ham imøde, håbet om også i det timelige at finde sin oprejsning.

Den stakkels moder havde gennemgået forfærdelige dage, medens sønnens sag forhandledes og dommen fældedes; den 1. April skriver Konrad Hesses hustru til sin broder Kristian Lente i Bryssel, der var forlovet med Elisabet Reinfrank, at Marie Motzfeld er meget syg af sorg over sønnens arrest og at man venter

hendes død. I et andet brev siges derimod, at hun er ved godt mod: blot hendes søn kunde få kongen i tale, vilde nok alt klare sig. Det gik selvfølgelig op og ned for hende eftersom udsigterne formentes at skifte. Hun havde taget både sønnedatteren og hendes unge moster i huset, men dennes halvsøster Sofie Nansen, Kristian Gersdorfs hustru, vedblev at stå i det venligste forhold til sine unge frænker og det formodedes, at hun efter den gamles død vilde tage søsteren til sig. Marie Motzfeld overlevede imidlertid ulykken og til hende henvendte Kristian Lentes søstre fruerne Hesse og Giese sig, da de ud på sommeren på egen hånd tog sig på at indlede bruddet med hans forlovede. Lente selv synes ingenlunde at have været stemt for det, og pigebarnet, der nu var halvfjortende år, havde knyttet sine tanker så fast til den fraværende fæstemand, at man var meget betænkelig ved at tale til hende om et brud. Søstrene og særlig Anna Katrine Hesse, der hadede Griffenfeld på grund af mandens formentlige tilsidesættelse i kancelliet, tog da initiativet og begav sig en dag i Avgust til Marie Motzfeld for at tale med hende om sagen. Da de korte ned ad Købmagergade, så de Elisabet stå i et vindue; de var altså visse nok på ikke at træffe hende hos sin fostermoder. Samtalen fortes hen på det kildne emne, men den gamle dame optog det meget ilde. Anna Hesse sagde da, at hendes broder havde ladet kongen spørge; han havde svaret, at Lente måtte gøre som de andre havde gjort, der var forlovede med rigskanslerens slægtninge. Marie Motzfeld blev imidlertid heftig og vilde ikke påtage

sig at sige pigebarnet, hvad man havde i sinde; Lente havde i breve kaldet Reinfrank for fader, det vilde binde ham. De andre sagde herimod, at i Danmark binder kun præsten og en sådan var ikke tilstede ved trolovelsen. Marie Motzfeld vilde da, at de skulde tale derom til barnets fader eller svogeren, rentemesteren Kristian Gersdorf. Længere kom man ikke den gang.

Kort efter tog Gersdorf sin hustrus søster i huset og man blev nu noget forsigtigere; i December skriver Fredrik Giese til sin svoger, at man må lade tiden råde, hun glemmer ham nok. Svigerinden i Glückstadt er mere åbenhjertig, hun tilstår, at man ikke er vis på, at den faldne kansler ikke igen kan komme til magten, vist er det at Gert Schrøder i høj grad er i kongens nåde. Således trak denne sag i langdrag; den gamle Reinfrank vilde ikke løse Lente fra sit løfte og først flere år efter indgik denne et andet ægteskab i Bryssel. Mange bebrejdede ham dette, medens andre undskyldte det med brudens mangel på højere selskabelig dannelse. Denne synes ganske vist at have været forsømt af Griffenfeld; thi medens hun opholdt sig i hans hus, klager Anna Hesse over, at hun ikke engang kunde tysk. Hun arvede ved sin faders død en del af Fævejlegård og ægtede her sognepræsten Fredrik Lyngby.

Overfor Peter Schumachers datter Charlotte Amalia blev benådningens umilde bestemmelser ikke bragte til udførelse; hun beholdt sin faders adelige navn og stand, ligesom der gaves hende vederlag for hele sin mødrenearv og arven efter sin oldemoder, Hans Nansens enke, der var død 1674. 20. Juni 1676 udgik der konge-

brev til Albert Gyldensparre og Hans Nansen om at antage sig værgemålet for hende og af skatmesteren at modtage det gods og de obligationer, som var udlagte for arven. Hans Nansen havde opgjort denne til næsten 60,000 rdl., hvori der dog kom til at afgå godt 11,000 rdl., dels for indbo, som endnu var i behold, dels for jordegodset på Sjælland, som han havde beregnet for højt. For resten blev der udlagt godt 65 tdr. h. k. i Fævejlegård, huset på Købmagergade med en ny stald og indbo for 12,000 rdl., samt i obligationer og rede fordringer c. 34,000 rdl. Af disse synes over 20,000 at være indkommen, medens huset noget senere af kongen blev solgt til general Fredrik Arenstorf for 9,800 rdl., uden at Charlotte Griffenfeld kunde få købesummen. Blandt andre fordringer, som hun aldrig fik, var farmoderens gæld på 6,600 rdl., der således dog blev i familien, og Fredrik Gabels obligation på 3000 rdl. For disse fordringer fik hun efter sit giftermål udlæg i Endelave ø; for hendes rede penge synes formynderne at have købt Stensballegård. Indboet, deriblandt det store og kostbare bibliotek, flyttedes ud af huset, til Hans Nansens ejendom på slotsholmen.

Charlotte Amalia blev imidlertid standsmæssigt opdragen og kom senere i huset hos Hans Nansen, der blev justitsråd og præsident i København, ligesom hun nød godt af sin faders gamle venskabsforbindelser blandt adelen. Hendes «fæstemand», Nils Fris til Frisenborg, trak sig dog tilbage fra hende, og da Berte Skel til Selsø, Birgittes søster og enke efter general Nils Rosenkrans, der faldt i Skåne, senere bad dron-

ningen om hun måtte forestille den unge pige, som var opnævnt efter hende, ved hoffet, fik hun det skrappe svar, at hendes majestæt ikke vilde se den forræders datter.

Ordningen af Schumachers hus og bo blev opsat henved et års tid og behandledes da sammen med Jørgen Foghs.

Alt i Juni 1676 var Samsø bleven henlagt under kongens eget kammer og grevskabet Griffenfeld omdannet til et «Tønsberg amt». Noget senere oprettedes Samsø som bekendt til et grevskab for Sofie Amalia Moth og hendes efterkommere, familien Danneskjold, medens Tønsberg gaves U. Fr. Gyldenløve i mageskifte for gods i Danmark. Det solgtes 1683 til grev Wedel og fik da navnet Jarlsberg.

Regnskabet over Foghs konfiskerede midler opgjordes af Korfits Trolle og Erik Rodsten; de beløb sig til ialt godt 31,000 rdl., deraf 11,389 rdl. i penge især guld og pantelån, 19,656 rdl. i obligationer. Noget heraf var straks givet til flåden, henved 5000 rdl. gik til Schumachers kreditorer, resten indbetaltes til zahlmesteren Peter Brandt.

Schumachers gæld blev opgjort af Holger Vind og v. Støcken; der blev tinget af med håndværkere og handlende og deres tilgodehavende derefter betalt. Kræmmere skyldte han 6,712 rdl., håndværkere 5,090 rdl.; det blev nedsat til henholdsvis 5,663 og 3,917 rdl. Det ser ikke godt ud, at han havde kælderen fuld af rede penge, medens forretningsfolk ikke fik, hvad der tilkom dem. Tjenerne havde alle løn til gode for flere år, de havde jo haft deres «uvisse indtægter» og ingen

af dem fik nu hvad der blev opgivet; Jens Fris måtte aflevere sine juveler. De 9 lakajer fik dog hver 20 rdl.; en enkelt af dem, Johan Neve, der også nævnes som delagtig i pengeudpresningerne, blev nogle år efter renteskriver. Pigerne fik, hvad de havde tilgode; Barbara Lavridsdatter, der havde »opfødt datteren i 4 år« efter moderens død og havde fået tilsagn om 100 rdl. årlig men intet havde modtaget, måtte dog nøjes med et års løn.

Bedst klarede den stærkt kompromitterede Henrik Lund sig. Han havde været så heldig, en måned før ulykken indtraf, at ægte en datter af den gamle fortjente kancelliforvalter Rasmus Rasmussen og det var utvivlsomt dette, som reddede ham. Som forhen omtalt fængsledes han den 11. Marts; han fik en rørelse og måtte afhøres i sengen; senere foreslog Otto Mauritius at underkaste ham tortur. Imidlertid holdtes han i fængsel året ud, uden at der forlyder noget om sagsanlæggelse imod ham, og 14. Januar 1677 takker han kongen for at være frigivet. Han søgte da om fornyelse på løftet om at blive kancelliforvalter. Dette blev tilstået ham og han fik bestalling på at gå sin svigerfader til hånde; han brugtes til at bringe orden i danske kancellis arkiv. Senere blev han gehejmeregistrator for de udenlandske sager i det tyske kancelli, men døde alt i året 1685.

Det omslag i opfattelsen af Griffenfelds sag, som med en slags naturnødvendighed måtte indtræde, kan dateres langt tilbage i tiden. Ugedagen efter hans arrestation skriver den teologiske professor Jens Birkerod i sin dagbog: »Herre Gud, hvad har dog en uges

tid gjort in publicis megen forandring! Og kunde man nok af mange ansigter såvel i kirken som anden steds kendeligen mærke hine altererede gemytters dybsindige melankoli.» Den engelske resident John Paull skriver samme dag som henrettelsen skulde have fundet sted: «Jeg kan forsikre Dem, at selv hans fjenders had er forvandlet til medlidenhed ved at høre, hvad han har sagt, og det mod, han har víst. Mange mener, at ondskab mere end brøde er skyld i hans ulykke.»

Vi ser da også snart et fuldstændigt omslag i de viser, der på den tid gav udtryk for den offenlige mening. Ved efterretningen om Griffenfelds arrestation havde Jakob Worm endnu skrevet en hoverende sang, fuld af de mest nærgående beskyldninger imod ham, alle de vildeste rygter sættes her på rim. Noget senere klager han over, at intet er blevet bedre efter hans fald, snarere værre, og han giver medlidenheden et stærkt udtryk, ligesom han anråber kongens nåde for ham. Især træder dette dog frem i visen om «fuglenes herredag», «da den forhadede og forhånede grif, formedelst beskyldet korrespondens med strudsen og påfuglen, eftersættes, beskyldes, antastes, fængsles og til døde dømmes.» Dette billed udføres nu meget snildt, således at griffens levnedsløb fortælles og hele processen udføres. Pelikanen (Pløn) kommer til hove og fatter nag til griffen, ørnen overtales, og han falder i de hadefulde fugles snare. Derefter sættes retten: «ej blæk, ej pen ham levnes», «al verden ham undviger, de men' at Gud ham har forgæt.» Kun kvinderne ynkes over ham: prinsessen, dronningen og hans gamle veninder:

I ørnens hus den *spurve*
lå død ret som en sten,
det skar i hjert' og marve
på *turtelduen* ren,
de *agerhøner* trende
fandt i sit hjerte sjælemén,
de sig til døden vene.

Digteren ender med at anraabe Gud og kongen om nåde for den ulykkelige, som nu sukker i fængslets uhygge.

Stemningen for Schumacher fik efterhånden en ikke ringe næring af den skæbne, som traf flere af hans dommere og fjender. Hertugen af Pløn trak sig før årets udgang fornærmet tilbage fra sin høje plads i spidsen for hæren og rådet; general Fredrik Arenstorf blev to år efter dømt fra ære, liv og gods på grund af uagtsomhed i sin kommando i Skåne, og der gik rygter om at han havde stået i forrædersk forbindelse med fjenden; han blev vel benådet, men rygtet tabte sig ikke. Den gamle præsident Kielmann, hvis vidnesbyrd jo havde bidraget til at fælde Griffenfeld, døde kort efter i kastellet, hvor han blev indsat i forvaring; man påstod, men vistnok uden hjemmel, at han havde taget gift. Tomas Finke blev amtmand på Bornholm, men faldt kort efter af hesten og slog sig ihjel; han havde jo været en af Schumachers første og fortroligste ungdomsvenner. Korfits Trolle, der havde spillet en så fremragende rolle ved hans anklage og domfældelse, døde senere i stor fattigdom. Om de borgerlige dommere, Peter Lassen, Peter Resen og Titus Bülcke, siges der, at de angrede deres del i sagen og ikke kunde finde ro for de tvivlsmål, som senere opkom.

Værst gik det dog anklageren, den holstenske licentiat Otto Mauritius. Han gjorde, hvad han kunde, for at skaffe sig en god stilling, medens han var her; derfor holdt han sig nær til hertugen af Pløn og søgte at vinde hans tillid ved at efterspore andres formentlige intriger. Der er opbevaret et brev fra ham til hertugen, hvori han fortæller, at der ved siden af kongens hemmelige råd findes et andet, som han kalder natrådet og i hvilket «hanen især skal gale»; altså overjægermester Hahns hofparti. Han opgav senere, at dette var Simon Petkums ord. Efter dommen over Griffenfeld virkede han for at få anlagt sag mod Kielmann som født kongelig undersåt. Dette opnåede han dog ikke, da præsidenten med sin søn Fredrik Kristian for at få et mildere fængsel og undgå kriminel tiltale gik ind på at betale en tønde guld i bidrag til krigsomkostningerne, ligesom de lovede at virke hen til et bedre forhold mellem kongen og hertugen af Gottorp. I det følgende forår løslodes sønnerne, efter at faderen var død og pengene betalte.

Otto Mauritius fulgte med hertugen til Skåne, men indviklede sig efterhånden, tildels vel af trang, i en række forbrydelser, særlig falsk i forskellige former. Han blev af hofretten dømt fra ære, liv og gods; højesteret lagde hertil at han skulde miste sin højre hånd. Han benådedes på livet og førtes fra det blå tårn til Hammershus, hvor han senere døde i elendighed.

Også krigens uheldige gang måtte efterhånden vende stemningen til fordel for Schumacher. Så længe han var med gik alt godt, sagde man; han havde for-

staet at holde Frankrig udenfor kampen i Norden; han havde vidst at mildne fjendskabet med Sverige; han havde aldrig stolet på de forbundsfæller, der efterhånden lod os i stikken. Harmen vendte sig nu mod de uheldige hofmænd, især Hahn, tildels Knuth og andre. Imod Hahn skrev Jakob Worm sin satire: «Abrahams syn, eller et synderligt og selsomt syn, som er set på himlen over Abrahamstrup og Svanholm» (Oktober 1678). Disse to gårde i Horns land tilhørte Hahn og Fredrik Arenstorf, og poeten udmaler nu, hvorledes disse to mænd med deres venner Otte Skel, Holger Vind, Peter Brandt, Henrik v. Stöcken og Didrik Schult, kæmper mod den halvdøde Grif, der dog omsider kommer til kræfter og overvinder dem alle.

Således var stemningen til en vis grad forberedt til at der ved krigens slutning kunde virkes for en benådning. Schumachers slægt tænkte herved, vistnok efter hans egen anvisning, især på et initiativ fra engelsk side. Her havde han hengivne venner, først og fremst biskoppen af Lincoln, Tomas Barlow, dernæst Bertie, Henshaw og andre. De gjorde også forskellige velmente forsøg, men uden resultat; et engelsk brev til selve Marie Motzfeld af 3. Juli 1679 udtaler, at det er lykkedes vennerne at formå kongen til at sætte det i sin afsending Roberts instruks, at han skal virke for hendes søns frigivelse.

I efteråret 1679 var Gyldenløve i København og i November måned samme år tog han varig bopæl her med sin hustru. Han havde efter alt at dømme endnu ikke glemt sin tidligere fortrolige ven, og ligesom han til sin tid havde bedet for Eleonore Kristine og den

stakkels Sperling, har han næppe undladt nu at gøre forsøg på at formilde kongen overfor sin forrige rigskansler. Han udtalte jo senere åbent til forskellige, at han beklagede Griffenfelds fald og at det ikke skulde være gaet så galt, hvis han havde været ved hoffet. Men ud over en formildelse af fængslet kunde dog ingen tænke pa at nå overfor kongens bestemte overbevisning om, at Griffenfeld havde forrådt ham; dette var endnu for nylig udtalt i et officielt stridsskrift mod Gottorp. Selv om han vilde eftergive Schumacher al straf, vilde det jo efter denne opfattelse være nødvendigt at sikre sig hans person, for at han ikke i udlandet skulde oplægge råd mod sit fædreland; ingen kunde blive farligere end denne mand, hvis evner han havde de højeste forestillinger om. Og hvorledes havde ikke Ulfeld mishandlet riget og ængstet kongehuset lige til sin dødsdag!

Krigens ophør muliggjorde derimod en bortflytning til et andet sted i rigerne og for en sådan og den dermed følgende formildelse af fængslet gjordes der da også forbøn hos kongen. Det siges at have været dennes søster Ulrikke Eleonore, som bad for ham, da hendes ægteskab med Karl XI nu skulde fuldbyrdes; men andre stod da sikkert bagved, måske selve enkedronningen, hvis hengivne tjener Griffenfeld havde været. Gyldenløve gav vel den nærmeste anledning til at Munkholmen blev valgt til fremtidigt fængsel, istedenfor det skumle Hammershus, der ofte var brugt i dette øjemed. Som en sørgelig modsætning til de gyldne medaljer, som venner engang havde ladet slå til hans forherligelse, lod statholderen, rimeligvis ved

denne tid, støbe en allegorisk fremstilling på sine norske jernovne: ørnen, som bortfører Ganymedes fra en blomstrende kyst til et øde klippeland, hvorunder læses:

Da jeg greb overmand ved fod,
tog han mig bort med sig;
thi råder jeg min ven så god:
han spejle sig i mig!

Ovnplade i musæet i Hjørring.

Den 7. Marts 1680 udfærdigede da Gyldenløve fra København en ordre til generalmajor v. Hoven i Trondhjem om at lade indrette «tvende bekvemme værelser udi det inderste tårn på fæstningen Munkholmen, således at de kan være varme og digte til at logere udi.»

Denne ordre ekspederedes videre til fæstningens materialforvalter Anders Clausen Klingenberg og istandsættelsen foretoges derefter ufortøvet. Det pagældende mægtige tårn havde ovenpå to hvælvede etager et stort åbent rum, hvortil en trappe indeni muren førte op. Der måtte her lægges både gulv og loft, opsættes skillerum og vægpanel, laves sengesteder, borde og bænke; vinduerne, som storm og uvejr havde ødelagt, måtte indsættes fra ny, og der blev opsat en stor jern vindkakkelovn osv. Af de to værelser var det yderste bestemt til fangen, det andet til hans tjener, i et særligt rum fandtes tårnvagten, som forhen rimeligvis har haft hele etagen til sin rådighed. Senere blev der foretaget en istandsættelse af tårnets ydre, især af kobbertaget, hvorefter det kaldtes kobbertårnet. Bekostningerne ved alt dette løb op til over 600 kroner.

Selve overforelsen af fangen måtte opsættes til der ud på foråret fandtes en passende skibslejlighed, og Schumacher kom således til at forlade hovedstaden midt under de store festligheder i anledning af Ulrikkas formæling. Prinsessen førtes over Sundet den 4. Maj, tre dage efter vendte kongen og dronningen tilbage til København fra Fredriksborg. De tog derud igen den 18. og dagen efter holdt de her prinsessen af Tarantos bryllup med grev Anton af Oldenburg, hvis datter Antonette et par år i forvejen havde ægtet Gyldenløve.

Schumacher sendtes afsted med fregatten «Antonette», hvis kaptajn Jens Jensen den 23. April fik sine ordrer af admiralitetet til at overføre de hjemforlovede norske bådsfolk til Bergen og Trondhjem. Ligeledes skulde de til Norge beordrede søofficerer og oberst G. Kr.

Schultz ved Trondhjems regiment fodfolk følge med. Denne sidste blev beordret til at føre Peter Schumacher som fange til Munkholmen. Kongebrevet af 9. Maj, som medgaves ham, lyder således: «Vores allernådigste vilje og befaling er, at kommandanten på Munkholmen nærværende person Petter Skumacher af oberst Schultz antager, hannem flittig sammesteds forvarer og på hans aktioner og væsen agt giver, således som han det agter at ansvare og være bekendt. I det øvrige haver han sig med samme Skumachers underholdning at rette efter vores statholders og generalfeltmarskal Gyldenløves ordre.» Denne gik ud på, at han skulde logere fangen i de 2 kammerser, der dertil var indrettede: «hvad hans underhold belanger, så haver I hannem med spisning vel at forsyne, så og daglig så megen rinskvin, som han her haver haft, lader bekomme.» Han skulde kvartalsvis have pengene forud af tolden i Trondhjem, nemlig 2 sl. dl. (5¹/₃ krone) daglig. Hver dag skulde han gøre anmeldelse om fangens tilstand til en af stadens højeste embedsmænd, generalen, obersten, amtmanden eller kommandanten, hvem der var tilstede.

Ugedagen efter udstedelsen af det nævnte kongebrev blev Peter Schumacher hentet ud af kastellet af sin broder Albert Gyldensparre, i dennes lukkede vogn; oberst Schultz modtog fangen af kommandanten. De kørte til Rungsted, hvor fregatten lå for anker. De to brødre tog en hjertelig afsked med hinanden, og da fregatten straks efter satte sejl til og lettede anker, stod Peter Schumacher på skansen og så ned ad Sundet, indtil byen forsvandt for hans øjne og «han sagde

det bedragelige København en gode nat.» Sorejsen var stræng for ham, efterat han nu så længe havde levet i stueluften, og han var syg det meste af vejen. Natten til den 22. Maj, da de altså vel var under den norske kyst, stod der et ualmindelig stærkt nordlys op over himlen, så strålende og omskifteligt, at det gav anledning til de mest modsatte beretninger og fortolkninger. I begyndelsen af Juni blev Schumacher sat i land pa Munkholmen, som han først 18 år efter skulde forlade som en gammel, til doden mærket mand.

Den lille klippeø ligger en fjerdingvej ud for Trondhjem, omgiven af fjordens talrige forgreninger, dens maleriske kyster, skovklædte odder og rige landskaber. Det var en holm med en lang og mærkelig historie. Sit oprindelige navn, Nidarholm, havde den ligesom Nidarós og Nidarnes efter Nidelven, foran hvis munding den lå, men sagaen synes at ville forklare det som «nidholmen», fordi der her var rettersted; hovederne af Hakon jarl og hans træl blev som bekendt opstillede her «blandt andre niddinger» og hilsede med hånende stenkast.

Ikke ret længe efter sendte Knud den store de første munke hertil; et større klosteranlæg oprettedes af Magnus Barfods lændermand Sigurd Uldstræng.

Senere nævnes både holmen og klostret ofte; det var et meget brugt anlægssted for skibene og klostret blev et rigt og ansét abbedi; her forfattedes den første Norgeshistorie af Tjodrik munk, hvis skrift viser at der i klostret fandtes en rig bogsamling. I den politiske historie bragte især abbeden Bjørn, en af Skule jarls mest hengivne venner, «Holme kloster» i folkemunde.

Efter reformationen forsvandt selvfølgelig denne herlighed og Munkholmen, som den nu kaldtes, lå hen med sine forfaldne bygninger, hvis svære mure i nødsfald kunde bruges til forsvar. Således faldt den i Svenskernes hænder 1658, efterat stykløjtnanten Svend Svendsen Skien havde bortført våben og andre krigsfornødenheder herfra. Da krigen straks efter udbrød på ny, var han med til at tage øen tilbage og han befæstede den nu med skanser; den gamle klosterkirkegård gravedes op og levningerne af de gamle beboere samledes i en stor fællesgrav. Efter freden blev holmen befæstet med ringmure og tårne, således at de gamle bygninger, som endnu stod, blev led i det nye anlæg. Ved tronskiftet opgives besætningen til ialt 48 mand, nemlig 10 artillerister, hvoriblandt en stykkaptajn og en arkelimester, samt 38 mand fodfolk under en kaptajn og en løjtnant. Fra sin rundrejse i Norge i sommeren 1673 indberetter Gyldenløve, at det store tårn, som man har begyndt at opføre på Munkholmen, skrider rask frem; det er 230 alen i omfang, 8 i murtykkelse og har nået en højde af 10 alen. Han håber, at stedet efter dettes fuldførelse vil blive en uindtagelig plads af stor betydning for forsvaret. Det blev pålagt de talrige sejlere, som her færdedes ind og ud, at hilse fæstningens flag ved at sænke topsejlet.

Peter Schumacher medførte kun få bøger til sit nye fængsel, han siges at have indskrænket sig til at medtage en bibel, samt Ciceros og Plutarks værker. Senere lånte han dog også især historiske skrifter i Trondhjem og hjemmefra sendtes der ham af og til af slægt og venner, f. eks. skrivkalendere. Hans store og kostbare

bogsamling var brændt, før han forlod Køb
Den stod opstillet i Hans Nansens hus pa slotsholmen, men var bestemt til at sælges, katalogen var trykt og dagen siges at have været bestemt; indtægten skulde tilfalde hans datter. Da fortærede en ulykkelig ildebrand det hele (4. Marts 1679). Huset blev ikke genopført og Hans Nansen købte Griffenfelds tidligere gård af Fredrik Arenstorfs bo, der ved den tid var tildømt kongen. Således kom Charlotte Griffenfeld alt som syvårs barn tilbage til sit fødehus!

Det var en bitter skuffelse for Peter Schumacher, at han blev ført til Munkholmen, og der siges at være hengået rum tid, før han fandt sig til rette i sin skæbne. Håbet om en udløsning havde fået et hårdt knæk, men det kom dog op igen og gav ham styrke til at gå de lange år imøde.

Stedet selv var jo langt mere tiltalende end det, han havde forladt; han var som i en ny verden, midt i det fribårne larmende hav, langt borte fra en hovedstad, hvis giftige ånde han havde lært at hade. Fra sit tårnvindue, til hvilket han måtte træde op på en lille forhøjning, kunde han se vesterud over fjorden med dens livlige skibsfart og de rige og skønne bygder ned imod indløbet. Sine omgivelser vandt han snart; Svend Svendsen Skien var kommandant og lærte snart at sætte pris på ham, han betroede ham sin søn Tomas til opfostring. Denne har senere beskrevet sin lille fødeø i vers, som det dengang var skik, og omtaler udførlig sit forhold til den mærkelige fange. Det enomme opholdssted med sine levninger fra munkenes

tid, ligsten og pandeskaller, siger han, gjorde ofte selv drengen melankolsk:

«Mens når nu timen kom, jeg skulde gå i kloster
til den indmuret munk, der inden mange poster,
som alle væbned' var, sad fængslet nat og dag, —
hvad var den time sød, hvad var den tid mig glad!

Hans fængsel min fordel, hans fangebur min nytte,
mod hans omgængelse jeg ingen glæde skøtte',
så lang var ingen dag, den var jo alt for kort,
når jeg ham hørte på, al travrighed gik bort.

Ej rigdom, mens visdom, ej guld, men Gud han ej'de,
ej verdens pragt og stads gav ham her noget lejde,
endskønt han større skat og større himmelpund
besad, end verden tror og nogen sige kund'.

Hans visdoms hjerte ham var et bibliotek,
hans kloge hjerne ham var et ret apotek,
så ingen svaghed ham på legem eller sjæl
kund' komme til, han jo dog lev'de meget vel.

Det verdslig visdoms dyb, hans hjerte og hans hjerne
omgivet havde, jeg mått' tale om så gerne,
mens jeg for ringe er, jeg er jo alt for svag
at sige noget her og skønne i den sag.

Mens jammer var det dog for verdens politia,
og jammer var det mer for vor teologia,
at ej med pen og blæk mått' komme for en dag,
hvad her med hannem skjult blev under gravens tag!

Han som en munk indlukt, ja noksom vel indmuret,
hel tålig sled sin tid, tålmodig sig i buret
fornøjede, så jeg det frilig sige tør,
at Munkholm slig en munk ret aldrig havde før.»

Der er opbevaret, også af Tomas Skien, et par latinske vers, i hvilke Schumacher forherliger den ø,

som var bleven hans bolig; i oversættelse lyder de omtrent sådedes:

«Midt i soen oplofter sit stolte, urørlige hoved
Holmen, som fordum gav ly hættebærende mænd,
hætten den grå har nu veget plads for skinnende hjelme,
stykkernes dundrende lyd lyder for klokkernes klang,
højt de minder med bulder og brag den glemsomme skipper
ydmygt at hilse vort flag, som det er sømandens pligt,
«hør,» de råber, «hallo! det svulmende topsejl du stryge,
Nordens konge har her havgudens vælde og ret!»»

«Højt som et hav-åg Munkholmen ligger, de truende bølger
brydes skummende mod fjeldets urokkede sten,
ja, den kaster tilbage det vrede hav fra sin side, —
se, det er lærdom for dig! fatter du klippernes sprog?
hvad mæler stenen og hvad det tårn, som står på dens skulder,
murtindens sluttede ring, mændenes årvågne vagt?
Mon ej, at Herrens navn for os er det stærkeste fæste,
stærkt som en tilflugt i nød for den gudfrygtige sjæl,
om dig slår kreds den himmelske vagt, de salige skarer:
har du den levende Gud, hvad er da menneskets had!»

Det spørgsmål påtrænger sig her, om denne mand ikke kunde have ydet noget ualmindeligt i digtning

eller tænkning, for ikke at tale om videnskaben, hvis man havde givet ham midler i hænde til det i hans fangenskab. Vi mindes livsfangen Johannes Messenius på Kajaneborg i det høje nord, hvor han forfattede sin Sveriges historie med de hjælpemidler, Gustav Adolf lod ham få; keddelflikkeren John Bunyan, der skrev sin berømte digtning «the pilgrims progress» i Londons fængsler, og «den fangne grevinde», der i blåtårn skrev sit «Jammersminde». Svaret må dog blive en stærk tvivl om, at Schumacher sad inde med tilsvarende evner. Som det alt gentagne gange er bemærket i det foregående, var han en ufrugtbar natur, hans skaberevne stod ikke i forhold til hvad han formaede at tilegne sig, at forme og give udtryk. Han hørte hjemme i handlingernes, forretningernes, samtalernes verden, dèr hvor evnerne holdes i ånde udefra, hvor der gives og tages, hvor den overlegne personlighed kan bruge de mangehånde mindre talenter og lade dem arbejde sammen til et fælles mål. Hvad kunde han ikke i de kommende fredsår have udrettet som kansler, som formand i statskollegiet, i kongens eget kammer! Overladt til sig selv kunde han næppe komme ud over det enkelte stemningsudbrud, eller de til hans læsning og undervisningen knyttede tankerækker. Det eneste arbejde, som kendes fra denne tid, er et meget udforligt register til «danske lov», som siges forfattet af ham i fængslet (altså efter 1683). At han nøjedes med et så beskedent flidsarbejde, tyder ikke på nogen trang til selvstændig skabning. Ingen kan dog i dette stykke vide noget med sikkerhed, og det vil altid stå som et af de mange sørgelige træk af hin tids fattigdom i for-

staelsen af fremragende mænds betydning for et folk, at der ikke synes at være ofret dette forhold en tanke.

Fra Juni 1683 daterede den latinske omskrivning af et par af Davids salmer (23. og 42.), som fandtes skrevne på væggen i hans kammer. Den sidste indeholder en gribende klage («ligesom hjorten skriger efter vandstrømme, så skriger min sjæl til dig, o Gud!») gengivet med det latinske sprogs hele fynd og anvendt på hans egen ulykkelige skæbne; således det 28. vers:

«Hvi skal her jeg gå, tung og mod i tanke,
spottet, skudt til side, fulgt af hån og latter,
arge fjenders fryd, fabel for en sløv og
tankeløs mængde!»

Den 23. salme indeholder trøsten og beroligelsen: «Herren er min hyrde, mig skal intet fattes!»

Man har tænkt, at disse omskrivninger kan have haft en særlig ydre anledning, da Schumacher selv mod sædvane havde dateret dem, og i den anledning gættet på den tilladelse Gyldenløve i den pågældende måned fik til at sælge Tønsberg. Dette kunde dog vel næppe nu anfægte ham synderlig; skal der tænkes på en særlig anledning, var den snarest given ved den kongelige resolution af 16. Juni 1683, hvorved der blev tilståèt hans moder en årlig nådepenge af 200 rdl.; hun havde på grund af sin nærings tilbagegang bedet om fritagelse for skatter, men modtog i steden for denne uventede gunst. Efterretningen herom kunde vel nok sætte sønnen i stærk bevægelse; det var en ydmygelse for hans moder og dog tillige et tegn på kongens godhed, måske et forbud på en fuldstændig udsoning. Hvor

lidt kan ikke sætte den nedbøjedes forhåbninger i bevægelse!

Endnu en anden begivenhed måtte ved denne tid oplive hans håb. Prins Jørgen var pludselig bleven forlovet med den engelske prinsesse Anna, der havde udsigter til engang at bestige tronen. I England havde han sine bedste venner; hvad kunde der ikke nu udrettes ad denne vej! Tomas Barlow gjorde da også gentagne forsøg, men de førte ikke til noget; han tilbød, siges der, at tage Schumacher over til sig og indestå for ham. Da Morten Renberg, den senere stiftsprovst, opholdt sig i England et par år efter, blev han efter i et selskab at have talt om Schumachers skæbne, ført til biskoppen af Lincoln; denne modtog ham venligt, viste ham Schumachers portræt, der hang ved hans seng, og udbrød i vrede: «Gud forbande de danske, — gror der sådanne folk på træerne hos dem?» Han beholdt Renberg hos sig i flere dage og tilbød ham 100 pund årlig, om han vilde være hans bibliotekar. Renberg fortrød ofte senere, at han ikke havde taget mod tilbudet.

I året 1685 døde enkedronningen og kongen gjorde straks efter en rejse til Norge, efterat have sat Eleonore Kristine i frihed. Schumacher havde lige modtaget en nådesbevisning, idet der ved resolution af 27. December var tilstået ham 200 sletdaler til klæder og andre fornødenheder. Efterretningen herom var næppe nået op før en god stund efter, og han kunde vel fristes til at sætte dette i forbindelse med mildere tanker hos kongen.

Søndagen den 21. Juni ankom denne med sit følge til Trondhjem; han blev roet derind af bønder fra Ørke-

dalsøren øst omkring «Nesset»; i den lyse aften saluterede Munkholmen ham under forbifarten med ni skud; klokken halv elleve nåede han stadens brygge. Han besä det lille fort Kristianssten og hvad der ellers var at iagttage fra et militært synspunkt, men kom ikke til Munkholmen. Om fredagen forlod han byen og gik østerpå.

Hvad var der sket i disse fire dage, som kongen tilbragte hos general Vibe? Det er alt for latterligt, når man har påstået, at han slet ikke mindedes Schumacher; men er det pålideligt, når der senere fortælles, at det havde været hans agt at give ham fri? Det er ikke let at have en mening herom, men adskilligt kan tale for det. Tanken har da været, at kongen på selve stedet vilde høre noget om fangen, og at han derefter har taget sin bestemmelse. Muligvis har hans hemmelige frygt for mandens upålidelighed da fået ny næring, eller blot modet til at røre ved den halvglemte sag har svigtet ham. At det var en ny og bitter skuffelse for Schumacher, derom kan der ikke være nogen tvivl.

Hvad der mere end løse rygter synes at stadfæste at kongen har omgåedes med sådanne tanker, er de efterretninger, der året efter af den franske og den svenske afsending meddeles deres hoffer. Storkansleren Fredrik Ahlefeld døde 7. Juli 1686 og et par dage efter skriver Coyet til Karl XI, at man ikke véd, hvem der skal være hans efterfølger, nogle mener Konrad Reventlov, andre Just Høgh, «atter andre er af den tanke, at Griffenfeld atter turde komme på brædet igen»; de styrkes heri af den mening, at kongen ifjor vilde have

givet ham fri, hvis det ikke var bleven hindret af Reventlov. Alt i Maj havde Cheverny skrevet noget lignende til Ludvig XIV. Ahlefeld var syg og man var usikker om, hvad fremtiden vilde bringe; det syntes at de endog frygtede Griffenfelds tilbagekomst. Vist er det, at kongen siden kanslerens sygdom har følt sig ilde stillet og ikke har kunnet tilbageholde den ytring: «hvis Griffenfeld var her, skulde det ikke være som det er.»

Vistnok har Coyet truffet det rette, når han så hovedhindringen for Schumachers genindsættelse i Konrad Reventlov. Der var gammelt fjendskab mellem de to mænd; Schumacher havde fået ham fjernet til Haderslev, og da han nu var bleven overjægermester efter Hahn, patron for universitetet og medlem af konsejlet, ønskede han sikkert mindst af alt denne overlegne mand tilbage i kongens råd. Resultatet blev da, at der ingen storkansler udnævntes, medens Reventlov faktisk fik embedets myndighed; dagen efter kongens død fik han navnet. Var det en rest af hengivenhed for den gamle rigskansler, som gav sig udtryk i kongens ulyst til at lade Reventlov få navnet? eller var dette blevet ham imod?

Samme år som Peter Schumacher oplevede den store skuffelse, døde hans elskerinde, den skønne Magdalene Sibylle Gersdorf, vistnok hårdt ramt af den samme skuffelse. Forgæves havde Jørgen Bjelke søgt at få den forvisning fra hovedstaden, som var overgået hende, ophævet. I foråret 1677 førte han hende syg til Ny Amager (Fredriksberg), hvor hun med sin datter boede i «prinsessernes gård»; han bad om at måtte

Konrad Reventlov.

tage hende ind i sin gård i København, men det blev afslået, som han påstår ved Hahns og Korfits Trolles indflydelse. At hun kunde tage ind på prinsessernes gård, viser jo, at forholdet til hoffet dog ikke var helt afbrudt, og det samme fremgår af den efterretning, at hun døde «i den lystige Nilles hus på Amager» (6. Oktober 1685). Denne Nille var nemlig en personlighed som stod hoffet nær; hun var gift med Mogens Pedersen Snaphane, gårdmand i Ny Amager, men må tidligere have tjent kongefamilien. I kongens kammerregnskab opføres hun nemlig jævnlig med gratialer, der betegnes på en måde, som forudsætter, at hun var den «lystige» (morsomme) Nille; hun får 10 rdl. i «rejsepenge til København», 8 rdl. for «ferske æg», 10 rdl. «for majmåneds mælk» (ved mikkelsdag), 12 rdl. «til vin på sin datters bryllup»; desuden 10 rdl. hvert nyår osv. Efter ikke at have svaret sin landgilde i et par år får hun den anslået i penge til 35 rdl. årlig og eftergivet på livstid. I hendes hus kunde godtfolk tage ind, også fornemme vejfarende. Og her døde da også den «bitte Malene». To år efter døde veninden Birgitte Trolle, friherinde på Brahetrolleborg.

I året 1690 nåede Charlotte Amalia Griffenfeld 18 års alderen; hun var nu i huset hos sin farbroder Albert Gyldensparre. Tiltrods for sin velstand og vel også skønhed havde hun ingen bejlere haft, fordi man frygtede kongens unåde; men i Oktober dette år fik baron Fredrik Krag, der en kort tid havde været gift med en datter af Jens Juel, rimeligvis ved dennes forbøn tilladelse til at ægte hende. Han var en mand på 35 år, vel anskreven ved hove og netop dengang,

som det antoges, udset til dansk afsending i Stokholm. Brylluppet stod måneden efter i brudens hjem. Som bekendt blev Charlotte i dette ægteskab stammemoder til et talrigt afkom, deriblandt greverne Fris-Frisenborg og Ahlefeld-Lavrvig.

Året efter sit bryllup rejste Fredrik Krag krav på sin hustrus tilbagestående arvemidler, der med renter var løbne op til en fordring på omtrent 35,000 rdl. Denne blev dog i rentekammeret reduceret til mindre end det halve og han opnaede foreløbig intet. Tre år efter kom han igen og havde nu bedre held; han fik udlæg i Endelave ø, som stod til 146 tdr. hartkorn efter den nye matrikel (238 tdr. efter den ældre) og af kongen var overtaget for 10,000 rdl. af Kristoffer Sehested. Fredrik Krag opgav resten af sin fordring, «hvorimod kongen vil bevise ham anden nåde.» Han var senere stiftamtmand i Viborg, under Fredrik IV vicestatholder i Norge.

Tre år efter datterens ægteskab døde Schumachers moder, Maria Motzfeld, kort før sit fyldte 80. år. Hun kaldes af Jens Birkerod «en af gudsfrygt sær berømt matrone» og han fortæller, at hun om aftenen, da hun efter fuldendt skriftemål lå på knæ i kirken og læste sin bøn, fik en hastig rørelse, hvorfor hun blev båren bevidstløs til sit hjem. Hun døde morgenen efter, fredagen den 1. December 1693.

Udløsningen stundede nu også til for den «forrige rigskansler». Årene gik deres ensformige gang for ham, men af de opbevarede beretninger får man nærmest indtryk af at han befandt sig tålelig vel. Han kunde læse så meget han vilde, undervise, af og til modtage

besøg, vistnok jævnlig være i selskab med kommandantens familie og sin tjener. Der siges ligefrem, at han fandt denne tilstand bedre og mere svarende til sin lyst end den tidligere herlighed. Man har påstået, at det var forbudt ham at skrive, uden at der dog haves bestemte samtidige efterretninger om det; at væggene var overmalede med indskrifter, udelukker jo ikke brugen af papir; han kunde ønske at have enkelte citater umiddelbart for øje under sine vandringer over gulvet, og dette kan da i årenes løb være blevet til en fuldstændig overmaling. En skrivkalender fra 1686 så Langebek hos Rostgård; dette tyder jo på, at han har haft også pen, blæk og papir. Der fortælles endvidere, at han vel i de første år skrev meget, men at der senere gaves biskop Peter Krog pålæg om at undersøge hans papirer; denne skulde da have været ham så fjendsk, at han gav en ondsindet beretning, hvorefter det blev forbudt ham at skrive. Dette er dog vistnok aldeles uhjemlet og synes at have sin oprindelse fra et besøg, biskoppen aflagde hos ham af nysgerrighed, ved hvilken lejlighed det da interesserede ham at læse de mange citater i østerlandske sprog, i hvilke også han var særlig kyndig. Muligvis kan dog den omstændighed, at han havde bøger (det nye testamente og en Seneca) med indridsede bemærkninger i randen, tyde på, at han en tid har været under strængere tilsyn; men at dette var på Munkholmen er vel ikke rimeligt.

Schumacher fik besøg af en præst, så ofte han ønskede det, ligeledes tilså lægen Joakim Irgens ham i alle de 18 år, senere også kirurgen Kristian Frauen. En slægtning, Andreas Schumacher fra Haderslev, for-

talte i sin dagbog, at han havde besøgt ham (1683), og dette stadfæster den almindelige beretning, at sådanne besøg blev tilladte. Særlig nævnes også, at hans fælle fra kancelliet, lagmand Peter Drejer jævnlig så til ham. I dennes slægt, som endnu findes i Trondhjem, er det et sagn, at Schumacher, da Drejer søgte det nævnte embed, skulde have sagt, om han da ikke ønskede at komme højere til vejrs, hvortil denne svarede nej. Da han nu selv kort før sin død kom til Trondhjem, skulde han ved at gå forbi Drejers dør have slået med sin stok på trapperækværket og sagt: «Du var klogere end jeg, du Drejer.» I denne form kan traditionen næppe være rigtig, men det er sikkert mere end éngang bleven sagt ved deres fornyede møder på Munkholm. — Der siges iøvrigt, at kommandanten tilbød ham at gå omkring på fæstningen med en vagt, men at han afslog det med de ord: «Min konge har befalet, jeg skal blive her i mit kammer.» Forholder dette sig således, må han vel have frygtet for en skærpelse af fængslet, hvis en vilkårlig formildelse kom kongen for øre.

Undervisning vedblev at være ham en kær adspredelse. En senere præst Joakim Pihl, søn af en løjtnant Andreas Pihl, som en tid lå på Munkholmen, fortalte, at han i det sidste år havde læst med Schumacher og at denne havde den vane at undersøge sine lærlinges hovedbygning for af den at slutte sig til deres evner; han var meget optagen af Joakim Pihls hoved. Denne sysselsættelse med en videnskab (kranioskopien), som først 100 år senere træder frem i den almindelige literatur, peger på en mærkelig måde tilbage på hans

ungdoms naturstudier. Drengene fra Trondhjem skole kom ud på holmen for at synge ved gudstjenesten; somme tider blev de da overhørte af Schumacher. Den senere professor Ramus fortalte, at han havde været iblandt disse; de havde engang «støjet ude i gangen», hvad der generede fangen. Han råbte da ned til dem: «I poge, hvad gør I for en allarm!» De råbte tilbage: «Du gamle skælm, du kunde have . . . (?), så var du ikke her.» Så trak han hovedet tilbage, idet han sagde: «hvad vilde jeg og dèr.»

I de sidste 11 år af sit fangenskab havde han en tjener ved navn Peter Nielsen, som kaldes soldat. Han kom efter Schumachers død ned til Fredrik Krag, men da han her blev sat i stalden, blev han misfornøjet og lod sig hverve. Som soldat havde han opvartning hos en officer, der ved et tilfælde fik at vide, at han havde været Schumachers tjener. Senere var han opvarter hos miniaturmaleren Georg Saleman, der udfrittede ham herom, og således blev et og andet optegnet.

Peter Nielsen fortalte, at Schumacher hver morgen holdt bøn på sine knæ «og læste vel en time»; derefter underviste han sin tjener i kristendom. Hans klædedragt var indrettet på stuelivet; han havde to slåprokke, en daglig og en stadselig, den sidste af silketøj; han brugte ingen overbenklæder.

Engang, det var i foråret 1692, opstod der vanskeligheder med hans forplejning; tolden var bleven forpagtet bort, uden at der var sørget for, at de ham anviste penge kom tilstede ad anden vej. Kommandanten klagede til København, da han ikke kunde

gøre udlæg, og langt om længe blev sagen da også bragt i orden

Den 11. Juni 1695 udgik der kongebrev til Gyldenløve med ordre til at foranstalte, at det blev tilstedt «Peter Schumachers venner» undertiden at tale med ham i en officers nærværelse. Om anledningen hertil oplyses intet, men det kan muligvis tilskrives kronprinsens indflydelse. Om denne fortælles der nemlig, at han under sit ophold i Frankrig først på året 1693 af Ludvig XIV anmodedes om at gå i forbøn for den fangne kansler. Mejercrone var ved denne tid igen afsending ved det franske hof og stod i en vis yndest hos kongen; hans hustru, Schumachers søskendebarn, siges at have ladet et bønskrift i denne retning lægge under kongens serviet; der anførtes heri, at han var dømt for at have været fransk postmester og for at have taget gaver. Kongen opfyldte fruens bøn og har altså benyttet lejligheden til at bevidne, at han aldrig havde haft Schumacher i sin sold. Prinsen skal imidlertid have svaret, at han var et barn, da kansleren faldt, «så han ikke vidste stort om den handel og nu kunde han ikke melere sig i sin faders affærer.« Alligevel var kong Ludvigs ord ikke bleven uden følger; det var jo et vægtigt vidnesbyrd til alt hvad man i Danmark sagde til fordel for den ulykkelige fange. Maleren Saleman havde senere lejlighed til at tale med prinsen om Schumacher; han udtalte da, at når han kom til regeringen, «vilde han lade Griffenfeld med stor procession sætte i frihed og hente ned til Danmark.»

Tilladelsen for Schumacher til at se nogle af sine venner havde nær ført til en hel folkevandring. Gene-

ral Johan Vibe siger senere, at havde han ikke efter sin broders råd «beskikket underhånden ved kommandanten nogen ordre og temperament derudi, havde hele byen draget ud at se ham.» En sømmelig indskrænkning heri var jo i sin orden, da det andet kun kunde være ham ubehageligt; men at han nu mere uhindret end for kunde få selskab, måtte selvfølgelig være ham kært. Stiftamtmand var i de år Hans Kas, hvem Schumacher i anledning af hans ægteskab med rigsadmiralens datter på Magdalene Sibylles forbøn havde skaffet sin første udnævnelse til norsk amtmand. Hans søn Henrik Bjelke Kas fortalte senere, at han som tolvårs dreng, da han af sine forældre førtes til København, havde været inde på Munkholmen; «der forefandt jeg, siger han, den ulykkelige groskansler og forhen så kaldte greve af Griffenfeld, hvis venlige udseende og konne opmuntringsord jeg endnu kan erindre.» Det var vel næppe første gang, forældrene var herude; gennem dem kunde han sporge nyt fra alle sine gamle venner og kendinge i den danske adel.

Den 14. Januar 1697 indgav hans morbroder, rådmanden Peter Motzfeld, et bønskrift til kongen om en pengehjælp for ham til klæder, hvortil han intet havde fået i 12 år. Motzfeld skriver: «Såsom den hojbedrøvede mand Peter Schumacher, Gud bedre det, nu moksen i 21 år har våren en elendig fange, da efterat hans gode sal. moder og broder nu er i Herren hensovede og ingen af sine blodsforvante her på steden nu mere er end jeg; så forårsages jeg af kristelig kondolance med denne min allerydmygeste supplikation for h. k. Majestæt at indkomme, . . . bedende h. k. M.

som en mild og nådig landsens fader ville allernådigst behage at anbefale, at hannem ved denne hårde og kolde vinters tid nogle penge måtte ordineres til hans uldne og linned klæders høje fornødenhed (som han der på steden meget højligen behøver, så længe det Gud og h. k. M. behager) og at han derover måtte sjelver disponere til at lade forfærdige hvis han deraf, enten udi det ene eller det andet kunde nødigst behøve.» To dage efter resolverede kongen, at der skulde udbetales ham 200 sletdaler (533 kroner); og 13. Februar indberetter general Vibe til overrentemester Plessen, at han har fået pengene og skal tage ud til fæstningen for at de i hans nærværelse kan blive udbetalte fangen. Ej heller vil han lade det «mangle på tilsyn og erindring, at han bliver trakteret efter det hans majestæt allernådigst har tillagt ham til hans underholdning»; ekscellencens erindring i den henseende skal yderligere anspore ham til opmærksomhed. Til denne tid henhører da vel den fortælling, at Schumacher engang lod sin morbroder vide, at han blev forsømt og ikke fik, hvad der tilkom ham, hvorefter Motzfeld straks gik til Plessen og opnåede en forbedring. Det må derimod være en sagnagtig tilsætning, når der siges, at denne henvendelse til Motzfeld skete ved en billet, skreven med en messingstift på et kridtet blad af skrivkalenderen.

Der var atter kommen røre i Schumachers sag. 30. April 1697 skriver den svenske resident Lejonklo til Karl XI, at rygtet går, at han skal løslades og sættes i frihed på betingelse af, at han tager bopæl hos sin datter i Jylland. Sker det, siger han, da er

det baron Jens Juel, som har fået det sat igennem, ved overkammerjunker Knuth. Juel bevarede sit gamle venskab og følte sig knyttet til sin tidligere svigersøn Fredrik Krag. Fire uger efter skriver Lejonklo, at Schumacher alt skal være kommen til Jylland; man siger nu, at det er kronprinsen og hans unge hustru, der har gået i forbøn for ham. Dette har da fundet sted i anledning af deres første søn, den senere konge Kristian VI's fødsel og dåb. Lejonklo forudsér alt, at kongen vil komme ham i tale i Jylland og at Schumacher da snart igen vil komme i yndest hos ham. Fra Munkholm fortælles, at rygtet om, at kongen tænkte på en ny Norges rejse, genoplivede Schumachers håb om at blive udløst denne gang. Havde han vidst, hvor nær kong Kristian var sit endeligt og hvorledes kronprinsen var stemt imod ham, vilde hans håb have fået en langt sikrere grund at hvile på. Men intet af alt dette skulde komme ham til gode.

Peter Schumachers helbred havde imidlertid i lang tid været meget angrebet, han led af stærkt udviklet sten. Sine lidelser bar han med tålmodighed, men det var en stor ulempe at lægen og kirurgen ofte af ondt vejr afholdtes fra at besøge ham, når anfaldene kom. I sommeren 1698 må der være skrevet herned om hans sandsynligvis nær forestående død, og kongen sattes i kundskab herom. Hans sjælesørger, dr. Peter Jespersen siges at have forebragt ham det ved et sygebesøg. Han trådte ind i kongens kammer, fortælles der, og så sig om på væggene, som om han søgte noget. Kongen spurgte ham om, hvad det var. Han svarede: «Mig synes, at et stykke er borte, som plejede

at hænge på det sted.» Kongen sagde, at han havde ladet det tage bort af chagrin; hvorpå dr. Peter svarede: «Som Griffenfelds arrest er for hård og han er meget svag, så lader ham komme ud; jeg vil kavere for ham.» Kongen svarede: «Hans uvenner har styrtet ham.» Præsten gik derpå til krigssekretær Harbo og bad ham sætte en ordre op; han lod to sætte op, en hård og en mild, hvilke begge dr. Peter oplæste for kongen; men kongen udvalgte den milde og underskrev, sigende: «den anden er for hård». Således fortaltes der, vistnok ud af det kendskab man havde til kongens gode hjerte, og man tilføjede da, at Schumacher var bleven løsladt og foreløbig bragt i frihed til Trondhjem. Dette var imidlertid ikke tilfældet og kun begyndelsen af den her meddelte fortælling kan være rigtig. Har der hængt et billed på kongens væg, som han tog bort af «chagrin», da må det jo have været en fremstilling til skam for den faldne kansler, henrettelsesscenen eller en spottende tegning. At den toges bort, er et af de forskellige tegn på et omslag i kongens stemning; hans egen sygdom kan jo have påskyndet dette.

Imidlertid gik Kristian V ingenlunde så vidt, som man stadig har påstået, han gav ikke nogensinde Schumacher sin frihed. Den 27. Avgust skrev overkammerjunker Knuth til general Vibe, at kongen vilde bekoste fangens begravelse, at den altså skulde være sømmelig i enhver henseende, således som hans moder jo til sin tid havde bedt om. Næppe 14 dage efter, 10. September, udstedtes derefter gennem krigs-

kollegiet en kongelig ordre til general Vibe af følgende indhold:

«Såsom vi, efter derom allerunderdanigst gjorte ansøgning, allernådigst bevilget og tilladt haver, at Peter Schumacher til hans sundheds erholdelse på nogen tid udi byen Trondhjem må være for desto bedre at kunne betjene sig af doktor, præst og anden fornødenhed, så er hermed vores allern. vilje og befaling, at du sligt tillader og hannem et vist logement dertil anordner, dog med sådan god vagt og tilsyn, som dertil erfordres, så han ikke des mindre i lige så god sikkerhed kan være som på Munkholm.»

Johan Vibe modtog denne ordre den 24. September og gjorde straks anstalter til at sætte den i værk; alt samme dag lod han kommandanten — nu oberstløjtnant Hans Kyhn — meddele fangen den modtagne nåde, idet han samtidig udkastede den plan at lade oberstløjtnantens hustru flytte med ham til byen til sin datters lille hus, der stod ubeboet; kirurgen, tilføjer han, siger idag, at han er meget i bedring. Han var især i beråd med, hvad han skulde gøre med de forventede mange besøg hos den syge, «alt skete de ikke uden for kuriositets skyld». Peter Schumacher var endnu en berømthed.

Et par dage efter tog generalen selv over til holmen og gik ind i fangens kammer, hvor han fandt ham i sengen; han takkede for kongens nåde. Mikkelsdags aften førtes han derpå over til staden. Oberstløjtnant Kyhns datter var enke efter lektor Melkior Ramus og opholdt sig i København; i hendes hus flyttede nu moderen ind med sit tyende for at holde hus for Schu-

macher, på samme måde som hun havde gjort hidtil derude på fæstningen. Generalen satte vagt i huset og en skildvagt for hans kammerdør med en sponton (pikke) i hånden «istedenfor en blot kårde, som ellers er brugelig»; men han vilde ikke gerne vække for megen opsigt og pikken «er ikke så skrækkelig for den gemene mand og den vedkommendes». Samme vagt blev der skrevet en hel del om mellem København og Trondhjem, da det blev besværligt for garnisonen at afsé flere mand til denne tjeneste, men måske især fordi det generede generalen og æggede den almindelige kritik, at man holdt vagt hos et hjælpeløst menneske, hvem den almindelige deltagelse fulgte.

Om Schumachers helbred fortæller generalen, at det er dårligt; «han råber ideligen på kirurgen og har ham både aften og om natten til sig.» Efterhånden slappedes vagttjenesten; det blev til en skildvagt om dagen for at holde de besøgende tilbage, og intet om natten; en officer så til ham flere gange daglig for at spørge, om han ønskede noget. Svigersønnen sendte ham 200 rdl. og han vedblev at have sine sædvanlige underholdspenge. Henimod julen indtraf dog det uheld at oberstløjtnant Kyhn døde og hans enke blev blottet for alt. Generalen måtte da sende mad til Schumacher for at være sikker på, at han fik noget. Denne ønskede nu selv at få de anviste penge og holde hus med pige og tjener, hvor han boede, men dette vovede generalen ikke at gå ind på, og det vilde næppe være gået, da enken ikke havde brød i huset, men måtte leve af gaver. Han flyttedes da til Herman Treschov, der

stadig havde besøgt ham og til hvem han havde ytret lyst til at komme; han var ejer af den berømte gård Lade udenfor Trondhjem, men boede selv i staden, hvor han var postmester. «Denne Treschov, siger generalen, er visseligen et stort skarn og hans hus duer ikke heller meget (som posthus var det «et halvt værtshus»), mens jeg får et sted hen med ham.» Nær kunde han være kommen til at dø på «kongsgården», det gamle erkebispehus ved domkirken, hvor proviantforvalteren boede; denne tilbød nemlig at tage ham i huset, men da det var en kongelig bygning, fordristede man sig ikke til det uden særlig tilladelse.

Opholdet i Treschovs hus varede imidlertid kun et par måneder; søndag morgen den 12. Marts 1699 hensov Peter Schumacher efter tunge lidelser; til de utålelige stensmerter kom i disse måneder en uophørlig kvalme med jævnlige opkastninger. Ved obduktionen af liget fremdroges som bekendt en sten af 7 lods vægt, som senere opbevaredes på kunstkamret.

General Vibe anordnede hans begravelse og fordelte hans efterladenskaber. Af penge fandtes der omtrent 250 rdl., som uddeltes til lægerne o. a.; «soldat Peter Nielsen, som har opvartet Schumacher udi 11 års tid», fik 20 rdl. I Treschovs slægt opbevaredes efter Vedel Simonsens vidnesbyrd «hans signet med en antik i», hans originale portræt og «hans tetøj, som bestod af brun terra sigillata på gammeldags façon, en sølvlænke bandt låget til potten.» Han tilføjer at dette formentlig gik til grunde hos konferensråd Treschov i Københavns bombardement, på tetøjet og signetet nær.

Begravelsen fandt sted den følgende løverdag; den kostede en 300 kroner. Der var bedemænd og ligbærere, gravøl hos Herman Treschov for det store følge, og alle Frue kirkes klokker ringede. Liget blev bisat i koret og førtes senere derfra til Vær kirke ved Stensballegård, hvorhen også hans hustrus kiste førtes fra det grevelige gravkapel ved Helligands kirke.

Da kong Kristian den 31. Marts påtegnede regnskabet over Schumachers begravelse, var han selv mærket til døden; den indtraf næppe fem måneder

Schumachers tepotte ($\frac{1}{3}$ størrelse). Tilhører kammerherre C. Treschow på Brahesborg.

efter. Gyldenløve trak sig da tilbage fra hoffet og rådet, og efterat have tilbragt en vinter i sit ensomme palæ drog han til Hamburg, hvor han levede i den dybeste stilhed og døde få år efter.

Der er opbevaret et vers af Peter Schumacher, forfattet i hans sidste sygdom. Det er ikke let at forstå, forudsætningen synes at være den, at han tiltaler sig selv både i sit portræt fra lykkens dage og i sin nuværende tilstand som den i sorgen optugtede vismand:

Se lykkens kontrafej!
se visdoms hus og tempel!
se derhos alles vej!
tænk så ved det eksempel:
for døden intet kan,
når han sit bud fremsender,
ej klogskab eller stand,
han med- og modgang ender.
Lav dig da stedse til,
bliv klog i Gud og rolig,
lad trækkes, hvo det vil:
vi går til himlens bolig!

Døden udjævnede modsætningen mellem de tidligere venner: kongen, «hans høje ekscellence» og den stakkels livsfange i Trondhjem måtte gå de samme veje.

Men efter døden blev Peter Schumacher atter Griffenfeld, og som et instrument, der har været knust, får en renere klang, således samler hans sønderbrudte skjold sig og stråler med dobbelt glans om hans historiske navn, medens de to kongesønner er halvvejs glemte.

Holberg fortæller som et sagn fra Griffenfelds barndom, at en kvinde, som forstod sig på kiromanti, engang mødte ham på skolevejen, «studsede ved hans åsyn» og sagde efterat have set ham i hånden: «Ja, min søn, du har et guldæble i din hånd; men se vel til, at du ikke lader det falde fra dig.» — Vel sandt, at han i sin sorgløse selvforglemmelse lod det falde fra sig, til tab og skade ikke blot for sig selv men

for fædreland og folk; men lykkelig priser vi dog den mand, som engang har haft guldæblet i sin hånd!

Det lå ikke blot i de store evner, de heldige kår og den vidtrækkende gerning; men lykkens sjældne gave var sammentræffet af den ejendommelige personlighed med de ejendommelige tidsforhold, sammentræffet af en rig og fængslende ånd med den betydningsfulde opgave, der helt kunde optage og fylde den. Derved har Griffenfeld sin plads i rækken af de udvalgte, blandt de fribårne naturer, hvis personlighed er som sammenvokset med deres historiske gerning og hvis gerning står i lønlig sammenhæng med deres skæbne.

TILLÆG.

ANMÆRKNINGER OG HENVISNINGER.

Portræt af Griffenfeld, efter originalen på Rosenborg (A. Wuchters).

I. UDENRIGSSTYRELSEN INDTIL MARTS 1673.

Side 2. Kristian *Habbæus* (Lichtenstern). Breve fra ham til Griff. Bestalling af 1. Okt. 70 (Prot. 13). Instruks af 5. Okt i prot. «Brunsvig».

Statskollegiet. Fra Sept. 70 er der her fort protokol over forhandlingerne. Hamburg og Lybek: Hist. tidsskr. 6. r. I 400.

3. *Hannibal Sehested.* Thyra Sehested: H. S. II 481. Ny danske magasin IV 286 ff. Becker, Fr. III, II 436. Skandinaviske ideer i Sverige: Carlsson, Karl XI. Enhedsrørelser i Tyskland (Leibnitz m. fl.): Erdmannsdörfer, 536. 559.

8. *Krist. V om Skåne:* Nyt hist. tidsskr. II 600 (sml. 602: den diffidence, Sverige altid til os haft haver, og muligen vel ikke ilde funderet er, idet vi gerne det ville igen have, som os med al rette tilhører, . . er ikke at formode, nu ganske at være forsvunden . .).

13. *Forhandlinger i Nordtyskland:* alt 30. Maj 71 får Habbæus fuldmagt til at slutte forbund med Brandenburg, Brunsvig og Hessen på visse forelobig aftalte betingelser. Fr. Ahlefeld havde tilrådet det i brev til kongen, 17. Maj. Forhandlingen fortsattes i over et år.

Forhandlinger med Gottorp. Kielmann til Griff. — 6. Maj 71 skriver han om at drage til Hamburg. Gr. tror det ikke; han skriver 10. Juni til Plon: «c'est plaisant que Kielmann fait le malcontent et fait la mine de se vouloir retirer, mais il faut être un st. Benoist pour le pouvoir

croire»; og den 8. Juli: «K. fait mine de se vouloir retirer. Jesus Maria, quelle perte!» (Statsarkivet i Slesvig). 26. Maj får Kley i Stade ordre fra Stokholm til at forhandle med Gottorp (Gottorp arkiv 256). 31. Maj skrives i Karl IX's navn til Kristian V om mægling; svar af 8. Juli. (Vaupel, Griff. I Tillæg 13.) 24. Juni indberetter Ahlefeld om sine forhandlinger med Gottorp. Stadfæstelse af forliget om det halve Oldenburg af 12. Juli og kejserens forlening af 3. Sept. 71, hos Ostwald, Zur würdigung II 73. 77. Nye forsog med Gottorp: Geh. ark. årsberetning, VI 80. Breve mellem kongen, Ahlefeld, Gensch, Griffenfeld o. a.

17. *Fællesarkivet på Gottorp.* 1. April 71 forhandles det i Tyske kancelli at få arkivet registreret af hensyn til striden med Hamburg. 3. Juni skriver kongen til hertugen, at sekretær Joh. Moth vil blive sendt over til registreringen. Moths regnskab over opholdet viser, at han var der i 28 uger og arbejdede med 4 skrivere. Han boede hos Niederstädt, hvem han troede at have vundet for kongens interesse («totus noster est»). Moths breve til Bierman om arkivet og de politiske forhold på Gottorp. Kielmann drog til Hamburg 5. Sept. og blev boende dèr. Arkivregistraturen er efter en afskrift trykt i Falcks Samlungen zur nähern Kunde des Vaterlandes, III 195—336 (Moth er her bleven til Molck).

20. *Forbund med Østrig:* 5. Sept. 71 forhandles derom i konsejlet (G. A. årsberetninger VI 81. 84. 85). 16. og 23. Sept. Griff. til Pløn om villigheden til at gå ind derpå, når gunstig dom falder. 29. Avgust tilbyder Gensch Fr. Wulff stillingen som korrespondent; han går ind på det 5. Sept. Hans breve samlede med en række andre fra disse år i en pakke fra arkivet på Pløn. Lilliencrons breve til Griff.

21. *Hertug Hans Adolf*, efter kobberstik af Schaten, Wuchters maleri.

22. *Sverige:* Petkum i Stokholm, hvor han ankom 8. Sept., hos Fryxell, Handlingar I 210 ff. Terlons indberetninger, Danske samlinger, 2. r. III 8 (sml. s. 66).

De tre nordiske rigers våben. I segl, brugt i Glückstadt, 4. Okt. 1667, og senere; bruges kun i en del af Schumachers ekspeditioner. Anna Sofies segl under afkald,

16. Okt. 1666 (1. del 237). Guldmont fra samme tid (Montværket. Fr. III, tab. XII 4, sml. XVI 13). Kristian V bruger de tre rigers våben alene, i signet, Maj 1668 (Gottorpske membraner 68). Diplomatiske forhandlinger derom: Becker, II 244. Gehejmearkivets årsberetninger VI 74. 82. Danske mag. 4. r. VI 82. Fryxell, Handlingar ror. Sveriges hist. I 189. 212. 215-16. 13. Nov. 69 afgiver Søren Kornerup en erklæring af annalibus om de 3 kroner (hans papirer). Våbenet i den ældre (og moderne) form findes atter under brev til kommercekollegiet, 4. Dec. 1671. 29. Marts 72 beretter Oksenstjerna, at Griffenfeld havde víst ham, at det våben der brugtes var som det Kr. IV havde brugt: «lade och dertil detta, at hans maj. har haft några fantasier för sig sjelf, i detta som annat, och fast hans ministrer hå sökt att afråda it eller annat, så hå de likvel intet der med uträttat.» Danske saml. 2. r. III 311. Vaupel, Griff. I T. 15.

24. *Fleischer:* Moth indberetter fra Gottorp (21. Okt.), at Niederstädt er bleven afskediget som rejsesekretær, fordi han er bleven fællesarkivar, og F. antagen; han har været sekretær hos grev Anton (Bierman 255). Instruksen for ham af 24. Okt., og indberetninger, i Gott. arkiv, 31.

25. *Oksenstjerna i Kbhvn.* Danske samlinger, 2. r. III 315 ff. (sml. De la Gardieske arkivet VIII 62). Vaupel s. 20. Gottorp arkivet 256 (heri om Oldenburgs befæstning). Hist. tidsskr. 2. r. III 528. Fra denne tid hidrører snarest nogle «raisons», skrevne med v. Stockens hånd, om fordelene ved at få et mindeligt forlig med Gottorp om Oldenburg for således at få det i enebesiddelse. Han frygter at det ikke vil lade sig gøre ad åre, når Karl XI bliver myndig. Griff. har påtegnet bladet: cependant se resoudre à payer cherement l'estrier qui nous pourra servir pour remonter une foys en selle. Griff. papirer.

28. *Sveriges forbund med Frankrig og England:* De la Gardieske arkivet VII 46. 68. Om den modsatte danskvenlige stemning ytrer Fleischer 13. April (til hertugen): «merke sonsten, dasz es hie vor eine plausible sache gehalten werde, wie es dan nicht anders als dem ganzen Norden und mehreren zu gut kommen könnte, wan der

höchste an diesem theil der welt beständige vereinigung und ruhe verleihen wollte, die dan zusammengesetzet auch dem andern unheil leicht force genug hätten den phal zu stecken und der besorglichen extremitet vorzubeugen.

29. *Rensborg i April 72.* Ausländische Registratur. Wolff, Griff., s. 105. Kongen på Gottorp: brev til hertugen, 11. Juni (Gott. membraner 68).

31. *Holland og England i Kbhvn.* Wolff, s. 86. Kommissorium af 8. Maj (rettet af Gr.). 14. Maj om øresundstold i Gr. kabinetsprotokol. Optegnelse «a son exc. . . . Griff.» uden navn, men efter hånd og segl af Jens Juel. Ved «Holland» og «England». Til forberedelserne til at modtage den engelske afsending hørte Ejler Holks afskedigelse fra Kronborg, hvor han havde haft gentagne konflikter med engelske skibe (8. Maj). Henshaw, D. saml. 2. r. III 39.

32. *Hollands nederlag:* Fr. Schiern, Frankrigs og Englands angreb på Holland 1672. Urkunden zur Gesch. des grossen Kurfürsten III 263. 274 ff. 17. Juni: ordre til statskollegiet (Sjæll. miss. 379, Gr. egenhændige koncept); dets betænkning af 27. sendes kommercekollegiet (13. Juli, Sjæll. m. 444). Dette svarer 3. Avgust; betænkningen sendes atter til statskollegiet (9. Sept., S. m. 553). 12. Avg. 72: Samuel Palache (S. r. 243). 8. Juli: Statskoll. forhandler om en «memorial» vedr. stæderne. 10. Avg.: ordre til statskoll. om «købstædernes fremtarv» (S. m. 475). 24 Sept.: ordre til skatk. om stædernes ulige beskatning, saltskattens ophævelse m. m. (S. m. 603. 605). De mindre byers handelsret: statskoll. 25. Juni 72. 13. Juli (S. m. 443); 26. Marts 73 (S. m. 130); statskoll. 1. Juli 73; forordning af 2. Sept. 73 («fri skibning»). Wulffs brev til Gensch, af 22. Juni. Forordning om søfolk, 26. Juni, Sjæll. reg. 192. 1. Juli til Mogens Gø og Just Høgh om mægling. V. Langes brev hos Wolff, s. 102 ff. Mellem Griffenfelds papirer fandtes et projekt: «de fornemste argumenter Fransoserne på deres side bruger til at besmykke deres formentlige billige årsager til at bemægtige sig de nederlandske provinser.»

36. *Ahlefeld.* Brev af 3. Avgust: «Mais au nom de Dieu, monsieur, ne vous faites pas l'auteur d'une guerre de si peu d'esperence et laisses au moins cet honneur-là

à ceux qu'en voudront tousiours avoir aussi bien la gloire que le profit et la direction. V. Exc. scayt que plusieurs de nos plus grands et sages ministres ont cydeuant eschoué sur cet escueil en ruinant leur fortune auec celle de leur patrie.»

38. *Richmond:* Griff. dagbog 23. Juli. Optegnelse af Gr. ved «England». Brev fra Gyldenlove til Gr. (udateret, nr. 30), hvori han beder ham påtage sig svaret, da han (Gyld.) ikke er så sikker i fransken; bliver Griff.' svar imodekommende, gor det dobbelt virkning, er det et afslag, mildnes det «par la façon galante et spirituelle, dont vous l'exposerez.»

39. *Traktat i Brunsvig.* Protokol «Brunsvig». Bierman sender 1. Okt. ratifikationen til Griffenfeld: «comme il appartient à V. E. de parapher les pieces, qui sont de quelques consequences comme les traittés d'alliances et semblabes, tant en vertu de sa charge et ministere, que parce *qu'elle a eu plus de peine à corriger les instructions et ordres qui ont esté expediés que moy à les projetter* —.»

40. *Statskollegiet.* Ordre af 24. Sept. i Gr. kabinetsprot. Statskollegiets protokol og indlæg. H. Mejers optegnelse ved krigskollegiet (læg «Griffenfeld»). Ahlefelds brev af 25. September (Gråsten), i samlingen «råder i hd.» — Goës' depecher fra Berlin (Urkunden z. Gesch. d. gr. Kurfürsten); Terlon: Lettres des Feuquières II 271. 407. 413. III 25.

46. *Kr. Lindenov.* Vaupel, s. 21. Fryxell, 233.

48. *Strid med Hamburg.* Protokol over mødet i Rensborg, 8.—10. Okt. 72, i Gott. arkiv, 102.

49. *Forhandlinger med Gottorp.* 30. Avg. pålægges det Wrangel at være Gottorp til hjælp, om påkræves (Nordalb. studien IV 167). Derefter brevveksling (læg «1672», Danm.-Gottorp). Gottorp arkiv, 256. Gyldenlove, sst. 280. Gyldenloves breve til Gr. Kielmann til Griff. 18. og 29. Nov. Konsejlsforhandlinger (G. A. VI 92 ff.) Ahlefeld til Gr. 19. Nov. (Glückst.) P. sc.: on nous dict que sa H. E. Guldenlow traicte touchant O. ayant desja ofert des tres grandes sommes en fond de terres et d'argent. J'ay peur que cette comte ne nous couste à la fin trop cher et il me semble qu'on ne se devroit pas trop haster devant

pour voir si il n'y avroit moyen d'obtenir une sentence de la cour de l'empereur . .» Melkior Hansens sendelse til Stokholm: Externa 121.

52. *Gyldenløve.* 21. Dec. udgår fra kabinettet ordre til skatkamret om at overdrage ham tiender til beløb af 5063 rdl. istedenfor benådningen af 5000 rdl. årlig af Drammens told, medens de 5000 rdl. løn som statholder skal udredes af Aggershus skriverstue. G. drog først til Oldenburg, hvis herligheder han beskriver; hans instruks er udfærdiget 7. Januar. Kielmann til en af sønnerne, 9 Marts: «hätte dein bruder den Cramern in allem nicht adstipulirt, dieser würde sich wol besonnen haben, bevor er allein einiger contradiction sich unternommen.» Samme, 18. Marts: hans helbred er nedbrudt . . . «die oldenb. sache hat zu diesem allen nicht wenig geholfen, und habe ich einen ewigen dank erworben zu haben vermuthet, aber itzo sehe ich allerehest was man vor ein herz zu mir trage; Gott will alles richten. Dein bruder handelt nicht söhnlich bei mir . . . Wird Rex die tractaten nicht genemen, so wird Princeps sehen, quale sibi cacaverit malum». Konsejl 18. Marts: s. 98 (Ahlefeld var i statskoll. 14. Marts). Gyldenløve til Pløn, 22. Marts: han holdes hjemme af gigt. (Brev til Griff. 24. Dec. 72, efterskrift: «adieu mon cher Griffon, souvien toy de ton Lion!»)

57. *Gabel:* 24. Maj 73 stadfæstes de tidligere breve, hvorved Færøerne tilsikres ham og hans ældste søn på livstid. † 13. Okt. s. år.

II. UDENRIGSSTYRELSEN I GRIFFENFELDS HÆNDER (Marts 1673—Marts 1675).

62. *Konsumptionen:* Kongl. resol. af 28. Juni 72; kongen vil nødig lægge skat på halm og mælk, vil hellere, at der skal lægges mere på bryllupper: «dog kan det ikke anderledes være, da må det være.» Forhandling i statskoll. 5. Nov. 72. Forordning om konsumptionens forpagtning, 16. Okt. 72 (Holm II 209). Matrikelskatten: 29. Nov. 72 lægges der 12 sk. på td. h. k. til nyår ud over det sædvanlige kvartalsbeløb (12 sk.); 15. Marts 73: 8 sk. i

næste kvartal; 21. Juni: 6 og 4 sk. i de følgende; 5. Avg.: istedenfor i alt 16 sk. til 1. Okt. skal der gives 24 sk. til 1. Sept. osv. Senere regelmæssig 24 sk. i kvartalet. Statskoll. forslag til klasseskat, 9. Dec. 72, beregnet til 749,162½ rdl. årlig.

64. Kongl. ordre gennem eget kammer, af 29. April 74 om budget.

65. *Fæstninger.* 27. Jan. 73 befaling til statskoll. om fortifikationsskat; den udfærdiges 3. Febr.

66. *Rytteri.* 22. Okt. 72 pålægges det O. Powisch at overtage 3 af de 5 kompagnier rytteri, Gyldenl. havde hvervet (Eksped. pr.).

Udskrivning. Statskoll. 25. Jan. 73. Ordre om fortegnelse på ældre krigsmænd, 16. Febr. (Sjæll. miss. 69). (Her nævnes Svend Povlsen Gynge, Jakob Dannefer o. a.; den første fik ved denne lejlighed en årlig pension af 30 rdl., 26. April).

67. Regnskab for det ny *gethus,* 1671—73. *Rådvad* krudtmølle, ordrer af 15. Marts, 11. Juli, 13. Dec. 73. *Hammermøllen,* ordre af 21. Marts 74: k. har ladet H. opbygge —, der sluttes kontrakt om levering af våben med mester Peter Westhof.

Flådens regnskaber, de såkaldte «klædekammerregnskaber» og skatkammerets regnsk. for søetaten (en del af indtægterne går igen i begge regnskaberne, men det endelige resultat kan uden vanskelighed opgøres); Chr. Bruun, Curt Adeler, har kun brugt det sidste.

68. Lister over *orlogsskibe* fra 1673—75, især bilaget B til kommissionsbetænkningen af 29 Marts 73 (se det følgende), som opgiver skibenes alder. Lister over *handelsflåden* bl. admiralitetets sager, leverede af kommercekollegiet.

69. Ordre til udrustning, 29. Nov. 72, i Griffenfelds kammerprotokol. Sk. k. forestilling af 5. Febr. uden kgl. resolution, underskreven af Vind, Fris, Hondorf, Gersdorf, Scavenius og Giese. Den epokegørende *kommission* af 18. Febr. 1673, betænkning af 29. Marts, med bilag A—I I, er bevaret i original (Admiralitetets arkiv, nr. 241), men har ikke været C. Bruun tilgængelig ved udarbejdelsen af «Curt Adeler» (s. s. 209). Koncept til kommisorium m. m. i

samme pakke. Kort Adelers bemærkninger, der nu ikke har kunnet findes, hos Bruun, s. 491 ff.

72. Instruksen af 17. April 73: Geh. A. årsber. II 208 ff. 214. 215. Instruks om skibsmalingen i Norge udfærd. 25. Marts 73. (Ligger ved «Holland»). Ordre om soetatens midler, 12. April 73, Sjæll. miss. 161. 4. Juni henlægges alle flådens regnskaber under Gersdorf, der skal have bestalling og løn som rentemester (da M. Fris nu går af). Sjæll. miss. 249. Forordningerne om proviantskatten og om kornskatten for flåden, af 7. Okt. 73, henlægger bestyrelsen af dem til de samme 3 embedsmænd. 9. Dec. 73 overdrager kongen dem endvidere «direktionen over stykkers getning» og oppebørselen af kobberskatten. Anders Bording, hos Wolff, s. 144 ff. Danske saml. 2. r. III 329.

74. *Nye skibe.* «Chr. V». Anf. st. 338. 10. Avg. 72 får Gyldenløve ordre til at lade den ny fregat «Mercurius», som han har ladet Milan købe i Holland, føre hertil (Sjæll. miss. 476). Ved manøvren 29. April kaldes den endnu således, 31. Maj «Antonetta»; den er da købt af G. for 4000 rdl. 4. Juli 74 betales «participanterne» i Kr. på det af kongen købte defensionsskib «Kristiania» 7800 rdl. (Sjæll. m. 241). På skibslisten 1673, nr. 5, anføres de to fregatter «fra Kiel», endnu uden navn; «hvide falk» eller «prins Georgs fregat» og «spraglede falk» kommer 1675 i klædekammerregnskabet. Sml. listerne hos Garde, I 169. Bruun, 429. Udredningen af et nyt skib: Admiralitetspakke nr. 241, deri nr. 15.

75. *Gyldenløve:* Breve til Griffenf. Den norske hær: Vaupel, Hærens historie I 74 ff. J. H. F. Jahn, Henrik Ruse, 61 ff. Ryssensten blev 1. Okt. 73 mod sin vilje forflyttet til Trondhjem.

79. *Forhandling* mellem danske råder, et løst ark, ligger ved «Holland» (263).

83. *Jens Juel:* Skøde på kirketiender 5. Febr. 73. Ordre af 9. April (Sjæll. miss. 159). Optegnelse efter «Brostrup», der var tilstede på skiftet.

84. *Skandinavisk politik.* Danske saml. 2. r. III 326. Fryxell, Handlingar I 242. Konsejlet, Geh. ark. VI 98 fl.

Juels instruks, Vaupel, Griff. I Till. 24. Brev af 19. Maj, opbevaret af Klevenfeldt.

87. *Sveriges stilling:* Carlsson, Sv. hist. under konungerne af pfalziska huset, II 288 ff. 302 ff.

90. *Østrig, Brandenburg og Holland:* Urkunden zur Gesch. des grossen Kurfyrsten, Auswärtige Acta (Holland. Oestreich).

92. *Traktat af 10. Maj,* hos Reedtz, s. 124. Just Høghs beretninger og breve. Du Mont, Memoires pol. (hist. de la paix de Ryswick), p. 143 fl.

95. *Dom i Wien,* 10. Juli 1673. Lilliencrons beretninger og breve til Griffenfeld. Sml. Gottorpske arkiv, nr. 256. 280.

96. *Forhandlinger i Brunsvig;* legationsberetninger. 6. Sept. sendtes v. d. Wisch og oberst Wittmack fra hertugdømmerne til Brunsvig; de var der fra 14. Sept. til 10. Okt. (kreditiv, ordre til skatkam. 4. Nov.).

Bededage 15., 22., 29. Avgust. 16. Avg. meddeler kongen Gottorp, at nogle 1000 mand skal sendes sydpå. Sml. jydske krigskommissær-regnskaber. 8. Avg. fik Otte Powisch og Holger Vind brev på de 6000 rdl. som de havde forskudt til tropperne, der gik til Holsten (Eksped. pr.). Overslag over anskaffelser til flådens udrustning til et beløb af 100,000 rdl. (6. Juni 73). Opgørelse af hvad de 17 skibe har kostet at holde i søen, af A. Schumacher, 30. Dec. 73 (skibene nævnes; de førte i alt 676 stykker og havde besætning af 3048 mand). Regning over hvad landtropperne, som udrustedes, har kostet, Dec. 73. Der beregnes ialt Holland til udgift, for flåden 100,000 rdl., for tropperne 155,894 rdl. (Protokol «Holland»).

97. *Windischgrätz i Kbhvn.* Brev af 4. Sept. 73 til Griff.; det er en afskrift og uden navn, men må efter indholdet og stilen være fra Ahlefeld (fundet mellem T. k. koncepter).

98. Instruks for M. Giø i *England,* af 26. Maj 73: han skal søge at fjerne England fra Frankrig og vække dets mistanke mod Sverige.

H. Mejer til Griff., fra *Køln* (ved «Holland»), 16. Sept. og 7. Nov. 73. Henshaws beretning, Danske saml. 2. r. III 41.

100. *Karl Arenstorfs* mission (Brandenburg nr. 47). M. Rosenkrans til Monterey, 22. November; heri siges at traktaten er sendt til Wien med kurér. Konsejlet, s. 105. 8. Jan. 74 fuldmagt for Retz, Griff., Korbitz og Bierman til at slutte med Windischgrätz. Traktaten af 16. Jan. hos Reedtz, 125; den ratificeredes af Kr. V 27. Jan. I sit forsvar siger Griff. om rigsgrevetitlen: «. . . foruden hvis han (W.) mundtligen mig derom her tilbod for hans bortrejse» (Wolff s. 355).

102. «*Det polske kongevalg 1674*», af Chr. H. Brasch (1882), giver en udmærket fremstilling af det faktiske i valgets historie, men tillader sig alt for mange frie kombinationer af motiver m. m. Samling af aktstykkerne i Geh. ark. årsber. V. Enkelte andre data: F. Gustmeier udnævnes 8. Febr. 73 til kommissær i Danzig, med 400 rdl. årlig; han fik ordre til ufortøvet at begive sig derhen 15. Marts. Måske har man alt dengang tænkt på det forestående valg; kong Mikael var meget svag. Lilliecronas fremstilling af sagen, Danske saml. 2. r. III 334 fl. Schlegel, Samlungen zur Dän. Geschichte II; brev fra Griff. til Sehested, 7. Febr.: Je menagerai bien ce que vous me mandés vous avoir été ecrit par mr. von Osten. Ne vous mettés point en peine, vous n'avez qu'à suivre votre instruction et laisses faire à Marc Antoine pour le reste (p. 24). Osten var prinsens hofchef. 1. Juli 70: ordre til skatk. om 300 tdr. h. k. i gave, deribl. Endelave o.

114. Det teologiske responsum i *Kolding*, 26. Maj 74 (under kongens nærværelse dèr): Pontoppidan IV 567. Helvegs kirkehistorie I 440. (25. Maj gav enkedronningen bestalling til sin hofpræst Severin Walter Schlüter, hidtil prof. i Rostok, med stærke forpligtelser på statskirkens bekendelse, — kopibog 1674). Trosbetænkelighederne 1694: Hist. tidsskr. 2. r. II 555 ff. Dagbog, 25. Avg., 20. og 25. Nov. 94.

12. Sept. 74 fik Joakim Pistorius udnævnelse til kommissarius ved det polske hof; 15. Sept. fik starosten Konstantin Breza 2000 rdl., Gustmeier 200 rdl.

116. *Hans Adolf af Plon:* Breve til kongen og Griffenfeld. P. Hanssen, Nachricht von den Plönischen Landen, s. 263.

Instrukser til *Høgh og Juel* i konsejlsprotokollen. Koncepten til den sidste viser, at Gr. har indskudt den sætning, som han i protokollen anfører som instruksens egenlige mening. I Maj 74 siges Kr. V gennem pfalzgreven af Sulzbach at have foreslået Karl XI at tiltage sig en udvidet kongemagt og indgå nærmere forbindelse med ham. Carlsson, K. XI, 407. Sml. Mejers beretninger fra Köln, s. 98 fl. Lettres inédites des Feuquières, II 271. 317. 345. 349. 378. 398. 407. 121 (årstallet er her fejlagtig 1673). 409. 411. 413. 420. 422. 430. III 17.

118. *Lejren ved Almind.* Trap, 2. udg. VI 281. C. C. v. Krogh, Livgarden til hest, s. 23 ff. Kongens rejse kan følges i hans regnskab og kancelliets brevbøger. Birkerød, s. 150 fl. Danske saml. 2. r. III 70. 333.

119. *Traktat af 30. Juni 74.* (10. Juli ny stil.) Reedtz, 126.

120. *O. Powisch* udn. til justitiarius 29. Juli 74 (Sjæll. miss. 270), for at være Griffenfelds stedfortræder, efter at han er bleven storkansler.

De tre kommissarier ved landetaten svarer nøjagtig til dem ved søetaten: rigsmarsk, rentemester og kæmrér, — rigsadmiral, rentemester og kommissarius. De kaldes «de til militiens midlers annammelse deputerede kommissarier», senere «generalkommissariatet». Schaks misfornøjelse, D. saml, 2. r. III 341.

121. *Sverige 1674.* Carlsson, II 302. 309 fl. 314. 319. Danske saml. 2. r. III 71 ff. 341 ff. Fryxell, Handlingar I 284. 290. Terlons memoire i Prot. «Frankrig». Kristian Albrekt ankom til Stokholm 20. Juli, Fryxell, 289. Karl XI til Kr. V 3. Avg. og svar, 23. Avg., hos Vaupel, Griff. I T. 46. Derefter fulgte der en forhandling mellem Lilliecrona og danske kommissærer i Kbhvn. 23. og 30. Sept. (sst. 39 ff), der dog ikke førte sagen videre. De i teksten anførte ord er indførte i koncepten af Griff.

124. *Spansk afsending.* 10. Juli 74 indberetter Just Høgh, at han igår drog fra Haag til Kbhvn., med sin hustru. 21. ankom han hertil (Paulli). 11. Sept. indberetter Le Maire, at han har foræret Griff. en kostbar karét, Danske saml. 2. r. III 74. 26. Avg. findes i Griff. regnskaber: 50 rdl. til den spanske envoyés kusk. Hans kreditiv var dat. 9. Marts. — Konference mellem ham og

grev Fris, Klingenberg og G. Schrøder, 12. Nov.: s. dag med den hollandske resident (koncept-optegnelse). 10. Jan. 75 langt indlæg fra ham om Frankrig.

125. *Fr. Ahlefeld* advarer alt 9. Avg. (Tranekær) mod *Sverige;* han mener, at man ikke skal forcere en ny dom. 15. Sept. spørger kongen ham igen (T. k.); hans svar er af 22. (Glückstadt). Danske saml. 2. r. III 74. Carlsson II 326. De la Gardieske arkivet, VII 15. Ursachen der Streitigkeiten etc. (1679) s. 58. Lettres des Feuquieres III 49. 61 ff. 78. 106. 10. Okt. 74 ordre til v. Stöcken at udrede hververpenge (Griff. kammer prot.); s. d. kreditiv for Just Høgh at underhandle med grev Monterey; 15. Okt. ordre om defensionsskibe; 20. Okt. om rostjenestens opbud; 3. Nov. til borgerne (Sjæll. miss. 410): 24. Nov. kommer tropper til Flensborg (Staatsbürg. magazin, X 939); 23. Dec. forbud mod udforsel af heste; 29. Dec. fundats på et nyt kvæsthus (forslag af statskoll. af 7. Dec. Sjæll. reg. 378).

127. *Sveriges fredsbrud:* Carlsson, a. st. 327. Fryxell, 315 ff. La Gardieske arkivet VII 26 ff. 59 ff. 77 ff. 82. 86. Georg Linckers indberetninger fra Jan. 75.

128. *M. Gudes* sendelse. Dansk biogr. leksikon VI 275. Fr. Ahlefelds brev om mødet ved Stenderup å, til Gensch, 11. Dec. Gudes ophold og breve, Externa 27. Kielmanns breve til Griffenfeld. Ursachen der Streitigkeiten (1679) s. 60 (efter Breitenauiana 25).

129. *N. Brahes* sendelse. Vaupel, Griffenfeld I, Tillæg 48 ff. (53. 87). Ordinære posttidender, 13. Jan. 75.

Konsejlsprotokollen, Geh. ark. årsb. VI 116 ff. Lettres des Feuquières, III 50. 106. 185.

133. *De brandenburgske afsendinge.* Breve fra kurfyrsten til kongen (3. Jan. meddelelse om Wrangel; 5. Jan. om de to afsendinge; 19. Febr. om deres tilbagekomst; 13. Marts om kommisfarere). Sendebudenes forestilling om hjælp af 29. Jan. bl. Griff. pap. Breve af Lincker. Avgust af Pløn til kongen, 25. Febr. Hans Adolf til Griff., 27. Febr.; dennes svar af 7. Marts (Slesvig statsarkiv): Pour ce qui est de nostre resolution V. A. scait à quoy les traittés nous obligent, et que quand on jette une pierre dans le puit, un cercle pousse l'autre.

134. *Forhandlinger i Haag.* Indberetninger af Høgh

og Klingenberg. Dagangivelsen er her overalt fort tilbage til den i Danmark brugelige tidsregning.

138. *Statskollegiets* forhandlinger og betænkninger. Forbuddet mod udforsel af korn m. m. forhandledes 1. Febr.; om Norges defension 7. Febr.; om bådsfolk 22. Febr. (forordning af 12. Marts); om landeværn 30. Marts. Mejers projekt af 22. Febr.

140. *Segebergske godser.* Regnskab for Kieler omslag 1672 og 1675. Særlig pakke om godskøbet m. m.

III. GRIFFENFELDS PERSONLIGE FORHOLD (1672—75).

142. Husholdningsbøgerne er opbevarede for årene 1672—74. Sml Vinds og Stockens indberetning om Gr. kreditorer (1677); her findes tjenernes tilgodehavende løn: kammertjeneren havde tilgode for 6 år, Henrik Lund for 3, Rasmus Knudsen for 3½, Johan Højer for 1½ år. Sofie Amalia Mormans stod ham vistnok nærmere; en Didrik Morman fik 2. April 73 løfte om Husby herred; 10. Dec. s. år blev han tolder i Wewelsfleth, hvor han ligeledes senere fik færgen over Stør.

143. *Henrik Lund:* De d. rigsarkivers hist. s. 165. Hans farbroder Sakarias. Wad, rektorer på Herlufsholm, s. 140. Werlauff, det kongl. bibl. s. 109. Han var 5 år hos Gr., i 3 år gehejmeregistrator. Wolff, s. 183. 303. Sjæll. registre, indlæg, 17. April 77 og 9. Nov. 80. Han fik 9. Nov. 73 ekspektance på at følge Wittmack som digegreve i Bredsted; 22. Dec. 74 lovede hans tilkommende svigerfader, kancelliforvalter Rasmus Rasmussen, at afstå sit embed til ham (hefte bl. Gr. pap. fasc. 39), 10. Avg. 75 fik han bestalling som sådan; 5. Febr. 76 brev til hjemmevielse med Kirsten Rasmusdatter. Hans hånd, der ligner Griffenfelds, findes alt i Sjæll. missive 1671, 452, og i arkivets memorial 1672. Optegnelse af 1720 efter Reenberg.

144. Henrik Høyer skriver til overtoldinspektør Albert Schumacher, der havde medgivet ham 1000 rdl. af Gr. løn: «Jeg haver betalt til hans ekscell. Gr. 1000 rdl. Jeg

kunde ingen af hans tjenere træffe, som vilde annamme dem, så jeg bad Schroder bringe det an hos hans eks., om han vilde lade annamme dem; da havde han svaret Schroder: det skal Albrikt have tak for, de kommer mig vel til pas, og så kom hans tjener Henrik Lund, som annammet dem.» (12. April 1673; Norske rigsarkiv).

Griffenfelds embedsindtægter var i disse år betydelige og han var en af de få embedsmænd, som fik deres løn. Efter sin bestalling som gehejmeråd fik han fra 1. Maj 1670 3000 rdl. (12,000 kroner) årlig; som rigskansler havde han det dobbelte. Dertil kom fra 27. April 1673 500 rdl. for amtmandskabet i Tønsberg. Endvidere sportlerne i D. K. 1670 fastsattes det, at kansleren, vicekansleren og de to oversekretærer skulde have hver 1/5, de to ældste sekretærer tilsammen ligeledes. Efter Erik Krags død blev det til fjerdedele. Men da Retz døde, indførtes atter den ældre tids orden, hvorefter kansleren fik den ene halvdel! Gr. samlede indtægter af sportler blev derefter: 1670: 1694, 71: 1120, 72: 896, 73: 1384, 74: 2440, 75: 1800 rdl. Han beholdt ved sit fald 970 rdl. tilgode; dem fik Schult. Endelig fik han efter Retz nogle fiskerier og tiender, som fra tidligere tid lå til kanslerembedet. — Hans samlede indtægter i Kristian V's tid var c. 40,000 rdl. (d. e. c. 160,000 kroner i 6 år).

144. *Krist. Gersdorf.* 7. Maj 69 forlovedes han at rejse i udlandet med sit hidtil hafte traktement som hofjunker. Wolff, s. 83 fl. 87. 6. Dec. 72 vielsebrev (Sjæll. reg. 346). 20. Marts 73 tilladelse til at flytte Karen, sal. Mikkel Nansens lig (Jydske reg. 20). 25. April udgift dertil i Gr. regnsk. — Smst. klæder til Elis. Mar. Reinfrank, 6. Dec. 73 (modt. 17. Sept.) sammen med datteren.

145. *Villum Worm,* efter originalen på Rosenborg.

147. *Mogens Fris.* Breve fra ham til Gr. 12. Sept. 72 skøde på tiender, 479 tdr. h. k. Dagbogen, 6. Sept.: Comte Fr. d'un mariage entre ma f. et son f. C. R. i. m. D. (etc.). 16. Juni 73 udn. til etats- og justitsråd; 8. April 74 gehejmeråd og stiftamtmand. Brev fra grevinden, registreret 21. Marts 76. P. 4.

148. *Mogens Fris,* efter original på Rosenholm.

150. *Benådninger.* *Markus Go* fik 3. Jan. 72, da han

sendtes til England 1000 rdl. årlig foruden sin løn (4000 rdl.); for udgift ved fest i anledning af kronprinsens fødsel 2255 rdl. o. s. fr. *Mogens Gø* til sin søster Susanna, 20. April 72, da han gik til Moskov; han bestemmer 1000 rdl. for Gr., hvis han ikke skulde komme tilbage, («hvis venskab imod dig, hjerte søster, haver ladet sig te mere al højere end det af nærmeste slægt kunde formodes»). *Jørgen Bjelke:* kongl. resol. g. skatkammer, 15. Marts 72. Skøde af 10. Dec. 72: deriblandt en gave af $111^1/_2$ tdr. h. k. 30. April 74 får han Birkendegård og by, med ret til at nedlægge den og indrette hovedgård; det var tidligere nægtet ham. Resol. af 8. Sept. 73 om *Jokum Gersdorfs arvingers* fordringer; det er sønnerne Kristian, Henrik og Fredrik, samt svigersønnerne J. Bjelke (Magdalene), Jens Rodsten (Sofie Amalia) og Otte Krabbe (Dorte); deres tilgodehavende opgøres til 32,870 rdl., der skal betales i penge. *Sofie Amalia Bjelke*, Henriks datter, beder 5. Juli 73 både direkte og gennem sin faster Magdalene Gersdorf om en stilling for sin fæstemand, Hans Kås; han fik straks 800 rdl. årlig med løfte om det første amtmandsembede i Norge (dat. 30. Juni) og blev 4. Nov. 73 amtmand i Smålenene. *Birgitte Trolle* fik 30. Sept. 72 en gave af 174 tdr. h. k. kirketiender. *Korfits Trolle* fik 5. April 73 en årlig benådning på 2000 rdl. fra tronskiftet. *Birgitte Skel* fik 5. April 73 gaveskøde på et frit birketing til Gml. Køgegård på hendes ejertid. Hendes broder *Otte Skel* til Vallø blev 6. Nov. 72 efter henvendelse til Gr. justitsråd (assessor i højesteret). Hendes svoger Nils Rosenkrans fik 26. Febr. 74 gaveskøde på 41 tdr. h. k. tiender.

151. *Albert Schumachers* brev, 12. Dec. 72, hos Wolff, s. 81 (264).

152. *Gert Schrøder* blev 10. Avg. 72 stempelforvalter efter Albrekt Heins. Han ægtede 26. Juni 73 Søster Svane, erkebispens datter. Gr. havde besørget frieriet; S. bad ham om det i et digt:

Du ædle grif, mod Nordens pol
som med lyksalig' vinger
dig indtil Jovis høje stol
langt over andre svinger;

Du som kan fange hvad du vil
i Danerkongens bane:
du gav mig brød, giv kød dertil,
og lad det være en Svane osv.

Han ejer den gamle anselige gård på Amagertorv, efter Didrik Schult: Nyt hist. tidsskr. V 265.

Henning Mejer blev 16. Avg. 74 kongl. råd og fik dagen efter vielsesbrev med Kirstine Schrøder. 15. Okt. stadfæstedes farbroderen, matematikeren Joh. Mejers forskrivning af sin arv til ham. Samtidig adlet. Der registreredes 3. April 76 et brev fra ham til Griff. fra Paris, 12. Nov. 74, hvori «en opregnelse af alle de emplojer, som hr. Gr. haver hjulpet hannem til, så uforskyldt.»

Jokum Schumacher blev 8. Juni 72 foged (indlæg, Sj. miss. 367) *Alberts* død i duel 9. Juli 73: Hist. tidsskr. 3. r. III 633. 4. r. V 196. 201. Personalhist. tidsskr. 2 r. I 107 fl.

153. *Nils Stub:* Rothe, Berømmelige mænd II 420 (Wolff, 31). *Emmeke Nedergård:* Jammersmindet, 3. udg., s. 251. *Viborg:* Rothe, Griff. II 3. *Vinding:* Wolff, s. 242. 240 fl. Sml. A. D. Jørgensen, Nils Stensen, s. 69. 183. 186. Secher & Stockel, Danske lov, II 280 fl.

156. *Danske lov:* Ordrer af 9. Sept. 71; 8. Jan. og 24. Sept. 72; 24. Febr. 73; 31. Marts 74. *Forordning om læge- og apotekervæsen,* 4. Dec. 72: forhandlinger i statskollegiet 8. Jan., 26. Febr. og 13. Maj. Sml. Holm, 1660—1720, I 345. Nils Stensen, s. 176. Dronningen fik en jordemoder hertil fra Leyden (pas af 31. Avg. 72). *Forord. om kirkernes forsvar,* af 23. Avg. 72: statskoll. af 27. Nov. 71. Forbud mod tyske bøger, 14. Okt. 72. Optegnelser om kandidater: Pontoppidan, Annales, IV 583 ff. Wolff, 96.

159. *V. Worm:* Werlauff, kgl. bibl. hist. s. 64. Chr. Bruun, kgl. bib. stiftelse, s. 65 fl. 17. Jan. 73 beskikkes han til at have overinspektion over kunstkammeret; s. dag ordre til Korfits Trolle og T. Bartholin om at inventere det og overgive det til ham. Sml. Genealogisk og biogr. arkiv, s. 294 fl.

Gyldenløve. Skinkels brev til kongen, 12. April 72. Hans testamente af 20. Maj, stadfæstet 4. Juli; orig. ved

Sjæll. reg. 205. 19. Jan. 72 havde Gr. skrevet i sin dagbog: Skinkels kæreste tog afsked fra mig. Deus qui dedisti inimicos meos in manus meas etc. Molière, Les precieuses ridicules, sc. 11.

163. *Fr. Kr. Bryggeman:* afsked 17. April 73 med udbetaling af 2 års løn og 200 rdl.; breve til Gr. på latin, spansk og fransk. Pas til udlandet, til at gå i krigstjeneste, 29. April.

166. *Ahlefeld* til Gr., 21. Juni 1673: . . . on m'assure de bonne part que la dispute, que V. E. a eu avec Gyldenløv, a été concerté avec Kielman, — de har haft korrespondance gennem G.s svoger Bryggeman i Steinburg og klosterskriveren i Itzeho (Joh. Vahlert). Vaupel, II tillæg 62 (slutningen er her fejlagtig gengivet: der står: V. E. croira de cecy ce qu'elle voudra; pour moy, je crains, que ce vieu rusé n'abuse à la fin du bon nature d'Jørgen Bielke. Voila tout etc.). — Brev fra *Markus Gø*, 4. Nov. 73, registreret 28. Marts 76.

171. *Rigskansler.* 30. Okt. 73 hørte Birkerød (i Odense) af Erik Sehested, der kom hjem fra Khhvn., fortælle om «tidernes og hofvæsenets besynderlige revolution». Den gamle modsætning: «kongens kansler» og «rigens kansler» anvendes på Retz og Griff. i stats. koll. møde 15. Dec. 73. Rigskansler regnedes i rangen som kansler, ikke som vicekansler; af statskoll. akter ses Gr.s plads. Af kongens brev til Gr. 26. Nov. ses, at sagen i det væsenlige var forberedt: «hvad *i disse dage* var sket». Dette brev har Gr. påtegnet. «samme dag h. m. havde gjort mig til rigskansler og givet mig sin egen ridderorden elefanten, som han kasted mig selv om halsen. Gud give sin lykke og velsignelse hertil.» Optegnelser bl. Gr. papirer, i breve fra Bierman. Brev til Pløn, statsarkivet i Slesvig. Danske saml. 2 r. III 10. 41.

173. *Grevskab.* Kongl. resol. gennem skatkammeret, 27. Nov.; skøde i skødepr. 29. Nov. Ordren til Gyldenløve er af 6. Dec.; 15. Dec. får han overdraget en del jordegods til indlemmelse i grevskabet. (Eksped. pr.). Oluf Torm: Wolff, 118. Pontoppidan, IV 732. *Kingo* fik 21. Okt. 73 eneret på sit «åndelige sjungekor»; af indlæget (Sjæll. reg. 284) ses forholdet til Gr. Han fik 3.

Dec. 72 en gård i sognet fri for ægt og arbejde. Wolff, 120. Bordings vers, sst. 118 fl. *Joh. Hopner*, Rostgårds Deliciæ, I 258. 275.

175. *P. Resen:* 13. Jan. 74 til Gr. *Skuepenge:* Rothe, Gr. II 192. Wolff, 199. Det store montværk, II 597.

176. *Grevevaben:* Rothe, Gr. 80 (her også patentet på latin og dansk). At det var komponeret efter det kongelige: Kirkeh. saml. 3. r. III 488. Rothe, 69. Joh. Finke: optegnelser. Gr. moder: Rothe II 157. Alt 30. Nov. fik Gr. et guldsegl, «som mons. Luxdorf affordrede»; det vog $11^1/_2$ lod. Regninger 1677, nr. 17, 21. 32. 52. — Patron for Petri menighed, 28. Febr. 74; tysk kanc. koncept.

178. *Samsø.* Danske atlas VI 255 ff. S. Grundtvigs folkeviser I 92 fl. Hist. tidsskr. 6. r. II 505. Wolff, 169. Samtidig fik Jorgen Bjelke tilladelse til af Birkendegård og by at oprette en adelig sædegård, da en sådan ikke let kunde oprettes på Samso! (Sjæll. miss. 148: ansogning af 5. Dec. 73; bevilling af 9. April). Skodet på Samso var udstedt 18. Marts og blev kongl. stadfæstet 25. April. Projekt til kontrakt bl. Gr. pap. Forordning om smakkefarten, af 2. Dec. 74; efter statskoll. betænkning af 9. Nov. (Sjæll. reg. 354).

181. «*Kongl. rigskansler*». Instruks af 3. Avg. i Geh. ark. årsber. II 220. «Magnus cancellarius» var alt tidligere kongens kanslers latinske titel (Vinding: Acad. Haf.); 1654 kalder Jens L. Wolf ham «kgl. maj. gross cantzeler» (Encom. regni Dan. s. 327). Griffenfeld kaldtes stadig «rigskansler», dog også «rigens store kansler» og «store rigskansler» (Månedlige relationer); i Biermans protokol: «gross-reichs Canzler». Danske Merkur: «storkansler» (1. Avg. 74).

182. *Tyske kancelli.* I forhandlingsprotokollerne forekommer Schroder som råd eller assessor fra 1. April 74. En del sager, særlig de slesvigske, henvises til Gr.' afgorelse; Schroder påtager sig da ofte at tale med ham.

Statskollegiet. Modeprotokollen begynder 9. Sept. 74; der holdes derefter 11 moder indtil jul, 10 derefter til 30. Marts. Derefter er der kun 2 moder i Januar 1676. En række gamle sager tages frem fra de foregående år; der findes en «fortegnelse på hvis sager og materier i stats-

koll. skal foretages», 60 nr. — Forhandling om Kristianshavn i andet møde; forslaget var indleveret af kommercekoll. 10. Okt. 71. Bestemmelsen udfærdiges 15. Okt. Griff. gaver: O. Nielsen, Kbhvn., V 379 fl. Bruun, Kbhvn. II 354 fl.

184. Griffenfelds drikkehorn, opbevares (midlertidig) på Rosenborg.

185. *Universitetets* fest 24. Avg., Wolff, 195. — Tomas Bartholin fik 21. Sept. næstefter skøde på Kundby kirke til Hagestedgård; det var en gave af kongen, beregnet til 2502 rdl.

187. *Den store medalje.* (Afbildningen s. 188 er ikke tydelig i enkelthederne). Rothe, II 194 fl. Møntværket Kr. V tab. LIX nr. 4. Størrelsen var $22^1/_2$ dukater, godt 4 lod i sølv. Lighed i dens indskrift med universitetets udtalelser: Rasmus Bartholin siger i indbydelsen om Gr.: atqve exemplum posteritati sed sine exemplo orbi universo propositi. Th. B. tale: s. 1: Gr. 37 år (samme fejl på medaljen*); s. 36: griffens symbolik. 47. 48: «Phoebe fave». Indskriften under billedet er fortolket fejlagtig hos alle forfattere, idet gudenavnene ikke er medtagne i den, men kun: vige felix, gryphe sacer! Wolff, 199. Møntværket, 593 fl. Hoffmann, III 99. Griffen som bindeled mellem himmel og jord hos Dante, Skærsilden XXIX, 106—14. De to glober fortolkes fejlagtig som Danmark og Norge, medens Apollon gøres til kongen! Foruden hele hans titel findes iøvrigt denne indskrift: «Exemplo a teneris ad præs(entia) fata nobis sine exemplo.» Regning, nr. 20, på de 24 sølvmedaljer «auf seinen eigenen stempeln.» Det var vel nærmest Schrøder, som arrangerede denne medalje; han fantaserer i brev af 22. Juli 74 om at lade Griffenfelds bedrifter male på væggen i hans hus. Regning nr. 34, på det store våben. Rubinen var Gr.' yndlingssten.

189. *Doktorpromotionen.* Ordre til biskop Wandal at forberede akten, 13. Avg. 74: da kongen «har for godt ansét

---

* Da også Woumans kobberstik (s. 275) giver ham 38 år i 1675, har G. øjensynlig sat pris på at ansés for 2 år yngre end han virkelig var.

at der med forderligste» skal holdes promotion. Doktoranderne opgives (Sj. miss. 278). Beskrivelse af akten i universitetets matrikel (udg. af S. B. Smith, s. 51 ff.). Birkerods dagboger, s. 161.

190. *Universitetets styrelse:* Matzen, Univ. retshistorie I 154. 156 ff. (10. April 76 er her trykfejl for 75). Sml. de i registret nævnte steder. Kirkehist. saml. IV 636. Filosofisk eksamen forhandledes i statskoll. 8. Febr. 75, efter universitetets forslag; anordningen udkom 17. Marts.

191. *Rigsgrevetitelen.* Wolff, s. 355, og de opbevarede breve.

192. *Kaltenhoven.* 21. Marts 74 pålægges det skatkamret at afgive erklæring om dette len. 31. Dec. bemyndiges Gr. til at indlose det (T. K.). 1. Juni 75 kundgor k., at Gr. har indlost fordringer på 22,085 rdl. 63 sk., der forlods skal forrentes med 6 pct.; går lensmanden fra lenet, skal han have fortrinsret til forleningen. Efter regnskabsbogerne var dette alt faktisk ordnet Mikkelsdag 74. Godserne overdroges 1768 til Hamburg. Breve fra friherre Burckersrode til Gr. om kobet af rigsumiddelbare lande (Jan 75).

Engelske forbindelser. 30. Avg. 74 siges at han sendte portræt og gave (solvkanden) ved Henshaw til Barlow. 13. Okt. udskrift af hans kopibog. Wolff, 357. Hoffmann, d. adelsmænd III 104.

193. *Terlons breve:* det af 5. Jan 75 er bevaret i original (på Ledreborg). Wolff, 249. Brevregistratur 3. April 76, nr. 24.

194. *Adelige veninder.* Se foran I 245 ff. Forholdet til Mette Trolle fortsattes i breve, særlig gennem Milan; denne roste sig af «qu'il tient Gr. par une corde, laquel Gr. luy mesme n'oseroit pas rompre.» (Registratur 3. April 76). Dette sigter vistnok kun hertil. *Vibeke Krabbe* var enke efter Krist. Då. Der er opbevaret en række breve fra hende, alle med beklagelser og bonner. Hun havde 1654 ægtet K. Då, der dode 1673. — 28. April 74 fik hun en årlig benådning af 600 rdl. fra 1. Jan. 73.

197. *Landlivet:* Soren Terkelsen, Den gode oprigtige Dafnis's natte-klage over sin hojtelskede Galaté ubestandighed osv. 1656. S. 55. (N. M. Petersen, 2. udg., III 465,

siger, at dette digt løber sammen med en oversættelse; dette er dog ikke tilfældet, det udgør første del, s. 1—77, hvorefter oversættelsen af Opitz kommer med ny paginering. Om S. T. kan iøvrigt oplyses, at han 29. Sept. 1629 blev underskriver ved klædekammeret, 14. Dec. 30 kongens kammertjener, og 26. Avg. 33 tolder i Glückstadt. Rentemester regnskab 1633—34, adskillige hoftjenere). Lystgårde, oprettede efter 1660, i Københavns amts regnskaber. 11. Juni 73 tillades det Hahn at oprette Hjortespring; 26. Febr. 72 får Jens Juel 1½ gård i Ny Hollænderby osv.

199. *Ørholm.* C. Nyrop, Strandmøllen, XXVI. Klingenbergs slægt, hos Fr. Olsen, Det d. postvæsen, s. 64 fl. og i Gertrud Isenbergs biografi, hos Rothe I 189 ff. Af Kbhvn.s amts folkeskats regnskab 1672 ff. ses, at velfornemme Magdalene Klingenberg da boede på «krudtmøllen». (Lyngby sogn.) Ordningen af hendes kontrakter efter mandens død, se Sjæll. missiver, 1672, 596. — Kbhvn.s diplom. IV 797.

200. *Ahlefeld,* 3. Avg. 72: V. E. ne doute pas que je ne desire extremement d avoir l'honneur de l'entretenir sur plusieurs et sur ses propres affaires mesmes, puisque me semble que c'est asteur que V. E. doit songer tout de bon à une ferme et solide establissement. (Se I 438.) *Gyldenløve,* 14. Jan. 73: Il y a ici (Nyenborg) une baronesse d'environ 19 a 20 ans, etc. (Se s. 55).

Prinsessen af Taranto: C. H. Brasch, Griffenfelds kærlighed til Charlotte Amélie etc. — 14. Nov. 72 udgik ordre til at skaffe prinsessen 6 gode borgervogne og 38 bondervogne fra Roskilde, hvor hun skulde modtages. (Sjæl. reg. 324.) Paulli: «Månedlige relationer». Gyldenløve, 18. April 74: «tout le monde parle de vostre mariage et des nouvelles alliances en vostre maison —.» C. C. v. Krogh, Livgarden til hest, s. 23. Optegnelse om Gyldenløve og Gr. 20/2 1720: «Brostrup refert, at have været engang gæst hos G. på Sorgenfrey og da var kommen på diskurs om Gr.» G. var i Kbhvn. 20. Juli til 24. Avg. og 14. til 19. Sept. 1674.

202. *Terlon:* Brasch, anf. skr. s. 58. Just Høgh, 2. Juni 73. Danske samlinger, 2. r. III 59.

204. *Ernst Gynter.* Skatkammer-erklæring af 8. Okt.

70. (Sjæll. miss. 853). Bevillinger af 11. og 14. Okt. (tyske) 18. Okt. Sonderborg privilegier (Fynske reg.). Kgl. resol. g. skatk. 20. Juli 71 (Gammelgård). 17. Dec. 73 til skatk. om de 5000 rdl. Bevilling i lejren ved Kolding, 27. Maj 74 (Sjæll. miss. 211—14). Strid med Glücksborg: E. G. til kongen 20. Juli 74; forespørgsel ved kancelliet i Glückstadt om kongens ret, med dettes svar af 11. Avg., at hert. af Gl. som lensmand må underkaste sig kongens afgørelse (Glückstadt: Abgetheilte Herrschaften, 30). Kristian af G. til kongen, 25. Sept. 74; Dorotea Avgusta af Plon til kongen, 3. Nov. 74. Historien med Pölnitz henføres af Vaupel (II 66) og Brasch (s. 85) til sommeren 1675, men hører til 1674. Lincker skriver 5. Juli 74 til Bierman: «der handel zwischen Pelnitz und der princesse v. Sonderburg, wovon ehe mit ms. zu discouriren die ehre gehabt, ist in meiner abwesenheit zu weitläuftigkeit grosser acten, abouchements und vielen zeugenverhör kommen, zur princessen unschuld, Wie ich höre dessein per literas supposititias gelegt gewesen Pelnitz zu mortificiren. Der hr. v. Schwerin beim churp. schadet. Unterdessen die princesse der disgrace wegen, worüber der prinz bruder disgustiret, hier weg, die churfürstin, wie ehrlich auch die princesse ist, sich beim ganzen wesen nicht das allergeringste angenommen. Obs aber gut blut gegen Schwerin setze, mag die zeit lehren.» Udtalelsen er tildels med chifre og noget uklar. Just Høgh kommer i brev af 13. Avg. 75 til Griff. til at nævne Pöllnitz og indskyder da: «voilà, mgr., comme sans y penser, j'ay insensiblement nommé ce pestiferé.» Ernst Gynter hertil i Okt. 74: Kbhvn. dipl. VI 642. Paulli. Ordre af 19. Dec. 74 til skatk. om udlæg af Bro by. Brasch, s. 71. 72 fl. (Avgustenborgernes stilling opfattes her som for ynkelig; det drejede sig dengang væsenlig om at få, hvad der var deres gode ret). Omslagsregnskab for 1675, bilag 22. (Fordring med rente m. m. 6705 rdl., deraf betalt 1000 rdl. 10. Avg. 74). Breve fra Lincker til Bierman («Brandenburg» 1675).

Chr. Bertie, 6. Jan. 74 (75): «I wish your exc. the like excuse in your affaires and that the Excellent Princesse

of Tarente may crown your life as the title of a Duke will justify the merit of your acting: both those fame reports to us will bee yours . . .»

IV. BRUDDET MED GOTTORP OG SVERIGE.

MARTS—AVGUST 1675.

211. Indberetninger fra Haag osv. og de fremmede afsendinges beretninger fra Kbhvn. i Danske samlinger, 2. række III.

212. *Felttogsplanen:* 5. Marts skriver Klingenberg til Griffenfeld imod at angribe Sverige i Skåne: han véd, at nogle i rådet vil holde herpå, ligesom kurfyrsten, men det er alt for voveligt. 12. Marts tilråder han at vende sig mod Wismar og lade Bremen ligge. Ligeledes gentagne gange i den følgende tid (18. og 19. Marts osv.). Konsejlet 23. Marts stemmer for Skåne, og s. dag skriver Bierman derom til Klingenberg. Atter 6. April: kongen stadfæstes mere og mere i denne overbevisning. (Prot. «Holland»).

215. Beretning om Mejercrones avdiens, dels i brev til kongen, dels i et til Griffenfeld.

217. *Forhandlinger med Kielmann.* Breve blandt Kielmanns og Griff. papirer. Ekstrakter af dem i fortegnelsen over disse fra Marts 1676.

218. *Nils Brahe:* Vaupel, I Tillæg. Handlingar rör. Skand. hist. VII 161. V 240. Lettres des Feuquières, III 238 (12. April).

222. *Koncerten i Haag* af 3. Maj. Af korrespondancen herefter ses, at man i Kbhvn. var misfornøjet med den hovedkulds afgørelse (Prot. «Holland» og de to afsendinges undskyldninger).

225. *Kristoffer Brandts* memorial af 8. Maj med kongl. resol. fandtes bl. Griff. papirer (21. Marts 76). Den havde påtegning af Griffenfeld: frustaneus labor potest tamen ad tempus servari.

226. *Hærens krigsrustning.* Vaupel, Den danske hær, II slutning: de enkelte regimenters historie. Liste fra 2.

Juni i Klingenbergs brev. Glückstadt krigsregnskab 1674—75 (p. 116 fl: hvervninger; bilag nr. 401 ff.).

229. *Jens Juel i Norge.* Udnævnelse til gehejmeråd 31. Maj, fra 24. s. m., med løn af 2000 rdl.; dertil lige så meget, så længe han er i Norge, og 200 rdl. på en skriver. — Fortælling om Holger Parsberg, efter «Brostrup».

231. *Hamburg.* 7. Marts 74 takker Griff. Gensch for efterretningen om at Gottorp er i færd med at slutte forbund med H. 22. April sendtes to afsendinge fra H. til Gottorp; de får gode løfter, 28. s. m. (Gotterp nr. 102). Kancelliet i Glückstadt, om kirkebønnen i H. 9. Juni skriver Enevold Parsberg, at Terlon taler om, at H. vil blive angrebet af de samlede tropper; han rejser over til Jylland for at lægge sig imellem. «Ursachen» (1679) s. 59 fl. Fryxell, Handlingar I 314 fl. Kancelliet i Gl. om hvalfangerne og om told ved Wewelsfleth. Kort Adelers projekt: Admiralitetets indkomne sager 1675 (påtegnet 13. Juni).

233. *Landdagen,* Maj 1675. Landdagsakterne. Ahlefelds stilling fremgår af brev til kongen af 1. Juli 1673, dat. Langen Schwalbach, i hvilket han efter ordre gør rede for et enkelt punkt på en tidligere landdag. Det hedder her: «Wobei ich dann E. K. M. ersuchen wollen, Sie geruhen . . . zu consideriren, dasz wan ja bei diesem oder andern landtagen zu zeiten in formalibus, auch wol einigermassen in realibus, Deroselben intention nicht allerdings vollkomlich erreichet worden, mir solches ja allein nicht wol imputiret werden könne, in reifer erwägung, *dasz mir einige jahre hero Dero absehen und allergn. meinung, ausser was ich aus einer fast kurzen und generalen instruction einiger massen begreifen können, gar nicht communiciret,* auch sonsten in andern unvermutheten fällen (wiewol vor diesem gebräuchlich gewesen) nicht die geringste vollmacht gegeben worden, dasz wir also bei ein oder ander unverhoffeten difficultäten zu gewinnung der zeit in facilitirung der collecten, als des hauptzweckes, so gut wir können in generalibus antworten und uns daraus extriciren müssen —.» Landdagen 1675: D. H. Hege-

wisch, Gesch. der Herzogthumer IV 345. (S. 351 er af 10. Maj.) «Ursachen», s. 61.

238. *Den svenske forlovelse.* Reinhold Mejer til Griff. 10. Juni 75. Kongen til sin moder 31. Marts 1676: af Mogens Gos depeche ses, at Karl XI tænker på at fri i Moskov og udtaler sig nedsættende om sin danske brud; k. tænker derfor på prinsen af Oranien for sin søster: «als ich ohne das diese alliance meinem etat und dessen naturlichen interessen viel konformer und fürträglicher erachte.» Dronningen svarede forsigtigt (9. April), at man dog vel burde afvente sikrere efterretninger.

242. *Slægten.* Brev fra Giese til Kr. Lente (3,174): her siges Bjelke tillige at være bleven medlem af konsejlet. 1675 var Lassen, Scavenius, Fogh og Vinding daglig sysselsatte med udarbejdelsen af lovens «sidste projekt». (Protokol, fort i moderne. Sml. Peter Lassens biografi). Gyldensparres bestalling: Admiralitetet, indkomne sager 1675 (Nr. 176 b). 19. Juni skriver fru Hesse til sin broder Kr. Lente (3,171), at han skal holde sig nær til Griff., «die den ihrigen alzuwol helfen».

245. *Prinsessen af Augustenborg.* Enkedronningens regnskab for 1675: 9. April betales maleren «for pr. Louises kammer i fruentimmeret». Pas af 13. April i Sjæll. registre 120. 9. Maj 72 fik B. A. 2000 rdl. årlig som landråd, med løfte om et amt. 14. April brev fra Hans Adolf, dat. Geislingen; Griff. svar i Slesvig statsarkiv. Lincker til Bierman, 21. Jan. 75: «man entreteniret sich sonsten allhie mit heirath, so zwischen dem reichskanzler und Sunderburger Fräulein obhanden und die frau landgräfin hiebei mit helfen sollte» (Brandenburg). Sml. 7. og 16. Juni: Biermans breve II 54. 55. I Maj udnævntes B. M. Jessen, der var anbefalet af hertugen, til sekretær i Glückstadt. 9. Juni udstedtes pas for enkedronningen såvel som for hertug Ernst Gynter til «Nykøbing eller Holsten (Als).» Hertugen blev imidlertid i Kbhvn. (der opføres udgifter til ham i hofetatens regnskab, medens han før var enkedronningens gæst). 6. Juni udfærdiges gennem kamret ekspektancen for Fr. Vilh.; 11. Juni bliver hertugen ridder af elefanten (Månedlige relationer). J. Bjelkes brev af 19. Juni: «min hjerte kære

hustru skrev mig til og giver god forhåbning; hun bliver i Nykøbing, til herskabet rejser derfra hid.» Brev af Hahn (nærmere i det følgende) meddeler at enkedronningen ankom til Kbhvn. 25. Juni (s. dag udgift til grøn taft ved pr. Louises seng).

247. *Tildragelser i Rensborg.* Projekt, vedtaget i konsejlet 9. Juni, overraktes Terlon d. 12., hvorefter denne samme dag svarede med et officielt forslag (på 6 tdr. g.) og et privat brev (9 tdr. g.). (Griffenfelds breve, registrerede 21/3 76, N). Beretninger: Hertugens hos Vaupel, Griff. II Tillæg 11 ff. — af Gensch. i «Ursachen», s. 64—91. Staatsbürg. magazin X 939. Begyndelsen af Griffenfelds svar på det 3. spørgsmål: «hvorfor han udi adskillige poster tergiverserede på den tyske bund?» (i det tyske land) lyder efter den bedste afskrift: «Der H. M. *ex tempore* vilde ladet fyrsten arrestere, . . .» Herved betegnede G. da kongens plan som fattet pludseligt, uden forgående overvejelse. Om disse spørgsmål se iøvrigt til side 409.

250. *Tønder og grevskaberne.* Griff. havde i brev af 17. April sat indtægterne af disse til 80,000 rdl. foruden kontributionen, desuden den ene halvdel af «Stat und Budjadingerland», der regnedes for sig selv som len af Brunsvig, til 12000 rdl. Tønder satte han til 28000 rdl. med 12000 rdl. kontributioner. Han forlanger derfor foruden dette, Åbenrå og Løgumkloster, også Femern og Nørre Ditmarsk.

253. *Steinhorst:* Dankwerth, Landesbeschreibung, s. 247. Vaterländisches Archiv f. Lauenburg, I 423: amtet har 154 hufen, fordelte i 15 landsbyer, 2 herregårde, og er o. 2 □ mil stort. Plons Successionssache, s. 14. «Ursachen» s. 64. Breitenaus (utrykte) erklæring af 1718. Kielmann tilstod 13. Maj 76, at mageskiftet havde været aftalt og belønningen med Steinhorst bragt på tale. Ahlefeld aflagde efter kongens ordre vidnesbyrd om det samme, 20. Maj 76 (se «Griffenfelds fald»).

De gottorpske råders erklæringer: Gottorp arkiv, 161. Hertugens fuldmagt for Kielmann: Gottorp 280. Kreditivet af 22. Juni fandtes bl. Griff. papirer. Griffenfelds breve

til hertugen: Externa 27. De delegeredes beretning af 23. Juni osv.: blandt landdagsakterne.

Forslaget til forlig om grevskaberne, påtegnet af Griffenfeld: «Projekt, overleveret af præsidenten 25. Juni», med hoslagt blad med anmærkninger, — blandt akterne, vedrørende opholdet i Rensborg (Stridigheder mellem kongehuset og Gottorp). Griffenfelds udtalelser om disse forhandlinger, hos Wolff, Griff. s. (339) 353 (367) 369. Brødrene Brandts brev bl. Gr. pap.

257. *Slaget ved Fehrbellin.* Kurfyrstens brev af 15. Juni blandt Griff. pap.; det er addresseret til Kbhvn. Rygtet om slaget ved F. må være kommen til Rensborg før den 25; måske også Brokdorf. For Terlon tilstod Griff. ligefrem, at det var dette, som gav stødet til bruddet: Danske saml. 2. r. III 23.

257. *Ahlefelds holdning* 26. Juni: Wolff, s. 339. 354 fl. Griffenfelds projekt bl. Rensborg-akterne. Ahlefelds vidnesbyrd går ud på, at mageskiftet vilde være gået i lave, hvis kongen ikke var bleven bedre underrettet og at Gr. derefter sagde til kongen, at han derved var gået glip af Steinhorst. Griff. svarede herpå (22. Maj 76), at A., så vidt han mindedes, først lørdag morgen, «samme lørdag som larmen gik an om eftermiddagen», fik underretning om kongens plan.

260. *Kontributioner m. m.* Se regnskaberne for hovedkassen i Glückstadt og for distrikterne. Gottorpske tropper i Tønning og på Gottorp. Gl. regnskab Juli—Dec. 1675, bilag 289—304. Samuel Rachel, prof. i Kiel, fortæller, at hertugen selv har meddelt ham, at Walter havde haft ordre til under ingen omstændigheder at overgive Tønning (Archiv f. staats- u. kirschengesch. III 104 fl.) og at det kun skete ved brud på et løfte og Cramers forræderi. Dette er ikke sandsynligt.

261. Breve til og fra *enkedronningen:* Ny kongl. samling 2015. 4. (franske); oversatte hos Riegels, Kr. V, 261 ff. 3. Juli: «. . . ce qu'Elle marque vers la fin de sa lettre, dont Elle m'a honoré, m'est derechef une nouvelle preuve; je n'ay point d'autre volonté que celle que les ordres de V. M. m'inspirent, et ce qui a le bonheur de meriter son approbation, aura sans dispute de moi toute la venera-

tion, dont pourra être capable un coeur consacré aux volontés de V. M., avec une resignation entière, etant etc.

262. *Rensborg-forliget*, af 10. Juli. Instruks af 8. i Externa 113. Der er heri tale om fordringer på Abenrå fra kongelig side (var tanken om et mageskifte endnu ikke helt opgiven?) Vaupel, Griff. II T. 20. Griffenfelds registraturlæg GG (Slesvig Capsula VI). Mærkeligt nok savnedes disse diplomer efter Gr.' fald og Henrik Lund forklarede (29. April 76, nr. 6), at de «er af Gr. selv i stykker skåren og brændt i hans eget hus». Lettres des F. III 338.

263. *Hamburg*. Kurfyrstens brev af 28. Juni; s. dag sendes dette til kejseren (Urkunden z. Gesch. des gr. Kurfürsten XIV 837). Blandt Gr. papirer fandtes brev fra Hamburg af 10. Juli. I dette siges at deres deputerede ved tilbagekomsten fra Rensborg højlig har rost hans holdning mod dem, osv. Breve af 7. og 28. Avgust i fasc. 14. Bechmanns brev dateret 20. Avg., meddelte modtagelsen af de 10000 rdl., hvorefter de var indførte i hans «hovedbog». Rothe II 106 (blad O).

271. *Skåne:* Lindenov skriver 23. Juni fra Stokholm, at den hollandske afsending havde sagt til ham, «at Sverige endogså havde tilbodet e. m. Skåne til løsens for et ækvivalent.» L. svarede, at det da måtte være grevskaberne. 14. Juli mener L., at man nu kunde få Skåne for penge, ligesom Sverige 1613 havde fået Goteborg. (Fryxell, Handlingar I 339. 344). Feuquières troede, at D. nu vilde holde sig tilbage, tilfreds med hvad det havde opnået i Rensborg; baron Bidal i Hamburg svarer ham herpå 2. Avgust (23. Juli): . . .«mais rien ne contribuera plus à faire prendre ce party à S. M. Danoise, que si elle voit la Suède agir avec vigueur et application pour restablir ses affaires, et si elle sçait une puissante armée en Allemagne; autrement, c'est donner une tentation à S. M. Danoise, qui luy est encore incessament procurée par MM les ambassadeurs d'Espagne, de Hollande, de Brandenbourg et de l'Empereur . . .» (Lettres des F. III 349).

272. *Mejercrones brev* til Griff. af 8. Juli (d. e. 28. Juni): . . .«Ce qvi se remarqve encore plus, a ce qv' au bruit, qui court icy d'un mariage entre votre excellence

et la princesse, fille du duc Ernest August [Gunther], le Duc de Bethune, qui est un seigneur d'un grand credit à la cour, et qui s'est maintenu dans la faveur depuis le temps du cardinal Mazarin, a dit avec emotion: «Mais pourquoy celle là et pas une autre, qui n'est pas moins du sang royal?» C'est encore à l'occasion de cette nouvelle, qve je n'ose pourtant confirmer, que Mr. de Gravelle s'est laissé entendre, comme dans un tel cas un present de qvelqves meubles d'un grand prix ne pourroit pas deplaire à votre excellence. Mais comme l'un ny l'autre n'a trouvé ancune prise aupres de moy, tout cela ne s'est dit qv'en passant.» Danske samlinger 2. r. III 19(nede) fl.

Boggave fra England: Smst. s. 46. 48. Lettres addressed from London to Sir J. Williamson, p. XIV ff. Han var opdragen i Queens college i Oxford, senere fellow sst., magister 1657; efter restavrationen i statstjenesten, forst ligesom Gr. arkivar (keeper of the office of h. m.' papers and records), fra 1674 tillige statssekretær. 1678 blev han præsident for the royal society.

273. *Kobbergaven fra Sverige:* Vaupel, Griff. I T. 171. 18. Maj: Brahe vil gerne gore ham dette tilbud «lika som for dess hafda moda»; han tror, «att han skulle bliva myket lustigare, ty mig berættas att for mig varande ambassadorer det samma hava gjort, nær någon traktat ær bleven underskriven.» 31. Maj: B. minder om, hvad der nu er lovet ham (s. 176).

274. Brev til Karl XI af 5. Avgust (D. Saml. anf. st. 358).

Forgudelse af Griff. Harder, Panegyricus 1675 (Rostgård II 347). Ole Borch, Cogitationes de Latinæ ætatibus (Wolff, s. 233). A. Wuchters, udgave af Soren Terkelsen, dedikation (W. 249). B. Sieverts, grammatica latina (Nyerup, Hist. skildr. III 187). P. Resenii Descriptio Samsoæ. T. Bartholini, De ordin. Danebrog, p. 39. J. Fogh til Griff., 2. Okt. 75: «Stolen (i N. kirke) er hel prægtig og hans hojgr. eksc. skriver selv alt det som ubillige folk kan sige derom, og er ej tvivl det jo og sker, hvilket dog synes ikke at være værd at tænke på; men som hans hojgr. eksc. selv gor sig skrupel derom, onskte jeg nok, at den

var ikke begyndt og ser jeg ej, at man kan komme deraf med uden at h. h. e. vilde befale, at arbejdet måtte indtil hjemkomsten ophøre, da fandtes vel råd at skille sig derved, om den ej anstod. Der er ingen kosteligere i staden og hvo h. h. e. vilde deputere den til, så er stolen som den bør. Jeg skikker herhos en afridsning af toppen, resten er ikke mindre skøn» osv.

275. *Griffenfeld:* Kobberstik af van Woumans, 1675.

277. *Karl XI's* påtænkte ægteskab i sommeren 1675. Han skriver 28. Juli til Griff. med tak og «beder ham endnu kooperere til al god venskabs og fortroligheds underholdelse rigerne imellem» (Fortegnelse over Griff. pap.). 29. Juli skriver den svenske enkedronning til sin svigerinde i forventning om sønnens nær forestående formæling (Handlingar rörande Skandinav. hist. V 252 ff.). Danske saml. s. 360.

Prinsessen af Avgustenborg. Brasch, Griffenfelds kærlighed s. 77—83. Morhoff, Jahrbücher f. d. Gesch. der Herzogth I 20 fl. Hans digt (stort blad som sædvanligt universitetsprogram) Rothe, Griff. II 5 fl. Wolff, 226. Den bekendte fortælling om at prinsessen stansedes i Korsør m. m. findes først hos Buddæus, s. 643. Hvad der har givet anledning til den, kan næppe oplyses. Efter Paulli forlod hertugen Kbhvn. den 16. Avgust og drog til Als.

281. *Gottorp.* «Ursachen», s. 89 ff. Hertugens originale breve til kongen. Gottorp arkiv nr. 313: Buchwalds breve. 31. Juli i kabinetsprotokollen (sidste indførelse). Oldenburg nr. 101: regeringens sidste indberetning til kongen og hertugen i fællesskab er af 22. Juli; den første til kongen alene af 26. — 7. Avg. meddelte grev Anton Griff. at han søgte sin afsked m. m. 23. Sept. indberetter kansler og råder i O., at greven ved sin hjemkomst har meddelt dem sin afgang.

282. *Krigens udbrud.* Knesebecks brev bl. Gr. papirer. Puffendorf, XIII 44: «Ac suspectum erat, qvod rex Knesebecio diceret, elector modo in Pomeraniam movere inciperet; se mox secuturum. Qvi vicissim testabatur, electorem nil amplius in Svecos moturum, nisi rex serio in hosce bellum sumat. Ac Brandius, ut extremum cuneum admo-

veret, qvi suspicabatur Grifenfeldium reginæ matris consiliis velificari, comminiscebatur, electorem aliqvot epistolas intercepisse, ex qvibus colligat, reginæ matris consilia prævalere et eam Hanoverano cavisse, Danum cum Sveco haut serio in bellum erupturum. Qva narratione Grifenfeldius valde turbatus multis cum exsecrationibus asseverabat, regem utique bona fide Svecis bellum facturum. Ac protinus etc.»

282. Forordning af 6. Avgust, trykt; forhandlinger i statskollegiet af 5. s. m.

283. Stockens brev af 7. Avgust; bilag ved Suhms regnskab for Wismar, antegnelser; påtegning: cito cito citissime. Af kongens brev til hertugen af Lauenburg, 21. Avg., ses, at denne 11. s. m. har klaget over de 4 regimenters indmarche; der svares, at det er sket til forsvar for riget (det tyske) og med kejserlige reqvisitionales. Fredsbruddet ved Stade henføres til 22. Avg., men det er efter den ny kalender. Pålidelige efterretninger om det findes ved Glückstadt regnskab, Juli—Dec. 1675, bilag 415—17, og i brev fra I. H. Lente til broderen Krist. (11, 180): «le premier essay de nos armes contre les Svedois a été fort malheureuse» etc.

Møde i rådstuen med Wittorp, 18. Maj 1675. En formel krigserklæring af 2. Sept. omtales hos Friedenreich, Kr. 5.'s krigshistorie, s. 87, efter Andreas Højer, s. 512, der atter følger «Tageregister Chr. V»: liess den krieg wider die cron S. publiciren; men en sådan blev i virkeligheden ikke udstedt. Overfor kejseren og Spanien, der jævnlig senere kom tilbage til fordringen herom, svarede man, at kongen kun havde lovet «ruptur», ikke «deklaration». Der er opbevaret et udkast til et forsvarsskrift for krigserklæringen, som i arkivregistraturen tillægges Griffenfeld (Vaupel II T. 47); det er i virkeligheden skrevet af Kr. Lindenov. Karl XI udstedte straks efter kaperbreve, i hvilke han nævner angrebet på vagtskibet ved Stade (trykt blanket).

V. KRIGENS FØRSTE HALVÅR.
(Avg. 1675—Marts 1676.)

284. *Tidsbestemmelser* fra felttoget tildels i overkammerjunkerens regnskab. Sml. Paullis månedlige relationer og brevdateringer. Dagangivelserne er som overalt reducerede til den julianske kalender (i de ældre kilder er der opstået ikke ringe forvirring af sammenblandingen af de to tidsregninger). Jørgen Bjelke til Just Høgh, 13. Avgust. Breve til Kr. Lente 11, 184. 150. «Kriegesverständige» taler Jens Juel alt om i brev til Griff. 25. April 74 (Hist. tidsskr. 5. r. IV 470).

Puffendorf, XIII 43—45. XVIII 9. Optegnelse om træet på Glücksborg, der da (c. 1706) var fældet af overforster Lüders. Senere er sagnet vandret til Avgustenborg slotshave.

288. *Kongens brev,* efter ordre afskrevet og fremlagt i Griffenfelds sag af Lindenov og Wulff. Uddrag af Gr.' hovedbog, ligeledes fremlagt: «Johan Beckman efter hans brev, dat. Hamburg 20. Avgusti 1675 — 10,000 rdl.» (dette brev er bevaret). Brev fra magistraten i H. til Gr. 7. Avgust. Brev til moderen i original hos Klevenfeldt. Gr. gaver i memorialen af 11. Maj 1676.

293. *Rensborg.* Gottorp, Externa 27. Fuldmagt til overdragelsen af Svavsted, domkapitels godset og Slesvig domkirke (Wittorf og Cramer) af 26. Avg. i Externa 113. Kr. Albrekt til Ludvig XIV og Pomponne, 22. Avg. Breve til Griff. Ahlefelds instruks til Hannover er af 19.; han drog afsted 21. eller 22.

Hannover. Forbundet af 31. Marts 1672 var 21. Juli 75 bleven fornyet (hver gang på 3 år) med forbehold af Joh. Fr.' tiltrædelse («Brunsvig» 98).

296. *Gadebusch.* Ausländische koncepte. Breve fra kurfyrsten, deribl. memorial af 6. Sept. Just Høghs beretninger fra kurfyrstens lejr og hans modtagne breve («Brandenburg») Overenskomsten i Doberan hos Reedtz (dateringen er her ny stil).

301. *Kampene på Pommerns grænse.* Disse kan følges fra dag til dag på alle stillinger: Ausländ. koncepte;

Hoghs papirer; kurfyrstens breve (et af $^{16}/_{26}$ er i virkeligheden af $^{6}/_{16}$ Okt.). Kr. Lentes breve (11, 158. 160. 169). Mejercrones papirer (Paris). Kejser Leopolds breve (til k.). Griffenfelds forlening med Wollin, dat. 17. (d. e. 7.) Okt. i Gützkov; afskrift i Ledreborgarkivet.

308. *Kort Adelers søtogt.* Chr. Bruun: C. A. 326 ff. 465 ff. Admiralitetets arkiv, nr. 364. 112. 243. Gyldensparres breve til Griff. Den svenske flåde: Carlsson, s. 355—58.

309. *Forholdene i København.* Jørgen Bjelkes breve til Griff.

310. *Jørgen Bjelke,* efter originalen på Rosenborg.

313. *Frankrig.* Mejercrones indberetninger og ordrer («Frankrig»); Klingenbergs dito («Holland», hans fredsprojekt med motivering ligger ved 18. Okt.). Vaupel, II T. 34 ff. Terlons breve i Danske samlinger 2. r. III 16 ff. (14, anm.). 10. Sept.: Mejercrone siger til Pomponne, hvem det gælder at afholde fra at erklære sig for Sverige, at Griffenfeld «estoit Danois dans son coeur, mais qu'apres cela il estoit tresbon françois, et que s'il voulait accorder ces deux choses, ou je ne croyoit pas qu'il se trouveroit la moindre incompatibilité, il se pouvoit promettre de luy toutes choses, et que je savois qu'il ne seroit jamais si satisfait de son ministere, s'il n'avoit porté premierement les affaires au point d'une tres estroite intelligence et liaison entre le roy son maistre . . et le roy de France.» — Griff. til Terlon, 29. Sept.: «Pour ce qui regarde les depeches de mr. de Feuquières, si elles tombent entre nos mains, elles ne manqueront pas d'arriver à bon port, et le plus sûr sera, qu'il sesse toujours chaque lettre à part, afin que l'epaisseur d'un paquet ne donne pas du soubçon à nos gens; il est vrai, que je souhaiterois aussy que ce fust à condition qu'elles n'accordent pas à la Suede de nouveaux auantages à nostre prejudice.» Samtidig udtrykker Bierman det således i brev til Mejercrone (30. Sept.): det er sagt Feuquières «qu'en cas qu'il ne veuille envoyer que de simples lettres sans y en joindre d'autres», skal det være ham tilladt at sende dem. Griff. brev til Terlon, 6. (eller 7.) Okt., i D. saml. s. 20 fl. («il faut que je me charge

d'estre vostre maitre de poste durant ces entrefaits»). Afskrift heraf sendtes af Bierman til Mejercrone, 27. Okt.

Griff. til Terlon, udateret, men 8.—15. Nov.: han har afsendt alle breve til Feuquières ... «mais au reste, les plus grands secrets, qui sont entre la France et la Suede, peuvent estre en toute seureté entre mes mains.» — Le Vasseur, Stokholm, 24. Nov., bl. Griff. papirer. Ved den private afskedsavdiens hos Ludvig XIV udtalte denne sig venskabeligt om kongen og Griffenfeld: ... «me commendant d'assurer son exc. de son estime et de son affection (c'estoit le mot) de laquelle il luy donneroit des marques, mais il adjousta ces mots avec un sousrie: sur tout quand je seray bien bien avec le roy son maistre; vous voyez qu'il est aujourdhuy contre mes alliés.» Ved den offenlige afskedsavdiens (16. Nov.) forsikrede kongen igen Gr. om sin estime, «et qu'il luy donneroit des marques, surtout quand les affaires se tourneroient sur un autre pied, à quoy il croyoit que s. e. ne laisseroit pas de travailler.»

318. *Wismars belejring.* Puffendorf XIII 56. Skibe for W.: Admiralitetet nr. 243. Brev til Kr. Lente, 27. Okt. 11, 162. Emanuel Junges regnskab for lejren ved W. Terlon til Feuquières, 9. Dec. (29. Nov.): hert. af Pløn er kommen til lejren og «a fait résoudre (le roy) d'y faire une attaque plus vigoureuse que l'on n'a fait jusqu'icy.« Lettres des F. III 369. Om indtagelsen 13. Dec. skriver Gr. s. d. til Terlon: «Après Dieu toute la Gloire est deue à la valeur, constance et fermeté du Roy, qui a animé et encouragé toute l'armée. Je voudrois avoir esté d'une profession à avoir peu me signaler dans cette occasion; mais par mon malheur la plume m'est tombée en partage» (D. saml. s. 22). Bierman til Mejercrone: .. «notre brave et genereux monarque, puisque c'est à luy seul qui en a formé la resolution contre l'avis de tous ses generaux et donné tous les ordres necessaires pour la bien executer.» Til Høgh bruger han dog s. d. et mindre stærkt udtryk: «contre l'avis *de la pluspart* de ses generaux etc.» Griffenfelds del i rådet fremhæves i brev til ham af den brandenburgske minister Schwerin (Cleve, 5. Jan. n. st.): ... «par ses sages conseils, qui sont la source d'ou est derivé cette gloire à sa maj. et ce bonheur à l'affaire commune.»

Fortællingen om kongens skål findes ikke hos nogen forfatter ældre end Rothe (II 145); kilden er en optegnelse efter Nils Foss (hos Klevenfeldt), der fortæller, at hertugen af Plon vilde opgive belejringen, men at kongen da først red til Griffenfelds telt, hvor han lå syg; han rådede til stormen på et sted, «som han havde alt udsét.» «Da k. kom i byen, lod han i et hus give sig et glas vin og sagde: «det er Griffenfelds skål, uden ham havde vi ikke nu stået her!» hvilket fortrød hertugen og var første pind til Gr.' ulykke.» Det upålidelige i denne sammenhæng er i alle tilfælde indlysende.

323. *Prinsessen af Taranto.* Recueil des lettres de mad. de Sevigne III (1780) p. 189 (2. Okt. 75), 234. 317. 348. C. H. Brasch, Griffenfelds kærlighed, s. 91 ff. D. saml., s. 19. Wolff, s. 228. Landgrevinden til Griffenfeld 15. Sept. Bierman til Mejercrone om parykkerne, 11. og 15. Nov. G. Lincker til Gr., Wolgast 1. Nov., lykonsker til forleningen med Wollin: «I would not let sleep this occasion, without these few lines of hearty congratulations at such an evident token of Electoral affection towards y. e. I say evident, not without certain raisons! because myselfe in privat (all alone) have yet had other secret ones (even in matters, relating unto that pourpose, y. e. were pleased to speake with mee about, more than once, in secret) which doe not leave mee (and if I were critique) the least scrupel in believe but that His E. H. is a real well-wisher to y. e. wellfare, as I hope you will finde upon tryall of occasions.» Just Høgh til Gr., Berlin, 5. Decbr.: G. har anbefalet ham forsigtighed, når han skriver om visse ting; han frygter dog ikke for at gøre ham en dårlig tjeneste, når han tænker på hans bedste, og at G. en dag ikke vil være utilfreds med, at han var hans fortrolige i en så hellig og vanskelig sag: «Je me desespere point d'y penetrer aussi avant que V. E. le pourroit souhaiter, mais la consequence m'espouvante et le pouvoir du sexe dont j'ay estudié et cognois les liens et les engagemens comme garçon, galant et mary.» Gr. svarer 25. Dec.: ... «Quant à mes affaires particulières Vous Vous servirez s'il Vous plaist de vostre propre main et du chiffre qui est entre nous deux, et ne craignez pas que jamais Vous me puissez

dire des choses qui me puissent déplaire, ayant aussi été et galant et mary, de sorte que je scays tres bien comment il faut se precautionner contre les charmes et la puissance du sexe.» Han vil efter Hoghs råd skrive til kurfyrstinden, ligesom han har gjort enkegrevinden af Oldenburg Sofie Katrine, en søster til hertugen af Avgustenborg, en tjeneste. — Denne takker ham i brev af 10. Jan. og lover at frembære sagen for kurfyrsten. — Hoghs brev af 5. Jan., der ikke mere findes, refereres efter kanslerens fald således: «concernirt eine hohe dame, mit welcher eine heirath mit hr. reichscanzler hat geschehen sollen . . .»

327. *Wismars erobring.* Breve i de forskellige samlinger. Griff. til kronprinsen, bevaret i original: Wolff, 277 fl. Lettres des F. III 376. Paullis månedlige relationer.

332. *Nyårsdag.* Sejrværket: D. saml. VI 107. Medaljen: Rothe II 194 (B b 1) 154 (U 1), Wolff, 304. Anniversarius primus . . . dignitatum, queis C. V ornavit . . . merita Petri c. d. Griffenfeld. a Joh. Val. Willio. L. Hafniæ (1674). Ligeså . . secundus (altså til 26. Nov. 1674 og 1675). Samme Willius blev i foråret 1676 feltmedikus (Bilag 301 til landkommissærregnskabet for Sjælland 1676: han er fra Kolmar i Elsass).

332. *Tromp og Pløn.* Tromp: Danske saml. 2. r. I s. 1 f. 5 ff. Bruun, K. Adeler, 139 fl. Mejercrone til kongen, 21. Marts 76: endnu iaftes og imorges talte Tromp om sit engagement som en afgjort sag; nu melder han, at han på grund af brystvé ikke kan tage pladsen; M. véd ikke hvad den sande grund er. Prinsen af Oranien o. a. nødte ham dog til atter at forandre sin beslutning. Mauritius om forhøret 30. Maj: «wer Tromp fürerst hätte herein begehret?» — «Ihr. Maj. hätten es gethan, er hätte Klingenberg geschrieben.» *Pløn:* Hertug Avgust til Hogh, 22. Jan. Bierman til Kr. Lente, 25. (4, 1). Griff. til Gyldenløve, 22. Jan., om Pløn: «c'est un brave prince, dont la conduite et experience est aussy grande que son courage.» D. saml. 2. r. III 23.

334. *Dommen i sagen Oldenburg.* I Okt. 75 begyndte der en ivrig virksomhed fra dansk og plønsk side for at fremskynde dommen. 3. Decbr. skrev vice-rigskansleren

Königseck til Lilliencron, at den kunde ventes for helligdagene. Den officielle protokoludskrift lyder:

«Jovis 23. January 1676 (n. st.). Oldenburg. successions sache absolvitur relatio et conclusum.

Denegata petita restitutione in integrum. Fiat secunda paritoria sub termino duorum mensium unà cum eventuali commissione ad exeqvendum auf den herrn herzogen zu Braunschweig und Lüneburg Zell.

Franz Martin Menzhenzen.»

335. *Mejercrones instruks af 15. Jan.* Ved afskedsavdienserne i Paris blev det af alle de kongelige og politiske personligheder sagt M., at han vilde blive kongens afsending i Nijmwegen. 4. Jan. pas for Terlon, «da han har i sinde at rejse hertil» (krigsarkiv). Han ankom til Kbhvn. 22. Jan. D. saml. s. 85. Rothe II 111 (fiskalens andet indlæg): «samme Terlon og uden H. K. M. bevilling her igen indkommen er og ikke igen haver kunnet udskaffes, for Gr. blev tagen i arrest.» S. 128 (Q 4, Griff. svar). 18. Jan. Grift. til Pomponne (koncept).

338. *Hans Adolf af Pløn.* Brev til Gr. af 13. Juli 75, dat. Oberdres: en fin, il faut pousser rigoureusement la Suede à bout. 26. Jan. 76: Vaupel II T. 55. Bierman siger i brev til Mejercrone at hert. havde lidt ondt ved at forstå de danske breve, hvorfor han burde skrive fransk. H. Mejer har 28. Jan. optegnet medlemmerne i krigskollegiet (nr. 42); det er foruden de nævnte: Schak, Holk og Ryssensten.

342. *Kavalkaden til Pommern.* Karl Arenstorf til kongen, Gnoyen, 20. Jan.: han har d. 17. aftalt den med Dörflinger; vil idag tage afsted; Wolgast er forladt. Dito 2. Febr. Bützow: de er kommen tilbage. Hogh til k. 5. Febr.

Hæren. Ordre til Plon, 12. Febr.: Vaupel II T. 57, s. d. til skatkamret, at forberede hærens forsyning på Sjælland. Landkommissærregnskab for Sjæll. 1676, nr. 305-8. 333.

343. *Kampe ved Elben.* Krigskoll. indk. sager, Jan. —Febr. 76 (nr. 98. 101). Glückstadt kancelli: Hamburg nr. 89.

344. *Fladen.* Forhør af 25. April. Mejercrone til Bierman, 25. Jan.: Fagel har tilbudt 15 orlogsskibe, 3 til 73, 6 til 60, 6 til 40 kanoner. 29. Jan. skriver admiralitetet til Gr. for at opfordre ham til at forbyde salget af svenske skibe til danske. Dette spørgsmål har derefter været forelagt statskollegiet, hvis betænkning bl. a. er underskrevet af Hans Adolf (foran Griffenfeld); den går ud på, at ældre køb skal bevises. 31. Jan. ordre til skatkamret om udskrivning af bådsfolk fra stæderne til midt i Marts. Admiralitetets betænkning af 1. Febr., prot. nr. 424, pakken nr. 177. Kommissariernes betænkning af 3. Febr., nr. 424. Til kommercekoll. 10. Febr. sst.

346. *Fr. Ahlefeld.* Billet uden datum: «Monsieur. Estant sur le point de despecher mon umbslagsverwalter et ne me manquant rien que de savoir les ordres qu on a donné touchant mes gages, je supplie encor V. Ex. de me faire sçavoir ce qu'en doit esperer ou craindre.» 12. Jan. hos Vaupel II T. 62. («ma petite charge» er hans statholderembed m. m.) Griff. brev af 2. Okt. 75 sst. s. 63.

349. *Gottorp.* Buchwalds breve blandt Kielmanns papirer. Instruks for ham af 3. Febr. 76 i Externa 113. A true relation of the unexpected proceedings of the king of Denmark against the duke of Holstein and Gottorp (a letter . . dat. Kiel 24. Sept.). London 1676. Ursachen der Streitigkeiten etc. s. 94. Griff. brev til Kielmann var naturligvis en følge af statskollegiets plan at pantsætte et amt (s. 332).

351. *Terlon.* 29. Dec. 75 skriver han til Kielmann, at han har talt hans og hertugens sag for Ludvig XIV. Hans intime forhold til Griffenf. ved denne tid omtales af alle. Fiskalen, Rothe II 111. Griff. svarer: «her skal Terlons vimsen ud og ind til mig på de dage, jeg almindelig talte med alle, holdes for en stor fortrolighed og kriminelle korrespondance, os skal have imellem været, og Gud véd, at intet bevises og kunde jeg jo ikke vise ham døren.» Henrik Lund siger: «Terlon var ofte, og efterat krigen med Sverige var begyndt, udi Griffenfelds kammer alene. Schrøder blev tit henskikket til T. fra G.» (Vaupel II T 76). 30. Maj spørges Gr. (i sidste forhør), «ob er von Terlon

kein geld oder promessen empfangen, item wegen der heirath von Turanto.» «Negat.»

352. *Griffenfelds planer.* Puffendorf XIV 35 går ud fra en forståelse mellem enkedronningen og Gr. som givet; han påstår, at brevvekslingen mellem dem blev forholdt dommerne. Dette er dog aldeles urimeligt. J. Bjelke: N. d. mag. II 139. Orig. optegnelse 1689 bl. breve til oversekretæren. Ahlefelds o. a. betænkeligheder ved hans holdning overfor Frankrig fremgår af instruksen for Just Hogh til Nijmwegen, 10. Juni, der advarer for at vække de allieredes skinsyge ved alt for stor familiaritet med de franske afsendinge.

354. *Flåden.* At forholdsreglerne for 11. Marts ikke tilfredsstillede, ses af ordrerne efter Gr. fængsling. Alt s. dag skrev Bierman til Mejercrone for at påskynde hvervningen og Tromps komme; 18. påskyndes de 15 holl. skibe; 15. sendes fregatter til Skånes kyst; 17. advares defensionsskibenes ejere om at skynde sig; 23. udkommanderes Nils Juel med 20 skibe. Lilliecrona kom forst afsted d. 15. (D. saml. 2. r. III 360).

358. *Enkedronningens rejse.* Dens pludselighed, se det folgende. Hun ankom 3. April til Altona i folge med sine dotre og hertugparret fra Avgustenborg. Hun modtes her med sine brodre og var tilbage i Kbhvn 25. April.

Måske er det et tegn på *hans frygt,* at han 8. Marts får udfærdiget en ordre til skatkammeret om at affatte en bestalling for hertugen af Plon med lon fra 1. Januar (8000 rdl. årlig); dette brev er undtagelsesvis paraferet af rigskansleren selv. D. saml. 2. r. III 27. 29. 51. 54. Vaupel II T. 84. Kladde med forhorspunkter: «wahr, dasz er vorhero etliche tage frühe aufgestanden und seine papiere heimlich durchgesuchet?»

VI. GRIFFENFELDS FALD.

362. *Griffenfelds fjender.* Puffendorf nævner Knuth som sådan; men han nævner også fejlagtig Gyldenlove. Der er næppe spor hertil i danske kilder. Hahn og Fr. Arenstorf var svogre, gifte med sostre af Ditlev Rumor til

Gisselfeld, der havde en datter af Hans Schak. Om der her var personligt fjendskab, vides ikke, begge disse mænd havde været i høj grad begunstigede (Sjæll reg. 1674, 105. 241. Nordalb. Stud. IV 319. Biogr. leksikon I 320). Den omstændighed, at Arenstorf af kongen vælges til dommer over Griffenfeld gør det meget usandsynligt, at han havde været virksom imod ham; ligeså at han frarådede fængslingen og bortførelsen fra hjemmet (Wolff 376). Otte Powisch, der var justitiarius i højesteret og blev foreslået til dommer, vragedes vistnok, fordi han havde indgivet en klage imod ham (Wolff, s. 324; han sagde til Fr. Gabel, at Griffenfeld havde forfalsket kongeloven, se Udgaven, s. 71).

Jomfru Moth nævnes først af Suhm som medskyldig i Gr.' fald; samlede skrifter XIII 14: «beslutningen blev taget inter complexus med jomfru M.» — Denne efterretning står dog her ved siden af den om Gyldenløves forvisning på grund af nattesværm med kongen og hans hævn derover ved at styrte Griffenfeld. Alt dette er fuldstændig uhjemlet. At der dog kan have været nogen misstemning mod kansleren hos familien Moth er rimeligt, da han vistnok holdt dette forhold nede for dronningens skyld. Nik. Bennik, jomfruens svoger, var for et par år siden faldet i unåde, først afskediget med pension (1. Okt. 73), derpå draget til ansvar (vistnok for underslæb). Han blev dømt, men undveg og døde i Wolfenbüttel, hvorfra hans breve og gods hentedes hjem (7. Maj 75). Straks efter Gr.' fald fik enken (Else Margrete Moth) kvittering for sin mands regnskaber (4. April). Dette kan tyde på, at Gr. var dem imod.

At Bierman ikke, som Puffendorf mener, havde nogen del i katastrofen, ja end ikke vidste, hvad der forestod (s. s. 366) viser, hvor slet man var underrettet.

Det var en særdeles uheldig omstændighed for Gr., at Gyldenløve og Jens Juel var i Norge, medens Mogens Fris nylig var død.

364. *Griffenfelds projekter.* I Tønsberg vilde han indrette et gymnasium (Jens Müller, Beskr. over T. 1750. 4. Wolff, Grif. s. 116). Luxdorph om Gjorslev Dec. 75; sml. Brasch, Vemmetofte I 220. Breve fra Rask og Dau

af 7. Marts om Tåsing. — Gr. til Lilliencron, 5. Febr. 76 (koncept); svar af 27. Febr. — Gr. til J. Hogh, 1 Febr. 76: . . . de Ms. Wind je ne tire pas toute la consolation, que je devrois. Ce qui me fera un jour songer à Vous tirer auprès de moy, pour en estre un peu secondé dans maniement de ces choses-là, qui donnent le poids à tout. Wolff, s. 247.

Breve til Kr. Lente og adelsbreve (Griffenfeld). Bierman til Mejercrone (bl. ordrer til denne) 15. Febr. og 7. Marts 76. — Fortegnelse over Gr. papirer (28. Marts 76): brev fra Gyldenlove, hvori han «på amtsforvalter Bryggemans vegne frier efter mons. Schroders søster og hende af Gr. begærer.» Bryggeman og A. C. Lente til Gr. (16. og 15. Febr.), hvori de går ind på det forandrede projekt, hvorefter han skulde have en datter af Ole Worm. Begges bryllup var fastsat, Bryggemans til 11., Biermans til 15. Marts (Adelsbreve 24, 93).

367. *K. Trolle.* Hist. tidsskr. 2. r. II 616: «kundskaber», 1675: 1000 rdl. 1676: 5100 rdl. Efter Knuths regnskab fik han: 22. Jan. 76: 1000 rdl.; 1. Marts: 300 rdl. 6. April til 18. Maj: 1000 rdl. Brevet meddeles her som betegnende for forholdet på den tid:

Kiøbenh. den 16. Nov. 75.

Monseigneur.

Ved dette ville ieg paa dett tienstvilligste erinnere Hr. Rix Cantzeler om den Swensche Envoyé her i Byen, att hans Nærwerelse er hans Kongl. Maytt. schadelig, efftersom han er so vel bekiendt her, och kan giøre sin Herre ved hans lengere forbliffuelse god tienneste, paa en och anden maade. Vdi dag interciperede vi itt schriffuelse till hannem fraa en anden Swensch minister, hvorudi han lar hannem vide, iblantt andett, det de Danziger favoriseret de Danske och Hollender, mens de Swensche sogte de att giøre fortrin, vilkett han bad hannem att lade hans Kongl. Maytt. aff Swerrig vide.

So foer ieg och att melde nogett om den siste ordre Hr. Rix Admiral fick igaar med Posten, herudj blantt andett befoel hans Kongl. Maytt. hannem att obligere de

Swensche ved adschillige allarmer i Schone, dett de schulle ick employere deres hele force imod Norge, so kan Eders hoygreflige Excellence sig forsickere dett ved denne magtt vi haffuer her de fraa deres Norsche dessein ick bliffuer diverteret, efftersom dennem er so vell witterlig som os selffuer vores ringe Magt och att vi intet aff nogen importance kan giore dennem schade deroffuer. Jeg haffde vell fornommett, at hans Kongl. Maytt. och den Hollendische flodes ankomst, forst fra Kioge, siden ved Dragoer, och for nogen tid siden her paa reden, som och i Sundett, schulle haffue foraarsagett dennem nogen allarm i Schone och obligeret dennem bedere att forsiune landett och festningerne med storre Magt end de hidintill giortt haffuer, so och schicke en god partie aff de folk neder till Schone, vilcke de haffde destineret fraa Swerrig imod Norre, mens som ieg ved, att deres sædvanlig force er ick bleffuen storre end tillforen, mens megett mindre, bode aff Sygdom ved deres milice och forschickning derfraa, till andere steder, da forbliffuer ieg udi nu i de tancker dett voris ringe force her er dennem vel bekientt, och som ieg udi mitt siste meldede, att de i Schone vaare ick capabel att gaa defensive, meget mindre offensive imod en temlig armée, so er dett udi nu till dato med dennem beschaffen. Dersom vi giorer her nogle entrepriser paa Schone med den handful folck, som vi her kan miste, da giorde vi de stackels Schonninger storre schade end gaffn, ti en deel schulle vell giore opror imod de Swensche, och naar vi gick tilbage, efftersom vi vaare ick capabel till att maintenere os der, gick dett ud offuer dennem, som siden schulle thi gang betencke sig, naar hans Kongl. Maytt. kom med deres armee deroffuer, att assistere hannem, aff frugtt att bliffue forlatt igien. Sist i denne Sommer kom der itt rogte her om Kongen off Dannemark vaar kommen med folck paa schone, da rotterede sig en andeel Gonger sammen och sloge endeel Swensche ihiel, aff vilcke en partie bleffue fangene, och iblantt andere en Gonge med begge hans Sønner steylede. Dersom dett er hans Kongl. Maytt. fulle forsett, att, ved Guds bistand effter Wismers erobering ville selfuer med hans armée fatte strax en fast fod paa Schone, som er lett at giore, i den tilstand de

nu er der, da er min ringe mening att Wugge de Swensche deroffuer i Soffn, paa dett han desto snarere ved en entreprise kunde emporteres en considerabel Platz, so kan Eders hoygrefflige Excellence forsickere sig, dett Schonningerne schall da obligere de Swensche ick att komme for langt ud paa landet, uden med stor Magtt.

Adieu Monseigneur
vostre Excellence
tres obeissant et tres
fidel serviteur
Corfitz Trolle
m. pr.a.

Når det i gamle optegnelser siges, at den brandenburgske afsending Brandt om aftenen d. 10. Marts leverede kongen breve, som viste Gr.' forbindelse med fjenden, da er det uden hjemmel. I Berlin var man aldeles uforberedt på Gr.' fald (Dr. Fridericia). — Foghs breve fra fængslet, nr. 19: «den karl, som er hos mig, er *K. Trolles håndskrivers* broder, som I kan vide til efterretning, og *søger håndskriveren til Rasmus Knudsen*». (Foghs sag bl. papirer til Griff.).

368. *Fængslingen.* Du Mont, Memoires politiques (l'histoire de la paix de Ryswick) IV 169 (1699); derefter Wolff, s. 310. Beretning af Le Maire, John Paull og Lilliecrona: Danske saml. 2. r. III 87. 50. 361. Pagehovmester Neander skriver 11. Marts til Mauritius, en anonym til Kielmann (bl. deres papirer), fru Giese og Hugo Lente til deres broder Kristian (adelsbreve, Gr. 24, 84. 86). Endvidere Fr. Giese til Kr. Lente, 14. Marts (24,83) osv. Jorgen Bjelke, Ny d. mag. II 139 og orig. brev til oversekretæren i D. K. 1689. Foghs arrest i «slotsfogdens kammer», Suhms samlinger I 206. Hans Balkes snedkerregning: «2 fenster halb zugekleidet in der cammer, wo der stadtoberster in arrest gesetzt, aufm schloss bei des schlossvogts cammer.» (11. Marts 76.) Afregninger H 99.

371. *Dagene efter 11. Marts:* D. saml. 2. r. III 29. 32 fl. 361. 363. — Bierman til Høgh, d. 14: K. udretter utroligt, tenant tous les jours conseil, auquel se trouvent Pløn, Bjelke, Langeland, Korbitz . . . avec les quels elle delibre sur toutes les affaires qui doivent estre expediées,

les examine et les resout sur le champ, de sorte que jamais il n'y a esté procedé avec tant d'ordre et de regularité. Georg Lincker til Hogh, d. 21. Breve til Kr. Lente, II, 201. 202. 190. 199.

374. *Enkedronningens rejse.* Optegnelse hos Klevenfeldt; rejsen fandt først sted d. 13.: Månedl. relat.

375. *Kielmann og sønner.* Staatsbürg. magazin X 941. 22. Marts lejer generalkommissariatet Petkums gård på et år «til en vis person» (Sjæll. landkommissær regnskab 1676, 341). Schrøder til Høgh, 28. Marts; Bierman til Mejercrone, s. d.

376. *Lindenov og Wolff:* 21. Martij, hefte bl. Gr. pap. (nr. 46: project. voluntatis seu dispositionis ultimæ sac. reg. maj. wie es der regier- und vormundschaft wegen solle gehalten werden. NB. ist an J. K. M. allerunterth. extradiret worden. NB. dero hohe displic. das es von Hrn. Griffenfeld nicht besser menagiret worden. I arkivets registraturhefte: «Arveregeringen» har Gr. selv indført: «T. R. C^{v.} q. D. o. a.» uden tvivl: testamentum regis C. V. qvod Deus omnipotens avertat. Selve aktstykket findes ikke og er sikkert blevet tilintetgjort).

377. *Kollegierne.* Hefte bl. T. K. arkivsager: designationer over ekspederede sager; indtil 2. Marts 76 er de leverede Henrik Lund; 14. Marts tog Bierman koncepterne til sig efter ekspeditionen; fra 17. Juni fik B. Seckman dem. Fr. Wulff blev gehejmearkivar 3. April efter at have indleveret et projekt til dannelsen af et omfattende arkiv. (D. rigsarkivers hist. s. 46. 257, særlig 259 øverst). Danske kancelli: Vejledende arkivregistraturer I 90. 94. 199. Vaupel, Griff. II T. 88. Wolff, Gr. s. 331.

378. *Skatkamret:* Lindenovs klagepunkter: «Crimen peculatus können die meisten hohe bediente bey der schatzkammer ihm überzeugen, welche nicht das allergeringste in kammersachen haben dürfen expediren sonder seine wissenschaft, und ist nöthig ein schriftlich attestatum von ihnen hierüber zu nehmen.» 9. April blev Peter Brandt kæmrér ved kofkassen, «hofzahlmester»; han havde tjent Hahn (Adelsbreve 24,89) Ordre til Kørbitz, 18. Marts (orig. i rentekam.). Kamrets «Ekstraktprotokol nr. 4», fra 31. Marts 1676 af. 13. April nedsættes reduktionskommis-

sionen: E. Holm, Indre hist. 1660—1720, II 189 og Henvisninger s. 23. 78. Personalhist. tidsskr. 2. r. II 275.

381. *Slægtninge. G. Schrøder* skr. 21. Marts til Høgh: pour ce qui me regarde, Vous me faites bien la justice de croire, que les devoirs, qui m'attachent au Roy mon maître, passent par dessus toute autre consideration. Resolutioner af 3. og 26. April. *Jørgen Bjelke* fik 24. Juni sin tidligere myndighed i kongens fraværelse (Wolff, s. 394) og nævnes som statholder i Kbhvn. fortifikationsregnskab (16. Juli 76 ff.). Adelsbreve, 15. Febr. 83. *Terlon:* 5. April ordre til skatk. om afregning (H. 101); hans tilgodehavende opgøres til 16,118 rdl.; det betaltes med renter år 1683 fl.

383. *O. Mauritius.* Blandt hans koncepter findes den ytring, at Kr. P. er ubrugelig som fiskal og at han har været Retz's lakaj. Han var 1661—65 stempelpapirforvalter og afløste 18. April 65 Søren Kornerup som generalfiskal (foran I s. 467). Breve til O. M. 1661 i Kbhvn., 1662 i Pløn. Udkast til forhør over ham af Gensch. Hans papirer vedr. de Sønderborgske godser og fordringer. Sjæll. reg. 1670, 212. O. M. til Griff. i Rensborg, dat. Hamburg 29. Juni 75.

384. *G. Neander* mødte her i Sept. 1663 som hertugens repræsentant til forleningen. 18. Dec. 66 anerkendes hans fordringer i gods på Als: Fynske reg. 1670, 220. 1671 nævnes han som pagernes hovmester, ved årets slutning tillige som præceptor. Af Mauritius's brevadresser ses, at han boede hos Neander på Amagertorv. Breve fra N. til M. i dennes samling.

385. *Processen.* Dens akter er næsten alle tilstede i original. En del af forhørene findes trykte hos Wolff og Vaupel, II Tillæg.

388. *Bestikkelser.* Materialet er her rigt nok, men enkelthederne temmelig ligegyldige. Jon Vigfussen: Vaupel, s. 71. Pontoppidan, Annales IV 267. Norske reg. 12. Marts 74. Wolff, s. 182. 300 ff. (og Registret: Rasmus Knudsen). Højesteret: Vaupel s. 79 fl. Molesworth p. 236. Bruun, Curt Adeler 494 fl. Fortegnelse over Griffenfelds obligationer. Forhør over Fogh. Fiskalens regnskab over Foghs og Schumachers midler. Else Parsbergs grunde: Sjæll. reg. 1674, 343. Wolff, s. 130. Kbhvns.

diplom. VI 648. Giessing, Griff. s. 55. Gr. breve. Hendes ansøgning af 30. Marts 76 ved skatkam. resol. 18. April. Didrik Schult: 4. Avg. 73 (Wolff, 128; her står fejlagtig 500 rdl.).

401. *Skrivkalenderne.* En ny række registreringer af Lindenov og Wulff beg. 28. Marts; heri kalendere for 1663 og 1666—76; de 4 sidste tog kongen til sig himmelfartsaften (3. Maj). Der blev lavet nogle til antydningerne og bogstavmærkerne. Kongen kaldtes Jupiter Leonardus, dronningen Elonardessa, *prinsessen af Taranto ma dame*, hertugen af Plon Grandævus niger, *Magdalene Gersdorf Mysia*, *Griffenfeld Aemenes* [vistnok fejl for *Evmenes*, konge over *Mysia*] Ahlefeld Semper sibi similis, Otte Powisch Cyclops, Kr. Skel Spavente, K. Trolle Comes, Scavenius Feliciter osv. Bemærkningen om kongen kendes kun af et latinsk referat: qvod eo die, cum rex cum ablegato . . . loqveretur, ei responderit ut קִינְד. Brasch (Griff. kærlighed, s. 114) mener, at det har været udtrykt i et hebraisk ord, men der er kun tale om bogstaverne; således skrives også Seckmans navn. Ovenstående er «kind», og det hele da kun gengivelse af en måske engelsk notits (boy). (Ny kgl. saml. 1318 b; sml. Suhm, Saml. II 3, 356). I sit forsvar af 19. Maj siger Griff. at Lund skrev i kalenderen i Rensborg, på den første rejse, medens bogen ikke var med på felttoget i Tyskland (Wolff, s. 371). Lund nævner snart Rensborg (forhør 29. April og attest af 13. Maj), snart at han havde bogen i Rostok, hvor hans hånd fandtes i Oktober måned (Wolff, s. 366. Vaupel, s. 80).

403. *Fransk korrespondance.* Danske saml. 2. r. III 22. 23 fl. 29 fl. 31 ff. Det her nævnte brev sendtes m. fl. i afskrift til Mejercrone: et fredsbrud vilde faire cesser le commerce des lettres qui ne subsiste que par le Terlon à Copenhague. Vaupel, s. 41. 60. 67. Terlons breve til Feuquières, trykte i Lettres des F. III (414. 430. 435. 439), viser, i hvilken grad Gr. ad denne vej har ladet vore fjender få kundskab om, hvad her forberedtes.

405. *Hollandsk flyveskrift* (Het deense theatrum van verraad). Vaupel, s. 63 fl. (15. Juli udgik der kongebrev til Amsterdam for at få forfatteren til «den skammelige paskvil», der var trykt dér i byen, udforsket). Spørgs-

mål til Fogh og Lund, sst. s. 70 fl. Medalje: Flyveskriftet s. 7. Lentes breve II, 199.

409. *De 8 spørgsmål,* som forelagdes Griffenfeld den 25. April, findes ikke mere blandt procesakterne, men er først trykte hos Riegels, Kr. 5, s. 276 ff. og hos Hofmann, III 120. Derefter findes de hos Wolff, s. 326. De er her dog overalt mere eller mindre unøjagtige, tildels uforståelige. Den bedste afskrift findes blandt Langebeks samlinger til Griffenfeld (Rigsarkivet), en anden endnu tildels uforståelig i Ny kgl. saml. 1318 *b* fol. (Store kgl. bibl.).

412. K. Hesse udenlands med K. Trolle (1651): Rothe, Brave d. mænd, I 604. 612.

413. *Indlæggene* i processen hos Rothe og Wolff.

422. *Kristen Skel.* Familien Skeel, s. 232. Wolff 379. Efter optegnelsen af 20. Febr. 1720 var han fornærmet på Gr., fordi denne havde fået kongen til at tvinge ham til at give sit samtykke til datterens ægteskab med Fredrik Gersdorf (Fam. Sk. 273). Hans vægring ved dommen og kongens bifaldende ytring i den anledning fortælles her på forskellige måder (ref. Brostrup ex ore Baggeri).

424. Rothe har i «Fuglenes herredag» dette vers (41, se II 188) således: «de sig til døden *vende*», men dette må være fejl for «vene», hvilket ord bruges i vers 10.

428. *Benådningen* er skreven på et folioblad og lyder således:

«J. K. M. haben aus lautern königl. Gnaden und angeborner hohen milde vorgehendes urthel dahin gemildert, dasz P. S. am leben pardoniret, hingegen selbiger zu ewiger gefängnis condemniret, auch seine tochter unter dem nahmen Schumachers, die in den rechten verordnete falcidia, *also der vierte theil,* aus dehro mütterlichen güthern gelassen werden soll.» Det udhævede er sat ind med en anden hånd. Efter det gensidige testamente af 1672 havde Griff. egenlig arvet sin hustrus hele formue (se I 438).

VII. PETER SCHUMACHER SOM LIVSFANGE (1676—99).

429. *Jens Fris,* Vaupel II 171. Juvelerne nævnes flere gange i regnskaber og memorialer. Udgifter for Gr.' underhold i P. Brandts hofregnskab.

St. A. Bille, stammefaderen til den nulevende adelsslægt, var kommandant til April, da han afløstes af kommandant på Kronborg, Bartold Bülov, og blev vicekommandant i København.

430. *Henrettelsen.* Birkerods dagbøger, s. 173. Wolff 389. D. saml. 2. r. III 56. Rothe II 144—49 (tildels på grundlag af præsten M. H.' beretninger). Folioblad hos Klevenfeldt. Adelsbreve, Griff., 24, 95—97. Du Mont, p. 174. 10. Juni fik «skarpretterens kone» 80 rdl. af kongens kammer.

432. *Fængslet.* Dette siges at have været i enden af den første bygningslænge på højre hånd, når man kommer ind fra sydporten. 31. Marts anvistes der Nils Simonsen 300 rdl. til «stokhusets reparation» i kastellet (landkommissærregnskab 1676, 375). Vaupel II 175.

433. *Peter Hybertz,* 5. April 1684 til rentekammeret (Personalia, Griff.): han klager over at han kun får 4 sl. dl. om ugen for jomfru Tot, der dog også skulde holdes standsmæssigt.

B. Bülov til kongen, 18. Nov. 76. Rothe II 164. 171.

434. *Schumachers danske vers.* Rothe II 145. Samme vers omtrent findes i et længere digt af Jakob Worm, skrevet i kastellet 1681 (Museum 1892, 288), men det kan jo let forklares, at han har optaget det og ført tanken videre. Når Fr. Krarup her synes at helde til den anskuelse, at Worm er den egenlige forfatter til verset, såvel som til salmen «Far verden, farvel!» og støtter dette sidste til brugen af de jydske gloser «hviste» og «hvege», så kan dog hertil bemærkes, at Kingo bruger «udhviste» (udkaste) i «Kr. V's første ledingstog», side b 111 linje 2.

Latinske vers. «Epitafiet» hos Rothe, 161 (det siges at være af «en vis magister», Thott 320. 8. tilskrives det Jakob Worm). Wolff, 398 (det ender obskønt). Versene hos Rothe II D d 3 (pagineringen er her helt forvirret), siges at være fundne 6. Juni 1679, vistnok 1676, nemlig henrettelsesdagen. Sml. Wolff, 387 nede.

438. *Brev til moderen,* Wolff, s. 420 (her henføres det med urette til en senere tid).

440. *Anna Katrine Hesse.* Brev af 1. April, 24, 93. 3. April skatk. forestilling, nr. 8: Konrad Hesse om sin

lon: nr. 9: om reluitionsretten til Lentes (Griff.) gard. 23. Maj (24, 88): unsern zustand zu berichten stehet es noch bei dem alten, als uns der gottlose mensch gesetzet hat und hoffe von der gute des höchsten eine glückliche veränderung. Breve 24, 90. 91. 101. 103. 117. Museum, 1889, 121 ff. (de nævnte breve er her ikke benyttede).

441. *Charlotte Amalia Griffenfeld.* Sjæll. tegn. 1676, 275, med indlæg. Stensballegård ejedes af Henrik Müller (Saml. til jydsk hist. IV 56); rimeligvis har han måttet overlade hende gården til købs, da han skulde betale sin og sønnens obligationer, ialt med rente c. 6000 rdl. Sml. kgl. resol. g. rentekam. 27. Sept. 1691 og 2. Marts 1695. (Resol. prot. 27, 65. 35, 98). Fortællingen om Berte Skel hos Klevenfeldt: ref. hr. Anders i Kyndby ex ore dnæ Berte Skel.

443. *Schumachers bo.* Der er opbevaret regnskab for dette og Foghs, ud af fiskalens bo. Om Samsø gjorde skatk. indstilling i Juni 76: øen havde i det sidste år indbragt 5000 rdl., hvad der var meget af 1050 tdr. h. k. Kongen resolverede, at fogeden skulde fortsætte sin forvaltning indtil videre og levere indtægterne i kongens eget kammer. 21. Juni ordre til Gyldenløve (der efter ordre af 18. Marts havde sekrestreret grevskabet og lagt indtægterne på Aggershus) at administrere Tønsberg som et andet amt. 28. Marts 1678 fik Gyldenløve skøde på «grevskabet» Tønsberg; dets værdi, beregnet efter 5 pct. indtægt, blev sat til 99,577½ rdl. 8 sk. Gyldenløve gav i mageskifte Tybjerg gård, Østrup gård (senere Fredensborg), Kristiansholm og en by i Holsten, samt 25,000 i rede penge. Kgl. resol. g. skatk. af 18. April 76 (Barbara Lavridsdatter). 21. April: Johan Neve.

444. *Henrik Lund.* Sml. foran til side 143. 15. April 77 brev på at være svigerfaderen til hjælp (Sjæll. reg. 125; indlæg, ansøgning af 14. Jan., da han nylig er løsladt). 7. Sept. 78 gehejmeregistrator † 5. Maj 1685.

445. *Viserne* om Schumacher. Rothe II 35: «ret nu kom posten . . .» 150: «den grif, som greb så vel . . .» 167: «hvo vil hjælpe mig at græde . . .» 177: Fuglenes herredag. Sml. til side 424.

446. *Dommerne.* Wolff. 379. 383 fl. Tomas Finke

blev 8. Marts 76 udnævnt til amtmand på Bornholm; dette havde Jorgen Bjelke tilrådet Gr. i brev af 8. Sept. 75. Brostrup fortæller efter Esaias Fleischer: «alle hans dommere gik det ilde, nogle faldt i armod, nogle i melankoli, Peter Resen havde altid en tung samvittighed (efter Rennberg), Bülcke onskede i sit yderste, at hans arm til albuen måtte have rådnet af ham den tid han underskrev dommen» (1720). At Korfits Trolle, hvis son arvede Brahetrolleborg, dode i armod (21. Marts 1684) synes at være rigtigt; han var arresteret for gæld og fik 14. Febr. 84 «af nåde» 100 rdl. af kongens kammer.

447. *O. Mauritius* Hans sag og breve i Rigsarkivet. Wolff, 381. Hist. tidsskr. 2. r. VI 267. Jammersmindet, 3. udg. 271. Danske saml. IV 325.

Kielmann. Forhor over præsidenten 20. og 26. April, optagen af Klingenberg, henholdsvis med Gensch og Lindenov (orig.). Forpligtelse af 30. Juni 76. Lorens Holmer forer til indtægt i soetatens regnskab, fra 19. Avg. til 21. Nov. ialt 89,603 rdl. 2 mk. fra «de Kilmænner». Regeringspræsidenten dode 8. Juli 76: «nachdem er mit seinem sohne dem vicepræsidenten eine starke mittagsmahlzeit gehalten, vermuthlich am schlage.» Kielmannsegge, Familienchronik, s. 87 (brev af samme dag fra Joh. Moth til A. Højer i Itzeho). 17. Marts 77 tillades det de 2 brodre i blåtarn i folge med Kristoffer Sehested og Simon Petkum at besoge deres broder i kastellet; 29. Marts loslades de alle på hertuginden af Gottorps forbon mod løfte om aldrig at lægge råd op mod kongen og riget; de medtog deres faders lig. Rothe II 209 (F f 4).

448. «*Abrahams syn*». Wegener, Abrahamstrup II 326.

1679. Brev til Maria Schumacher, hos Klevenfeldt. 26. Juni skriver C. Lindenov fra Osnabrück, at Bertie i London talte med ham om Schumachers frigivelse, hans slægtninge havde henvendt sig til England (England B). Sml. Gr. brev til Markus Go, 5. Febr. 76, med indlagt brev til bispen af Lincoln, som han kalder «a trew patriot and consequently affectionated to the interest of our nation»; han tiltaler ham som «my father».

449. *Gyldenlove.* «Brostrup» var engang gæst hos Gyldenlove og de talte da om Gr.; B. ytrede, at greven

jo havde bidraget meget til at styrte ham, hvortil G. svarede, at han ikke vilde nægte, at han gerne havde set hans fald, da han var bleven fornærmet over den tvetydige fortrolighed m. h. t. prinsessen. Han tilføjede dog udtrykkelig, at »havde han været i Kbhvn., skulde det ikke faldet så meget slet ud for ham». 27. Sept. 97 skriver Lejonklo, at G. til ham havde udtalt sig i lignende retning. D. saml. 2. r. VI, 50. (Gensch:) Ursachen und beschaffenheit der streitigkeiten etc. 1679, s. 64. Rothe II 106 fl. Jernovn i Hjørring musæum.

453. *Munkholm.* Kommandant Skiens brev til overrentemesteren af 16. April 1692, med bilag (Norsk rigsarkiv: jeg skylder hr. rigsarkivar Birkeland tak for en række udskrifter af norske arkivalier vedrørende forholdene på Munkholmen). Wolff, s. 419. Rothe II 191 fl. (A a 4). Nordlyset i natten til den 22. Maj omtales vidtløftig i aviserne. 11. Juni skriver Jens Jensen fra Trondhjem, at han havde begyndt at indtage sin ladning. Langes klosterhistorie, s. 316 ff. Gyldenløves og Bjelkes beretning af 1670. Anders Clausen Klingenberg fik 2. Sept. 70 stadfæstelse som proviant-, ammunitions- og materialforvalter på M. og magasinforvalter ved militsen i Trondhjem (Sjæll. tegn. 653. 656). Gyldenløves brev til kongen, 16. Juli 73. Beskrivelse af M. af Tomas Svendsen Skien: Ny kongl. saml. 1316. fol. L. Daae, Munkholmen og dens fanger, i Hist. arkiv, ny række VI 97 fl. Schønings rejser i Norge (Gml. kgl. saml. 2827 a. 4) har en stor tegning af tårnet, hvorefter fangens kammer er nærmest trappen.

Bøger, som S. medtog: Vedel Simonsen (efter Bergers instructorum bibl. Berlin 1730, p. 76). Hans Nansens gård brændte 4. Marts 1679: Birkerod 197. Catalogus librorum etc. trykt i kvart, 256 sider. Bøgernes antal er: 950 folio, 1047 i 4, 1213 i 8, 487 i 12; de enkelte numre indeholder ofte mange bind. Alt 1681 nævnes H. N. som ejer af Griffenfelds tidligere sted: Kbhvn. diplom. III 767. Skrivkalender fra 1686 hos Rostgård: Norsk hist. tidsskr. II 305.

457. *Vers over Munkholmen.* Wolff, s. 425. Brasch, Griffenf. kærlighed, 152. Kongl. resol. af 16. Juni 1683 (assignationer C nr. 159).

460. *Barlow* fik prinsesse Anna til at tilbyde, at han

vilde tage mod S. (efter Brostrup og Renberg, 1720). Kirkeh. saml. 3. r. III 488. Fr. Snedorfs skrifter, I 524. — Mærkeligt er det, at Molesworth slet ikke omtaler Griffenfelds fald; man kan sikkert deraf slutte, at han ikke så nogen uretfærdighed i hans domfældelse.

Kongen i Trondhjem 1685. Knuths regnskab. Rejsebeskrivelse i håndskrift. Rothe har et par fortællinger om besøg hos S. fra hove, 3 betjente og Gyldenløve (II 195, E e). Det sidste er sikkert aldeles upålideligt, det første næppe bedre, men uden betydning. Coyets brev af 9. Juli 86: Danske saml. 2. r. V 163 fl. Cheverny, 14. Maj 86: sst. IV 186. Lejonklo, 30. Avg. 97 nævner også Reventlov: sst. VI 50.

462. *Magdalene Gersdorf.* Wolff, 394 fl. Jørgen Bjelkes optegnelser: Ny d. mag. II 141 fl og håndskrift i Rigsarkiv. Kgl. ordre til skatk. 9. Juni 73, resol. af 23. Sept. s. år. Kbhvns. amts jordebog 1673: Mogens Pedersens hustru Nille Peders, fri på livstid. Knuths kammerregnsk. I Fredriksberg kirkebog nævnes manden som M. P. Snaphane (1682). Der omtales en herremand, som var taget ind hos hende (2. Juni 1691). (Meddelt af dr. O. Nielsen). Johan Monrads levned, s. 30: den galle og lystige præst i Brøndshøj. Denne Nille er forskellig fra kronprinsens amme Nille Søndermands, der 25. Avg. 73 får 200 rdl. og noget senere 100 rdl. for 2 års løn. Hun fik 18. Okt. 69 vielsesbrev (Kristian Søndermand og Nille Hågensdåtter).

463. *Konrad Reventlov*, efter original på Brahetrolleborg.

464. *Datterens ægteskab.* Lejonklo til Karl XI, 17. Okt. 90: D. s. 2 r. V 320. Kgl. resol. g. rentekamret 27. Sept. 91 og 2. Marts 95.

465. *Schumachers forhold.* Rothe, II s. B b 3 fl. D d 4. Register til danske lov: Thott 1198 fol. Biskop P. Krog omtales først ufordelagtigt af Hofmann (III 140); Pontoppidan (IV 226) kender intet hertil. Han forfattede en parafras af Sch.' vers om Munkholmem, der tværtimod vidner om hans store tanker om ham: Wolff, 426 (kender ikke forfatteren, som nævnes af A. E. Eriksen, Nordlands trompet samt viser og rim af Petter Dass, s. 198 fl.). Skillingsmagasin 1843, s. 136. Klokker B. Svendsens skrift om præster i Kri-

stiania (Kr. univers. bibl.): heri om Joakim Pihl, pr. i Gavsdal 1727—58. Andreas Schumacher, Vaupel II 103. Hist. arkiv, ny række VI 104 ff. Prof. Ramus: Ny kgl. saml. 376 *aa* (Vedel Simonsen). Salemans efterretninger, hos Klevenfeldt. Korrespondance mellem Skien og Plessen 1692 i Norsk rigsarkiv.

469. *Kronprins Fredrik.* «Brostrup» fortalte efter Ahlefeld (Hans Henrik, overhofmester på rejsen) om tildragelsen i Paris. Salemans efterretning opbevaret af Vedel Simonsen. 2. Avg. 1704 var Fr. IV på Munkholmen (Birkerod, s. 452).

470. *Henrik Bjelke Kas:* Personalhist. tidsskr. IV 179. Sml. foran s. 497. Kgl. res. af 16. Jan. 97, i D. saml. VI 287. Johan Vibe til Plessen, 13. Febr. 97 (Norsk rigsarkiv).

471. *Lejonklos breve:* D saml. 2. r. VI 50. Rothe II, Ee (195).

472. *O. Jespersen.* «Brostrup» (1720). Zwerg, s. 666.

473. *Knuths brev* nævnes i Vibes beretning om doden. Ordren af 10. Sept. 98 er en flygtig blyantskoncept, dat. Fredriksborg (Birkerod, 353, opfatter den alt som frigivelse). Det folgende af Vibes breve til overkrigssekretæren. Deichmann fortæller, at Treschov modtog S. på bryggen og korte en tur med ham omkring at besé Byen, hvorover Vibe blev meget fortornet (Meddelelser fra n. rigsarkiv I 18). Herman Treschov, Adels årbog 1889, 422.

476. *Vibes indberetning om doden:* (Norsk) hist. tidsskr. 3. r. I 376. Kgl. res. 31. Marts 99 g. rentek.: Prot. 46, 191 fl. Kongen havde skrantet hele vinteren og havde forste gang været ude 18. Marts (Brock, Rosenborg I 150 fl.). Vedel Simonsen: Ny kgl. saml. 376 *aa*. En beretning om begravelsen, af en deltager, skrevet 43 år efter, hos Klevenfeldt.

477. Ny kgl. saml. 2015. 4. har et tysk vers, der skal have været skrevet med kul på væggen i hans fængsel; det er næppe af ham, men han kunde have grund til at tilegne sig det:

Demuth hat mich lieb gemacht,
Liebe hat mir ehr' gebracht,
Ehre hat mir reichthum geben,
Reichthum wollt nach hochmuth streben:
Hochmuth stürzte mich danieder,
da fand ich die demuth wieder

Giessing (278) har det i en noget anden form, skrevet i en «andagtsbog».

478. «Griffenfelds vers i hans endeligt», hos Klevenfeldt.

Et mærkelig velskrevet eftermæle fik Schumacher i majheftet af Nova literaria maris balthici et septentrionis (udk. i Lybek): «Die 12. Martii vivis excessit Petrus Schumacher, illustri qvondam Greiffenfeldii nomine, non Septentrione tantum, sed toto etiam orbe notissimus. Quanto enim is fortunæ lusu à mediocri vivendi sorte ad summa honorum culmina ascenderit, eâdemqve haud satis reverenter habitâ ad ima iterum fuerit prolapsus, nemo est qvi ignoret; sed et nemo facile est, qvem eruditio, rerum usus et præclara vis ingenii viri hujus *πολιτικωτάτου* lateat. Post varia et plus qvam vicennalia relegationis, custodiæ ac mortis civilis tædia gravissimis calculi doloribus exspiravit . . . .» (Stenen var da alt sendt herned og beskreven i et Hamburger blad.)

RETTELSE OG TILFØJELSE.

I 29. 9. l. fra neden: læs Karen Bille.

Billederne I 32, 107 (originalen ejes af hr. kammerjunker Bornemann), og II 148 og 463 er tagne efter fotografier, tilhørende udgiverne af «Danmarks adels årbog». Billedet II 450 skyldes hr. Lønborg Friis i Hjørring og det s. 477 hr. kammerherre C. Treschow.

GRIFFENFELDS SAMTIDIGE I STATSSTYRELSEN.*

I. GEHEJMERÅDER. Juli 1662—Juni 1670.

A. De højeste embedsmænd.

1. *Kristian Rantzov*, rigsgreve, «premierminister», præsident i statskollegiet og «assessor i alle vores consiliis», statholder i hertugdømmerne. † 8. Nov. 1663.
2. *Hans Schak*, feltherre, præsident i krigskollegiet.
3. *Hannibal Sehested*, skatmester, præsident i skatkammerkollegiet (rentekammeret). 1662—63 og 1666 afsending i Frankrig. † 23. Sept. 1666.
4. *Peter Retz*, kongens kansler, præsident i kancellikollegiet.
5. *Henrik Bjelke*, rigsadmiral, præsident i admiralitetet.
6. *Iver Krabbe*, statholder i Norge, til 20. Jan. 1664. † 30. Okt. 1666.
7. *Fredrik Ahlefeld*, statholder i København; i hertugdømmerne fra 14. Nov. 1663.
8. *Ove Bjelke*, kansler i Norge († 29. Marts 1674.)
9. *Johan Kristoffer Kørbitz*, rigsmarsk (d. e. hoffets og adelens øverste embedsmand).

---

* Sml. «den civile centraladministrations embedsetat 1660—1848» i Meddelelser fra gehejmearkivet 1886—88, der dog for dette ældste tidsrums vedkommende, som også i fortalen påpeget, er temmelig mangelfuld. Ved den her meddelte etat har især prinsesseskatsregnskaberne været til nytte.

B. Medlemmer af kollegierne.

10. *Aksel Urup*, generalløjtnant, assessor i krigskollegiet.
11. *Henning Powisch*, vice-skatmester. † 1664.
12. *Jørgen Bjelke*, generalløjtnant, assessor i krigskollegiet.
13. *Ove Skade*, assessor (vicepræsident) i kancellikollegiet. † 19. Okt. 1664.

C. Gehejmeråder (d. e. medlemmer af statskollegiet og højesteret) uden særligt embed.

14. *Kristoffer Urne* (rigens kansler til 28. April 1662). † 27. Sept. 1663.
15. *Nils Trolle* (statholder i Norge til 17. Sept. 1661). † 20. Sept. 1667.
16. *Henrik Rantzov*, (senere stiftsbefalingsmand i Århus, † 16. Jan. 1674).
17. *Gunde Rosenkrans*, rømmede riget 26. Juli 1664.
18. *Otte Krag*, † 4. Febr. 1666.

Alle disse mænd var *rigsråder*, senest fra 1660. Anordningen af 29. Nov. 1662 giver dem følgende rang: 1—5. 14—15. 6—9. 16—18. 10—13.

Senere udnævnte gehejmeråder.

1. *Ulrik Fredrik Gyldenløve*, statholder i Norge og gehejmeråd, 15. Febr. 1664.
2. *Kristoffer Gabel*, statholder i København og gehejmeråd, 12. Avg. 1664. († 13. Okt. 1673.)
3. *Kristoffer Parsberg*, geh. r. 3 Juli 1667, fra 26. Avg. 1668 vicekansler i danske kancelli. († 24. Avg. 1671.)
4. *Otte Powisch*, (generalkrigskommissær for Danmark), gehejmeråd 3. Febr. 1669.
5. *Ove Juel*, vicestatholder i Norge og geh. r. s. dag.
6. *Holger Vind*, viceskatmester og geh. r. s. d.
7. *Nils Banner*, (amtmand over Hagenskov amt), geh. r. s. d. † 22. Febr. 1670.
8. *Erik Krag*, assessor i danske kancelli og geh. r. s. d. († 22. Juli 1672.)
9. *Korfits Trolle*, geh. r. s. d.

10. *Enevold Parsberg*, geh. r. s. d. stiftsbefalingsmand over Alborg stift.
11. *Johan Fredrik Marschal*, vicekansler i Norge og geh. r. 7. Marts 1669. (Kansler i Norge 4. Maj 1674.)
12. *Morten Skinkel*, overkammerherre og geh. r. 10. Febr. 1670 (til 15. Jan. 1671).

II. MEDLEMMER AF GEHEJME-KONSEJLET («det hojeste råd»). Juni 1670—Marts 1676.

Hans Schak, feltherre, præsident i krigskollegiet. † 27. Febr. 1676.
Peter Retz, kansler, præsident i kancellikollegiet. † 10. Juli 1674.
Henrik Bjelke, rigsadmiral, præsident i admiralitetet.
U. F. Gyldenlove, statholder i Norge, stiftsbefalingsmand pa Aggershus; går til Norge i Juni 1673.
Fredrik Ahlefeld, statholder i hertugdommerne, guvernor i Ditmarsken m. m.
Kristoffer Parsberg, vicekansler i danske kancelli. † 24. Avg. 1671.
J. Kr. Korbitz, rigsmarsk, stiftsbefalingsmand i Sjællands stift.

Peter Schumacher Griffenfeld, gehejmestatssekretær i konsejlet; 25. Maj 1671 gehejmeråd; fra 14. Sept. 1671 medlem af konsejlet (efter Parsberg).
Hans Adolf af Plon, overfeltmarskal og gehejmeråd i konsejlet 23. Jan. 1676 (efter Schak).

III. MEDLEMMER AF STATSKOLLEGIET OG HOJESTERET. 1669—76 (samtidig med Griffenfeld).

Gehejmeråderne.

H. Schak, P. Retz, H. Bjelke, Fr. Ahlefeld, Korbitz, H. Rantzov, A. Urup, J. Bjelke, Gyldenlove, Gabel,

Kr. Parsberg, O. Powisch, O. Juel, H. Vind, N. Banner, E. Krag, K. Trolle, E. Parsberg.

Borgerlige.

Peter Bülcke, præsident i København. † 30. Okt. 1671.
Henrik Mathesius, forhen informator hos prins Kristian (V).
Konrad Bierman, stats- og kammersekretær for de tyske og udenlandske sager, kancelliråd i tyske kancelli.
Peter Schumacher, kammersekretær og kancelliråd i danske kancelli.

Senere udnævnte:

Morten Skinkel, gehejmeråd 10. Febr. 1670; afskediget 15. Jan. 1671.
Kristen (Jørgensen) Skel, gehejmeråd og assessor i statskoll. 17. Nov. 1670. Stiftsbefalingsmand over Viborg stift.
Jens Juel, (vicepræsident i kommercekollegiet), etatsråd 16. Nov. 1671; gehejmeråd 24. Maj 1675.
Kornelius Lerche, etatsråd 16. Nov. 1671, stiftsbefalingsmand over Låland-Falster.
Peter Scavenius (professor og generalprokuror, assessor i skatkammeret), medlem af statskollegiet 16. Nov. 1671.
Henrik Blome (landråd og amtmand i Rensborg), gehejmeråd og medlem af statskollegiet 27. Febr. 1672.
Peter Resen, (præsident i København), medlem af statskollegiet (fungerer 19. Avg. 1672).
Mogens Fris, etats- og justitsråd 16. Juni 1673; gehejmeråd og stiftsbefalingsmand i Århus 12. April 1674. † 9. Juni 1675.
Erik Rosenkrans, etatsråd 6. Avg. 1673. Gehejmeråd og stiftsbefalingsmand i Århus 7. Avg. 1675.
Ejler Holk, 5. Avg. 1675.
Hans Adolf af Pløn, medlem af konsejlet 23. Jan. 1676.

Følgende var kun assessorer i højesteret:

Peter Lassen, lic. juris.
Villum Lange, professor, landsdommer i Viborg.

Rasmus Vinding, professor.
Peter Scavenius, professor, generalprokuror.
Jens Lassen, assessor i admiralitetet, landsdommer i Odense.
Vitus Bering, professor, assessor i skatkamret.
Tomas Finke, godsejer.
Peter Resen, professor, borgmester i København.

Senere udnævnte:

Titus Bülcke, borgmester i København; fra Juni 1670.
Kristen Ostenfeld, professor; ligeså.
Jørgen Fogh, borgmester i København; ligeså.
Kr. Caspersen, købmand; ligeså.
Peter Petersen Lerche, købmand i Kbhvn.; ligeså.
Erik Banner, generalkrigskom. i Norge; justitsråd 3. Avg. 1671.
Baltasar Seckmann, borgmester i Kbhvn.
Otte Skel, justitsråd 6. Nov. 1672.
Iver Schøller, borgmester på Kristianshavn.
Sten Hondorf, rentemester.
Tomas Bartholin, professor.
Rasmus Bartholin, professor.

Rettens præsident:

Peter Retz, kongens kansler. † 10. Juli 1674.
Peter Griffenfeld, kongelig rigskansler fra 11. Juli 1674.

Justitiarius:

Otte Powisch, fra 29. Juli 1674.

IV. KANCELLIERNE.

Kongens kansler (storkansler).

Peter Retz, 26. Okt. 1660. † 10. Juli 1674.
Peter Griffenfeld, 11. Juli 1674—11. Marts 1676.
Fredrik Ahlefeld, 13. Maj 1676.

Anden kansler.

Teodor Lente, tysk kansler, 9. Nov. 1660. † 20. Febr. 1668.
Kristoffer Parsberg, gehejmeråd, vicekansler i danske kancelli, 26. Avgust 1668. † 24. Avg. 1671.
Erik Krag, gehejmeråd, fungerer som vicekansler i d. k., † 22. Juli 1672.
Peter Griffenfeld, gehejmeråd, rigskansler 26. Nov. 1673; storkansler 11. Juli 1674.
Ove Juel, gehejmeråd, vicekansler 16. April 1676.

Oversekretærer i danske kancelli.

Erik Krag, fra 1653, bliver gehejmeråd 3. Febr. 1669.
Peter Schumacher Griffenfeld, 23. Juni 1666 kammer- og rejsesekretær. 23. Febr. 1670 over- og gehejmekammersekretær (til 26. Nov. 73).
Didrik Schult, kammerherre, fra 3. Febr. 1669.

Sekretærer i danske kancelli.

Erik Rodsten, 4. Juli 1656—29. Dec. 1679.
Kristoffer Uke, 6. Juli 1660—15. Marts 1672 (landsdommer i Sjælland).
Povl Nielsen (Rosenpalm), 4. Marts 1661, 1676 assessor.
Kristoffer Lindenov, 13. Marts 1662; Juli 1668 envoyé i England.
Peder Madsen Lerche, 1. Novbr. 1663 (24. Maj 1669 vicelandsdommer i Jylland).
Nils Hansen Drostrup, 1664. † 20. Marts 1675.
Peter Karstensen Drejer, forhen rektor i Vordingborg, 17. Juni 1664; 1671 lagmand i Trondhjem.
Andreas Sinklar, 4. Dec. 1664; 15. Nov. 1670 landsdommer på Låland.
Oluf Andersen Tonsberg, 1665, uden bestalling; 1667 vicelagmand i Skien. † 2. Febr. 1669.
Mattis Andersen Tønsberg, uden bestalling; 9. Juni 1668 «sekretær i Norge».
Klavs Tavsen, 8. Juni 1668.
Johan Didriksen, 7. Nov. 1668.

Bolle Kristensen Luxdorph, 1. Novbr. 1669. 18. Sept. 72 ceremonimester og sekretær ved de kongelige ordener.
Palle Dyre, 1670.
Gerhard Schrøder, 8. Nov. 1671. 28. Avg. 1672 tillige stempelpapirforvalter. 17. Nov. 74 kgl. råd.
Henning Mejer (Mejercrone), 4. Sept. 1673. 16. Avg. 74 kgl. råd.
Kasper Scholler (fungerer fra 1672), løn fra 1. Jan. 74.
Peter Hjort, ligesá.
Johan Worm, løn fra 1. Jan. 1675.
Jonas Smed, ligesá.

Tyske kancelli.

Teodor Lente, tysk kansler, † 20. Febr. 1668.
Joh. Kristoffer Kørbitz, rigsmarsk: stod i spidsen for t. k. Febr. 1668 til 18. Marts 1676.

Kancelliråder.

Konrad Hesse, (råd i Glückstadt), 7. Sept. 1664 k. råd.
Konrad Bierman, kammer- og stassekretær fra 1. Jan. 1661; kancelliråd 11. Juli 1666.
Konrad Reventlov, k. råd Febr. 1668; amtmand i Haderslev 15. Nov. 1670.
Gerhard Schrøder, sekretær i d. k.; fungerer i t. k. fra April 74, k. råd 17. Nov. 1674 (fra 1. Maj).

Assessorer.

Fredrik Lente, 1. Juni 1665; 26. Maj 1670 til kancelliet i Glückstadt.
Henrik v. Stocken, kæmrér og omslagsforvalter, assessor 18. Dec. 1668.

Sekretærer.

Jørgen Reitzer, 27. Okt. 1652; 24. Juli 1660 assessor i skatkamret.
Johan Adolf Zoega, 1. Juli 1655; † 21. April 1668.

Jens Mortensen Tun, 7. Avg. 1657; † Jan. 1670.
Kristian Ditlev Testman, 1. Juni 1659; kammersekretær til Maj 1665; kgl. råd. † 24. Febr. 1667.
Fredrik Wulff, sekretær og arkivar, 7. Marts 1660; 3. April 1676 assessor og gehejmearkivar.
Johan Moth, 9. Febr. 1667, tillige arkivar 17. Dec. s. år.
Mattias Sebastian Klain, 10. Febr. 1667. † 1671.
Krist. Fr. Bryggemann, 20. Juni 1671; afsked 17. April 1673.

V. SKATKAMMERET.
1666—76.

Holger Vind, 3. Febr. 1669 viceskatmester og gehejmeråd.

Rentemestre.

Mogens Fris, 1. Maj 1657 til 16. Juni 1673 (etats- og justitsråd).
Sten Hondorf, 11. Nov. 1660.
Henrik Müller, 16. Febr. 1661 («fra 11. Nov. 60»).
Kristian Gersdorf, 11. Avg. 1672 (løn fra 4. Juni 1673).

Assessorer.

Hans Mule, kvæstor ved kommunitetet, fra 1660. † 10 Sept. 1669.
Vitus Bering, historiograf, 1660. † 20. Maj 1675.
Peter Scavenius, generalprokuror, 1660.
Fredrik Giese, sekretær i skatkammerkollegiet, fra 1669.
Jørgen Reitzer, sekretær i t. k.; assessor 24. Juli 1669. † 9. Febr. 1676.
Henrik v. Stocken, kæmrér for hertugdømmerne m. m., fra 1670.
Niklas Povlsen, 10. Nov. 1671.
Mattias Moth, 21. Jan. 1675.
Nils Benzon, 5. Avg. 1675.

VI. KOMMERCEKOLLEGIET.

Præsidenter.

Simon Petkum, «denomineret i Oktober 1668, dog ikke kommen til nogen perfektion».

Ulrik Fredrik Gyldenløve, 22. Sept. 1670 præsident.

Jens Juel, 24. Sept. 1670 vicepræsident; fungerer som præsident fra Gyldenløves tiltrædelse af statholderembedet, sommeren 1673.

Assessorer.

Peter Petersen Lerche, købmand i København; 27. Decbr. 1670.

Gabriel Marselis, generalpostmester for Norge; s. d.

Hans Nansen, købmand i Kbhvn.; s. d.

Melkior Røthlin, forhen resident i Danzig og kammersekretær hos kongen som prins; s. d. Han fungerer som kollegiets sekretær.

Andres Timpfe, købmand i Kbhvn.; s. d.

Johan v. Hoogenhoeck, indvandret Hollænder, 28. Marts 1671.

Otte Ottesen Skel, 16. Nov. 1671.

Mikael Vinterberg, kommissarius i k. k.; 23. Febr. 1674.

Peter Mattisen (Rosenørn), assessor, 4. Febr. 1676.

VII. KRIGSKOLLEGIET.

Hans Schak, rigens feltherre, præsident. † 27. Febr. 1676.

Kristoffer Kørbitz, rigsmarskal.

Jørgen Bjelke, generalløjtnant og gehejmeråd. 2. Maj 1674 overkommandant i København; 7. Juni 1675 tillige statholder på Sjælland.

Klavs Ahlefeld, generalløjtnant } ophører senere at fungere.
Hans Ahlefeld, generalmajor }

Otte Powisch, generalkrigskommissær; 3. Februar 1669 gehejmeråd.

Frans Joakim Trampe, generalmajor; afskediget 1666.

Fredrik Ahlefeld, generalmajor, guvernør i København. † 4. Jan. 1672.
Ejler Holk, generalmajor; senere baron.
Henrik Ruse, generalmajor; senere baron *Ryssensten*.
Povl Tscherning, generalavditor. † 17. Sept. 1666.
Fredrik Turesen, stadsoberst. † 17. April 1675.

SENERE UDNÆVNTE:

Fredrik Arenstorf, oberst, fra 1672. Senere generalløjtnant.
Nils Rosenkrans, oberst, fra 1672; efter Fr. Ahlefeld kommandant i København. Senere generalløjtnant. † 2. Juli 1676.
Herman Mejer, krigssekretær fra 1661; generalavditor. Assessor fra 1672.
Jørgen Fogh, stadsoberst og assessor 18. Maj 1675.
Hertug Hans Adolf af Pløn, 23. Jan. 1676 overfeltmarskal og gehejmeråd; præsident efter Schaks død.

VIII. ADMIRALITETET.

Henrik Bjelke, rigens admiral, præsident.
Kort Adeler, general-admiral. † 5. Nov. 1675.
Nils Juel, holmens admiral.
Jørgen Bjørnsen, viceadmiral.
Nikolaj Helt, viceadmiral. † 7. Avgust 1667.
Jens Rodsten, «indført som viceadmiral for Helt», 20. Nov. 1669. Beskikkelse 30. Marts 1674.
Ulrik Fredrik Gyldenløve, 29. Avgust 1670.

Povl Klingenberg, generalpostmester; fra 1654.
Jens Lassen, kommissær ved Bremerholm; landsdommer i Fyn fra 1661; indført 1663.
Povl Kristensen, 18. Oktober 1669.
Peter Petersen Lerche, 28. Marts 1671.
Hans Nansen, s. d.
Johan v. Hoogenhoek, s. d.
Henrik Müller, den yngre, s. d.
Albert Gyldensparre, 31. Marts 1674.

Markvor Rodsten, admiral og assessor i admiralitetet 13. Juni 1675.

IX. KOMMISSARIATERNE.

Soetatens, fra 17. April 1673.

Henrik Bjelke, rigens admiral.
Kristian Gersdorf, rentemester.
Albert Schumacher (Gyldensparre), monsterkommissarius ved Bremerholm og generalpostmester i Norge.

Landetatens, fra 24. Juli 1674.

Kristoffer Korbitz, rigsmarskal.
Sten Hondorf, rentemester.
Henrik v. Stocken, assessor i skatkamret og tyske kancelli.

X. AFSENDINGE.

Stokholm.

Jens Juel, assessor i d. k. 24. Febr. 1662—Dec. 1670.
Simon Petkum, forhen i England, Sept. 1671—Avg. 1672.
Kristoffer Lindenov, (fra London) Nov. 1672—Avg. 1675.
Jens Juel, April 1673—Nov. 1674.

Paris.

Markus Go, dronningens kammerherre, 5. April 1664 (senere til Haag).
(*Hannibal Sehested*, skatmester, 1665—66).
Fredrik Gabel, kammerherre, Jan. 1668.
Otte Rantzov, kammerherre, 20. Dec. 1670.
Henning Mejercrone, råd, 25. Oktober 1674, til Nov. 1675 (til Haag).

Haag.

Peter Carisius, 1651 til 1669; amtmand i Alborg.
Markus Go (fra Paris) 10. April 1669 (senere til England)

Just Høgh, kammerherre, Januar 1672 — Juli 1675 (til Berlin).
Povl Klingenberg, etatsrad, Febr.—Dec. 1675.
Henning Mejercrone (fra Paris), Dec. 1675.

Wien.

Andreas Pauli Lilliencron, fra 20. Juni 1662.

London.

Simon Petkum, 12. April 1664 til 1667.
Kristoffer Lindenov, Juli 1668—Marts 1672 (til Sverige).
Markus Gø (fra Haag), 3. Jan. 1672.

Madrid.

Jørgen Retz, 1. Januar 1671.

Berlin.

George Lincker, 1. Jan. 1669, til 1675.
Just Høgh (fra Haag), Juli 1675.

Moskov.

Mogens Gø, fra 1673.

XI. HØJERE HOFEMBEDSMÆND.

Kristoffer Sehested, hofmarskal, til 13. Juli 1670; amtmand i Skanderborg.
Helmut Otto Winterfeld, baron, overskænk og overstaldmester fra 29. Sept. 1664. Tillige overhofmarskal fra 13. Juli 1670.
Fred. Vittinghof, ældste kammerherre (overkammerherre), fra 30. Okt. 1660; efter tronskiftet landdrost i Pinneberg.
Morten Skinkel, Kristian V's hofmarskal som kronprins; 10. Febr. 1670 overkammerherre, til 15. Jan. 1671.
Ulrik Fredrik Gyldenløve, overkammerherre 25. Maj 1671.

Frans Eberhard Spekhan, ceremonimester og oberstløjtnant i garden.

Bolle Luxdorph, sekr. i d. k.; 18. Sept. 1672 (fra 1. Maj) ceremonimester og ordenssekretær.

Vincens Joakim Hahn, overjægermester, i Danmark fra 18. Jan. 1661, i hertugdømmerne fra 12. Jan. 1663.

Fru *Katrine Hedvig v. Podwels*, hofmesterinde hos dronning Sofie Amalia.

Fru *Katrine Dorotea v. Diskov*, hofmesterinde hos dronning Charlotte Amalia.

KRIGSSTYR 1676.

Dette uddrag meddeles, dels for at angive de pågældendes bolig, dels for at vise deres formodede skatteevne: den tilføjede sum betegner klasseskatten for en dag (den varierede i 10 klasser fra 2 rdl. ned til 2 sk.).

Øster kvarter.

Østergade:	Sten Hondorf	1 rdl.
	Konrad Bierman	4 mk.
Kirkegården:	Magister Mikkel, sognepræst	1 rdl.
Vingårdsstræde:	A. Gyldensparre	»
	Henrik Bjelke	2 rdl.
Ved stranden:	Generalfiskal Kr. Pedersen	1 rdl.

Strandkvarter.

Ved stranden:	P. Petersen Lerche	2 rdl.
	P. Motzfeld	1 mk.
Amagertorv:	Oluf Rosenkrans	2 rdl.
Bag børsen:	Hans Schak	»
	Sofie Amalia Moth	8 sk.
	Kristoffer Gabels enke	2 rdl.
	Kristoffer Korbitz	»
Slotsholmen:	V. Hahn	»
	Fr. Ahlefeld	»
	Hans Nansen	»

Snarens kvartér.

Klædeboderne:	Lic. Peter Lassen . .	2 rdl.

Vester kvarter.

Nytorv:	Grevinde Fris	»

Norre kvarter.

Norregade:	P. Scavenius	1 rdl.

Klædebod kvartér:

Klædeboderne:	Henrik Borneman	3 mk.
	Jorgen Fogh	»
Store kannikestr.:	H. Vind	2 rdl.
	Magdalene, sal. Ole Worms . .	1 mk.
Kirkegarden:	Peter Resen	1 rdl.
	Rasmus Vinding	3 mk.
	Biskop Hans Bager	»
	Tomas Bartholin	1 rigsort.

Frimands kvarter.

Amagertorv:	Gert Schroder	4 mk.
	H. v. Stocken	1 rdl.
	H. Mathesius	12 sk.
	Hans Svanes enke	2 rdl.
	Fru Ide Skel	»
Kobmagergade:	Hans Leth	2 mk.
Lovstræde:	Didrik Schult	4 mk.
	Krigssekr. H. Mejer	1 rdl.
Kobmagergade:	Maria, sal. Joakim Schumachers	1 rigsort.
	Griffenfeld	2 rdl.
	Sognepræst Esaias Fleischer . .	1 rdl.

Rosenborg kvarter.

Kobmagergade:	Kristen Skel	2 rdl.
	Jorgen Bjelke	»

Købmager kvarter.

Købmagergade:	Ove Juel	2 rdl.
	Otte Powisch	»
Østergade:	Albert Itzen	»
	Henrik Müller	»
	Johannes Finke	1 rdl.
	Povl Klingenberg	2 rdl.
	Anne Rosenkrans	»
	Ditlev Rantzov	»
	Birgitte Skel, grevinde Parsberg	»
	Otte Skel	»
	Nils Rosenkrans	»
Silkegade:	Gyldenkrone	»
	Tomas Finke	1 rdl.
Pilestræde:	Korfits Trolle	2 rdl.
	Albert Heins enke	4 mk.
	Konrad Hesse	3 mk.
Grønnegade:	Kr. Gersdorf	1 rdl.

St. Anne kvarter

Strandstræde:	Markvor Rodsten	1 rdl.
	Jens Rodsten	»
Kongensgade:	Fr. Gabel	»
Kongetorvet:	Otte Krabbe	»
	Nils Juel	»
Gotersgade:	Fr. Giese	1 rigsort.

Kristianshavn.

Strandgade:	Joakim Irgens' enke	2 rdl.
	Kort Adelers enke	»

BREVE FRA ADELIGE DAMER TIL GRIFFENFELD.

Fællesbrev fra Magdalene S. Gersdorf, Birgitte Skel, Birgitte Trolle og Vibeke Krabbe.

(Magdalene Gersdorf:) Til tacksigelsze for det jeg gaf Grefinden paa eders Excellences wegne holder hun bleckhornet for mig, mens ieg skriffuer, paa onsdag wil hun widere tacke Eders Excellens self, om wie ellers nyder den locke at see eder. Wibecke Krabbes patter de hoppet lige som een skofskade. Friherinden hun wil folge eders raad och bruge i morgen tillig warm ol med safran, heller ochsaa rinswin med teriack, om mandag aften faster hun, ellers wilde hun ha forsogt det i jaften. Jeg er wisz paa at eders Excellensis ambassadeur haffuer wel acqueteret sig, lader een anden lesze dette, paa det i skal ikke plire for meget med eders ojne. Adieu, far vel, god nat.

(Birgitte Skel:) Dett er best intet at giffue sig ud for tillig i Luften forend mand er gandsche frisch, och gandsche quit for Hoste och unt i Oyet, huilchet ieg will onsche det maa snart schee, thi ieg frygter att dett bekom Edersz Exselentz intet well det sidste hand war ude, dog paa Onszdag schulde wi nodig miste woris Mad, det er intet min schyld at Eders Exselentz bliffuer besuerget med dette gecherj i afften, mens allene Eders Ambasedoers. God Natt och soffuer Rolig oc well.

(Birgitte Trolle:) Jeg maa bekende Eders Ambasdor var os meget vel kom och forrette hindis befallinger meget

vell, som kom os alle til at le som vi ike har let i dag for, far vell, soff vell.

(Vibeke Krabbe:) Jeg sluter dette, mens gior det noye, for I skal ike lese for megit i Jer Oye, Jeris Exelenzis befalling er efterkommen, att jeg er bleffven rosted videre indt en jeg ynsker. En megit god Natt och beder intet at besuer Jer met nogen skriffelse i afften, for det er ike god for Oyet.

Udskrift: A son Excellence
Griffenfeld.

(Birgitte Skels segl.)

BINDEBREV FRA DE SAMME FIRE DAMER, SKREVET AF MAGDALENE GERSDORF.*

Saa dyrebahr een Edel steen paa Jorden ej kand findis,
at den jo med een ringe ting kand heftis och fastbindis,
wor stil och pen her lignis wed, som sees heel slet at wære,
den Edelsteen det er dig self, wi Ewig bør at ære,
och som wi intet bedre wed, huormed een wen kand bindis,
end Hiertens onsk och welbehag, skal det och hos os findis,
wi onsker du saa mangen dag maa kronis och omgiffuis
med ære, lycke, welbehag, som her bogstaber Skriffuis,
wi onsker du saa mange aar maa nyde lykkens gaffuer,
som mand kand finde at dit Naffn tusind gang har bogstawer,
wi onsker, at du aldrig maa her ende dine dage,
foren din dyd belonning faar, som wi ej troer har mage.
See her huad dristighed ej kand formaa hos fire Kuinder,
som paa dit naffns dag snildelig och vden frocht dig binder,
wor fange du nu worden est, du kanst det ej undlobe
med guld ej solff du ikke kanst dig dermed fra os kiobe,

* Har påtegning fra revisionen 1676: «Med har, bånd og vers af 4 adelige damer».

til losind wi kon it begier: lad os dit wenskab winde,
huis du det gior wie gir dig fri och dor din' tiennerinder.

B S S C P Berg*. Magdalena S. Gerstorff.
S M B B Trolle**. Viveke Krabbe.

Datum Kiøbenh.
S. Peders Dagen 22. Februarij 1673.

Fra fru Magdalene Sibylle Gersdorf.

Min allerkiereste dydige broder, gud bedre mig at ieg skal fornemme at du est saa plaget af den slemme Hoste. Woris bon war oprichtig nock och af it vszigeligt got hierte och ieg wil inu icke ophore at bede gud wil opholde och beware dig. Jeg wilde onske at du kunde see med huad for it hierte ieg gaar til giest i dag, for huilken side ieg wender mig til, saa faar ieg dog ei at see dig, nu will ieg lade dig self tencke effter, om ieg kand wære it ojeblik glad. Min dydige Siæl, wær til freds at ieg maa komme til dig i Efftermiddag, ieg vil gaa fra dig igien det snareste mig muligt er, men det er mig vmuligt at ieg kand bliffue ganske borte. Far nu wel min yndige broder, gud giffue mig alt dit vnde, inden ieg seer dig. Din Ewig forbundne tiennerinde

Magdalena Sibilla
Gerstorff.

Grefinden kommer idag.

Udskrift: A Son Excellence Griffenfeld.

Fællesbrev fra Birgitte Trolle og Birgitte Skel.

(B. Trolle:) Beste Ven, Greffinden och ieg lader eder helse och taker eder for i afftis, hun siger lige som ieg, at hun ike kunde se I var druken, mens dersom I ville endelig bille os ind I var druken, daa er det lige voris ord och tanke, at det maa vist vere Aarsagen, at I ville

* Birgitte Skel, sal. Krist. Pars-Berg.
** Sal. Mandrup Brahes Birgitte Trolle.

intte videre vide aff den Alians, som i afftis bleff slutted, och ike heller aff Acorden, for det bleff ike fattet i pennen. Vi sider her som to Nonner i it Kloster och fortriffer tiden med Melancoli, ville I giore os Selskaff skal I vere velkommen, farvel.

B. Skel: Dersom Edersz Exselentz vilde gore mig dett Wenskab och lonne mig de priuilegier, som hand war saa goed och loffuet mig i gaar, bad ieg gerne derom, och som dett for mig berettis at Edersz Exsellentz schulde hafft en Ruesz i Afftis, da hand giorde mig den ære och war hoesz mig, saa mae ieg bekende at ieg ike kunde merche det, och heller intet tengte ieg andet end som hand besogte mig som en ween, och iche fore hand haffde en Ruesz, ieg will nu befalle hannem under Gudsz Beschermelsze och Stedtze forbliffue hansz

Tienstwillige.

Bagpa, B. Trolle: Lad ingen Se det breff och Nar du har lest det Send det hiem igen och om du will selff kom effter.

Fra friherinde Birgitte Trolle.

1.

Min dydige lille goven, go maaren, o jeg haffer glemt at talle met dig anlangendis den Suplicas for to folk som ville saa gierne haffue hinanden, och du ville vere saa god och hielpe dem til rette, det er Synd att skille dem ad, som gierne til sammen vil vere, o hielp det snarest du kanst, at ieg kunde faa got Suar met mig, om det er muligt, jeg onsket vel at talle met dig, mens ved intet, nar lyken vill, far vel, leff lenge met lyke och glede.

Send mig Sedellen igen.

2.

Lille goven, tak for din Skriffelse I aftis, Mig tockes det er 100 Aar Siden ied talde med dig, lille goven, wer Saa god och tag det lidet beger til min Ihukommelsze och

at ieg ike maa slet forglemmes, Nu ieg Reysz bort, Saa tid du Ser det tenk wed dig Selff det Er kamen fra den Som Mig har Eret och Elskt och onsket langt bedre en Sig Selff, Foracht det ike for det er ike Af Stor verdighed och lad ingen vide fra huem det Er komen, mens det er Nok du est forsikret det er fra din Trofaste ven. Som onsker dig lenge at leffue I albestandige lyke och glede — far well far well och bliff min Ven.

3

Jeg bekom lille govens kerkomne Skriffels fra friherre Holck (som dog var meget kort) . . . . . .

Jeg haffde ner taget mig en tanke aff den kortte Skriffelse, at der holdes ingen Acord i K B H, langt mindre bleff tenkt paa den liden copi mig saa vist bleff loffuet, dog leffuer en nu i hobet, at jeg den for met allerforste . . . . . .

Udskrift: Min hoyterde kere Broder
H. Greffenfeld, Here til Greffenfeld
huldeligen tilskreffet.

Af mit Resedensz
den 26. Ottobr.

4.

Vforanderlige lille goven. Jeg haffer nu til dato fat 3 aff hans kierkomne breffue siden vi skildes ad, hvorfor jeg saa huldeligen taker. Jeg gik ike i Seng i Mandags Afften for en Klokken 11, mit bud kom fra Ons [Odense] med breffe fra lille go ven. Jeg bekender ieg har vert noget forsomlig, skal intte ske tiere . . . . . Din lille go ven lider gud ske loff vell, fattis inttet uden hindis beste venn er for langt bort, som ieg saa inderlig som mig selff befaller i gud den hojestes beskermelse . . . . .

Aff mit Resdens
den 30. ottob. 72.

Jeg skreff i loffrdags och sende min Broder det, jeg hobis han har fat det, om mig matte it ord vides derom, farvel, farvel, lille Barn, mens nu intte hede lille Skarn,

for en skriffer flitig uden en glemmer Copien* saa skal hede lille Skarn.

Brend Breffet.

Om bedes at bitte Malene maate helses fra mig. Jeg har ikke fat uden it breff fra hinde . . . .

Jeg venter min Broder til Mortens Aften, hobis at beholle ham til yffell, saa bliffer tiden mig ike saa lang . . . . .

5.

Hoyterde Hiertte kere Brode och dydigste lille goven, tusen tak for din gode og kerkomne Skriffelse, saa vel som for alt got . . . . . .

Det onsker dig din hulde och trofaste ven som
er och kaldis Trofasted.

B. T. B.**
den 7. May 73.

Farvel lille goven, nu vil jeg æde straks din Skaal i it fad sur Melk och det hin Dag til taksigelse, ieg hor du haffer giort mig den Ere i min fraverelse och drukit min Skaal. Hels woris gode fellis ven bitte Mallene. Jeg skal her intte glemme hindes Skaal.

Udskrift: Min Hierte gode Broder
huldeligen.

6.

Hoyerde Hiertte Kere Broder och lille goven Storste taksigelse for din gode Skriffelse och for inlagde breffe for woris gode venner, det gior mig ret unt at lille goven ike er vel i sine Kleder i disze dage, som hansz gode Skriffelse formelder, frochter at dit dydste hiertte foraarsager det selff met uroglig Sind, som dog kan intte hielpe, uden at plage sig selff, vil aff it hult och obrichtig hierte onske dig it glad hiertte och fornoylige Sind, och all selff bigierlige velstand, sampt i guds troge beskermelse

---

* Vistnok et portræt; sml. nr. 3 og s. 563, nr. 1

** Brahe Trolleborg

til sels och lifes vartecht, det onskes af din hulde och trofaste Ven

Trofaste Selff.

Den 14. May 73.

Far vel lille goven, lad mig intte hore du gior noget du selff kan haffue unt aff, saa skall du hede lille HB. [hjerte broder].

7.

Hierte gode dydige Broder. Storste taksigelse for din hulde och gode skrivelse, gud ver eret du est ved god helbred och leffer i lyke och glede. Gud lade det saa bliffve i 1000 aar. Hierte Broder skriffer jeg skulle rade min Broder til hans beste, saa follger han ike meget mine Rad och i det slet intet, jeg har mange gange talt derom och paa atskillige maner bracht ham det for, daa er han saa utallmodig og gar til Sengs, saa ieg tor nu intet talle mer der om, gud ved det er mig en stor Hiertte Sorig och i min Magt star ingen Hielp, Gud kan best hielpe och saa du, Hiertte dydige Broder. Gud lade det gaa dig evindellige vell och giffue dig all din hierttens begering, for mig du haffr veret god och hiulpet saa vel til rette, men vær forsikret, ieg aldrik nogen dag lader gaa forbi, ieg jo aff hiertte onsker og beder got offr dig, saa ieg er forsikret gud bønhorer mig, Jeg kan intte med andet vederlege dine velgerninger och hofflighed imod mig, men vill saa lenge ieg leffer forbliffe din hulde og trofaste Ven och Soster

S. M. B. B. Trolle.

B. T. B.
den 20. Maj.

P. S. Gud ske lof woris lille goven kom sig igen, Jeg har vet ret bekomt [bekymret?] at vi skulle meste hinde, det mente (jeg) dog siden der bleff sagt, hun var saa hat syg, Kiere hels din gode Moder fra mig, det er en aff min udvalde venner.

8.

. . . . Jeg haffuer druket din Skaal igaar och met en aff din gode venner som var hos mig som var Susanne

Go, jeg er i Onse idag at besoge min Moster Christine, som er ilde til pas. Det bitte Mallene skylder paa, hindis kiere Husbond vill ike giffe hinder forlof at rejs, det tror jeg nok, for hun kan inte faa frem huad hun vill, nar det er hindis Alvor . . . . . .

Din hulde obrigtige och trofaste Ven som och
kaldis Trofast.

Onse den 22 May 73

9.

Hierte dydige Broder och lille goven, tusen tak for din gode Skriffelse, det kan giore mig saa unt nar jeg hor du est ilde til pasz, som jeg nu aff din gode Skriffelse forfaret . . . . Jeg vil dog habis at det er intte andet en aff den store uro och besuering lille goven har altid, mens nar du tager dig Rolighed och En der kan klonke lit for dig och se til dig, du kommer ikke i aften luften, saa bliffver du vel frisk. Nu guds varetecht befaller jeg dig kierligen i, han giffe dig din Hiertes fornoyels med all selff begierlige velstand, det onskes dig lille goven aff hierte aff din hulde Soster og trofaste Ven

—

Jeg maa lade dig och vide jeg dromde om dig i Nat at ieg saa it armbond paa din Arm met din Kierste haar i, som var som vide Gull, jeg haabes jeg syer vell noget fra dig snart, hvortil gud giffe til lyke farvel farvel
brend breffet.

28. May.

10.

Hoyerde Hiertte gode Broder och lille god Ven, Jeg met denne min Skriffelse maa dig umage och bede dig, du for min Skyll och min forbon ville vere saa god och hielpe at min tiener Rasmus, som ieg ville hafft til byfoget han matte faa it herridsfogderi som kaldis Sallinge herrett. Herisfogden bleff beret for to Dage siden och mens ike han leffer och der er ingen der har fat en nu tilsagn paa, for ingen kunde holle an der om, for det er en yng Mand, der har betient det hertil, mens nu er han

bleffen saa syg. Han driker nu intt mer Rasmus, jeg vill loffue for ham, han med al flid skall nok forrette och han aldrik skal staa nogen Dag paa hans ben han jo skal bede got for dig, och jeg met aller storste taksigelse skal takke dig derfor; nar gud vill vi findis, som hobis nest guds hielp at ske inden idag 8 Dage at ieg er i Kobenhaffn, mens om ieg kan haffue den lyke at talle met dig inden den tiid saa lige, det stander til gud och dig. Imitler tid befaller ieg dig saa trollig som mig self i Guds den hoyestes beskermelse och han forlene dig lenge at leffue met helbred och glæde, det onsker dig din hulde och trofaste lille B.

B. Trolborg
den 8. Junij 73.

Jeg skriffer intte Bitte Mallene til dene gang, for mig er sagt hun er idag paa Engholm til brollet. Hels hende fra mig nar hun kommer igen. Farvel, farvel, H iertte B(roder), nu vill ieg ede din Skall i Jorber.

II.

Hiertte dydige Broder, saa som lyken ike vill foye mig, selff muntlig at talle met dig i saa lang en Tid, saa maa ieg ved denne min Skriffelse bemode. Forst at helse dig fra din trofaste, som kan nu kende foranderlighed, som aldrik har vilt trot, at den der dig H B æret elsket och langt bedre onsket en sig sell, skulle saa ganske vere ulocht aff dit venskaff, som for gud kan vidne at aldrik med ville eller videnskaff kan vide hun stoed paa det Sted, dig eller dine kunde være imod, er der nogen, som andet for dig siger, saa ved ieg vist du kender mit gemot vell, gud ved det sker mig i mit hiertte, beder dig dog du vill vere och bliffue min ven och lade mig nyde saa megen venskaff som den 9 eller 10 aff dine beste venner. Jeg vill vel onske mig saa lykelig at talle en nu en gang med dig i denne uge, var der ingen selskaff, om ieg kunde faa din ville at vide, skriff mig et ord tilbage igen paa dette samme papir, Jeg vil bliffe her lige offer for, til ieg for bud igen. Vill du H B ike skriffe, saa send mig mit Breff igen.

Nu gud dig bevar och lade det gaa dig vell lenge at leffe i lyke och glede, det onsker dig din Trofaste.

Nu ser ieg min vrt komer igen, som du tog fra mig, var dig dog unt med en god ville, och der kom en til dig igen, som hinder dig saa snart at skriffve, saa har ieg beholt breffvet saa lenge til nu jeg tenker du est ene. Farvel farvel.

Fra grevinde Birgitte Skel.

1.

Hiertte Broder, ieg onscher Eder mangen lyche med Eders Schatz oc mig selff til den ny titell, mens I kand well tenche, at ieg kand iche tage mig den tittel an, for wi ere alt for gode venner. Mens naar det kommer saa wit at i for aluore will kalde mig Moster, will vi forandere det til Soster. Mens ieg har dog spurt at I gotfolch ware intet for lystige j det gode werlig I haffde. I schall haffue tach for I will unde mig den ære at tage mig med til det yndelige steed, ieg haabis woris Camerad schader well intet, tie hindis Broder sagde mig at haffue faet Bud fra sine Folch deroffuer, haffde hun schad noget haffde de wel schreffuet det, naar hun nu far Eders Breff, far wi well suar, og men ieg fich saa stoer tach, for ieg minte Eder paa at schriffue, schall ieg gore det tiere. Forlader mig at ieg iche strax schreff med Eders tiener, ieg var belaed med toe gale fruer, som hinderet det. I tor intet thuille paa Eders lille Fru Mallene schall finde andet hos mig end wendschab, mens I wed selff noch ieg er iche Begaffuet med megen weltalenhed. Adieu och ieg forbliffuer altid

M(in) H(ierte) K(iære) Broders
Bestandige wen och Soster.

Udskrift: Her Rigens Cantzeler
Gref Griffenfeld
tilhende.

2.

Der maa were meget kont paa den Krudmolle, mensz Reysen gaar saa offte died. Mens huad horer ieg om de

aandelige fattige, er det mere farligt at folges til Kirche med Eder end at kore j Marchen at spoge. Jeg ret onschet at wide, om I har ingen Bud foed fra worıs Camerad, ieg har iche faet Bud med nogle poster, och om mit Bref kom bort, som ieg tog mig den dristighed til att schicke Eder. Adieu oc blifuer saa vforanderlig i wort venschab, som ieg stedtze forbliffuer Eders Bestandige Ven och tienerinde.

Idag schall ieg besoge Mallene Sebelle.

3.

God Dag onscher ieg igen, och tach for Hans gode schriffuelse i afftis saa well som i dag. Min Esprit sagde mig noch det suar i Afftis. Lowen er iche saa lenge i sit Rede att mand saa till Dags kand finde den der. Mens ieg er end iche beden till Medag aff wor Camerad, mens det regner wi toe intet med hinanden, ieg schall dog noch kome, for ieg tuiller intet paa io att were wellkommen, oc getter ieg till, at hun end intet har faet Suar, at I vill komme heller iche, naar det er scheed mener ieg well ieg faar och bud. Mallene har hun beden: en schalck der nu tencher, det wed ieg vell selff. Nu farvel min gode vforanderlige wen.

Fra fru Vibeke Krabbe

1.

Min meget kiere och gode her Rigens Kanzeler.

Huad skal da den giore, som indt ved mere huad En tor giore, huem der maatte kun vere saa logsallig att faa Jer villie att vide som jeg indt yngste hoyer i verden en att effterleffve den. Jeg kan nog merge att det ikke er slet ubekiend att jeg saa tid besuer Jeris Exellenz met min skriffelse, mens som det er i Tanche, att jeg er saa importun for mine penge, saa tillader jeg dem och gierne den Mening, ti jeg nechter ikke att penge er hoyt min fornodenhed, mens langt fra all min fornoylighet, ti den ved gud bestaar mist i Jeres Exellens venskaff och som I vil skatere Jeres Tienerinde for att meritere aff den, saa

vid for jeg fornoyelse; ikke dis mindre haffte jeg vel arsag att besuere Jeres Exellenz i penge Sager och har och den Tro att naar jeg ikke kan gaa det forbie, Jer godhet er daa saa stor I ikke vil vnfalde mig. Elles yngste jeg mig huer dag saa logelig som i gaar, jeg ikke allene hafft den ære att se Jeris hoygreffvelig Exellenz to gange, mens en och saa to af Jeris copier, som var hos Mallene Sebbele Gestorf, mens jeg tencht ved mig, hun er doch saa logsallig, hun har saa tid af origenalen, den gode Mallen maatte vnde mig en aff copierne, daa ved gud det skulle i alle maader vere saa kiert och i saa stoer verdie som det nogen stetz enten er eller kan komme, mens som jeg ikke ser esperance til att vente mig det gode i saa staar offverflodighed, saa beder jeg doch lader dens haab ikke slet bliffve kulkast, som har giffvet sig hen til att leffve och doe

Jeres hoygreffvelig Exellenses
tro och allerplichtskyldigste Tienerinde
W. K.

P. S. Jeg hafft ner begait en forseels at bemode Eder idag det er postdag, for jeg agted det ikke, mens jeg som biligt vil se jeg finder beleylig Tid. adieu.

Udskrift: Hans Hoygreffvelig Exellenz
Her Rigens Kanzeler
Tienstvilligen.

2.

Min megit kiere her Rigens Kanzeler; jeg ved ikke huilken af os to der forst bor at bede hinanden om Forladelse, dog vil jeg forekomme og beder I indt vil fortoche att I paa ny besueris med mine skrivelser, I har self giffvet mig paapiret, det tager jeg til behielbning pennen for at fornoij hiertet somtid och oynen somtid; lader doch den haffve en liden plads i jer hukommelse, i huis hierte frygt er inskreffvit, och for alt det gode, jeg tror Jer til, erinder Jer doch min begiering och lader mig snart doch faa nogen trost i dette, mit hiertte har nog att bere paa alligevel, gud ved det er mig en stor plage att jeg indt kan komme eder i Talle saa tidt som jeg gierne ville, jeg drager vel

tidt ner i Jer gade, for jeg tencher om jeg kunde vere saa løgelig och treffe Jer an, som jeg tilforn har voren løgelig met hos søster B T, lader det ske enes om det er muchlicht. Søster Bierte Skiel kommer vist ochsaa en af disse Dage, om jeg kan nyde det noget god att somtid. Jeg vil i det ringste roe mig derved. Nu jeg vil slutte och bede gud han vil regere Jer hierte til att giøre vel imod den, der giernne leffver og dør Jeris

greffvelige Exelenz Wen och Tienerinde.

P. S. Jeg yngste mig vel giern it lille ord tilbage att ro mig ved, om det ikke er for meget til besuering.

